

อรรถกถาธรรมบท แปลโดยอรรถ ภาค ๖

ธมมปทภูฏกถา ฉฎฐฎ ภาโค

๑๒. อัถตววรรค วรรณนา

๑. เรื่องโพธิราชกุมาร ๘
๒. เรื่องพระอุปนันทศากยบุตร ๑๕
๓. เรื่องพระประธานิกตีสสเถระ ๒๐
๔. เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ ๒๓
๕. เรื่องอุบาสกชื่อมหากาล ๓๐
๖. เรื่องพระเทวทัต ๓๔
๗. เรื่องกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ ๓๖
๘. เรื่องพระกาลเถระ ๓๘
๙. เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล ๔๑
๑๐. เรื่องพระอัทธตทัตถเถระ ๔๓

๑๓. โลกววรรค วรรณนา

๑. เรื่องภิกษุหนุ่ม ๔๗
๒. เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ ๕๑
๓. เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา ๕๕
๔. เรื่องอภัยราชกุมาร ๕๗
๕. เรื่องพระสัมมชชนเถระ ๖๐
๖. เรื่องพระอังคลิมาลเถระ ๖๓
๗. เรื่องธิดาของนายช่างทูก ๖๕
๘. เรื่องภิกษุ ๓๐ รูป ๗๓
๙. เรื่องนางจัญจมาณวิกา ๗๕
๑๐. เรื่องอสทิสทาน ๘๒
๑๑. เรื่องนายกาละ บุตรของอนาถปิณฑิกเศรษฐี ๙๑

๑๔. พุทธววรรค วรรณนา

๑. เรื่องมารธิดา ๙๗
๒. เรื่องยมกปาฏิหาริย์ ๑๐๕
๓. เรื่องนาคราชชื่อเอรกปัต ๑๔๔
๔. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ ๑๕๒
๕. เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี ๑๕๖
๖. เรื่องปุโรหิตชื่ออัครคิทัต ๑๖๐
๗. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ ๑๖๙

๘. เรื่องสัมพหุลภิกขุ ๑๗๑
๙. เรื่องพระเจติย์ทองของพระกัสสปทสพล ๑๗๓

๑๕. สุขววรรค วรรณนา

๑. เรื่องระงับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ ๑๘๐
๒. เรื่องมาร ๑๘๕
๓. เรื่องปราชัยของพระเจ้าโกศล ๑๘๗
๔. เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง ๑๘๙
๕. เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง ๑๙๑
๖. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล ๑๙๕
๗. เรื่องพระติสสเถระ ๑๙๙
๘. เรื่องท้าวสักกะ ๒๐๒

๑๖. ปิยววรรค วรรณนา

๑. เรื่องบรรพชิต ๓ รูป ๒๐๘
๒. เรื่องกุมภพิตคนใดคนหนึ่ง ๒๑๓
๓. เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา ๒๑๖
๔. เรื่องเจ้าลิฉฉวี ๒๑๘
๕. เรื่องอนิตถิคนธกุมาร ๒๒๐
๖. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ๒๒๔
๗. เรื่องเด็ก ๕๐๐ คน ๒๒๘
๘. เรื่องพระอนาคามิเถระ ๒๓๑
๙. เรื่องนายนันทียะ ๒๓๔

๑๗. โกธววรรค วรรณนา

๑. เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี ๒๔๐
๒. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ๒๔๖
๓. เรื่องอุตตราอุบาสิกา ๒๔๙
๔. เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ ๒๖๑
๕. เรื่องปัญหาที่ภิกษุทุลลามา ๒๖๔
๖. เรื่องนางปุณณทาสี ๒๖๙
๗. เรื่องอตุลอุบาสก ๒๗๔
๘. เรื่องภิกษุวัฬพคิย ๒๗๙

คลิกที่หัวข้อเพื่อไปยังหน้าที่ต้องการ – กด Home เพื่อกลับมายังหน้าแรก

PaliDict ๓ พ.ศ.๖๓ จัดหน้าด้วยโปรแกรม LibreOffice 6

แผนผังประกอบ: แผนที่ชมพูทวีป • สถานที่จำพรรษา • ลำดับเหตุการณ์พระพุทธศาสนา • ราชวงศ์และตระกูลต่างๆ •

๑๒. อุตตวรรค วรรณนา

๑. เรื่องโพธิราชกุมาร..... ๘

[โพธิราชกุมารสร้างปราสาทแล้วคิดฆ่านายช่าง]..... ๘

[นายช่างทำนกรุขชี้หนีภัย]..... ๘

[นายช่างพาครอบครัวหนี]..... ๙

[พระศาสดาไม่ทรงเหยียบผ้าที่ลาดไว้]..... ๑๐

[พระศาสดาตรัสเหตุที่ไม่ทรงเหยียบผ้า]..... ๑๑

[บุรพกรรมของโพธิราชกุมาร]..... ๑๑

[พึงรักษาตนไว้ให้ดีในวัยทั้ง ๓]..... ๑๒

[แก้อรธ]..... ๑๓

๒. เรื่องพระอุปนันทกายนบุตร..... ๑๕

[พระเถระออกอุบายหลอกลวง]..... ๑๕

[พระอุปนันทตัดสินข้อพิพาท]..... ๑๖

[บุรพกรรมของพระอุปนันท]..... ๑๗

[แก้อรธ]..... ๑๘

๓. เรื่องพระปรานิกติสสเถระ..... ๒๐

[พระปรานิกติสสเถระดีแต่สอนคนอื่น ตนไม่ทำ]..... ๒๐

[เรื่องไถ่ขันไม่เป็นเวลา]..... ๒๑

[แก้อรธ]..... ๒๒

๔. เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ..... ๒๓

[มารดาของพระกุมารกัสสปะบวช]..... ๒๓

[พระกุมารกัสสปะเกิด]..... ๒๔

[มีกุมารนำหน้าชื่อ เพราะพระราชาทรงชุบเลี้ยง]..... ๒๕

[กุมารกัสสปะออกบวช บรรลุพระอรหัต]..... ๒๕

[มารดาพระกุมารกัสสปะบรรลุพระอรหัต]..... ๒๖

[พวกภิกษุพากันสรรเสริญพระพุทธคุณ]..... ๒๗

[แก้อรธ]..... ๒๘

๕. เรื่องอุบาสกชื่อมหากาล..... ๓๐

[มหากาลถูกหาว่าเป็นโจร เลยถูกทุบตาย]..... ๓๐

[มหากาลตายสมแก่บุรพกรรม]..... ๓๑

[บุรพกรรมของมหากาล]..... ๓๑

[บาปยอมย่ำยีผู้ทำ]..... ๓๓

[แก้อรธ]..... ๓๓

๖. เรื่องพระเทวทัต..... ๓๔

[สนทนาเรื่องลามกของพระเทวทัต]..... ๓๔

[แก้อรธ]..... ๓๕

๗. เรื่องกระเลือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์..... ๓๖

[พระเทวทัตพยายามทำลายสงฆ์]..... ๓๖

[ความดีคนดีทำงาน]..... ๓๗

[แก้อรธ]..... ๓๗

๘. เรื่องพระกาลเถระ..... ๓๘

[พระเถระไม่ให้อุปัฏฐายิกาไปฟังธรรม]..... ๓๘

[สักการะย่อมฆ่าคนถ้อย]..... ๓๙

[แก้อรธ]..... ๔๐

๙. เรื่องอุบาสกชื่อจุลกกาล..... ๔๑

[จุลกกาลถูกหาว่าเป็นโจร]..... ๔๑

[จุลกกาลรอดตาย เพราะนางกุมภภาสีช่วย]..... ๔๑

[จะเศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว ก็เพราะตน]..... ๔๒

[แก้อรธ]..... ๔๒

๑๐. เรื่องพระอิตตทัตถเถระ..... ๔๓

[พระเถระพยายามบำเพ็ญประโยชน์]..... ๔๓

[ผู้ปฏิบัติธรรมชื่อว่าบูชาพระศาสดา]..... ๔๔

[แก้อรธ]..... ๔๔

๑๓. โลกวรรค วรรณนา

๑. เรื่องภิกษุหนุ่ม..... ๔๗

[ภิกษุทะเลาะกับหลานสาวนางวิสาขา]..... ๔๗

[พระศาสดาประทานโอวาทแก่ภิกษุหนุ่ม]..... ๔๘

[แก้อรธ]..... ๔๙

๒. เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ..... ๕๑

[พระศาสดาเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งแรก]..... ๕๑

[การบิณฑบาตเป็นวงศ์ของพระพุทธเจ้า]..... ๕๒

[แก้อรธ]..... ๕๓

๓. เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา..... ๕๕

[ภิกษุถือเอาพยัคฆเป็นอารมณ์]..... ๕๕

[แก้อรธ]..... ๕๕

๔. เรื่องอภัยราชกุมาร.....	๕๗
[พระกุมารได้รับพระราชทานราชสมบัติ].....	๕๗
[อุบายระงับความโศก].....	๕๘
[แก้อรรถ].....	๕๘
๕. เรื่องพระสัมมชชนเถระ.....	๖๐
[ผู้ไม่ประมาทย่อมยังโลกให้สว่าง].....	๖๐
[แก้อรรถ].....	๖๒
๖. เรื่องพระอังกุลิมาลเถระ.....	๖๓
[ต้นคดปลายตรงใช้ได้].....	๖๓
[แก้อรรถ].....	๖๔
๗. เรื่องธิดาของนายช่างหูก.....	๖๕
[คนเจริญมรณสติไม่กลัวตาย].....	๖๕
[พระศาสดาเสด็จประพาสโอวาฬธิดาช่างหูก].....	๖๕
[พระศาสดาตรัสถามปัญหาหาธิดาช่างหูก].....	๖๘
[คนมีปัญญาชื่อว่ามิจักขุ].....	๗๐
[แก้อรรถ].....	๗๐
[ธิดาช่างหูกตายไปเกิดในดุสิตภพ].....	๗๑
๘. เรื่องภิกษุ ๓๐ รูป.....	๗๓
[ผู้เจริญอิทธิบาทย่อมเหาะไปได้].....	๗๓
[แก้อรรถ].....	๗๔
๙. เรื่องนางจิญจมาณวิกา.....	๗๕
[พวกเดียรฉัตรียริษยาพระพุทธศาสนา].....	๗๕
[นางจิญจมาณวิการับอาสาพวกเดียรฉัตรีย].....	๗๕
[เทพบุตรทำลายกลอุบายของนางจิญจมาณวิกา].....	๗๘
[นางจิญจมาณวิกาถูกแผ่นดินสูบ].....	๗๘
[พระโพธิสัตว์ถูกทิ้งลงในเหวแต่ไม่ตาย].....	๗๙
[พระโพธิสัตว์ถวายพระโอวาฬแก่พระราชชา].....	๘๐
[แก้อรรถ].....	๘๑
๑๐. เรื่องอสูทิสทาน.....	๘๒
[พระราชชาถวายทานแข่งกับราชกุมาร].....	๘๒
[พระนางมัลลิกาทรงจัดทาน].....	๘๓
[ทานที่พระนางมัลลิกาจัดซื้ออสูทิสทาน].....	๘๕
[ลักษณะของคนดีคนชั่ว].....	๘๕
[ตรัสสรรเสริญพระอังกุลิมาล].....	๘๖
[พระราชชาทรงเนรเทศอมตยัชว].....	๘๘
[คนตระหนี่ ไปเทวโลกไม่ได้].....	๘๙
[แก้อรรถ].....	๘๙

๑๑. เรื่องนายกาละ บุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี.....	๙๑
[บิดาจ้างบุตรให้ฟังธรรม].....	๙๑
[บรรลุโสดาปัตติผลแล้วไม่รับค่าจ้าง].....	๙๓
[โสดาปัตติผล เลิศกว่าสมบัติทุกอย่าง].....	๙๔
[แก้อรรถ].....	๙๔

๑๔. พุทธวรรค วรรณนา

๑. เรื่องมารธิดา.....	๙๗
[พรหมณ์หาสามีให้ลูกสาว].....	๙๗
[รอยพระบาทจะปรากฏเพราะทรงอธิษฐาน].....	๙๘
[รอยเท้าเป็นเครื่องแสดงลักษณะของคน].....	๙๙
[มารเสียใจ เพราะพระองค์ตรัสรู้].....	๑๐๐
[ธิดามารประเล้าประโลมพระศาสดา].....	๑๐๑
[แก้อรรถ].....	๑๐๒
๒. เรื่องยมกปาฏิหาริย์.....	๑๐๕
[เศรษฐีได้ไม้จันทน์ทำบาตร].....	๑๐๕
[ครูทั้ง ๖ อยากได้บาตรไม้จันทน์].....	๑๐๖
[นาฏบุตรออกอุบายเอาบาตร].....	๑๐๗
[ชาวเมืองเข้าใจว่า ไม่มีพระอรหันต์].....	๑๐๘
[พระปิณฑลทวารวาชแสดงปาฏิหาริย์].....	๑๐๘
[พระศาสดาทรงห้ามภิกษุทำปาฏิหาริย์].....	๑๑๐
[พระศาสดาทรงประสงค์จะทำปาฏิหาริย์].....	๑๑๐
[เดียรฉัตรียเตรียมทำปาฏิหาริย์แข่ง].....	๑๑๓
[ประวัติคัมภีรพพฤกษ์].....	๑๑๕
[ท้าวสักกะทำลายพิธีของพวกเดียรฉัตรีย].....	๑๑๖
[สาวกสาวกรับอาสาทำปาฏิหาริย์แทน].....	๑๑๗
[ลักษณะของยมกปาฏิหาริย์].....	๑๒๓
[พระศาสดาเสด็จจำพรรษาขึ้นดาวดึงส์].....	๑๒๗
[พระสัมพุทธเจ้าไพโรจน์ลวงเหล่าเทวดา].....	๑๒๙
[พระศาสดาตรัสไต่ถามถึงมนุษย์โลก].....	๑๓๑
[ทานที่ให้ในทักษิณียบุคคลมีผลมาก].....	๑๓๓
[พระศาสดาเสด็จไปโปรดพระมารดาขึ้นดาวดึงส์].....	๑๓๔
[พระโมคคัลลานเถระขึ้นไปทูลถามข่าวเสด็จ].....	๑๓๖
[พระองค์ทรงเปิดโลก].....	๑๓๗
[แก้อรรถ].....	๑๓๙
[สังกัสสนครเป็นที่เสด็จลงจากดาวดึงส์].....	๑๓๙
[พระสารีบุตรเถระมีปัญญามาก].....	๑๔๑
๓. เรื่องนาคราชชื่อเอรกปัต.....	๑๔๔

[อาบัติเล็กน้อยที่ไม่แสดงเสีย ย่อมให้โทษ].....	๑๔๔
[พญานาคออกอุบายเพื่อทราบการอุบัติแห่งพระพุทธเจ้า].....	๑๔๕
[พระศาสดาทรงผูกเพลงขับแก้].....	๑๔๖
[อุตตฺรมาณพเรียนเพลงแก้จากพระศาสดา].....	๑๔๗
[นาคราชทราบว่พระพุทธเจ้าอุบัติแล้ว].....	๑๔๙
[แก้อรธ].....	๑๕๑
[นาคราชไม่บรรลู่โสดาบัน].....	๑๕๑
๔. เรื่องปัญหาของพระอนนทเถระ.....	๑๕๒
[กาลแห่งพระพุทธเจ้าต่างกัน แต่คำสอนเหมือนกัน].....	๑๕๒
[แก้อรธ].....	๑๕๓
๕. เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี.....	๑๕๖
[ภิกษุหนุ่มกระสันอยากสึก].....	๑๕๖
[ความอยาก ให้เต็มได้ยาก].....	๑๕๗
[แก้อรธ].....	๑๕๙
๖. เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิตัต.....	๑๖๐
[อัคคิตัตได้เป็นปุโรหิตถึง ๒ รัชกาล].....	๑๖๐
[อัคคิตัตต่อกบวชนอกพระพุทธศาสนา].....	๑๖๐
[อัคคิตัตสอนประชาชนให้ถึงสรณะ].....	๑๖๑
[พระมหาโมคคัลลานะไปทรมานอัคคิตัต].....	๑๖๑
[พระเถระผจญกับนาคราช].....	๑๖๔
[นาคราชแพ้พระเถระ].....	๑๖๔
[พวกฤษีชมเชยพระศาสดา].....	๑๖๕
[สรณะที่เกษมและไม่เกษม].....	๑๖๖
[แก้อรธ].....	๑๖๖
[ชาวเมืองเข้าใจว่าอัคคิตัตใหญ่กว่าพระศาสดา].....	๑๖๘
[อัคคิตัตตัดความสงสัยของชาวเมือง].....	๑๖๘
๗. เรื่องปัญหาของพระอนนทเถระ.....	๑๖๙
[พระเถระรำพึงถึงที่เกิดของบุรุษอาชาไนย].....	๑๖๙
[พระเถระเข้าไปทูลถามพระศาสดา].....	๑๖๙
[แก้อรธ].....	๑๗๐
๘. เรื่องสัมพหุลภิกขุ.....	๑๗๑
[ความเห็นในปัญหาต่างๆ กัน].....	๑๗๑
[พระศาสดาทรงแก้ปัญหานั้น].....	๑๗๑
[แก้อรธ].....	๑๗๒
๙. เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล.....	๑๗๓
[เจดีย์ที่สมควรบูชา].....	๑๗๓
[แก้อรธ].....	๑๗๔

๑๕. สุขวรรค วรรณนา

๑. เรื่องระงับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ.....	๑๘๐
[ความวิวาทเกิดเพราะแย่งน้ำ].....	๑๘๐
[พระศาสดาเสด็จห้ามพระญาติ].....	๑๘๒
[แก้อรธ].....	๑๘๓
๒. เรื่องมาร.....	๑๘๕
[เด็กหญิง ๕๐๐ เล่นนักษัตร].....	๑๘๕
[ผู้ไม่มีกัณฑ์เสวยปีติแทนอาหาร].....	๑๘๖
[แก้อรธ].....	๑๘๖
๓. เรื่องปราศัยของพระเจ้าโกศล.....	๑๘๗
[อาแพฬหาน].....	๑๘๗
[แก้อรธ].....	๑๘๘
๔. เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง.....	๑๘๙
[พระศาสดาเสด็จในงานอวามงคล].....	๑๘๙
[แก้อรธ].....	๑๙๐
๕. เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง.....	๑๙๑
[เสด็จโปรดคนเจ็บใจ].....	๑๙๑
[พระศาสดายังถูกโพนทะนา].....	๑๙๒
[แก้อรธ].....	๑๙๓
๖. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล.....	๑๙๕
[พระราชาสวยพระกระยาหารจุ].....	๑๙๕
[อุบายแก้การบริโภคอาหารจุ].....	๑๙๕
[พระราชาลดพระกระยาหารได้แล้ว].....	๑๙๖
[แก้อรธ].....	๑๙๗
๗. เรื่องพระติสสเถระ.....	๑๙๙
[ได้ทราบข่าวปริณิพพานแล้วบำเพ็ญสมณธรรม].....	๑๙๙
[แก้อรธ].....	๒๐๐
๘. เรื่องท้าวสักกะ.....	๒๐๒
[ภิกษุสรรเสริญท้าวสักกะ].....	๒๐๓
[แก้อรธ].....	๒๐๕

๑๖. ปยวรรค วรรณนา

๑. เรื่องบรรพชิต ๓ รูป.....	๒๐๘
[ตระกูลที่มีลูกชายคนเดียวและหนีไปบวช].....	๒๐๘
[บิดาออกบวชตามบุตร].....	๒๐๘
[มารดาออกบวชตามบุตรและสามี].....	๒๐๙
[ชนทั้ง ๓ แม่บวชแล้วยังคลุกคลีกัน].....	๒๐๙

[พระศาสดาตรัสเรียกมาเตือน].....	๒๐๙
[แก้อรรถ].....	๒๑๐
๒. เรื่องกุมภพินคนใดคนหนึ่ง.....	๒๑๓
[พระศาสดาเสด็จไประงับความโศกของกุมภพิน].....	๒๑๓
[แก้อรรถ].....	๒๑๕
๓. เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา.....	๒๑๖
[นางวิสาขาโศกถึงนางสุทัตตีที่ทำกาละ].....	๒๑๖
[พระศาสดาตรัสอุบายระงับความโศก].....	๒๑๖
[แก้อรรถ].....	๒๑๗
๔. เรื่องเจ้าลิจฉวี.....	๒๑๘
[พวกเจ้าลิจฉวีแต่งกายประกวดกัน].....	๒๑๘
[พวกเจ้าลิจฉวีวิวาทกัน เพราะหญิงนครโสภณีย์].....	๒๑๘
[พระศาสดาตรัสโทษของความยินดีในกาม].....	๒๑๙
[แก้อรรถ].....	๒๑๙
๕. เรื่องอนติคันธกุมาร.....	๒๒๐
[อนติคันธกุมารให้ช่างหล่อรูปสตรี].....	๒๒๐
[ส่งพรหมณ์ไปหาคูครองบุตร].....	๒๒๐
[พรหมณ์พบหญิงมีรูปดุจรูปหล่อ แล้วกลับมา].....	๒๒๑
[คูครองของอนติคันธกุมารตายในระหว่างทาง].....	๒๒๒
[ความรักก่อให้เกิดระทมทุกข์].....	๒๒๒
[พระศาสดาทรงแสดงอุบายระงับความโศก].....	๒๒๒
[แก้อรรถ].....	๒๒๓
๖. เรื่องพรหมณ์คนใดคนหนึ่ง.....	๒๒๔
[พระศาสดาเสด็จไปหาพรหมณ์ผู้มีจฉาภิภูษิต].....	๒๒๔
[พรหมณ์นับถือพระองค์ดุจสหาย].....	๒๒๕
[ข้าวกล้าเสียหาย].....	๒๒๕
[พรหมณ์เสียใจเพราะทำนาไม่ได้ผล].....	๒๒๕
[พระศาสดาเสด็จไปตรัสถามข่าวพรหมณ์].....	๒๒๕
[ตรัสเหตุแห่งความโศกและอุบายระงับความโศก].....	๒๒๖
[แก้อรรถ].....	๒๒๖
๗. เรื่องเด็ก ๕๐๐ คน.....	๒๒๘
[พระศาสดาเสด็จบิณฑบาต พบเด็ก ๕๐๐ คน].....	๒๒๘
[พวกภิกษุโพนทนาพวกเด็กผู้ถวายขนม].....	๒๒๙
[พระศาสดาทรงยกพระมหากัสสปะเป็นนิตินัน].....	๒๒๙
[แก้อรรถ].....	๒๒๙
๘. เรื่องพระอนาคามีเถระ.....	๒๓๑
[พระเถระบรรลุอนาคามีผล].....	๒๓๑

[ลักษณะของผู้ชื่อว่ามีการแสในเบื้องต้น].....	๒๓๒
[แก้อรรถ].....	๒๓๒
๙. เรื่องนายนันทิยะ.....	๒๓๔
[นันทิยะเป็นอนุชาตบุตร].....	๒๓๔
[นันทิยะดำรงตำแหน่งทนายบตี].....	๒๓๕
[พระโมคคัลลานะไปเยี่ยมสวสวรรค์].....	๒๓๕
[ทิพยสมบัติเกิดรอผู้ทำบุญ].....	๒๓๖
[แก้อรรถ].....	๒๓๗

๑๗. โกธวรรค วรรณนา

๑. เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี.....	๒๔๐
[สร้างโรงฉันทายจากโรคผิวหนังได้].....	๒๔๐
[บุรพกรรมของพระนางโรหิณี].....	๒๔๓
[แก้อรรถ].....	๒๔๔
[เทพบุตรแย่งนางเทพธิดาโรหิณี].....	๒๔๔
๒. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง.....	๒๔๖
[ภิกษุตัดต้นไม้ที่เทวดาอยู่].....	๒๔๖
[แก้อรรถ].....	๒๔๗
๓. เรื่องอุตตราอุบาสิกา.....	๒๔๙
[นายปุณณะยากจนต้องรับจ้างสุมนเศรษฐี].....	๒๔๙
[พระสารีบุตรเถระไปสงเคราะห์นายปุณณะ].....	๒๕๐
[ภรรยาของนายปุณณะถวายภัตแก่พระเถระ].....	๒๕๑
[ทานของ ๒ สามิภรรยาอำนวยผลในวันนั้น].....	๒๕๒
[นายปุณณะได้รับตำแหน่งเศรษฐี].....	๒๕๔
[ธิดาปุณณะเศรษฐีได้เป็นภรรยาสุมนเศรษฐี].....	๒๕๕
[นางอุตตราได้โอกาสทำบุญ].....	๒๕๖
[นางสิริมาหิงนางอุตตรา เอาเนยใสเตี้อรด].....	๒๕๗
[นางสิริมารู้สึกตัว ขอโทษนางอุตตรา].....	๒๕๘
[นางสิริมาขอให้พระศาสดาทรงอดโทษ].....	๒๕๙
[แก้อรรถ].....	๒๖๐
๔. เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ.....	๒๖๑
[พระโมคคัลลานะไปเทวโลก].....	๒๖๑
[กล่าวคำสัตย์เท่านั้นก็ไปสวรรค์ได้].....	๒๖๒
[แก้อรรถ].....	๒๖๓
๕. เรื่องปัญหาที่ภิกษุพุลถาม.....	๒๖๔
[สองผู้เมียแสดงตนเป็นพุทธบิดาและพุทธมารดา].....	๒๖๔
[พระศาสดาตรัสพุทธประวัติของพรหมณ์].....	๒๖๕
[พระศาสดาเสด็จไปสู่ที่เฝ้าศพของพรหมณ์].....	๒๖๖

[พระศาสดาตรัสชราสูตร].....	๒๖๗
[พระอเสขมุนีไปสู่ฐานะที่ไม่จุดี].....	๒๖๗
[แก้อรรถ].....	๒๖๗
๖. เรื่องนางปุลณทาสี.....	๒๖๙
[นางปุลณาถวายขนมร่ำแต่พระพุทธเจ้า].....	๒๖๙
[พระศาสดาทรงเสวยขนมของนางปุลณา].....	๒๗๐
[สาวกของพระพุทธเจ้าตื่นเสมอ].....	๒๗๑
[แก้อรรถ].....	๒๗๑
[ภิกษุพากันสรรเสริญพระศาสดา].....	๒๗๒

๗. เรื่องอตุลอุบาสก.....	๒๗๔
[อตุลโกธระพระเรวตะ เพราะท่านไม่พูดด้วย].....	๒๗๔
[อตุลโกธระคนผู้พูดมาก].....	๒๗๔
[อตุลโกธระคนผู้พูดน้อย].....	๒๗๕
[การนิทาสรรเสริญเป็นของเก่า].....	๒๗๖
[แก้อรรถ].....	๒๗๗
๘. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์.....	๒๗๙
[มูลบัญญัติการสวมเขียงเท้า].....	๒๗๙
[แก้อรรถ].....	๒๘๐

๑๒. อุตตวรรค วรรณนา

๑๒. อุตตวรรค วรรณนา

๑. เรื่องโพธิราชกุมาร

๑. โพธิราชกุมารวตถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในแคว้นกัณโฐ ทรงปรารภโพธิราชกุมาร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อตตทานญเจ” เป็นต้น.
“อตตทานญเจติ อิมิ ธรรมเทศนํ สุตถา แคว้นกัณโฐ วิหรนโต โพธิราชกุมาริ อารพภ กเถสิ.

[โพธิราชกุมารสร้างปราสาทแล้วคิดฆ่านายช่าง]

ดังได้สดับมา โพธิราชกุมารนั้น รับสั่งให้สร้างปราสาท ชื่อโกกนท^๑ มีรูปทรงไม่เหมือนปราสาทอื่นๆ บนพื้นแผ่นดิน ปานดังลอยอยู่ในอากาศแล้ว ตรัสถามนายช่างว่า

“ปราสาทที่มีรูปทรงอย่างนี้ เธอเคยสร้างในที่อื่นบ้างแล้วหรือ หรือว่าเป็นศิลปะครั้งแรกของเธอทีเดียว?”

โส กิร ปฐวีตเล อญญเอหิ ปาสาเทหิ อสทิสรูป อากาเส อุปตมานัน วิย โกกนทนาม ปาสาเท กาทเรตวา วฑฒกึ ปุจฉิ

“ก็ ตยา อญญตถาปิ เอวรูป ปาสาโท กตปุพโพ, อุทาทุ ปฐมสิปปเมว เต อิทิ -อิติ.

เมื่อเขาพูดว่า “ข้าแต่สมมติเทพ นี่เป็นศิลปะครั้งแรกทีเดียว”, ท้าวเธอทรงดำริว่า

“ถ้านายช่างผู้นี้จักสร้างปราสาทที่มีรูปทรงอย่างนี้แม้แก่คนอื่นไซ้, ปราสาทนี้จักไม่น่าอัศจรรย์;

การที่เราฆ่านายช่างนี้เสีย หรือตัดมือและเท้าของเขา หรือควักนัยน์ตาทั้ง ๒ เสีย ควร;

เมื่อเป็นเช่นนั้น เขาจักสร้างปราสาทแก่คนอื่นไม่ได้”

“ปฐมสิปปเมว เทว -อิติ วุตเต, โส จินเตสิ “สเจ อญ อญญสสาปิ เอวรูป ปาสาเท กิรสติ, อญ ปาสาโท อนจฉริย ภาวิสติ;

อิมิ มยา มาเรตุ วา หตถาปะเท วาสส ฉินทิตุ อกขินี วา อุปปาเตตุ วฏฐิติ, เอเว อญญสส ปาสาเท น กิรสติ -อิติ.

ท้าวเธอตรัสบอกความนั้น แก่มาณพน้อยบุตรของสญชิวก ผู้เป็นสหายที่รักของตน.

โส ตมตถ อตตโน ปยสหายกสส สญชิวกปุตตสส มาณวกสส กเถสิ.

[นายช่างทำนกรุขชี้หนี้ย]

มาณพน้อยนั้น คิดว่า “พระราชกุมารพระองค์นี้ จักผลาญนายช่างให้ฉิบหายอย่างไม่ต้องสงสัย. คนผู้มีศิลปะเป็นผู้หาค่ามิได้.

เมื่อเรายังมีอยู่, เขาจะอย่าฉิบหาย. เราจักให้สัญญา(ณ)แก่เขา.”

โส จินเตสิ “นิสสสย เอส วฑฒกึ นาสเสสสติ. อนคฺโข สิปปิโย. มยิ สนเต, มา นสสตฺ. สญญมสส ทสสามิ -อิติ.

มาณพน้อยนั้นเข้าไปหาเขาแล้ว ถามว่า “การทำงานของท่านที่ปราสาทสำเร็จแล้วหรือยัง?”,

เมื่อเขาบอกว่า “สำเร็จแล้ว”, จึงกล่าวว่า “พระราชกุมารประสงค์จะผลาญท่านให้ฉิบหาย. เพราะฉะนั้น ท่านพึงรักษาตน (ให้ดี)”

โส ตํ อุปสงกมิตวา “ปาสาเท เต กम्म นิฏฐิตโน -อิติ ปุจฉิตวา, “นิฏฐิต -อิติ วุตเต,

“ราชกุมาริ ตํ นาสตฺกาโม. ตสฺมา อตตานิ รุกเขยยาสิ -อิติ อาห.

๑ พระโอรสของพระเจ้าอุเทน พระราชาแคว้นวังสะ

๒ โกกนท โกกนุท บัวแดง, โกกนุท.

นายช่างพูดว่า “นาย ท่านบอก แก่ข้าพเจ้า ทำกรรมอันงามแล้ว, ข้าพเจ้าจักทราบกิจที่ควรทำในเรื่องนี้” ดังนี้แล้ว
อันพระราชกุมารตรัสถามว่า “สหาย การงานของท่านที่ปราสาทของเราสำเร็จแล้วหรือ?” จึงทูลว่า
“ข้าแต่สมมติเทพ การงาน ยังไม่สำเร็จก่อน, ยังเหลืออีกมาก.”

วฑฒกั “ภททกน เต สามิ กตัมม อโรเจเนเตน. อหเมตถ กตตพพิ ขานิสสามิ -อิติ วตวา,

“ก็ สมม อมหากั ปาสาเท เต กम्मัม นิภูจฺจิตฺติ -อิติ ราชกุมารเณ ปุญฺญุ, “น ตาว เทว นิภูจฺจิตฺติ, พหุ อวสิภูจฺจิตฺติ -อิติ อาห.

ราชกุมาร. ชื่อว่ากรงานอะไร? ยังเหลือ.

“ก็ กम्मัม นาม อวสิภูจฺจิตฺติ -อิติ.

นายช่าง. ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์จักทูลภายหลัง, ขอพระองค์จงตรัสสั่งให้ใครๆ ขนไม้มาก่อนเถิด.

“ปจฺฉา เทว อจฺจิกขิสสามิ, ทารุณี ตาว อหฺราเปถ -อิติ.

ราชกุมาร. จะให้ขนไม้ชนิดไหนเล่า?

“ก็ ทารุณี นาม -อิติ.

นายช่าง. ไม้แห้งหาแก่นมิได้ พระเจ้าข้า.

“นิสสารานิ สุกขทารุณี เทว -อิติ.

ท้าวเธอ ได้รับสั่งให้ขนมาให้แล้ว.

โส อหฺราเปตวา อทาสิ.

ลำดับนั้น นายช่างทูลพระราชกุมารนั้นว่า “ข้าแต่สมมติเทพ จำเดิมแต่เมื่อ พระองค์ไม่พึงเสด็จมายังสำนักของข้าพระองค์
เพราะเมื่อข้าพระองค์ ทำการงานที่ละเอียดอยู่ เมื่อมีการสนทนากับคนอื่น ความฟุ้งซ่านก็จะมี,
อนึ่ง เวลารับประทานอาหาร ภรรยาของข้าพระองค์เท่านั้น จักนำอาหารมา.”

อถ น อห “เทว อิตฺต ปุญฺญาย มม สนฺติกั นาคนตพพิ. สฺซุมกम्मัม กโรนตสฺส, ทิ อญฺเญน สทฺธิ สลลาเป สติ, วิกฺเขโป โหติ.

อาหารเวลา ย ปน เม ภริยิว อาหาริ อหฺริสฺสติ -อิติ.

พระราชกุมารทรงรับว่า “ดีแล้ว.”

ราชกุมารโ “สาธ -อิติ ปฏิสฺสุณิ.

ฝ่ายนายช่างนั่งถากไม้เหล่านั้นอยู่ในห้องๆ หนึ่ง ทำเป็นนกรุทซ์ ควรที่บุตรภรรยาของตนนั่งภายในได้
ในเวลารับประทานอาหาร สั่งภรรยาว่า “หล่อนจงขายของทุกสิ่งอันมีอยู่ในเรือนแล้ว รับเอาเงินและทองไว้.

โสปี เอกสมฺมิ คพฺเภ นิสฺสิทฺวา ตานิ ทารุณี ตจฺเจตวา อตตโน ปุตฺตทารุสฺส อนฺโตนิสฺสินโยคคั ครุฬสฺสุณฺณิ กตวา

อาหารเวลา ย [ปน] ภริยิ อห “เคเห วิชฺชมานกั สพพิ วิกฺกัณฺณิตฺวา ทิรญฺญสุวณฺณณิ คณฺหาหิ -อิติ.

[นายช่างพาครอบครัวหนี]

ฝ่ายพระราชกุมาร รับสั่งให้ล้อมเรือนไว้ ทรงจัดตั้งการรักษาเพื่อประโยชน์จะไม่ให้นายช่างออกไปได้.

ราชกุมารโปี วฑฒกิสฺส อนิกฺขมนตถาย เคหิ ปริกฺขิปาเปตวา อารกฺขั ฐเปสิ.

แม่นายช่าง ในเวลาที่นั่นสำเร็จแล้ว สักรรยาว่า “วันนี้ หล่อนพึงพาเด็กแม่ทั้งหมดมา” รับประทานอาหารเช้าเสร็จแล้ว ให้บุตรและภรรยา นั่งในท้องนง ออกทางหน้าต่างหลบหนีไปแล้ว.

วฑฒกัปปิ สกุนสฺส นิภูจฺจิตฺกาคเ “อชฺช สพฺเพปิ ทารเก คเหตฺวา อากฺขณฺเวยยาสี -อิตฺติ ภริยํ วตฺวา ภูตฺตปาตฺราโส ปุตฺตทารํ สกุนสฺส กุจฺฉิยํ นิสีทาเปตฺวา วาตฺปาเนน นิกฺขมิตฺวา ปลายิ.

นายช่างนั้น เมื่อพวกอารักขาเหล่านั้น ทูลพีริว่าว่า “ขอเดชะสมมติเทพ นายช่างหลบหนีไปได้” ดั่งนี้อยู่แน่แท้และ ก็ไปลงที่หิมวันตประเทศ สร้างนครขึ้นนครหนึ่ง ได้เป็นพระราชชา พระนามว่า กัฏฐวาหนะ^๑ ในนครนั้น.

โส, เตสํ “เทว **วฑฒกัปปิ** ปลายติ -อิตฺติ กนฺทฺนทานันเวว, คนฺตฺวา หิมวฺนเต โอตฺริตฺวา เอกํ นครํ มาเปตฺวา ตตฺถ กุฏฐวาหนราชา นาม ชาโต.

[พระศาสดาไม่ทรงเหยียบผ้าที่ลาดไว้]

ฝ่ายพระราชกุมาร ทรงดำริว่า “เราจักทำการฉลองปราสาท” จึงนิมนต์พระศาสดา ทรงทำการประพรมในปราสาท ด้วยของหอมที่ผสมกัน ๔ อย่าง ทรงลาดแผ่นผ้าน้อยย ตั้งแต่ธรณีแรก.

ราชกุมารโรรปิ “ปาสาทมฺหํ ภริสฺสามิ -อิตฺติ สตฺถารํ นิมนฺเตตฺวา ปาสาทเ จตฺตฺซฺชาตฺติกคนฺเธหิ ปริภณฺฑํ กตฺวา ปฐฺมอุมฺมารโต ปฐฺญาย เจลปฺภิกํ ปตฺถริ.

ได้ยินว่า ท้าวเธอไม่มีพระโอรส เพราะฉะนั้น จึงทรงดำริว่า

“ถ้าเราจักได้บุตรหรือธิดาไซ้ไร, พระศาสดาจักทรงเหยียบแผ่นผ้านี้” แล้วจึงทรงลาด.

โส ภริ อปุตฺตโก ตสฺมา “สฺจาหํ ปุตฺตํ วา ธิตฺรํ วา ลจฺฉามิ, **สตฺถา** อิมํ อกฺกมิสฺสตี -อิตฺติ จินฺเตตฺวา ปตฺถริ.

ท้าวเธอ เมื่อพระศาสดาเสด็จมา ถวายบังคมพระศาสดาด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว รับบาตร กราบพูลว่า “ขอเชิญพระองค์เสด็จเข้าไปเถิด พระเจ้าข้า.”

โส, สตฺถริ อากฺเต, สตฺถารํ ปถฺยจฺปฺปติภูจฺจิตฺเตน วฺนทิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา “ปวิสฺถ ภนฺเต -อิตฺติ อาห.

พระศาสดาไม่เสด็จเข้าไป.

สตฺถา น ปาวิสฺสิ.

ท้าวเธอทรงอ่อนวอนถึง ๒-๓ ครั้ง. พระศาสดาก็ยังไม่เสด็จเข้าไป ทรงแลดูพระอานนทเถระ.

โส ทฺติยมฺปิ ตฺติยมฺปิ ยาจิ. **สตฺถา** อปฺปวิสฺตีวาว อานนฺทเถรํ โอลฺเกสิ.

พระเถระทราบความที่ไม่ทรงเหยียบผ้าทั้งหลาย ด้วยสัญญาที่พระองค์ทรงแลดูนั่นเอง จึงทูลให้พระราชกุมารเก็บผ้าทั้งหลายเสียด้วยคำว่า “พระราชกุมาร ขอพระองค์จงทรงเก็บผ้าทั้งหลายเสียเถิด. พระผู้มีพระภาคจักไม่ทรงเหยียบแผ่นผ้า. (เพราะ) พระตถาคตทรงเล็งดูหมู่ชนผู้เกิดภายหลัง.”

เถโร โอลฺกิตฺตสฺสญฺญาเวว วตฺถานํ อนกฺกมนฺภาวํ ญตฺวา

“สํหฺร ราชกุมาร ทฺสฺसानิ, น **ภควา** เจลปฺภิกํ อกฺกมิสฺสตี. ปจฺฉิมํ ชนตํ **ตฺถาคโต** โอลฺเกตี -อิตฺติ ทฺสฺसानิ สํหฺราเปสิ.

๑ ผู้มีท่อนไม้เป็นพาหนะ หรือผู้มีพาหนะอันทำด้วยท่อนไม้.

[พระศาสดาตรัสเหตุที่ไม่ทรงเหยียบผ้า]

ท้าวเธอทรงเก็บผ้าทั้งหลายแล้ว ทูลอาราธนาพระศาสดาให้เสด็จเข้าไปภายใน ทรงอังคาสให้อิ่มหน้าด้วยยาคุและของเคี้ยว แล้วทรงนั่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ถวายบังคมแล้ว ทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเป็นอุปัฏฐากของพระองค์ ถึง (พระองค์) ว่าเป็นที่พึ่ง ๓ ครั้งแล้ว (คือ) นัยว่า ข้าพระองค์อยู่ในท้อง ถึง (พระองค์) ว่าเป็นที่พึ่งครั้งที่ ๑ แม้ครั้งที่ ๒ ในเวลาที่หม่อมฉันเป็นเด็กรุ่มนุ่ม, แม้ครั้งที่ ๓ ในกาลที่หม่อมฉัน ถึงความเป็นผู้รู้ตัว; พระองค์ไม่ทรงเหยียบแผ่นผ้าน้อยของหม่อมฉันนั้น เพราะเหตุอะไร?”

โส ทุสสานิ สํหริตฺวา สตถารํ อนฺโต ปเวเสตฺวา ยาคฺชชฺชเกน สนตฺตปเปตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺโน วนทิตฺวา อาห

“อหํ ภาเนตฺตุมหากํ อุปัฏฐากํ ทิกฺขตฺตํ สรณํ คโต: (๑) กุจฺฉิกฺโต จ ภิรมฺมิ เอกวารํ สรณํ คโต. (๒) ทฺตฺติมฺปิ ตฺรຸณฺทการกฺกาเล. (๓) ตฺตฺติมฺปิ วิญญฺภาวํ ปตฺตกาเล; ตสฺส เม กสฺมา เจลปฺภิกํ น อุกฺกมิตฺถ -อิตฺติ.

พระศาสดา. ราชกุมาร ก็พระองค์ทรงดำริอย่างไร? จึงทรงลาดแผ่นผ้าน้อย.

“ก็ ปน ตฺวํ กุมาร จินฺเตตฺวา เจลปฺภิกํ อตฺถริ -อิตฺติ.

ราชกุมาร. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันคิดตั้งนี้ว่า

‘ถ้าเราจักได้บุตรหรือธิดาไซ้, พระศาสดาจักทรงเหยียบ แผ่นผ้าน้อยของเรา’ แล้วจึงลาดแผ่นผ้าน้อย.

“สเจ ปุตฺตํ วา ชีตฺรํ วา ลจฺฉามิ, สตฺถา เม เจลปฺภิกํ อุกฺกมิสฺสตีติ อิทํ จินฺเตตฺวา ภาเนตฺ -อิตฺติ.

พระศาสดา. ราชกุมาร เพราะเหตุนั้น ออตามภาพจึงไม่เหยียบ.

“เตนาหํ กุมาร น อุกฺกมึ -อิตฺติ.

ราชกุมาร. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็หม่อมฉันจักไม่ได้บุตรหรือธิดาเลยเทียวหรือ?

“ก็ ปนาหํ ภาเนตฺ ปุตฺตํ วา ชีตฺรํ วา เนว ลจฺฉามิ -อิตฺติ.

พระศาสดา. อย่างนั้น ราชกุมาร.

“อาม กุมาร -อิตฺติ.

ราชกุมาร. เพราะเหตุไร? พระเจ้าข้า.

“ก็การณา ภาเนตฺ -อิตฺติ.

พระศาสดา. เพราะความที่พระองค์กับพระชายา เป็นผู้ถึงความประมาทแล้วในอัทภาพก่อน.

“ปุริมตฺตภาเว ชายาย สฺทฺธิ ปมาทํ อาปฺนฺนตฺตา -อิตฺติ.

ราชกุมาร. ในกาลไหน? พระเจ้าข้า.

“กิสฺมึ กาลे ภาเนตฺ -อิตฺติ.

[บุรพกรรมของโพธิราชกุมาร]

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงนำอดีตนิทาน มาแสดงแด่พระราชกุมารนั้น

อถสฺส สตฺถา อตีตํ อาหริตฺวา ทสฺเสสิ:

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล มนุษย์หลายร้อยคน เล่นเรือลำใหญ่ ไปสู่สมุทร.

“อดีตเต กิร อเนกस्ता มนุสฺสา มหิตฺยา นาวาย สมุทฺทํ ปกฺขนทิสฺสุ.

เรืออัปปางในกลางสมุทร.

นาวา สมุทฺทมชฺฌเม ภิขุชฺชិ.

สองภรรยาสามี คว่าได้แผ่นดินกระดานแผ่นหนึ่ง (อาศัย) ว่ายเข้าไปสู่เกาะน้อยอันมีในระหว่าง.

เทว ชายยปติกา เอกํ ผลกํ คเหตุวา อนฺตรทึปกํ ปวิสฺสิสุ.

มนุษย์ที่เหลือทั้งหมดตายในสมุทรรันนั้นแล.

เสสา สพเพ ตตเถว มริสฺสุ.

ก็หมู่คนเป็นอันมากอยู่ที่เกาะนั้นแล.

ตสฺมี โข ปน ทึปกเ มหาสกฺกณสงฺໄ วัสติ.

เขาทั้ง ๒ ไม่เห็นสิ่งอื่นที่ควรกินได้ ถูกความหิวครอบงำแล้ว จึงเผาฟองนกทั้งหลาย ที่ถ่านเพลิง แล้วเคี้ยวกิน.

เมื่อฟองนกเหล่านั้น ไม่เพียงพอ, ก็จับลูกนกทั้งหลายปิ้งกิน. เมื่อลูกนกเหล่านั้นไม่เพียงพอ, ก็จับนกทั้งหลาย (ปิ้ง) กิน.

ในปฐมวัยก็ดี มัชฌิมวัยก็ดี ปัจฉิมวัยก็ดี ก็ได้เคี้ยวกินอย่างนี้แหละ, แม้ในวัยหนึ่ง ก็ได้ถึงความไม่ประมาท.

เต อญฺญุ ชาทิตพฺพกํ อทิสฺวา ฉาตชฺฌตฺตา สกฺกณชฺทกานิ องฺคาเร ปจิตฺวา ชาทิสฺสุ.

เตสุ อปฺโปหนฺเตสุ, สกฺกณจฺฉาเป คเหตุวา ปจิตฺวา ชาทิสฺสุ.

เตสุ อปฺโปหนฺเตสุ, สกฺกณ คเหตุวา ชาทิสฺสุ. เอวํ ปฐมวเยปิ มัชฌิมวเยปิ ปจฺฉิมวเยปิ ชาทิสฺสุเยว. เอกสฺมีปิ วเย อปฺปมาทํ นาปชฺชิสฺสุ.

อนึ่ง บรรดาชน ๒ คนนั้น แม้คนหนึ่งไม่ได้ถึงความไม่ประมาท.

เอโกปิ จ เนสํ อปฺปมาทํ นาปชฺชิ.

[พึงรักษาตนไว้ให้ดีในวัยทั้ง ๓]

พระศาสดา ครั้งทรงแสดงบุรพกรรมนี้ ของโพธิราชกุมารนั้นแล้ว ตรัสว่า

“ราชกุมาร ก็ในกาลนั้น ถ้าพระองค์กับภรรยา จักถึงความไม่ประมาท แม้ในวัย ๑ ไชรั, บุตรหรือธิดา พึงเกิดขึ้นแม้ในวัย ๑;

ก็ถ้าบรรดาท่านทั้ง ๒ แม้คนหนึ่ง จักได้เป็นผู้ไม่ประมาทแล้วไฉรั. บุตรหรือธิดา จักอาศัยผู้ไม่ประมาทนั้นเกิดขึ้น,

ราชกุมาร ก็บุคคลเมื่อสำคัญตนว่า เป็นที่รักอยู่ พึงไม่ประมาท รักษาตนแม้ในวัยทั้ง ๓:

เมื่อไม่อาจ (รักษา) ได้อย่างนั้น พึงรักษาให้ได้แม้ในวัย ๑” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

สตฺถา อิทนตฺสส ปุพฺพกมฺมํ ทสเสตฺวา

“สเจ ทิ ตฺวํ กุมาร ตทา เอกสฺมีปิ วเย ภริยาย สทฺธิ อปฺปมาทํ อาปชฺชิสฺส, เอกสฺมีปิ วเย ปุตฺโต วา ธิตฺตา วา อฺปฺปชฺชเยย;

สเจ ปน โว เอโกปิ อปฺปมตฺโต อภวิสฺส, ตํ ปฏฺวิจฺจ ปุตฺโต วา ธิตฺตา วา อฺปฺปชฺชิสฺส;

กุมาร อตฺตานํ ทิ ปิยํ มณฺญมาเนน ตีสุปิ วเยสุ อปฺปมตฺเตน อตฺตา รกฺขิตฺโพ, เอวํ อสฺสโกเนตฺเตน เอกวเยปิ รกฺขิตฺโพเยว -อติ วตฺวา

คาถมาห

“ถ้าบุคคลทราบตนว่า เป็นที่รัก พึงรักษาตนนั้น ให้เป็นอันรักษาด้วยดี,
บัณฑิตพึงประคับประคอง (ตน) ตลอดยามทั้ง ๓ ยามโดยยามหนึ่ง.”

“อตตานญเจ ปิยํ ชณญา รุกเขยย นํ สุรกษิตํ
ติณณมณญุตฺรํ ยามํ ปฏิชคฺเคยย ปณฺทิตฺโต -อิตฺติ.

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น ในบทว่า ยามํ นี้ พระศาสดาทรงแสดงทำวัยทั้ง ๓ วัยใดวัยหนึ่ง ให้ชื่อว่า ยาม เพราะความที่พระองค์ทรงเป็นใหญ่ในธรรม และเพราะความที่พระองค์ทรงฉลาดในเทศนาวิธี.

ตตถ “ยามํ -อิตฺติ: สุตถา อตฺตโน ฌมฺมิสฺสรตฺตาย เจว เทสนากุสลตฺตาย จ อธิ ตินฺณํ วยานํ อณฺญุตฺรํ วยํ “ยามํ -อิตฺติ กตฺวา ทสฺเสติ.

เพราะเหตุนี้ ในพระคานานี้ บัณฑิตพึงทราบเนื้อความอย่างนี้ว่า

“ถ้าบุคคลทราบตนว่า เป็นที่รัก, พึงรักษาตนนั้น ให้เป็นอันรักษาดีแล้ว; คือพึงรักษาตนนั้น โดยประการที่ตนเป็นอันรักษาดีแล้ว.”

ตสฺมา เอวเมตถ อตฺถโถ เวทิตพฺโพ

“สเจ อตฺตานํ ปิยํ ชาเนยฺย, รุกเขยฺย นํ สุรกษิตํ; ยถา โส สุรกษิตฺโต โทติ, เอวณฺตํ รุกเขยฺย.

บรรดาชนผู้รักษาตนเหล่านั้น

ถ้าผู้เป็นคฤหัสถ์คิดว่า ‘จักรักษาตน,’ ดังนี้แล้ว เข้าไปสู่ห้องที่เขาปิดไว้ให้เรียบร้อย เป็นผู้มิอรักรักษาสมบูรณ์ อยู่บนพื้นปราสาทชั้นบนก็ดี, ผู้เป็นบรรพชิต อยู่ในถ้ำอันปิดเรียบร้อย มีประตูและหน้าต่างอันปิดแล้วก็ดี ยังไม่ชื่อว่า รักษาตนเลย. แต่ผู้เป็นคฤหัสถ์ ทำบุญทั้งหลายมีทานศีลเป็นต้นตามกำลังอยู่, หรือผู้เป็นบรรพชิต ถึงความชวนชวายเป็นวัตร ปฏิวัตร ปรียัติ และการทำไว้ในใจอยู่ ชื่อว่าย่อมรักษาตน.

ตตถ, สเจ คิหิ สฺมาโน ‘อตฺตานํ รุกฺขิสฺสามิ -อิตฺติ อูปริ ปาสาทตฺเต สฺสุสฺสํ คพฺภํ ปวิสิตฺวา สมนฺนรฺกฺโข หุตฺวา วสนฺโตปิ;

ปพฺพชิตฺโต หุตฺวา สฺสุสฺสํ ปิหิตฺตฺวารวตฺปาเน เลณฺเน วิหรณฺโตปิ อตฺตานํ น รุกฺขติเยว.

คิหิ สฺมาโน ปน ยถาพลํ ทานสึลาทีนํ ปุณฺญานิ กโรณฺโต, ปพฺพชิตฺโต วา ปน วตฺตปปฏิวตฺตปรียตฺติมฺนสิการสฺสุ อุสฺสุกฺกํ อาปชฺชนฺโต อตฺตานํ รุกฺขติ นาม.

บุรุษผู้เป็นบัณฑิต เมื่อไม่อาจ (ทำ) อย่างนั้นได้ใน ๓ วัย (ต้อง) ประคับประคองตนไว้ แม้ในวัยใดวัยหนึ่งก็ได้เหมือนกัน.

เอวํ ติสฺสุ วเยสฺสุ อสฺกโกณฺโต อณฺญุตฺรสมฺมึปิ วเย ปณฺทิตฺตฺบุรีโส อตฺตานํ ปฏิชคฺคตฺติเยว.

ก็ถ้าผู้เป็นคฤหัสถ์ ไม่อาจทำกุศลได้ในปฐมวัย เพราะความเป็นผู้หมกมุ่นอยู่ในการเล่นไซร์,

ในมัชฌิมวัย พึงเป็นผู้ไม่ประมาทบำเพ็ญกุศล.

สเจ หิ คิหิโกโต ปฐมวเย ชิตฺทฺชาปสฺตตฺตาย กุสลํ กาคฺตุํ น สกโกติ. มชฺฌิมวเย อปฺปมตฺเตน หุตฺวา กุสลํ กาคตฺพพิ.

ถ้าในมัชฌิมวัย ยังต้องเลี้ยงบุตรและภรรยา ไม่อาจบำเพ็ญกุศลได้ไซร์, ในปัจฉิมวัย พึงบำเพ็ญกุศลให้ได้.

สเจ มชฺฌิมวเย ปุตฺตทารํ โปสนฺโต กุสลํ กาคฺตุํ น สกโกติ, ปจฺฉิมวเย กาคตฺพพเมว.

ด้วยอาการแม้อย่างนี้ ตนต้องเป็นอันเขาประคับประคองแล้วทีเดียว.

เอวํปิ เตน อตฺตา ปฏิชคฺคิตฺโต ว โทติ.

แต่เมื่อเขาไม่ทำอย่างนั้น ตนยอมชื่อว่า ไม่เป็นที่รัก. ผู้นั้น (เท่ากับ) ทำตนนั้น ให้มีอบายเป็นที่ไปเบื้องหน้าทีเดียว.
เอวี่ อภิโรตตสส ปน อตตา ปิโย นาม น โหติ, อบายปรายนเมว นั กรโรติ.

ก็ถ้าว่า บรรพชิต ในปฐมวัย ทำการสาธยายอยู่ ทรงจำ บอกทำวัตรและปฏิวัตรอยู่ ชื่อว่าถึง ความประมาท,
ในมัชฌิมวัยพึงเป็นผู้ไม่ประมาท บำเพ็ญสมณธรรม.

สเจ ปน ปพพชิต ปฐมวเย สุขฌายั กโรนโต ธาเรนโต วาเจนโต วตตปปฏิวัตตัม กโรนโต ปมาทึ อापชชติ,
มัชฌิมวเย อปมตเตน สมณธมโม กาทพโพ.

อนึ่ง ถ้ายังสอบถามอรรถกถาและวินิจฉัย และเหตุแห่งพระปริยัติอันตนเรียนแล้วในปฐมวัยอยู่ ชื่อว่า ถึงความประมาทใน
มัชฌิมวัย. ในปัจฉิมวัย พึงเป็นผู้ไม่ประมาทบำเพ็ญสมณธรรม.

สเจ ปน ปฐมวเย อุกคหิตปริยตติยา อภูทกถาวินิจฉัย การณญจ ปุจจนโต มัชฌิมวเย ปมาทึ อापชชติ,
ปัจฉิมวเย อปมตเตน สมณธมโม กาทพโพ.

ด้วยอาการแม้อย่างนี้ ตนยอมเป็นอันบรรพชิตนั้น ประคับประคองแล้วทีเดียว.

เอวี่ปี เตน อตตา ปฏิชคคิโตว โหติ.

แต่เมื่อไม่ทำอย่างนั้น ตนยอมชื่อว่า ไม่เป็นที่รัก, บรรพชิตนั้น (เท่ากับ) ทำตนนั้นให้เดือดร้อน ด้วยการตามเดือดร้อนในภายหลังแท้.
เอวี่ อภิโรตตสส ปน อตตา ปิโย นาม น โหติ, ปจฺจानุตาเปเนว นั ตาเปติ -อิตติ.

ในกาลจบเทศนา โพธิราชกุมาร ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว.

เทศนาวसानเ โพธิราชกุมารโ โสตาปัตติผลเล ปติฏฐหิ.

พระธรรมเทศนาได้สำเร็จประโยชน์ แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

สมปตตปริสายปี สาคถิกา ธมฺมเทศนา อโหสิ -อิตติ.

เรื่องโพธิราชกุมาร จบ.

โพธิราชกุมารวตถ.

๒. เรื่องพระอุปนันทศากยบุตร

๒. อุปนันทศากยบุตร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอุปนันทศากยบุตร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อตตานเมว ปฐมัม” เป็นต้น.

“อตตานเมว ปฐมัม -อิตติ อิมม ธรรมเทศนัง สตถา เซตวาเน วิหรนโต อุปนนท สกยปุตตํ อารพภ กเถสิ.

[พระเถระออกอุบายหลาภ]

ดังได้สดับมา พระเถระนั้น ฉลาดกล่าวธรรมกถา.

โส กิโร เถโร ธรรมกถํ กเถตุ เณโก.

ภิกษุเป็นอันมาก พังธรรมกถาอันปฏิสังขตด้วยความเป็นผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้นของท่านแล้ว จึงบูชาท่านด้วยจิวรทั้งหลาย สมทานธุดงค์.

ตสส อปปัจจตาทิปปฏิสังขตํ ธรรมกถํ สตถวา พหู ภิกขุ ตํ จิวเรหิ ปุเชตวา ธุดงค์คานิ สมายีสุ.

พระอุปนันทนั้นรูปเดียว รับเอาบริวารที่ภิกษุเหล่านั้นสละแล้ว.

เตหิ วิสสภูริปริกาเร โสเอว คณฺหิ.

เมื่อภายในกาลฝนหนึ่งใกล้เข้ามา พระอุปนันทนั้น ได้ไปสูชบพแล้ว.

โส, เอกสมิ อโนโตวสเส อุปกุกกุญฺเฐ, ชนปทํ อคมาสิ.

ลำดับนั้น ภิกษุหนุ่มและสามเณรในวิหารแห่งหนึ่ง กล่าวกะท่าน ด้วยความรักในพระธรรมกถีกกว่า

“ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงเข้าพรรษาในที่นี้เถิด.”

อถ นํ เอกสมิ วิหารเ ทหสามเณรา ธรรมกถิกุเปเมเน “ภนเต อิช วสสํ อุเปถ -อิตติ วทีสุ.

พระอุปนันทถามว่า “ในวิหารนี้ได้ผ้าจําพรรษาก็สิ้น?” เมื่อภิกษุเหล่านั้น ตอบว่า “ได้ผ้าสาฎกองค์ละผืน”

จึงวางรองเท้าไว้ในวิหารนั้น ได้ไปวิหารอื่น.

“อิช กิตตํ วสสาวาสิกํ ลพภติ -อิตติ ปุจฉิตวา, เตหิ “เอเกโก สาฎกโก -อิตติ วุตเต, ตตถ อุปาหนา เปตวา อณฺเฐ วิหารํ อคมาสิ.

ถึงวิหารที่ ๒ ถามว่า “ในวิหารนี้ ภิกษุทั้งหลายได้อะไร?” เมื่อพวกภิกษุตอบว่า “ได้ผ้าสาฎก ๒ ผืน,” จึงวางไม่เท้าไว้.

หุติยํ วิหารํ คนตวา “อิช กิ ลพภติ -อิตติ ปุจฉิตวา, “เทว สาฎกา -อิตติ วุตเต, กตตรยภฺฐิ เปสิ.

ถึงวิหารที่ ๓ ถามว่า “ในวิหารนี้ ภิกษุทั้งหลายได้อะไร?” เมื่อพวกภิกษุ ตอบว่า “ได้ผ้าสาฎก ๓ ผืน,” จึงวางลักจันน้ำไว้.

ตติยํ วิหารํ คนตวา “อิช กิ ลพภติ -อิตติ ปุจฉิตวา, “ตโย สาฎกา -อิตติ วุตเต, อุทกตุมพํ ฐเปสิ.

ถึงวิหารที่ ๔ ถามว่า “ในวิหารนี้ ภิกษุทั้งหลายได้ทำอะไร?” เมื่อพวกภิกษุตอบว่า “ได้ผ้าสาฎก ๔ ผืน,” จึงกล่าวว่า “ดีละ เราจักอยู่ในที่นี้” ดังนี้แล้ว เข้าพรรษาในวิหารนั้น กล่าวธรรมกถาแก่คฤหัสถ์และภิกษุทั้งหลายนั้นแล.

จตุตถวิหารี คนตวา “อิธ ก็ ลพภติ -อิติ ปุจฉิตวา, “จตตารโ สากุกา -อิติ วุตเต, “สาธู อิธ วสิสสามิ -อิติ ตตถ วสส์ อุปคนตวา
คหณฐานณเจว ภิกขุณณจ ฆมมกถิ กเถสิ.

คฤหัสถ์และภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น บุษพาพระอุปนันทนั้น ด้วยผ้าและจีวรเป็นอันมากทีเดียว.

เต นั พหุหิ วตเถหิ เจว จีวรเหติ จ ปุเชสิ.

พระอุปนันทนั้น ออกพรรษาแล้ว ส่งข่าวไปในวิหารแม้นอกนี้ว่า “เราควรจะได้ผ้าจําพรรษา เพราะเราวางบริวารไว้, ภิกษุทั้งหลายจงส่งผ้าจําพรรษานั้นให้เรา” ให้นำผ้าจําพรรษาทั้งหมดมาแล้ว บรรทุกยานน้อยขับไป.

โส วุตถวสโส อิตเรสุปิ วิหารेषุ สาสนิ เปเสตวา “มยา ปริกขารสส ฐูปิตตวา วสสามาลิกิ ลทอพพิ, ตํ เม ปหิณนตุ -อิติ
สพพิ อหาราเปตวา ยานกั ปุเรตวา ปายาสิ.

[พระอุปนันทะตัดสินข้อพิพาท]

ครั้งนั้นภิกษุหนุ่ม ๒ รูปในวิหารแห่งหนึ่ง ได้ผ้าสาฎก ๒ ผืน และผ้ากัมพลผืนหนึ่ง ไม่อาจจะแบ่งกันได้ว่า

“ผ้าสาฎกจงเป็นของท่าน, ผ้ากัมพลเป็นของเรา” นั่งทะเลาะกันอยู่ใกล้หนทาง.

อเถกสมิ วิหารเ เทว ทหริกขุ เทว สากุกเ อเถกณจ กมพลล ลภิตวา “ตยหิ สากุกา โหนตุ, มยหิ กมพล -อิติ ภาเชตุ อสกุโกนตวา
มคคสมิเป นิสิตตวา วิวทนติ.

ภิกษุหนุ่ม ๒ รูปนั้น เห็นพระเถระนั้นเดินมา จึงกล่าวว่า “ขอท่านจงช่วยแบ่งให้แก่พวกผมเถิด ครับ.”

เต ตํ [เถริ] อากจณตํ ทิสวา “ภนเต ตุมเห โน ภาเชตวา เทถ -อิติ วทิสู.

เถระ. พวกคุณจงแบ่งกันเองเถิด.

“ตุมเหเยว ภาเชถ -อิติ.

ภิกษุ. พวกผมไม่สามารถ ครับ, ขอท่านจงแบ่งให้พวกผมเถิด.

“น สกุโกม ภนเต, ตุมเห โน ภาเชตวา เทถ -อิติ.

เถระ. พวกคุณจักตั้งอยู่ในคำของเราหรือ?

“มม วจเน ฐสสถ -อิติ.

ภิกษุ. ครับ พวกผมจักตั้งอยู่.

“อาม ฐสสาม -อิติ.

พระเถระนั้น กล่าวว่า “ถ้ากระนั้น ดีละ” ให้ผ้าสาฎก ๒ ผืนแก่ภิกษุหนุ่ม ๒ รูปนั้นแล้ว กล่าวว่า

“ผ้ากัมพลผืนนี้ จงเป็นผ้าห่มของเราผู้กล่าวธรรมกถา” ดังนี้แล้ว ก็ถือเอาผ้ากัมพลมีค่ามาก หลีกไป.

“เตนหิ สาธู -อิติ โส เตสสิ เทว สากุกเ ทตวา “อัย ฆมมกถิ กเถนตานิ อมหากิ ปารูปนั โหตุ -อิติ” มหคخمกมลล^๑ อาทาย ปกุกามิ.

๑ ส. ย. ปารูปนารโ -อิติ. ม. ปารูปนารโ -อิติ.

๒ ม. มหคخم กมลล.

พวกภิกษุหนุ่มเป็นผู้เดือดร้อน ไปสู่สำนักพระศาสดากราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว.

ทหฺรภิกขุ วิปฺปฏิสฺสาร์โณ หุตฺวา สตฺถุ สนฺตํ คณฺตฺวา ตมตฺถํ อารโหจฺสุ.

[บุรพกรรมของพระอุปนันทะ]

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อุปนันทะนี้ ถือเอาของๆ พวกเธอ ทำให้พวกเธอเดือดร้อนในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ได้, แม้ในกาลก่อน ก็ได้ทำแล้วเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา(ตรัส) ว่า

สตฺถา “น ภิกขเว อิทานเวสฺ ตมฺหากํ สนฺตํ คเหตฺุวา ตมฺเห วิปฺปฏิสฺสาร์โณ กโรติ, ปุพฺเพปิ อกาสิเยว -อิตฺติ วตฺวา อตีตํ อาทริ:

“ก็ในอดีตกาล นาก ๒ ตัว คือ นากที่ยาวหากินตามริมฝั่ง ๑ นากที่ยาวหากินทางน้ำลึก ๑ ได้ปลาตะเพียนตัวใหญ่ ถึงความทะเลาะกันว่า “ศึระจะงเป็นของเรา, หางจะงเป็นของท่าน” ไม่อาจจะแบ่งกันได้ เห็นสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง จึงกล่าวว่า “ลุง ขอท่านจงช่วยแบ่งปลานี้ให้แก่ข้าพเจ้า.”

“อดีตสมิ ธิ “อนุตฺตฺรจาร์ จ คมภีรจาร์ จ -อิตฺติ เทว **อุทฺทา** มหนฺตํ โรหิตมจฺฉํ ลภิตฺวา “มยฺหํ **สีสํ** โหตุ, ตว **นงฺคุญฺญํ** -อิตฺติ วิวาทาปนฺนา ภาเชตุ อสฺกโกนฺตา เอกํ สีคาลํ ทิสฺวา อาทฺสุ “มาตุล อิมํ โน ภาเชตฺวา เทหิ -อิตฺติ.

สุนัขจิ้งจอก. เราอันพระราชาตั้งไว้ในตำแหน่งผู้พิพากษา. เรานั่งในที่วินิจฉัยนั้นนานแล้ว จึงมาเพื่อต้องการเดินเที่ยวเล่น.^๑ เดียวนี้ โอกาสของเราไม่มี.^๒

“**อหํ** รณฺญา วินิจฺฉยญฺจฺฐานํ ปีโต. ตตฺถ จิรํ นิสีทิตฺวา ชงฺขวิหฺรตฺถาย อากโธมฺหิ. อิทานิ เม **โสภาโส** นตฺถิ -อิตฺติ.

นาก. ลุง ท่านอย่าทำอย่างนี้เลย, โปรดช่วยแบ่งให้พวกข้าพเจ้าเถิด.

“มาตุล มา เอวํ กโรถ. ภาเชตฺวาเอว โน เทถ -อิตฺติ.

สุนัขจิ้งจอก. พวกเจ้าจักตั้งอยู่ในคำของเราหรือ?

“มม วจเน ฐฺสสถ -อิตฺติ.

นาก. พวกข้าพเจ้าจักตั้งอยู่ ลุง.

“ฐฺสสาม มาตุล -อิตฺติ.

สุนัขจิ้งจอกนั้น กล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น ดีละ” จึงได้ตัดทำหัวไว้ข้างหนึ่ง. หางไว้ข้างหนึ่ง;

“เตนฺหิ สาธุ -อิตฺติ **โส** สีสํ ฉินฺทิตฺวา เอกมฺนฺเต อกาสิ, นงฺคุญฺญํ เอกมฺนฺเต.

ก็แลครั้นทำแล้ว จึงกล่าวว่า “พอทั้ง ๒ บรรดาพวกเจ้าทั้ง ๒ ตัวใด เทียวไปริมฝั่ง, ตัวนั้นจงถือเอาหาง.

ตัวใด เทียวไปในน้ำลึก, ศึระจะงเป็นของตัวนั้น. ส่วนท่อนกลางนี้จักเป็นของเรา ผู้ตั้งอยู่ในวินิจฉัยธรรม”

เมื่อจะให้นากเหล่านั้นยินยอม จึงกล่าวคาถา^๓ นี้ว่า

กตฺวา จ ปน “ตาตา เยน โว อนุตฺตฺเร จริตํ, **โส** นงฺคุญฺญํ คณฺหาตุ. เยน คมภีเร จริตํ, ตสฺส **สีสํ** โหตุ.

อัย ปน **มชฺฉิมโ** มชฺฉิมโ มม วินิจฺฉยธฺมเม ฐฺตสฺส ภวิสฺสตี -อิตฺติ เต สญฺญาเปนฺโต

๑ ชงฺขวิหฺร ศัพท์นี้ แปลว่า เดินเที่ยวเล่นหรือพักผ่อน.

๒ ไม่มีเวลาว่าง ไม่ว่างจะคุยด้วย

๓ ขุ. ขา. สตฺตค. ๒๗/๒๖๑. ตทญฺญกถา. ๕/๑๓๗.

“หางเป็นของนาก ตัวเที่ยวหากินตามริมฝั่ง.
ศิระเป็นของนาก ตัวเที่ยวหากินในน้ำลึก.
ส่วนท่อนกลางนี้ จักเป็นของเรา ผู้ตั้งอยู่ในธรรม”

“อนุตริจารีโน นงคุญฺ. สีสิ คมภีรจารีโน.
อถาย มชฺฌิม ขณฺโฑ ชมมภฺรฺรฺสส ภวีสสตี -อิตี^๑

ดังนั้นแล้ว คาบเอาท่อนกลางหลักไป.

อิมิ คาลํ วตฺวา มชฺฌิมขณฺฑิ อาทาย ปกฺกามิ.

แม้นากทั้ง ๒ นั้น เตือดร่อน ได้ยินแลดูสุนัขจึงจอกันแล้ว.

เตปิ วิปฺปฏิสารีโน ตํ โอลฺเกตฺวา อญฺญิสฺ.

พระศาสดา ครั้นทรงแสดงเรื่องอดีตนี้แล้ว ตรัสว่า “แม้ในอดีตกาล อุปนันทนี้ ได้ทำพวกเธอให้เตือดร่อนอย่างนี้เหมือนกัน”
ให้ภิกษุเหล่านั้นยินยอมแล้ว เมื่อจะทรงติเตียนพระอุปนันทะ จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาผู้จะสั่งสอนผู้อื่น พึงให้ตนตั้งอยู่ในคุณอันสมควรเสียก่อนทีเดียว” ดังนั้นแล้ว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

สฺตถา อิมิ อิตติํ ทสฺเสตฺวา “เอวเมส อตีเตปิ ตุมฺहे วิปฺปฏิสารีโน อกาลิเยว -อิตติ เต ภิกฺขุ สญฺญาเปตฺวา อุปนนฺทิ ครหฺนโต

“ภิกฺขเว ปรี โววทฺนเตน นาม ปฐฺมเมว อตฺตา ปฏฺฐิเป ปติภฺรฺรฺฐาเปตฺวา -อิตติ วตฺวา อิมิ คาลมาห

“บัณฑิตพึงตั้งตนนั้นแล ในคุณอันสมควรก่อน,
พึงสั่งสอนผู้อื่นในภายหลัง จะไม่พึงเศร้าหมอง.”

“อตฺตานเมว ปฐฺมํ ปฏฺฐิเป นิเวสเย
อถญฺญมฺนุสาเสยฺย, น กิลิสฺเสยฺย ปณฺฑิโต -อิตติ.

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า ปฏฺฐิเป นิเวสเย ได้แก้ พึงยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณอันสมควร.

ตตฺถ “ปฏฺฐิเป นิเวสเย -อิตติ: อนุจฺฉวิก คุณ ปติภฺรฺรฺฐาเปยฺย.

พระศาสดาตรัสค้ำว่า

“บุคคลใดประสงค์จะสั่งสอนผู้อื่น ด้วยคุณมีความปรารถนาน้อยเป็นต้น หรือด้วยปฏิบัติทาของอริยวงศ์เป็นต้น,
บุคคลนั้น พึงยังตนนั้นแลให้ตั้งอยู่ในคุณนั้นก่อน; ครั้นตั้งตนไว้อย่างนั้นแล้ว พึงสั่งสอนผู้อื่น ด้วยคุณนั้นในภายหลัง.

อิทํ วุตฺตํ โหติ “โย อปฺปิจฺจตฺตาคฺเคณฺหิ วา อริยวิสฺสปฏิบัติทาทีหิ วา ปรี อนุสาสิคฺคาโม, โส อตฺตานเมว ปฐฺมํ ตสฺมี คุณ ปติภฺรฺรฺฐาเปยฺย;
เอวํ ปติภฺรฺรฺฐาเปตฺวา อถญฺญ เตหิ คุณหิ อนุสาเสยฺย.

ด้วยว่าบุคคล เมื่อไม่ยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณนั้น สอนผู้อื่นอย่างเดียวเท่านั้น ได้ความนิินทาจากผู้อื่นแล้ว ชื่อว่ายอมเศร้าหมอง.

อตฺตานํ หิ ตตฺถ อนิเวเสตฺวา เกวลํ ปรเมว อนุสาสมาโน ปรโต นินฺท ลภิตฺวา กิลิสฺสติ นาม.

บุคคลเมื่อยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณนั้นแล้ว สั่งสอนผู้อื่นอยู่ ย่อมได้รับความสรรเสริญจากผู้อื่น. เพราะฉะนั้น ชื่อว่ายอมไม่เศร้าหมอง.

ตตฺถ อตฺตานํ นิเวเสตฺวา อนุสาสมาโน ปรโต ปสฺสิ ลภิติ; ตสฺมา น กิลิสฺสติ นาม.

บัณฑิตเมื่อทำอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าไม่พึงเศร้าหมอง.

เอวี่ กโรนโต ปนุจิโต น กิลิสเสยย -อิตี.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุ ๒ รูปนั้น ดำรงอยู่แล้วในโสตาปัตติผล.

เทศนาวิสาเน เต เทว ภิกขุ โสตาปัตติผล ปติภุหิสสุ.

เทศนาได้เป็นไปกับด้วยประโยชน์แม่แก่มหาชน ดังนี้แล.

มหาชนสสาปิ สาคติกา เทศนา อโหสิ -อิตี.

เรื่องพระอุปนันทศากยบุตร จบ.

อุปนันทศากยบุตรตตถ.

๓. เรื่องพระปธานิกตีสสเถระ

๓. ปธานิกตีสสเถรวตฺถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระปธานิกตีสสเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อตตานญเญ” เป็นต้น.
“อตตานญเญ -อิตติ อิมิ รมมเทสนิ สุตถา เขตวเน วิหรนโต ปธานิกตีสสเถริ อารพภ กเถสิ.

[พระปธานิกตีสสเถระดีแต่สอนคนอื่น ตนไม่ทำ]

ดังได้สดับมา พระเถระนั้น เรียนพระกัมมัฏฐาน ในสำนักของพระศาสดาแล้ว พาภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ไปจำพรรษาในป่า กล่าวสอนว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านเรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักของพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระชนม์อยู่, จงเป็นผู้ไม่ประมาท ทำสมณธรรมเถิด” ดังนี้แล้ว ตนเองก็ไปนอนหลับ.

โส กิร สุตถุ สนฺติเก กมฺมภูฏานํ คเหตฺวา ปญฺจสฺเต ภิกฺขุ อาทาย อรณฺญเญ วสฺสํ อูปคฺนฺตฺวา

“อาวุโส ธรรมานกพุทธสสโว สนฺติเก กมฺมภูฏานํ คหิตํ, อูปมตฺตา สมณธมฺมํ กโรถ -อิตติ โววิทฺวา สยํ คนฺตฺวา นิปฺชิตฺวา สุปฺติ.

ภิกษุเหล่านั้นจึงกรมในปฐมยามแล้ว เข้าไปสู่วิหารในมัชฌิมยาม.

เต ภิกฺขุ ปฐมยามเ จงกมิตฺวา มชฺฌิมยามเ วิหารํ ปวิสฺสฺติ.

พระเถระนั้น ไปสู่สำนักของภิกษุเหล่านั้น ในเวลาตนนอนหลับแล้วตื่นขึ้น กล่าวว่า

“พวกท่านมา ด้วยหวังว่า ‘จักนอนหลับ’ ดังนี้หรือ? จงรีบออกไปทำสมณธรรมเถิด” ดังนี้แล้ว
ตนเองก็ไปนอนเหมือนอย่างนั้นนั่นแล.

โส นิททายิตฺวา ปพุทฺธกาเล เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา “กึ ตฺมเ ‘นิปฺชิตฺวา นิททายิสฺสามาติ อาคตฺวา? สีนํ นิภฺขมิตฺวา สมณธมฺมํ กโรถ -อิตติ วตฺวา สยํ คนฺตฺวา ตเถว สุปฺติ.

พวกภิกษุนอกนี้ จึงกรมในภายนอกในมัชฌิมยามแล้ว เข้าไปสู่วิหารในปัจฉิมยาม.

อิตฺเร มชฺฌิมยามเ พหิ จงกมิตฺวา ปจฺฉิมยามเ วิหารํ ปวิสฺสฺติ.

พระเถระนั้น ตื่นขึ้นเมื่อก่อนแล้ว ไปสู่สำนักของภิกษุเหล่านั้น นำภิกษุเหล่านั้น ออกจากวิหารแล้ว ตนเองก็ไปนอนหลับเสียอีก.

โส ปุณฺปิ ปพุทฺธมิตฺวา เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา เต วิหารา นิหฺริตฺวา สยํ ปุณฺ คนฺตฺวา สุปฺเตว.

เมื่อพระเถระนั้นทำอยู่อย่างนั้น ตลอดกาลเป็นนิตย์, ภิกษุเหล่านั้น ไม่สามารถจะทำการสาธยาย หรือพระกัมมัฏฐานไว้ในใจได้.
จิตได้ถึงความฟุ้งซ่านแล้ว.

ตสฺมิ นิจฺจกาลํ เอวํ กโรนฺเต, เต ภิกฺขุ สชฺฌายํ วา กมฺมภูฏานํ วา มนสิกาตุํ นาสกฺขิสฺสุ. จิตฺตํ อณฺญตฺตํ อคฺมาสิ.

ภิกษุเหล่านั้น ประจักษ์กันว่า “อาจารย์ของพวกเรา ปรารภความเพียรเหลือเกิน. พวกเราจักคอยจับท่าน”

เมื่อคอยจับอยู่ เห็นกิริยาของพระเถระนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า

“ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกเราฉิบหายแล้ว. อาจารย์ของพวกเราอย่ามัวร้องเปล่าๆ.”

เต “อมหากํ อาจริโย อติวिय อารทฺธวियโย. ปริคฺคณฺหิสฺสาม นํ -อิตติ ปริคฺคณฺหนฺตา ตสฺส กิริยํ ทิสฺวา

“นฺนุฏฺฐมหาวุโส. อาจริโย โน ตฺจฺฉรฺวํ รวติ -อิตติ วทิสฺสุ.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ลำบากอยู่เหลือเกิน ภิกษุแม้รูปหนึ่ง ไม่สามารถจะยังคุณวิเศษให้บังเกิดได้.

แต่ อติวิย กิลมนตาน เอกภิกษุ ปิ วิเสส นิพพตเตตุ นาสก ปิ.

ภิกษุเหล่านั้น ออกพรรษาแล้ว ไปสู่สำนักของพระศาสดา มีปฏิสันถารอันพระศาสดาทรงทำแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเป็นผู้ไม่ประมาท ทำสมณธรรมหรือ?” จึงกราบทูลความนั้น.

เต วุตถวสสา สตุ สนตัก คนตวา สตุถารา กตปปฏิสนถารา “ก็ ภิกษเว อปมตตา หุตวา สมณธมมํ กริตถ -อติ ปุจจิตา ตมตถิ อโรเจสุ.

[เรื่องไถ่ขันไม่เป็นเวลา]

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ได้อันตรายแก่พวกเธอ ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน ภิกษุนั้นก็ได้อันตรายแก่พวกเธอเหมือนกัน” อันภิกษุเหล่านั้น ทูลอ่อนวอนแล้ว จึงทรงยกอากรวุกกุชชาตก^๑ ให้พิสดาร (ความย่อ) ว่า

“ไต่ตัวนี้ เตบโตแล้วในสำนักของผู้มิใช่มารดาและบิดา
อยู่ในสกุลแห่งผู้มีชื่ออาจารย์ จึงไม่รู้จักกาลหรือมิใช่กาล”

ดังนี้แล้ว

สตถา “น ภิกษเว อิทาเนว, ปุพเพเปส ตุมหาก อนตรายมกาสิเยว -อติ วตวา เตหิ ยาจิติ

“อมาตาปิตุสสวโท อนาจริยกุล วส
นาย กาลมกาล วา อภิขานาติ กุกก -อติ

อิมิ อกาลรวุกกุชชาตก วิตถาเรตวา

ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อันธรรมดาภิกษุ เมื่อกกล่าวสอนคนอื่น พึงทำตนให้เป็นอันฝึกดีแล้ว, เพราะบุคคล เมื่อกกล่าวสอนอย่างนั้น เป็นผู้ฝึกดีแล้ว ชื่อว่าย่อมฝึกได้” แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“ภิกษเว ปรโ โววทนเตน นาม อตต สุทนต์ กาตพโพ. เอว โ โววทนโต หิ สุทนต์ หุตวา ทเมติ นาม -อติ วตวา อิมิ คาถมาห

“พึงบุคคลพร้าสอนผู้อื่นอยู่ฉันใด, พึงทำตนฉันนั้น.
บุคคลผู้มีตนฝึกดีแล้วหนอ (จึง) ควรฝึก (ผู้อื่น).
เพราะว่าได้ยินว่า ตนฝึกฝนได้โดยยาก.”

“อตตานญเจ ตถา กยิรา, ยถญญมนุสาสติ.
สุทนต์ วต ทเมถ. อตตา หิ กิริ ทพทโม -อติ.

๑ ชุ. ขา. เอก. ๒๗/๓๘. ตทฎฐกถา. ๒/๓๐๒.

๒ ชุ. ขา. เอก. ๒๗/๓๘. ตทฎฐกถา. ๒/๓๐๒.

[แก้อรรถ]

พึงทราบความแห่งพระคานานันว่า “ภิกษุกล่าวแล้วว่า ‘พึงจงกรมในปฐมยามเป็นต้น’ ชื่อว่าย่อมกล่าวสอนผู้อื่นฉันใด. ตนเองก็ฉันนั้น อริชฐานกิจมีจงกรมเป็นต้น ชื่อว่าพึงทำตนเหมือนอย่างสอนผู้อื่น. เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุนั้นเป็นผู้มีตนฝึกดีแล้วหนอ ควรฝึก (บุคคลอื่น^๑)”

ตสฺสโต “ยถา ภิกฺขุ ‘ปฐมยามาทีสุ จงกมิตพฺพํ -อิตฺติ วตฺวา ปรี โววทิตฺติ, สยํ จงกมณาทีนิ อธิกฺขุหนโต อตฺตทานญฺเจ ตถา กยิรา, ยถณฺณมฺนุสสาสติ.

บาทพระคานานันว่า สฺทฺหนโต วต ทเมถ ความว่า

ภิกษุยอมพร้าสอนผู้อื่น ด้วยคุณอันใด. เป็นผู้ฝึกฝนดีแล้วด้วยตน ด้วยคุณอันนั้น ควรฝึก (ผู้อื่น).

เอวํ สนฺเต สฺทฺหนโต วต ทเมถ -อิตฺติ: เยน कुณฺเณน ปรี อนุสสาสติ, เตเน อตฺตนา สฺทฺหนโต หุตฺวา ทเมยฺย.

บาทพระคานานันว่า อตฺตา หิ กิร ทฺทฺทโม ความว่า เพราะว่า ชื่อว่าตนนี้ เป็นสภาพอันบุคคลฝึกฝนได้ยาก.

อตฺตา หิ กิร ทฺทฺทโม -อิตฺติ; อयํ หิ อตฺตา นาม ทฺทฺทโม.

เพราะเหตุนี้ ตนนั้นยอมเป็นสภาพอันบุคคลฝึกฝนดีแล้ว ด้วยประการใด, ควรฝึกตนด้วยประการนั้น.

ตสฺมา ยถา โส สฺทฺหนโต โหติ, ตถา ทเมตพฺโพ -อิตฺติ.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุแม้ประมาณ ๕๐๐ รูปนั้น บรรลุพระอรหัตผลแล้ว ดังนี้แล.

เทสนาวสาเน ปญฺจสตปิ เต ภิกฺขุ อรหตฺตํ ปาปุณฺนิสุ -อิตฺติ.

เรื่องพระปรานิกตีสสเถระ จบ.

ปรานิกตีสสเถรวตฺถ.

๔. เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ

๔. กุมารกัสสปเถระมาตต.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อตตา ทิ อตตโน นาโถ” เป็นต้น.

“อตตา ทิ อตตโน นาโถ - อิติ อิมม เทสนัน สุตถา เขตวเน วิหรนโต กุมารกัสสปเถรสส มาตริ อารพภ กเถสิ.

[มารดาของพระกุมารกัสสปะบวช]

ดังได้สดับมา มารดาของพระเถระนั้น เป็นธิดาของเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ ขอบรรพชาแล้ว จำเดิมแต่เวลาตนถึงความเป็นผู้รู้เพียงสาว^๑.

แม้อ่อนวอนอยู่บ่อยๆ ก็ไม่ได้บรรพชาจากสำนักของมารดาและบิดา เจริญวัยแล้ว ไปสู่ตระกูลผู้ เป็นผู้มีผู้ตั้งเทวดา อยู่ครองเรือนแล้ว.

สา กิร ราชคชนคร เสฏฐิธิดา วิถุญฺติ ปตตกาลโต ปุณฺณาย ปพฺพชฺช ยาจิ.

ปูนฺปุณฺนิ ยาจมานาปิ มาตาปิตุณฺ สนฺติกา ปพฺพชฺช อลภิตวา วยฺยปตฺตา ปติภุญฺจ กนฺตวา ปติเทวตา หุตฺวา อคาริ อชฺฌมาสิ.

ครั้นต่อมาไม่นานนัก สัตว์เกิดในครรภ์ ตั้งขึ้นแล้วในท้องของนาง.

อถสฺสา น จิรฺสเสว กุจฺฉิสฺสมี คพฺโภ ปติภุญฺจหิ.

แต่นางไม่ทราบความที่ครรภ์นั้นตั้งขึ้นเลย ยังสามเฝ้าให้ยินดีแล้ว จึงขอบรรพชา.

สา ปนสฺส ปติภุญฺจิตถาว อชานิตฺตวาว สามิกิ อาราเธตฺวา ปพฺพชฺช ยาจิ.

ครั้งนั้น สามเฝ้านั้นนางไปสู่นางภิกษุณี ด้วยสักการะใหญ่

ไม่ทราบอยู่ ให้บวชในสำนักของนางภิกษุณี ที่เป็นฝ่ายแห่งพระเทวทัตแล้ว.

อถ น โส มหนฺเตน สกกาเรน ภิกฺขุณีอุปฺสสยฺ เนตฺวา อชานนฺโต เทวตตปฺกชฺชิกานิ ภิกฺขุณีนํ สนฺติเก ปพฺพาเชสิ.

โดยสมัยอื่น นาง ถูกรางภิกษุณีเหล่านั้น ทราบความที่นางมีครรภ์แล้ว ถาว่า “นี่อะไรกัน?” จึงตอบว่า

“แม่เจ้า ดิฉันไม่ทราบว่า ‘นี่เป็นอย่างไร?’ แต่ศีลของดิฉัน ไม่ต่างพร้อยเลย.”

อปเรณ สมเยน ตสฺสา คพฺภินิถาว ญตฺวา ตาหิ “กิ อิทํ - อิติ ปุณฺณํ” “นาหิ อเยเย ชานามิ ‘กิเมตํ’. สิลฺลํ ปน เม อโรคฺเมว - อิติ [อาห].

พวกนางภิกษุณี นำนางไปสู่นางของพระเทวทัตแล้ว ถาว่า

“นางภิกษุณีนี้ บวชด้วยศรัทธา, พวกดิฉันไม่ทราบกาลแห่งครรภ์ของนางนี้ตั้งขึ้น; บัดนี้ พวกดิฉันจะอย่างไร?”

ภิกฺขุณีโย ตํ เทวตตสฺส สนฺติกํ เนตฺวา

“อโย ภิกฺขุณี สทฺธาย ปพฺพชิตา. อิมิสฺสา มยฺ คพฺภสฺส ปติภุญฺจิตกาลํ น ชานาม; กิทานิ กโรม - อิติ ปุจฺฉิสฺส.

๑ รู้ภาษา

๒ สี. ม. ย. วุตตา.

พระเทวทัต คิดเหตุเพียงเท่านั้นว่า “ความเสียชื่อเสียง จงอย่าเกิดขึ้นแก่พวกนางภิกษุณี ผู้ทำตามโอวาทของเรา” จึงกล่าวว่า “พวกเธอ จงให้นางนั้นสึกเสีย”

เทวทัต “มา มยห์ โอวาทการิกาน์ ภิกษุณี **อโยโส** อุปัชชตุ -อิติ เอตตกเมว จินเตตวา “อุปพพาเซถ น -อิติ อาห.

นางภิกษุณีสาวนั้น ฟังคำนั้นแล้ว กล่าวว่า “แม่เจ้า ขอแม่เจ้าทั้งหลาย อย่าให้ดิฉันฉิบหายเสียเลย.

ดิฉันมิได้บวชเจาะจงพระเทวทัต. แม่เจ้าทั้งหลาย จงมาเถิด. จงนำดิฉันไปสู่พระเชตวันซึ่งเป็นสำนักของพระศาสดา.”

ตี สุตวา สา **ทหฺรา** “มา ม อยเย นาสเสถ. **นาหิ** เทวตตตี อทุทิสส ปพพชิตา. เอถ. ม สตุถุ สนตักิ เชตวนิ เนถ -อิติ.

นางภิกษุณีเหล่านั้น พานางไปสู่พระเชตวัน กราบพูลแต่พระศาสดาแล้ว.

ตา ตี อาทาย เชตวนิ คนตวา สตุถุ อาโรเจสิ.

[พระกุมารกัสสปะเกิด]

พระศาสดา แม่ทรงทราบอยู่ว่า “ครรภ์ตั้งขึ้นแล้วในเวลานางเป็นคฤหัสถ์”

เพื่อจะเปลื้องเสียซึ่งถ้อยคำของชนอื่น จึงรับสั่งให้เชิญพระเจ้าปเสนทิโกศล ท่านมหาอนาถปิณฑิกะ ท่านจุลอนาถปิณฑิกะ นางวิสาขาอุบาสิกา และสกุลใหญ่อื่นๆ มาแล้ว ทรงบังคับพระอุบาสิเถระว่า “เธอจงไป. จงชำระกรรมของภิกษุณีสาวนี้ให้หมดจด ในท่ามกลางบริษัท ๔.”

สตฺธา “ตสฺสา คิหิกาลे คพโถ ปติฏฐิตี -อิติ ชานนโตปิ ปรวาทโมจนตถิ

ราชานิ ปเสนทิโกสลิ มหาอนาถปิณฑิกิ จุลอนาถปิณฑิกิ วิสาขิ อุปาสิกิ อญญาณิ จ มหากุลานิ ปกุโกสาเปตวา อุปาลิตเถริ อาณาเปสิ “คจจ. อิมิสฺสา ทหฺราย [ภิกฺขุณียา] จตุปฺปริสมชฺเฒ กम्मํ โสเธหิ -อิติ.

พระเถระให้เชิญนางวิสาขามาตรงพระพักตร์พระราชแล้ว ให้สอบสวนอภิกรรมนั้น.

เถโร รณญเ ปุโรโต วิสาขิ ปกุโกสาเปตวา ตี อธิกรณิ ปฏิจญาเปสิ.

นางวิสาขานั้นให้คนล้อมเครื่องล้อมคือม่าน ตรวจดูมือ เท้า สะตือ และที่สะดุ้งแห่งท้อง ของนางภิกษุณีนั้นภายในม่านแล้ว นับเดือนและวันดู ทราบว่า “นางได้ครรภ์ในเวลาเป็นคฤหัสถ์” จึงบอกความนั้นแก่พระเถระ.

สา สาณิปปาการิ ปริกฺชิปาเปตวา อนฺโตสาณียิ ตสฺสา หตฺถปาทนาภิกุทรปฺริโยसानานิ โอลเเกตวา มาสทิวเส มาเนตวา “คิหิกาลे” อิมาย **คพโถ** ลทฺโธ -อิติ ญตวา เถรสฺส ตมตถิ อาโรเจสิ.

ครั้งนั้น พระเถระยังความที่นางเป็นผู้บริสุทธิ์ ให้กลับตั้งขึ้นในท่ามกลางบริษัทแล้ว.

อถสฺสา **เถโร** ปฺริสมชฺเฒ ปฺริสุทฺธภาวํ ปติฏฐาเปสิ.

โดยสมัยอื่น นางคลอดบุตรมีอานุภาพมาก ซึ่งมีความปรารถนาตั้งไว้แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ

สา อปเรน สมเยน ปทุมุตฺตรพุทฺธปาทุมฺเเล ปติฏฐิตปฺตถณิ^๑ มหฺานุภาวํ ปุตตี วิสาขิ.

๑ “คิหิกาลे -อิติ ภวิตพพิ.

๒ สี. ม. ย. ปตฺถิตปตฺถณิ.

[มีกุมารนำหน้าชื่อ เพราะพระราชาทรงชูปเลี้ยง]

ภายหลังวันหนึ่ง พระราชาเสด็จไป ณ ที่ใกล้สำนักของนางภิกษุณี ทรงสดับเสียงทารก จึงตรัสถามว่า “นี่เสียงอะไร?”
เมื่อมาตย์กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า บุตรของนางภิกษุณีนั่นเกิดแล้ว. นั่นเป็นเสียงของบุตรนางภิกษุณีนั่น.”
ทรงนำกุมารนั้น ไปสู่พระราชมณเฑียร^๑ของพระองค์ ได้ประทานให้แก่แม่นมทั้งหลาย.

อเถกทิวส์ **ราชา** ภิกษุณีอุปสสยสมิเป คจจันโต ทารกสททำ สุตวา “กั อิทิ -อิติ ปุจฉิตวา, “เทว เอติสสา ภิกษุณียา **ปุโตโต** ชาโต.
ตสเสส สทโท -อิติ วุตเต, ตั กุมาริ อตตโน ฆริ เนตวา ธาตีนิ อทาสิ.

ก็ในวันตั้งชื่อ ขนทั้งหลาย ตั้งชื่อของกุมารนั้นว่า “กัสสปะ”

เพราะความที่กุมารนั้น เป็นผู้อันพระราชาทรงให้เจริญแล้วด้วยเครื่องบริหารของพระกุมาร จึงรู้กันว่า “กุมารกัสสปะ.”

นามคคหทิวเส จสส “**กสสโป** -อิติ นามิ กตวา กุมารปริหาเรณ วทตติตตวา “**กุมารกสสโป** -อิติ สญชานีสสุ.

กุมารนั้น ทูตเด็กในสนามกีฬาแล้ว, เมื่อพวกเขาบอกว่า “พวกเรา ถูกคนไม่มีแม่ไม่มีพ่อทุบตีแล้ว” จึงเข้าไปเฝ้าพระราชาทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นสมมติเทพ พวกเด็กยอมว่าหม่อมฉันว่า ‘ไม่มีมารดาและบิดา’
ขอพระองค์ทรงตรัสบอกมารดาแก่หม่อมฉัน.” เมื่อพระราชาทรงแสดงหญิงแม่นมทั้งหลาย ตรัสว่า “หญิงเหล่านี้ เป็นมารดาของเจ้า”, จึงกราบทูลว่า “มารดาของหม่อมฉัน ไม่มี[มาก]เท่านี้. อันมารดาของหม่อมฉันพึงมีคนเดียว.
ขอพระองค์ตรัสบอกมารดานั้น แก่หม่อมฉันเถิด.”

โส กิสามณชเล ทารเก ปหริตวา, “นิมมาตาปิติเกณมหา* ปทญา -อิติ วุตเต, ราชานิ อุปสงกมิตวา

“เทว มั ‘นิมมาตาปิติโกติ วทนติ. มาตริ เม อจิกขถ -อิติ ปุจฉิตวา, รณญา ธาติโย ทสเสตวา “**อิมมา** เต มาตโร -อิติ วุตเต,
“น **เอตตกา** มม มาตโร. เอกาย เม มาตรา ภวิตพพิ. ตั เม อจิกขถ -อิติ อาท.

พระราชาทรงดำริว่า “เราไม่อาจลวงกุมารนี้ได้” จึงตรัสว่า

“พ่อ มารดาของเจ้าเป็นภิกษุณี. เจ้า อันเรานำมาจากสำนักนางภิกษุณี.”

ราชา “น สกกา อิมิ วณเจตุ -อิติ จินเตตวา “ตาด ตว **มาตา** ภิกษุณี. **ตุ** มยา ภิกษุณีอุปสสยา อาณีโต -อิติ.

[กุมารกัสสปะออกบวช บรรลุพระอรหัต]

กุมารนั้น มีความสังเวชเกิดขึ้นพร้อมแล้ว ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นนั่นแหละ กราบทูลว่า
“ข้าแต่พระบิดา ขอพระองค์จงให้หม่อมฉันบวชเถิด”

โส ตาวตเกเนว สมุปปนุสเวโค ทุตวา “ตาด ปพพาเซถ มั -อิติ อาท.

พระราชาทรงรับว่า “ดีละ พ่อ” แล้ว ยังกุมารนั้นให้บวชในสำนักของพระศาสดา ด้วยสักการะเป็นอันมาก.

ราชา “สาธู ตาด -อิติ ตั มหนเตน สกกาเรณ สตถุ สนติเก ปพพาเซสิ.

กุมารกัสสปะนั้น ได้อุปสมบทแล้ว ปรากฏว่า “พระกุมารกัสสปเถระ.”

โส ลทรูปสมบเท “**กุมารกสสปตเถโร** -อิติ ปญญาเย.

๑ พระราชมณเฑียร แปลมาจาก ฆร เคห. แต่ในอรรถกถาธรรมบท ไม่ปรากฏคำนี้ คือ มณฺฑิร มนฺฑิร.

มณเฑียร มณเฑียร เรือนหลวง, พระราชมณเฑียร, พระราชมณเฑียร, พระราชวัง (มณฺฑิโร มณฺฑิร มนฺฑิโร มนฺฑิร)

ท่านเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดา เข้าไปสู่น้ำ พยายามแล้ว ไม่สามารถจะให้คุณวิเศษบังเกิดได้ จึงคิดว่า “เราจักเรียนกัมมัฏฐานให้วิเศษอีก” มาสู่สำนักของพระศาสดา อยู่ในอันธวันแล้ว.

โส สตถุ สนฺติเก กมฺมกฺกุณฺณํ คเหตฺวา อรณฺญํ ปวิสิตฺวา วายมิตฺวา วิเสสํ นิพพตฺเตตฺถุ อสฺกโกณฺโถ

“ปุณ กมฺมกฺกุณฺณํ วิเสสฺเสตฺวา คเหตฺสสามิ -อิตฺติ สตถุ สนฺติเก อากฺคนฺตฺวา อนฺธวเน วิหสิ.

ครั้งนั้น ภิกษุผู้ทำสมาธิธรรมร่วมกัน ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า บรรลุอนุคามิผลแล้ว บังเกิดในพรหมโลก มาจากพรหมโลก ถาปนปัญหา ๑๕ ข้อ กะพระกุมารกัสสปะนั้นแล้ว ส่งไปด้วยคำว่า “คนอื่นยกพระศาสดาเสีย ที่สามารถเพื่อจะพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้ ไม่มี, ท่านจงไป; จงเรียนเนื้อความของปัญหาเหล่านี้ ในสำนักของพระศาสดาเถิด.”

อถ นํ กสฺสปพุทฺธกาเล เอกโถ สมณธมฺมํ กตฺวา อนาคามิผลํ ปตฺวา พรหมโลเก นิพพตฺตภิกฺขุ พรหมโลกโถ อากฺคนฺตฺวา ปณฺณรสปญฺเห ปุจฺฉิตฺวา “อิเม ปญฺเห ฐฺเปตฺวา สตถารํ อญฺญํ พฺยาการุํ สมตฺถิ นตฺถิ, คจฺฉ, สตถุ สนฺติเก อิเมสํ อตถํ อุกฺคนฺหาติ อญฺโยเชสิ.

ท่านทำเหมือนอย่างนั้น บรรลุพระอรหัตผล ในเวลาที่ทรงแก้ปัญหาคบ.

โส ตถา กตฺวา ปญฺหวิสฺสชฺชนาวสาเน อรหตฺตํ ปาปุณฺนิ.

[มารดาพระกุมารกัสสปะบรรลุพระอรหัต]

ก็ตั้งแต่วันที่พระเถระนั้นออกไปแล้ว น้ำตาไหลออกจากรู้นัยน์ตาทั้ง ๒ ของนางภิกษุณีผู้เป็นมารดาตลอด ๑๒ ปี.

ตสฺส ปน นิภฺขนตฺทิวสโต ปญฺญา ย ทฺวาทส วสฺसानิ มาตุ ภิกฺขุณิยา อกฺขิหิ อสฺสูนิ ปวตฺตยิสฺสุ.

นางมีทุกข์เพราะพลัดพรากจากบุตร มีหน้าชุ่มไปด้วยน้ำตาทีเดียว เทียวไปเพื่อศึกษา พอเห็นพระเถระในระหว่างแห่งถนน จึงร้องว่า “ลูก ลูก” ร้องเข้าไปเพื่อจะจับพระเถระ ชวน^๑ล้มแล้ว.

สา ปุตฺตวิโยคทุกฺขิตฺตา อสฺสูตฺนิตฺเตเนว มุเชน ภิกฺขุยา จรฺมานา อนฺตรวิธิยํ เถรํ ทิสฺวา “ปุตฺต ปุตฺต -อิตฺติ วิรวนฺตี ตํ คณฺหิตุํ อฺปฺชวามาณา ปวตฺติตฺตฺวา ปติ.

นางมีถันหลังน้ำนมอยู่ลุกขึ้น มีจิวรเปียก ไปจับพระเถระแล้ว.

สา ถเนหิ ชีรํ มุญฺจนฺเตหิ อญฺญฺหิตฺตฺวา อลฺลจิวฺรา คนฺตฺวา เถรํ คณฺหิ.

พระเถระ คิดว่า

“ถ้ามารดานี้จักได้ถ้อยคำอันไพเราะจากสำนักของเราไซ้ นางจักฉิบหายเสีย; เราจักเจรจากับมารดานี้ ทำให้กระต่างเทียว.”

โส จินฺตฺสิ “สจายํ มม สนฺติกา มธฺรฺวจฺนํ ลภิสฺสตี, วินสฺสิสฺสตี. ฤทฺธเมว กตฺวา อิมาย สทฺธิ สลฺลปิสฺสามิ -อิตฺติ.

ที่นั่น พระเถระกล่าวกะนางภิกษุณีผู้เป็นมารดานั้นว่า “ท่านเทียวทำอะไรอยู่? จึงไม่อาจตัดแม่มาตรงว่าความรักได้.”

อถ นํ อาท “เกิ กโรนฺตี วิจรฺสิ? สินฺทมตฺตปิ ฉินฺหิตุํ น สกฺโกสิ -อิตฺติ.

๑ ชวน ถลาไปข้างหน้า, เอนไปจากแนว

นางคิดว่า “โอ! ถ้อยคำของพระเถระหยาบคาย,” จึงกล่าวว่า “พ่อ พ่อพูดอะไร?”

ถูกพระเถระว่าเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละอีก จึงคิดว่า “เราไม่อาจกลั้นน้ำตาไว้ได้สิ้น ๑๒ ปี เพราะเหตุแห่งบุตรนี้, แต่บุตรของเรานี้ มีหัวใจกระด้าง, ประโยชน์อะไรของเราด้วยบุตรนี้” ตัดความเสนาหาในบุตร บรรลุประอรหัตผลในวันนั้นนั่นเอง.

สา “โอโห กกขพา” เถรสส กถา -อิตติ จินเตตวา “กั วเทสิ ตาต -อิตติ วตวา ปุณปี ตเถว วุตตา จินเตสิ
“อหิ อิมสส การณา ทวาทส วสสุานิ อสสุนิ นินวาเรตุ” น สกโกมิ, อัย ปน เม ถทททโย, กั เม อิมินา -อิตติ
ปุตตสิเนหิ จินทิตวา ตังวิสเมว อรหตตํ ปาปุณิ.

[พวกภิกษุพากันสรรเสริญพระพุทฺธคุณ]

โดยสมัยอื่น ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า

“ผู้มีอายุทั้งหลาย พระกุมารกัสสปะและพระเถรี ผู้สมบูรณ์ด้วยอุปนิสัยอย่างนี้ ถูกพระเทวทัตให้ฉิบหายแล้ว, ส่วนพระศาสดา เกิดเป็นที่พึงของท่านทั้ง ๒ นั้น; แม้! นำอัครจรรยา ธรรมดาพระพุทฺธเจ้าทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้อนุเคราะห์โลก.”

อปเรณ สมเยน ธมมสกายํ กถํ สมฺภูทฺธาเปสุ “อาวุโส เทวทตฺเตน เอวํ อุปนิสัยสยสมปนฺโน กุมารกสสปิ จ เถรี จ นาสิตา,
สตถา ปน เตสํ ปติภฺฐา ชาโต. อโห พุทฺธา นาม โลกานุกมฺปกา -อิตติ.

พระศาสดา เสด็จมา ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากัน ด้วยเรื่องอะไรหนอ?”,

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้,” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นปัจจัยและเป็นที่พักของคนที่ทั้ง ๒ นี้ ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่,

แม้ในกาลก่อน เราก็ได้เป็นที่พำนักของคนทั้ง ๒ นั้นเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว จึงตรัสนิโครธชาดก” นี้โดยพิสดารว่า

สตถา อาคนฺตวา “กาย นุตถ ภิกฺขเว เอตฺรหิ กถาย สนฺนินฺนา -อิตติ ปุจฺฉิตฺวา, “อิมาย นาม -อิตติ วุตเต,
“น ภิกฺขเว อิทาเนว อหิ อิมสํ ปจฺจโย จ ปติภฺฐา จ ชาโต, ปุพฺเพปิ เตสํ อหิ ปติภฺฐา อโหสิเยว -อิตติ วตวา

“เจ้าหรือคนอื่นพึงคบเนื้อชื่อนีโครธผู้เดียว อย่าเข้าไปคบเนื้อชื่อนีโครธ;
ความตายในสำนักเนื้อชื่อนีโครธ ประเสริฐกว่า,
ความเป็นอยู่ในสำนักของเนื้อชื่อนีโครธนั้น จะประเสริฐอะไร.”

“นโรครธเมว เสเวยย น สาขมฺปสํวเส;
นโรครธสมิ มตํ เสยโย, ยถฺเจ สาขสมิ ชีวิตํ -อิตติ

๑ สี. ย. ‘กกขพา -อิตติ นตติ.

๒ สี. ย. ชาเรตุ. ม. สนฺธาเรตุ.

๓ ข. ชา. เอก. ๒๗/๕. ตทภฺฐกถา. ๑/๒๓๒.

ทรงประชุมชาดกว่า “เนื้อชื่อว่าสาขะในครั้งนั้น ได้เป็นเทวทัต (ในบัดนี้),
แม้บริษัทของเนื้อชื่อว่าสาขะนั้น (ก็) เป็นบริษัทของพระเทวทัตนั้นแหละ, แม่เนื้อตัวถึงวาระ ได้เป็นพระเถรี.
บุตรได้เป็นกุมารกัสสปะ. ส่วนพญาเนื้อนามว่านิโครธ ผู้ไปสละชีวิตแก่แม่เนื้อตัวมีกรรม คือเราเอง,”
เมื่อจะทรงประกาศความที่พระเถรีตัดความรักในบุตรแล้ว ทำที่พึงแก้ตนด้วยตนเองแล จึงตรัสว่า
“ภิกษุทั้งหลาย เพราะบุคคลอาศัยคนอื่น ไม่สามารถเพื่อจะมีสวรรค์หรือมรรคเป็นที่ไปในเบื้องหน้าได้,
ฉะนั้น ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งของตน, คนอื่นจักทำอะไรได้” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

อิมิ นิโครธชาตัก^๑ วิตถาเรน กเถตวา “ตทา สาขมิมิโค เทวตโต อโหสิ, ปริสาปิสส เทวตตปริสา, วารปตตทา มิกเรณู เถรี อโหสิ,
ปุตโต กุมารกสสป, คพภินิมิคิยา ชีวิติ ปริจจชิตวา คโต นิโครธมิมิคราชา ปน อหเมว -อิตติ ชาตัก สโมธานตวา
ปุตตสิเนหิ ฉินทิตวา เถริยา อตตนา อตตโน ปติฏฐานกตภาว ปกาเสนโต
“ภิกษเว ยสฺมา ปรสส อตตนิ ฐิติน สคคปรายเนน วา มคคปรายเนน วา ภวิทุน สกฺกา,
ตสฺมา อตตาว อตตโน นาโถ, กิ ปโร กิริสฺสติ -อิตติ วตฺวา อิมิ คาลมาห

“ตนแลเป็นที่พึ่งของตน, บุคคลอื่น ใครเล่า พึ่งเป็นที่พึ่งได้;
เพราะบุคคล มีตนฝึกฝนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งที่บุคคลได้โดยยาก.”

“อตตทา ทิ อตตโน นาโถ. โภ ทิ นาโถ ปโร สिया;
อตตนา ทิ สฺพนฺเตน นานํ ลมฺติ ทูลลํ -อิตติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาโถ คือเป็นที่พำนัก.

ตตถ “นาโถ -อิตติ: ปติฏฐา.

พระผู้มีพระภาค ตรัสคานี้ไว้ว่า “บุคคลตั้งอยู่ในตน คือสมบุรณ์แล้วด้วยตน สามารถจะทำกุศลแล้วถึงสวรรค์
หรือเพื่อยังมรรคให้เจริญ หรือเพื่อทำให้แจ้งซึ่งผลได้, เพราะเหตุนี้แหละ ตนแลเป็นที่พึ่งของตน.

อิท วุตตํ โหติ “ยสฺมา อตตนิ ฐิติน อตตนา สมปนฺเนน กุสลํ กตฺวา สคคํ วา ปาปุณฺณํ มคคํ วา ภเวตุ ผลํ วา สจฺจิกาทู สกฺกา,
ตสฺมา ทิ อตตาว อตตโน ปติฏฐา สिया.

คนอื่นใครเล่า? พึ่งเป็นที่พึ่งของใครได้,

เพราะบุคคล มีตนฝึกดีแล้ว คือมีความเสพผิดออกแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งซึ่งบุคคลได้โดยยาก กล่าวคือพระอรหันต์ผล.

ปโร โภ นาม กสส ปติฏฐา สिया? อตตนาเอว ทิ สฺพนฺเตน นิพฺพิเสวเนน อรหตฺตผลสงฺขาตํ ทูลลํ นานํ ลมฺติ.

ก็คำว่า นานํ ลมฺติ ทูลลํ นี้ พระผู้มีพระภาค ตรัสหมายเอาพระอรหันต์.

อรหตฺตํ ทิ สฺนธาย “นานํ ลมฺติ ทูลลํ -อิตติ วุตตํ.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวสาน พหุ โสตาปัตติผลาทีนิ ปาปุณฺณํ -อิตติ.

เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ จบ.

กุมารกัสสปเถระมาตต.

๕. เรื่องอุบาสกชื่อมหากาล

๕. มหากาลอุบาสกตถ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสกผู้โสดาบันคนหนึ่งชื่อมหากาล ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “อตตนา ทิ กตํ ปาปํ” เป็นต้น.

“อตตนา ทิ กตํ ปาปํ - อิติ อิมํ ธรรมเทศนํ สตุถา เซตวเน วิหรนโต เอกํ มหากาลํ นาม โสตาปนฺนํ อุบาสกํ อารพฺภ กเถสิ.

[มหากาลถูกหว่านเป็นโจร เลยกถูกทุบตาย]

ได้ยินว่า มหากาลนั้น เป็นผู้รักษาอุโบสถ ๘ วันต่อเดือน^๑ ฟังธรรมกถา ตลอดคืนยังรุ่งในวิหาร.

โส กิร มาสสฺส อภฺฐ ทิวเส อุปฺสยโก หุตฺวา วิหารเ สพฺพรตฺติ ธรรมกถํ สฺยนาติ.

ครั้งนั้น พวกโจร ตัดที่ต่อในเรือนหลังหนึ่ง ในเวลากลางคืน ถู้อาห่อภัณฑะไป

ถูกพวกเจ้าของตื่นขึ้น เพราะเสียงภาชนะโลหะ (กระทบกัน) ติดตามแล้ว ทิ้งสิ่งของที่ตนถือไว้ แล้วก็หลบหนีไป.

อถ รตฺติ โจรา เอกสมิ์ เคเห สฺนฺธิ ฉินฺทิตฺวา ภาณฺทกํ คเหตุวา โลหภาชนสฺสเทเน ปพฺพุเรหิ สามิเกหิ อนุพฺพธา คหิตฺภณฺทํ ฉชฺเขตฺตวา ปลายิสฺสุ.

ฝ่ายพวกเจ้าของ ติดตามโจรเหล่านั้นเรื่อยไป.

สามิกายปิ เต อนุพฺพธิสฺสเยว.

พวกโจรเหล่านั้น กระจัดกระจายหนีกันไปทั่วทิศ.

เต ทิสฺวา ปกฺขนฺทิสฺสุ.

ส่วนโจรคนหนึ่ง ถู้อาหาทางที่ไปยังวิหาร ทิ้งห่อภัณฑะไว้ข้างหน้ามหากาล

ผู้ฟังธรรมกถาตลอดคืนยังรุ่ง ล้างหน้าอยู่ริมสระโบกขรณีแต่เช้าตรู่แล้ว หลบหนีไป.

เอโก ปน วิหารมคฺคํ คเหตุวา มหากาลสฺส สพฺพรตฺติ ธรรมกถํ สุตฺวา ปาโตว โปกฺขรณฺตีเร มุขํ โธวณฺตสฺส ปฺรโต ภาณฺทกํ ฉชฺเขตฺตวา ปลายิ.

พวกมนุษย์ติดตามหมู่โจรมา พบห่อภัณฑะแล้ว จึงจับมหากาลนั้นไว้ ด้วยกล่าวว่า

“เอ็งตัดที่ต่อในเรือนของพวกข้า ลักห่อภัณฑะไปแล้ว เทียวเดินเหมือนฟังธรรมอยู่, ได้ทุบให้ตายแล้วก็ทิ้งไว้ เลยไป.

โจเร อนุพฺพธิตฺวา อาคตมนุสฺสา ภาณฺทกํ ทิสฺวา “ตฺวิ โน เคเห สฺนฺธิ ฉินฺทิตฺวา ภาณฺทกํ หริตฺวา ธรรมํ สฺยณฺโต วิย วิจรสิ - อิติ ตํ คเหตุวา โปเถตฺวา มาเรตฺวา ฉชฺเขตฺตวา อคมิสฺสุ.

[มหากาลตายสมแก่บุรพกรรม]

ครั้งนั้น ภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย ถือหม้อน้ำดื่มไปแต่เช้าตรู่ พบมหากาลนั้น กล่าวว่า

“อุบาสกพึงธรรมกถาอยู่ในวิหาร ได้มรณะไม่สมควร” ดังนี้แล้ว จึงได้กราบทูลแต่พระศาสดา.

อด น ปาโต ว ปานียฆฺภู อาทาย คตา **พุทธสามเณรา** ทิสวา “วิหาเร ฆมมกถํ สุตวา **วสิตอุบาสโก** อยุตฺตํ มรณํ ลภติ -อติ คนตฺวา สตถุ อาโรเจสุ.

พระศาสดา ตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย นายกาล^๑ ได้มรณะไม่สมควรในอัตภาพนี้, แต่เขาได้มรณะสมควรแก่กรรมที่เขาทำไว้แล้วในกาลก่อนนั้นแล” อันภิกษุหนุ่มและสามเณรเหล่านั้นทูลอาราธนา จึงตรัสบุรพกรรมของมหากาลนั้นว่า

สตา “อาม ภิกฺขเว อิมสฺมี อตตภาเว กาลเณ อปปฏิรูป **มรณ** ลหฺริ, ปุพเพ กตมมฺสส ปน เตน อุตฺตเมว ลหฺริ -อติ วตฺวา เตหิ ยาจิตฺเต ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ กเถสิ

[บุรพกรรมของมหากาล]

“ดังได้สดับมา ในอดีตกาล พวกโจรชุ่มอยู่ที่ปากดงแห่งปัจจนตคาม^๒ แห่งหนึ่ง ในแคว้นของพระเจ้าพาราณสี.

“อดีเต กิร พาราณสีริณฺโณ วิชิต เอกสฺส ปจฺจนตคามสฺส อฏฺฐิมฺเษ **โจรา** วิหรนฺติ.”^๓

พระราชาทรงตั้งราชภัก^๔ คนหนึ่งไว้ที่ปากดง.

ราชา อฏฺฐิมฺเษ เอกํ ราชภัก ฐเปติ.”^๕

ราชภักนั้น รับค่าจ้างแล้ว ก็นำคนไปจากปากข้างนี้ สู่ปากข้างโน้น, นำคนจากปากข้างโน้น มาสู่ปากข้างนี้.

โส ภาตี คเหตุวา มนุสฺเส โอรโต ปารี เนติ, ปารีโต โอรํ อานเอติ.

ต่อมา มนุษย์คนหนึ่ง พากิริยารูปสวยของตนขึ้นสู่ยานน้อยแล้ว ได้ไปถึงที่นั่น.

อเถโก **มนุสฺโส** อภิรูปํ อตฺตโน ภริยํ จุลลยานกํ อาโรเปตฺวา ตํ ฐานํ อคมาสิ.

ราชภัก พอเห็นหญิงนั้น ก็เกิดสึเนหา, เมื่อมนุษย์นั้น แม้กล่าวว่า “นาย ขอท่านจงช่วยกระผมทั้ง ๒ ให้ผ่านพ้นดงเถิด,” ก็ตอบว่า “บัดนี้ ค่ามีดเสียแล้ว, เช้าตรู่เถอะ เราจักช่วยให้ผ่านพ้นไป.”

ราชภัก ตํ อิตถิ ทิสฺวา สยฺชาตสิเนโห, เตน “อฏฺฐิ โน สามิ อติกกาเมหิ -อติ วุตฺเตปิ,

“**อิทานิ** วิกาโล ชาโต, ปาโตว อติกกาเมสฺสามิ -อติ อาห.

มนุสฺย. นาย ยังมีเวลา, ขอโปรดนำกระผมทั้ง ๒ ไปเดี๋ยวนี้เถอะ.

“สกาโล สามิ, อิทาเนว โน เนหิ -อติ.

๑ นามีมหาด้วย

๒ บ้านอุรุริมเขตแดน

๓ ส. ย. อฏฐิมุขุ โจรา ปหรนติ. ม. อฏฐิมุขุ โจรา ปหรนติ.

๔ คนอันพระราชาทรงชุบเลี้ยง ได้แก่ข้าราชการ.

๕ ส. ม. ย. โปราณ. ฐเปสิ.

ราชภัฏ. กลับเถิด ท่านผู้เจริญ, อาหารและที่พักอาศัย จักมีในเรือนของเราทีเดียว.

“นิวัตต โภ, อมหากัเยว เคเห อาหาโร จ นิวาโส จ ภวิสสตี -อิติ.

มนุษย์นั้นไม่ปรารถนา กลับเลย.

โส เนว นีวัตติตุ อิจฉิ.

ฝ่ายราชภัฏนอกนี้ ให้สัญญาแก่พวกบุรุษ ยังยานน้อยให้กลับแล้ว

ให้ที่พักอาศัยที่ชุ่มประดู ให้ตระเตรียมอาหารแก่เขาผู้ไม่ปรารถนาเลย.

อิตรो ปุริสานํ สลญฺญํ ทตฺวา ยานกํ นีวัตตาเปตฺวา อนิจฺจนฺตสฺเสว ทวารโกฏฐฺเก นิวาสํ ทตฺวา อาหารํ ปฏฺยิททาเปสิ.

ก็ในเรือนราชภัฏนั้น มีแก้วมณีดวงหนึ่ง.

ตสฺส ปน เคเห เอกํ มณฺริตฺนํ อตฺถิ.

เขาให้เอาแก้วมณีนั้น ซ่อนไว้ในซอกแห่งยานนั้นของมนุษย์ผู้นั้นแล้ว ในเวลาจวนรุ่ง ให้ทำเสียงเป็นพวกโจรเข้าไป (บ้าน).

โส ตํ ตสฺส ยานกนฺตเร ปกฺขิปาเปตฺวา ปจฺจุสกาเล โจรानํ ปวิฏฺฐสฺสทฺทํ การเสสิ.

ลำดับนั้น พวกบุรุษ แจ้งแก่เขาว่า “นาย แก้วมณีถูกพวกโจรลักเอาไปแล้ว.”

อถสฺส ปุริสา “มณฺริตฺนํ สามิ โจเรหิ คหิตํ -อิติ อาโรเจสุ.

เขาสั่งว่า “พวกเจ้าจงตั้งกองรักษาไว้ที่ประตูบ้านทั้งหลาย ตรวจสอบคนผู้ออกไปจากภายในบ้าน.”

โส “คามทวารesu อารกฺขํ ฐฺเปตฺวา อนฺโตคามโต นิกฺขมนฺเต วิจินาถ -อิติ อาห.

ฝ่ายมนุษย์นอกนี้ จัดยานน้อยเสร็จแล้วก็ขับไปแต่เช้าตรู่.

อิตรोปิ ปาโตว ยานกํ โยเซตฺวา ปายาสิ.

ที่นั้น พวกคนใช้ของราชภัฏ จึงค้นยานน้อยของมนุษย์นั้น พบแก้วมณีที่ตนซ่อนไว้ จึงชูพูดว่า “เจ้าลักเอาแก้วมณีหนีไป” ดังนี้ แล้วก็โบาย แสดงแก่นายบ้าน^๑ ว่า “นาย พวกผมจับโจรได้แล้ว.”

อถสฺส ยานกํ โสเธตฺตา อตฺตนา ฐฺปิโต มณฺริตฺนํ ทิสฺวา สนฺตฺเชตฺวา “ตฺวํ มณี คเหตฺวา ปลายสิ -อิติ โปเถตฺวา “คหิตो โน สามิ โจโร -อิติ คามโกชกสฺส ทสฺเสสุ.

เขาพูดว่า “ตัวเราเป็นถึงนายราชภัฏ ให้พักอาศัยในเรือน ให้ภัยแล้ว, มันยังลักแก้วมณีไปได้, พวกเจ้าจงจับอ้ายบุรุษชั่วช้านั้น” ดังนี้แล้ว ให้ช่วยกันทุบตายแล้ว ให้ทิ้งเสีย.

โส “ภฺภูกสฺส วต เม เคเห นิวาสํ ทตฺวา ภตฺตํ ทินฺนํ, มณี คเหตฺวา คโต, คณฺหถ นํ ปาปฺปุริสํ -อิติ โปเถาเปตฺวา มาเรตฺวา ฉทฺทาเปสิ.

นี่เป็นบุรพกรรมของมหากาลนั้น.

อิทฺนตฺสส ปุพฺพกมฺมํ.

ราชภัฏนั้นเคลื่อนจากอัทภพนั้นแล้วเกิดในอเวจี ไหม้อยู่ในอเวจินั้นสิ้นกาลนาน

ถูกทุบถึงความตายนั้นแล ใน ๑๐๐ อัทภพ เพราะวิบากที่ยังเหลืออยู่.

โส ตโต จูโต อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา ตตฺถ ทิฆรตฺตํ ปจิตฺวา วิปาการเสเสน อตฺตภาวเสต เตว โปถิโต มรณํ ปาปุณฺนิ.

๑ ศัพท์นี้ เคยแปลว่า นายอำเภอ แต่ในที่นี้บังคับความถึงนายราชภัฏ.

[บาปยอมย่ำยีผู้ทำ]

พระศาสดา ครั้งทรงแสดงบุรพกรรม ของมหากาลอย่างนั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บาปกรรมอันตนทำไว้นั้นแล ย่อมย่ำยีสัตว์เหล่านี้ ในอบาย ๔ อย่างนี้” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

เอวี่ สุตถา มหากาลสฺส ปุพฺพกมฺมํ ทสฺเสตฺวา “ภิกฺขเว เอวี่ อิมํ สตฺเต อตฺตนา กตฺตปาปกมฺมเมว จตุสฺส อปาเยสฺส อภิมตฺถติ -อิตฺติ วตฺวา อิมี่ คาลมาห

“บาป อันตนทำไว้เอง เกิดในตน มีตนเป็นแดนเกิด

ยอมย่ำยีบุคคลผู้มีปัญญาทราวม ดุจเพชรย่ำยีแก้วมณีอันเกิดจากหินฉะนั้น.”

“อตฺตนา ทิ กตฺ <u>ปาป</u>	อตรชํ อตฺตสมภวํ
อภิมตฺถติ ทุมฺเมธํ	วชิรํ วมฺหยํ มณี -อิตฺติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า วชิรํ วมฺหยํ มณี ความว่า เปรียบดังเพชร (ย่ำยี) แก้วมณี ที่เกิดจากหิน.

ตตถ “วชิรํ วมฺหยํ มณี -อิตฺติ: วชิรํ ว อมฺหยํ มณี.

ท่านอธิบายคำนี้ไว้ว่า

“เพชรอันสำเร็จจากหิน มีหินเป็นแดนเกิด กัดแก้วมณี ที่เกิดจากหิน คือแก้วมณีอันสำเร็จจากหิน

ซึ่งนับว่าเป็นที่ตั้งขึ้นของตนนั้นนั่นแล คือทำให้เป็นช่องน้อยช่องใหญ่ ให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ ทำให้ใช้สอยไม่ได้ ฉันท;

บาปอันตนทำไว้แล้ว เกิดในตน มีตนเป็นแดนเกิด ย่อมย่ำยี คือขจัด บุคคลผู้มีปัญญาทราวม คือผู้ไร้ปัญญา ในอบาย ๔ ฉะนั้นเหมือนกัน”

อิทํ วุตตํ โหติ “ยถา ปาสาณมยํ ปาสาณสมภวํ วชิรํ,

ตเมว อมฺหยํ มณี อตฺตโน อุกฺกุฏานุกฺกุฏานสงฺขาตํ ปาสาณมณี ขาทิตฺวา ฉิทฺทาฉิทฺทํ ขณฺหาขณฺทํ กตฺวา อปริโภาคํ กโรติ;

เอวเมว อตฺตนา กตฺ อตฺตนิ ขาตํ อตฺตสมภวํ ปาป ทุมฺเมธํ นิปฺปญฺญํ ปุคฺคํ จตุสฺส อปาเยสฺส อภิมตฺถติ วิทฺธิเสติ -อิตฺติ.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุที่มาประชุม บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวสาน สมปตฺตภิกฺขุ โสตาปัตติผลาทีนึ ปาปุณฺสีสุ -อิตฺติ.

เรื่องอุบาสกชื่อมหากาล จบ.

มหากาลอุบาสกตถ.

๖. เรื่องพระเทวทัต

๖. เทวทัตตตฤ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระเทวทัต ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า “ยสฺส อจฺจนตทุสฺสีลยํ” เป็นต้น.^๑

“ยสฺส อจฺจนตทุสฺสีลยํ -อติ อิมํ ฌมฺมเทสนํ สุตถา เวฬุเน วิหรนฺโต เทวทัตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

[สนทนาเรื่องลามกของพระเทวทัต]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย พระเทวทัต เป็นผู้ทุศีล มีธรรมลามก กลี้ยกล่อมพระเจ้าอชาตศัตรู ยิ่งลามกสักการะเป็นอันมากให้เกิดขึ้น ชักชวนพระเจ้าอชาตศัตรู ในการฆ่าพระบิดา เป็นผู้ร่วมคิดกับพระเจ้าอชาตศตวรรษนั้น ตะเกียกตะกายเพื่อจะฆ่าพระตถาคตเจ้าด้วยประการต่างๆ เพราะตัณหาอันเจริญขึ้นแล้ว ด้วยเหตุคือความเป็นผู้ทุศีลนั่นเอง.”

เอกสมิ ทิ ทิวเส ภิกฺขุ ฌมฺมสภายํ กถํ สมฺมุทฺธาเปสุํ “อาวุโส เทวทัตฺโต ทุสฺสีโล ปาปธมฺโม ทุสฺสีลยการณเนว วทตฺติตาย ตณฺหา ย อชาตศตฺตํ สงฺกมฺมิตฺวา มหนตฺตํ ลามกสการํ นิพพตฺเตตฺวา อชาตศตฺตํ ปิตุ วเช สมากทเปตฺวา เตน สทฺธิ เอกโต หุตฺวา นานปฺปการเณ ตถาคตฺตสฺส วราย ปริสฺสกฺกิ -อติ.

พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยกลาอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า “ด้วยกลาซึ่งนี้,” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่บัดนี้เท่านั้น, ถึงในกาลก่อน เทวทัตก็ตะเกียกตะกาย เพื่อจะฆ่าเราด้วยประการต่างๆ เหมือนกัน” ดังนี้ จึงตรัสชาตกทั้งหลายมีกรุงคชาตก เป็นต้น แล้วตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย

ตัณหาอันเกิดขึ้นเพราะเหตุคือความเป็นผู้ทุศีล หุ้มห่อรวบรัดขัด ชื่อซึ่งบุคคลผู้ทุศีลล่วงส่วน ไปในอบายทั้งหลายมีนรก เป็นต้น เหมือนเถาย่านทราย^๒ รัตตังต้นสาละ ฉะนั้น” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

สุตถา อากนฺตฺวา “กาย นฺตถ ภิกฺขเว เอตฺรทฺธิ กถาย สนฺนิสินฺนา -อติ ปุจฺฉิตฺวา, “อิมาย นาม -อติ วุตเต,

“น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพปิ เทวทัตฺโต นานปฺปการเณว มยฺหํ วราย ปริสฺสกฺกิ -อติ วตฺวา กุรุจฺจคชาตกาทฺธิเน กเถตฺวา

“ภิกฺขเว อจฺจนตทุสฺสีลปฺคคฺลํ นาม ทุสฺสีลยการณา อุปฺปนฺนา ตณฺหา มาลฺวา วีย สาลํ ปรีโยนทฺธิตฺวา สมภฺยชฺฆมานา

นिरยาทิสฺสุ ปกฺขิปติ -อติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“ความเป็นผู้ทุศีลล่วงส่วน รวบรัด (อัตรภาพ) ของบุคคลใด

ดุจเถาย่านทราย รัตตังต้นสาละ ฉนั้นใด,

บุคคลนั้นย่อมทำตนอย่างเดียวกันกับที่โจรหัวโจก ปรารถนาทำให้ตน ฉนั้นนั้น.”

“ยสฺส อจฺจนตทุสฺสีลยํ มาลฺวา สาลมฺมิวตฺถตฺ,

กโรติ โส ตถตฺตานํ ยถา นํ อิจฺฉตี ทิสฺสุ -อติ.

๑ ดูที่มาซึ่งอ้างไว้ในเรื่องเทวทัตภาค ๑

๒ ย่านทราย ชื่อเถาว์วัลย์ป่าชนิดหนึ่ง มีใบใหญ่, ่างทราย ก็เรียก

[แก้อรรถ]

ความเป็นผู้ทุศีลโดยส่วนเดียว ชื่อว่า อัจจนตทุศีล ในพระคานานั้น.

ตตถ “อัจจนตทุศีล - อิติ: เอกนตทุศีลภาโว.

บุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์ ทำอกุศลกรรมมถ ๑๐ ตั้งแต่เกิดก็ดี,
ผู้เป็นบรรพชิต ต้องครุกาบัติ^๑ ตั้งแต่วันอุปสมบทก็ดี ชื่อว่า ผู้ทุศีลล่งส่วน.

คิหิ วา ชาตีโต ปฏฐาย ทส อกุสลกมมเปเถ กโรนโต, ปพพชิตโต วา อุปสมปนทิวสโต ปฏฐาย ครุกาปตตี อาปชชมาโน
อัจจนตทุศีล นาม.

แต่บทว่า อัจจนตทุศีล นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสในพระคานานี้
ทรงหมายเอา ความเป็นผู้ทุศีล อันมาแล้วตามคติของบุคคลผู้ทุศีลใน ๒-๓ อรรถภาพ.

อิธ ปน โย ทิวสุ เตสุ อตตภาวสุ ทุศีลโล, เอตสส คติยา อาคตํ ทุศีลภาवं สนธาเยตํ วุตตํ.

อนึ่ง ตัณหาอันอาศัยทวาร ๖ ของผู้ทุศีลเกิดขึ้น บัณฑิตพึงทราบว่าเป็น “ทุศีลภาโว (ความเป็นผู้ทุศีล)” ในพระคานานี้.
ทุศีลภาโว - อิติ เจตถ ทุศีลสส ฉ ทวารานิ นิสสาย อุปปenna ตณหา เวทิตพพา.

บาทพระคานาว่า มาลวา สาลมวิอตถตํ ความว่า

ความเป็นผู้ทุศีล กล่าวคือตัณหา รวบรวม คือหุ้มห่ออรรถภาพของบุคคลใด ตั้งอยู่ เหมือนเถาย่านทราย รัตตังต้นสาละ
คือปกคลุมทั่วทั้งหมดทีเดียว ด้วยสามารถรับน้ำด้วยใบในเมื่อฝนตก แล้วหักลง ฉะนั้นแล.

มาลวา สาลมวิอตถตํ - อิติ: ยสส บุคคลสส ตณหาสงขาตํ ทุศีล,
ยถา นาม มาลวา สาละ โอตถตํ^๒ เทเว วสสนเต ปตเตหิ อุกทํ ปฏิจิจิตวา สมภณชนวเสน สพพตถกเมว ปริโยนทุติ;
เอว อตตภาว^๓ โอตถตํ ปริโยนทุติวา ฐิต.

บุคคลนั้น คือผู้ถูกตัณหา กล่าวคือความเป็นผู้ทุศีลนั้นหักราน ให้ตกไปในอบายทั้งหลาย
เหมือนต้นไม้มถูกเถาย่านทรายหักราน ใ้โคนลงเหนือแผ่นดินฉะนั้น,
ชื่อว่ายอมทำตนอย่างเดียวกันกับที่ใจหวังใจ “ผู้ใคร่ความพินาศปรารถนาทำให้อันนั้น.

โส มาลวาย สมภณชิตวา ภูมียํ ปาติยมาโน รุกโข วีย ตาย ทุศีลยสงขาตาย ตณหาย สมภณชิตวา อปาเยสุ ปาติยมาโน,
ยถา นํ อนตถกาโม ทีโส อิจฉติ; ตถา อตตานํ กโรติ นาม - อิติ อตถเ.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวสาน พหุ โสดาปัตติผลาทีนิ ปาปุณิสสุ - อิติ.

เรื่องพระเทวทัต จบ.

เทวตตตตตตตตต.

๑ แปลว่า อาบัติหนัก ได้แก่ปาราชิก และสังฆาทิเสส.

๒ ส. ม. ย. โอตถนตี.

๓ ย. “อตตภาว - อิติ นตถิ.

๔ หัวหน้าผู้ประพุดติเกกมะเหรกเถเร

๗. เรื่องกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์

๗. สงฆ์เภทปริสกกนัตถุ.

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวันทรงปรารภการกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สุกรานี” เป็นต้น.

“สุกรานี - อิติ อิมม เตสนัน สตุถา เวฬุเน วิหรนโต สงฆ์เภทปริสกกน อารพภ กเถสิ.

[พระเวททัตพยายามทำลายสงฆ์]

ความพิสดารว่า พระเวททัตกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ วันหนึ่ง เห็นท่านพระอานนท์^๑ เทียวบิณฑบาตอยู่ บอกความประสงค์ของตนแล้ว.

เอกทิวสสิ เทวทัตโต สงฆ์เภทาย ปริสกกนโต อายสมนตํ อานนทํ ปิณฑทาย จรนต์ ทิสวา อตตโน อธิปายํ อโรเจสิ.

พระเถระฟังข่าวนั้นแล้ว ไปสู่สำนักของพระศาสดา ได้ทูลค้ำน้ะพระผู้มีพระภาคว่า

“พระเจ้าข้า^๒ เวลาเช้า ข้าพระองค์^๓ ครองสบงที่เวฬุวันนี้แล้ว ถือบาตรจีวรเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต, พระเจ้าข้า พระเวททัตได้เห็นข้าพระองค์^๔ เทียวบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์แล้วแล^๕, ตามเข้าไปหาข้าพระองค์ ได้กล่าวคำนี้ว่า ‘อาวุโส อานนท์ จำเดิมแต่วันนี้^๖ ฉันทจักทำอุโบสถและสังฆกรรมแยกจากพระผู้มีพระภาค แยกจากภิกษุสงฆ์;’ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค วันนี้ พระเวททัตจักทำลายสงฆ์^๗, คือจักทำอุโบสถและสังฆกรรม (แยกจากพระผู้มีพระภาค แยกจากภิกษุสงฆ์).”

ตํ สุตวา เอโร สตุถุ สนตักิ คนตวา ภควนตํ เอตทโวจ “อิธาทิ ภนเต ปุพฺพพนฺหสมยํ นิวาเสตวา ปตฺตจิวรมาทาย ราชคหํ ปิณฑทาย ปาวิสสิ; อททสา โข มํ ภนเต เทวทัตโต ราชคเห ปิณฑทาย จรนต์, ทิสวาน เยน^๘ เทนุ ปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตวา มํ เอตทโวจ ‘อชฺชตคฺเคทานา^๙ อาวุโส อานนท อณฺฏตฺเรว ภควตา อณฺฏตฺร ภิกฺขุสงฺเขน^{๑๐}’ อุปสถํ กริสฺสามิ สงฺฆมมมานิ จาติ; อชฺช ภควา เทวทัตโต สงฺฆิ ภินทิสฺสติ, อุปสถณฺจ กริสฺสติ สงฺฆมมมานิ จ - อิติ.

๑ บท ‘อายสมมา’ ซึ่งแปลว่า ‘มีอายุนั้น’ ไม่ได้หมายความว่า ผู้ใหญ่หรือแก่เฒ่า

เป็นคำที่พวกพระเรียกกันโดยโวหารสุภาพ ตรงกับคำที่ใช้ในบัดนี้ว่า ‘ท่าน’ นำหน้าชื่อ.

๒ ‘ภนเต’ เป็นแต่คำเรียกโดยอ่อนน้อม ควรหาคำที่ตรงกัน ในที่นี้ใช้ว่า ‘พระเจ้าข้า’ บ้าง ‘ท่านเจ้าข้า’ บ้าง ตามรูป.

๓ ‘อิธ’ ในคำว่า ‘อิธาทิ ภนเต’ ไม่มีความอะไร ไม่แปลก็ได้.

๔ คำซ้ำ เช่น ทิสวาน ซ้ำ อททสา, อุปสงกมิตวา ซ้ำ อุปสงกมิ. ไม่ต้องแปลความเต็ม แปลแต่เพียงว่า ‘แล้ว’ หรือ ‘ครั้งแล้ว’ เท่านั้น.

๕ อชชตคเคทานิ ‘ในกาลนี้มีวันนี้เป็นเดิม’ ซ้ำไปไม่ไพบเพราะ แปลว่า ‘จำเดิมแต่วันนี้’ ก็ได้.

๖ คำว่า ‘เทวทัตโต สงฆ์ ภินทิสสติ’ พระเวททัตจักทำลายสงฆ์ ซ่อนทำด้วยกิริยาทำอุโบสถและสังฆกรรมแยกกัน ควรแปลใจความ.

๗ สี. ย. ภิกษุสงฆา.

[ความดีคนดีทำง่าย]

เมื่อพระอานนท์กราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระศาสดาทรงเปล่งพระอุทานว่า

“ความดีคนดีทำง่าย, ความดีคนชั่วทำยาก,
ความชั่วคนชั่วทำง่าย, ความชั่วอริบุคคลทำได้ยาก”

เอวี่ วุตเต สตถา

“สุกริ สาธุนา สาธุ, สาธุ ปาเปเน ทุกฺกัร,
ปาปิ ปาเปเน สุกริ, ปาปมริเยหิ ทุกฺกัร -อิติ

แล้วตรัสว่า “อานนท์ ขึ้นชื่อว่ากรรมอันไม่เป็นประโยชน์แก่ตนทำได้ง่าย, กรรมอันเป็นประโยชน์แก่ตนทำยากนักหนา”
แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

อิมิ อุทานิ^๑ อุทานตวา “อานนฺท อตฺตโน อหิตกมฺมํ นาม สุกริ. หิตกมฺมเมว ทุกฺกัร -อิติ วตฺวา อิมิ คาถมาท

“กรรมอันไม่ดีและไม่เป็นประโยชน์แก่ตน คนทำง่าย;
กรรมใดแลเป็นประโยชน์แก่ตนและดี, กรรมนั้นแลทำยากอย่างยิ่ง.”

“สุกรานิ อสารุณิ อตฺตโน อหิตานิ จ,
ยิ เว หิตถจฺ สาธุถจฺ, ติ เว ปรมทุกฺกัร -อิติ.

[แก้อรรถ]

ความแห่งพระคาถานี้ว่า

“กรรมเหล่าใดไม่ดี คือมีโทษและเป็นไปเพื่ออภัย ชื่อว่า ไม่เป็นประโยชน์แก่ตนเพราะทำนั้นแล, กรรมเหล่านั้นทำง่าย.

ตสฺสโต “ยานิ กมฺมานิ อสารุณิ สวชฺชานิ จ อปายสํวตฺตนิทานิ กตตตฺตาเยว อตฺตโน อหิตานิ จ โหนฺติ, ตานิ สุกรานิ.

ฝ่ายกรรมใด ชื่อว่าเป็นประโยชน์แก่ตนเพราะทำ และชื่อว่าดี ด้วยอรรถว่าหาโทษมิได้

คือเป็นไปเพื่อสุคติและเป็นไปเพื่อพระนิพพาน,

กรรมนั้นทำแสนยาก รวากับทต^๒แม่น้ำคงคาอันไหลไปทิศตะวันออก ทำให้หันหน้ากลับ.”

ยิ ปน กตตตฺตา อตฺตโน หิตถจฺ อนวชฺชตฺเถเน สาธุถจฺ สุคติสํวตฺตนิถญฺเจว นิพฺพานสํวตฺตนิถญฺจ กมฺมํ,

ติ ปาจิณินินฺนาย คงคาย อุพฺพตฺเตตฺตวา ปจฺฉามุขกรณํ วิย อติทุกฺกัร -อิติ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากได้บรรลุโลกุตรผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวสานเ พหุ โสตาปัตติผลาทินิ ปาปฺณิสฺสุ -อิติ.

เรื่องกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ จบ.

สงฆเภทปริสกกนวัตถุ.

๑ คำว่า ‘ปาปมริเยหิ ทุกฺกัร’ ดังจะให้เข้าใจว่า พระอริยบุคคลนั้น ทำบาปก็มีบ้าง แต่ทำได้แสนยาก. แต่ความว่า ท่านไม่ทำบาปเลย.

๒ ชุ. อุ. ๒๕/๑๖๗.

๓ ทำให้น้ำท่วมทันขึ้นมาด้วยท่านบั้น

๘. เรื่องพระกาลเถระ

๘. กาลเถรวตฺถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระกาลเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โย สาสน์” เป็นต้น.

“โย สาสน์ -อติ อิมม เทสน์ สุตถา เขตวเน วิหรนโต กาลเถริ อารพภ กเถสิ.

[พระเถระไม่ให้อุปัฏฐายิกาไปฟังธรรม]

ดังได้ยินมา หญิงคนหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี ตั้งอยู่ในฐานะแห่งมารดา ทำนุบำรุงพระเถระนั้นอยู่.

สาวตถียิ กิเรกา อิตถิ มาตุภูฏาเน ฐตฺวา ตํ เถริ อุปัฏฐหติ.

พวกคนในเรือนแห่งผู้ค้ำเคยของหญิงนั้น ฟังธรรมในสำนักพระศาสดาแล้ว กลับมาเรือนแล้ว สรรเสริญอยู่ว่า

“แม่! ชื่อว่าพระพุทเจ้าทั้งหลายเป็นอัศจรรย์. แม่! พระธรรมเทศนาก็ไพเราะ.”

ตสฺสา ปฏิวิสสกเคเห มนุสฺสา สตฺถุ สนฺติเก รมมํ สุตฺวา เคหํ อาคนฺตฺวา

“อโห พุทฺธา นาม อจฺฉริยา, อโห รมฺมเทสนา มจฺจฺรา -อติ ปสฺสนฺติ.

หญิงนั้น ฟังถ้อยคำของคนพวกนั้นแล้ว จึงบอกแก่พระกาลเถระว่า “ท่านเจ้าข้า ดิฉันอยากจะฟังธรรมเทศนาของพระศาสดาบ้าง.”

สา [อิตถิ] เตสํ กถํ สุตฺวา “กนฺเต อหํปิ สตฺถุ รมฺมเทสนํ โสตุกามา -อติ ตสฺส อาโรเจสิ.

เธอ [ภิกษุ] ห้ามเขา [หญิง] ว่า “อย่าไปที่นั่นเลย.”

โส “มา ตตถ คจฺฉิ -อติ ตํ นิวาเรสิ.

หญิงนั้นในวันรุ่งขึ้น ก็ขออีก แม้อันพระกาลเถระนั้นห้ามอยู่ถึง ๓ ครั้ง ก็ยังอยากจะฟังอยู่นั้นแล.

สา ปุนทิวเสปิ ยาจมานา ยาวตฺตยิ เตน นิวาริยามานาปิ โสตุกามา อโหสิ.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า “ก็เหตุไฉน เธอจึงได้ห้ามเขาเสีย?”

“กสมมา ปน โส ตํ นิวาเรสิ -อติ.

แก้วว่า “ได้ยินว่า เธอได้มีความเห็นเช่นนี้ว่า ‘อุบาสิกานี้ ได้ฟังธรรมในสำนักพระศาสดาแล้ว จักแตกจากเรา’

เหตุนี้เธอจึงได้ห้ามเขาเสีย.”

“เอวํ กิรฺสฺส อโหสิ ‘สตฺถุ สนฺติเก รมฺมํ สุตฺวา มยิ ภิกฺขิสฺสตี -อติ.

วันหนึ่ง หญิงนั้น บริโภคอาหารเสร็จ สมทานอุโบสถแล้ว

สั่งธิดาไว้ว่า “แม่ จงอังกาสพระผู้เป็นเจ้าให้ดี” แล้วได้ไปวิหารแต่เช้าเทียว.

สา เอกทิวสํ ปาโตว ภูตฺตปาตฺราสา อุโปสถํ สมทยิตฺวา “อมฺม สาธุกํ อยฺยํ ปรีวิเสยฺยาสี -อติ ธีตฺรํ อาณาเปตฺวา วิหารํ อคฺมาสิ.

๑ อโห ในที่นี้เป็นพวกอุทานแสดงความเลื่อมใส แปลว่า โอ! ไม่ถูก

โวหารนั้นแสดงความหลากหลาย ความใจ หรือความสังเวช ควรเลือกหาคำภาษาไทยให้ตรงกัน ในที่นี้เลือกคำว่า แม่ มาใช้

๒ เลขในสั้นๆ แปลไม่ต้องออกชื่อกัตตาก็ได้ เช่น เธอห้ามเขาว่า อย่าไปที่นั่นเลย.

๓ คำว่า เอวํ กิรฺสฺส อโหสิ เป็นคำตอบของบทว่า กสมมา แปลต้องเติมว่า ตสมมา โส ตํ นิวาเรสิ ไม่เช่นนั้น ใช้คำ “เพราะเหตุว่า” นำข้างต้น

ฝ่ายธิดาของเขาก็อังคาสพระกาลโดยเรียบบรร้อย ในกาลภิกษุขึ้นมาถึง ถูกภิกษุนั้นถามว่า “อุบาสิกาผู้ใหญ่ไปไหน?”^๑ ตอบว่า “ไปวิหารเพื่อฟังธรรม.”

ธิดาปิสสา ตัม [ภิกษุ] อาคตกาลเถ สมนมา ปริวิสิตวา “กหิ **มหาอุปาสิกา** -อิติ วุตตา “ธมมสฺสวนาย วิหาริ คตา -อิติ อาห.

ภิกษุนั้นพอได้ฟังข่าวนั้น ทุรนทุรายอยู่^๒ เพราะความกลัดกลุ้มอันตั้งขึ้นในท้อง^๓

นึกว่า “เดี๋ยวนี้ อุบาสิกานั้นแตกต่างจากเราแล้ว” รีบไป เห็นหญิงนั้นฟังธรรมอยู่ในสำนักพระศาสดาจึงทูลพระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า หญิงคนนี้เขลา ไม่เข้าใจธรรมกถาอันละเอียด,

อย่าตรัสธรรมกถาอันละเอียดซึ่งประดับด้วยสภาวะธรรมมีขั้นเป็นต้น ตรัสแต่เพียงทานกถาหรือศีลกถาแก่เขาก็พอ”

โส ตัม สุตวาว กุจฺฉิยํ อุกฺกุฏิตฺเตน ทาเหน สนตฺตปฺปมาโน “อิทา นิ **สา** มยิ ภินฺนา -อิติ เวเคน คนตฺวา สตฺถุ สนตฺติเก ธมฺมํ สฺสุมฺมานํ ทิสฺวา สตฺถาริ อาห “ภนฺเต อโย **อิตฺถิ** ทนฺธา สฺซุหมิ ธมฺมกถํ น ชานาติ, อิมิสฺสา ขนฺธาทปิปฺปฏิสฺสยฺตตฺตํ สฺซุหมิ ธมฺมกถํ อกฺเขตฺวา ทานกถํ วา สีสฺสกถํ วา **กฺเขตฺตํ** วฏฺฏมฺหิติ -อิติ.

[สักการะย่อมฆ่าคนถ้อย]

พระศาสดา ทรงทราบอัชฌาสัยของเธอแล้ว ตรัสว่า

“เธอเป็นคนปัญญาโหด อาศัยทิฏฐิอันชั่วช้า ห้ามปรามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า, เธอพยายามเพื่อฆ่าตนเอง”^๔ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

สฺตถา ตสฺส อชฺฌมาสยิ วิทิตฺวา “**ตฺวํ** ทฺวปฺปญฺญโณ ปาปิโก ทิฏฺฐิ นิสฺสาย พุทฺธานํ สาสนํ ปฏิโกสฺสสิ, อตฺตฆาตาเยว วายมสิ -อิติ วตฺวา อิมิ คาคมาห

“บุคคลใดปัญญาโหด อาศัยทิฏฐิอันชั่วช้า
คัดค้านคำสั่งสอนของพระอริยบุคคล ผู้อรหันต์ มีปกติเป็นอยู่โดยธรรม,
บุคคลนั้นย่อมเกิดมาเพื่อฆ่าตน เหมือนขุยแห่งไม้ไผ่.”

“โย สาสนํ อรหตํ	อริยานํ ธมฺมชีวินิ
ปฏิโกสฺสติ ทุมเมโธ	ทิฏฺฐิ นิสฺสาย ปาปิโก,
ผลานิ กณฺฏกสฺเสว	อตฺตฆณฺเฑน ผลลติ -อิติ.

๑ คำว่า มหาอุปาสิกา ในที่นี้ หมายความว่า มีบุตรที่กาลภิกษุเรียกว่าอุบาสิกาเหมือนกัน มารดาจึงต้องเป็นอุบาสิกาผู้ใหญ่

๒ ทาเหน ก็ตี สนตฺตปฺปมาโน ก็ตี หมายความว่าร้อนทางใจ ควรแปลให้สม.

๓ ควรจะเป็น อนฺโต ในภายใน

๔ บทไขของบทหน้า ควรหาคำที่เป็นไวพจน์ของบทนั้นมาแปล เช่นที่นี้ ไซ้ฆ่าก็มี. ผลาญก็มี.

[แก้อรรถ]

ความแห่งพระคานานันว่า

“บุคคลใดปัญญาโหด อาศัยทิฏฐิอันชั่วช้า ห้ามปรามพวกคนผู้กล่าวอยู่ว่า ‘จักฟังธรรมก็ดี,’ ว่า ‘จักถวายทานก็ดี,’ เพราะกลัวแต่เสื่อมสัการะของตน ชื่อว่าโต้แย้งคำสั่งสอนของพระอริยบุคคล ผู้อรหันต์ มีปกติเป็นอยู่โดยธรรม คือ พระพุทธเจ้า,

ตสสโต โย พุเมธึ ปุคฺคโล อตฺตโน สกฺกาธาภิเยน ปาปิกํ ทิฏฺฐิํ นิสฺสาย ‘ธมฺมํ วา โสสสาม, ทานํ วา ทสสาม -อิติ วทฺเต ปฏิกโกสนโต อรหโต อริยานํ ธมฺมชีวินํ พุทฺธานํ สาสนํ ปฏิกโกสติ.

การโต้แย้งและทิฏฐิอันเลวทรามนั้นของบุคคลนั้น ย่อมเป็นเหมือนขุยของไม้มีหนาม^๑ กล่าวคือไม้ไฟ, เหตุนั้น ไม้ไฟเมื่อตกขุย ย่อมตกเพื่อฆ่าตนเท่านั้น ฉนใด; แม้บุคคลนั้นก็ย่อมเกิดมาเพื่อฆ่าตน คือว่าเกิดมาเพื่อผลาญตนเอง ฉนน.

ตสส ตํ ปฏิกโกสนํ สา จ ปาปิกา ทิฏฺฐิํ เวฬุสงฺขาตสส กณฺฏกสส ผลานิ วีย โทติ, ตสฺมา ยถา กณฺฏโก ผลานิ คณฺหนโต อตฺตชฺฌญาย ผลลติ อตฺตโน ฆาตตฺถเมว ผลลติ; เหวํ โสปี อตฺตโน ฆาตาย ผลลติ -อิติ.

สมจริง แม้คาถาประพันธ์นี้ พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสไว้ว่า

“ผลนั้นแลย่อมฆ่าต้นกล้วยเสีย, ผลนั้นแลย่อมฆ่าไม้ไฟเสีย, ผลนั้นแลย่อมฆ่าไม้ไผ่เสีย, ลูกในท้องย่อมฆ่าแม่ไม้ไผ่เสีย ฉนใด, สัการะก็ย่อมฆ่าบุรุษถ้อยเสีย ฉนน.”

วุตฺตปิ เจตํ

“ผลํ เว กทฺธิ หนฺติ ผลํ เวฬุ, ผลํ นฬิ, สกฺกาโร กาบุริสํ หนฺติ, คพฺโฆ อสฺสตรึ ยถา -อิติ.

ในเวลาจบเทศนา อุบาสิกาดังอยู่ในโสดาปัตติผล.

เทศนาวสานเณ อุบาสิกา โสตาปัตติผลเ ปติฏฺฐุหิ.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

สมฺปตฺตปริสายปิ สาทฺถิกา เทสนา อโหสิ -อิติ.

เรื่องพระกาลเถระ จบ.

กาลตเถรวตฺต.

๑ คำว่า กณฺฏโก ไม้มีหนาม เป็นสามัญศัพท์ เป็นชื่อของไม้มีหนามทั้งหลายได้หมด แต่ไม้มีหนามทั้งหลาย เผล็ดดอกออกผลแล้ว หาได้ตายทั้งหมด เฉพาะในที่นี้จึงเป็นวิเสสลาภี คือ ได้อรรถเป็นพิเศษ คือเป็นไม้มีหนามด้วย ออกลูกตายด้วย ซึ่งได้แก่ไม้ไฟป่า. จะแปลตรงว่า ไม้ไฟ ก็ควร, ไม้ไฟออกลูก เขาเรียกว่าตกขุยหรือออกขุย ควรใช้ให้ถูกโวหาร.

๙. เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล

๙. จุลกาลอุบาสก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสกชื่อจุลกาล ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อตตนา ว กตฺ ปาปํ” เป็นต้น.

“อตตนา ว กตฺ ปาปํ - อิติ อิมิ ธรรมเทศนํ สุตถา เขตวเน วิหรนโต จุลกาลอุบาสกํ อารพภ กเถสิ.

[จุลกาลถูกหาว่าเป็นโจร]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พวกโจรชุดอุโมงค์ อันเจ้าของทั้งหลายติดตามแล้ว จึงทิ้งห่อมัดหะไว้ข้างหน้าของอุบาสกผู้ฟังธรรมภายในวิหารตลอดราตรี เดินออกจากวิหารแต่เช้าตรู่ มาสู่กรุงสาวัตถี แล้วก็หลบหนีไปโดยนัยที่กล่าวแล้วในเรื่องมหากาลนั้นแล.

เอกทิวสํ ทิ มหากาลวตถุสมิ วุตตนเยเนว อุมมจโจรา สามิเกหิ อนุพพา

รตตี วิหาระ ธรรมถํ สุตวา ปาโตว วิหารา นิภขมิตวา สาวตถิ อากจณตสส อุปาสกสส ปุโรโต ฆนชกํ ฆพเจตวา ปลาเยสุ.

พวกมนุษย์เห็นเขาแล้ว พูดว่า “คนนี้ ทำโจรกรรมในราตรีแล้ว ทำที่เหมือนฟังธรรม เทียวไป, ท่านทั้งหลายจงช่วยจับมันไว้” ดังนี้แล้ว โบายอุบาสกนั้น.

มนุษย์สา ตํ ทิสวา “อัย รตตี โจรกมมํ กตวา ธรรมํ สุนนโต วิย จรติ, คนฺหน นํ - อิติ ตํ โปถยีส.

[จุลกาลรอดตาย เพราะนางกุมภทาสีช่วย]

หมูนางกุมภทาสี เดินไปทำน้ำ ประสบเหตุ นั้น จึงกล่าวว่า

“นาย ท่านทั้งหลายจงหนีไป, ท่านผู้นี้ยอมไม่ทำกรรมเห็นปานนั้น” ดังนี้แล้ว ใ้มนุษย์พวกนั้นปล่อยเขาแล้ว.

กุมภทาสีโย อุทกตติถถ คจจมานา ตํ ทิสวา “อเปถ สามิ, นาย เอรูรูปํ กโรติ - อิติ ตํ โมเจสิ.

เขาไปวิหาร บอกแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

“ท่านครับ ก็กระผมถูกมนุษย์ทั้งหลายให้ฉิบหายแล้ว, กระผมได้ชีวิตเพราะอาศัยพวกนางกุมภทาสี.”

โส วิหารํ คนฺทวา “ภนเต อหฺมทิ มนุสเสหิ นาสีโต, กุมภทาสีโย เม นิสสาย ชีวิตํ ลทฺธํ - อิติ ภิกฺขุณฺ อโรเจสิ.

ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลความนั้นแต่พระตถาคต.

ภิกฺขุ ตถาคตสส ตมตถํ อโรเจสิ.

[จะเศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว ก็เพราะตน]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย จุลกาลอุบาสก ได้ชีวิตเพราะอาศัยพวกนางกุมภทาสี และเพราะความที่ตนไม่ใช่ผู้ทำ;
ด้วยว่า ธรรมดาสัตว์เหล่านี้ ทำบาปกรรมด้วยตนแล้ว ย่อมเศร้าหมองด้วยตนเอง ในอบายมีนรกเป็นต้น.
ส่วนสัตว์ทั้งหลายทำกุศลแล้ว ไปสู่สุคติและนิพพาน ย่อมชื่อว่าบริสุทธิ์ได้ด้วยตนเอง” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“บาปอันผู้ใดทำแล้วด้วยตนเอง ผู้นั้นย่อมเศร้าหมองด้วยตน;
บาปอันผู้ใดไม่ทำด้วยตน, ผู้นั้นย่อมบริสุทธิ์ด้วยตนเอง;
ความบริสุทธิ์ไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน, คนอื่นทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้.”

สตถา เตสํ กถํ สุตวา “ภิกษเว จุลกาลอุบาสโก กุมภทาสีโย เจว นิสสาย อตตโน จ อการกภาเวน ชีวิตํ ลภิ;
อิมे หิ นาม สตถา อตตนา ปาปกมมํ กตวา นिरยาทีสุ อตตนา ว กิลิสฺสนติ,
กุสลํ กตวา ปน สุคตฺติยเจว นิพพานญจ คจฺจนฺตา อตตนา วิสุชฺชนฺติ -อิติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“อตตนา ว กตํ ปาปํ, อตตนา สงกิลิสฺสตี;
อตตนา อกตํ ปาปํ, อตตนา ว วิสุชฺชนตี;
สุทธิ อสุทธิ ปจฺจตฺตํ, นายญญ อญญ วิโสชเย -อิติ.

[แก้รรถ]

ความแห่งพระคาถานั้นว่า

อกุศลกรรมเป็นกรรมอันผู้ใดทำแล้วด้วยตน, ผู้นั้นเมื่อเสวยทุกข์ในอบาย ๔ ชื่อว่าย่อมเศร้าหมองด้วยตนเอง;
ส่วนบาปอันผู้ใดไม่ได้ทำด้วยตน, ผู้นั้นเมื่อไปสู่สุคติและนิพพาน ชื่อว่าย่อมบริสุทธิ์ด้วยตนเอง.

ความบริสุทธิ์กล่าวคืออกุศลกรรม และความไม่บริสุทธิ์กล่าวคืออกุศลกรรม เป็นของเฉพาะตน คือย่อมแผ่ถึงผลเฉพาะ ในตน
ของสัตว์ผู้ทำทั้งหลาย.

บุคคลอื่นทำบุคคลอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้ คือ ให้หมดจดไม่ได้เลย ให้เศร้าหมองไม่ได้เลย.”

ตสฺสสตฺโถ “เยน อตตนา อกุสลกมมํ กตํ โหตี, โส จตุสสุ อปาเยสุ ทุกขํ อนุภวานโต อตตนา สงกิลิสฺสตี;
เยน ปน อตตนา อกตํ ปาปํ, โส สุคตฺติยเจว นิพพานญจ คจฺจนฺโต อตตนา วิสุชฺชนตี.
กุสลกมมสงฺขาทา สุทธิ อกุสลกมมสงฺขาทา จ อสุทธิ ปจฺจตฺตํ การกสฺตฺตานํ อตตนิเยว วิปจฺจตี.
อญญ ปุคฺคโ อญญ ปุคฺคลํ น วิโสชเย เนว วิโสชตี น กิลเสตี -อิติ [วุตฺตํ โหตี.]

ในกาลจบเทศนา จุลกาลตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล.

เทศนาว่า จุลกาลโ โสดาปัตติผล ปติฏฺฐหิ.

พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แก่บริษัทผู้ประชุมกัน ดังนี้แล.

สมฺปตฺตปริสายปี สาตฺถิกา ธมฺมเทศนา อโหสิ -อิติ.

เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล จบ.

จุลกาลอุบาสกวดฺตุ.

๑๐. เรื่องพระอัสสฬัตถเถระ

๑๐. อุตตทตถเถรวตถ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอัสสฬัตถเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อุตตทตถ์ ปรตเถน” เป็นต้น.

“อุตตทตถ์ ปรตเถน - อิติ อิมิ ฐมมเทสนิ สุตถา เซตวน วิหรนโต อุตตทตถเถริ อารพภ กเถสิ.

[พระเถระพยายามบำเพ็ญประโยชน์]

ความพิสดารว่า เมื่อพระศาสดาตรัสในกาลที่จวนจะปรินิพพานว่า

“ภิกษุทั้งหลาย โดยกาลล่วงไป ๔ เดือน [แต่วันนี้] เราจักปรินิพพาน.”

ภิกษุประมาณ ๗๐๐ รูป ซึ่งยังเป็นปุถุชน เกิดความสังเวช ไม่ละสำนักพระศาสดาเลย เทียวปรึกษากันว่า

“ท่านผู้มีอายุ พวกเราจักทำอะไรหนอแล?”

สตถารา หิ ปรินิพพานกาเล “ภิกษเว อหิ จาตุมาสจเจเนน ปรินิพพานิสสามิ - อิติ วุตเต,

อุปปนสนเเวกา สุตตสตา ปุถุชนา ภิกขู สตุ สนตีกิ อวิหิตวา “กีนุ โข อาวุโส กริสสาม - อิติ มนตยมานา วิจรนติ.

ส่วนพระอัสสฬัตถเถระ คิดว่า

“ข้าว่า พระศาสดา จักปรินิพพานโดยกาลล่วงไป ๔ เดือน. ก็ตัวเรายังเป็นผู้มีราคะไม่ไปปราศ.

เมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นี้แหละ, เราจักพยายามเพื่อประโยชน์แก่พระอรหันต์.”

อุตตทตถเถโร ปน จินเตสิ “สุตถา กิร จาตุมาสจเจเนน ปรินิพพานิสสติ.

อหฺลจฺมฺหิ อวิตราคโ. สตุริ ฐมมเนเยว, อรหตตถาย วายมิสสามิ - อิติ.

พระเถระนั้น ย่อมไม่ไปสำนักของภิกษุทั้งหลาย.

โส ภิกขุณิ สนตีกิ น คจฺจติ.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายกล่าวกะท่านว่า

“ผู้มีอายุ ทำไมท่านจึงไม่มาสำนักของพวกกระผมเสียเลย, ท่านไม่ปรึกษาอะไรๆ” ดังนี้แล้ว

ก็นำไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ภิกษุรูปนี้ ย่อมทำชื้ออย่างนี้.”

อถ น ภิกขู “กสฺมา อาวุโส ตฺวเ นว อมฺหากิ สนตีกิ อากจฺฉสิ, น กิณฺจ มนเตสิ - อิติ วตฺวา สตุ สนตีกิ เนตฺวา

“อฺย ฆนเต เอวณนาม กโรติ - อิติ อาโรจยิสฺสุ.

พระอัสสฬัตถเถระนั้น แม้พระศาสดา ตรัสว่า “เหตุไร เธอจึงทำอย่างนั้น?” จึงกราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า ข้าว่า พระองค์จักปรินิพพานโดยกาลล่วงไป ๔ เดือน,

ข้าพระองค์พยายามเพื่อบรรลุพระอรหันต์ ในเมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่นี้แหละ.”

โส สตุธาราปิ “กสฺมา เอว กโรสิ - อิติ วุตฺโต”

“ตฺมฺเห กิร ฆนเต จาตุมาสจเจเนน ปรินิพพานิสสฺส, อหิ ตฺมฺhesฺสุ ฐรณเตสฺเยว อรหตตปฺปตฺติยา วายมามิ - อิติ.

[ผู้ปฏิบัติธรรมชื่อว่าบูชาพระศาสดา]

พระศาสดา ประทานสาธุการแก่พระเถระนั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดมีความสเนหาในเรา, ผู้นั้นควรเป็นดุจอรรถกถาจารย์,
ด้วยว่าชนทั้งหลายบูชาอยู่ ด้วยวัตถุต่างๆ มีของหอมเป็นต้น ย่อมไม่ชื่อว่าบูชาเรา,
ส่วนผู้บูชาอยู่ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ย่อมชื่อว่าบูชาเรา;
เพราะฉะนั้น แม้ภิกษุรูปอื่นก็พึงเป็นเช่นอรรถกถาจารย์” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

สตถา ตสส สาธุการํ ทตฺวา “ภิกฺขเว ยสฺส มยิ สฺนิเนโห อตฺถิ, เตน อตฺตทตฺตเถเรน” วีย ภฺวิตฺ วัฏฺฏติ;

น ทิ คนฺธาทีหิ ปุเชนฺตา มํ ปุเชนฺติ, ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปตฺติยา ปน มํ ปุเชนฺติ; ตสฺมา อญฺเญนปิ อตฺตทตฺตสฺสทิสฺเสน ภฺวิตพฺพํ -อิตฺติ วตฺวา
อิมิ คาลมาหา

“บุคคลไม่พึงยังประโยชน์ของตน ให้เสื่อมเสีย
เพราะประโยชน์ของคนอื่นแม้มาก,
รู้จักประโยชน์ของตนแล้ว พึงเป็นผู้ขวนขวายในประโยชน์ของตน.”

“อตฺตทตฺถํ ปฺรตฺถเณน พหฺนนาปิ น หาปเย,
อตฺตทตฺถมภฺยญฺาย สทตฺถปฺปสุโต สฺยยา -อิตฺติ.

[แก้้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานี้ว่า

“บุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์ ไม่พึงยังประโยชน์ของตน แม้ประมาณกาณิก^๑ หนึ่งให้เสื่อมเสีย
เพราะประโยชน์ของคนอื่น แม้ประมาณค่าตั้งพันทีเดียว.

ด้วยว่าประโยชน์ของตน แห่งบุคคลนั้นแล แม้ประมาณกาณิกหนึ่ง ก็ยังของควรเคี้ยวหรือของควรบริโภคให้สำเร็จได้,
ประโยชน์ของคนอื่น หาให้สำเร็จไม่.

ตสฺสสตฺถโ “คิหฺมิฏฺโต ตาว กากณิกมตฺตปิ อตฺตโน อตฺถํ สทสฺสมตฺเตนาปิ ปฺรตฺสส อตฺถเณน น หาปเย.

กากณิกมตฺตปิ หิสฺส อตฺตทตฺถโ ขาทนียํ วา โภชนียํ วา นิปฺพาเทติ, น ปฺรตฺถโ.

ส่วนสองบาทพระคาถานี้ พระผู้มีพระภาคไม่ตรัสอย่างนั้น ตรัสด้วยหัวข้อแห่งกัมมัญฐาน.

อิหิ ปน เอวํ อกเถตฺวา กมฺมญฺฐานสฺสเเสน กถิตํ.

เพราะฉะนั้น ภิกษุตั้งใจว่า ‘เราจะไม่ยังประโยชน์ของตนให้เสื่อมเสีย’, ดังนี้แล้ว

ก็ไม่พึงยังกิจการปฏิสังขรณ์พระเจดีย์เป็นต้น อันบังเกิดขึ้นแก่สงฆ์ หรือวัตรมีอุปชฌายวัตรเป็นต้นให้เสื่อมเสีย,

ตสฺมา “อตฺตทตฺถํ น หาเปมิ -อิตฺติ ภิกฺขุณา สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนํ เจริยปฺปฏิสังขรณาทิกิจฺจํ วา อุปฺชฌายาทิวตฺตํ วา น หาเปตฺพพฺพํ,

๑ “อตฺตทตฺถเณน -อิตฺติ ยุตฺตตฺตรํ.

๒ เป็นชื่อของมาตราเงินอย่างต่ำที่สุด แทบไม่มีค่าเสียเลย แต่ในที่นี้ เป็นคุณบทของคำว่า ประโยชน์ จึงหมายความว่า
ประโยชน์ของตนแม้ร้อย จนไม่รู้จะประมาณได้ว่าเท่าไหน ก็ไม่ควรให้เสียไป.

ด้วยว่า ภิกษุบำเพ็ญอุภยสมาจาริกวัตรให้สมบูรณ์อยู่แล้ว ย่อมทำให้แจ้งซึ่งผลทั้งหลายมีอริยมผลเป็นต้น เพราะฉะนั้น การบำเพ็ญวัตรให้บริบูรณ์ แม่นี้ จึงชื่อว่าเป็นประโยชน์ของตนแท้.

อุภยสมาจาริกวัตรดี หิ ปุเรนโตเยว อริยมลาทีนิ สจฺจนิกโรติ. ตสฺมา อัยปิ อตฺตทตฺโถว.

อนึ่ง ภิกษุใด มีวิปัสสนาอันปรารถนารั้งแล้ว ปรารถนาการแห่งตลอดว่า ‘เราก็จักแห่งตลอดในวันนี้แหละ’ ประพฤติอยู่, ภิกษุนั้น แม้อย่างวัตรมีอุปชฌายวัตรเป็นต้นให้เสื่อมแล้ว ก็พึงทำกิจของตนให้ได้.

โย ปน อจฺจารทฺธิปสฺสโก ‘อชฺช อชฺเชว -อิตฺติ ปฏฺวิเวจฺจํ ปตฺถยมาโน วิจฺรติ,
เตน อุปชฌายาทิวตฺตานิปี หาเปตฺวา^๑ อตฺตโน กัจจเมว กาทพฺพิ.

ก็ภิกษุรู้จักประโยชน์ของตนเห็นปานนั้น คือ กำหนดได้ว่า ‘นี่เป็นประโยชน์ตนของเรา’ พึงเป็นผู้เร่งชวนชววยประกอบในประโยชน์ของตนนั้น.”

เอวรूपํ หิ อตฺตทตฺถมภิญฺญาย ‘อัย เม อตฺตโน อตฺโถ -อิตฺติ สลฺลกฺเขตฺวา [สทฺถถปฺปสุโต สียา -อิตฺติ:]
ตสฺมี สเก อตฺเถ อุกฺกตฺตปฺปยุตฺโต ภเวยฺย -อิตฺติ.

ในกาลจบเทศนา พระเถระนั้น ได้ตั้งอยู่ในพระอรหัตผล.

เทศนาวสาเน โส เถโร อรหตฺเต ปติฏฺฐหิ.

เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่ภิกษุผู้ประชุมกันทั้งหลาย ดังนี้แล.

สมฺปตฺตภิกฺขุณีปี สาทฺถิกา เทศนา อโหสิ -อิตฺติ.

เรื่องพระอิตตทัตถเถระ จบ.

อตฺตทตฺถเถรวตฺถุ.

อิตฺตวรรค วรรณนา จบ.

อตฺตวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

วรรคที่ ๑๒ จบ.

ทฺวาทสโม วคฺโค.

๑๓. โลกวรรค วรรณนา

๑๓. โลกคควณนา

๑. เรื่องภิกษุหนุ่ม

๑. ทหฺรภิกษุขุดฺดู.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุหนุ่มรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “หิณฺ ฌมฺม” เป็นต้น.
“หิณฺ ฌมฺม - อิติ อิมฺ ฌมฺมเทสนํ สุตถา เขตวเน วิหรนฺโต อณฺฺยตฺรํ ทหฺรภิกษุํ อารพฺก กเถสิ.

[ภิกษุทะเลาะกับหลานสาวนางวิสาขา]

ได้ยินว่า พระเถระรูปใดรูปหนึ่งพร้อมทั้งภิกษุหนุ่ม ได้ไปสู่เรือนของนางวิสาขาแต่เช้าตรู่.

อณฺฺยตฺรํ กิร เถโร ทหฺรภิกษุณา สหฺธิ ปาโตว วิสาขาย เคหํ อคฺมาสิ.

ข้าวตั้งประจำยอมเป็นของอันเขาตกแต่งไว้เป็นนิตย เพื่อภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ในเรือนของนางวิสาขา
วิสาขาย เคเห ปณฺจสฺตานํ ภิกษุณฺํ ฐฺวยาคุ นิจฺจํ ปณฺญตฺตา โหติ.

พระเถระฉนั้นข้าวตั้งแล้ว ให้ภิกษุหนุ่มนั่งอยู่บนเรือนของนางวิสาขานั้น ส่วนตนได้ไปเรือนหลังอื่น.

เถโร ตตฺถ ยาคุ ปิวิตฺวา ทหฺรํ นิสีทาเปตฺวา สยํ อณฺฺยํ เคหํ อคฺมาสิ.

ก็โดยสมัยนั้น ธิดาของบุตรของนางวิสาขาตั้งอยู่ในฐานะของย่า^๑ ทำการชวนขายแก่ภิกษุทั้งหลาย.

เตน จ สมเยน วิสาขาย ปุตฺตสฺส ธิดา อยฺยิกาย ฐฺวาน ฐฺตฺวา ภิกษุณฺํ เวยฺยาวจฺจํ กโรติ.

นางกรองน้ำเพื่อภิกษุหนุ่มนั้น เห็นเงาหน้าของตนในตุ่ม จึงหัวเราะ.

สา ตสฺส ทหฺรสฺส อุทกํ ปริสฺสาเวนฺติ จาภฺยํ อตฺตโน มุขนิมิตฺตํ ทิสฺวา หสิ.

แม้ภิกษุหนุ่มมองดูนางแล้วก็หัวเราะ.

ทหฺโรปิ ตํ โอลเถตฺวา หสิ.

นางเห็นภิกษุหนุ่มนั้นหัวเราะอยู่ จึงกล่าวว่า “คนหัวขาด ย่อมหัวเราะ”

สา ตํ หสมานํ ทิสฺวา “ฉินฺนสีโส หสฺติ - อิติ อาห.

ลำดับนั้น ภิกษุหนุ่มด่านางว่า “เธอก็หัวขาด, ถึงพ่อแม่ของเธอก็หัวขาด.”

อถ นํ ทหฺโร “ตฺวํ ฉินฺนสีสา, มาตาปิตโรปิ เต ฉินฺนสีสา - อิติ อุกโถสิ.

นางร้องให้ไปสู่สำนักของย่าในโรงครัวใหญ่, เมื่อนางวิสาขากล่าวว่า “นี่อะไร? แม่” จึงบอกเนื้อความนั้น.

สา โรทฺมานา มทานเส อยฺยิกาย สนฺติกํ คนฺตฺวา, “กิมิทํ อมฺม - อิติ วุตฺเต, ตมตฺถํ อโรเจสิ.

๑ หมายความว่า ทำการแทนนางวิสาขาผู้เป็นย่า.

นางวิสาขานั้น มาสู่สำนักของภิกษุหนุ่มแล้ว พูกว่า

“ท่านเจ้าข้า อย่าโกรธแล้ว, คำนั้นเป็นคำไม่หนักนักสำหรับพระผู้เป็นเจ้าของฉัน ผู้มีผมและเล็บอันตัดแล้ว ผู้มีผ้าห่มผ้าห่มอันตัดแล้ว ผู้ถือกระบี่เบื้องตัด ณ ท่ามกลาง เทียวไปอยู่เพื่อภิกษา.”

สา ทหฺรฺสฺส สฺนฺติ กิ อคฺนฺตฺวา “ภฺนฺเต มา กุชฺฌิ,

น **เอตฺ** ฉินฺนเกสฺนขสฺส ฉินฺนนิวาสนปารุปนสฺส มชฺฌเณ ฉินฺนกปาลมาทาย ภิกฺขาย จรฺนตสฺส อยฺยสฺส อติครุ กิ -อิตฺติ อาห.

ภิกษุหนุ่มพุดว่า “เออ อุบาสิกา, ท่านยอมทราบความที่อาตมาเป็นผู้มีผมอันตัดแล้วเป็นต้น; การที่หลานของท่านนี้ ด่าทำอาตมาว่า ‘ผู้มีหัวขาด’ ดังนี้ จักควรหรือ?”

ทหฺโร “อาม อุบาสิกเก, **ตฺวํ** มม ฉินฺนเกสฺสาทิภาวํ ชานาสฺสิ; อิมิสฺสํ มํ ‘ฉินฺนสีโสติ กตฺวา **อกโกสิตฺ** วฏฺฐิสฺสติ -อิตฺติ.

นางวิสาขาไม่ได้อาจเพื่อให้ภิกษุหนุ่มยินยอมเลย (ทั้ง) ไม่ได้อาจเพื่อให้นางทวาริกายินยอม.

วิสาขา เณว ทหฺรฺ สญฺญาเปตฺถํ อสฺกขิ น ทาริกิ.

ขณะนั้น พระเถระมาแล้ว ถามว่า “นี่อะไรกัน? อุบาสิกา” ฟังความนั้นแล้ว

เมื่อจะกล่าวสอนภิกษุหนุ่ม จึงพุดว่า “ผู้มีอายุ เธอจงหลีกไป, หญิงนี้ไม่ได้ด่าต่อเธอ ผู้มีผมเล็บและผ้าอันตัดแล้ว ผู้ถือกระบี่เบื้องตัดในท่ามกลางเทียวไปอยู่เพื่อภิกษา, เธอจงเป็นผู้หนึ่งเสีย.”

ตสฺมิ ขณฺเณ **เถโร** อคฺนฺตฺวา “**กิมิทํ** อุบาสิกเก -อิตฺติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตถํ สุตฺวา ทหฺรฺ โอวทฺนโต อาห “อเปหิ อาวุโส, **นายํ** ฉินฺนเกสฺนขวตฺถสฺส มชฺฌเณ ฉินฺนกปาลํ อาทาย ภิกฺขาย จรฺนตสฺส **อกโกสิ**, ตฺถฺนฺหิ โหหิ -อิตฺติ.

ภิกษุหนุ่ม. อย่างนั้น ครับ, ท่านไม่คึกคากอุปัฏฐายิกาของตน จักคึกคากกระผมทำไม? การที่นางด่ากระผมว่า ‘ผู้มีหัวขาด’ จักควรหรือ?

“อาม ภฺนฺเต, กิ **ตฺมฺเห** อตฺตโน อุปฏฺฐายิกิ อตฺตชฺชิตฺวา มํ ตชฺชิสฺสถ, มํ ‘ฉินฺนสีโสติ **อกโกสิตฺ** วฏฺฐิสฺสติ -อิตฺติ.

ขณะนั้น พระศาสดา เสด็จมา ตรัสถามว่า “นี่อะไรกัน?”

ตสฺมิ ขณฺเณ **สฺตถา** อคฺนฺตฺวา “**กิมิทํ** -อิตฺติ ปุจฺฉิ.

นางวิสาขากราบทุกความเป็นไปนั้นตั้งแต่ต้น.

วิสาขา อาทิตฺโต ปฏฺฐาย ตํ ปวตฺตตี อาโรเจสิ.

[พระศาสดาประทานโอวาทแก่ภิกษุหนุ่ม]

พระศาสดา ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติผลของภิกษุหนุ่มนั้นแล้ว จึงทรงดำริว่า “เราคล้อยตามภิกษุหนุ่มนี้จะควร” ดังนี้ จึงตรัสกะนางวิสาขาวา “วิสาขา ก็ทวาริกาของท่านด่าทำสาวกทั้งหลายของเราให้เป็นผู้มีศีรษะขาด ด้วยเหตุสักว่ามีผมอันตัดแล้วเป็นต้นนั้นแล ควรหรือ?”

สฺตถา ตสฺส ทหฺรฺสฺส โสตาปัตติผลูปนิสฺสยํ ทิสฺวา “มยา อิมิ ทหฺรฺ **อนฺวตฺตติ** วฏฺฐติ -อิตฺติ จินฺเตตฺวา วิสาขิ อาห

“กิ ปน วิสาখে ตว ทวาริกาย ฉินฺนเกสฺสาทิมตฺตเกเนว มม สาวเก ฉินฺนสีเส กตฺวา **อกโกสิตฺ** วฏฺฐติ -อิตฺติ.

ภิกษุหนุ่ม ลูกขึ้นประคองอัญชลีในทันใดนั้นแล กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า พระองค์ยอมทรงทราบปัญหานั้นด้วยดี, อุปัชฌาย์ของข้าพระองค์และมหาอุบาสิกา ย่อมไม่ทราบด้วยดี.”

ททโร ตาวเทว อุกฺกุฏาย อญฺชลี ปคฺคเหตุวา

“ภนฺเต เอตํ ปญฺหํ **ตมฺเห** สฺมุจฺจ ชานาถ, อมฺหากํ **อุปชฺฌายโ** จ **มหาอุบาสิกา** จ สฺมุจฺจ น ชานนฺติ -อิตฺติ อาห.

พระศาสดา ทรงทราบความที่พระองค์เป็นผู้อนุกุลแก่ภิกษุหนุ่มแล้ว ตรัสว่า

“ชื่อว่า ภาวะคือการหัวเราะปรารภกามคุณเป็นธรรมอันแล้ว,

อนึ่ง การเสพธรรมที่ชื่อว่าแล้ว และการอยู่ร่วมกับความประมาทย่อมไม่ควร” จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

สตถา ทหรสฺส อตฺตโน อนุกุลภาวํ ญตฺวา “กามคุณํ อารพฺภ **หสนภาโว** นาม หีนो ฌมฺโม,

หีนญจ นาม ฌมฺมํ **เสวิตฺตํ** ปมาเทน จ สทฺธิ **สํสิตฺตํ** น วญฺญติ -อิตฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“บุคคลไม่พึงเสพธรรมอันแล้ว, ไม่พึงอยู่ร่วมด้วยความประมาท,
ไม่พึงเสพความเห็นผิด, ไม่พึงเป็นคนรกโลก.”

“หีนํ ฌมฺมํ น เสเวยฺย, ปมาเทน น สํเส,
มิจฺฉาทิฏฺฐินํ เสเวยฺย, น สียา โลกวฑฺฒโน -อิตฺติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า หีนํ ฌมฺมํ ได้แก้ธรรมคือ เบญจกามคุณ.

ตตถ “หีนํ ฌมฺมํ -อิตฺติ: ปญฺจกามคุณฌมฺมํ.

แท้จริง ธรรมคือเบญจกามคุณนั้น อันชนแล้ว โดยที่สุดแม้อุฐและโคเป็นต้นพึงเสพ,

ธรรมคือเบญจกามคุณ ย่อมให้สัตว์ผู้เสพบังเกิดในฐานะทั้งหลายมีนรกเป็นต้นอันแล้ว

เพราะเหตุนั้น ธรรมคือเบญจกามคุณนั้น จึงชื่อว่าเป็นธรรมแล้ว; บุคคลไม่พึงเสพธรรมอันแล้วนั้น.

โส หิ หีนน ชนเนน^๑ อนตฺมโส โองฺกุฏโคณาทิหิปี ปญฺญเสวิตฺตพฺโพ, หีนสฺส จ นิริยาทิสฺสุ ฐาเนสฺสุ นิพฺพตฺตาเปติ -อิตฺติ หีนो นาม; ตํ น เสเวยฺย.

บทว่า ปมาเทน ความว่า ไม่พึงอยู่ร่วมแม้ด้วยความประมาท มีอันปล่อยสติเป็นลักษณะ.

ปมาเทน -อิตฺติ: สติไวสสคคฺคกฺขณน ปมาเทนापि न संसेय.

บทว่า น เสเวยฺย ได้แก้ ไม่พึงถือความเห็นผิด.

น เสเวยฺย -อิตฺติ: มิจฺฉาทิฏฺฐินํ कण्ठहेय.

บทว่า โลกวฑฺฒโน ความว่า ก็ผู้ใดทำอย่างนี้, ผู้นั้นย่อมชื่อว่าเป็นคนรกโลก;

เพราะเหตุนี้ (ไม่) พึงเป็นคนรกโลก เพราะไม่ทำอย่างนั้น.

โลกวฑฺฒโน -อิตฺติ: **โย** หิ เอวํ กโรติ, **โส** โลกวฑฺฒโน นาม โหติ; ตสฺมา เอวํ อกรณน^๒ สียา โลกวฑฺฒโน -อิตฺติ.”

๑ ส. ย. โส หิ หีน ฌมฺโม.

๒ อิตฺโต ปรี นกาโร นญฺโฐ วีย ขายติ.

๓ เอวํ อมฺหากํ มติ: น สียา โลกวฑฺฒโน -อิตฺติ: นิสฺตถกเมว โลกวฑฺฒโน น ภเวย. ยถา ติณํ วฑฺฒมานํ นิสฺตถกเมว เขตฺตํ วฑฺฒเตติ ปุเรติ, เอวํ หีนो ปคฺคโล อุปฺปชฺชมาโน นิสฺตถกเมว โลกํ วฑฺฒเตติ ปุเรติ. “โลกชฺฐิตฺโต โลกขานุ -อิตฺติ อตฺโถ -อิตฺติ.

ส. ม. ย. โปตถเกสฺส ปน “อกรณน น สียา โลกวฑฺฒโน -อิตฺติ ขายติ.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุหนุ่มตั้งอยู่ในโสตาปัตติผลแล้ว.

เทศนาว่าसानะ ททโร โสตาปัตติผล ปติภุทธิ.

เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่ชนทั้งหลายผู้ประชุมกัน ดังนี้แล.

สมปตตานปี สาคติกา เทศนา อโหสิ -อิติ.

เรื่องภิกษุหนุ่ม จบ.

ททโรภิกษุ.

๒. เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ

๒. สุทโธทนะตถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในนิโครธาราม ทรงปรารภพระบิดา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อุตติภูฐะ นปฺปมชฺเชยฺย” เป็นต้น.
“อุตติภูฐะ นปฺปมชฺเชยฺย -อิตฺติ อิมํ ธรรมเทศนํ สตถา นิโครธารามะ วิหรนฺโต ปิตโร อารพภ กเถสิ.

[พระศาสดาเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งแรก]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระศาสดา เสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์บุรี โดยเสด็จไปครั้งแรก มีการต้อนรับอันพระญาติทั้งหลายทำแล้ว เสด็จไปสู่นิโครธาราม ทรงนิรมิตรัตนจกกรมในอากาศ จกกรมบรรตจกกรมนั้น ทรงแสดงธรรมเพื่อต้องการทำลายมานะของพระญาติทั้งหลายแล้ว.

เอกสมิํ หิ สมเย สตถา ปฐมคมเนน กบิลตถุปุริ คนฺตวา ญาตีหิ กตปฺปจฺจุคฺคมนิ นิโครธารามํ คนฺตวา ญาตีนํ มานํ ภิณฑตถาย อาเส รตนจกกรมํ มาเปตฺวา ตตถ จกกรมฺโนโต ธรรมํ เทเสสิ.

พระญาติทั้งหลายมีจิตเลื่อมใสแล้ว ถวายบังคมตั้งต้นแต่พระเจ้าสุทโธทนะมหาราช.

ญาตโย ปสนนจิตฺตา สุทฺโธทนะมหาราชํ อาที กตฺวา วนทีสุ.

ฝนโบกขรพรรษตกในสมาคมแห่งพระญาตินั้น.

ตสมิํ ญาตีสมาคมเ โปกขรวสฺสํ วสฺสิ.

เมื่อมหาชนปรารภฝนนั้น สนทนากันแล้ว, พระศาสดาตรัสว่า “ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้ ภิกษุทั้งหลาย, ถึงในกาลก่อน ฝนโบกขรพรรษก็ตกในสมาคมแห่งญาติของเราเหมือนกัน” ดังนี้ จึงตรัสเวสสันดรชาดก^๑.

ตํ อารพภ มหาชนเนน กถาย สมุทฺธาปิตาย, “น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพปิ มยฺหิ ญาตีสมาคมเ โปกขรวสฺสํ วสฺสิเยว -อิตฺติ วตฺวา เวสฺสนฺดรชาดกํ” กเถสิ.

บรรดาพระญาติ ซึ่งฟังพระธรรมเทศนาแล้วหลีกไปอยู่ แม้องค์หนึ่งก็ไม่นิมนต์พระศาสดาแล้ว.

ธรรมเทศนํ สุตฺวา ปกฺกมฺนเตสุ ญาตีสุ เอโกปิ สตถารํ น นิมนฺเตสิ.

แม้พระราชาก็ไม่ทรงนิมนต์เลย ด้วยทรงดำริว่า “บุตรเราไม่มาสู่เรือนของเรา จักไปไหน?” ดังนี้แล้ว ได้เสด็จไป; ก็แล ครั้นเสด็จไปแล้ว รั้งสั่งให้คนตักแต่งข้าวต้มเป็นต้น ให้ปลาตอาสาสนะทั้งหลายไว้ เพื่อภิกษุมิประมาณ ๒ หมั้น ในพระราชมณฑลเชียร.

ราชาปิ “มยฺหิ ปุตุโต มม เคหํ อนาคนฺตวา กหํ คมิสฺสตี -อิตฺติ อนิมนฺเตตฺตวาว อคฺมาสิ;

คนฺตวา จ ปน เคเห วิสตียา ภิกฺขุสฺสทฺสสนํ ยาคุอาทีนึ ปฏฺยิทาเปตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปสิ.

๑ ขุ. ชา. มหา. ๒๗/๓๖๕. ตทฎฎกถา. ๑๐/๓๑๕.

๒ ขุ. ชา. มหา. ๒๘/๓๖๕. ตทฎฎกถา. ๑๐/๓๑๕.

วันรุ่งขึ้น พระศาสดา เมื่อเสด็จเข้าไปสู่พระนครเพื่อบิณฑบาต ทรงใคร่ครวญว่า

“พระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลาย เสด็จถึงพระนครแห่งพระบิดาแล้ว เสด็จตรงไปสู่ตระกูลแห่งพระญาติที่เดียวหรือหนอแล?
หรือว่าเสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตโดยลำดับ” ทรงเห็นว่า “เสด็จเที่ยวไปโดยลำดับ” ดังนี้แล้ว
จึงเสด็จดำเนินไป เพื่อบิณฑบาต ตั้งแต่เรือนหลังแรก.

ปุณทิวเส สตถา นครี ปิณฑทาย ปวิสนโต “ก็ นุ โย อดีตพุทธา ปิตุ นครี ปตวา อชุกเมว ญาติกุลํ ปวิสิสุ อุตทาหุ ปฏิปาฎิยา ปิณฑทาย จริสุ
-อิตี อวชชนโต “ปฏิปาฎิยา จริสุ -อิตี ทิสวา ปฐมเคหโต ปฏฐาย ปิณฑทาย จรโนโต ปายาสี.

พระมารดาของพระราหุล ทรงนั่งบนพื้นปราสาทแลเห็นแล้ว จึงกราบทูลความเป็นไปนั้นแด่พระราชา.

ราหุลมาตา ปาสาทเตเล นิสินนาว ทิสวา ตํ ปวตตี รณญเฐ อาโรเจสิ.

พระราชาทรงจัดแจงผ้าสาฎกรับเสด็จออกไป ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ตรัสว่า

“ลูก เพราะเหตุไร? ท่านจึงให้ข้าพเจ้าฉิบหาย, ท่านเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต ให้ความละอายเกิดขึ้นแล้ว แก่ข้าพเจ้าเหลือเกิน,
ขึ้นชื่อว่ากรรมไม่ควร อันท่านทำแล้ว,

การที่ท่านเที่ยวไปด้วยวอทองคำเป็นต้น เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต ในนครนี้นั้นแหละจึงควร; ท่านให้ข้าพเจ้าละอายทำไม?”

ราชา สาฎกํ สณฐุเปนโต เวเคน นิกขमितวา สตถารํ วนทิตวา อาห “ปุตต กสมมา มํ นาเสสิ?

อติวिय เม ปิณฑทาย จรนเตน ลชชา อูปาทิตา, อยุตต์ นาม เต กตํ, อิมสมิเยว นครเ สุวณณสิวิกาทิหิ จริตวา ปิณฑทาย จิริตฺ วฏฏติ;
ก็ มํ ลชชาเปสิ -อิตี.

[การบิณฑบาตเป็นวงศ์ของพระพุทธเจ้า]

พระศาสดา. มหาบพิตร อาตมภาพให้พระองค์ละอายหามิได้, แต่อาตมภาพย่อมประพฤติดตามวงศ์สกุลของตน.

“นาหนตฺ มหาราช ลชชาเปมิ, อตตโน ปน กุลวสํ อนุวตตามิ -อิตี.

พระราชา. พ่อ ก็การเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตแล้วเป็นอยู่ เป็นวงศ์ของข้าพเจ้าหรือ?

“ก็ ปน ตาต ปิณฑทาย จริตวา ชีวัน มม วิโส -อิตี.

พระศาสดา ตรัสว่า “มหาบพิตร นั้นมิใช่เป็นวงศ์ของพระองค์, แต่นั้นเป็นวงศ์ของอาตมภาพ;

เพราะพระพุทธเจ้าไม่ใช่พันหนึ่ง เสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตแล้วเป็นอยู่เหมือนกัน” ดังนี้แล้ว

เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“เนโส มหาราช ตว วิโส, มม ปเนโส วิโส; อนေနานิ หิ พุทธสหสสานิ ปิณฑทาย จริตวาว ชิวิสุ -อิตี วตวา ธมมํ เทเสนโต

อิมมา คาถา อภาสิ

“บรรพชิตไม่พึงประมาทในก้อนข้าว อันตนพึงลุกขึ้นยืนรับ,
บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต,
ผู้มีปกติประพฤติธรรม ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และโลกหน้า,
บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต, ไม่พึงประพฤติธรรมนั้นให้ทุจริต,
ผู้มีปกติประพฤติธรรม ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้ และโลกหน้า.”

“อุตติฏฐู นปฺปมฺชเชยฺย,	ธมฺมํ สุจฺริตํ จเร,
ธมฺมจารี สุขํ เสติ	อสมฺมํ โลกํ ปรมฺหิ จ,
ธมฺมํ จเร สุจฺริตํ	น ตํ ทุจฺจริตํ จเร,
ธมฺมจารี สุขํ เสติ	อสมฺมํ โลกํ ปรมฺหิ จ -อิตฺติ.

[แก้บรรณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุตติฏฐู ความว่า ในก้อนข้าวอันตนพึงลุกขึ้นยืนรับ ที่ประตูเรือนของชนเหล่าอื่น.

ตตถ “อุตติฏฐู -อิตฺติ: อุกฺกุหิตฺวา ปเรสํ ชรทฺวาเร รุทฺวา คเหตุพฺพปิณฺฑเต.

บทว่า นปฺปมฺชเชยฺย ความว่า

ก็ภิกษุเมื่อให้ธรรมเนียมนของผู้เที่ยวไปบิณฑบาตเป็นปกติ เสื่อมแล้ว แสวงหาโภชนะอันประณีต

ซึ่งว่าย่อมประมาทในก้อนข้าวอันตนพึงลุกขึ้นยืนรับ, แต่เมื่อเที่ยวไปตามลำดับตรอกเพื่อบิณฑบาต ซึ่งว่าย่อมไม่ประมาท.

ความว่า ทำอยู่อย่างนี้ ซึ่งว่าไม่พึงประมาทในก้อนข้าวที่ตนลุกขึ้นยืนรับ.

นปฺปมฺชเชยฺย -อิตฺติ: ปิณฺฑทจาริกวตฺตํ ทิ ปริหาเปตฺวา ปณฺธิโกชนานิ ปริเยสนฺโต อุตฺติฏฐู ปมฺชชติ นาม,

สปทานํ ปิณฺฑทาย จรฺนฺโต ปน นปฺปมฺชชติ นาม. เอวํ กโรนฺโต อุตฺติฏฐู นปฺปมฺชเชยฺย.

บทว่า ธมฺมํ ความว่า เมื่อละการแสวงหาอันไม่ควรแล้ว เที่ยวไปตามลำดับตรอก

ซึ่งว่าพึงประพฤติธรรม คือการเที่ยวไปเพื่อภิกษุอันนั้นนั้นแลให้เป็นสุจริต.

ธมฺมํ -อิตฺติ: อนฺสนํ ปหาย สปทานํ จรฺนฺโต ตเมว ภิกฺขจริยธมฺมํ สุจฺริตํ จเรยฺย.

คำว่า สุขํ เสติ นั้น สักว่าเป็นเทศนา อธิบายว่า เมื่อประพฤติธรรม คือการเที่ยวไปเพื่อภิกษา ซึ่งว่าประพฤติธรรมเป็นปกติ

ย่อมอยู่เป็นสุขโดยอิริยาบถ แม้ทั้ง ๔ ในโลกนี้และโลกหน้า.

สุขํ เสติ -อิตฺติ เทสนามตตตเมตฺ: “ภิกฺขจริยธมฺมํ จรฺนฺโต ธมฺมจารี อิมํ โลกํ จ ปรมฺโโลกํ จ จตุหิปี อิริยาปถเอหิ สุขํ วิหริตี -อิตฺติ อุตฺตฺถ.

สองบทว่า น ตํ ทุจฺจริตํ ความว่า

เมื่อเที่ยวไปในอโคจร ต่างด้วยอโคจรมีหญิงเพศยาเป็นต้น ซึ่งว่าย่อมประพฤติธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษาให้เป็นทุจริต.

ไม่ประพฤติอย่างนั้น พึงประพฤติธรรมนั้นให้สุจริต, ไม่พึงประพฤติธรรมนั้นให้เป็นทุจริต.

น ตํ ทุจฺจริตํ -อิตฺติ: เวลียาทิภเว อโคจเร จรฺนฺโต ภิกฺขจริยธมฺมํ ทุจฺจริตํ จรตี นาม.

เอวํ อจริตฺวา ตํ ธมฺมํ จเร สุจฺริตํ, น ตํ ทุจฺจริตํ จเร.

คำที่เหลือ มีเนื้อความดังกล่าวแล้วเหมือนกัน.

๓. เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา

๓. วิปัสสกภิกษุขุด.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้เจริญวิปัสสนามีประมาณ ๕๐๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยถา พุพฺพุกํ ปสฺเส” เป็นต้น.

“ยถา พุพฺพุกํ ปสฺเส -อติ อิมํ ฌมฺมเทสนํ สุตถา เขตวเน วิหรนฺโต ปญฺจสเต วิปสฺสเก ภิกฺขุ อารพฺภ กเถสิ.

[ภิกษุถือเอาพยัคฆเป็นอารมณ์]

ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านั้น เรียนกัมมัญฐานในสำนักของพระศาสดาแล้ว เข้าไปสู่ป่า แม้พยายามอยู่ ก็ไม่ได้บรรลุคุณวิเศษ จึงคิดว่า “พวกเราจักเรียนกัมมัญฐานให้วิเศษ” กำลังมาสู่สำนักของพระศาสดา เห็นพยัคฆในระหว่างทาง เจริญกัมมัญฐานมีพยัคฆเป็นอารมณ์นั้นแหละมาแล้ว.

เต กิร สตุ สนฺติเก กมฺมญฺฐานํ คเหตฺวา อรณฺญํ ปวิสิตฺวา วายมนฺตปิ อปฺปตฺตวิเสสา “วิเสเสตฺวา กมฺมญฺฐานํ คเสสสาม -อติ สตุ สนฺติเก อากจฺจนฺตา อนฺตรามคฺเค มริจฺจํ ทิสฺวา มริจฺจกมฺมญฺฐานํ ภาเวนฺตฺวา อากมฺิสฺสุ.

ฝนตกในขณะที่แห่งภิกษุเหล่านั้นเข้าไปสู่วิหารนั่นเอง.

เตสิ วิหารํ ปวิฏฺฐกฺขณเวย เทโว วสฺสิ.

ภิกษุเหล่านั้น ยืนที่หน้ามุนั้นๆ เห็นพองน้ำทั้งหลาย ซึ่งตั้งขึ้นแล้วด้วยความเร็วแห่งสายน้ำ ตกไปอยู่ ยึดเอาเป็นอารมณ์ว่า “อัทธภาพมณี เป็นเช่นกับพองน้ำ เพราะอรรถว่าเกิดขึ้นแล้วตกไปเหมือนกัน.”

เต ตตถ ตตถ ปมุขेषุ ฐตฺวา ธาราเวเคน อฏฺฐหิตฺวา ภิกฺขชนฺเต พุพฺพุกเก ทิสฺวา

“อโยปี อุตฺตภาโว อฺปฺปชฺชิตฺวา ภิกฺขชนฺตเถเน พุพฺพสฺสทิสฺเสว -อติ อารมฺมณํ คณฺหิสฺสุ.

พระศาสดา ทรงนั่งในพระคันธกุฏินั่นเอง ทรงแลดูภิกษุเหล่านั้นแล้ว ทรงแผ่พระโอภาส เหมือนตรัสกับภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

สุตถา คนฺธกุฏฺยํ นิสินฺโนว เต ภิกฺขุ โอลฺลเกตฺวา เตหิ สหฺธิ กเถนฺโต วีย โอลฺลสํ ฝริตฺวา อิมํ คถมาทา

“พญามัจจุ ย่อมไม่เห็นบุคคลผู้พิจารณาเห็นอยู่ซึ่งโลก
เหมือนบุคคลพึงเห็นพองน้ำ (และ) เหมือนบุคคลพึงเห็นพยัคฆ.”

“ยถา พุพฺพุกํ ปสฺเส, ยถา ปสฺเส มริจฺจํ,
เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ มจฺจราชา น ปสฺสตี -อติ.

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มริจฺจํ คือพยัคฆ.

ตตถ “มริจฺจํ -อติ: มายี.

๑ พยัคฆ เงามแดด, แสงแดดกล้าที่ปรากฏในระยะเวลาไกลเป็นระยิบระยับลวงตา ทำให้เห็นเป็นน้ำเป็นต้น.

๒ มายา หมายถึง กิริยาที่แสดงให้ผิดไปจากความจริง. (ความหมายอื่นๆ เช่น การล่อลวง, ชื่อพระพุทธรูปมารดา, ความศักดิ์สิทธิ์.)

จริงอยู่ พยับแดด แม้ปรากฏขึ้นแต่ที่ไกลเที่ยว ด้วยสามารถมีสัจฐานตั้งสัจฐานเรือนเป็นต้น เป็นของเข้าถึงความเป็นรูปที่ถือเอามิได้ เป็นของว่างเปล่าแท้ (ย่อมปรากฏ) แก่คนทั้งหลายผู้เข้าไปใกล้อยู่, เพราะเหตุนี้ จึงมีอธิบายว่า “พญามัจจุ ย่อมไม่เห็นบุคคลผู้พิจารณาเห็นอยู่ซึ่งโลกมีขั้นเป็นอาทิ เหมือนบุคคลพึงเห็นพองน้ำ เพราะอรรถว่าเกิดขึ้นแล้วแตกไป (และ) เหมือนบุคคลพึงเห็นพยับแดด เพราะความเป็นธรรมชาติว่างเปล่าเป็นอาทิ ฉะนั้น.”

มหายา หิ พุโรโตว เกสสณฺฐานา ทิวเสน อุปฺภุชฺฐิตาปี อุปกจฺจนฺตานํ อคฺยหุคฺคา วิตฺตกตฺตจฺจกาว, ตสฺมา “ยถา อุปฺปชฺชิตฺวา ภิกฺขชนฺตเถน พุพฺพุพฺกํ, วิตฺตตฺตจฺจาทิภาเวน มายํ ปสฺเสยฺย, เอวํ ขนฺธาทีโลกํ อเวกฺขนฺตํ มจฺจุราชา น ปสฺสตี - อิติ อติโถ.”

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น บรรลุพระอรหัตแล้ว ในที่แห่งตนยืนนั่นเอง ดังนี้แล.

เทศनावสานเ เต ภิกฺขุ ชฺฐิตฺถฺฐานเเนยว อรหตฺตํ ปาปุณฺสี - อิติ.

เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา จบ.

วิปัสสกภิกฺขวตฺถุ.

๔. เรื่องอภัยราชกุมาร

๔. อภัยราชกุมารวตถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภอภัยราชกุมาร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “เอถ ปัสสณิมิ โลกั” เป็นต้น.
“เอถ ปัสสณิมิ โลกั -อิติ อิมิ ธมฺมเทศนั สุตถา เวฬุเวเน วิหรนฺโต อภัยราชกุมารึ อารพฺภ กเถสิ.

[พระกุมารได้รับพระราชทานราชสมบัติ]

ได้ยินว่า เมื่ออภัยราชกุมารนั้น ทรงปราบปรามปัจฉิมชนบทให้สงบ เสด็จมาแล้ว,
พระเจ้าพิมพิสารผู้พระบิดา ทรงพอพระหทัยแล้ว พระราชทานหญิงพื่อนคนหนึ่ง ผู้ฉลาดในการพื่อนและการขับแล้ว
ได้พระราชทานราชสมบัติสิ้น ๗ วัน.

ตสฺส กิร ปจฺจนตํ วุปฺสมตฺวา อากตสฺส, ปิตา พิมพิสารุ ตฺสึตฺวา เอกํ นจฺจคิตฺกุสฺลํ นาฏฺกิตฺถิ ทตฺวา สุตตาทํ รชฺชมทาสึ.

อภัยราชกุมารนั้น ไม่เสด็จออกภายนอกพระราชมณเฑียรเลย เสวยสิริแห่งความเป็นพระราชาสิ้น ๗ วัน
เสด็จไปสู่ท่าแม่น้ำในวันที่ ๘ ทรงสงรงสนานแล้ว เสด็จเข้าไปสู่พระอุทยาน ทรงนั่งแลดูการพื่อนการขับของหญิงนั้น
ดุจสันตติมหาอมตย์.

โส สุตตาทํ เคหา พหิ อนิกฺขนฺโตว รชฺชสิริ อณุภวิตฺวา อฏฺฐเม ทิวเส นทิตฺตถิ คนฺตฺวา นหตฺวา
อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา สนฺตติมหามตฺโต วิย ตสฺสา อิตฺถิยา นจฺจคิตฺํ ปสฺสนฺโต นิสึทึ.

ในขณะนั้นเอง แม่นางนั้น ได้ทำกาละ ด้วยอำนาจกองลมกล้าดุจศัสตรา ดุจหญิงพื่อนของสันตติมหาอมตย์.

สาปี ตํขณฺเวย สนฺตติมหามตฺตสฺส นาฏฺกิตฺถิ วิย สุตถกวาทานํ วเสน กาลมกาสึ.

พระกุมารมีความโศกเกิดขึ้นแล้ว เพราะกาลกิริยาของหญิงพื่อนนั้น ทรงดำริว่า
“ผู้อื่น เว้นพระศาสดาเสีย จักไม่อาจเพื่อให้ความโศกนี้ของเราดับไป” ดังนี้แล้ว จึงเสด็จเข้าไปเฝ้าพระศาสดา
กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ขอพระองค์จงให้ความโศกของข้าพระองค์ดับเถิด.”

กุมารุ ตสฺสา กาลกิริยาย อุปฺปนฺนโสโก “น เม อิมิ โสโก ฐฺเปตฺวา สุตถารุ อญฺญุ นิพฺพาเปตุํ สกฺขิสฺสตี -อิติ สุตถารุ อุปฺสงฺกมิตฺวา
“ภนฺเต โสโก เม นิพฺพาเปเล -อิติ อาห.

[อุบายระงับความโศก]

พระศาสดา ทรงปลอบพระกุมารนั้นแล้ว ตรัสว่า

“กุมาร ก็ประมาณแห่งน้ำตาทั้งหลาย ที่เธอร้องให้อยู่ในกาลแห่งหญิงนี้ตายแล้ว อย่างนี้แน่ ให้เป็นไปแล้ว ย่อมไม่มีในสังสาร ซึ่งมีที่สุดอันใครๆ รู้ไม่ได้” ทรงทราบความที่ความโศกเป็นสภาพเบาบางเพราะเทศนานั้นแล้ว จึงตรัสว่า

“กุมาร เธออย่าโศกเลย, ข้อนี้เป็นฐานะเป็นที่จมลงของชนพาลทั้งหลาย” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ท่านทั้งหลาย จงมาดูโลกนี้” อันตระการ ดุจราชรถ,
ที่พวกคนเขลาหมกอยู่, (แต่) พวกผู้รู้หาซึ้งอยู่ไม่.”

สตถา ตัมสมสสาเสตวา “ตยา หิ กุมาร อิมิสสา อิตถิยา เอวเมว มตกาเล โรทนเตน ปวตติตานัง อสสุณัน อนมตคเค สัสสเร ปมาณัน นตถิ -อิตติ วตวา ตาย เทสนาย โสกสส ตณฺหาวิ ญตวา “กุมาร มา โสจิ, พาลชนานัง สีสินนุฏฐานเมตติ -อิตติ วตวา อิมิ คามาหา

“เอถ ปสฺสณิมิ โลกัง จิตตํ ราชรถูปมํ,
ยตถ พาลา วิสีหนุตติ, นตถิ สงฺโก วิชานตํ -อิตติ.

[แก้กรรม]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า เอถ ปสฺสณ พระศาสดา ตรัสหมายเอาพระราชกุมารนั่นเอง.

ตตถ “เอถ ปสฺสณ -อิตติ ราชกุมารเมว สนฺธาयाห.

สองบทว่า อิมิ โลกัง ได้แก่ อัถภาพ กล่าวคือขันธโลกเป็นต้นนี้.

อิมิ โลกัง -อิตติ: อิมิ ขนฺธโลกาหิสงฺขาตํ อตตภาวิ.

บทว่า จิตตํ ความว่า

อันวิจิตรด้วยเครื่องประดับ มีเครื่องประดับคือผ้าเป็นต้น ดุจราชรถอันวิจิตรด้วยเครื่องประดับมีแก้ว ๗ ประการเป็นอาทิ.

จิตตํ -อิตติ: สตตฺรตนาหิวิจิตตํ ราชรถํ วิย วตถาลงการาหิวิจิตตํ.

สองบทว่า ยตถ พาลา ความว่า พวกคนเขลาเท่านั้นหมกอยู่ในอัถภาพใด.

ยตถ พาลา -อิตติ: ยสฺมี อตตภาเว พาลา เอว วิสีหนุตติ.

บทว่า วิชานตํ ความว่า

แต่สำหรับพวกผู้รู้คือบัณฑิตทั้งหลาย หามีความซึ้งในกิเลสเครื่องข้องคือราคะเป็นต้น แม้อย่างหนึ่ง ในอัถภาพนั้นไม่.

วิชานตํ -อิตติ: วิชานนฺตานัง ปน ปณฺชิตานัง เอตถ รากสงคาหิสฺส เอโกปิ สงฺโก นตถิ -อิตติ อตถโถ.

ในเวลาจบเทศนา พระราชกุมารตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว.

เทศนาวิสาเน ราชกุมารโ โสตาปัตติผล ปติฏฐหิ.

พระธรรมเทศนาได้ประโยชน์แก่ชนผู้ประชุมกัน ดังนี้แล.

สมปตฺตานปี สาคถิกา ธมฺมเทศนา อโหสิ -อิตติ.

เรื่องอภัยราชกุมาร จบ.

อภัยราชกุมารวตถุ

๕. เรื่องพระสัมมชชนเถระ

๕. สมมชชนตเถรวตถ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสัมมชชนเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โย จ ปุพฺเพ ปมฺชชิตฺวา” เป็นต้น.

“โย จ ปุพฺเพ ปมฺชชิตฺวา -อิตฺติ อิมํ ฌมฺมเทสนํ สตถา เขตฺวเน วิหรนฺโต สมมชชนตเถโร อารพฺภ กเถสิ.

[ผู้ไม่ประมาทยอมยังโลกให้สว่าง]

ได้ยินว่า พระเถระนั้น ไม่ทำเวลาให้เป็นประมาทว่า “เข้าหรือเย็น” ย่อมเที่ยวกวาดอยู่เนื่องๆ.

โส กิร “ปาโต วา สายํ วา -อิตฺติ เวลํ” ปมาณํ อกฺตฺวา อภิกฺขณํ สมมชชนโต วิจฺรติ.

วันหนึ่ง พระเถระนั้น ถือไม้กวาด ไปสู่สำนักของพระเรวัตเถระ ผู้นั่งในที่พักกลางวันแล้ว กล่าวว่
“พระเถระนี้เป็นผู้เกียจคร้านมาก, บริโภคของที่ขนถวยด้วยศรัทธาแล้วมานั่งอยู่;
การที่พระเถระนั้นถือเอาไม้กวาดแล้วกวาดที่แห่งหนึ่ง จะไม่ควรหรือ?”

โส เอกทิวสํ สมมชชนํ คเหตฺวา ทิวาภูฏานํ นิสินฺนสฺส เรวัตตเถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา

“อโย มหาภูทิสฺสโต, ชนฺสส สทฺธาเทยโย ภูชชิตฺวา อากฺคนฺตฺวา นิสิตฺติ; กิณฺนาเมตฺสส สมมชชนํ คเหตฺวา เอกํ ฐานํ สมมชชิตฺตํ น วิภูฏติ -อิตฺติ อาท.

พระเถระ คิดว่า “เราจักให้โอวาทแก่เธอ” ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า “มานี้แน่ะ คุณ.”

เถโร “โอวาทมสฺส ทสฺสามิ -อิตฺติ จินฺเตตฺวา “เอหาวุโส -อิตฺติ อาท.

พระสัมมชชนเถระ. อะไร? ครับ.

“ก็ ภาณเต -อิตฺติ.

พระเรวัตเถระ. ท่านจงไป, อาบน้ำแล้วจงมา.

“คจฺฉ, นหาตฺวา เอหิ -อิตฺติ.

พระสัมมชชนเถระนั้น ได้ทำอย่างนั้นแล้ว.

โส ตถา อกาลิ.

ลำดับนั้น พระเถระให้เธอนั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่งแล้ว เมื่อจะกล่าวสอน จึงกล่าวว่า

“คุณ ธรรมตาทิกษุที่เียวกวาดอยู่ตลอดทุกเวลา ไม่ควร,

ก็การที่ทิกษุกวาดแต่เช้าตรู่แล้ว เที่ยวบิณฑบาต กลับจากบิณฑบาตแล้ว มานั่งในที่พักกลางคืนหรือในที่พักกลางวัน

สาธยายอาการ ๓๒ เริ่มตั้งความสิ้นความเสื่อมในอัทธภาพแล้ว ลูกขึ้นกวาดในเวลาเย็นจึงควร,

อันทิกษุไม่กวาดตลอดกาลเป็นนิตย์ แล้วพึงทำโอกาสชื่อแม่แก่ตน.”

อด นั เถโร เอกมณฑ์ นิสีทาเปตวา โอวทนต์ อาห “อาวุโส ทิกษุณา นาม น สพพกาลั สมนชชนเตน วิจิริตุ วฏฏติ,

ปาโตเอว ปน สมนชชิตวา ปิณฑทาย จริตวา ปิณฑปาตปปฏิกกนเตน อาคนตวา รตติฏฐาเน वा ทิวาฏฐาเน वा นิสินเนน ทวตตีสา

การั สขมายิตวา อตตภาเว ขวยยั ปฏฐเปตวา สายณเห อุกุฏาย สมนชชิตตุ วฏฏติ,

นิจจกาลั อสมนชชิตวา อตตโนปิ นาม โอกาโส กาทพโพ -อิติ.

พระสัมมชชนเถระนั้น ตั้งอยู่ในโอวาทของพระเถระแล้ว ไม่นานเท่าไร ก็บรรลุพระอรหัต.

โส เถรสส โอวาเท ฐตวา น จิริสเสว อรหตตัม ปาปณิ.

ที่นั่นๆ ได้รกรุงรังแล้ว.

ตัม ตัม ฐานัม อุกุกลาปิ อโหสิ.

ลำดับนั้น ทิกษุทั้งหลาย กล่าวกะพระสัมมชชนเถระนั้นว่า

“สัมมชชนเถระผู้มีอายุ ที่นั่นๆ รกรุงรัง, เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่กวาด?”

อด นั ทิกษุ อาหสิ “อาวุโส สมนชชนตเถระ ตัม ตัม ฐานัม อุกุกลาปิ, กสมา น สมนชชสิ -อิติ.

พระสัมมชชนเถระ. ท่านผู้เจริญ กระผมทำแล้วอย่างนั้น ในเวลาประมาท, บัดนี้ กระผมเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว.

“ภนเต มยา ปมาทกาเล เอว กตัม, อิทานิหมิ อปปมตโต -อิติ.

ทิกษุทั้งหลายกราบพูลแด่พระศาสดาว่า “พระเถระนี้ พยากรณ์อรหัตผล”

ทิกษุ “อัย เถโร อณญั พยากรโรติ -อิติ สตถุ อาโรเจสิ.

พระศาสดา ตรัสว่า “อย่างนั้น ทิกษุทั้งหลาย, บุตรของเราเียวกวาดอยู่ในเวลาประมาทในก่อน,

แต่บัดนี้ บุตรของเราຍั้งอยู่ด้วยความสุขซึ่งเกิดแต่มรรคและผล จึงไม่กวาด” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

สตถา “อาม ทิกขเว, มม ปุตโต ปุพเพ ปมาทกาเล สมนชชนโต วิจิริ, อิทานิ ปน มคคผลสุเขน วิดีนาเมนโต น สมนชชติ -อิติ วตวา

อิมิ คาลมาห

“ก็ผู้ใดประมาทในก่อน ภายหลังไม่ประมาท,

ผู้นั้นย่อมยังโลกนี้ให้สว่างได้ เหมือนดวงจันทร์พ้นแล้วจากหมอก ฉะนั้น.”

“โย จ ปุพเพ ปมชชิตวา ปจฉา โส นปมชชติ,

โสมโลกัม ปกาเสติ อพภา มุตโตว จนุทิม่า -อิติ.

[แก้อรรถ]

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งพระคานานี้ว่า

“บุคคลใด ประมาทแล้วในก่อน ด้วยการทำวัตรและวัตรตอบหรือด้วยการสาธยายเป็นต้น
ภายหลังยับยั้งอยู่ด้วยสุขซึ่งเกิดแต่มรรคและผล ชื่อว่า ย่อมไม่ประมาท,
บุคคลนั้น ย่อมยังโลกมีขันธเป็นต้นนี้ให้สว่าง คือ ย่อมทำให้แสงสว่างเป็นอันเดียวกันได้ ด้วยมรรคญาณ
เหมือนดวงจันทร์พ้นแล้วจากหมอกเป็นต้น ยังโอกาสโลกให้สว่างอยู่ ฉะนั้น.”

ตสฺสโต โย บุคฺคโล ปุพฺเพ วตตปฺปฏิวตฺตกรณฺณ วา สขฺมายาทีหิ วา ปมฺชชิตฺวา ปจฺฉา มคฺคผลสุเขน วิดีนาเมนโต นปฺมชฺชติ,
โส อพฺภาทีหิ มุตฺโต จฺนฺโท วีย โอกาสโลกํ มคฺคญฺญาณฺณ อิมํ ชนฺธาทีโลกํ โอภาเสติ เอกาโลกํ กโรติ -อติ.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลुरुยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวसानเ พหุ โสตาปัตติผลาทีนึ ปาปุณฺสีสุ -อติ.

เรื่องพระสัมมาชชนเถระ จบ.

สมมชชนตเถรวตฺถ.

๖. เรื่องพระอังคฺลิมาลเถระ

๖. อังคฺลิมาลเถระตฺถ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอังคฺลิมาลเถระ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “อัสส ปาปี กตฺถิ กम्मํ” เป็นต้น.

“อัสส ปาปี กตฺถิ กम्मํ - อิติ อิมํ ธรรมเทศนํ สุตฺถา เชตวนเณ วิหฺรณฺโต อังคฺลิมาลเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

[ต้นคดปลายตรงใช้ได้]

เรื่องบัณฑิต พึงทราบด้วยสามารถแห่งอังคฺลิมาลสูตร^๑ นั้นแล.

วตฺถุ อังคฺลิมาลสูตรตฺถเสเนว^๒ เวทิตพฺพ.

ก็พระเถระบวชในสำนักของพระศาสดา บรรลุพระอรหัตแล้ว.

เถโร ปน สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณฺนิ.

ครั้งนั้นแล ท่านพระอังคฺลิมาลไปแล้วในที่ลับ หลีกเร้นอยู่ เสวยวิมุตติสุขแล้ว, เปลี่ยนอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

“ก็ผู้ใด ประมาทแล้วในก่อน ภายหลังไม่ประมาท,
ผู้นั้น ย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง เหมือนดวงจันทร์พ้นแล้วจากหมอก ฉะนั้น.”

ครั้นเปลี่ยนอุทานแล้ว ก็ปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ.

อภฺโย อายสฺมา อังคฺลิมาโล รโหคโต ปฏฺฐิสลฺลีนํ วิมุตฺตีสฺสุขํ ปฏฺฐิสฺสเวทิตฺวา เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทานเสิ

“โย จ ปุพฺเพ ปมฺพชิตฺวา ปจฺฉา โส นปมฺพชิตฺติ,
โส มํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนนฺติมา - อิติ.

[อาทินา นเยน] อุทานํ อุทานเตว อนุปาติเสสาย นินฺพพานธาตุยา ปรินิพฺพายี.

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า “ผู้มีอายุ พระเถระบังเกิดแล้ว ณ ที่ไหนหนอแล?

ภิกฺขุ “กทฺถิ นุ โข อาวุโส เถโร อุปฺปนฺโน - อิติ ธรรมสภายํ กถํ สมฺภูทฺธาเปสุ.

๑ ม. ม. ๑๓/๔๗๗.

๒ ม. ม. ๑-๓/๔๗๗. ป. ส. ๓/๓๐๔.

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอเป็นผู้นั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ?”
เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ด้วยถ้อยคำปรารภถึงที่บังเกิดของพระอังคฺลิมาลเถระ พระเจ้าข้า,” จึงตรัสว่า
“ภิกษุทั้งหลาย บุตรเราปรินิพพานแล้ว,”

เมื่อภิกษุทั้งหลาย ทูลถามว่า “พระอังคฺลิมาลเถระ ฆ่ามมนุษย์มีประมาณเท่านี้ ปรินิพพานแล้วหรือ? พระเจ้าข้า” จึงตรัสว่า
“อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย, เพราะอังคฺลิมาลนั้น ไม่ได้กัลยาณมิตรสักคนหนึ่ง จึงได้ทำบาปมีประมาณเท่านี้ ในกาลก่อน,
แต่ภายหลัง เธอได้กัลยาณมิตรเป็นปัจจัย จึงได้เป็นผู้ไม่ประมาท;

เหตุ นั้น บาปกรรมนั้น อันบุตรของเราจะได้ด้วยกุศล” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

สตฺถา อาคนฺตฺวา “กาย นฺตุถ ภิกฺขเว เอตฺรหิ กถาย สนนฺนินฺนา -อิตฺติ ปุจฺฉิตฺวา, “ภนฺเต องคฺลิมาลเถรสฺส นินฺพตฺตฺมฺฐานกถาย -อิตฺติ
วุตฺเต, “ปรินิพฺพุโต ภิกฺขเว มม **ปฺตุโต** -อิตฺติ, “ภนฺเต เอตฺตเก มนฺุสฺเส มาเรตฺวา ปรินิพฺพุโต -อิตฺติ,
“อาม ภิกฺขเว, **โส** หิ ปุพฺเพ เอกํ กถยาณมิตฺตํ อลภิตฺวา เอตฺตํ ปาปมกาสิ,
ปจฺฉา ปน กถยาณมิตฺตํ ปจฺจยํ ลภิตฺวา อปฺปมตฺโต อโหสิ; เตนสฺส ตํ **ปาปกมฺมํ** กุสเลน ปหีนํ -อิตฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“บุคคลใด ละบาปกรรมที่ตนทำไว้แล้วได้ด้วยกุศล,
บุคคลนั้น ย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง เหมือนดวงจันทร์พ้นแล้วจากหมอก ฉะนั้น.”

“ยสฺส ปาปํ กตํ **กมฺมํ** กุสเลน ปหียติ,
โส โลกํ ปกาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมมา -อิตฺติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กุสเลน พระศาสดาตรัสหมายเอาพระอรหัตตมรรค.

ตตถ กุสเลน -อิตฺติ อรหตฺตมคฺคํ สนฺธาย วุตฺตํ.

คำที่เหลือ มีเนื้อความตั้นทั้งนั้น.

เสถ อุตฺตานตถเมว.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวิสาเน **พฺหุ** โสตาปัตติผลาหิณี ปาปฺณิสฺสุ -อิตฺติ.

เรื่องพระอังคฺลิมาลเถระ จบ.

องคฺลิมาลเถรวตฺถุ.

๗. เรื่องธิดาของนายช่างหูก

๗. เปสการธิดา

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในเจดีย์ชื่อว่าอัคคาหะ ทรงปรารภธิดาของนายช่างหูกคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อนุธูโต อโย โลก” เป็นต้น.

“อนุธูโต อโย โลก - อิติ อิมม ฐมมเทสนี สตถา อคคาหะเว เจติเย วิหรนโต เอกัง เปสการธิดา อารพภ กเลสิ.

[คนเจริญมรณสติไม่กลัวตาย]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พวกชาวเมืองอาฬวี เมื่อพระศาสดาถึงเมืองอาฬวีแล้ว ได้ทูลนิมนต์ถวายทานแล้ว.

เอกทิวส์ ทิ อาฬวีวาลีโน, สตถิ อาฬวี สมปตเต, นิมนเตตวา ทานัง อทิสฺสุ.

พระศาสดาเมื่อจะทรงทำอนุโมทนาในเวลาเสร็จภัตกิจ จึงตรัสว่า

“ท่านทั้งหลาย จงเจริญมรณสติอย่างนี้ว่า ‘ชีวิตของเราไม่ยั่งยืน, ความตายของเราแน่นอน, เราพึงตายแน่แท้, ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด, ชีวิตของเราไม่เที่ยง, ความตายเที่ยง;’

ก็มรณะอันชนทั้งหลายใดไม่เจริญแล้ว, ในกาลที่สุด ชนทั้งหลายนั้น ย่อมถึงความสะดุ้ง ร้องอย่างขลาดกลัวอยู่ท่ากาะ เหมือนบุรุษเห็นอสรพิษแล้วกลัวฉะนั้น;

ส่วนมรณะอันชนทั้งหลายใดเจริญแล้ว ชนทั้งหลายนั้น ย่อมไม่สะดุ้งในกาลที่สุด ดุจบุรุษเห็นอสรพิษแต่ไกลเที่ยว แล้วก็เอาท่อนไม้เขี่ยทิ้งไป ยืนอยู่ ฉะนั้น; เพราะฉะนั้น มรณสติอันท่านทั้งหลายพึงเจริญ.”

สตถา ภตตกิจจาสาเน อนุโมทนา กโรนโต “อทฐว เม ชีวิติ, ฐว เม มรณิ, อวสสึ มยา มริตพพิ, มรณปริโยसानัง เม ชีวิติ,

ชีวิติ เม อนิยติ, มรณิ นิยติ - อิติ เอว มรณสสติ ภาเวถ;

เยสิ ทิ มรณิ อภาวิต,^๑ เต ปจฺฉิเม กाले อาสิวิสิ ทิสวา ภิตฺตฺริโส วิย สนฺตาสํ ปตฺตา เภรวํ รวนฺตา กาลัง กโรนฺติ;

เยสิ ปน มรณิ ภาวิต,^๒ เต ทฺวโต อาสิวิสิ ทิสวา ทณฺทเกณ คเหตฺวา ฉฺชเตตฺวา ฐิตฺตฺริโส วิย ปจฺฉิเม กाले น สนฺตสนฺติ;

ตสมฺมา มรณสสติ ภาเวตฺตฺวา - อิติ อาฬ.

[พระศาสดาเสด็จประพาสโอวาธิดาช่างหูก]

พวกชนที่เหลือฟังพระธรรมเทศานั้นแล้ว ได้เป็นผู้ชวนชวายนในกิจของตนอย่างเดียว.

ตี ฐมมเทสนี สตฺวา อวเสสนา สกัจจปฺปสตฺวา อหสิ.

ส่วนธิดาของนายช่างหูกอายุ ๑๖ ปีคนหนึ่ง คิดว่า

“โอ! ธรรมด่าถ้อยคำของพระพุทธเจ้าทั้งหลายอัศจรรย์ เราเจริญมรณสติ จึงควร” ดังนี้แล้ว

ก็เจริญมรณสติอย่างเดียว ตลอดทั้งกลางคืนกลางวัน.

เอกา ปน โสฬสวสฺสฺสุเทสิกา เปสการธิดา “โอโห พุทฺธานัง กถา นาม อจฺฉริยา, มยา มรณสสติ ภาเวตฺตํ วมฺมฺมฺติ - อิติ

รตฺตินฺทิวํ มรณสสติเมว ภาเวติ.

๑ สี. ม. ย. มรณสสติ อภาวิตา.

๒ สี. ม. ย. มรณสสติ ภาวิตา.

ฝ่ายพระศาสดาเสด็จออกจากเมืองอาฬวีนั้นแล้ว ก็ได้เสด็จไปพระเชตวัน.

สตถาปี ตโต นิกขมิตวา เขตวนํ อคมาสิ.

นางกุมาริกาแม้นั้น ก็เจริญมรณสตีสิ้น ๓ ปี ทีเดียวน.

สาปี **กุมาริกา** ตินิ วสทานิ มรณสสตี ภาเวติเยว.

ต่อมาวันหนึ่ง พระศาสดา ทรงตรวจดูโลก ในเวลาใกล้รุ่ง

ทรงเห็นนางกุมาริกานั้น เข้าไปในภายในข่ายคือพระญาณของพระองค์ ทรงใคร่ครวญว่า “เหตุอะไรหนอ? จักมี”

ทรงทราบว่า “นางกุมาริกานี้เจริญมรณสตีแล้วสิ้น ๓ ปี ตั้งแต่วันที่ฟังธรรมเทศนาของเรา,

บัดนี้ เราไปในที่นั้นแล้ว ถามปัญหา ๔ ข้อกะนางกุมาริกานี้,

เมื่อนางแก้ปัญหายุ่ง, จักให้สาธุการในฐานะ ๔ แล้วภาชิตคาถานี้,

ในเวลาจบคาถา นางกุมาริกานั้น จักตั้งอยู่ในไสตปตติผล, เพราะอาศัยนางกุมาริกานั้น เทศนาจักมีประโยชน์แม่แก่มหาชน”

ตั้งนี้แล้ว มีภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร ได้เสด็จออกจากพระเชตวัน ไปสู่อัคคาฬวิหารโดยลำดับ.

อถกทิวส **สตถา** ปจจุสกาลे लोकं वोलेकेनโต ตं กุมารिकं อตตโน ญาณชาลสส อนโต ปวิภูสิ ทิสวา “**ก**ิ นุ โข ภวิสสตี -อิตติ อุปาธเรนโต

“อิมาย กุมาริกาย มม ธรรมเทศนํ สุตทิวสโต ปญญาเย ตินิ วสทานิ **มรณสสตี** ภาวิตา,

อิทานา^๑ ตตถ คนตวา อิมํ กุมารिकं จตตารो ปถเห ปุจจิตวา, ตาย^๒ วิสสชเชนตिया, จตุสสุ ฐาเนสุ สาธุการํ ทตวา อิมํ คาถํ ภาสิสสามิ,

สา คากาวसाने โสตาปตติผลे ปติภูสิทิสสตี, ตं นิสสาย มหาชนสสาปี สาตถิกา **เทศนา** ภวิสสตี -อิตติ ญตวา

ปญจสตภิกขุปริวารो เขตวนา นิกขมิตวา อนุப்புเพน อคคาฬวิหารํ อคมาสิ.

ชาวเมืองอาฬวี ทราบว่า “พระศาสดาเสด็จมาแล้ว” จึงไปวิหาร ทูลนิมนต์แล้ว.

อาฬวีวาสีโน “**สตถา** อากโต -อิตติ สุตวา วิหารํ คนตวา นิมนตยีสู.

แม้นางกุมาริกานั้น ทราบการเสด็จมาของพระศาสดา มีใจยินดีว่า

“ข้าว่า พระมหาโคตมพุทธเจ้า ผู้พระบิดา^๑ ผู้เป็นใหญ่ เป็นพระอาจารย์ผู้มีพักตร์ตั้งพระจันทร์เพ็ญ ของเรา เสด็จมาแล้ว”

จึงคิดว่า “พระศาสดา ผู้มีวรรณะดังทองคำ อันเราเคยเห็น ในที่สุด ๓ ปี แต่วันนี้,

บัดนี้ เราจักได้เห็นพระสรณะซึ่งมีวรรณะดังทองคำ และฟังธรรมอันเป็นโอวาฬซึ่งมีโอชะอันไพเราะ ของพระศาสดานั้น.”

สาปี **กุมาริกา** สตถุ อากมนํ สุตวา “**อ**ากโต กิร มยหํ ปิตา, โสปี” อจารियो ปุณณจนทมุโข **มหาโคตมพุทธโร** -อิตติ ตุมภูมานสา

“**อ**ีโต เม ตินุณิ สัจจธรานํ มตถเก สุวณฺณวณฺโณ **สตถา** ทิภูสิப்புโพ,

อิทานิสส สุวณฺณวณฺณํ สิริํ ทญฺจํ มจฺจโรชญจ โอวาฬธมมํ” โสตุํ ลภิสสามิ -อิตติ จินเตสิ.

๑ “ตสสา -อิตติ ยุตตตริ.

๒ แปลตามเชิงอรรถ ถ้าแปลตามฉบับไทยก็แยกเป็น ๒ ประโยค.

๓ สี. ย. สามี.

๔ สี. ย. วรธมม.

ฝ่ายบิดาของนาง เมื่อจะไปสู่วังหูก ได้สั่งไว้ว่า “แม่ ผ้าสาฎก ซึ่งเป็นของคนอื่น เรายกขึ้นไว้ (กำลังทอ),
ผ้านั้นประมาณคืบหนึ่ง ยังไม่สำเร็จ; เราจะให้ผ้านั้นเสร็จในวันนี้, เจ้ากรอตัดยาลอดแล้ว พึงนำมาให้แก่พ่อโดยเร็ว.”

บิดา ปนสสา ตนต์สาลี คจจณโฑ อาท “อมม ปรสนตโก เม **สาฎกโก** อาโรปีโต, ตสส **วิทถิมตติ** อัญญิตติ;
ตํ อชช ญิฐฐาเปสสามิ, สีฆิ เม ตสรี” ฏญญตฺวา อาทเรยยาสิ -อิตติ.

นางกุมาริกานั้น คิดว่า “เราใคร่จะฟังธรรมของพระศาสดา, ก็บิดาสั่งเราไว้อย่างนี้;
เราจะฟังธรรมของพระศาสดาหรือหนอแล หรือจะกรอตัดยาลอดแล้วนำไปให้แก่บิดา?”

สา จินตสิ “**อหิ** สตฺถุ ฆมฺมิ สโตกามา, **บิดา** จ มํ เอวมาห; กิ นุ โข สตฺถุ ฆมฺมิ สุนามิ อุตทาหุ ปิตุ ตสรี ฏญญตฺวา หรามิ -อิตติ.

ครั้งนั้น นางกุมาริกานั้น ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า “เมื่อเราไม่นำตัดยาลอดไปให้ บิดาพึงโอบเราบ้าง พึงตีเราบ้าง,
เพราะฉะนั้น เรากรอตัดยาลอดให้แก่ท่านแล้ว จึงจักฟังธรรมในภายหลัง” ดังนี้แล้ว จึงนั่งกรอตัดยาลอดอยู่บนตั่ง.

อถสสา **เอตทโหสิ** “**บิดา** มํ ตสเร อนาทรียมาเน โปถเยยปิ ปหเรยยปิ; ตสฺมา ตสรี ฏญญตฺวา ตสส ทตฺวา ปจฺฉา ฆมฺมิ สโตสสามิ -อิตติ
ปีฐเก นิสิติตฺวา ตสรี ฏญญตฺวา.

แม้พวกชาวเมืองอาฬวีอังคาสพระศาสดาแล้ว ได้รับบาตร ยืนอยู่เพื่อต้องการอนุโมทนา.

อาฬวีวาลีโนปี สตถารํ ปริวิสิตฺวา ปตฺตํ คเหตุวา อนุโมทนตถาย อญฺญิสฺสุ.

พระศาสดาทรงนั่งนิ่งแล้ว ด้วยทรงดำริว่า “เราอาศัยกุลธิดาใด มาแล้วสิ้นทาง ๓๐ โยชน์, กุลธิดานั้น ไม่มีโอกาสแม้ในวันนี้.
เมื่อกุลธิดานั้นได้โอกาสแล้ว, เราจักทำอนุโมทนา.”

สตถา “**ยมฺหิ** กุลธิตฺรํ นิสสาย ตีสโยชนมคฺคํ อาคโต, **สา** อชฺชาปิ โอภาสํ น ลภติ. ตาย โอภาเส ลทฺเธ, อนุโมทนํ กริสสามิ -อิตติ
ตุณฺหิภูโต นิสิติ.

ก็ใครๆ ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก ย่อมไม่อาจเพื่อจะทูลอะไรๆ กะพระศาสดา ผู้ทรงนั่งอย่างนั้นได้.

เอวํ ตุนฺหิภูตํ ปน สตถารํ สเทวเก โลเก **โกจิ** กิณฺจิจิ วตฺตุนํ วิสทฺติ.

แม้นางกุมาริกานั้นแล กรอตัดยาลอดแล้วใส่ในกระเช้า เดินไปสู่สำนักของบิดา ถึงที่สุดของบริษัทแล้ว
ก็ได้เดินแลดูพระศาสดาไป.

สาปิ โข **กุมาริกา** ตสรี ฏญญตฺวา ปจฺฉิมํ ฐเปตฺวา ปิตุ สนฺติกํ คจจมานา ปริสปรียนฺตํ ปตฺวา สตถารํ โอโลกยมานาว อคมาสิ.

แม้พระศาสดา ก็ทรงชะเง้อ^๑ แลดูนางกุมาริกานั้น.

สตถาปิ คีวํ อุกฺขิปิตฺวา ตํ โอโลเกสิ.

ถึงนางกุมาริกานั้นก็ได้ทราบแล้ว โดยอาการที่พระศาสดาทรงแลดูเหมือนกันว่า

“พระศาสดา ทรงนั่งอยู่ในท่ามกลางบริษัทเห็นปานนั้น ทรงแลดูเราอยู่
ย่อมทรงหวังการมาของเรา, ย่อมทรงหวังการมาสู่สำนักของพระองค์ทีเดียว.”

สาปิ โอโลกิตากาเรเนว อญฺญาสิ

“**สตถา** เอวรूपาย ปริสาย มชฺเฌ นิสิติตฺวา มํ โอโลเกนโฑ มมาคณํ ปจฺจาสิสฺสติ, อตฺตโน สนฺติกํ อาคณเมว ปจฺจาสิสฺสติ -อิตติ.

๑ ม. วาสรี.

๒ ประทับนั่ง (ประทับ แปลว่า นั่ง)

๓ คีวํ อุกฺขิปิตฺวา.

นางวางกระเช้าด้ายหลุด แล้วได้ไปยังสำนักของพระศาสดา.

สา ตสรปจฉี ฐเปตวา สตุถุ สนฺติกั อคฺมาลี.

ถามว่า “ก็เพราะเหตุอะไร? พระศาสดา จึงทรงแลดูนางกุมาริกานั้น.”

“กสฺมา ปน ตั สตุถฺตา โอลเกสิ -อิตฺติ.

แก้ว่า “ได้ยินว่า พระองค์ได้ทรงปริวิตกอย่างนี้ว่า

‘นางกุมาริกานั้น เมื่อไปจากที่นี่ ทำกาลกิริยาอย่างปุถุชนแล้ว จักเป็นผู้มีคติไม่แน่นอน, แต่มาสู่สำนักของเราแล้ว ไปอยู่ บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว จักเป็นผู้มีคติแน่นอน เกิดในดุสิตวิมาน.’”

เอวํ กิรฺสฺส อโหสิ “เอสา เอตฺโตว คจฺจมานา ปุถุชฺชนกาลกิริยํ กตฺวา อนิยตคตฺติกา ภวิสฺสตี, มม สนฺติกั อาคฺนตฺวา คจฺจมานา ปน โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา นิยตคตฺติกา หุตฺวา ดุสิตวิมาเน นิพฺพตฺติสฺสตี -อิตฺติ.

นัยว่า ในวันนั้น ชื่อว่าความพ้นจากความตาย ไม่มีแก่นางกุมาริกานั้น.

ตสฺสา กิร ตํทิวสํ มรณโต มุตฺตตี นาม นตฺถิ.

นางกุมาริกานั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ด้วยเครื่องหมายอันพระศาสดาทรงแลดูนั้นแล เข้าไปสู่ระหว่างแห่งพระรัศมีมีวรัณณะ ๖ ถวายบังคมแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

สา โอลเกิตสญฺญาณเณว สตถารุ อฺปสงฺกมิตฺวา ฉพฺพณฺณรสีนํ อนฺตรํ ปวิสิตฺวา วฺนทิตฺวา เอกมฺนตฺ อฏฺฐาลี.

[พระศาสดาตรัสถามปัญหาธิดาช่างหูก]

ในขณะที่นางกุมาริกานั้น ถวายบังคมพระศาสดาผู้ทรงนั่งนิ่งในท่ามกลางบริษัทเห็นปานนั้นแล้ว ยืนอยู่นั้นแล พระศาสดา ตรัสกะนางว่า “กุมาริกา เธอ มาจากไหน?”

ตถารุบาย ปริสาย มชฺฌเณ นิสีทิตฺวา ตฺถุณฺทิจฺจุตฺ สตถารุ วฺนทิตฺวา ฐิตฺกฺขณเณว ตั สตุถฺตา อาห “กุมาริกเก กุโธ อาคจฺฉลี -อิตฺติ.

กุมาริกา. ไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

“น ชานามิ ภนฺเต -อิตฺติ.

พระศาสดา. เธอ จักไป ณ ที่ไหน?

“กตฺถ คมิสฺสสิ -อิตฺติ.

กุมาริกา. ไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

“น ชานามิ ภนฺเต -อิตฺติ.

พระศาสดา. เธอไม่ทราบหรือ?

“น ชานาสี -อิตฺติ.

กุมาริกา. ทราบ พระเจ้าข้า.

“ชานามิ ภนฺเต -อิตฺติ.

พระศาสดา. เธอ ทราบหรือ?

“ชานาสี -อิตฺติ.

กุมาริกา. ไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

“น ชานามิ ภนเต -อิตี.

พระศาสดา ตรัสถามปัญหา ๔ ข้อกะนางกุมาริกานั้น ด้วยประการฉะนี้.

อิตี ตั สตถา จตตารโ ปณฺเห ปุจฺฉิ.

มหาชน โพนทนา^๑ว่า “ผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย จงดู,

ธิดาของช่างหูกนี้ พูดคำอันตนปรารถนาแล้วๆ กับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า;

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสว่า ‘เธอมาจากไหน?’ ธิดาของช่างหูกนี้ ควรพูดว่า ‘จากเรือนของช่างหูก,’

เมื่อตรัสว่า ‘เธอ จะไปไหน?’ ก็ควรกล่าวว่า ‘ไปโรงของช่างหูก’ มีใช่หรือ?.

มหาชน อุชฺฌายิ “อมฺโห ปสฺสส, อยิ เปสการธิดา สมนาสมฺพุทฺเธน สทฺธิ อิจฺฉิตฺติจฺฉิตฺ กเถสิ;

นฺนุ นาม อิมาย ‘กุโธ อากจฺฉสิ -อิตี วุตฺเต ‘เปสการเคทฺโธ -อิตี วุตฺตพฺพิ,

‘กหิ คจฺฉสิ -อิตี วุตฺเต ‘เปสการสาถิ -อิตี วุตฺตพฺพิ สียา -อิตี.

พระศาสดา ทรงทำมหาชนให้เยียบเสียงแล้ว ตรัสถามว่า

“กุมาริกา เธอ เมื่อเรากล่าวว่า ‘มาจากไหน?’ เพราะเหตุไร เธอจึงตอบว่า ‘ไม่ทราบ?’”

สตถา มหาชน นิสฺสทฺทํ กตฺวา “กุมาริก ตุวิ ‘กุโธ อากจฺฉสิติ วุตฺเต กสมฺมา ‘น ชานามิติ วเทสิ -อิตี ปุจฺฉิ.

กุมาริกา. พระเจ้าข้า พระองค์ย่อมทรงทราบความที่หม่อมฉันมาจากเรือนช่างหูก,

แต่พระองค์เมื่อตรัสถามว่า ‘เธอ มาจากไหน?’ ย่อมตรัสถามว่า ‘เธอ มาจากที่ไหน จึงเกิดแล้วในที่นี้?’

แต่หม่อมฉัน ย่อมไม่ทราบว่า ‘ก็เรามาแล้วจากไหน จึงเกิดในที่นี้?’

“ภนเต ตฺมฺเห มม เปสการเคทฺโธ อากตภาวิ ชานาถ, ‘กุโธ อากตาสีติ ปุจฺฉนฺตวา ปน ‘กุโธ อากนฺตวา อิช นิพฺพตฺตาสีติ ปุจฺฉน,

อหิ ปน น ชานามิ ‘กุโธ จ อากนฺตวา อิช นิพฺพตฺตมฺหิ -อิตี.

ลำดับนั้น พระศาสดา ประทานสาธุการเป็นครั้งแรกแก่นางกุมาริกานั้นว่า

“ดีละ ดีละ กุมาริกา, ปัญหาอันเรากลามแล้วนั้นแล อันเธอแก้ได้แล้ว” แล้วตรัสถามแม่ขื่อต่อไปว่า

“เธอ อันเรากลามแล้วว่า ‘เธอ จักไป ณ ที่ไหน?’ เพราะเหตุไร จึงกล่าวว่า ‘ไม่ทราบ?’”

อถสฺสา สตถา “สาธุ สาธุ กุมาริก, มยา ปุจฺฉิตฺตปณฺโหเยว ตยา วิสฺสชฺชิตฺ -อิตี ปฐฺมํ สาธุการํ ทตฺวา อุตฺตริปิ ปุจฺฉิ

“กตถ คมฺิสฺสสีติ ปุฏฺฐา กสมฺมา ‘น ชานามิติ วเทสิ -อิตี.

กุมาริกา. พระเจ้าข้า พระองค์ย่อมทรงทราบหม่อมฉันผู้ถือกระเช้าด้ายหลุดเดินไปยังโรงของช่างหูก,

พระองค์ย่อมตรัสถามว่า ‘ก็เธอไปจากโลกนี้แล้ว จักเกิดในที่ไหน?’

ก็หม่อมฉันจืดจากโลกนี้ แล้วย่อมไม่ทราบว่า ‘จักไปเกิดในที่ไหน?’

“ภนเต ตฺมฺเห มํ ตสรปจฺฉิ คเหตุวา เปสการสาถิ คจฺฉนฺตี ชานาถ, ‘อโธ ปน คนฺตวา กตถ นิพฺพตฺติสฺสสีติ ปุจฺฉน,

อหญฺจ อโธ จุตฺตา น ชานามิ ‘กตถ คนฺตวา นิพฺพตฺติสฺสามี -อิตี.”^๒

๑ โพนทนา กล่าวโทษ, ตีเตียน, พูดกล่าวโทษท่านต่อหน้าผู้อื่น.

๒ “อหญฺจ น ชานามิ ‘อโธ จุตฺตา กตถ คนฺตวา นิพฺพตฺติสฺสามี -อิตี กเมน ภวิตพฺพิ.

ลำดับนั้น พระศาสดา ประทานสาธการแก่นางเป็นครั้งที่ ๒ ว่า

“ปัญหาอันเรากลามแล้วนั้นแล เธอแก้ได้แล้ว” แล้วตรัสถามแม้ข้อต่อไปว่า “เมื่อเช่นนั้น เธอ อันเรากลามว่า ‘ไม่ทราบหรือ?’ เพราะเหตุไร จึงกล่าวว่า ‘ทราบ?’”

อถสสา สุตถา “มยา ปุจฉิตปญโหเวว ตยา วิสสชชิตโต -อิตติ ทุตติยํ สาธการํ ทตฺวา อุตฺตริปิ ปุจฺฉิ

“อถ กสฺมา ‘น ชานาสีตติ ปุฏฺฐา ‘ชานามิตติ วเทสิ -อิตติ.

กุมาริกา. พระเจ้าข้า หม่อมฉันยอมทราบภาวะคือความตายของหม่อมฉันเท่านั้น, เหตุนี้ จึงกราบทูลอย่างนั้น.

“ภนฺเต มม มรณภาวเมว ชานามิ, ตสฺมา เอวํ วเทมิ -อิตติ.

ลำดับนั้น พระศาสดา ประทานสาธการแก่นางเป็นครั้งที่ ๓ ว่า “ปัญหาอันเรากลามแล้วนั้นแล เธอแก้ได้แล้ว”

แล้วตรัสถามแม้ข้อต่อไปว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอ อันเรากลามว่า ‘เธอย่อมทราบหรือ?’ เพราะเหตุไร จึงพูดว่า ‘ไม่ทราบ?’”

อถสสา สุตถา “มยา ปุจฉิตปญโหเวว ตยา วิสสชชิตโต -อิตติ ตติยํ สาธการํ ทตฺวา อุตฺตริปิ ปุจฺฉิ

“อถ กสฺมา ‘ชานาสีตติ ปุฏฺฐา ‘น ชานามิตติ วเทสิ -อิตติ.

กุมาริกา. หม่อมฉันยอมทราบแต่ภาวะคือความตายของหม่อมฉันเท่านั้น พระเจ้าข้า,

แต่ยอมไม่ทราบว่า ‘จักตายในเวลากลางคืน กลางวัน หรือเวลาเช้าเป็นต้น ในกาลชื่อนั้น,

เพราะเหตุนี้ จึงพูดอย่างนั้น.”

“มม มรณภาวเมว ชานามิ ภนฺเต, ‘รตฺติณทิวปฺพพฺพณาทีสุ ปน อสุกกาเล นาม มริสสามิตติ น ชานามิ; ตสฺมา เอวํ วเทมิ -อิตติ.

[คนมีปัญญาชื่อว่ามัจจุ]

ลำดับนั้น พระศาสดา ประทานสาธการครั้งที่ ๔ แก่นางว่า “ปัญหาอันเรากลามแล้วนั้นแล เธอแก้ได้แล้ว”

แล้วตรัสเตือนบริษัทว่า

“พวกท่านยอมไม่ทราบถ้อยคำชื่อมีประมาณเท่านี้ ที่นางกุมาริกานี้กล่าวแล้ว, ย่อมโพนะทนาอย่างเดียวเท่านั้น;

เพราะจักขุคือปัญญาของชนเหล่าใดไม่มี, ชนเหล่านั้น เป็น (ตฺจ) คนบอดทีเดียว;

จักขุคือปัญญาของชนเหล่าใดมีอยู่, ชนเหล่านั้นนั้นแล เป็นผู้มัจจุ” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

อถสสา สุตถา “มยา ปุจฉิตปญโหเวว ตยา วิสสชชิตโต -อิตติ จตฺตถํ สาธการํ ทตฺวา ปริสํ อามนฺเตตฺวา

“เอตตถํ นาม ตฺมเห อิมาย กถิตํ น ชานาถ, เกวลํ อุชฺฌายเถว; เยสฺสยหิ ปญฺญาจกฺขุ นตฺถิ, เต

อนฺธายเว; เยสํ ปญฺญาจกฺขุ อตฺถิ; เตเอว จกฺขฺมนฺโต -อิตติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“สัตว์โลกนี้เป็นเหมือนคนบอด, ในโลกนี้น้อยคน จะเห็นแจ้งได้,
น้อยคนจะไปในสวรรค์ เหมือนนกหลุดแล้วจากข่าย (มีน้อย) ฉะนั้น.”

“อนฺธภูโต อยํ โลกโก,

ตฺนุเกตฺถ วิปสฺสตี,

สกุณํ ชาลมุตฺโตว

อปปิ สคคาย คจฺฉตี -อิตติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า อยํ โลกโก ความว่า โลกียมหาชนนี้ ชื่อว่าเป็นเหมือนคนบอด เพราะไม่มีจักขุคือปัญญา.

ตตถ “อยํ โลกโก -อิตติ: อยํ โลกียมหาชนโน ปญฺญาจกฺขฺโน อภาเวน อนฺธภูโต.

สองบทว่า ความว่า คนในโลกนี้น้อยคน คือไม่มาก จะเห็นแจ้ง ด้วยสามารถแห่งไตรลักษณ์มีไม่เที่ยงเป็นต้น.
ตनुเกตุ - อิติ: ตनुโก เอตถ น พหุ ชโน อนิจจาทิวเสน วิปสฺสตี.

บทว่า ชาลมุตโต ว ความว่า

บรรดาฝูงนกกระจาบบที่นายพรานนกผู้ฉลาดตลปด้วยข่ายจับเอาอยู่
นกกระจาบบบางตัวเท่านั้น ย่อมหลุดจากข่ายได้, ที่เหลือ ย่อมเข้าไปสู่ภายในข่ายทั้งนั้น ฉนั้นใด;
บรรดาสัตว์ที่ข่ายคือมารรวบไว้แล้ว สัตว์เป็นอันมาก ย่อมมีปกติไปสู่อบาย,
น้อยคนคือบางคนเท่านั้น ไปในสวรรค์ คือยอมถึงสุคติหรือนิพพาน ฉนั้นนั้น.

ชาลมุตโต - อิติ;

ยถา ฉเณน สาकुณิเณน ชาเลน โอตถริตฺวา คยหามาเนสุ วฏฺฏเณสุ โกจิเทว ชาลโต มุจฺจติ, เสสา อนฺโตชาลเมว ปวิสนฺติ;
ตถา มารชาเลน โอตถเตสุ สุตเตสุ พหุ อปายคามิโน โทหนฺติ, อปฺโป โกจิเทว [สโต] สคฺคาย คจฺจติ สุคฺตี วา นิพฺพานํ วา ปาปุณฺนาตี -
อิติ อตฺถ.

ในเวลาจบเทศนา นางกุมาริกานั้น ดำรงอยู่ในโสตาปัตติผล.

เทศนาวิสาเน สา กุมาริกา โสตาปัตติผลเล ปติฏฺฐตี.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชน.

มหาชนสสาปิ สาทถิกา เทสนา อโหสิ.

[ธิดาช่างหูกตายไปเกิดในดุสิตภพ]

แม้นางกุมาริกานั้น ได้ถือกระเชาด้ายหลุดไปสู่สำนักของบิดาแล้ว.

สาปิ ตสรฺปจฺฉี คเหตฺวา ปิตุ สนฺติโก อคฺมาสิ.

แม้บิดานั้น ก็นั่งหลับแล้ว.

โสปิ นิสิณฺนโกว นินฺทายี.

เมื่อนางไม่กำหนดแล้ว น้อมกระเชาด้ายหลุดเข้าไปอยู่, กระเชาด้ายหลุดกระทบที่สุตพิม^๑ ทำเสียงตกไป.

ตสฺสา อสฺลลฺกเขตฺวา ตสรฺปจฺฉี อุปนาเมนฺติยา, ตสรฺปจฺฉี เวมโกฏฺฐี ปฏฺิพฺพญิตฺวา สทฺทํ กุรุมาณา ปติ.

บิดานั้น ตื่นขึ้นแล้ว ฉุดที่สุตพิมไป ด้วยนิมิตที่ตนจับเอาแล้วนั่นเอง.

โส ปพฺพชฺฉิตฺวา คหิตนินฺมิตเตเนว เวมโกฏฺฐี^๒ กพฺพมิ.^๓

ที่สุตพิมไปประหารนางกุมาริกานั้นที่อก.

เวมโกฏฺฐี คนฺตฺวา ตํ กุมาริกํ อุเร ปหริ.

นางทำกาละ ณ ที่นั้นนั่นเอง บังเกิดแล้วในดุสิตภพ.

สา ตตฺถเวว กาลํ กตฺวา ตฺสิตฺถาเน นิพฺพตฺติ.

๑ พิม อุปกรณ์ชิ้นหนึ่งของกัศอผ้า มีพื้นเป็นซี่ ๆ คล้ายหวี สำหรับสอดเส้นด้ายหรือไหมใช้กระทกเส้นพุ่งให้แน่น.

๒ สี. ตสรฺ. ย. เวม.

๓ ม. อากพฺพมิ.

ลำดับนั้น บิดาของนางเมื่อแลดูนาง ได้เห็นนางมีสร้อยระตี่เส้นเปื้อนด้วยโลหิตล้นลงตายแล้ว.

อถสสา ปิตา ตั โอลเณนโต สกลสรเรณ โลหิตมกฺขิตนฺนุ ปติตฺวา มตฺ อทฺทส.

ลำดับนั้น ความโศกใหญ่บังเกิดขึ้นแก่บิดานั้น.

อถสส มหาโสโก อุปฺปชฺชิตฺ.

เขาร้องให้อยู่ด้วยคิดว่า “ผู้อื่นจักไม่สามารถเพื่อยังความโศกของเราให้ดับได้” จึงไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ขอพระองค์จงยังความโศกของข้าพระองค์ให้ดับ.”

โส “น เม โสโก อญฺญ นิพฺพาเปตฺ สกฺขิสฺสตี -อิตฺติ โรทนฺโต สตุ สนฺตํกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อโรเจตฺวา “ภนฺเต โสโก เม นิพฺพาเปถ -อิตฺติ อห.

พระศาสดา ทรงปลอบเขาแล้ว ตรัสว่า

“ท่านอย่าโศกแล้ว, เพราะว่าน้ำตาของท่านอันไหลออกแล้ว ในกาลเป็นที่ตายแห่งธิดาของท่านด้วยอาการอย่างนี้นั้นแล ในสงสารที่สุดที่ใครๆ ไม่รู้แล้ว เป็นของยิ่งกว่าน้ำแห่งมหาสมุทรทั้ง ๔” ดังนี้แล้ว จึงตรัสอนมตฺคฺคฺสุตฺร.

สตถา ตํ สมสฺสาเสตฺวา “มา โสจฺจิ, อนมตคฺคฺสมฺมํ หิ สํสาเร ตว เอวเมว ชิตฺ มรณกาล ปคฺขริตฺตอสฺสุ จตฺนฺนํ มหาสมุทฺททานํ อุกฺกโต อธิกตฺริ -อิตฺติ วตฺวา อนมตคฺคฺสุตฺตํ กเถสิ.

เขามีความโศกเบาบาง ทูลขอบรรพชาแก่พระศาสดา ได้อุปสมบทแล้ว ต่อกาลไม่นานเลย บรรลุพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

โส ตฺนฺนุฏฺโธโสโก สตถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา ลทฺฐปสมฺบโเท น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณฺนิ -อิตฺติ.

เรื่องธิดาของนายช่างหูก จบ.

เปสการธิวตฺต.

๘. เรื่องภิกษุ ๓๐ รูป

๘. ตีสภิกษุขุตถ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๓๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “หังสา อาทิจจบเล ยนฺติ” เป็นต้น.

“หังสา อาทิจจบเล ยนฺติ -อิตติ อิมิ ฆมฺมเทสนํ สุตถา เขตฺวเน วิหรนฺโต ตีส ภิกฺขุ อารพฺภ กเถสิ.

[ผู้เจริญอุทริบาทย่อมเหาะไปได้]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง ภิกษุผู้มีปกติอยู่ในทิศมีประมาณ ๓๐ รูป เข้าไปเฝ้าพระศาสดา.

เอกสมิ ทิ ทิวเส ตีสมตฺตา ทิสาวาสิกา ภิกฺขุ สุตถาริ อุปสงกมฺสิ.

พระอานนทเถระมาในเวลาที่ทำวัตรแต่พระศาสดา เห็นภิกษุเหล่านั้นแล้ว คิดว่า

“เมื่อพระศาสดาทรงทำปฏิสังขารกับด้วยภิกษุเหล่านี้แล้ว เราจักทำวัตร” ดังนี้แล้ว จึงได้ยืนอยู่ที่ซุ้มประตู.

อานนทเถโร สตุฏฺฐ วตฺตกรณเวลาย อาคนฺตฺวา เต ภิกฺขุ ทิสฺวา

“สตุฏฺฐารอ อิมฺหิ สฺพธิ ปฺปฏิสนฺถาเร กเต, วตฺตํ กริสฺสามิ -อิตติ ทฺวารโกฏฺฐเก อฏฺฐาสี.

แม้พระศาสดาทรงทำปฏิสังขารกับด้วยภิกษุเหล่านั้นแล้ว

ก็ตรัสกล่าวอันปรารภธรรมซึ่งเป็นเครื่องให้ระลึกถึง แก่ภิกษุเหล่านั้น.

สตุฏฺฐาปิ เตหิ สฺพธิ ปฺปฏิสนฺถาริ กตฺวา เตสํ สาราณียํ ฆมฺมกมฺ กเถสิ.

ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมดฟังธรรมกถานั้นแล้ว บรรลุพระอรหัต ได้เหาะไปทางอากาศ.

ตี สุตฺวา เต สพฺเพปิ อรหตฺตี ปตฺวา อุปฺปตฺติวา อากาเสน อคมฺสิ.

พระอานนทเถระ เมื่อภิกษุเหล่านั้นซึกซ้ออยู่ จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามว่า

“พระเจ้าข้า ภิกษุมีประมาณ ๓๐ รูปมาแล้ว ณ ที่นี้, ภิกษุเหล่านั้นไปไหน?”

อานนทเถโร เตสุ จิรายนฺเตสุ สตุฏฺฐาริ อุปสงกมิตฺวา “ภนฺเต อิส ตีสมตฺตา ภิกฺขุ อาคตฺตา, เต กหิ -อิตติ ปุจฺฉิ.

พระศาสดา. ไปแล้ว อานนท.

“คตา อานนท -อิตติ.

พระอานนท. ไปโดยทางไหน? พระเจ้าข้า.

“กตเรณ มคฺเคน ภนฺเต -อิตติ.

พระศาสดา. ทางอากาศ อานนท.

“อากาเสนานนท -อิตติ.

พระอานนท. ก็ภิกษุเหล่านั้น เป็นพระชีณาสพหรือ? พระเจ้าข้า.

“กิ ปน เต ภนฺเต ชีณาสฺวา -อิตติ.

พระศาสดา. อย่างนั้น อานนท์, ภิกษุเหล่านั้นพึงธรรมในสำนักเรา บรรลุพระอรหัตแล้ว.

“อาม อานนท, มม สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา อรหตฺตํ ปตฺตา -อิตี.

ก็ในขณะนั้น หงส์ทั้งหลายไปโดยอากาศแล้ว.

ตสมฺมึ ปน ขณฺเฬ หํสา อากาเสน คมฺมึสุ.

พระศาสดาตรัสว่า “อานนท์ อิทธิบาท ๔ อันผู้ใดแลเจริญดีแล้ว, ผู้นั้น ย่อมไปโดยอากาศ ดุจหงส์ฉะนั้น” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

สตฺถา “ยสฺส โข อานนท จตฺตารโ อธิปาทา สุภาวิตา, โส หํสา^๑ วีย อากาเสน คจฺจนฺติ -อิตี วตฺวา อิมํ คาถมาท

“หงส์ทั้งหลาย ย่อมไปในทางแห่งดวงอาทิตย์,
ท่านผู้มีฤทธิ์ทั้งหลายย่อมไปในอากาศด้วยฤทธิ์,
ธีรชนชนะมารพร้อมทั้งพาหนะแล้ว ย่อมออกไปจากโลกได้.”

“หํสา อาทิจฺจปฺเล ยนฺติ, อากาเส ยนฺติ อิทฺธิยา,
นียยนฺติ ธีรา โลกมฺหา เขตฺวา มารํ สวาหนํ -อิตี.

[แก้บรรณ]

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานี้ว่า

“หงส์เหล่านี้ ย่อมไปในทางแห่งดวงอาทิตย์คือในอากาศ.

ก็อิทธิบาทอันชนเหล่าใดเจริญดีแล้ว, ชนแม่เหล่านั้น ย่อมไปในอากาศด้วยฤทธิ์.

แม้ธีรชนทั้งหลายคือบัณฑิต ชนชนะมารพร้อมทั้งพาหนะแล้ว ย่อมออกไป

คือย่อมสลัดออกจากโลกคือวัฏฏะนี้^๒ ได้แก่ ถึงพระนิพพาน.”

ตสฺสโต โอิม หํสา อาทิจฺจปฺเล อากาเส คจฺจนฺติ. เยสํ ปน อธิปาทา สุภาวิตา, เตปิ อากาเส ยนฺติ อิทฺธิยา.

ธีราปิ ปญฺชิตา สวาหนํ มารํ เขตฺวา อิมมฺหา วฏฺฏโลกา นียยนฺติ นิสฺสรนฺติ นิพฺพานํ ปาปุณฺณฺติ -อิตี.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอุรียผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทสนาวสานเฬ พฺหุ โสตาปตฺติผลาทีนึ ปาปุณฺณึสุ -อิตี.

เรื่องภิกษุ ๓๐ รูป จบ.

ตีสิกขิตฺตฺต.

๙. เรื่องนางจิณฺจมาณวิกา

๙. จิณฺจมาณวิกาวตฺถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางจิณฺจมาณวิกา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “เอกธมฺมตีตฺสส” เป็นต้น.
“เอกธมฺมตีตฺสส -อิตฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เซตฺวเน วิหรนฺโต จิณฺจมาณวิกิ อารพฺภ กเถสิ.

[พวกเดียรฉัตรียรัชยาพระพุทฺธศาสนา]

ความพิสดารว่า ในปฐมโพธิกาล เมื่อสาวกของพระทศพล มีมากหาประมาณมิได้, เมื่อพวกเทวดาและมนุษย์ยังลงสู่อริยมุณี, เมื่อพระคุณสมุทัยของพระศาสดาแผ่ไปแล้ว, ลากสักการะเป็นอันมากเกิดขึ้นแล้ว.

ปฐมโพธิยํ ทิ ทสฺพลสฺส ปุณฺณุตฺสฺส สฺวเกสฺส อปริมาณฺสฺส, เทวมนุสฺสฺส อริยมุณี โอกฺกนฺตฺสฺส, สตฺถุ ปตฺถเตสฺส, คฺุณฺสมุทฺเตสฺส, มฺหาลากฺสกาโร อุทฺปาติ.

พวกเดียรฉัตรีย เป็นผู้เซ่งกับแสงหึ่งห้อยในเวลาดวงอาทิตย์ขึ้น เป็นผู้เลื่อมลากสักการะ.

ติตฺถิยา สุริยคฺุณฺเนน ชฺชโชนกสฺสทิสฺสา อเหตุํ หตฺลากฺสกาธา.

พวกเดียรฉัตรียเหล่านั้น ยืนในระหว่างถนน แม้ประกาศให้พวกมนุษย์รู้แจ้งอยู่อย่างนี้ว่า

“พระสมณโคดมเท่านั้นหรือ เป็นพระพุทฺธเจ้า, แม้พวกเราก็เป็นพระพุทฺธเจ้า;

ทานที่เขาให้แล้วแก่พระสมณโคดมเท่านั้นหรือ มีผลมาก, ทานที่เขาให้แล้วแม้แก่เราทั้งหลายก็มีผลมากเหมือนกัน;

ท่านทั้งหลาย จงให้ จงทำ แก่เราทั้งหลายบ้าง” ดังนี้แล้ว ไม่ได้ลากสักการะแล้ว ประชุมคิดกันในที่ลับว่า

“พวกเรา พึงยังโทษให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคดม ในระหว่างมนุษย์ทั้งหลาย พึงยังลากสักการะให้ฉิบหาย โดยอุบายอะไรหนอแล?”

เต อนฺตรวិธิยํ ฐุตฺวา “กึ สมฺโณ โคตโมว พุทฺโธ, มยฺปิ พุทฺธา; กิณฺตฺสฺสว ทินฺนํ มหฺปฺพลํ, อมฺหากปิ ทินฺนํ มหฺปฺพลเมว;

อมฺหากปิ เทถ กโรถ -อิตฺติ เอวํ มนุสฺเส วิญญาเปนฺตฺวาปี ลากฺสกาโร อลภิตฺวา รโห สฺนนิปตฺติว

“เกน นุ โข อุปาเยน สมณสฺส โคตมสฺส มนุสฺसानํ อนฺตเร อวณฺณํ อุปาเทตฺวา ลากฺสกาโร นาเสยฺยาม -อิตฺติ จินฺตยีสฺส.

ในกาลนั้น ในกรุงสาวัตถี มีนางปริพพาชิกาคนหนึ่ง ชื่อว่าจิณฺจมาณวิกา เป็นผู้ทรงรูปอันเลอโฉม

ถึงความเลิศด้วยความงาม เสมือนนางเทพอัปสรฉะนั้น.

ตทา สฺวตฺถิยํ จิณฺจมาณวิกา นามิกา ปริพฺพาชิกา อุตฺตมรूपธา โสภคคฺุปฺตฺตา เทวจฺฉรา วิย.

รัศมีย่อมเปล่งออกจากศีรษะของนางนั้น.

อสฺสา สฺริโรโต รัสโย นิจฺฉรฺนติ.

[นางจิณฺจมาณวิการับอาสาพวกเดียรฉัตรีย]

ลำดับนั้น เดียรฉัตรียผู้มีความรู้เฉียบแหลมคนหนึ่ง กล่าวอย่างนี้ว่า

“เราทั้งหลายอาศัยนางจิณฺจมาณวิกา พึงยังโทษให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคดม ยังลากสักการะ (ของเธอ) ให้ฉิบหายได้.”

อเถโก ชรฺมนฺตี เอวมฺหา “จิณฺจมาณวิกิ ปฺภิจฺจ สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อุปาเทตฺวา ลากฺสกาโร นาเสยฺยาม -อิตฺติ.

เดียรฉัตรเหล่านั้น รับรองว่า “อุบายนี้ มีอยู่.”

เต “อตเถโส อุบาย -อิติ สมปฏิจฉิสฺส.

ต่อมา นางจิณฺจมาณวิกานั้น ไปสู่อารามของเดียรฉัตร ไขว่แล้วได้ยืนอยู่.

อด สฺวา ติตถียารามํ คนตฺวา วนทิตฺวา อฏฐาสฺมิ.

พวกเดียรฉัตรไม่พูดกับนาง.

ติตถียา ตาย สหฺธิ น กเถสฺส.

นางจึงคิดว่า “เรามีโทษอะไรหนอแล?” แม้พูดครั้งที่ ๓ ว่า “พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ดิฉันไขว่” ดังนี้แล้ว จึงพูดว่า “พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ดิฉันมีโทษอะไรหนอแล? เพราะเหตุอะไร ท่านทั้งหลายจึงไม่พูดกับดิฉัน?”

สฺวา “โก นุ โข เม โทโส -อิติ ยาวตตฺยปี “วณฺทามิ อยฺย -อิติ วตฺวา “อฺยฺยา โก นุ โข เม โทโส, กิ มฺยา สหฺธิ น กเถธ -อิติ อาท.

เดียรฉัตร. น้องหญิง เจ้ายอมไม่ทราบซึ่งพระสมณโคดม ผู้เบียดเบียนเราทั้งหลาย เทียวทำเราทั้งหลายให้เสื่อมลาภสักการะหรือ?

“ภคินี สมณํ โคตมํ อมฺเห วิเชฐฺนตฺตํ หตฺลาภสฺสกาเร กตฺวา วิจฺจนตฺตํ น ชานาสฺมิ -อิติ.

จิณฺจมาณวิกา. ดิฉันยังไม่ทราบ เจ้าข้า, ก็ในเรื่องนี้ ดิฉัน ควรทำอะไรเล่า?

“น ชานามิ อยฺยา, กิ ปเนตฺถ มฺยา กตฺตพฺพํ -อิติ.

เดียรฉัตร. น้องหญิง ถ้าเจ้าปรารถนาความสุขแก่เราทั้งหลายไซ้,
จงยังโทษให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคดม แล้วยังลาภสักการะให้ฉิบหายเพราะอาศัยตน.

“สเจ ตฺวํ ภคินี อมฺหากํ สุขมิจฺฉสิ, อตฺตานํ ปฏิจฺจ สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อฺปฺปาเทตฺวา ลาภสฺสกาเร นาสฺมิ -อิติ.

| นางกล่าวว่า “ดีละ พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย, ขอนี้จึงเป็นภาระของดิฉันเอง, ท่านทั้งหลายอย่าคิดแล้ว” ดังนี้แล้ว หลีกไป
ห่มผ้ามีสีดุกแมลงค่อมทอง^๑ มีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นในมือ มุ่งหน้าตรงพระเชตะวันไปอยู่ ในสมัยเป็นที่พึง
ธรรมกถาแห่งชนชาวเมืองสาวัตถี แล้วออกไปจากพระเชตะวัน ตั้งแต่กาลนั้น เพราะความที่นางเป็นผู้ฉลาดในมายาของหญิง,

| สฺวา “สาธฺ อยฺยา, มยฺหเมวโส ภาวโร, มา จินตฺยิตถ -อิติ วตฺวา ปกฺกมิตฺวา

อิติถิมายาย กุสลตาย ตโต ปฏฺฐาย สาวตถิวาสินี รมมกถํ สุตฺวา เขตฺวานา นิกฺขมนสมเย อินฺทโคปกวณฺณํ ปฏฺฐํ ปารุปีตฺวา
คนธมาลาทิตฺถตา เขตฺวานาภิมุขี^๒ คจฺฉนตฺติ,

เมื่อผู้อื่นถามว่า “นางจะไปไหนในเวลานี้?”, จึงกล่าวว่า “ประโยชน์อะไรของท่านทั้งหลายด้วยที่ที่เราไป”
พักอยู่ในวัดของเดียรฉัตรในที่ใกล้พระเชตะวัน

“อิมาย เวลาย กุหิ คจฺฉสิ -อิติ วุตฺเต, “กิ ตุมฺหากํ มม คมนฏฺฐาเนน -อิติ วตฺวา เขตฺวานสมิเป ติตถียารามे वसित्वा

เมื่อคนผู้เป็นอุบาสกออกจากพระนครแต่เช้าตรู่ ด้วยหวังว่า “จักถวายบังคมพระผู้มีพระภาค”,

(นาง) ทำที่เหมือนอยู่ในพระเชตะวันเข้าไปสู่พระนคร

ปาโตว “ภควนตฺตํ วนทิสฺสาม -อิติ นครา นิกฺขมนเต อฺปาสกชนे, เขตฺวาเน วุตฺถา วิย หุตฺวา นครํ ปวิสฺสนตี

๑ แมลงค่อม แมลงค่อมทอง แมลงทับเล็ก ชื่อแมลงพวกด้วงชนิดหนึ่ง ตัวและปีกสีเขียวเหลือบทอง

๒ เขตฺวานาภิมุขินี -อิติ ยุตฺตตรํ.

เมื่อคนผู้เป็นอุบาสกถามว่า “ท่านอยู่ ณ ที่ไหน?”, จึงกล่าวว่า “ประโยชน์อะไรของท่านทั้งหลายด้วยที่ที่เราอยู่”
“กุหิ วุตถาลิ - อิติ วุตเต, “ก็ ตุมหากัม มม วุตถณฺฐานเนน - อิติ วตฺวา

โดยกาลล่วงไป ๑ เดือน ๒ เดือน เมื่อถูกถาม จึงกล่าวว่า “เราอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระสมณโคดม ในพระเชตวัน”
ยังความสงสัยให้เกิดขึ้นแก่ปุถุชนทั้งหลายว่า “ข้อนั้นจริงหรือไม่หนอ?”

เอกมาสทวิมาสจเจยน ปุจฺฉิยมานา “เซตฺวเน สมณฺเณน โคตฺเมน สพุธิ เอกคณฺธกุฎิยา วุตถมฺหิ - อิติ
ปุถุชนานํ “สจฺจํ นุโช เอตํ โน - อิติ กงฺขํ อุปฺปาเตตฺวา

โดยกาลล่วงไป ๓-๔ เดือน เอาท่อนผ้าพันท้อง แสดงเพศของหญิงมีครรภ์ ให้เหล่าชนผู้บอดเขลา^๑ถือเอาว่า
“ครรภ์บังเกิดขึ้น เพราะอาศัยพระสมณโคดม”

เตมาสจาทุมมาสจเจยน ปีโลติกาหิ อุทฺธเร เวธฺฐตฺวา คพฺภินิวนฺณํ ทสเสตฺวา
“สมณํ โคตมํ ปฏฺิจฺจ คพฺโภ อุปฺปนฺโน - อิติ อนฺธพาลे काहापेतवा

โดยกาลล่วงไป ๘-๙ เดือน ผูกไม้กลมไว้ที่ท้อง ห่มผ้าทับข้างบน ให้ทุบหลังมือและเท้าด้วยไม้คางโค
แสดงอาการบวมขึ้น มีอินทรีย์บอบช้ำ

อญฺญวนมาสจเจยน อุทฺเธ ทารุมนฺฑลิกํ พนฺธิตฺวา อุปริ ปญฺํ ปารุปีตฺวา หตฺถปาทปฏฺิจฺฉิโย โคหนฺกุเณน โภภฺญาเปตฺวา
อุสฺสเท ทสเสตฺวา กิลนฺดินฺทริยา หุตฺวา

เมื่อพระตถาคตทรงนั่งแสดงธรรมบนธรรมาสน์ที่ประดับแล้วในเวลาเย็น,
ไปสู่ธรรมสภา ยืนตรงพระพักตร์ของพระตถาคตแล้ว กล่าวว่า

สายณฺทสมเย ตถาคเต อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺเต, ธมฺมสภํ คนฺตฺวา ตถาคตฺสฺส ปุริโต ฐุตฺวา

“มหาสมณะ พระองค์ (ดีแต่) แสดงธรรมแก่มหาชนเท่านั้น,
เสียงของพระองค์ไพเราะ, พระโอษฐ์ของพระองค์สนิท; ส่วนหม่อมฉัน อาศัยพระองค์ได้เกิดมีครรภ์ครบกำหนดแล้ว,
พระองค์ไม่ทรงทราบเรื่องเป็นที่คลอดของหม่อมฉัน, ไม่ทรงทราบเครื่องครรภ์บริหารมีเนยใสและน้ำมันเป็นต้น.
เมื่อไม่ทรงทำเอง ก็ไม่ตรัสบอกพระเจ้าโกศล หรืออนาถปิณฑิกะ หรือนางวิสาขามหาอุบาสิกา คนใดคนหนึ่ง
แม้บรรดาอุปัฏฐากทั้งหลายว่า ‘ท่านจงทำกิจที่ควรทำแก่นางจิญจมาณวิกานี้,
พระองค์ทรงรู้แต่จะอภิมรณเท่านั้น, ไม่ทรงรู้ครรภ์บริหาร’
เป็นเหมือนพยายามจับก้อนคุปปามณฑลพระจันทร์ฉะนั้น ต่พระตถาคตในท่ามกลางบริษัทแล้ว. |

“มหาสมณ มหาชนสฺส ตาว ธมฺมํ เทเสสิ, มธฺโร เต สพฺโທ, สมฺมุสฺสိโต เต ทนต์วารณံ, อหံ ปน ตํ ปฏฺิจฺจ คพฺภํ ลมิตฺวา ปริပ္ပณฺคพฺภา ซาตา,
เนว เม ปสฺสูติฆริ ซานาสิ, น สบฺปิเตลาหิณี,

สยํ อภิโรนฺโต อุปฺภูฏากานํปี อญฺญุตฺโร โสสฺลราชานํ วา อนาถปิณฑิกํ วา วิสาขํ วา มหาอุปาสกํ

“อิมิสฺสา จิญจมาณวิกา ย กตฺตพฺพุตฺตํ กโรหิ - อิติ น วเทสิ; อภิมิตฺตฺเมว ซานาสิ, คพฺภปริหารํ น ซานาสิ - อิติ
คุปฺปิณฺฑํ คเหตฺวา จนฺทมนฺฑลํ พุเสตฺตุํ วายมนฺตี วิย ปริสมฺมุเณ ตถาคตํ อภิโกสิ. |

พระตถาคต ทรงงตธรรมกถาแล้ว เมื่อจะทรงบันลือเยี่ยงอย่างสีหะ จึงตรัสว่า
“น้องหญิง ความที่คำอันเจ้ากล่าวแล้ว จะจริงหรือไม่ เราและเจ้าเท่านั้น ย่อมรู้.”

ตถาคต ธรรมกถิ์ รุเปตวา สีโห วีย อภินทนต์ “ภคินี ตยา กถิตสส ตถภาวี่ วา วิตถภาวี่ วา **อหเมว ตวญจ** ชานาม -อติ อาท.

จิญจมาณวิกา. อย่างนั้น มหาสมณะ ข้อนั้น เกิดแล้วโดยความที่ท่านและหม่อมฉันทราบแล้ว.

“อาม มหาสมณ ตยา จ มยา จ ญุตถภาเวเนตี่ ชาตี่ -อติ.

[เทพบุตรทำลายกลอุบายของนางจิญจมาณวิกา]

ขณะนั้น อาสนะของท้าวสักกะแสดงอาการร้อน.

ตสมี ขณ สกสส **อาสนี่** อุณหาการี่ ทสเสสิ.

ท้าวเธอทรงใคร่ครวญอยู่ ก็ทราบว่ “นางจิญจมาณวิกา ย่อมด่าพระตถาคตด้วยคำไม่เป็นจริง” แล้วทรงดำริว่า
“เราจักชำระเรื่องนี้ให้หมดจด” จึงเสด็จมากับเทพบุตร ๔ องค์.

โส อวชขมาโน “**จิญจมาณวิกา** ตถาคตี่ อญเตน ออกโกสติ -อติ ญุตวา “อิท วตถุ โสเธสสามิ -อติ จตุหิ เทวปุตเตหิ สหธิ อาคมิ.

เทพบุตรทั้งหลายแปลงเป็นลูกหนูกัดเชือกที่ผูกท่อนไม้กลม ด้วยการแตะที่เดียวเท่านั้น.

เทวปุตตา มุสิโกปตกา หุตวา ทารุณทลิกสส พนธนรชชุกเ เอกปปหาเรเนว ฉินทิสู.

ลมพัดเว็กผ้าห่มขึ้น.

ปารุตปฏี่ **วาโต** อุกชิปี.

ไม้กลมพลัดตกลงบนหลังเท้าของนางจิญจมาณวิกา.

ทารุณทล ปตมานี่ ตสสา ปาทปิฏฐิยี่ ปติ.

ปลายเท้าทั้ง ๒ ข้างแตกแล้ว.

อุโถ **อคคปาทา** ภิชชีสุ.

มนุสสาปี “กาลกณณิ สมมาสมพุทธี่ ออกโกสิ -อติ สีเส เขฬี่ ปาเตตวา เลขทุทณชหตธา เขตวนา นิหริสุ.

มนุษย์ทั้งหลายก็พูดว่า “แฉะนางกาลกณณิ เจ้าด่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า” ถ่มเขฬะลงบนศีรษะ
มีมือถือก้อนดินและท่อนไม้ คุดลากออกจากพระเชตวัน.

[นางจิญจมาณวิกาถูกแผ่นดินสูบ]

ครั้นในเวลานางล่วงคลองพระเนตรของพระตถาคตไป แผ่นดินใหญ่แตกแยกให้ช่องแล้ว.

อถสสา ตถาคตสส จกชุปถี่ อติกนุตกาลเล **มหาปฐวี** ภิชชิตวา วิวรมทาสี.

เปลวไฟตั้งขึ้นจากอเวจี.

อวิจิตโต **อคคิชาลา** อญฐหิ.

นางจิญจมาณวิกา. นั้น ไปเกิดในอเวจี เป็นเหมือนหม่อมพริกที่ตระกูลให้.

สา กุลทตติยี่ กมพลี่ ปารูปมานา วีย คนตวา อวิจิมหิ นิพพตติ.

ลากสักการะของพวกอัญญาเดียรถีย์เสื่อมแล้ว (แต่กลับ) เจริญแก่พระทศพลโดยประมาณยิ่ง.

อัญญาตติยานี ลาภสกุการ ปรินายิ. ทศพลสุส ภียโยโส มตตาย วฑฒิ.

ในวันรุ่งขึ้น พวกภิกษุสนทนากันในธรรมสภาว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย

นางจิญจมาณวิกาตำพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ควรทักษิณอันเลิศ ผู้มีคุณอันยิ่งยงนี้ ด้วยคำไม่จริง จึงถึงความพินาศใหญ่แล้ว.”

ปุณทิวเส ฌมมสภายิ กถิ สมุญฐาเปสสิ

“อาวุโส จิญจมาณวิกา เอว อูพารคณิ อคคทกขิเณยิ สมมาสมพุทฺธิ อภูเตน อกโกสิตวา มหาวินาสิ ปตตวา -อิติ.

พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ด้วยถ้อยคำชื่อนี้,” แล้วตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย

บัดนี้เท่านั้นหามิได้, ถึงในกาลก่อน นางจิญจมาณวิกา นั้น ก็ตำเราด้วยคำไม่จริง ถึงความพินาศแล้วเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว

จึงตรัสมหาปทุมชาตก^๑ ในทวารทสนิบาดนี้ให้พิสดารว่า

“ผู้เป็นใหญ่ไม่เห็นโทษน้อยใหญ่ ของผู้อื่นโดยประการทั้งปวงแล้ว

ไม่ทันพิจารณาเห็นเอง ไม่พึงลงอาชญา.”

สตถา อาคนตวา “กาย นุตถ ภิกขเว เอตเทหิ กถาย สนนินนา -อิติ ปุจฉิตวา, “อิมาย นาม -อิติ วุตเต,

“น ภิกขเว อิทาเนว, ปุพเพเปสา ม อภูเตน อกโกสิตวา วินาสิ ปตตวาเยว -อิติ วตวา

“นาทิฐฐา^๒ ปรัต โทสิ อณฺฎฺธานิ สพฺพโส

อิสสิโร ปณเย ทณฺฑิ สามิ อปุปฏิเวกขिय -อิติ

อิมี ทวารทสนิปาเต มหาปทุมชาตก^๓ วิตถาเรตวา กเลสิ

[พระโพธิสัตว์ถูกทิ้งลงในเหวแต่ไม่ตาย]

(พระองค์ตรัสว่า)

“ได้ยินว่า ในกาลนั้น นางจิญจมาณวิกา นั้น เป็นผู้ร่วมสามีของพระมารดาของพระโพธิสัตว์ ทรงนามว่ามหาปทุมกุมาร

เป็นอักรมเหสีของพระราชา เชิญชวนพระมหาสัตว์ด้วยอสังกรรม ไม่ได้ความยินยอมของพระโพธิสัตว์นั้น

แล้วทำประการแปลกในตนด้วยตนเอง แสดงอาการลงว่าเป็นไข้ จึงกราบทูลแต่พระราชาว่า

“พระราชาโอรสของพระองค์ ยังหม่อมฉันผู้ไม่ปรารถนาอยู่ ให้ถึงประการแปลกนี้.”

“ตทา กิเรสา มหาปทุมกุมารสุส โพธิสตตสส มาตุ สปัตติ รณฺเณ อคคมเหสิ หุตวา มหาสตัดิ อสทฺธมเมน นิมนเตตวา ตสส มนั

อลภิตวา อตตนาเว อตตนิ วิปการิ กตวา คิลานาลยิ ทสเสตวา “ตว ปุตโต ม อนิจฺจนฺตี อิมี วิปการิ ปาเปสิ -อิติ รณฺเณ อาโรเจสิ.

พระราชากริ้ว ทิ้งพระมหาสัตว์ไปในเหวเป็นที่ทิ้งใจ.

ราชา กุโร มหาสตัดิ โจรปปปาเต ขิปี.

๑ ชู. ชา. ทวารทสก. ๒๗/๓๓๘. ตพญฐกถา. ๖/๑๓๐.

๒ “นาทิสวา -อิติ ภวิตพฺพ. น อทิสวา -อิติ ปทจฺเจโท. นกาโร ปณเย -อิติ ปเทน สมพฺพนิตพฺโพ.

๓ ชู. ชา. ๒๗/๓๓๘. ตพญฐกถา. ๖/๑๓๐.

ลำดับนั้น เทวดาผู้สิงอยู่ในห้องแห่งภูเขา (หุบเขา) รับพระมหาสัตว์นั้นแล้ว ให้ประดิษฐานอยู่ในห้องพังพาน ของพญานาค.
อด นั ปพพตกุจฉยิ อธิวตถา **เทวดา** ปฏิศคเหตวา นาคราชสสุ ผณคพเภา ฐเปสิ.

พญานาคนำพระมหาสัตว์นั้นไปสู่ภพนาค ทรงรับรองด้วยราชสมบัติกึ่งหนึ่ง.

นาคราชา ตั นาคภวนั เนตวา อุพทตมรชเชน สมมานะสิ.

พระมหาสัตว์นั้นอยู่ในภพนาคนั้นสิ้นปีหนึ่ง ใคร่จะบวช จึงมาสู่หิมวันตประเทศ บวชแล้ว ให้ฆานและอภิญาบังเกิดแล้ว.

โส ตตถ สัจจฉริ วสิตวา ปพพชิตุกาโม หิมวันตปปเทส อากนตวา ปพพชิตวา ฆานาภิญาโย นิพพตเตสิ.

[พระโพธิสัตว์ถวายพระโอรสแก่พระราชา]

ต่อมา พรานไพรผู้หนึ่งเห็นพระมหาสัตว์นั้นแล้ว จึงกราบทูลแด่พระราชา.

อด นั เอโก **วนจรโก** ทิสวา รณโย อาโรเจสิ.

พระราชาเสด็จไปสู่สำนักของพระมหาสัตว์นั้นแล้ว มีปฏิสันถารอันพระมหาสัตว์ทำแล้ว ทรงทราบความเป็นไปนั้นทั้งหมด ทรงเชื้อเชิญพระมหาสัตว์ด้วยราชสมบัติ อันพระมหาสัตว์นั้นถวายโอรสว่า “กิจด้วยราชสมบัติของหม่อมฉันไม่มี, ก็พระองค์จงอย่าให้ราชธรรม ๑๐ ประการกำเริบ ทรงละการถึงอคติเสียแล้ว เสวยราชสมบัติโดยธรรมเถิด” ดังนี้แล้ว เสด็จลุกจากอาสนะ ทรงกันแสง^๑ เสด็จไปสู่พระนคร จึงตรัสถามอมาตย์ทั้งหลายในระหว่างหนทางว่า “เราถึงความพลัดพรากจากบุตรซึ่งสมบูรณ์ด้วยอาการจะอย่างนี้ เพราะอาศัยใคร?”

ราชา ตสส สนติกั คนตวา กตปปฏิสนธารो सपत्तिं तं पवत्ति णुत्तवा महासत्तं रचเชन निमनदेत्तवा

เตน “มยหิ รชเชน **กัจฉิ** นตถิ, **ตว** ปน ทส ราชธมเม อโกเปตวา อคตคมนั ปหาย ธมเมน รชชั การะหิ -อิติ โอรสทิตโต

อุฏฐายาสนา โรทิตวา นครั คจฉนโต อนตรามคเค อมจเจ ปุจฉิ “**อห** กั นิสาย เอรัง อจารสมปนเนน ปุตเตน วิโยคั ปตโต -อิติ.

อมาตย์. เพราะอาศัยพระอัครมเหสี พระเจ้าข้า.

“อคคมเหสี เทว -อิติ.

พระราชา รับสั่งให้จับพระอัครมเหสีนั้น ให้มีเท้าขึ้นแล้ว ทิ้งไปในเหวที่ทึบโຈร เสด็จเข้าไปสู่พระนคร เสวยราชสมบัติโดยธรรม.

ราชา ตั อุทสปาทั คเหตวา โจรปปาเต ชิปาเปตวา นครั ปวิสิตวา ธมเมน รชชั การะหิ.

มหาปทุมกุมารในกาลนั้น ได้เป็นพระมหาสัตว์, หญิงร่วมสามีของพระมารดา ได้เป็นนางจิญจมาณวิกา.

ตทา **มหาปทุมกุมาร** มหาสโต อโหสิ, มาตุ **สพตตี** จิญจมาณวิกา -อิติ.

พระศาสดา ครั้นทรงประกาศเนื้อความนี้แล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ก็ขึ้นชื่อว่าบาปกรรม อันบุคคลผู้ละคำสัตย์ซึ่งเป็นธรรมอย่างเอกแล้ว ตั้งอยู่ในมุสาวาท ผู้มีปรโลกอันสละแล้ว ไม่พึงทำ ย่อมไม่มี” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

สตถา อิมมตถัง ปกาเสตวา “ภิกขเว

เอกธมมึ หิ สจจวณั ปหาย มุสาวาทะ ปติฏฐิตานัน วิสสุฏฐุปโรโลกานัน อคตตพพิ **ปาปกมม** นาม นตถิ -อิติ วตวา อิม คากมาห

“บาปอันชนผู้ก้าวล่วงธรรมอย่างเอกเสียด ผู้มักพูดเท็จ
ผู้มีปรโลกอันล่วงเลยเสียแล้ว ไม่พึงทำ ย่อมไม่มี.”

“เอกธมมตีตสส มุสาวาทิสส ชนตุโน
วิตินฺณปรโลกสส นตฺถิ ปาปํ อการียํ -อิตฺติ.

[แก้ อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอกธมมตีตสส คือ ซึ่งคำสัตย์.

ตตถ “เอกธมมตี -อิตฺติ: สจฺจํ.

บทว่า มุสาวาทิสส ความว่า บรรดาคำพูด ๑๐ คำ คำสัตย์แม้สักคำหนึ่ง ย่อมไม่มีแก่ผู้ใด, อันผู้เห็นปานนี้ ชื่อว่าผู้มักพูดเท็จ.

มุสาวาทิสส -อิตฺติ: ยสฺส ทสฺสุ วจเนสุ เอกํปิ สจฺจํ นตฺถิ, เอรูปสฺส มุสาวาทิโน.

บาทพระศาสดาว่า วิตินฺณปรโลกสส ได้แก่ ผู้มีปรโลกอันปล่อยเสียแล้ว.

วิตินฺณปรโลกสส -อิตฺติ: วิสสภูฏปรโลกสส.

ก็บุคคลเห็นปานนี้ ย่อมไม่พบสมบัติ ๓ อย่างเหล่านี้ คือ มนุษยสมบัติ เทพสมบัติ นิพพานสมบัติในอวสาน.

เอวรูปํ ติ “มนุสฺสสมปตฺตี เทวสมปตฺตี อวसानิ นิพพานสมปตฺตี -อิตฺติ อิมานิ สโมสมปตฺติโย น ปสฺสตี.

สองบทว่า นตฺถิ ปาปํ ความว่า ความสงสัยว่าบาปชื่อนี้ อันบุคคลนั้น คือผู้เห็นปานนั้น ไม่พึงทำดังนี้ ย่อมไม่มี.

นตฺถิ ปาปํ -อิตฺติ: ตสฺส เอรูปสฺส อิหํ นาม ปาปํ อกตตทพฺพํ -อิตฺติ นตฺถิ.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุจริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวิธาน พหุ โสตาปัตติผลาทีนํ ปาปญฺญิสฺสุ -อิตฺติ.

เรื่องนางจิญจมาณวิกา จบ.

จิญจมาณวิกาตถ.

๑๐. เรื่องอสทิสทาน

๑๐. อสทิสทานวัตถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอสทิสทาน ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น เว กทริยา เทวโลกิ วชนติ” เป็นต้น.

“น เว กทริยา เทวโลกิ วชนติ -อติ อิมิ ฌมมเทสนิ สตถา เซตวเน วิหรนโต อสทิสทานิ อารพก กเถสิ.

[พระราชากวายนแข่งกับราษฎร]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระศาสดาเสด็จจาริกไปแล้ว มีภิกษุประมาณ ๕๐๐ เป็นบริวาร เสด็จเข้าไปในพระเชตวัน.

เอกสมิ หิ สมเย สตถา จาริกิ จริตวา ปญจสตภิกขุปริวาริโร เซตวัน ปาวิสิ.

พระราชาสด็จไปวิหาร ทูลนิมนต์พระศาสดา ในวันรุ่งขึ้น ทรงตระเตรียมอาคันตุกทานแล้ว จึงตรัสเรียกชาวพระนครว่า “จงดูทานของเรา.”

ราชา วิหาริ คนตวา สตถาริ นิมนเตตวา ปุนทิวเส อากนตุกทานิ สขเซตวา “ทานิ เม ปสสนตุ -อติ นาคเร ปกโกสิ.

ชาวพระนครมาเห็นทานของพระราชแล้ว ในวันรุ่งขึ้น ทูลนิมนต์พระศาสดา ตระเตรียมทานแล้ว ส่ง (ข่าว) แต่พระราชว่า “ขอสมมติเทพ จงทรงแลดูทานของพวกข้าพระองค์.”

นาคธา อากนตวา รณญู ทานิ ทิสวา ปุนทิวเส สตถาริ นิมนเตตวา ทานิ สขเซตวา “อมหากิ ทานิ เทโว ปสสนตุ -อติ รณญู ปหิณิสสุ.

พระราชาสด็จไปแลดูทานของชาวพระนครเหล่านั้นแล้ว ทรงดำริว่า

“ทานอันยิ่งกว่าทานของเรา อันชนเหล่านี้ทำแล้ว, เราจักทำทานอีก” จึงรับสั่งให้ตระเตรียมทานแล้วแม้ในวันรุ่งขึ้น.

ราชา คนตวา เตสึ ทานิ ทิสวา “อิมเหติ มม ทานโต อุตตริตริ กตึ, ปุน ทานิ กริสสามิ -อติ ปุนทิวเสปิ ทานิ สขเซสิ.

แม้ชาวพระนครเห็นทานนั้นแล้ว ในวันรุ่งขึ้น จึงตระเตรียม (ทาน) แล้ว ด้วยประการฉะนี้.

นาคธา ปิ ตึ ทิสวา ปุนทิวเส สขชยิสสุ -อติ.

ด้วยอาการอย่างนี้ พระราชาไม่ทรงอาจเพื่อให้ชาวพระนครแพ้ได้เลย, ชาวพระนครก็ไม่อาจเพื่อให้พระราชแพ้ได้.

เอว เนว ราชา นาคเร ปราเชตุ สกโกติ, น นาคธา รานานิ.

ต่อมาในวาระที่ ๖ ชาวพระนครเพิ่มขึ้นร้อยเท่าพันเท่า ตระเตรียมทาน โดยประการที่ใครๆ ไม่อาจจะพูดได้ว่า

“วัตถุชิ้นนี้ ไม่มีในทานของชาวพระนครเหล่านี้.”

อถ ฉญฐู วาเร นาคธา สตคฺคณิ สหสฺสคฺคณิ วชฺเตตวา, ยถา น สกกา โหติ “อิหิ นาม อิมสึ ทาเน นตถิ -อติ วตฺตุ, เอว ทานิ สขชยิสสุ.

พระราชาทรงเห็นทานนั้นแล้ว ทรงดำริอยู่ว่า

“ถ้าเราจักไม่อาจเพื่อทำทานให้ยิ่งกว่าทานของชาวพระนครเหล่านี้ไซ้, ประโยชน์อะไรของเราด้วยชีวิตเล่า” ดังนี้แล้ว ได้บรรทมดำริถึงอุบายอยู่.

ราชา ตึ ทิสวา “สจาทิ อิมสึ ทานโต อุตตริตริ กาคฺคึ น สกชิสสามิ, กิ เม ชิวิตเน -อติ อุปาเย จินเตนโต นิปชชิติ.

[พระนางมัลลิกาทรงจัดทาน]

ลำดับนั้น พระนางมัลลิกาเทวี เข้าไปเฝ้าท้าวเธอแล้ว ทูลถามว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า เพราะเหตุไร พระองค์จึงเป็นผู้บรรทมอย่างนี้? เพราะเหตุไร อินทรีของพระองค์ จึงเป็นดุจเหน็ดเหนื่อยแล้ว?”

อนัน มัลลิกา เทวี อุปสงกมิตวา “กสมา มหาราช เอว นินฺโนสสิ, เกน เต อินทริยานิ กิลนฺตานิ วีย -อติ ปุจฺฉิ.

พระราชชาตรีว่า “เทวี บัดนี้ เธอยังไม่ทราบหรือ?”

ราชา อาท “นทานิ ตวฺ เทวี ชานาสี -อติ.

พระเทวี. หม่อมฉันยังไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

“น ชานามิ เทว -อติ.

ท้าวเธอตรัสบอกเนื้อความนั้น แก่พระนางแล้ว.

โส ตสฺสา ตมตฺถิ อารุเจสิ.

ลำดับนั้น พระนางมัลลิกากราบทูลท้าวเธอว่า “ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์อย่าทรงดำริเลย, พระราชาผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน อันชาวพระนครทั้งหลายให้พ่ายแพ้อยู่ พระองค์เคยทรงเห็นหรือ หรือเคยสดับแล้วที่ไหน?, หม่อมฉันจักจัดแจงทานแทนพระองค์.”

อนัน มัลลิกา อาท “เทว มา จินฺตยิ, กหฺม ตยา ปฐฺวิสฺสโร ราชานา นาคเรหิ ปราชิยมาโน ทิฏฺฐุปฺพุโป วา สุตฺตูปฺพุโป วา, อหฺนฺเต ทานํ สวิทฺทิสฺสามิ -อติ.

| พระนาง กราบทูลแต่ท้าวเธออย่างนี้ เพราะความที่พระนางเป็นผู้ใคร่จะจัดแจงอสนีทาน แล้วกราบทูลว่า “ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ขอพระองค์จงรับสั่งให้เขาทำมณฑปสำหรับนั่ง ภายในวงเวียน ด้วยไม้เรียบ^๑ที่ทำด้วยไม้สาละ และไม้ขานาง เพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูป, พวกภิกษุที่เหลือจักนั่งภายนอกวงเวียน;

| อติสฺส สฺวา อสนีทานํ สวิทฺทิตฺตํ ตาย เอว วตฺวา

“มหาราช สาถกฺขยาณิปทเรหิ ปญฺจนนํ ภิกฺขุสฺตานํ อนฺโตอาวฏฺเฐ นิสฺสิทฺตมฺนทปํ กาทเรหิ, เสสฺวา พทฺธิตฺตมฺนทปํ นิสฺสิทฺตมฺนท;

ของรับสั่งให้ทำเศวตฉัตร ๕๐๐ คัน, ช่างประมาณ ๕๐๐ เชือก จักถือเศวตฉัตรเหล่านั้น ยืนกันอยู่เบื้องบนแห่งภิกษุ ๕๐๐ รูป, ของรับสั่งให้ทำเรือสำเร็จด้วยทองคำอันมีสีสุก สัก ๘ ลำ หรือ ๑๐ ลำ, เรือเหล่านั้น จักมี ณ ท่ามกลางมณฑป,

ปญฺจ เสตฺตจฺจตฺตสฺตานิ กาทเรหิ, ตานิ คเหตุวา ปญฺจสฺตา ทตฺถิ ปญฺจนนํ ภิกฺขุสฺตานํ มตฺถเก ชาธมฺมานา ฐสฺสฺสนฺติ,

อฏฺฐ วา ทส วา รตฺตสุวณฺณนาวาโย กาทเรหิ, ตา มนฺทปมฺชเณ ภวิสฺสฺสนฺติ,

เจ้าหญิงองค์หนึ่งๆ จักนั่งบนของหอมอยู่ในระหว่างภิกษุ ๒ รูปๆ,

เจ้าหญิงองค์หนึ่งๆ จักถือพัดยืนพัดภิกษุ ๒ รูปๆ,

เจ้าหญิงที่เหลือ จักนำของหอมที่บดแล้วๆ มาใส่ในเรือทองคำทั้งหลาย,

ทวิณฺณํ ทวิณฺณํ ภิกฺขุณํ อนฺตเร เอเกกา ขตฺติยธิตฺตา นิสฺสิทฺตวา คนฺธํ ปีสฺสฺสนฺติ,

เอเกกา ขตฺติยธิตฺตา วิชฺณี อาทาย เทว เทว ภิกฺขุ วิชฺยมาณา ฐสฺสฺสนฺติ,

เสสฺวา ขตฺติยธิตฺโร ปิฏฺฐุปฺพุฐฺโส คนฺธํ อาทิตฺวา สุวณฺณนาवासฺสํ ปกฺขิปีสฺสฺสนฺติ,

๑ ไม้แผ่นเรียบ ไม้กระดาน

๒ สี. ยุ. ปีส. ปีส. ม. ปีส. ปีส.

บรรดาเจ้าหญิงเหล่านั้น เจ้าหญิงบางพวกจักถือกำเนิดอกอบลเขียว เคล้าของหอมที่ใส่ไว้ในเรือทองคำแล้ว จักให้ภิกษุรับเอากลับ; ตาสุ เอกจจา ขตติยธิดโร นิลุบลกลาเป คเหตุวา สุวณฺณนาวาสุ ปกฺขิตฺตคนฺธ อาโลเพตฺวา วาสํ คาหาเปสฺสนฺติ;

เพราะเจ้าหญิงไม่มีแก่ชาวพระนครเลยทีเดียว, เสวตฉัตรก็ไม่มี, ช้างก็ไม่มี, ชาวพระนครจักพ่ายแพ้ด้วยเหตุเหล่านี้, ข้าแต่มหาราชา ขอพระองค์จงรับสั่งให้ทำอย่างนี้เถิด.” |

นาครานํ ทิ เนว ขตติยธิดโร อตฺถิ, น เสตจจตฺตานิ, น หตฺถิโน, อิมฺหิ การณฺหิ นาคฺรา ปฺราชิสฺสนฺติ; เหวํ การฺเหอิ^๑ มหาราช -อิตฺติ. |

พระราชาทรงรับว่า “ดีละ พระเทวี, เรื่องอันงาม เจ้าบอกแล้ว” จึงรับสั่งให้ทำกิจทั้งสิ้น โดยทำนองที่พระนางกราบทูลแล้วทีเดียว. ราชา “สาธู เทวี, กฺลยาณฺนเต กถิตํ -อิตฺติ ตาย กถิตนียาเมเนว สพฺพํ การฺเสสิ.

ก็ช้างเชือกหนึ่ง ยังไม่พอแก่ภิกษุรูปหนึ่ง.

เอกสฺส ปน ภิกฺขุโน เอโก หตฺถิ นปฺโปหฺติ.

ลำดับนั้น พระราชา ตรัสกะพระนางมัลลิกาว่า “นางผู้เจริญ ช้างเชือกหนึ่ง ยังไม่พอแก่ภิกษุรูปหนึ่ง, เราจักทำอย่างไร?”

อถ ราชา มลฺลิกํ อาท “ภทฺเท เอกสฺส ภิกฺขุโน เอโก หตฺถิ นปฺโปหฺติ, ก็ กิริสสาม -อิตฺติ.

พระเทวี. ช้าง ๕๐๐ เชือกไม่มีหรือ? พระเจ้าข้า.

“ก็ เทว ปญฺจหตฺถิสฺตานิ นตฺถิ -อิตฺติ.

พระราชอา. มีอยู่ เทวี, แต่ช้างที่เหลือ เป็นช้างดุร้าย,

ช้างเหล่านั้น พอเห็นภิกษุทั้งหลายเข้า ย่อมเป็นสัตว์ดุร้าย เหมือนลมเวรัมภา^๒.”

“อตฺถิ เทวี, อวเสสา ปน ทฺภฺรฺรหฺตฺถิโน, เต ภิกฺขุ ทิสฺวาว เวมภฺวาทา วีย จณฺชา โหนฺติ -อิตฺติ.

พระเทวี. ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันทราบที่เป็นที่ยืนถือฉัตรของลูกช้างซึ่งดุร้ายเชือกหนึ่ง.

“เทว อหํ เอกสฺส ทฺภฺรฺรหฺตฺถิโนปฺตกสฺส ฉตฺตํ คเหตุวา ติฏฺฐนฺนฺฐานํ ชานามิ -อิตฺติ.

พระราชอา. เราจักเอาช้างยืน ณ ที่ไหน?

“กตถ นํ ฐฺเปสสาม -อิตฺติ.

พระเทวี. ยืน ณ ที่ใกล้ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของอังกุลิมาล.

“ออยฺยสฺส องฺคุลิมาลสฺส สนฺติเก -อิตฺติ.

พระราชารับสั่งให้บุรุษทำแล้วอย่างนั้น.

ราชา ตถา การฺเสสิ.

ลูกช้างสอดหางเข้าในระหว่างขา ได้ปรอบหูทั้ง ๒ หลังตายยืนอยู่แล้ว.

หตฺถิโนปฺโตโก วาลสี อนฺตรสฺตติมิหิ ปกฺขิปิตฺวา อุโภ กณฺเณ ปาเตตฺวา อกฺขิณี นิมนฺมิเลตฺวา อฏฺฐาสี.

๑ ส. ม. ย. กโรหิ.

๒ เวมภภา เวมภภาต ลมพายุ, ลมพายุใหญ่, ลมหัวด้วน, ลมร้าย พัดบ้านเรือนและต้นไม้หมด คล้ายกับลมบ้าหมูหรือ เพชรหึง, ลมพัดด้วยอำนาจเวรกรรม.

มหาชนแลดูช่างที่ทรงเศวตฉัตรเพื่อพระเถระเท่านั้น ด้วยคิดว่า

“นี่เป็นอาการของช่างดูร้าย ชื่อเห็นปานนี้, (ท่าน) พระอังคลิมาลเถระยอมทำได้.”

มหาชน “เอวรूपสฺส นาม จณฺทหตฺติโน **อโยมากาโร**, [อายุสมา] **องคฺลิมาลเถโร** กโรติ -อติ เถรสฺส เสตจฺจตฺตหตฺติเมว^๑ โอลฺลเกสิ.

พระราชาทรงอังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยอาหารอันประณีตแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา กราบพูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

สิ่งใดเป็นกบปียภณฺฑ์หรือเป็นอกบปียภณฺฑ์ ในโรจนานี้ หม่อมฉันยอมถวายสิ่งนั้นทั้งหมดแต่พระองค์เท่านั้น.”

ราชา ปณฺีตาทาเรน^๒ พุทฺธปฺมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปรีวิสิตฺวา สตถารํ วนฺทิตฺวา

“ภนฺเต **ยํ** อิมสฺมี ทานคฺเค กบปียภณฺฑํ วา อกบปียภณฺฑํ วา สพฺพนฺตํ ตุมหากเมว เหม -อติ อาท.

[ทานที่พระนางมัลลิกาจัดซื้ออสทิสถาน]

ก็ในทานนั้นแล ทรัพย์มีประมาณ ๑๔ โกฏิ เป็นอันพระราชาทรงบริจาค โดยวันเดียวเท่านั้น.

ตสมิ โข ปน ทาเน เอกทิวเสเนว ปริจจตฺตํ **จฺททสโกฏฺฐิณํ** โหติ.

ก็ของ ๔ อย่าง คือ เศวตฉัตร บัลลังก์สำหรับนั่ง เเชิงบาตร ตั้งสำหรับเช็ดเท้า เป็นของหาค่ามิได้เที่ยว เพื่อพระศาสดา.

สตุฏฺ ปน “เสตจฺจตฺตํ นิสิตฺนปฺลลจฺโก อาธารโก ปาทปฺฐโก -อติ **จตฺตาริ** อนคฺฆาเนว.

ใครๆ ผู้สามารถเพื่อทำทานเห็นปานนี้แล้ว ถวายทานแต่พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ได้มีแล้วอีก;

เพราะเหตุนั้นนั่นแล ทานนั้นจึงปรากฏว่า “อสทิสถาน.”

ปุณ เอวรूपํ กตฺวา พุทฺธานํ ทานํ นาม ทาคฺ์ สุมตฺโถ นาโหสิ; เตเนว **ตํ** “อสทิสถานํ -อติ ปญฺญาเย.

ได้ยืนยันว่า อสทิสถานนั้น มีแต่พระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ ครั้งเดียวเท่านั้น.

ตํ กิร สพฺพพุทฺธานํ เอกวารํ โหติเยว.

สตรีเท่านั้นยอมจักแจง (ทาน) เพื่อพระศาสดาและภิกษุทั้งปวง.

สตุฏฺ จ^๓ สพฺเพสฺสจ **อิตฺถิ**เยว สิวิทฺติ.

[ลักษณะของคนดีคนชั่ว]

ก็อมาตย์ของพระราชามี ๒ คน คือ กาฬะ [ดำ] ๑ ชุณฺหะ [ขาว] ๑.

รณฺเญ ปน “กาโห จ ชุณฺโห จ -อติ เทว **อมจฺจา** อเหตุ.

๑ ส. ม. ย. “อายุสมา ... เสตจฺจตฺตา -อติ นตฺถิ.

๒ ส. ม. ย. “ปณฺีตาทาเรน -อติ นตฺถิ.

๓ ส. ม. ย. “สตุฏฺ จ -อติ นตฺถิ.

บรรดาอมาตย์ ๒ คนนั้น กายอมาตย์ คิดว่า

“โอ! ความเสื่อมรอบแห่งราชตระกูล, ทรัพย์ประมาณ ๑๔ โภกวิ ถึงความสิ้นไปโดยวันเดียวเท่านั้น, ภิกษุเหล่านี้ บริโภคทานแล้ว จักไปนอนหลับ; โอ! ราชตระกูลฉิบหายแล้ว.”

เตสฺส กาโห จินฺตลฺลิตฺติ “โอโห ราชกุลสส ปริหานิ, เอกทิวเสเนว จุททสโกฏฺฐนํ ขยฺ” คจฺฉติ,
อิเม อิมํ ทานํ ภูณฺชิตฺวา คนฺตฺวา นิปนฺนา นิตฺทายิสฺสนฺติ; โอโห นนฺนํ ราชกุล -อิตฺติ.

ส่วนซุนหอมาตย์ คิดว่า “แม้ ทานของพระราชชา, ก็ใครๆ ไม่ดำรงในความเป็นพระราชชา ไม่อาจเพื่อถวายทานเห็นปานนี้ได้, พระราชาชื่อว่าไม่ให้ส่วนบุญแก่สัตว์ทั้งปวง ย่อมไม่มี; ก็เราอนโมทนาทานนี้.

ซุนฺหโ ปน จินฺตลฺลิตฺติ “โอโห รมฺญเญ ทานํ, น ทิ สกฺกา ราชภาเว อฏฺฐิตฺน เหวรูปํ ทานํ ทาทุ, สพฺพสฺตทานํ ปตฺตํ อเทนฺโต นาม นตฺติ,
อหํ ปน อิทํ ทานํ อนฺโมทามิ -อิตฺติ.

ในที่สุตภักตกิจแห่งพระศาสดา พระราชาทรงรับบาตรเพื่อต้องการอนโมทนา.

สฺตถุ ภตฺตกิจฺจาวสาเน ราชา อนฺโมทนฺตถาย ปตฺตํ คนฺนทฺติ.

พระศาสดา ทรงดำริว่า

“พระราชา ถวายมหาทานเหมือนให้ห้วงน้ำใหญ่เป็นไปอยู่: มหาชนได้อาจเพื่อยังจิตให้เลื่อมใสหรือไม่หนอ?”

สฺตถา จินฺตลฺลิตฺติ “รมฺญา มโหสิ ปวตฺเตนฺเตน วิย มหาทานํ ทินฺน: อสกฺขิ นุ โข มหาชน จิตฺตํ ปสาเทตุ อุตทา หุ โน -อิตฺติ.

พระองค์ทรงทราบวาระจิตของอมาตย์เหล่านั้นแล้ว ทรงทราบว่ “ถ้าเราจักทำอนโมทนาให้สมควรแก่ทานของพระราชชาไซ้; ศีระของกายอมาตย์จักแตก ๗ เสียง, ซุนหอมาตย์จักตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล”

ทรงอาศัยความอนุเคราะห์ในกายอมาตย์ จึงตรัสพระคาถา ๔ บาทเท่านั้น แต่พระราชชาผู้ทรงถวายทานเห็นปานนี้ยืนอยู่แล้ว เสด็จจุลกจากอาสนะไปสู่พระวิหาร.

โส เตสํ อมจฺจานํ จิตฺตวารี ญตฺวา “สเจ รมฺญเญ ทานสฺส อนฺจจฺฉวิกิ อนฺโมทนํ กริสฺสามิ; กายสฺส สตฺตธา มฺทธา ผลิตฺสตี,
ซุนฺหโ โสตาปตฺติผล ปตฺติฏฺฐหิสฺสตี -อิตฺติ ญตฺวา กายเ อนฺกมฺปิ ปฏฺิจจ เหวรูปํ ทานํ ทตฺวา ฐิตฺสส รมฺญเญ จตฺุปฺพิทิกิ คาลเมว วตฺวา
อฏฺฐายาสนา วิหารํ คโต.

[ตรัสสรรเสริญพระอังคฺลิมาล]

ภิกษุทั้งหลาย ถามพระอังคฺลิมาลเถระว่า “ผู้มีอายุ ท่านเห็นช่างดูร้ายยืนทรงฉัตร ไม่กลัวหรือหนอแล?”

ภิกฺขุ อองคฺลิมาลเถเร ปุจฺฉิสฺสุ “กิ นุ โข อาวุโส ทนฺนํหตฺถิ ฉตฺตํ ชาเรตฺวา ฐิตํ ทิสฺวา ภายสิ -อิตฺติ.

พระอังคฺลิมาล. ผู้มีอายุทั้งหลาย กระผมไม่กลัว.

“น ภายมิ อาวุโส -อิตฺติ.

ภิกษุเหล่านั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระอังคฺลิมาล ย่อมพยากรณ์อรรถผล.”

เต สฺตถาริ อฺปสงฺกมิตฺวา อาหิสฺสุ “องคฺลิมาโล ภนฺเต อญฺญํ พฺยาการฺโธ -อิตฺติ.

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อังคฺลิมาลย่อมไม่กลัว,
เพราะว่า ภิกษุทั้งหลายผู้เช่นกับบุตรของเรา เสมอด้วยโคผู้ตัวประเสริฐ ในระหว่างแห่งโคผู้คือพระชินาสพทั้งหลาย
ย่อมไม่กลัว” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถาในพราหมณวรรคว่า

สตฺถา “น ภิกษเว อังคฺลิมาโล ภายติ, ชินาสวอสุภานํ ทิ อนฺตเร เขมฺมฺภูทกฺกุสฺสทิสฺสา มม ปุตฺตสทิสฺสา ภิกฺขุ น ภายนฺติ -อิติ วตฺวา
พราหมณวคฺเค คคณมาห

“เรากล่าวบุคคลผู้องอาจ ผู้ประเสริฐ ผู้แก่กล้า ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่
ผู้ชนะโดยวิเศษ ผู้ไม่หวั่นไหว ผู้ล้างแล้ว ผู้ตรัสรู้แล้ว นั่นว่า เป็นพราหมณ์.”

“อุสภํ ปวโร วิโร มเหสี วิชิตาวิน
อเนชํ นฺหาตํ พุทฺธํ ตมฺหํ พฺรุมิ พฺราหมณํ -อิติ.

| แม้พระราชา ถึงความโทมณัสว่า

“พระศาสดาไม่ทรงทำอนุโมทนา ให้สมควรแก่เราผู้ถวายทานแล้วยืนอยู่ในท่ามกลางบริษัทเห็นปานนี้
ตรัสเพียงพระคาถาเท่านั้นแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะไป,
เราก็คงเป็นอันไม่ทำทานให้สมควรแก่พระศาสดา ทำทานอันไม่สมควรเสียแล้ว,
เราก็คงเป็นอันไม่ถวายกับปิยภันฑ์ ถวายแต่อกกับปิยภันฑ์ถ่ายเดียวเสียแล้ว, เราจึงเป็นผู้อันพระศาสดาทรงชุ่นเคืองเสียแล้ว,
การทำอนุโมทนาอันสมควรแก่ทาน ของผู้ใดผู้หนึ่งนั้นแล จึงควร” ดังนี้แล้ว

| ราชายปิ โทมณสฺสปฺตโต

“เอวรฺูปาย ปริสาย มฺขเม ทานํ ทตฺวา ฐิตสฺส มยฺหิ อญฺจวิโก อญฺโฆทฺธิ อกตฺวา คคณเมว วตฺวา สตฺถา อญฺญายาสนา คโต,
มยา สตฺถุ อญฺจวิโก ทานํ อกตฺวา อนญฺจวิโก กตํ ภวิสฺสติ, กปฺปิยภณฺฑํ อทตฺวา อกปฺปิยภณฺฑเมว ทินฺนํ ภวิสฺสติ,
สตฺถารํ เม กุปีเตน ภวิตพฺพํ, ยสฺส กสฺสจฺจิ นาม ทานานุรูปิ อญฺโฆทฺธิ กาทฺถุ วญฺญุติ -อิติ

จึงเสด็จไปสู่วิหาร ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ได้กราบพูนคำนี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทานที่ควรจะถวาย หม่อมฉันมิได้ถวายแล้วหรือหนอ
หรือหม่อมฉัน มิได้ถวายกับปิยภันฑ์อันสมควรแก่ทาน ถวายแต่อกกับปิยภันฑ์เท่านั้น?” |

วิหาริ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอตทโวจ “กิณฺุ โข เม ภนฺเต ทาทพฺพยุตฺตํ ทานํ น ทินฺนํ
อุทาทุ ทานานุรูปิ กปฺปิยภณฺฑํ อทตฺวา อกปฺปิยภณฺฑเมว ทินฺนํ -อิติ. |

พระศาสดา. นี้อย่างไร? มหาบพิตร.

“กิเมตํ มหาราช -อิติ.

พระราชา. พระองค์ไม่ทรงทำอนุโมทนา ที่สมควรแก่ทานของหม่อมฉัน.

“น เม ตุมฺहेหิ ทานานุจฺจวิกา อญฺโฆทฺธิ กตา -อิติ.

พระศาสดา. มหาบพิตร พระองค์ถวายทานอันสมควรแล้วทีเดียว.

ก็ทานนั้น ชื่อว่าอสทิสทาน, ใครๆ อาจเพื่อถวายแต่พระพุทธรูปเจ้าพระองค์หนึ่ง ครั้งเดียวเท่านั้น,
ธรรมทานเห็นปานนี้ เป็นของยากที่บุคคลจะถวายอีก.

“มหाराช อนุจฉวิกเมว เต ทานํ ทินนํ, เอตํ ทิ อสทิสทานํ นาม, เอกสส พุทฺธสส เอกวารเมว สกฺกา ทาคฺ,

ปนฺ เอวรูปํ นาม ทานํ ทุทฺทํ -อิตฺติ.

พระราชา. เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร พระองค์จึงไม่ทรงทำอนุโมทนา ให้สมควรแก่ทานของหม่อมฉัน? พระเจ้าข้า.

“อถ กสมฺมา เม ภนฺเต ทานานูรูปํ อนุโมทณํ น กริตถ -อิตฺติ.

พระศาสดา. เพราะบริษัทไม่บริสุทธิ์ มหาบพิตร.

“ปริสาย อสุทฺตตฺตา มหाराช -อิตฺติ.

พระราชา. โทษอะไรหนอแล ของบริษัท? พระเจ้าข้า.

“โก นุ โข ภนฺเต ปริสาย โทโส -อิตฺติ.

[พระราชาทรงเนรเทศอมาตย์ชั่ว]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสบอกวาระจิต ของอมาตย์ทั้ง ๒ คน

แล้วตรัสบอกความที่อนุโมทนา เป็นอันพระองค์อาศัยความอนุเคราะห์ในกาฬอมาตย์ จึงไม่ทรงทำแล้วแก่ท้าวเธอ.

อถสส สตุถา ทฺวินฺนํปิ อมจฺจณํ จิตฺตวารี อาโรเจตฺวา กาเพ อนุกมฺปิ ปฏิจฺจ อนุโมทนาย อกตภาวํ อาจิกฺขิ.

| พระราชาตรัสถามว่า “กาฬะ ได้ยินว่า ท่านคิดอย่างนี้จริงหรือ?” เมื่อเขาทูลว่า “จริง” จึงตรัสว่า

“เมื่อเราพร้อมทั้งบุตรภรรยาของเรา มิได้ถือเอาของมีอยู่ของท่าน ให้ของมีอยู่ของตน, เบียดเบียนอะไรท่าน?

สิ่งใดที่เราให้แก่ท่านแล้ว, สิ่งนั้นจงเป็นอันให้เลยทีเดียว; แต่ท่านจงออกไปจากแคว้นของเรา” ดังนี้แล้ว จึงทรงเนรเทศ

กาฬอมาตย์นั้นออกจากแคว้นแล้วรับสั่งให้เรียกชุมนุมอมาตย์มา ตรัสถามว่า

| ราชา “สจฺจํ กิร เต กาฬ เอวํ จินฺติตฺ” -อิตฺติ ปุจฺฉิตฺวา, “สจฺจํ -อิตฺติ วุตฺเต,

“ตฺว สนฺตํ อคฺคเหตฺวา มม ปุตฺตทาเรหิ สทฺธิ มยิ อตฺตโน สนฺตํ เทนฺเต, ตฺยทฺธิ กา ทานิ?” ยํ เต มยา ทินฺนํ, ตํ ทินฺนเมว โหตุ;

รฏฺฐโต ปน เม นิกฺขม -อิตฺติ ตํ รฏฺฐา นีหริตฺวา ชฺฌนํ ปกฺโกสาเปตฺวา

“ได้ยินว่า ท่านคิดอย่างนี้จริงหรือ?” เมื่อเขาทูลว่า “จริง” จึงตรัสว่า

“ดีละ ลุง, เราเลื่อมใส^๒, ท่านจงรับราชสมบัติของเราแล้ว ให้ท่านสิ้น ๗ วัน โดยทำนองที่เราให้แล้วนั้นแล”

“สจฺจํ กิร เต เอวํ จินฺติตฺ” -อิตฺติ ปุจฺฉิตฺวา, “สจฺจํ -อิตฺติ วุตฺเต, “สาธฺ มาตุล, ปสนฺโนสมิ,

ตฺว มม รชฺขํ คเหตฺวา มยา ทินฺนนิยาเมเนว สตฺต ทิวसानิ ทานํ เทหิ -อิตฺติ

๑ ส. ม. ย. ปีฬา.

๒ ขอบใจ

ทรงมอบราชสมบัติแก่เขาสั้น ๗ วันแล้ว จึงกราบทูลพระศาสดาว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทรงแลดูการทำของคนพาล, เขาได้ให้ความมลบลหู่ในทานที่หม่อมฉันถวายแล้วอย่างนี้。” |

ตสส สตดาหํ ราชํ นียยาเทตวา สตถารํ อาท “ปสฺสส ภนฺเต พาลสฺส การณํ, มยา เอวํ ทินฺเน ทานे ปหารํ อาทสิ -อิตฺติ. |

[คนตระหนี่ ไปเทวโลกไม่ได้]

พระศาสดา ตรัสว่า “อย่างนั้น มหาบพิตร, ขึ้นชื่อว่าพวกคนพาล ไม่ยินดีทานของผู้อื่น เป็นผู้มึนทุกตีเป็นที่ไป ณ เบื้องหน้า, ส่วนพวกนักปราชญ์อนุโมทนาทานแม้ของชนเหล่าอื่น จึงเป็นผู้มีสวรรค์เป็นที่ไป ณ เบื้องหน้าโดยแท้” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

สตถา “อาม มหาราช, พาลา นาม ปสฺสส ทานํ อนภินฺนิตฺวา ทฺคคฺคิตฺปฺรายนา โหนฺติ,

ธีรา ปน ปเรสปิ ทานํ อนุโมทิตฺวา สคฺคปฺรายนา เอว โหนฺติ -อิตฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“พวกคนตระหนี่จะไปสู่เทวโลกไม่ได้เลย, พวกคนพาลแล ย่อมไม่สรรเสริญ
ทาน, ส่วนนักปราชญ์ อนุโมทนาทานอยู่
เพราะเหตุที่นั่นเอง นักปราชญ์นั้น จึงเป็นผู้มีสุขในโลกหน้า。”

“น เว กทฺริยา เทวโลกํ วชนฺติ,

พาลา หเว นปสฺสฺสนฺติ ทานํ,

ธีโร จ ทานํ อนุโมทมาโน

เตเนว โส โหติ สุขี ปฺรตฺถ -อิตฺติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กทริยา คือผู้มีความตระหนี่เหนียวแน่น.

ตตถ “กทริยา -อิตติ: ฤทฺธมจฺฉริโน.

ผู้ไม่รู้จักประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า ชื่อว่า พวกพาล.

พาลา -อิตติ: อธิโลกปฺรโลกตฺถํ อชานนกา.

บัณฑิตชื่อว่า ธีรชน.

ธีโร -อิตติ: ปณฺชิตฺโต.

สองบทว่า สุขี ปฺรตฺถ ความว่า ธีรชนนั้น เมื่อเสวยทิพยสมบัติ ชื่อว่าเป็นผู้มีความสุขในโลกหน้า เพราะบุญอันสำเร็จแต่การอนุโมทนาทานนั่นเอง.

สุขี ปฺรตฺถ -อิตติ: เตเนว โส ทานานุโมทนปฺญญฺเณน ปฺรโลเก ทิพฺพสมปตฺตี อนุภวมาโน สุขี โหติ -อิตติ.

ในเวลาจบเทศนา ชุณหอมาตย์ตั้งอยู่ในโสตาปัตติผล.

เทศนาวิสาเน ชุณฺโห โสตาปัตติผล ปติภฺรฺรฺหิ.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว.

สมปตฺตปฺริสายปิ สาทฺถิกา เทสฺนา อโหสิ.

คุณหอมมาตย์ ครั้นเป็นพระโสดาบันแล้ว ได้ถวายทานโดยทำนองที่พระราชาถวายแล้วสิ้น ๗ วันเหมือนกัน ดังนี้แล.

คุณโห โสดาปนโน หุตวา สุตตาทหิ รณโณ ทินนนิยาเมเนว ทานํ อทาสี -อิติ.

เรื่องอสทิสถาน จบ.

อสทิสถานวตฺถุ.

๑๑. เรื่องนายกาละ บุตรของอนาถปิณฑิกเศรษฐี

๑๑. อนาถปิณฑิกปุตตกาลวตถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบุตรของท่านอนาถปิณฑิกะ ชื่อว่า กาละ
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปฐมยา เอกรชเชน” เป็นต้น.

“ปฐมยา เอกรชเชน -อิตติ อิมม ธรรมเทศนํ สุตถา เขตวเน วิหรนโต กาลํ นาม อนาถปิณฑิกสส ปุตตํ อารพก กเถสิ.

[บิดาจ้างบุตรให้ฟังธรรม]

ได้ยินว่า นายกาละนั้น เป็นบุตรเศรษฐี ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศรัทธาเช่นนั้น ก็ไม่ปรารถนาจะไปสู่สำนักของพระศาสดาเลย,
ไม่ปรารถนาจะเห็นในเวลาพระศาสดาเสด็จมาสู่เรือน, ไม่ปรารถนาจะฟังธรรม, ไม่ปรารถนาจะทำการขวนขวายแก่สงฆ์;
แม้ถูกบิดาพูดว่า “เจ้าอย่าทำอย่างนี้ พ่อ” ก็ไม่ฟังคำของท่าน.

โส กิร ตถาวิสสส สททาสมปนฺนสส เสฏฺฐิโน ปุตโต หุตวา เนว สตุ สนฺติกํ คนฺตุํ, น เคหํ อาคตกาเล ทฏฺฐํ, น ธรรมํ โสตุํ,
น สงฆสส เวยยาวจจํ กาคุ อิจฺฉติ; ปิตรา “มา เอวํ ตาต กิร -อิตติ วุตฺโตปิ ตสส วจันํ น สฺนมาติ.

ลำดับนั้น บิดาของเขาคิดว่า “เจ้ากาละนี้ เมื่อถือทิฐิเห็นปานนี้เที่ยวไป จักเป็นผู้มีชื่อเสียงเป็นที่ไปในเบื้องหน้า;
ก็เมื่อเรายังเห็นอยู่ บุตรของเราพึงไปสู่นรก, ซ่อนนั้นไม่สมควรแก่เราเลย;
ก็ขึ้นชื่อว่าสัตว์ผู้ไม่ฟังเสียง เพราะการให้ทรัพย์ ไม่มีในโลกนี้เลย, เราจักทำลายทิฐิของบุตรนั้นด้วยทรัพย์.”

อถสส ปิตา จินฺตเตสิ “ออยฺ เอวรูปํ ทิฏฺฐิํ คเหตุวา วิจรนโต อวิจิปรายโน ภวิสสติ;

น โข ปน เม ตํ ปฏฺฐิรูปํ, ยํ มยิ ปสฺสนเต มม ปุตฺโต นิริยํ คจฺเจยฺย;

อิมสมิ โข ปน โลกํ ธนทานเนน อนภิชฺฌนกสฺสโต นาม นตฺถิ, ธเนน นํ ภินฺทิสฺสามิ -อิตติ.

ลำดับนั้น เศรษฐี พุดกะนายกาละนั้นว่า

“พ่อ เจ้าจงเป็นผู้รักษาอุโบสถ ไปสู่วิหารฟังธรรมแล้ว มาเถิด, เราจักให้กหาปณะ ๑๐๐ แก่เจ้า.”

อถ นํ อาห “ตาต อุโปสฺสโก หุตวา วิหารํ คนฺตวา ธรรมํ สุตฺวา เอหิ, กหาปณสฺสํ เต ทสฺสามิ -อิตติ.

“ทสฺสส ตาต -อิตติ.

กาละ. จักให้หรือ? พ่อ.

“ทสฺสามิ ปุตฺต -อิตติ.

เศรษฐี. จักให้ ลูก.

นายกาละนั้น รับปฏิญญา ๓ ครั้งแล้ว เป็นผู้รักษาอุโบสถ ได้ไปสู่วิหารแล้ว.

โส ยาวตตฺติยํ ปฏิญญํ คเหตุวา อุโปสฺสโก หุตวา วิหารํ อคฺมาสิ.

แต่กิจด้วยการฟังธรรมของเขาไม่มี; เขานอนในที่ตามความสำราญแล้ว ได้ไปบ้านแต่เช้าตรู่.

ธมฺมสฺสวเนน ปนสฺส กิจฺจํ นตฺถิ; ยถาฆาสุกฺกฺฐาเน สยิตฺวา ปาโตว เคหํ อคฺมาสิ.

ลำดับนั้น บิดาของเขาพูดว่า

“บุตรของเราได้เป็นผู้รักษาอุโบสถ, ท่านทั้งหลายจงนำข้าวต้มเป็นต้นมาแก่เขาเร็ว” ดังนี้แล้ว ก็สั่งคนใช้ให้ๆ.

อถสส บิดา “ปุตโต เม อุปสถิกโก อโหสิ, สัมมสส ยาคูอาทีนิจิ อหโร -อิติ วตวา ทาเปสิ.

นายกาละนั้น ห้ามอาหารเสีย ด้วยพูดว่า “เรายังมิได้รับกหาปณะ จักไม่บริโภคนะ.”

โส “กหาปณัง อคคเหตวา น ภุญชิสสามิ -อิติ อาหารं ปฏิกุขิปิ.

ลำดับนั้น บิดาของเขา เมื่ออดทนการรบกวนไม่ได้ จึงให้หอกหาปณะแล้ว.

อถสส บิดา ปีฬัง อสหนโต กหาปณภณตักกั ทาเปสิ.^๑

นายกาละนั้น ต่อบริโภคหอกหาปณะนั้นไว้ด้วยมือ แล้วจึงบริโภคน้ำอาหาร.

โส ตं หตฺเถน คเหตวาว อาหารं บริภุญชิต्.

ต่อมาในวันรุ่งขึ้น เศรษฐีส่งเขาไป ด้วยพูดว่า

“พ่อ เราจักให้กหาปณะพันหนึ่งแก่เจ้า, เจ้ายืนตรงพระพักตร์ของพระศาสดา เรียนเอาบทแห่งธรรมให้ได้บทหนึ่ง แล้วฟังมา.”

อถ นัง ปุนทิวเส เสฎฐี “ตาด กหาปณสหสฺสึ เต ทสสามิ; สตถุ ปุโรโต ฐุตวา เอกเมว ธมฺมปทัง อุกคณฺหิตวา อากฺขณฺเอยาสี -อิติ เปเสสิ.

เขาไปวิหาร ยืนตรงพระพักตร์ของพระศาสดา ได้เป็นผู้ใคร่จะเรียนเอาบทแห่งธรรมบทเดียวเท่านั้นแล้วหนีไป.

โส วิหารี คนฺตวา สตถุ ปุโรโต ฐุตวา เอกเมว ธมฺมปทัง อุกคณฺหิตวา ปลายิตฺกามา อโหสิ.

ลำดับนั้น พระศาสดา ได้ทรงทำอาการคือการกำหนดไม่ได้แก่เขา.

อถสส สตถา อสฺสฺลกฺขณาการัง อกาสิ.

เขากำหนดบทนั้นไม่ได้แล้ว จึงได้ยืนฟังแล้วเที่ยว ด้วยคิดว่า “เราจักเรียนบทต่อไป.”

โส ตं ปทัง อสฺสฺลกฺเขตวา “อุปริปทัง อุกคณฺหิสสามิ -อิติ ฐุตวา อสฺโสสิเยว.

นัยว่าชนทั้งหลาย ต่อฟังอยู่ ด้วยคิดว่า “เราจักเรียนให้ได้” ชื่อว่าฟังโดยเคารพ.

“อุคคณฺหิสสามิ -อิติ สุณฺนตวา กิริ สกฺกจฺจํ สุณฺนติ นาม.

ก็ธรรมดา เมื่อชนทั้งหลาย ฟังอยู่อย่างนี้ ธรรมย่อมให้โสดาปัตติมรรคเป็นต้น.

เอวญฺจ นาม สุณฺนตวานัง ธมฺโม โสตาปัตติมคฺคาทโย เทติ.

ถึงนายกาละนั้น ก็ฟังอยู่ด้วยคิดว่า “จักเรียนให้ได้.”

โส ปิ “อุคคณฺหิสสามิ -อิติ สุณฺนาตี.

แม้พระศาสดา ก็ทรงทำอาการคือการกำหนดไม่ได้แก่เขา.

สตถา ปิสฺส อสฺสฺลกฺขณาการัง กโรตี.

เขากำลังยืนฟังอยู่เที่ยว ด้วยคิดว่า “จักเรียนบทต่อไป” จึงตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล.

โส “อุปริปทัง อุกคณฺหิสสามิ -อิติ ฐุตวา สุณฺนโตว โสตาปัตติผลํ ปตฺติภุญฺจาตี.

๑ “อทาสี -อิติ ภาวิตพฺพ.

[บรรลู่โสดาปัตติผลแล้วไม่รับค่าจ้าง]

ในวันรุ่งขึ้น นายกาละนั้นเข้าไปสู่กรุงสาวัตถี พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขทีเดียว.

โส ปุนทิวเส พุทธปมฺเชน ภิกษุสงฺเขน สหฺธิเยว สาวตฺถิ ปาวลฺสิ.

มหาเศรษฐีพอเห็นเขาก็คิดว่า “วันนี้เราขอบใจอาการของบุตร.”

มหาเศรษฐี ตํ ทิสฺวา “อชฺช เม ปุตฺตสฺส อากาโร รุจฺจติ -อิตฺติ จินฺตลฺสิ.

แม้นายกาละนั้นก็ได้มีความปริวิตกตั้งนี้ว่า “โอหนอ! วันนี้ บิดาของเรา ไม่พึงให้กหาปณะในที่ใกล้พระศาสดา.

พึงปกปิดความที่เราเป็นผู้รักษาอุโบสถ เพราะเหตุแห่งกหาปณะไว้.”

ตสฺสปิ เอตฺทโหสิ “อโห วต เม ปีตา อชฺช สตฺถุ สนฺติเก กหาปณฺเณ น ททฺเหยย, กหาปณฺการณฺมา มยฺหํ อุโปสฺถิกภาวํ ปฏิจฺฉาเทยฺย -อิตฺติ.

แต่พระศาสดา ได้ทรงทราบความที่นายกาละนั้น เป็นผู้รักษาอุโบสถ เพราะเหตุแห่งกหาปณะแล้ว ในวันวาน.

สตฺถา ปนสฺส ทิโย กหาปณฺการณฺมา อุโปสฺถิกภาวํ อญฺญาสิ.

มหาเศรษฐีให้ถวายข้าวต้มแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว จึงสั่งให้ๆ แม่แก่บุตร.

มหาเศรษฐี พุทธปมฺชสฺส ภิกษุสงฺขสฺส ยาคุํ ทาเปตฺวา^๑ ปุตฺตสฺสปิ ทาเปลฺสิ.^๒

นายกาละนั้นเป็นผู้นั่งนิ่งเดียว ต่อมข้าวต้ม เคี้ยวของควรเคี้ยว บริโภคภัต.

โส นิสฺสิทิตฺวา ตฺถุหิภูโตว ยาคุํ ปิวิ ขาทนฺนํ ขาทิ ภาตฺตํ ภูณฺชิ.

ในเวลาเสร็จภารกิจของพระศาสดา มหาเศรษฐีให้บุคคลวางห่อกหาปณะพันหนึ่งไว้ตรงหน้าบุตรแล้ว พูดว่า

“พ่อ พ่อพูดว่า ‘จักให้กหาปณะพันหนึ่งแก่เจ้า’ จึงให้เจ้าสมาทานอุโบสถ ส่งไปวิหาร, นี้กหาปณะพันหนึ่งของเจ้า.”

มหาเศรษฐี สตฺถุ ภาตฺตกิจฺจาวาเสเน ปุตฺตสฺส ปุโรโต สหสฺสภณฺฑิกํ ฐูปาเปตฺวา

“ตาด อหํ ‘สหสฺส เต ทสฺสามิตฺติ วตฺวา อุโปสฺถํ สมหาเปตฺวา วิหารํ ปหิณฺตี,^๓ อิทฺนฺเต สหสฺส -อิตฺติ.

นายกาละนั้น เห็นกหาปณะที่บิดาให้เฉพาะพระพักตร์ของพระศาสดา ละอายอยู่ จึงพูดว่า

“ผมไม่ต้องการด้วยกหาปณะทั้งหลาย” แม้ถูกบิดาพูดว่า “จงรับเถิด พ่อ” ก็ไม่รับแล้ว.

โส สตฺถุ ปุโรโต กหาปณฺเณ ทิยมาเน ทิสฺวา ลชฺชนฺโต “อลฺลํ เม กหาปณฺเหหิ -อิตฺติ วตฺวา “คณฺห ตาด -อิตฺติ วุจฺจมาโนปิ น คณฺหิ.

๑ ทตฺวา.

๒ “ทาสี -อิตฺติ ยุตฺตตรฺ.

๓ กตฺถจฺจิ โปตฺถเก “ตาด มยา ตฺวํ ‘สหสฺส ทสฺสามิ -อิตฺติ วตฺวา อุโปสฺถํ สมหาเปตฺวา วิหารํ ปหิโต -อิตฺติ เอวํ กมฺมวาทกํ วากฺยํ กตฺ.

[โศดาปัตติผล เลิศกว่าสมบัติทุกอย่าง]

ลำดับนั้น บิดาของเขาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบพูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันนี้ ข้าพระองค์ ชอบใจอาการของบุตร” เมื่อพระศาสดา ตรัสถามว่า “อะไร? มหาเศรษฐี” จึงกราบพูลว่า “ในวันก่อน บุตรของข้าพระองค์นี้ อันข้าพระองค์พุดว่า ‘เรจักให้กหาปณะ ๑๐๐ แก่เจ้า’ แล้ว ส่งไปวิหาร ในวันรุ่งขึ้น ยังไม่ได้รับกหาปณะแล้ว ไม่ปรารถนาจะบริโภค; แต่วันนี้ เขาไม่ปรารถนาหากหาปณะแม้ที่ข้าพระองค์ให้.”

อถสส ปิตา สตถารุ วนทิตวา “ภนเต อชช เม ปุตตสส อากาโร รุจจติ -อิติ วตฺวา, “ก มหาเสฏฺฐิ -อิติ วุตฺเต, “มยา เอส บุริมทิวเส ‘กหาปณสตฺ เต ทสสามิ -อิติ วตฺวา วิหารุ เปลฺลิตฺเต ปุนทิวเส กหาปณเ อคฺคเหตุวา ภูณฺชิตุํ น อิจฺฉิ; อชช ปน ทียมาเนปิ กหาปณเ น อิจฺฉติ -อิติ อาห.

พระศาสดาตรัสว่า “อย่างนั้น มหาเศรษฐี,

วันนี้ โศดาปัตติผลนั้นแล ของบุตรของท่าน ประเสริฐแม้กว่าสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ แม้กว่าสมบัติในเทวโลกและพรหมโลก” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

สฺถตา “อาม มหาเสฏฺฐิ, อชช ทว ปุตตสส จกฺกวตฺติสมฺปตฺติโตปิ เทวโลกพรหมโลกสมฺปตฺติหิปี โศดาปัตติผลเมว วรํ -อิติ วตฺวา อิมิ คาคมาห

“โศดาปัตติผล ประเสริฐกว่าความเป็นเอกราชในแผ่นดิน
กว่าการไปสู่สวรรค์ และกว่าความเป็นใหญ่ในโลกทั้งปวง.”

“ปฺรุษฺยา เอกฺรชฺเชน สคฺคสฺส คมเนน วา
สพฺพโลกาธิปจฺเจน โศดาปัตติผล วรํ -อิติ.

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า ปฺรุษฺยา เอกฺรชฺเชน คือ กว่าความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ.

ตตถ “ปฺรุษฺยา เอกฺรชฺเชน -อิติ: จกฺกวตฺติรชฺเชน.

บทพระคาถาว่า สคฺคสฺส คมเนน วา ความว่า กว่าการถึงสวรรค์ ๒๖ ชั้น.

สคฺคสฺส คมเนน วา -อิติ: ฉพฺพิสตฺติวิธสฺส สคฺคสฺส อธิคมเนน.

บทพระคาถาว่า สพฺพโลกาธิปจฺเจน ความว่า

กว่าความเป็นใหญ่ในโลก มีประมาณเท่านั้นๆ คือในโลกทั้งปวง พร้อมด้วยนาค ครุฑ และเวมานิกเปรต.

สพฺพโลกาธิปจฺเจน -อิติ: เอตฺตสมิ เอตฺตเก โลเก นาคสุปฺพนฺณเวมานิกเปเตหิ สทฺธิ สพฺพสมิ โลเก อาธิปจฺเจน.

บทพระคาถาว่า โศดาปัตติผล วรํ ความว่า

เพราะพระราชา แม้ส่วยราชสมบัติในที่มีประมาณเท่านั้น ก็เป็นผู้ไม่พ้นจากนรกเป็นต้นได้เลย,

ส่วนพระโศดาบัน เป็นผู้มิประคอบอายอันปิดแล้ว แม้มีกำลังเพลากว่าพระโศดาบันทั้งสิ้น ก็ไม่เกิดในภพที่ ๘;

ฉะนั้น โศดาปัตติผลนั้นแล จึงประเสริฐ คือสูงสุด.

โศดาปัตติผล วรํ -อิติ: ยสฺมา เอตฺตเก ฐาเน รชฺชํ กาเรตฺวาปิ นิรยาที่หิ อมฺฤตฺไตว โหติ,

โศดาปนโน ปน ปิหิตาปายทฺวาโร หุตฺวา สพฺพทฺพฺพโลปิ อฏฺฐเม ภเว น นิพฺพตฺตติ; ตสฺมา โศดาปัตติผลเมว วรํ อุตฺตมํ -อิติ อตฺถโ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุนิพพานทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวิธาน **พหุ** โสดาปัตติผลาทีนิ ปาปุณิสสุ - อิติ.

เรื่องนายกาละ บุตรของอนาถปิณฑิกเศรษฐี จบ.

อนาถปิณฑิกปุตตกาลวตถุ.

โลกวรรค วรรณนา จบ.

โลกวคคความณา นิฎฐิตา.

วรรคที่ ๑๓ จบ.

เตรสโม **วคโค.**

๑๔. พุทธวรรค วรรณนา

๑๔. พุทธวรรควรรณนา

๑. เรื่องมาริตา

๑. มาริติตาตถ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่โพธิมณฑลสถาน ทรงปรารภมาริตามาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า “ยสฺส ชิตฺ” เป็นต้น.

“ยสฺส ชิตฺ -อิตฺ อิมิ รมฺมเทสนํ สตถา โพธิมณฑลเต วิหรนฺโต มาริตโร อารพฺภ กเถสิ.

[พราหมณ์หาสามีให้ลูกสาว]

ก็พระศาสดา ทรงยังพระธรรมเทศนาให้ตั้งขึ้นที่กรุงสาวัตถีแล้ว ตรัสแก่พราหมณ์ชื่อมาคันทิยะ ในแคว้นกुरुอีก.

เทสนํ ปน สวตถึยฺ สมนุจฺจาเปตฺวา ปุน กุรุภูมฺหุ มาคันทิยพราหมณสฺส กเถสิ.

ทราบว่าเป็นแคว้นกुरु วิชาของมาคันทิยพราหมณ์ ชื่อว่ามาคันทิยาเหมือนกัน ได้เป็นผู้มีรูปร่างงามเลอโฉม.

กุรุภูมฺหุ กิร มาคันทิยพราหมณสฺส ธิดา มาคันทิยาเยว นาม อโหสิ อุตฺตมรูปธรา.

พราหมณ์มหาศาลเป็นอันมาก และเหล่าขัตติยมหาศาลอยากได้นางมาคันทิยานั้น จึงส่งข่าวไปแก่มาคันทิยะว่า “ขอจงให้ธิดาแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายเถิด.”

ตี ปญฺญยมาณา อเนกพราหมณ์มหาศาลา เจว ขัตติยมหาศาลา จ “ธิดโร โน เทตฺ -อิตฺ มาคันทิยสฺส ปหิณฺสี.

แม้มาคันทิยพราหมณ์ ก็ห้ามพราหมณ์มหาศาลและขัตติยมหาศาลเสียทั้งหมดเหมือนกันว่า

“พวกท่าน ไม่สมควรแก่ธิดาของข้าพเจ้า.”

โสปี “น ตุมहे มยฺหิ ธิดุ อญฺจฉวิกา -อิตฺ สพฺเพ ปฏิกฺขิเปเยว.

ต่อมาวันหนึ่ง ในเวลาใกล้รุ่ง พระศาสดา ทรงตรวจดูสัตว์โลกทรงเห็นมาคันทิยพราหมณ์นั้น

เข้าไปภายในแห่งชายคือพระญาณของพระองค์ จึงทรงใคร่ครวญว่า “จักมีเหตุอะไรหนอ?”

ได้ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งมรรคและผลทั้ง ๓ ของพราหมณ์และนางพราหมณี.

อเถกทิวสํ สตถา ปจฺจุสฺสมเย โลกํ โวโลเกนฺโต อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิญฺญุํ มาคันทิยพราหมณํ ทิสฺวา “กึ นฺ โข ภวิสฺสตี -อิตฺ อฺปฺชาเรนฺโต พราหมณสฺส จ พราหมณิยา จ ตินฺณํ มคฺคผลานํ อฺปฺนิสฺสยํ อทฺทส.

ฝ่ายพราหมณ์ก็บำเรอไฟอยู่เป็นนิตย์ ภายนอกบ้าน.

พราหมโณปี พหิตาเม นิพฺพุธํ อคฺคิ ปริจฺจตี.

พระศาสดาได้ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จไปยังที่นั้นแต่เช้าตรู่.

สตถา ปาโถว ปตฺตจิวฺรมาทาย ตํ ฐานํ อคฺมาสิ.

พราหมณ์ตรวจดูรูปสรีระของพระศาสดา พลังคิดว่า “ขึ้นชื่อว่าบุรุษในโลกนี้ ที่จะเหมือนด้วยบุรุษคนนี่ไม่มี, บุรุษคนนี่ เป็นผู้สมควรแก่ธิดาของเรา, เราจักให้ธิดาแก่บุรุษคนนี่” แล้วกราบทูลพระศาสดาว่า “สมณะ เรามีธิดาอยู่คนหนึ่ง, เรายังไม่เห็นบุรุษผู้สมควรแก่นาง จึงไม่ได้ให้นางแก่ใครๆ เลย, ส่วนท่านเป็นผู้สมควรแก่นาง, เราใครจะให้ธิดาแก่ท่านทำให้เป็นหญิงบำเรอบาท, ท่านจงรออยู่ในที่นี้แหละ จนกว่าเราจะนำธิดานั้นมา.”

พราหมณ์ สตฺถุ รูปสรีรี โอลเณนโต “อิมสมิ โลเก อิมินา สทิสโส **บุรีโส** นาม นตฺถิ, **อโย** มยหิ ธิตฺตุ อนฺจจวิโก, อิมสฺส ธิตฺโร ทสฺสามิ -อิตฺติ จินเตตฺวา สตฺถาริ อาท “สมณ มม เอกา **ธิตฺตา** อตฺถิ, **อหิ** ตสฺสา อนฺจจวิโก บุริสฺสึ อปสฺสนโต ตํ น กสฺสจิจ อทาสี, **ตฺวิ** ปนสฺสา อนฺจจวิโก, **อหิ** เต ธิตฺโร ปาทปริจาริกิ กตฺวา ทาทุกาโม; ยาว นํ อาเนมิ, ตาว อิเธว ติฏฺฐาหิ -อิตฺติ.

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของเขาแล้ว ไม่ทรงยินดีเลย (แต่) ไม่ทรงห้าม.

สตฺถา ตสฺส กถิ สุตฺวา เนว อภินนฺทิตฺติ น ปฏิกโกสิ.

[รอยพระบาทจะปรากฏเพราะทรงอธิษฐาน]

ฝ่ายพราหมณ์ ไปเรือนแล้ว บอกแก่นางพราหมณีว่า “นางผู้เจริญ วันนี้ เราเห็นบุรุษผู้สมควรแก่ธิดาของเราแล้ว, พวกเราจักให้ธิดานั้นแก่เขา” ให้ธิดาตกแต่งกายแล้ว ได้พาไปยังที่นั้นพร้อมด้วยนางพราหมณี.

พราหมณ์ปิ เคหิ คณตฺวา พราหมณี อาท “โกติ อชฺช เม ธิตฺตุ อนฺจจวิโก **บุรีโส** ทิฏฺฐโห, ตสฺส นํ ทสฺสามิ -อิตฺติ ธิตฺโร อลงฺการาเปตฺวา อาทาย พฺราหมณียา สทฺธิ ตํ ฐานํ อคฺมาสิ.

แม้มหาชนก็ตื่นตื่นพากันออกไป (ดู).

มหาชนปิ กุตฺทลชาโต นิกฺขมิ.

พระศาสดา ไม่ได้ทรงยืนอยู่ในที่ที่พราหมณ์บอกไว้ ทรงแสดงเจตีย์คือรอยพระบาทไว้ ในที่นั้นแล้ว ได้ทรงยืนเสียในที่อื่น.

สตฺถา พฺราหมเณน วุตฺตฏฺฐาเน อฏฺฐตฺวา ตตฺถ ปทเจตฺยิ ทสฺเสตฺวา อณฺญสมิ ฐาเน อฏฺฐาสิ.

ทราบว่าเป็นรอยพระบาท ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมปรากฏในที่ที่พระองค์ทรงอธิษฐานว่า

“บุคคลชื่อโน้น จงเห็น เจตีย์รอยเท้านี้” แล้วทรงเหยียบไว้เท่านั้น. ชื่อว่า ผู้ที่จะเห็นเจตีย์คือรอยพระบาทนั้นในที่ที่เหลือไม่มี.

พฺพุธานิ กิโร **ปทเจตฺยิ** “อหิ **อสุโก** นาม ปสฺสตุ -อิตฺติ อธิฏฺฐหิตฺวา อุกกนตฺฏฺฐาเนเนว ปณฺญาติ. เสสฺฐฐาเน ตํ ปสฺสนโต นาม นตฺถิ.

พราหมณ์ ถูกนางพราหมณีผู้ไปกักขังถามว่า “บุรุษนั้นอยู่ที่ไหน” จึงบอกว่า “ฉันได้สั่งเขาไว้แล้วว่า ‘ท่านจงรออยู่ที่นี้’ พลังมองหาอยู่ พบรอยพระบาทแล้ว จึงชี้ว่า “นี่รอยเท้าของเขา.”

พราหมณ์ อตตนา สทฺธิ คจฺจมานาย พฺราหมณียา “กหิ **โส** -อิตฺติ ปฏฺฐโห

“อิมสมิ ฐาเน ติฏฺฐาหิตฺติ ตํ อวจํ -อิตฺติ โอลเณนโต ปทวลฺลขํ ทิสฺวา “**อิทฺมสฺส** ปทํ -อิตฺติ ทสฺเสสิ.

[รอยเท้าเป็นเครื่องแสดงลักษณะของคน]

นางพราหมณีนั่ง กล่าวว่า

“พราหมณ์ นี้ไม่ใช่รอยเท้าของบุคคลผู้บริโศกคาม” เพราะความที่นางเป็นคนฉลาดในมนต์เครื่องทำนายลักษณะ, เมื่อพราหมณ์พูดว่า “นางผู้เจริญ เจ้าเห็นจระเข้ในตม่น้ำ, สมณนั้น เราบอกแล้วว่า ‘เราจักให้ธิดาแก่ท่าน’, ถึงเขาก็รับคำของเราแล้ว,” กล่าวว่า

“พราหมณ์ ท่านบอกอย่างนั้นก็จริง, ถึงดังนั้น รอยเท้านี้ เป็นรอยเท้าของผู้หมดกิลเสทเดียว” ดังนี้แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า

สา ลกขณมนตกุสลตาย “น อิท พราหมณ กามโกคิโน ปท -อิติ วตวา, พราหมณน “โภติ ตวิ อุทกจภูมิหิ สุตุมาริ ปสสสิ, มยา โส [สมโณ] ‘อิตร เต ทสสามิติ วุตโต, เตนาปิ เม อธิวาสิต -อิติ วุตเต,

“พราหมณ กิลยจาปี ตวิ เอว วเทสิ, อิท ปน นิภิกเลสเสว ปท -อิติ วตวา อิมิ คาถมาห

“ก็คนเจ้าราคาะ พึงมีรอยเท้ากระหย่ง (เว้ากลาง),
คนเจ้าโทษะ ย่อมมีรอยเท้าอันสั้นปิบ (หนักสั้น),
คนเจ้าโมหะย่อมมีรอยเท้าจิกลง (หนักทางปลายเท้า),
คนมีกิเลสเครื่องมุงบังอันเปิดแล้ว มีรอยเท้าเช่นนี้ นี้.”

“รตตสส ทิ อุกกุภิกิ ปท ภเว,
ทฤษฐสส โหติ สหสาณุปิพิต,
มพหสส โหติ อวทมิติ ปท,
วิภูจจทสส อิทมิทิส ปท -อิติ.

ที่นั่น พราหมณ์จึงบอกนางพราหมณีว่า “นางผู้เจริญ เจ้าอย่าอึ่งไป, จงเป็นผู้นิ่งมาเถิด” ไปพบพระศาสดาแล้ว จึงแสดงแก่นางพราหมณีนั่งว่า “นี่ คือ บุรุษคนนั้น” แล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลว่า “สมณะ เราจักให้ธิดา.”

อถ น พราหมโณ “โภติ มา วิริ, ตุมหิภูตา เอหิ -อิติ คจจโนโต สตถาริ ทิสวา “อโย โส ปุริโสติ ตสสา ทสเสตวา สตถาริ อุปสงกมิตวา “สมณ อิตร ทสสามิ -อิติ อาห.

พระศาสดา ไม่ตรัสว่า “เราไม่ต้องการด้วยธิดาของท่าน” (กลับ) ตรัสว่า “พราหมณ์ เราจักบอกเหตุสักอย่างหนึ่งแก่ท่าน. ท่านจักฟังไหม?” เมื่อพราหมณ์ทูลว่า “สมณะผู้เจริญ ท่านจงกล่าว, ข้าพเจ้าจักฟัง.” จึงทรงนำเรื่องอดีต ตั้งแต่ครั้งออกมหาภิเนษกรมณมาแสดงแล้ว.

สตา “น เม ตว อิตาย ๒ อตโธ -อิติ อวตวา “พราหมณ เอก เต การณิ กเถสสามิ, สุนิสสสิ -อิติ วตวา,
“กเถหิ [โภ] สมณ, สุนิสสามิ -อิติ วุตเต, อภินิกขมนโต ปฏฐาย อตีต อหริตวา ทสเสสิ:

กถาโดยย่อในเรื่องนั้น ดังต่อไปนี้

ตตราย สงเขปกถา:

๑ ส. ม. ย. เอตถนตเร “เต -อิติ อตถิ.

๒ “อิตร -อิติ ยุตตตร.

“พระมหาสัตว์ ทรงละสิริราชสมบัติแล้ว ทรงขึ้นม้ากัณฐกะ^๑ มีนายฉันทะเป็นสหาย เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์, เมื่อมารยีนอยู่ที่ประตูแห่งพระนคร กล่าวว่า “สิธัตถะ ท่านจงกลับเสียเถิด, แต่วันนี้ไปในวันที่ ๗ จักรัตนะจักปรากฏแก่ท่าน”, จึงตรัสว่า “มาร ถึงเรารู้จักจักรัตนะนั้น, แต่เราไม่มีความต้องการด้วยจักรัตนะนั้น.”

“**มหาสโตโต** รชชสิรี ปหาย กณฐกั อภิรุยห ฉนฺนสหาโย อภินิกฺขมนฺโต
นครทวารเฐ ฐิตฺเตน มาเรณ “สิธัตถ นินฺตตสฺสุ, อีโต เต สตตเม ทิวเส **จักรตฺนํ** ปาตุภาวิสฺสติ -อิตฺติ วุตเต,
“**อหํ**เปตํ มาร ชานามิ, น ปน เม เตน **อตุโล** -อิตฺติ อาห.

มาร. เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านออกไปเพื่อประโยชน์อะไร?
“**อถ** กิเมตถาย นิกฺขมฺสิ -อิตฺติ.

พระมหาสัตว์. เพื่อประโยชน์แก่สหพัญญตญาณ.
“**สหพัญญตญาณตถาย** -อิตฺติ.

มาร. ถ้าเช่นนั้น ตั้งแต่วันนี้ไป บรรดาวิตกทั้ง ๓ มีกามวิตกเป็นต้น ท่านจักต้องตรีกวิตกแม้สักอย่างหนึ่ง, เราจักรู้จักที่ควรทำแก่ท่าน.
“**เตนทึ สเจ อชฺชโต ปญฺญาย กามวิตกกาทึนํ เอกปี วิตกํ วิตกเกสฺสสิ, ชานิสฺสามิ เต กตตพฺพํ** -อิตฺติ [อาห].

ตั้งแต่นั้นมา มารนั้น คอยฟังจับผิด ติดตามพระมหาสัตว์ไป ๗ ปี.
โส ตโต ปญฺญาย โอตาราทเปกฺโข สตต วสฺसानิ มหาสตุตฺต อญฺพนฺธิ.

แม้พระศาสดาทรงประพาศิทุกกรกิริยาสิ้น ๖ ปี ทรงอาศัยการทำแห่งบุรุษ อันเฉพาะพระองค์ ทรงแหงตลอดซึ่งพระสหพัญญตญาณ เสวยวิมุติสุข^๒ ที่ควงไม้โพธิ ในสัปดาห์ที่ ๕ ทรงนั่งที่ควงไม้ชบาลนิโครธ.
สตถาปี ฉพฺพสฺसानิ ทฺกกรการิกํ จริตฺวา ปจฺจตฺตํ ปุริสการํ นิสฺสาย โโพธิมุเล สหพัญญตญาณํ ปฏฺวิวิมุติวาท วิมุติสุขํ ปฏฺวิสเวทฺยมาโน ปญฺจเม สตฺตาเห อชฺชบาลนิโครธมุเล นิสฺสิทึ.

[มารเสียใจ เพราะพระองค์ตรัสรู้]

ในสมัยนั้น มารถึงความโทมัสแล้ว นั่งที่หนทางใหญ่ พลังรำพึงว่า
“เราติดตามมาตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ แม้คอยฟังจับผิด ก็ไม่ได้เห็นความปลั่งปลาตอะไรๆ ของสิธัตถะนี้, บัดนี้ เธอก้าวล่วงวิสัยของเราไปเสียแล้ว”

ตสมิ สมเย **มาโร** “**อหํ** เอตฺตํ กาลํ อญฺพนฺธิวาท โอตาราทเปกฺโขปี อิมสฺส กิณฺจิลิ ขลิตํ นาทุทสํ, อติกฺกนฺโตทานิ **เอส** มม วิสยํ -อิตฺติ โทมนสฺสบุตฺโต มหามคฺเค นิสฺสิทึ.

๑ ม้าสีขาว

๒ สุขอันเกิดจากความพ้นกิเลส

ที่นั่น ธิดาของมารนั้น ๓ คน เหล่านี้ คือ “นางตันทา นางอรดี นางราคา” ดำริว่า

“บิดาของเราไม่ปรากฏ, บัดนี้ท่านอยู่ที่ไหนหนอ?” มองหาอยู่ จึงเห็นบิดานั้นผู้นั่งแล้วอย่างนั้น จึงเข้าไปหาแล้ว ไต่ถามว่า “คุณพ่อ เพราะเหตุไร? คุณพ่อจึงมีทุกข์เสียใจ” มารนั้น จึงเล่าเนื้อความนั้นแก่ธิดาเหล่านั้น.

อถสส “ตันทา อรดี ราคา -อติ อีมา ติสโส ธิดโร “บิดา โน น ปถญายติ, กหิ นุโข เอตริหิ -อติ โอลอยมานา ตั ตถา นิสินน ทิสวา อุปสงกมิตวา “กสฺมา ตาต ทุกฺขี ทุมฺมนิสฺสิ -อติ ปุจฺฉิสฺสุ. โส ตาสํ ตมตถํ อโรเจสิ.

ลำดับนั้น ธิดาเหล่านั้น จึงบอกกะมารผู้บิดานั้นว่า

“คุณพ่อ คุณพ่ออย่าคิดเลย, พวกดิฉันจักทำให้เขาให้อยู่ในอำนาจของตน แล้วนำมา.”

อถ นํ ตา อาหุสฺ “ตาต มา จินตยิตถ, มยํ ตํ อตตโน วเส กตฺวา อาเนสฺสาม -อติ.

มาร. แม่ทั้งหลาย ใครก็ไม่อาจทำเขาไว้ในอำนาจได้

“น สกฺกา อมฺมา เอส เกนจิ วเส กาคํ -อติ.

(ธิดามาร กล่าววว่า)

“คุณพ่อ พวกดิฉันเชื่อว่า เป็นหญิง, พวกดิฉันจักผูกเธอไว้ด้วยบ่วงมีบ่วงคือราคะเป็นต้นแล้วนำมาในบัดนี้แหละ, คุณพ่ออย่าคิดเลย” แล้วพากันเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า “ข้าแต่พระสมณะ พวกหม่อมฉันจักบำเรอพระบาทของพระองค์.”

“ตาต มยํ อิตถิโย นาม อิทาเนว นํ ราคะปาสาทิหิ พนฺธิตฺวา อาเนสฺสาม, ตุมฺเห มา จินตยิตถ -อติ สตถารํ อุปสงกมิตฺวา “ปาเท เต สมณฺ ปริจาเรม -อติ อาหุสฺ.

[ธิดามารประเล้าประโลมพระศาสดา]

พระศาสดา มิได้ทรงใฝ่พระหทัยถึงถ้อยคำของธิดามารเหล่านั้นเลย, ไม่ทรงสืมพระเนตรทั้ง ๒ ขึ้นดูเลย.

สฺตถา เนว ตาสํ วจฺนํ มนฺสาภาสิ, น อุกฺขิณี อุมฺมิเลตฺวา โอลเกสิ.

พวกธิดามาร คิดกันอีกว่า “ความประสงค์ของพวกบุรุษ สูงๆ ต่ำๆ แล,

บางพวกมีความรักในเด็กหญิงรุ่นทั้งหลาย, บางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในปฐมวัย,

บางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในมัชฌิมวัย, บางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในปัจฉิมวัย;

พวกเราจักประเล้าประโลมเธอโดยประการต่างๆ”

คนหนึ่งๆ นิรมิตอัทธภาพได้ร้อยหนึ่งๆ ด้วยสามารถแห่งเพศมีเพศเด็กหญิงรุ่นเป็นต้น

เป็นเด็กหญิงรุ่น เป็นหญิงยังไม่คลอด คลอดแล้วคราวหนึ่ง คลอดแล้ว ๒ คราว เป็นหญิงปูนกลาง และเป็นหญิงแก่

เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลว่า “ข้าแต่พระสมณะ พวกหม่อมฉันจะบำเรอพระบาททั้ง ๒ ของพระองค์” ถึง ๖ ครั้ง.

ปุณ มารธิดโร “อุจฺจาวโจ โข บุริสานํ อธิปฺปาโย, เกสฺยจิ กุมาริกาสฺ เปมํ โหติ, เกสฺยจิ ปฐฺมวเย จฺฐิตาสฺ, เกสฺยจิ มชฺฌิมวเย จฺฐิตาสฺ,

เกสฺยจิ ปจฺฉิมวเย จฺฐิตาสฺ; นานปฺปกारेหิ ตํ ปโลภิสฺสาม -อติ เอเกกา กุมาริกาวณฺณาทิวเสน สตํ สตํ อตตภาเว อภินิมฺมินิตฺวา

กุมาริกายो อวิชาตา สกวีชาตา ทูริชาตา มชฺฌิมิตถิโย มหฺลลิกิตถิโย จ หุตฺวา ฉกฺขตฺตํ ภควนฺตํ อุปสงกมิตฺวา

“ปาเท เต สมณฺ ปริจาเรม -อติ อาหุสฺ.

พระผู้มีพระภาคไม่ทรงใฝ่พระทัยถึงถ้อยคำของธิดามารแม่นั้น โดยประการที่ทรงโน้มไปในธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิอันยอดเยี่ยมด้วยประการฉะนี้.

ตปี ภควา น มนสากาสี, ยถา ตํ อนุตฺตเร อุปธิสฺงขเย อธิมุตฺโตติ.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะธิดามารผู้ติดตามมา แม้ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นว่า

“พวกเจ้าจงหลีกไป, พวกเจ้าเห็นอะไรจึงพยายามอย่างนี้?

การทำการมซื้อเห็นปานนี้ ต่อหน้าของพวกที่มีราคาจะไม่ไปปราศแล้วจึงจะควร,

ส่วนตถาคตละกิเลสทั้งหลายมีราคาเป็นต้นได้แล้ว, พวกเจ้าจักนำเราไปในอำนาจของตน ด้วยเหตุอะไรเล่า?”

ดังนั้นแล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

อถ สฺตถา เอตฺตเกนาปิ ตา อนุคฺจณฺติโย “อเปถ, ก็ ทิสฺวา เอวํ วายมถ? เอวรूपํ นาม อวีตฺรคานํ ปุโรโต กาตุ วมฺภูติ,
ตถาคตสฺส ปน ราคาทโย ปหีนา, เกน มํ การณฺน อตฺตโน วเส เนสฺสถ -อิติ วตฺวา อีมา คาถา อภาสิ

“กิเลสชาติมีราคาเป็นต้น อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดชนะแล้ว
อันพระองค์ย่อมไม่กลับแพ้, กิเลสหน้อยหนึ่งในโลก ย่อมไปหากิเลสชาติที่
พระพุทฺธเจ้าพระองค์นั้นชนะแล้ว ไม่ได้,
พวกเจ้าจักนำพระพุทฺธเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีอภรรณไม่มีที่สุด ไม่มีร่องรอย
ไปด้วยร่องรอยอะไร?

“ยสฺส ชิตํ นาวชียติ,
ชิตมสฺส โนยาติ โกจิ โลเก,
ตํ พุทฺธมนนฺตโคจฺรํ
อปทํ เกน ปเทน เนสฺสถ?

ตัณหามีช่วยชานไปตามอารมณ์ต่างๆ ไม่มีแก่พระพุทฺธเจ้าพระองค์ใด
เพื่อนำไปในภพไหนๆ, พวกเจ้าจักนำพระพุทฺธเจ้าพระองค์นั้น
ผู้มีอภรรณไม่มีที่สุด ไม่มีร่องรอยไป ด้วยร่องรอยอะไร?”

ยสฺส ชาลินี วิสฺตติกา
ตณฺหา นตฺถิ กุหิณฺจิจิ เนตเว,
ตํ พุทฺธมนนฺตโคจฺรํ
อปทํ เกน ปเทน เนสฺสถ -อิติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทคาถาว่า ยสฺส ชิตํ นาวชียติ ความว่า

กิเลสชาติมีราคาเป็นต้น อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงชนะแล้วด้วยมรรคนั้นๆ อันพระองค์ย่อมไม่กลับแพ้
คือ ชื่อว่าชนะแล้วไม่ตีหาไม่ได้ เพราะไม่กลับพุงขึ้นอีก.

ตตถ “ยสฺส ชิตํ นาวชียติ -อิติ: ยสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เตน เตน มคฺเคน ชิตํ ราคาทิกกิเลสชาติ

ปุณ อสมฺมุทจฺรณฺโต นาวชียติ พุชฺชิตํ นาม น โหติ.

บทว่า โนนยาตี ตัดเป็น น อุตยาตี แปลว่า ย่อมไม่ไปตาม.

อธิบายว่า บรรดาภิเลสมีราคาจะเป็นต้น แม้ภิเลสอย่างหนึ่งใดๆ ในโลก ชื่อว่ากลับไปข้างหลังไม่มี คือไม่ติดตามภิเลสชาติที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงชนะแล้ว^๑

โนนยาตี - อิติ: น อุตยาตี, ยสส ชิตํ กิเลสชาติ ราคาทิสฺส โภจิจิ เอกภิกิเลสปิ โลกเก ปจฺจโต นินฺวตฺติ นาม น โหติ, นานุพฺพชฺติ - อิติ อตฺถ.

บทว่า อนนตฺโคจฺริ ความว่า ผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด ด้วยสามารถแห่งพระสัพพัญญุตญาณ มีอารมณ์หาที่สุดมิได้.

อนนตฺโคจฺริ - อิติ: อนนตารมฺมณสฺส สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส วเสน อปริยฺนตฺโคจฺริ.

สองบทว่า เกน ปเทน เป็นต้น ความว่า

บรรดารอยมีรอยคือราคาจะเป็นต้น แม้อรอยหนึ่ง ไม่มีแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด,

พวกเจ้าจักนำพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นไป ด้วยร่องรอยอะไร คือ ก็แม้อรอยสักอย่างหนึ่ง ไม่มีแก่พระพุทธรเจ้า, พวกเจ้าจักนำพระพุทธรเจ้านั้น ผู้ไม่มีร่องรอยไป ด้วยร่องรอยอะไร?

เกน ปเทน - อิติ: ยสส ราคปทาที่สุ เอกปทปิ นตฺถิ, ตํ ตุมฺเห เกน ปเทน เนสฺสถ^๒:

พุทฺธสฺส ปน เอกปทปิ นตฺถิ, ตํ อปทํ พุทฺธํ ตุมฺเห เกน ปเทน เนสฺสถ?

วินิจฉัยในคาถาที่ ๒,

ขึ้นชื่อว่าตมทานั้น ชื่อว่า ชาลินี เพราะวิเคราะห์ว่า มีชายบ้าง มีปกติทำซึ่งชายบ้าง เปรียบด้วยชายบ้าง

เพราะอรรถว่ารวบรัดตรงตรงผูกมัดไว้,

ชื่อว่า วิตตติกา เพราะเป็นธรรมชาติมักชานไปในอารมณ์ทั้งหลาย มีรูป เป็นต้น เพราะเปรียบด้วยอาหารอันมีพิษ

เพราะเปรียบด้วยดอกไม้มีพิษ เพราะเปรียบด้วยผลไม้มีพิษ เพราะเปรียบด้วยเครื่องบริโภคมมีพิษ,

อธิบายว่า ตมทาเห็นปานนั้น ไม่มีแก่พระพุทธรเจ้าพระองค์ใด เพื่อนำไปในภพไหนๆ,

พวกเจ้าจักนำพระพุทธรเจ้าพระองค์นั้นผู้ไม่มีร่องรอยไปด้วยร่องรอยอะไร?

ทุติยคาถายํ

ตมฺหา นามเสสา สํสิพฺพิตฺปริสํพิตฺปริโยนทุตฺเตน ชาลมสฺสา อตฺถิ - อิติปิ ชาลกาโรกา - อิติปิ ชาลูปมา - อิติปิ ชาลินี,

รูปาทิสฺส อารมฺมณสฺส วิสฺตตฺตตาย วิสาหารตาย วิสฺปุพฺผตาย วิสฺผลตาย วิสฺปริโภคตาย วิสฺตตฺติกา;

สา เอวรูปา ตมฺหา ยสฺส กุหิณฺจิจิ ภเว เนตฺถํ นตฺถิ, ตํ ตุมฺเห อปทํ พุทฺธํ เกน ปเทน เนสฺสถ - อิติ อตฺถ.

ในกาลจบเทศนา ธัมมาภิสมัยได้มีแก่เวทดาเป็นอันมาก.

เทศนาวसानะ พุทฺธํ เทวตานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ.

แม้ธิดามารก็อันตรธานไปในที่นั้นนั่นแล.

มารชิตโรปิ ตตฺถเว อนฺตรธาเยสิ.

๑ กิเลสเหล่านี้ ติดตามกิเลสที่ทรงชนะแล้ว เนื่องกันเป็นสายๆ ไม่มี.

๒ ส. ย. ยสส ทิ ราคปทาที่สุ เอกปทปิ อตฺถิ, ตํ ตุมฺเห เตน ปเทน เนสฺสถ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า

“มาคันทิยะ ในกาลก่อน เราได้เห็นธิดามารทั้ง ๓ เหล่านี้ผู้ประกอบด้วยอัทธภาพเช่นกับแห่งทอง
ไม่แปดเปื้อนด้วยของโสโครกมีเสมหะเป็นต้น, แม้ในกาลนั้น เราไม่ได้มีความพอใจในเมถุนเลย,
ก็สรีระแห่งธิดาของท่าน เต็มไปด้วยซากศพคืออาการ ๓๒ เหมือนหม้อที่ใส่ของไม่สะอาด อันตระการตา ณ ภายนอก,
แม้ถ้าเท้าของเราพึงเป็นเท้าที่แปดเปื้อนด้วยของไม่สะอาดไซ้, และธิดาของท่านนี้พึงยืนอยู่ที่ธรณีประดู;
ถึงอย่างนั้น เราก็ไม่พึงถูกต้องสรีระของนางด้วยเท้า” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

สตถา อิมิ ฌมมเทสนิ อหริตวา

“มาคันทิยะ อหิ ปุพเพ อีมา ติสโส มารธิดโร อหุทสั สเมหาทีหิ อปฺลิตฺพุเชน สุวณฺณกฺขนฺธสฺสทิสเสน อุตตภาเวน สมฺนฺนาคตา,
ตทาปิ เม เมถุนสฺมิ ฉนฺโท นาโหสิ,

ตว ปน ธิตุ สรีริ ทวตฺตีสากการกฺุณปปริปุริ พหิ จิตฺโต วิย อสุจิมฺโฆ, สเจปิ มม ปาโท อสุจิมกฺขิตโต ภเวยฺย,

อยฺยจ อุมฺมารกฺุณฺณาเน ติฏฺฐชฺเวยฺย; ตถาปิสฺสา สรีริ อหิ ปาทิ^๑ น มุเสยฺย - อิติ วตฺวา อิมิ คากฺมาห

“แม้ความพอใจในเมถุน ไม่ได้มีแล้ว เพราะเห็นนางตมทา นางอรดี และนางราคา,
เพราะเห็นสรีระแห่งธิดาของท่านนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยมูลและกีส,
(เรายังมีความพอใจในเมถุน) อย่างไรได้?
เราย่อมไม่ปรารถนาเพื่อจะแตะต้องสรีระธิดาของท่านนั้นแม้ด้วยเท้า。”

“ทิสวาน ตณฺหิ อรติถจ รากิ
นาโหสิ ฉนฺโท อปิ เมถุนสฺมิ,
กิเมวิทฺถิ มุตฺตกรีสปฺภูณฺนิ,
ปาทาปิ นํ สมฺมุสฺสิตุํ น อิจฺเจะ - อิติ.

ในเวลาจบเทศนา เมียผู้ทั้ง ๒ ตั้งอยู่แล้วในอนาคามิผล ดังนี้แล.

เทศนาวสาเน อุโภปิ ชายปติกา อนาคามิผล ปติฏฺฐหิสุ - อิติ.

เรื่องมารธิดา จบ.

มารธิดาวตถ.

๒. เรื่องยมกปาฏิหาริย์

๒. ยมกปาฏิหาริย์

พระศาสดา ทรงปรารภพวกเทวดาและมนุษย์เป็นอันมาก ที่พระทวารแห่งสังกัสสนคร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “เอ ฌานปุปฺสุตา ธีรา” เป็นต้น.

“เอ ฌานปุปฺสุตา ธีรา -อติ อิมํ ฌมฺมเทสนํ สุตฺตา สงกฺกสนฺครทฺวาเร พหุ เทวมนุสฺเส อารพฺภ กเถสิ.

ก็เทศนาตั้งขึ้นแล้วในกรุงราชคฤห์.

เทสนา ปน ราชคเห สมฺภูติตา.

[เศรษฐีได้ไม้จันทน์ทำบาตร]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ ให้ซึ่งชายมีสัณฐานคล้ายขวิด เพื่อความปลอดภัย^๑ และเพื่อรักษาอาหารณ์เป็นต้น ที่หลุดไปด้วยความพลั้งเผลอแล้ว เล่นกีฬาทางน้ำในแม่น้ำคงคา.

เอกสมิ ธิ สมเย ราชคหเสฏฺฐิ ปริสสยโมจจนตถฺยเจว ปมาเทน ขลิตานิ อารภณาทินิ รกฺขณตถฺยจจ ชาลกรณฺชกํ ปริกฺขิปาเปตฺวา คฺงคาย อุทกกีฬํ กีฬิ.

ในกาลนั้น ต้นจันทน์แดงต้นหนึ่ง เกิดขึ้นที่ริมฝั่งตอนเหนือของแม่น้ำคงคา มีรากถูกรน้ำในแม่น้ำคงคาเสาะโคนหัก กระจัดกระจายอยู่บนหินเหล่านั้นๆ.

อเถโก รตฺตจฺจนทฺนรูกฺโข คฺงคาย อุปริตีเร ชาโต คฺงโคทฺเกน โธตฺมฺโล ปติตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ปาสาณฺสุ สมภฺยชฺมาโน วิปฺปิกิริ.

ครั้งนั้นปุ่มหนึ่ง มีประมาณเท่าหม้อ ถูกรินครูดสี ถูกรินน้ำซัด เป็นของเกลี้ยงเงลา ลอยไปโดยลำดับ อันสาหร่ายรวบรัด มาติดที่ชายของเศรษฐีนั้น.

ตโต เอกา ฌมฺปฺปมาณา ฌมฺภิกฺกา ปาสาณฺเท ฌลียมาณา อุทกอุมีทิ โปถียมาณา มฺภฺฐา หุตฺวา อนฺนุปฺพุเพน วุญฺหามา เสวาลปริโย นทฺธา อาคนตฺวา ตสฺส ชาเล ลคฺคิ.

เศรษฐี กล่าวว่า “นั่นอะไร?” ได้ยินว่า “ปุ่มไม้” จึงให้นำปุ่มไม้นั้นมาให้ถากด้วยปลายมีด เพื่อจะพิจารณาว่า “นั่นชื่ออะไร?”

เสฏฺฐิ “กิมฺมตํ -อติ วตฺวา “รูกฺขฌมฺภิกฺกา -อติ สุตฺวา ตํ อหฺราเปตฺวา “กิณฺนาเมตํ -อติ อุปรารณตฺถํ วาสิกณฺณน ตจฺฉาเปสิ.

ในทันใดนั่นเอง จันทน์แดงมีสีแดงครั้งสด ก็ปรากฏ.

ตาวเทว อลตตฺกาวณฺณิ รตฺตจฺจนทฺนํ ปญฺญายิ.

ก็เศรษฐียังไม่เป็นสัมมาทิฐิ, ไม่เป็นมิจฉาทิฐิ, วางตนเป็นกลาง.

เสฏฺฐิ ปน เวน สมฺมาทิฐฺฐิ, น มิจฉาทิฐฺฐิ, มชฺมตฺตชฺาตุโก.

เขาคิดว่า “จันทน์แดงในเรือนของเรามีมาก, เราจะเอาจันทน์แดงนี้ทำอะไรหนอแล?”

โส จินฺตฺสิ “มยํ ฌคเห รตฺตจฺจนทฺนํ พหุ, กิณฺนุ โย อิมินา กโรมิ -อติ.

๑ เพื่อเปลื้องอันตราย.

ที่นั่น เขาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า

“ในโลกนี้ พวกที่กล่าวว่า ‘เราเป็นพระอรหันต์’ มีอยู่มาก, เราไม่รู้จักพระอรหันต์ แม้สักองค์หนึ่ง, เราจักให้ประกอบเครื่องกลิ้งไว้ในเรือน ให้กลิ้งบาตรแล้ว ใส่สาแหวกห้อยไว้ในอากาศประมาณ ๖๐ ศอก โดยเอาไม้ไผ่ต่อกันขึ้นไปแล้ว จะบอกว่า ‘ถ้าว่า พระอรหันต์มีอยู่, จงมาทางอากาศแล้ว ถือเอาบาตรนี้,’ ผู้ใดจักถือบาตรนั้นได้, เราพร้อมด้วยบุตรและภรรยา จักถึงผู้นั้นเป็นสรณะ.”

อถสฺส **เอตท** โหสิ “อิมสฺมี โลเก “มยฺ อรหนโตติ **วตตารโ** พหุ, **อหํ** เอกํ อรหนตํปิ น ชานามิ; เคเห ฆมํ โยเชตฺวา ปตฺตํ ลิชาเปตฺวา สิฏฺกาย ฐูเปตฺวา เวฬุปรุมปราย สฺมุทฺธิทตฺตมตฺเต อากาเส โอลมฺพาเปตฺวา ‘สจ **อรหา** อตฺถิ, อากาเสนาคนตฺวา อิมํ คณฺหาตฺตํ วฑฺฒามิ; **โย** ตํ คเสสฺสตี, ตํ สปุตฺตทาโร สรณํ คมิสฺสามิ -อิตฺติ.

เศรษฐีให้กลิ้งบาตร โดยทำนองที่คิดไว้นั้นแหละ ให้ยกขึ้นโดยเอาไม้ไผ่ต่อๆ กันขึ้นไปแล้ว กล่าวว่า

“ในโลกนี้ ผู้ใดเป็นพระอรหันต์, ผู้นั้น จงมาทางอากาศ ถือเอาบาตรนี้.”

โส จินติตฺตนิยามเมเนว ปตฺตํ ลิชาเปตฺวา เวฬุปรุมปราย อุตฺสาเปตฺวา “**โย** อิมสฺมี โลเก อรหา, **โส** อากาเสนาคนตฺวา อิมํ ปตฺตํ คณฺหาตฺ -อิตฺติ อาท.

[ครุทั้ง ๖ อยากได้บาตรไม้จันทน์]

ครุทั้ง ๖ กล่าวว่า “บาตรนั้น สมควรแก่พวกข้าพเจ้า, ท่านจงให้บาตรนั้นแก่พวกข้าพเจ้าเสียเถิด.”

ฉ สตถารโ “อมฺหากํ **เอส** อนุจฺฉวีโก, อมฺหากเมว นํ เทหิ -อิตฺติ วทิสฺสุ.

เศรษฐีนั้น กล่าวว่า “พวกท่านจงมาทางอากาศแล้ว เอาไปเถิด”

โส “อากาเสนาคนตฺวา คณฺหาถ -อิตฺติ อาท.

ในวันที่ ๖ นิครนถนาฏบุตร ส่งพวกอันเตवासีกไปด้วยสั่งว่า “พวกเจ้าจงไป, จงพูดกะเศรษฐีอย่างนี้ว่า ‘บาตรนั้น สมควรแก่อาจารย์ของพวกข้าพเจ้า, ท่านอย่าทำการมาทางอากาศเพราะเหตุแห่งของเพียงเล็กน้อยเลย, นัยว่า ท่านจงให้บาตรนั้นเถิด.’”

ฉนฺนุ ทิวเส นิคคณฺโฐ **นาฏปุตฺโต** อนุเตवासิกเ เปเสสิ

“คจฺฉถ, **เสฏฺฐิ** เอวํ วเทถ ‘อมฺหากํ อจฺจริยสฺส อนุจฺฉวีโก, มา อปฺปมตฺตกสฺส การณา อากาเสน อาคมนํ กิริ, เทหิ กิเรตํ ปตฺตํ -อิตฺติ.

พวกอันเตवासีกไปพูดกะเศรษฐีอย่างนั้นแล้ว.

เต คนตฺวา **เสฏฺฐิ** ตถา วทิสฺสุ.

เศรษฐี กล่าวว่า “ผู้ที่สามารถมาทางอากาศแล้วถือเอาได้เท่านั้น จงเอาไป.”

เสฏฺฐิ “อากาเสนาคนตฺวา คณฺหิตฺตุ สมนตฺถิว คณฺหาตฺ -อิตฺติ อาท.

[นาฏบุตรออกอุบายเอาบาตร]

นาฏบุตร เป็นผู้ปรารถนาจะไปเอง จึงได้ให้สัญญาแก่พวกอันเตवासีกว่า

“เราจักยกมือและเท้าขึ้นข้างหนึ่ง เป็นที่ว่าปรารถนาจะเหาะ, พวกเจ้าจงร้องบอกเราว่า

‘ท่านอาจารย์ ท่านจะทำอะไร? ท่านอย่าแสดงความเป็นพระอรหันต์ที่ปกปิดไว้ เพราะเหตุแห่งบาตรไม้ แก้มหาชนเลย’
ดังนี้แล้ว จงพากันจับเราที่มีมือและเท้าตั้งไว้ ให้ล้มลงที่พื้นดิน.”

นาฏบุตร สย คณฑกาโม หุตวา อนเตवासิกานัง สณฺณมทาสี “**อหิ** เอกั หตถลฺลจ ปาทลฺลจ อุกฺขิปีตวา อุปฺปติตุกาโม วีย ภวิสสามิ,
ตุมเห มั ‘อาจารย์ ก็ ไกรธ? ทารุณยปตตสส การณา ปฏิจฺจนนั อรหตตัม มหาชนสส มา ทสสยิตถ -อิตติ วตวา
มั หตถลฺลจ ปาทลฺลจ จ คเหตุวา อากขตฺตมนตา ภูมียิ ปาเตยยาถ -อิตติ.

เขาไปในที่นั้นแล้ว กล่าวกะเศรชฐีว่า “มหาเศรชฐี บาตรนี้สมควรแก่เรา, ไม่สมควรแก่ชนพวกอื่น,
ท่านอย่าชอบใจการเหาะขึ้นไปในอากาศของเรา เพราะเหตุแห่งของเพียงเล็กน้อย, จงให้บาตรแก่เราเถิด.”

โส ตตถ คณฺตวา เสฏฺฐี อาท “มหาเสฏฺฐี มยหิ อัย **ปตฺโต** อนฺจจวิโก, อถญฺเส นานฺจจวิโก,
มา เต อุปฺปตตกสส การณา มม อากาเส **อุปฺปตฺนั** รุจฺจติ, เทหิ เม ปตฺตัม -อิตติ.

เศรชฐี. ผู้เจริญ ท่านต้องเหาะขึ้นไปทางอากาศแล้ว ถือเอาเถิด.

“ภนฺเต อากาเสน อุปฺปติตวาว คณฺหาถ -อิตติ.

ลำดับนั้น นาฏบุตรกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น พวกเจ้าจงหนีไปๆ” กันพวกอันเตवासีกออกไปแล้ว กล่าวว่า
“เราจักเหาะขึ้นไปในอากาศ” ดังนี้แล้ว ก็ยกมือและเท้าขึ้นข้างหนึ่ง.

ตโต นาฏบุตร “เตนหิ อเปถ อเปถ -อิตติ อนเตवासิกเ อปเนตวา “อากาเส อุปฺปติสสามิ -อิตติ เอกั หตถลฺลจ ปาทลฺลจ อุกฺขิปี.

ที่นั้น พวกอันเตवासีกกล่าวแก่อาจารย์ว่า “ท่านอาจารย์ ท่านจะทำอะไรกันนั้น?

ประโยชน์อะไร ด้วยคุณที่ปกปิดไว้ อันท่านแสดงแก้มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตรไม้ฝึๆ”

แล้วช่วยกันจับนาฏบุตรนั้นที่มีมือและเท้า ตั้งมาให้ล้มลงบนแผ่นดิน.

อน นั **อนเตवासิกา** “อาจารย์ กิณฺนา**เมตัม** ไกรธ? ฉวสส ทารุณยปตตสส การณา ปฏิจฺจนนคฺคฺเณน มหาชนสส ทสสิเตน โก **อตถโถ**
-อิตติ ตัม หตถปาทลฺลจ คเหตุวา อากขตฺตมิตวา ภูมียิ ปาเตลฺลสิ.

เขาบอกกะเศรชฐีว่า “มหาเศรชฐี อันเตवासิกเหล่านี้ ไม่ให้เราเหาะ, ท่านจงให้บาตรแก่เรา.”

โส เสฏฺฐี อาท “มหาเสฏฺฐี **อิม** เม อุปฺปติตุํ น เทนติ, เทหิ เม ปตฺตัม -อิตติ.

เศรชฐี. ผู้เจริญ ท่านต้องเหาะขึ้นไปถือเอาเถิด.

“อุปฺปติตวาว คณฺหาถ ภนฺเต -อิตติ.

พวกเดียรฉัตร แม้พยายามด้วยอาการอย่างนี้สิ้น ๖ วันแล้ว ยังไม่ได้บาตรนั้นเลย.

เอวํ ติตถียา ฉ ทิวसानิ วายมิตวาปี ตัม ปตฺตัม น ลภิสฺสเยว.

[ชาวเมืองเข้าใจว่า ไม่มีพระอรหันต์]

ในวันที่ ๗ ในกาลที่ท่านมหาโมคคัลลานะและท่านปิณโฑลภารทวาชะไปยืนบนหินดาตแห่งหนึ่งแล้วห่มจีวร ด้วยตั้งใจว่า “จักเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์”

พวกนักเลง คยุกันว่า “ชาวเราเอ๋ย ในกาลก่อน ครุฑทั้ง ๖ กล่าวว่า ‘พวกเราเป็นพระอรหันต์ในโลก,’ ก็เมื่อเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ให้ยกบาตรขึ้นไว้แล้ว กล่าวว่า ‘ถ้าว่า พระอรหันต์ มีอยู่, จงมาทางอากาศแล้ว ถือเอาเถิด’, วันนี้ เป็นวันที่ ๗. แม้สักคนหนึ่งชื่อว่าเหาะขึ้นไปในอากาศด้วยแสดงตน ว่า ‘เราเป็นพระอรหันต์’ ก็ไม่มี; วันนี้ พวกเรารู้ความที่พระอรหันต์ไม่มีในโลกนี้แล้ว.”

สตตเม ทิวเส อายสมโต จ มหาโมคคัลลานสส อายสมโต จ ปิณโฑลภารทวาชสส “ราชคเห ปิณฺฑทวย จริสสาม -อิตฺติ คนฺตวา เอกสมฺมึ ปิณฺฑูปาสาณ ฐตฺวา จีวรํ ปารุปนกาเล **ธุดตฺตา** กถํ สมฺภูทฺธาเปสฺสุ “อมฺโห ปุพฺเพ ฉ **สตถาโร** โลก ทยํ อรหนตฺมหาตี วทิสฺสุ. **ราชคหเสฏฺฐิโน** ปน ปตฺตํ อุตฺสาเปตฺวา ‘สเจ อรหา อตฺถิ, อากาเสนาคนฺตวา คนฺหาตฺตติ วทนฺตสส, **อชฺช** สตตฺโม ทิวโส. **เอโกปิ** ‘**อหํ** อรหาตี อากาเส อูปตฺนโต นาม นตฺถิ; **อชฺช** โน โลก อรหนตฺตานํ **นตฺถิภาโว** ญาโต -อิตฺติ.

ท่านมหาโมคคัลลานะ ได้ยืนถ้อยคำนั้นแล้ว จึงกล่าวกะท่านปิณโฑลภารทวาชะว่า

“อาวุโส ภารทวาชะ ท่านได้ยืนถ้อยคำของพวกนักเลงเหล่านี้ใหม่? พวกนักเลงเหล่านี้ พุดเป็นที่ว่าจะยำยิพระพุทฺธศาสนา; ก็ท่านมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก, ท่านจงไปเถิด จงมาทางอากาศแล้วถือเอาบาตรนั้น.”

ตํ กถํ ฐตฺวา อายสมมา **มหาโมคคัลลาโน** อายสมนฺตํ ปิณฺโฑลภารทวาชํ อาท “สุตฺนเต ออาวุโส ภารทวาช อิมสํ **วจนํ**, **อิม** พุทฺธสาสนํ ปริคคณฺหนตฺวา วिय วทนฺติ; **ตฺวญฺจ** มหิทธิโก มหานุภาโว, คจฺเจตํ ปตฺตํ อากาเสนาคนฺตวา คนฺหาตี -อิตฺติ.

ปิณโฑลภารทวาชะ. ออาวุโส โมคคัลลานะ ท่านเป็นผู้เลิศกว่าบรรดาสาวกผู้มีฤทธิ์, ท่านจงถือเอาบาตรนั้น; แต่เมื่อท่านไม่ถือเอา, ผมจักถือเอา.”

“อาวุโส โมคคัลลาน **ตฺวํ** อิทธิมนฺตานํ อคฺโค, **ตฺวํ** เอตํ คนฺหาตี; ตยิ ปน อคคณฺหนเต, **อหํ** คนฺทิสสามิ -อิตฺติ.

[พระปิณโฑลภารทวาชะแสดงปาฏิหาริย์]

เมื่อพระมหาโมคคัลลานะ กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านจงถือเอาเถิด ผู้มีอายุ”,

ท่านปิณโฑลภารทวาชะก็เข้าจตุตถฌมาน มีอภิญญาเป็นบาท ออกแล้ว เอาปลายเท้าคืบหินดาตประมาณ ๓ คาวุต ให้ขึ้นไปในอากาศ เหมือนปุยพู่ แล้วหมุนเวียนไปในเบื้องบนพระนครราชคฤห์ ๗ ครั้ง.

“คนฺหาจูโส -อิตฺติ เอวํ วุตเต, อายสมมา **ปิณฺโฑลภารทวาช** อภิญญาปาทกํ จตฺตถชฺฌมานํ สมหาปชฺชิตฺวา ฐฏฺฐาย ติคาวุตํ ปิณฺฑูปาสาณํ ปาทนฺเตน ปริจฉินฺทนโต ตฺลปิจุ วिय อากาเส อุกฺกฺฐาเปตฺวา ราชคหนฺครสส อฺุปริ สตตฺกขตฺตํ อญฺุปรียายิ.

หินดาตนั้นปรากฏดังฝ่าละมี^๑สำหรับปิดพระนครไว้ประมาณ ๓ คาวุต.

โส ติคาวุตฺปมาณสส นฺครสส ปิธานํ วिय ปณฺญายิ.

พวกชาวพระนครกลัว ร้องว่า “หินจะตกทับพวกเรา” จึงทำเครื่องกันมีกระดังเป็นต้นไว้บนกระหม่อม แล้วชุกซ่อนในที่นั้นๆ.

นฺครวาสิโน “**ปาสาโน** โน อวตฺถริตฺวา คนฺหาตี -อิตฺติ ภิตา สฺุปปาทีนํ มตฺถเก กตฺวา ตตฺถ ตตฺถ นิสฺสิสฺสุ.

๑ ปิณฺฑูปาสาณ หลังหิน, ลานหิน

๒ ฝ่าละมี สิ่งที่ปิดปากหม้อดินที่เป็นหม้อข้าวหม้อแกง

ในวันวาระที่ ๗ พระเถระทำลายหินดาด แสดงตนแล้ว.

สตตเม วาเร เถโร ปิณฺธุปาสาณํ ภินฺทิตฺวา อตฺตานิ ทสฺเสสิ.

มหาชน เห็นพระเถระแล้ว กล่าวว่

“ท่านปิณฑโถลภการทวาชะผู้เจริญ ท่านจงจับหินของท่านไว้ให้มั่น, อย่าให้พวกข้าพเจ้าทั้งหมดพินาศเสียเลย.”

มหาชน โเถโร ทิสฺวา “ภนฺเต ปิณฺธุปาสาณ ทว ปาสาณํ ทพฺหํ กตฺวา คณฺห, มา โน สพฺเพ นาสิย -อิติ.

พระเถระ เอาปลายเท้าเหยียดหินทิ้งไป.

เถโร ปาสาณํ ปาทนฺเตน ชิปีตฺวา วิสฺสชฺเชสิ.

แผ่นหินนั้นไปตั้งอยู่ในที่เดิมนั่นเอง.

โส คนฺตฺวา ยถาฐาเนยฺว ปติฏฺฐาสิ.

พระเถระได้ยืนอยู่ในที่สุดแห่งเรือนของเศรษฐี.

เถโร เสฏฺฐิสฺส เคหมตฺถเก อฏฺฐาสิ.

เศรษฐีเห็นท่านแล้ว หมอบลงแล้ว กราบเรียนว่า “ลงเถิด พระผู้เป็นเจ้า” นิมนต์พระเถระผู้ลงจากอากาศให้นั่งแล้ว, ให้นำบาตรลงมาให้เต็มด้วยวัตถุลอันมีรสหวาน ๔ อย่างแล้ว ได้ถวายแก่พระเถระ.

ต่อ ทิสฺวา เสฏฺฐิ อูเรน นิปฺปชฺชิตฺวา, “โอตฺตรถ สามิ -อิติ วตฺวา อากาสโต โอตฺถณฺณํ โเถโร นิสีทาเปตฺวา ปตฺตํ โอตฺตาราเปตฺวา จตฺตุมมจฺจรูปุณฺณํ กตฺวา เถรสฺส อทาสิ.

พระเถระรับบาตรแล้วบ้วนน้ำสูวิहार ไปแล้ว.

เถโร ปตฺตํ คเหตฺวา วิหาราภิมุโข ปายาสิ.

ลำดับนั้น ชนเหล่าใดที่อยู่ในป่าบ้าง อยู่ในบ้านบ้าง ไม่เห็นปาฏิหาริย์ของพระเถระ,

ชนเหล่านั้นประชุมกันแล้ววิงวอนพระเถระว่า

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงแสดงปาฏิหาริย์แม้แก่พวกผม” ดังนี้แล้ว ก็พากันติดตามพระเถระไป.

อดสฺส เย อรฺถญฺเ คตา วา คามคตา วา ปาฏิหาริยํ น ปสฺสีสุ,

เต สนนิปตฺติว “ภนฺเต อมฺหากปิ ปาฏิหาริยํ ทสฺเสสิ -อิติ โเถโร อนุพฺนธิสุ.

พระเถระนั้น แสดงปาฏิหาริย์แก่ชนเหล่านั้นๆ พลางได้ไปยังพระวิหารแล้ว.

โส เตสํ เตสํ ปาฏิหาริยํ ทสฺเสนโต วิหารํ อคฺมาสิ.

[พระศาสดาทรงห้ามภิกษุทำปาฏิหาริย์]

พระศาสดา ทรงสดับเสียงมหาชนที่ติดตามพระเถระนั้นอ้ออึ้งอยู่ จึงตรัสถามว่า “อานนท นั่นเสียงใคร?” ทรงสดับว่า “พระเจ้าข้า พระปิณโฑลภารทวาชะเหาะขึ้นไปในอากาศแล้ว ถือเอาบาตรไม้จันทน์, นั่นเสียงในสำนักของท่าน”

จึงรับสั่งให้เรียกพระปิณโฑลภารทวาชะมา ตรัสถามว่า “ได้ยินว่า เธอทำอย่างนั้นจริงหรือ?”

เมื่อท่านกราบทูลว่า “จริง พระเจ้าข้า” จึงตรัสว่า “ภารทวาชะ ทำไมเธอจึงทำอย่างนั้น?”

ทรงติเตียนพระเถระ แล้วรับสั่งให้ทำลายบาตรนั้นให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่แล้ว รับสั่งให้ประทานแก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อประโยชน์แก่การบดผสมยาตา แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกทั้งหลาย เพื่อต้องการไม่ให้ทำปาฏิหาริย์.

สตถา ตัณฺหุณฺณิตฺวา อุนฺนทฺนตฺสส มหฺชนสฺส สทฺทํ สุตฺวา “อานนท กสเสโส สทฺโท -อิตฺติ ปุจฺฉิตฺวา

“ภนฺเต ปิณโฑลภารทวาชเณ อากาเส อุปฺปตฺติตฺวา **จฺนุทฺนปตฺโต** คหิโต, ตสฺส สนฺติเก **เอโส** สทฺโท -อิตฺติ สุตฺวา

ปิณโฑลภารทวาชํ ปกฺโกสาเปตฺวา “สจฺจํ กิร ตยา เอวํ กตฺ -อิตฺติ ปุจฺฉิตฺวา “สจฺจํ ภนฺเต -อิตฺติ วุตฺเต, “กสฺมา เต ภารทวาช เอวํ กตฺ

-อิตฺติ เถรํ วิครหิตฺวา ตํ ปตฺตํ ฆณฺฑพฺพชฺชํ เภทาเปตฺวา ภิกฺขุณฺโณ อณฺชนปฺปิสฺนตฺถาย ทาเปตฺวา

ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย สวากานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสิ.

| ฝ่ายพวกเดียรถีย์ได้ยินว่า

“ทราบที่พระสมณโคดมให้ทำลายบาตรนั้นแล้ว ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อต้องการมิให้ทำปาฏิหาริย์”

จึงเที่ยวบอกกันในถนนในพระนครว่า “สาวกทั้งหลายของพระสมณโคดม ไม่ก้าวล่วงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติแม้เพราะเหตุชีวิต, ถึงพระสมณโคดมก็จักรักษาสิกขาบทที่ทรงบัญญัตินั้นเหมือนกัน, บัดนี้ พวกเรา ได้โอกาสแล้ว”

| **ติตฺถิยาปิ** “**สมฺมโณ** กิร โคตฺโม ตํ ปตฺตํ เภทาเปตฺวา ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย สวากานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสิ -อิตฺติ สุตฺวา

“สมณสฺส โคตมสฺส **สวากา** ปญฺญตฺตํ สิกฺขาปทํ ชีวิตเหตุปิ นาคิฏกมฺนฺติ, **สมฺมโณ**ปิ โคตฺโม ตํ รกฺขิสฺสเตว, อิทานิ อมฺเหหิ **โอกาโส**

ลทฺโธ -อิตฺติ นครวิถีสฺสุ อารโจะนฺตา วิจฺริสฺสุ,

แล้วกล่าวว่า “พวกเรารักษาคูณของตน จึงไม่แสดงคุณของตนแก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตรไม่ในกาลก่อน,

เหล่าสาวกของพระสมณโคดม แสดงคุณของตนแก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตร,

พระสมณโคดมรับสั่งให้ทำลายบาตรนั้นแล้ว ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่เหล่าสาวก เพราะพระองค์เป็นบัณฑิต,

บัดนี้พวกเราจักทำปาฏิหาริย์กับพระสมณโคดมนี้แล.” |

“**มฺย** อตฺตโน คุณฺโณ รกฺขณฺตา ปุพฺเพ ทารุณยปตฺตสฺส การณฺหา อตฺตโน คุณฺโณ มหฺชนสฺส น ทสฺสยิมฺหา,

สมณสฺส โคตมสฺส **สวากา** ปตฺตสฺส การณฺหา อตฺตโน คุณฺโณ มหฺชนสฺส ทสฺเสสฺสุ,

สมฺมโณ โคตฺโม อตฺตโน ปญฺชิตฺตตาย ตํ ปตฺตํ เภทาเปตฺวา สวากานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสิ, อิทานิ **มฺย** เตเนว สทฺธี ปาฏิหาริยํ กริสฺสาม -อิตฺติ

วทิสฺสุ. |

[พระศาสดาทรงประสงค์จะทำปาฏิหาริย์]

พระเจ้าพิมพิสาร ทรงสดับถ้อยคำนั้นแล้ว เสด็จไปยังสำนักพระศาสดา กราบทูลถามว่า

“พระเจ้าข้า ได้ทราบว่าพระองค์ ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่เหล่าสาวก เพื่อต้องการมิให้ทำปาฏิหาริย์เสียแล้วหรือ?”

ราชา พิมพิสารโ ทํ ถํ สุตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา “ตฺมฺเหหิ กิร ภนฺเต ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย สวากานํ **สิกฺขาปทํ** ปญฺญตฺตํ -อิตฺติ.

พระศาสดา. ขอถวายพระพร มหาบพิตร.

“อาม มหาราช -อติ.

พระราชา. บัดนี้ พวกเดียรถีย์พากันกล่าวว่า ‘พวกเราจักทำปาฏิหาริย์กับด้วยพระองค์,’
บัดนี้ พระองค์จักทรงทำอะไร?

“อิทานิ ตติถิยา ‘ตุมเหติ สหธิ ปาฏิหาริย์ กริสสามาติ วทนติ, กิณฑานิ กริสสถ -อติ.

พระศาสดา. เมื่อเดียรถีย์เหล่านั้นทำ, อาตมภาพก็จักทำ มหาบพิตร.

“เตสุ กรินเตสุ, กริสสามิ มหาราช -อติ.

พระราชา. พระองค์ทรงบัญญัติศึกษาบทไว้แล้วมิใช่หรือ?

“นनु ตุมเหติ สิกขาบท ปญญุตต์ -อติ.

พระศาสดา. มหาบพิตร อาตมภาพมิได้บัญญัติศึกษาบทเพื่อตน,
ศึกษาบทนั้นนั่นแล อาตมภาพบัญญัติไว้เพื่อสาวกทั้งหลาย.

“นาหิ มหาราช อตตโน สิกขาบท ปญญเปสี, เตเมว สาวกาน ปญญุตต์ -อติ.

พระราชา. ศึกษาบท เป็นอันชื่อว่าอันพระองค์ทรงบัญญัติในสาวกทั้งหลายอื่น เว้นพระองค์เสีย พระเจ้าข้า.

“ตุมเห รุเปตวา อญญุตถ สิกขาบท ปญญุตต์ นาม โหติ ฆนเต -อติ.

พระศาสดา. มหาบพิตร ถ้าเช่นนั้น อาตมภาพจักย้อนถามพระองค์นั่นแหละ ในเพราะเรื่องนี้,
มหาบพิตร ก็อุทธานในแวนแคว้นของพระองค์มีอยู่หรือ?

“เตนหิ มหาราช เตเมเวตถ ปฏิกุจฉิสสามิ, อตถิ ปน เต มหาราช วิชิต อุยยาน -อติ.

พระราชา. มี พระเจ้าข้า.

“อตถิ ฆนเต -อติ.

พระศาสดา. มหาบพิตร ถ้าวามหาชนพึงเคี้ยวกินผลไม้ เป็นต้นว่าผลมะม่วง ในพระอุทยานของพระองค์.
พระองค์พึงทรงทำอะไร แก่เขา?

“สเจ เต มหาราช อุยยาน มหาชน อมพาทีนึ ชาเทยย, กิมสส กตตพพ -อติ.

พระราชา. พึงลงอาชญา พระเจ้าข้า.

“ทณโฑ ฆนเต -อติ.

พระศาสดา. ก็พระองค์ยอมได้เพื่อเสวยหรือ?

“ตวั ปน ชาทิตุ ลภสิ -อติ.

พระราชา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า, อาชญาไม่มีแก่หม่อมฉัน, หม่อมฉันยอมได้เพื่อเสวยของๆ ตน.

“อาม ฆนเต, มยหิ ทณโฑ นตถิ, อห อตตโน สนตกั ชาทิตุ ลภามิ -อติ.

พระศาสดา. มหาบพิตร อาชญาแม่ของอาตมภาพย่อมแผ่ไปในแสนโกฏิจักรวาล เหมือนอาชญาของพระองค์ที่แผ่ไปในแว่นแคว้นประมาณ ๓๐๐ โยชน์, อาชญาไม่มีแก่พระองค์ผู้ส่วยผลไม้ทั้งหลาย เป็นต้นว่าผลมะม่วงในอุทยานของพระองค์, แต่มีอยู่แก่ชนเหล่าอื่น, ขึ้นชื่อว่า การก้าวล่วงบัญญัติ คือสิกขาบท ย่อมไม่มีแก่ตน, แต่ย่อมมีแก่สาวกเหล่าอื่น; อาตมภาพจึงจักทำปาฏิหาริย์.

“มหาราช ยถา ตว ตีโยชนสติเก รชเช อาณา ปวตตติ, อตตโน อูยยานเ อมพาทีนิ ขาทนต์สส ทนต์ นตฺถิ, อญญเสํ ปน อตฺถิ; เอรํ มมปิ จกกวาฬโกฏิสทสเส อาณา ปวตตติ, อตตโน สิกขาบทปญฺญตฺติยา อติกกโม นาม นตฺถิ, อญญเสํ ปน อตฺถิ; กริสสามหํ ปาฏิหาริย์ -อิตฺติ.

พวกเดียรฉัตรฟังถ้อยคำนั้นแล้ว ปรีชากันว่า “บัดนี้พวกเราฉิบหายแล้ว, ได้ยินว่าพระสมณโคดมทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อเหล่าสาวกเท่านั้น, ไม่ทรงบัญญัติไว้เพื่อตน; ได้ยินว่า ท่านปรารภจะทำปาฏิหาริย์เองที่เดียว; พวกเราจักทำอย่างไรกันเล่า?”

ติตฺติยา ตํ กถํ สุตฺวา “อิทานิมห นนฺฐา, สมณเณ กิร โคตเมน สาวกานญญเว สิกขาบท ปญฺญตฺตํ, น อตตโน; สยเมว กิร ปาฏิหาริย์ กตฺตุกาโม; กิณฺฑุ โข กโรม -อิตฺติ มนฺตยีสฺสุ.

พระราชาทูลถามพระศาสดาว่า “เมื่อไร พระองค์จักทรงทำปาฏิหาริย์? พระเจ้าข้า.”

ราชา สตถารํ ปุจฺฉิ “ภนฺเต กทา ปาฏิหาริย์ กริสฺสถ -อิตฺติ.

พระศาสดา. มหาบพิตร โดยล่วงไปอีก ๔ เดือน ต่อจากนี้ไป วันเพ็ญเดือน ๘ จักทำ.

“อิโต จาตุมมาสจฺจเณ อาสาฬหปุณฺณมาຍํ มหाराช -อิตฺติ.

พระราชา. พระองค์จักทรงทำที่ไหน? พระเจ้าข้า.

“กตถ กริสฺสถ ภนฺเต -อิตฺติ.

พระศาสดา. อาตมภาพจักอาศัยเมืองสาวัตถีทำ มหาบพิตร.

“สาวตฺถิ นิสฺสาย มหाराช -อิตฺติ.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า “ก็ทำไม พระศาสดาจึงอ้างที่ไกลอย่างนี้?”

“กสฺมา ปน สตถา เอรํ ทูรภูฏานํ อปทิสฺติ -อิตฺติ.

แก้วว่า “เพราะที่นั่นเป็นสถานที่ทำมหาปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์; อีกอย่างหนึ่ง พระองค์อ้างที่ไกลที่เดียว แม้เพื่อประโยชน์จะให้มหาชนประชุมกัน.”

“ยสฺมา ตํ สพฺพพุทฺธานํ มหาปาฏิหาริย์กรณฺภูฏานํ; อปิจ มหาชนสฺส สนฺนิปาตตถายปิ ทูรภูฏานเว อปทิสฺติ -อิตฺติ.

พวกเดียรฉัตรฟังถ้อยคำนั้นแล้ว กล่าวว่า

“ได้ยินว่า ต่อจากนี้โดยล่วงไป ๔ เดือน พระสมณโคดม จักทำปาฏิหาริย์ ณ เมืองสาวัตถี, บัดนี้ พวกเราไม่ละเที่ยว จักติดตามพระองค์ไป, มหาชนเห็นพวกเราแล้ว จักถามว่า ‘นี่อะไรกัน?’ ที่นั่น พวกเราจักบอกแก่เขาว่า ‘พวกเราพูดไว้แล้วว่า ‘จักทำปาฏิหาริย์กับพระสมณโคดม,’ พระสมณโคดมนั้นย่อมหนีไป, พวกเราไม่ให้พระสมณโคดมหนีหนี จึงติดตามไป.”

ติตถิยา ต่ กถิ์ สุตวา “อิโต กิร จตุนัน มาसान อจเจยน **สมโณ** โคตโม สาวตถิย ปาฏิหาริย์ กิริสสตี, อิทานิ ต่ อมฺมุจิตวา ว อุนฺพณิสฺสาม. **มหาชน** อมเห ทิสฺวา ‘**กิมิทฺติ** ปุจฺฉิสฺสตี. **อถสฺส** วกฺขาม ‘**มย**’ สมณฺณ โคตเมณ สหฺธิ ปาฏิหาริย์ กิริสสามาติ วทิมหา. **โส** ปลายติ, **มยฺม** สฺส ปลายติ อทฺตวา อุนฺพณฺธาม -อิตี.

พระศาสดา เสด็จเที่ยวไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ออกมาแล้ว.

สตถา ราชคเห ปิณฺฑชาย จริตฺวา นิกฺขมิ.

ถึงพวกเดียรฉัตร ก็ออกมาข้างหลังของพระองค์นั้นแล อยู่ใกล้ที่ๆ พระผู้มีพระภาคทรงทำภักติก.

ติตถิยา ปิสฺส ปจฺฉโตว นิกฺขมิตฺวา ภตฺตกิจฺจภูฏาเน วสนฺตี.

ในวันรุ่งขึ้นพวกเดียรฉัตรบริโภคอาหารเช้าในที่ๆ ตนอยู่แล้ว.

วสิตฺถูฏาเน ปุณฺทิวเส ปาตฺราสํ กโรณฺตี.

เดียรฉัตรเหล่านั้น ถูกพวกมนุษย์ถามว่า “นี่อะไรกัน?” จึงบอกโดยนัยแห่งคำที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล.

เต มนุสฺเสหิ ‘**กิมิท**’ -อิตี ปุจฺฉิตฺตา เหมฏฺฐา วุตฺตเนยฺนเว อารโจะณฺตี.

ฝ่ายมหาชน คิดว่า “พวกเราจักดูปาฏิหาริย์” ดังนี้ แล้วได้ติดตามไป.

มหาชน โนปิ “ปาฏิหาริย์ ปสฺสิสฺสาม -อิตี อุนฺพณฺธิ.

พระศาสดาบรรลู่ถึงพระนครสาวัตถีโดยลำดับ.

สตถา อุนฺพฺพเพน สาวตถิ ปาปุณฺนิ.

[เดียรฉัตรเตรียมทำปาฏิหาริย์แข่ง]

แม้พวกเดียรฉัตร ก็ไปกับพระองค์เหมือนกัน ชักชวนอุปัฏฐากได้ทรัพย์แสนหนึ่งแล้ว ให้ทำมณฑปด้วยเสาไม้ตะเคียน^๑ ให้มุงด้วยอุบลเสียว นั่งพูดกันว่า “พวกเราจักทำปาฏิหาริย์ในที่นี้.”

ติตถิยา ปิ เตน สหฺธิเยว คนฺตฺวา อุปัฏฐากเ สมหาทเปตฺวา สตสฺสสฺสํ ลภิตฺวา ขทฺิริตฺถมฺเมหิ มณฺฑปํ กาทเรตฺวา นิลุปฺเปลฺหิ ฉาทาเปตฺวา “อิธ ปาฏิหาริย์ กิริสสาม -อิตี นิสฺสีทิสฺสุ.

ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า

“พวกเดียรฉัตรให้ทำมณฑปแล้ว พระเจ้าข้า, แม้ข้าพระองค์จะให้ทำมณฑปเพื่อพระองค์.”

อถ **ราชา** ปเสนทิโกสโล สตถารํ อุปฺสงฺกมิตฺวา “ภนฺเต ติตฺถิเยหิ **มณฺฑป** กาทโร, **อห** ปิ ตุมหากํ มณฺฑปํ กาทเรมิ -อิตี.

๑ ขทฺิริ ในที่บางแห่งแปลว่า ไม้สะแก.

พระศาสดา. อย่าเลยมหาบพิตร, ผู้ทำมณฑปของอาตมภาพมี.

“อลิ มหาราช, อติ มยห์ มณฑปการโก -อติ.

พระราชสา. คนอื่นใครเล่า เว้นข้าพระองค์เสีย จักอาจทำได้ พระเจ้าข้า?

“ภนเต มั ฐเปตวา โก อณโณ กาตุ สกุขิสสตี -อติ.

พระศาสดา. ท้าวสักกเทวราชา.

“สกุโก เทวราชา -อติ.

พระราชสา. ก็พระองค์จักทรงทำปาฏิหาริย์ที่ไหนเล่า? พระเจ้าข้า.

“กหิ ปน ภนเต ปาฏิหาริย์ กิริสสตี -อติ.

พระศาสดา. ที่คงไม้คั่นทามพฤกษ์^๑ มหาบพิตร.

“คณชาม พรุกขมุเล มหาราช -อติ.

พวกเดียรฉัตรได้ยินว่า “ได้ข่าวว่า พระสมณโคดมจักทำปาฏิหาริย์ ที่คงไม้มะม่วง”

จึงบอกพวกอุปัฏฐากของตน ให้ลดต้นมะม่วงเล็กๆ โดยที่สุดแม้งอกในวันนั้น ในที่ระหว่างโยชน์หนึ่ง แล้วให้ทิ้งไปในป่า.

ติตติยา “อมพรุกขมุเล กิริ ปาฏิหาริย์ กิริสสตี -อติ สุตวา อตตโน อุปัฏฐากานิ อาโรเจตวา โยชนพณตเร ฐาเน อนตมโส ตทหุชาตี อมพโปตัก อุปปาฐาเปตวา อรณเณ ชิปาเปสึ.”

ในวันเพ็ญเดือน ๘ พระศาสดาเสด็จเข้าไปภายในพระนคร.

สตถา อาสาฬหปุณณมี ทิวเส อนโตนคร ปาวีสี.”

ผู้รักษาสวนของพระราชสา ชื่อคันทะ เห็นมะม่วงสุกผลใหญ่ผลหนึ่ง ในระหว่างกลุ่มใบที่มัดด้ามแดงทำรังไว้
ไล่กาที่มาชุมนุมด้วยความโลภในกลิ่นและรสแห่งมะม่วงนั้นให้หนีไปแล้ว ถือเอาเพื่อประโยชน์แด่พระราชสา
เดินไปเห็นพระศาสดาในระหว่างทาง คิดว่า

“พระราชสาเสวยผลมะม่วงนี้แล้ว พึงพระราชทานกหาปณะแก่เรา ๘ กหาปณะหรือ ๑๖ กหาปณะ,
กหาปณะนั้นไม่พอเพื่อเลี้ยงชีพในอัตภาพหนึ่งของเรา;

ก็ถ้าว่า เราจักถวายผลมะม่วงนี้แด่พระศาสดา, นั้นจักเป็นคุณนำประโยชน์เกื้อกูลมาให้แก่เราตลอดกาลไม่มีสิ้นสุด.”

รณโณ อุยยานปาโล คณโฑ นาม เอก ปิงคลกิปิลิเกหิ กตปตตปุฏฐส อนตเร มหนต อมพปก กั ทิสวา

ตสส คนธรส โลภณ สมปตต เว วายเส ปลาเปตวา รณโณ อตถาย อาทาย คจจนโต อนตรามคเค สตถาร ทิสวา จินเตสิ

“ราชา อิม อมพ ชาทิตวา มย อ อณู วา โสฬส วา กหาปณ ทเทย, ตี เม เอกสมิ อตตภาเว ชีวิตวุตติยา นาลิ;
สเจ ปน สตุ อิม ทสสามิ, อปริยนต์ เม กาล ทิตาว หิ ภวิสสตี -อติ.

เขาน้อมถวายผลมะม่วงนั้นแด่พระศาสดา.

โส ตี อมพ สตุ อุปนาเมสิ.”

พระศาสดาทรงมองดูพระอานนทเถระแล้ว.

สตถา อานนทเถระ โอโลเกสิ.”

๑ คง บริเวณ เช่น ในคงไม้ศรีมหาโพธิ์. คณชามพรุกข ต้นมะม่วงที่นายคันทะ คนเฝ้าสวนปลูก หมายถึง บริเวณต้นมะม่วงคันทะ

ลำดับนั้นพระเถระนำบาตรที่ทำวามหาราษทั้ง ๔ ถวายออกมาแล้ว วางที่พระหัตถ์ของพระองค์.

อถสส เถโร จากตุ้มหาราษทตติยํ ปตตํ นีหริตฺวา หตฺเถ ฐฺเปสิ.

พระศาสดา ทรงน้อมบาตรเข้าไปรับมะม่วงแล้ว ทรงแสดงอาการเพื่อทรงนั่งในที่นั้นนั่นแหละ.

สตถา ปตตํ อุปนาเมตฺวา อมพํ ปฏิกฺคเหตฺวา ตตฺเถว นิสิตฺนาการํ ทสฺเสสิ.

พระเถระปฐวีรถวายแล้ว.

เถโร จีวรํ ปณฺญเปตฺวา อทาสิ.

ลำดับนั้น เมื่อพระองค์ทรงนั่งบนจีวรนั้นแล้ว พระเถระกรองน้ำดื่ม แล้วขยำมะม่วงสุกผลนั้น ได้ทำให้เป็นน้ำปานะถวาย.

อถสส ตสฺมึ นิสินฺนสฺส เถโร ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา ตํ อมฺพปุกกํ มทฺทิตฺวา ปานกํ กตฺวา อทาสิ.

พระศาสดาเสวยน้ำปานะผลมะม่วงแล้วตรัสกะนายคณทชะว่า “เธอจงค้ำยดินร่วนขึ้นแล้ว ปลูกเมล็ดมะม่วงนี้ในที่นี้นั่นแหละ.”

สตถา อมฺพปานกํ ปิวิตฺวา คณทฺ อาท “อิมํ อมฺพภูฏี อีเชว ปสุํ วิยฺยฺหิตฺวา โรเปหิ -อิตฺติ.

เขาได้ทำอย่างนั้นแล้ว.

โส ตถา อทาสิ.

[ประวัติคณทามพฤกษ์]

พระศาสดา ทรงล้างพระหัตถ์บนเมล็ดมะม่วงนั้น.

สตถา ตสฺส อุปริ หตฺถํ โหวิ.

พอเมื่อพระหัตถ์อันพระองค์ทรงล้างแล้วเท่านั้น, ต้นมะม่วงมีลำต้นเท่าศิรชะไถ^๑ มีประมาณ ๕๐ ศอกโดยส่วนสูงอกขึ้นแล้ว.

หตฺเถ ไรตฺมตฺเตยฺว, นงฺคลสิสฺมตฺตคฺขนฺโธ หุตฺวา อนฺพุพฺเพน ปณฺณาสหตฺถอ อมฺพรุกฺโข อุฏฺฐฺหิ.

กิ่งใหญ่ ๕ กิ่ง คือ ใน ๔ ทิศๆ ละกิ่ง เบื้องบนกิ่งหนึ่ง ได้มีประมาณกิ่งละ ๕๐ ศอกเทียว.

จตุสฺส ทิสาสฺส เอเกกา อุทฺธํ เอกา -อิตฺติ ปณฺจ มหาสาขา ปณฺณาสปณฺณาสหตฺถาว อเหตุ.

ต้นมะม่วงนั้นสมบูรณ์ด้วยช่อและผล ได้ทรงไว้ซึ่งพวงแห่งมะม่วงสุกรอบในที่แห่งหนึ่ง ในทันใดนั้นนั่นเอง.

โส ตาวเทว ปุพฺผผลสมฺปนฺโน หุตฺวา เอกสฺมึ ฐฺาเน ปริกฺกอกมฺพปณฺฑิตโร อโหสิ.

พวกภิกษุผู้มาข้างหลัง มาขอรับผลมะม่วงสุกเหมือนกัน.

ปจฺจโต อาคจฺจนฺตา ภิกฺขุ อมฺพปุกฺกานิ ขาทนฺตาเยว อาคมิสฺสุ.

พระราชา ทรงสดับว่า “ข่าวว่า ต้นมะม่วงเห็นปานนี้เกิดขึ้นแล้ว”

จึงทรงตั้งอาร์กขาไว้ด้วยพระดำรัสว่า “ใครๆ อย่าตัดต้นมะม่วงนั้น.”

ราชา “เอวรฺูโป กิร อมฺพรุกฺโข อุฏฺฐฺิตโต -อิตฺติ สุตฺวา “มา นํ โภจฺจิ ฉินฺทิ -อิตฺติ อารกฺโข ฐฺฺเปสิ.

ก็ต้นมะม่วงนั้น ปรากฏชื่อว่า “คณทามพฤกษ์” เพราะความที่นายคณทชะปลูกไว้.

โส ปน คณฺเทน โรปิตฺตตา “คณฺทามพฺรูกฺโข เตว ปณฺญายิ.

แม้พวกนักเลงเคี้ยวกินผลมะม่วงสุก แล้วพูดว่า

“เจ้าพวกเดียรถีย์ถ้อยเว่ย พวกเจ้ารู้ว่า ‘พระสมณโคตมจักทรงทำปาฏิหาริย์ที่โคนต้นคัมภีร์ตามพพสุภังค’
จึงสั่งให้ถอนต้นมะม่วงเล็กๆ แม่ที่เกิดในวันนั้นในวันนั้นในโยชนหนึ่ง, ต้นมะม่วงนี้ ชื่อว่า คัมภีร์ตามพพะ”
แล้วเอาเมล็ดมะม่วงที่เป็นเดน ประหารพวกเดียรถีย์เหล่านั้น.

ธุดตกาปี อมพปุกกานิ ขาติตวา “อเร ทูภูตติตติยา “**สมโณ** โคตโม คณตมพรุกขมุเล ปาฏิหาริย์ กิริสสติ -อิติ
ตุมเหติ โยชนพณตเร ตพหุชาตานิ **อมพโปตกา** อูปาฏาปีตา, คณตมโพ นาม **อโย** -อิติ วตวา เต อัจฉริยอุมพภูตติ ปาหริสุ.

[ท้าวสักกะทำลายพิธีของพวกเดียรถีย์]

ท้าวสักกะทรงสั่งบังคับว่าตวลาหกเทวบุตรว่า

“ท่านจงถอนมณฑปของพวกเดียรถีย์เสียด้วยลม แล้วให้ลม (หอบไป) ทิ้งเสีย บนแผ่นดินที่ทิ้งหยากเยื่อ.”

สกุโก วาตวลาหกเทวบุตรต อานาเปสิ “ติตติยานัน มณฑป วาเตหิ อูปาฏตวา อุกการณมิมิ ขิปาเปหิ -อิติ.

เทวบุตรนั้นได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว.

โส ตถา อกาสิ.

ท้าวสักกะสั่งบังคับสุริยเทวบุตรว่า “ท่านจงขยำมณฑลพระอาทิตย์ยัง (พวกเดียรถีย์) ให้เราร้อน.”

สุริยเทวบุตรต อานาเปสิ “สุริยมณฑลัน นิคคณนโต ตาเปหิ -อิติ.

แม้เทวบุตรนั้นก็ได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว.

โสปี ตถา อกาสิ.

ท้าวสักกะทรงสั่งบังคับว่าตวลาหกเทวบุตรอีกว่า “ท่านจงยังมณฑลแห่งลม (ลมหัวด้วน) ให้ตั้งขึ้นไปเกิด.”

ปุณ วาตวลาหก อานาเปสิ “วาตมณฑลัน อุกฐาเปนโต ยาหิ -อิติ.

เทวบุตรนั้นทำอยู่ เหมือนอย่างนั้น โปรยเกลียวรุกลิงที่สระของพวกเดียรถีย์ที่มีเหงื่อไหล.

โส ตถา กโรนโต ติตติยานัน ปคฆริตเสทสริเร รชวภูตติโย โอกิริ.

พวกเดียรถีย์เหล่านั้นได้เป็นเช่นกับจอมปลวกแดง.

เต ตามพวมมิสทิสสา อเหตุ.

ท้าวสักกะทรงสั่งบังคับแม่วัสสวลาหกเทวบุตรว่า “ท่านจงให้หยาดน้ำเม็ดใหญ่ๆ ตก.”

วัสสวลาหกปี อานาเปสิ “มหนตานิ มหนตานิ พินทุนิ ปาเตหิ -อิติ.

เทวบุตรนั้นได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว.

โส ตถา อกาสิ.

ที่นั่น กายของพวกเดียรถีย์เหล่านั้น ได้เป็นเช่นกับแมโคตต่างแล้ว.

อถ เนสิ **กาโย** กพรคาวิสทิสโอ โหสิ.

พวกเขาแตกหมูกัน หนีไปในที่เฉพาะหน้าๆ นั้นเอง.

เต นิคคณา หุตวา สมมุขสมมุขภูตติเนเวว ปลาสิสุ.

เมื่อพวกเขาหนีไปอยู่อย่างนั้น, ขาวนาคนหนึ่งเป็นอุปัฏฐากของปุณณกัสสปะ คิดว่า

“บัดนี้เป็นเวลาทำปาฏิหาริย์แห่งพระผู้เป็นเจ้าของเรา, เราจักดูปาฏิหาริย์นั้น” แล้วปล่อยโค

ถือหม้อยาคุและเชือก ซึ่งตนนำมาแต่เช้าตรู่ เดินมาอยู่ เห็นปุณณะหนีไปอยู่เช่นนั้น จึงกล่าวว่า

“ท่านครับ ผมมาด้วยหวังว่า ‘จักดูปาฏิหาริย์ของพระผู้เป็นเจ้า,’ พวกท่านจะไปที่ไหน?”

เอวี่ ปลายนุเตสุ, ปุณณกัสสปส อูปุฏฐากโก เอโก กสสโก “อิทานิ เม อyyานัน ปาฏิหาริยกรณเวลา, ตั ปาฏิหาริย์ ปลสิสสามิ -อิติ

โคณเ วิสสขเขตวา ปาโตว อาภตั ยาคุกกุญญเจว โยตตยจ คเหตุวา อาคจจโนโต ปุณณ ตถา ปลายนตัง ทิสวา

“ภนเต อหัง ‘อyyานัน ปาฏิหาริย์ ปลสิสสามิติ อาคจจามิ, ตุเม กหัง คจจถ -อิติ.

ปุณณะ. ท่านจะต้องการอะไรด้วยปาฏิหาริย์. ท่านจงให้หม้อและเชือกนี้แก่เรา.

“กิณเต ปาฏิหาริเยน. อิมิ เม กุญญจ โยตตยจ เทหิ -อิติ.

เขาถือเอาหม้อและเชือกที่อุปัฏฐากนั้นให้แล้ว ไปยังฝั่งแม่น้ำ เอาเชือกผูกหม้อเข้าที่คอของตนแล้ว กระโดดลงไปในห้วงน้ำ ยังพองน้ำให้ตั้งขึ้นอยู่ ทำกาละเกิดในอเวจีแล้ว.

โส เตน ทินนัง กุญญจ โยตตยจ อาทาย นทีตีรั คนตวา กุญ โยตเตน อตตโน คีวายั พนธิตวา รหเท ปติตวา

อุทกพพพเพ อุกุฐาเปโนโต กาลัง กตวา อวิจิมหิ นิพพตติ.

พระศาสดาทรงนิรมิตจกกรมแก้วในอากาศ.

สตถา^๑ อากาเส รตนจกกรม มาเปสิ.

ที่สุดด้านหนึ่งของจกกรมนั้น ได้มีที่ขอบปากจักรวาลด้านปาจิมทิศ^๒, ด้านหนึ่งได้มีที่ขอบปากจักรวาลด้านปัจจิมทิศ^๓.

ตสส เอกา โกวิ ปาจิมจกกวาพมุขวภูฏิยั อโหสิ, เอกา ปจจิมจกกวาพมุขวภูฏิยั.

พระศาสดา เมื่อบริษัทมีประมาณ ๓๖ โยชนประชุมกันแล้ว,

ในเวลาบ่าย เสด็จออกจากพระคันธกุฎี ด้วยทรงดำริว่า “บัดนี้เป็นเวลาทำปาฏิหาริย์” แล้วได้ทรงยืนที่หน้ามุข.

สตถา, สนนิปติตาย ฉตตีสโยชนาย ปริสาย, วพตมมานกจจายาย “อิทานิ ปาฏิหาริยกรณเวลา -อิติ คนธกุฎีโต นิขมิตวา

ปมุเช อุกุฐาสิ.

[สาวกสาวิการับอาสาทำปาฏิหาริย์แทน]

ครั้งนั้น อนาคตามีอุบาสิกาคนหนึ่ง ผู้นั้นทมารดา ชื่อขรรณี เข้าไปเฝ้าพระองค์แล้ว กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า, เมื่อธิดาเช่นหม่อมฉันมีอยู่, กิจที่พระองค์ต้องลำบากย่อมน่าไม่มี. หม่อมฉันจักทำปาฏิหาริย์.”

อถ นั ขรรณี นาม นนทมาตา เอกา อนาคามีอุปาสิกา อุปสงกมิตวา “ภนเต, มาทิสาย ธิตริ วิชขมานาย, ตุเมหากัง กิลมนกัจจัน นตถิ.

อหัง ปาฏิหาริย์ กริสสามิ -อิติ อาห.

พระศาสดา. ขรรณี เธอจักทำอย่างไร?

“กถัง กริสสสิ ขรรณี -อิติ.

๑ ส. สกโก.

๒ ทิศตะวันออก สก. ปราชิน

๓ ทิศตะวันตก

ฆรณี. พระเจ้าข้า หม่อมฉัน จักทำแผ่นดินใหญ่ในห้องแห่งจักรวาลหนึ่งให้เป็นน้ำ แล้วด่าลงเหมือนนางนงกเป็ดน้ำ แสดงตนที่ขอบปากแห่งจักรวาลด้านปาจีนทิศ, ที่ขอบปากแห่งจักรวาลด้านปัจฉิมทิศ อุตตรทิศ และทักษิณทิศ ก็เช่นนั้น, ตรงกลางก็เช่นนั้น; เมื่อเป็นเช่นนั้น มหาชนเห็นหม่อมฉันแล้ว, เมื่อใครๆ พุดขึ้นว่า ‘นั่นใคร?’, ก็จะบอกว่า ‘นั่น ชื่อนางฆรณี. อานูภาพของหญิงคนหนึ่งยังเพียงนี้ก่อน, ส่วนอานูภาพของพระพุทธเจ้า จักเป็นเช่นไร?’ พวกเดียรฉัตรไม่ทันเห็นพระองค์เลย ก็จักหนีไปด้วยอาการอย่างนี้.

“ภนเต เอกสมิ จกกวาหคพเม มหาปฐวี อุทกั กตวา อุทกสกุณิกา วिय นิมุชชิตวา ปาจีนจกกวาพมุชวภูมฺมียิ อตตานํ ทสเสสสามิ, ตถา ปจฉิมอุตตรทกขินจกกวาพมุชวภูมฺมียิ, ตถา มชฺเฌ;

อด มหาชนา มํ ทิสฺวา, ‘กา เอสาติ วุตเต, วกฺขนติ ‘ฆรณี นาเมสา, อฺยิ ตวา เอกิสฺสา อิตฺติยา อานูภาโว, พุทฺธานํ อานูภาโว ปน กิทีโส ภวิสฺสตีติ; เอวํ ติตฺติยา ตฺมเห อทิสฺวาว ปลาโยสฺสนติ -อิตฺติ.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนางว่า “ฆรณี เราย่อมทราบความที่เธอเป็นผู้สามารถทำปาฏิหาริย์เห็นปานนี้ได้, แต่พวกดอกไม้นี้ เขามิได้ผูกไว้เพื่อประโยชน์แก่เธอ” แล้วทรงห้ามเสีย.

อด นํ สตถา “ชานามิ เต ฆรณี เอวรูปํ ปาฏิหาริย์ กาคํ สมตถภาวํ, น ปนายํ ตวตถาย พทฺโธ มาลาบุญฺโ -อิตฺติ วตฺวา ปฏิกฺกขิปี.

นางฆรณีนั้น คิดว่า “พระศาสดาไม่ทรงอนุญาตแก่เรา, คนอื่นผู้สามารถทำปาฏิหาริย์ยิ่งขึ้นไปกว่าเราจะมิแน่แท้” ดังนี้ แล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง.

สา “น เม สตถา อนุชานาติ, อทฺธา มยา อุตฺตริตฺโร ปาฏิหาริย์ กาคํ สมตถโถ อญฺโญ อตฺถิ -อิตฺติ เอกมนตํ อญฺฐาสี.

ฝ่ายพระศาสดา ทรงดำริว่า “คุณของสาวกเหล่านั้นจักปรากฏด้วยอาการอย่างนี้แหละ” ทรงสำคัญอยู่ว่า “พวกสาวกจักบังลือสีหนาท ณ ท่ามกลางบริษัทมีประมาณ ๓๖ โยชน ด้วยอาการอย่างนี้” จึงตรัสถามสาวกแม้พวกอื่นอีกว่า “พวกเธอจักทำปาฏิหาริย์อย่างไร?

สตถาปิ “เอวเมว เตสํ คุโณ ปากโณ ภวิสฺสตี -อิตฺติ “เอวํ ฉตฺตีสโยชนาย ปริสาย มชฺเฌ สีหนาทํ นทิสฺสนติ -อิตฺติ มญฺญมาโน อปเรปิ ปุจฺฉิ “ตฺมเห กถํ ปาฏิหาริย์ กวิสฺสถ -อิตฺติ.

สาวกเหล่านั้นก็กราบทูลว่า “พวกข้าพระองค์จักทำอย่างนี้และอย่างนี้ พระเจ้าข้า” แล้วยืนอยู่เฉพาะพระพักตร์ของพระศาสดานั้นแหละ บังลือสีหนาท.

เต “เอวญจ เอวญจ กวิสฺสาม ภนเต -อิตฺติ สตถุ ปุโรโต ฐิตาว สีหนาทํ นทิสฺสุ.

บรรดาสาวกเหล่านั้น ได้ยินว่า ท่านจุลลนาถปิณฑิกะ คิดว่า

“เมื่ออนาคามีอุบาสกผู้เป็นบุตรเช่นเรามีอยู่, กิจที่พระศาสดาต้องลำบากย่อมน่าไม่มี” จึงกราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักทำปาฏิหาริย์” ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า “เธอจักทำอย่างไร?” จึงกราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักนิรมิตอัทธภาพเหมือนพรหมประมาณ ๑๒ โยชน์ จักประดับตกแต่งการประดับพรหม ด้วยเสียงเช่นกับมหาเมฆกระหึ่มในท่ามกลางบริษัทนี้, มหาชนจักถามว่า ‘นี่ชื่อว่าเสียงอะไรกัน?’ แล้วจักกล่าวกันเองว่า ‘นัยว่า นี่ชื่อว่าเป็นเสียงแห่งการประดับพรหมของท่านจุลลนาถปิณฑิกะ,’

พวกเดียรฉัตรจักคิดว่า ‘อานุภาพของคฤหบดียังถึงเพียงนี้ก่อน, อานุภาพของพระพุทธรเจ้าจักเป็นเช่นไร?’

ยังไม่ทันเห็นพระองค์เลยก็จักหนีไป.”

เตสฺส กิร จุลลนาถปิณฑิก “มาทิสเ อุนาคามีอุบาสก ปุตุเต วิชขมาเน, สตถุ กิลมนกัจจ นตถิ -อิตติ จินฺเตตวา

“อห ภาเนเต ปาฏิหาริย์ กริสฺสามิ -อิตติ วตวา “กถํ กริสฺสสิ -อิตติ ปุญฺญโร อห

“อห ภาเนเต ทวาทสโยชนิกํ พรหมตตภาวํ นิम्मินิตวา อิมิสฺสา ปริสาย มขฺเฆ มหาเมฆคฺชชิตฺสทิสเนน สทฺเทเน พรหมอบฺปิฐฺฐนํ นาม ออบฺปิฐฺฐสสามิ, มหาชนา ‘กิสฺสทโท นาม เมโสตี ปุจฺฉิตวา “จุลลนาถปิณฑิกสฺส กิร พรหมอบฺปิฐฺฐนสฺสทโท นามาทิ วกฺชนติ.

ติตฺถิยา ‘คหฺปติกสฺส ตาว เอโส อานุภาโว, พุทฺธานุภาโว กิทิสโส ภวิสฺสตีติ ตุมฺเห อทิสฺวาว ปลาโยสฺสนติ -อิตติ.

พระศาสดาตรัสเช่นนั้นเหมือนกัน แม้แก่ท่านจุลลนาถปิณฑิกะนั้นว่า “เราทราบอานุภาพของเธอ”

แล้วไม่ทรงอนุญาตการทำปาฏิหาริย์.

สตถา “ชานามิ เต อานุภาวํ -อิตติ ตสฺสาปิ ตเถว วตวา ปาฏิหาริยกรณํ นานุชานิ.

ต่อมา สามเณรชื่อว่า วีรา มีอายุได้ ๗ ขวบ บรรลุปฏิสัมภิชา รูปหนึ่ง ถวายบังคมพระศาสดาแล้วกราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า หม่อมฉันจักทำปาฏิหาริย์.”

อเถกา ปฏิสมฺภิชาปฺปตฺตา สตฺตวสฺสิกา วีรสามเณริ นาม สตฺถารํ วนฺหิตวา “อห ภาเนเต ปาฏิหาริย์ กริสฺสามิ -อิตติ อห.

พระศาสดา. วีรา เธอจักทำอย่างไร?

“กถํ กริสฺสสิ วีเร -อิตติ.

วีรา. พระเจ้าข้า หม่อมฉันจักนำภูเขาสีเนรุ ภูเขาจักรวาล และภูเขาหิมพานต์ ตั้งเรียงไว้ในที่นี้

แล้วจักออกจากภูเขานั้นๆ ไปไม่ขัดข้อง ดุจนางหงส์,

มหาชนเห็นหม่อมฉันแล้วจักถามว่า ‘นั่นใคร?’ แล้วจักกล่าวว่า ‘วีรสามเณริ’

พวกเดียรฉัตรคิดกันว่า ‘อานุภาพของสามเณรผู้มีอายุ ๗ ขวบ ยังถึงเพียงนี้ก่อน,

อานุภาพของพระพุทธรเจ้าจักเป็นเช่นไร?’ ยังไม่ทันเห็นพระองค์เลยก็จักหนีไป.”

“ภาเนเต สีเนรุญจ จกฺกวาฬปฺพตฺตญจ ทิมวณฺตญจ อหริตวา อิมสฺมี ฐฺฐาเน ปฏฺฐิปาฏิยา ฐฺฐเปตวา อห หิสฺสกุณฺธิ วิย

ตโต ตโต นิภขมิตวา อสฺซชฺฆมานา คมิสฺสามิ. มหาชนน มํ ทิสฺวา ‘กา เอโสตี ปุจฺฉิตวา วีรสามเณริตี วกฺชนติ.

ติตฺถิยา ‘สตฺตวสฺสิกาย ตาย สามเณริยา ออยมานุภาโว, พุทฺธานุภาโว กิทิสโส ภวิสฺสตีติ ตุมฺเห อทิสฺวาว ปลาโยสฺสนติ -อิตติ.

เบื้องหน้าแต่นี้ไป พึงทราบคำเห็นปานนี้ โดยทำนองดั่งที่กล่าวแล้วนั้นแล.

อิโต ปรี เอรูปานิ วจฺจานิ วุตฺตานุสาเรเนว เวทิตฺตพฺพานิ.

พระผู้มีพระภาค ตรัสแม่แก่สามเณรนั้นว่า “เราทราบอานุภาพของเธอ” ดังนี้แล้ว ก็ไม่ทรงอนุญาตการทำปาฏิหาริย์.

ตสสาปิ ภควา “ชานามิ เต อานุภาวํ -อิตติ วตวา ปาฏิหาริยกรณํ นานุชานิ.

ลำดับนั้น สามเณรชื่อจุนทะผู้เป็นชีณาสพ บรรลุปฏิสัมภिता รูปหนึ่ง มีอายุ ๗ ขวบแต่เกิดมา เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว กราบทูลว่า “ข้าพระองค์จักทำปาฏิหาริย์ พระเจ้าข้า” ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า “เธอจักทำอย่างไร?” จึงกราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักจับต้นหว้าใหญ่ที่เป็นธงแห่งชมพูทวีปที่ลำต้นแล้วเขย้านำผลหว่าใหญ่มาให้บริษัทนี้เคี้ยวกิน, และข้าพระองค์จักนำดอกแคฝอยมาแล้ว ถวายบังคมพระองค์.”

อเถโก ปฏิสมภิปปโตโต ชีณาสโว จุนทสามเณโร นาม ชาติยา สุตตวโสโส สุตถารุ ออุปสงกมิตวา วนทิตวา

“อหิ ภาเนเต ปาฏิหาริยํ กริสสามิ -อิตติ วตวา “ถถิ กริสสสิ -อิตติ ปุณฺณู ออาห

“อหิ ภาเนเต ชมพูทูปัสส ธชภูตํ มหาชมพูรุกขํ ชนธะ คเหตวา จาเลตวา มหาชมพูผลานิ อหริตวา อิมํ ปริสํ ชาทาเปสสามิ, ปาริจฉตตกกุสุมานิ จ อหริตวา ตุมเห วนทิสสามิ -อิตติ.

พระศาสดาตรัสว่า “เราทราบอานุภาพของเธอ” ดังนี้แล้ว ก็ทรงห้ามการทำปาฏิหาริย์แม่ของสามเณรนั้น.

สตถา “ชานามิ เต อานุภาวํ -อิตติ วตวา ตสสาปิ ปาฏิหาริยกรณํ ปฏิกขิปี.

ลำดับนั้น พระเถรีชื่ออุบลฉันทา ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า “หม่อมฉันจักทำปาฏิหาริย์ พระเจ้าข้า”

ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า “เธอจักทำอย่างไร?” จึงกราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า หม่อมฉันจักแสดงบริษัทมีประมาณ ๑๒ โยชน์โดยรอบ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

อันบริษัทมีประมาณ ๓๖ โยชน์โดยกลม แวดล้อมแล้ว มาถวายบังคมพระองค์.”

อถ ออุปปลวณณา เถรี สุตถารุ วนทิตวา “อหิ ภาเนเต ปาฏิหาริยํ กริสสามิ -อิตติ วตวา “ถถิ กริสสสิ -อิตติ ปุณฺณู ออาห

“อหิ ภาเนเต สมมุตตา ทวาทสโยชนํ ปริสํ ทสเสตวา อาวภูฏโต ฉตติสโยชนาย ปริสาย ปริวโต จกกวตติราชา หุตวา อาคนตวา ตุมเห วนทิสสามิ -อิตติ.

พระศาสดาตรัสว่า “เราทราบอานุภาพของเธอ” แล้วก็ทรงห้ามการทำปาฏิหาริย์ แม่ของพระเถรีนั้น.

สตถา “ชานามิ เต อานุภาวํ -อิตติ วตวา ตสสาปิ ปาฏิหาริยกรณํ ปฏิกขิปี.

ลำดับนั้น พระมหาโมคคัลลานเถระ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้ว กราบทูลว่า “ข้าพระองค์จักทำปาฏิหาริย์ พระเจ้าข้า”

ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า “เธอจักทำอย่างไร?” จึงกราบทูลว่า

“ข้าพระองค์จักวางเขาหลวงชื่อสินธุไว้ไยระหว่างพินแล้ว เคี้ยวกินภูเขานั้นดูจพิชเมล็ดผักกาด พระเจ้าข้า.”

อถ มหาโมคคัลลานเถโร ภควนตํ วนทิตวา “อหิ ภาเนเต ปาฏิหาริยํ กริสสามิ -อิตติ วตวา “ถถิ กริสสสิ -อิตติ ปุณฺณู ออาห

“อหิ ภาเนเต สิเนรูปพุตราชํ ทนตุนตเร ฐเปตวา สาสปีชํ วิย นํ ชาทิสสามิ -อิตติ.

พระศาสดา. เธอจักทำอะไร? อย่างอื่น.

“อณฺณํ ก็ กริสสสิ -อิตติ.

มหาโมคคัลลานะ. ข้าพระองค์จักม้วนแผ่นดินใหญ่นี้ดูจเสื่อลำแพน แล้วใส่เข้าไว้ (หนีบไว้) ในระหว่างนิ้วมือ.

“อิมํ มหาปฐวี กุฏสารกํ วิย สิวลลิตวา อองคฺลนตเร นิกขิปีสสามิ -อิตติ.

พระศาสดา. เธอจักทำอะไร? อย่างอื่น.

“อณฺณํ ก็ กริสสสิ -อิตติ.

มหาโมคคัลลานะ. ข้าพระองค์จักยกหมุนแผ่นดินใหญ่ ให้เป็นเหมือนแป้นหมุนภาชนะดินของช่างหม้อ แล้วให้มหาชนเคี้ยวกินไอชะแผ่นดิน.

“มหาปฐวี กุลาลจกั กวี ยิว ปริวัตเตตวา มหาชนั ปฐโวชั ขาทาเปสสามิ -อิติ.

พระศาสดา. เธอจักทำอะไร? อย่างอื่น.

“อณฺญั กิ กริสฺสสิ -อิติ.

มหาโมคคัลลานะ. ข้าพระองค์จักทำแผ่นดินไว้ในมือเบื้องซ้าย แล้ววางสัตว์เหล่านี้ไว้ในทวีปอันด้วยมือเบื้องขวา.

“วามหตเถ ปฐวี กตวา อิเม สตเต ทกฺขินหตฺเถน อณฺญสมิ ทีเป สฺฐเปสสามิ -อิติ.

พระศาสดา. เธอจักทำอะไร? อย่างอื่น.

“อณฺญั กิ กริสฺสสิ -อิติ.

มหาโมคคัลลานะ. ข้าพระองค์จักทำเขาสีเนรุให้เป็นด้ามร่ม ยกแผ่นดินใหญ่ขึ้นวางไว้ข้างบนของภูเขาสีเนรุอัน เอามือข้างหนึ่งถือไว้ คล้ายภิกษุมีร่มในมือ จงกรมไปในอากาศ.

“สีเนรุํ ฉตฺตทณฺฑํ กตวา มหาปฐวี อุกฺขิปิตวา ตสฺสุปริ สฺฐเปตวา ฉตฺตทโถ ภิกฺขุ วีย เอกหตฺเถนาทาย อากาเส จงฺกมิสฺสามิ -อิติ.

พระศาสดาตรัสว่า “เราทราบอาณาภาพของเธอ” ดังนี้แล้วก็ไม่ทรงอนุญาตการทำปาฏิหาริย์ แม้ของพระเถระนั้น.

สตฺถา “ชานามิ เต อาณาภาวํ -อิติ ตสฺสาปิ ปาฏิหาริยกรณํ นานุชานิ.

พระเถระนั้นคิดว่า “ชะรอยพระศาสดาจะทรงทราบผู้สามารถทำปาฏิหาริย์ยิ่งกว่าเรา” จึงได้ยืนอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง.

โส “ชานาติ มณฺเญ สตฺถา มยา อุตฺตริตฺรํ ปาฏิหาริยํ กาคุ สมตฺถํ -อิติ เอกมณฺฑํ อญฺฐาสิ.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพระเถระนั้นว่า

“โมคคัลลานะ พวงดอกไม้นี้เรามีได้ผูกไว้เพื่อประโยชน์แก่เธอ, ด้วยว่า เราเป็นผู้มีฐานะที่หาผู้เสมอมิได้, ผู้อื่นที่ชื่อว่าสามารถนำฐานะของเราไปได้ไม่มี; การที่ผู้สามารถนำฐานะของเราไปได้ไม่พึงมีในบัดนี้ ไม่เป็นของอัศจรรย์, แม้ในกาลที่เราเกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉานที่เป็นอเหตุกกำเนิด ผู้อื่นที่สามารถนำฐานะของเราไปก็มิได้มีแล้วเหมือนกัน”

อันพระเถระทูลถามว่า ในกาลไรเล่า? พระเจ้าข้า” จึงทรงนำอดีตนิทานมา ตรัสกัณหุสฺสภชาติก^๑ นี้ ให้พิสดารว่า

อน นั สตฺถา “นาย โมคคัลลาน ทวตฺถาย พทฺโธ มาลาปฺปญฺเญ, อหํ ทิ อสมฺมจฺจโร, มม จฺรํ อณฺโณ วหิตฺตุ สมตฺโถ นาม นตฺถิ;

อนจฺฉริยเจตฺตํ, ยํ อิทานิ มม จฺรํ วหิตฺตุ สมตฺโถ น ภวเยย; อเหตุกฺตฺริจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตกาเลปิ มม จฺรํ อณฺโณ วหิตฺตุ สมตฺโถ นาโหสิเยว -อิติ วตฺวา “กทา ปน ภนฺเต -อิติ เถเรน ปุณฺณสุ อตฺตํ อหริตฺวา

“รุษณ์ก็มีอยู่ในกาลใดๆ, ทางไปในที่ลุ่มลึก มีอยู่ในกาลใด,
ในกาลนั้นแหละ พวกเจ้าของย่อมเทียมโคซื้ออักษะ,
โคซื้ออักษะนั้นแหละ ย่อมนำรุษณ์ไป”

“ยโต ยโต ครุ รุรุ ยโต คมภีรวตตนิ,
ตทาสสุ กณ्हี ยุณชนติ, สวาสุ ตั วหเต รุรุ -อิตติ

อิหิ กณ्हอุสมชชชตัก^๑ วิตถาเรตวา ปุน ตเทว วตถุ วิเสเสตวา ทสเสนโต

เมื่อจะทรงแสดงเรื่องนั้นนั่นแหละ ให้พิเศษยิ่งขึ้นไปอีก จึงตรัสนั้นทวิสาทชาตกนี้^๒ ให้พิสดารว่า

“บุคคลพึงกล่าวคำเป็นที่พอใจเท่านั้น, ไม่พึงกล่าวคำไม่เป็นที่พอใจ ในกาลไหนๆ;
(เพราะ) เมื่อพราหมณ์กล่าวคำเป็นที่พอใจอยู่,
โคนันทวิสาทเซ็นภาระอันหนักไปได้; ยังพราหมณ์นั้นให้ได้ทรัพย์,
และพราหมณ์นั้นได้เป็นผู้มีใจเบิกบาน เพราะการได้ทรัพย์นั้น.”

“มนาปเมว ภาเสยย, นามนาปี กุทาจัน;
มมนาปี ภาสมานสส ครุภาริ อุทพพิ,
ธณจ น อลาเภสิ เตน จตตมโน อหุ -อิตติ

อิหิ นนทวิสาทชาตก^๓ วิตถาเรตวา กเถสิ.

ก็แล พระศาสดาครั้นตรัสแล้ว จึงเสด็จขึ้นสู่จรงกรมแก้วนั้น.

กเถตวา จ ปน สตถา ตั รตนจงกม อภีรุหิ.

ข้างหน้าได้มีบริษัทประมาณ ๑๒ โยชน์, ข้างหลัง ข้างซ้าย และข้างขวา ก็เหมือนอย่างนั้น,
ส่วนโดยตรง มีประมาณ ๒๔ โยชน์.

ปุโรโต ทวาทสโยชนิกา ปริสา อโหสิ, ตถา ปจจโต จ อุตตรโต จ ทกขินโต จ, อุกุภ ปน จตุพพิสตีโยชนิกา.^๔

พระผู้มีพระภาคได้ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ในท่ามกลางบริษัท.

ปริสาย มชเณ ภควา ยมกปาฏิหาริย์ อกาสิ.

ยมกปาฏิหาริย์นั้น บันชิตพิงทราบตามพระบาลีอย่างนี้ก่อน.

ตั ปาลีโต ตาว เอวิ เวทิตพพิ.

๑ ชุ. ชา. ๒๗/๑๐. ตทภูฏกถา. ๑/๒๔๓.

๒ ชุ. ชา. ๒๗/๑๐. ตทภูฏกถา. ๑/๒๔๓.

๓ ชุ. ชา. ๒๗/๑๐. ตทภูฏกถา. ๑/๒๔๔.

๔ ปุราณโปตถเก “จตุวีสติโยชนิกา -อิตติ ทิสสติ.

[ลักษณะของยมกปาฏิหาริย์]

| “ญาณในยมกปาฏิหาริย์ของพระตถาคตเป็นไฉน?

ในญาณนี้ พระตถาคตทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ไม่ทั่วไปด้วยพวกสาวก;
ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระกายเบื้องบน, สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องล่าง;
ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระกายเบื้องล่าง, สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องบน;

| “กตมฺ ตถาคตสฺส ยมกปาฏิหาริเย ญาณํ? อธิ ตถาคตโต ยมกปาฏิหาริย์ กโรติ อสาธารณํ สาวเกหิ;
อุปริมกายโต อคคิกขณฺโ ปวตตติ, เหมฐิมกายโต อุทธารา ปวตตติ;
เหมฐิมกายโต อคคิกขณฺโ ปวตตติ, อุปริมกายโต อุทธารา ปวตตติ;

ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระกายเบื้องหน้า, สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องหลัง;
ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระกายเบื้องหลัง, สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องหน้า;
ปุรตถิมกายโต, ปจฉิมกายโต; ปจฉิมกายโต, ปุรตถิมกายโต;

ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระเนตรเบื้องขวา, สายน้ำไหลออกแต่พระเนตรเบื้องซ้าย;
ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระเนตรซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่พระเนตรเบื้องขวา;
ทกขินกฺขิโต, วามกฺขิโต; วามกฺขิโต, ทกขินกฺขิโต;

ท่อนไฟพุ่งออกแต่ช่องพระกรรณเบื้องขวา, สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระกรรณเบื้องซ้าย;
ท่อนไฟพุ่งออกแต่ช่องพระกรรณเบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระกรรณเบื้องขวา;
ทกขินกณฺณโสโตโต, วามกณฺณโสโตโต; วามกณฺณโสโตโต, ทกขินกณฺณโสโตโต;

ท่อนไฟพุ่งออกแต่ช่องพระนาสิกเบื้องขวา, สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระนาสิกเบื้องซ้าย;
ท่อนไฟพุ่งออกแต่ช่องพระนาสิกเบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระนาสิกเบื้องขวา;
ทกขินนาสิกโสโตโต, วามนาสิกโสโตโต; วามนาสิกโสโตโต, ทกขินนาสิกโสโตโต;

ท่อนไฟพุ่งออกแต่จอยพระอังสะเบื้องขวา, สายน้ำไหลออกแต่จอยพระอังสะเบื้องซ้าย;
ท่อนไฟพุ่งออกแต่จอยพระอังสะเบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่จอยพระอังสะเบื้องขวา;
ทกขินอํสกุฏโต, วามอํสกุฏโต; วามอํสกุฏโต, ทกขินอํสกุฏโต;

ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระหัตถ์เบื้องขวา, สายน้ำไหลออกแต่พระหัตถ์เบื้องซ้าย;
ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระหัตถ์เบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่พระหัตถ์เบื้องขวา;
ทกขินหตฺถโต, วามหตฺถโต; วามหตฺถโต, ทกขินหตฺถโต;

ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระปรีศเบื้องขวา, สายน้ำไหลออกแต่พระปรีศเบื้องซ้าย;
ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระปรีศเบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่พระปรีศเบื้องขวา;
ทกขินปสฺสโต, วามปสฺสโต; วามปสฺสโต, ทกขินปสฺสโต;

ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระบาทเบื้องขวา, สายน้ำไหลออกแต่พระบาทเบื้องซ้าย;
ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระบาทเบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่พระบาทเบื้องขวา,
ทักษิณปาทโต, วามปาทโต; วามปาทโต, ทักษิณปาทโต;

ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระองค์ลี, สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระองค์ลี;
ท่อนไฟพุ่งออกแต่ช่องพระองค์ลี สายน้ำไหลออกจากพระองค์ลี;
องคุลีหิ, องคุลนตริกาทิ; องคุลนตริกาทิ, องคุลีหิ;

ท่อนไฟพุ่งออกแต่ขุมพระโลมาขุมหนึ่งๆ สายน้ำไหลออกแต่พระโลมาเส้นหนึ่งๆ,
ท่อนไฟพุ่งออกแต่พระโลมาเส้นหนึ่งๆ, สายน้ำไหลออกแต่ขุมพระโลมาขุมหนึ่งๆ,
เอเกกโลมกุปโต [อคคิกขนโร](#) ปวตตติ, เอเกกโลมโต [อุททธารา](#) ปวตตติ;
เอเกกโลมโต [อคคิกขนโร](#) ปวตตติ, เอเกกโลมกุปโต [อุททธารา](#) ปวตตติ;

(รัศมีทั้งหลาย^๑ ย่อมเป็นไปด้วยสามารถ) แห่งสี ๖ อย่าง คือ เขียว เหลือง แดง ขาว หงสบาท^๒ ปภัสสร^๓;
ฉนวน วรรณาน นิลาน ปิตกาน โลहितกาน โอทาทาน มณเชฐฐาน ปภัสสราน;

พระผู้มีพระภาคทรงจงดกรม, พระพุทธริมิตย่อมยืน หรือนั่ง หรือสำเร็จการนอน;
(พระผู้มีพระภาคทรงยืน, พระพุทธริมิตย่อมจงดกรม นั่ง หรือสำเร็จการนอน,
พระผู้มีพระภาคทรงนั่ง, พระพุทธริมิตย่อมจงดกรม ยืน หรือสำเร็จการนอน;
พระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จไสยาสน์, พระพุทธริมิตย่อมจงดกรม ยืน หรือนั่ง;
พระพุทธริมิตจงดกรม, พระผู้มีพระภาค ย่อมทรงยืน ทรงนั่ง หรือสำเร็จสีหไสยาสน์;
พระพุทธริมิตทรงยืน, พระผู้มีพระภาค ย่อมทรงจงดกรม ทรงนั่ง หรือทรงสำเร็จสีหไสยาสน์;
พระพุทธริมิตทรงนั่ง, พระผู้มีพระภาคย่อมทรงจงดกรม ทรงยืน หรือสำเร็จสีหไสยาสน์)
พระพุทธริมิตสำเร็จสีหไสยาสน์, พระผู้มีพระภาคย่อมทรงจงดกรม ทรงยืน หรือทรงนั่ง.
นี้เป็นญาณในยมกปาฏิหาริย์ของพระตถาคต.” |

[ภควา](#) จงกมติ, [นิมมิโต](#) ติฏฐติ वा निसिทธิ वा सेय्यं वा กपเปदि; ॥

[นิมมิโต](#) सेय्यं कपपेदि, [ภक्वा](#) जगमदि वा तिष्ठति वा निसिทธิ वा.

[อิหิ](#) तत्तात्सस यमकपातिहारिये णुण्णि -อิต्ति.^๔ |

ก็พระศาสดาเสด็จจงดกรมบนที่จงดกรมนั้น ได้ทรงทำปาฏิหาริย์นี้แล้ว.

อิหิ ปน ปาฏิหาริย์ [สตัดา](#) ตสมิ จงกเม จงกมิตวา อกาสิ.

๑ นิยมเติม...วเสน รัสโย วตตนติ.

๒ หงสบาท (หงสะบาด) มีสีคล้ายเท้าหงส์ คือ สีแดงปนเหลือง, สีแดงเรื่อ หรือ สีแสด ก็ว่า.

๓ เลื่อมพราย, มีแสงพราวๆ เหมือนแสงพระอาทิตย์แรกขึ้น

๔ ขุ. ปฏิ. ๓๑/๑๘๓.

เพื่อจะแสดงเนื้อความนั้นว่า “ท่อไฟย่อมพุ่งออกแต่พระกายเบื้องบน ด้วยอำนาจเตโชกสิณสมบัติของพระศาสนานั้น, สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องล่าง ด้วยอำนาจอาโปกสิณสมบัติ;

ท่อไฟพุ่งออกแต่ที่ๆ สายน้ำไหลออกแล้วอีก, และสายน้ำก็ไหลออกแต่ที่ๆ ท่อไฟพุ่งออก”

พระสารีบุตรเถระจึงกล่าวว่า “เหตุนี้มิใช่กายโต อุปริมกายโต.”

“ตสส เตโชกสิณสมบัติวิเสสน อุปริมกายโต อคคิกขนโร ปวตตติ, อาโปกสิณสมบัติวิเสสน เหตุนี้มิใช่กายโต อุททธารา ปวตตติ; ปุน อุททธาราย ปวตตตฺถฐานโต อคคิกขนโร ปวตตติ, อคคิกขนธสส จ ปวตตตฺถฐานโต อุททธารา ปวตตติ -อิติ ตมตลฺ ทสเสตุ” “เหตุนี้มิใช่กายโต อุปริมกายโต -อิติ วุตต.”

นัยในบททั้งปวงก็เช่นนี้.

เอส นโย สพพปะทสุ.

ก็ในยมกปาฏิหาริย์นี้ ท่อไฟมิได้เจือปนกับสายน้ำเลย, อนึ่งสายน้ำก็มิได้เจือด้วยท่อไฟ,

อคคิกขนโร ปเนตถ อุททธาราย อสมมิสโส อโหสิ, ตถา อุททธารา อคคิกขนเณ.

ก็นัยว่า ท่อไฟและสายน้ำทั้งสองนี้ พุ่งขึ้นไปตลอดถึงพรหมโลก แล้วก็ไหลลามาไปที่ขอบปากจักรวาล.

อุภยปี กิร เจต ยาว พรหมโลกา อุคคณตฺวา จกฺกฺวาพฺมุขวภูมฺมึยฺย ปวตตติ.

ก็เพราะเหตุที่พระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ว่า “ฉนฺนํ วนฺณณานํ” พระรัศมีมีวรัณณะ ๖ ประการของพระศาสนานั้น พุ่งขึ้นไปจากห้องแห่งจักรวาลหนึ่ง ดุจทองคำกว้าง^๑ซึ่งกำลังไหลออกจากเบ้า และดุจสายน้ำแห่งทองคำที่ไหลออกจากทะนานยนต์ จดพรหมโลกแล้วกระท้อนกลับมาจดขอบปากจักรวาลตามเดิม.

“ฉนฺนํ วนฺณณานํ -อิติ วุตตตฺตฺตา ปนสส ฉพพณฺณรสีโย

กฺกุณฺเฑหิ อาสิณฺยจมานํ วิสิณฺสุวณฺณํ วิย ยนตนาฬิกโต นิกฺขนฺตฺวา สุวณฺณรธสฺสารา วิย จ เอกจกฺกฺวาพคฺคพฺกโต อุคคณตฺวา พรหมโลกํ อาหจจ ปฏินิวัตตติตฺวา จกฺกฺวาพฺมุขวภูมฺมึเมว คณฺหิสฺสุ.

ห้องแห่งจักรวาลหนึ่ง ได้เป็นดุจเรือต้นโพธิ์ที่ตรึงไว้ด้วยซี่กลอนอันคด มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน.

เอกํ จกฺกฺวาพคฺคพฺก วงฺกโคปานสิวินฺทํ วิย โพธิมฺรํ อโหสิ เอกาโลกํ.

ในวันนั้น พระศาสดาเสด็จจกรมทรงทำ (ยมก)ปาฏิหาริย์ แสดงธรรมกถาแก่มหาชนในระหว่างๆ, และเมื่อทรงแสดง ไม่ทรงทำมหาชนให้หนักใจ^๒ ประทานให้เบาใจยิ่ง.

ตํ ทิวสํ สุตฺตา จงฺกมิตฺวา ปาฏิหาริยํ กโรนฺโต อนตฺรนฺตรา มหาชนสฺส ธมฺมกถํ กเถสิ, กเถนฺโต จ ชนํ นิรฺสฺสาสํ อกตฺวา อสฺสาสตรํ^๓ เทติ.

ในขณะนั้น มหาชนยังสาธุการให้เป็นไปแล้ว.

ตสฺมิ ขณฺเณ มหาชนิน สาธุการํ ปวตเตสิ.

๑ วิสิณ คว้าง อากาศที่หมุนหรือลอยไปตามกระแสลมและน้ำเป็นต้นอย่างไม่มีจุดหมายหรือไม่มีที่ยึดเหนี่ยว เช่น ลอยคว้าง หมุนคว้าง; ลักษณะที่ละลายเหลวอย่างน้ำ เช่น ทองละลายคว้างอยู่ในเบ้า.

๒ นิรฺสฺสาสํ ให้มีความโล่งใจออกแล้ว.

๓ ตฺรปฺปจฺจโย วิเสสนปเพน ยฺยุชิตฺตฺโป, อธิ ปน นามปเพน, “อตีว อสฺสาสํ -อิติ ยุตตตฺร. ม. อสฺสาสวาร.

ในเวลาที่เราสารการของมหาชนนั้นเป็นไป, พระศาสดาทรงตรวจดูจิตของบริษัทซึ่งใหญ่ถึงเพียงนั้น ได้ทรงทราบวาระจิตของคนหนึ่งๆ ด้วยอำนาจอาการ ๑๖ อย่าง.

ตสส สารการปวัตตนกาล สตถา ตาวมหติยา ปริสาย จิตต์ โอลเณโนโต เอกกสส โสฬสนนํ อาการานํ วเสน จิตตวารี อญญาสิ. จิตของพระพุทเจ้าทั้งหลายเป็นไปเร็วอย่างนี้.

เอวํ ลหุกปริวัตต์ พุทธานํ จิตต์.

บุคคลใดๆ เสื่อมใสในธรรมใด และในปาฏิหาริย์ใด, พระศาสดาทรงแสดงธรรม และได้ทรงทำปาฏิหาริย์ด้วยอำนาจอภัยภัยแห่งบุคคลนั้นๆ.

โย โย ยสมิ รมเม ยสมินจ ปาฏิหาริเย ปสนโน, ตสส ตสส อชมาสยวเสน รมมณจ กเถสิ ปาฏิหาริยณจ อกาสิ.

เมื่อพระองค์ทรงแสดงธรรม และทรงทำปาฏิหาริย์ด้วยอาการอย่างนี้, ธรรมาภิสมัยได้มีแก่มหาชนแล้ว.

เอวํ รมเม เทสิยมาเน ปาฏิหาริเย จ กริยามาเน, มหาชนสส รมมาภิสมโย อโหสิ.

ก็พระศาสดาทรงกำหนดจิตของพระองค์ ไม่ทรงเห็นคนอื่นผู้สามารถจะถามปัญหาในสมาคมนั้น จึงทรงนิรมิตพระพุทนิรมิต.

สตถา ปน ตสมิ สมาคเม อตตโน มนํ คเหตุวา อญญํ ปญหํ ปุจจิตฺตํ สมตถํ อทิสวา นิรมิตพุทฺธ มาเปสิ.

พระศาสดาทรงเฉลยปัญหาที่พระพุทนิรมิตนั้นถามแล้ว.

เตน ปุจจิตฺตํ ปญหํ สตถา วิสสชเชสิ.

พระพุทนิรมิตนั้นก็เฉลยปัญหาที่พระศาสดาตรัสถามแล้ว.

สตถารา ปุจจิตฺตํ โส วิสสชเชสิ.

ในเวลาที่เราผู้มีพระภาคทรงจกรม พระพุทนิรมิตสำเร็จอิริยาบถมีการยืนเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง.

ในเวลาที่เราพุทนิรมิตจกรม พระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จพระอิริยาบถมีการยืนเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง.

ภควโต จงกมนกาล นิมิตโต ฐานาทีสุ อญญตรํ กปเปสิ.

นิมิตตสส จงกมนกาล ภควา ฐานาทีสุ อญญตรํ กปเปสิ.

เพื่อจะแสดงเนื้อความนั้น พระธรรมสังคากาจารย์จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า “พระพุทนิรมิตย่อมจกรมบ้าง” เป็นต้น.

ตมตถํ ทสเสตฺตํ “นิมิตโต จงกมติ วาติอาทิ วุตตํ.

ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ ๒๐ โภกในสมาคมนั้น เพราะเห็นปาฏิหาริย์ของพระศาสดา ผู้ทรงทำอยู่อย่างนั้น และเพราะได้ฟังธรรมกถา.

เอวํ กโรนตสส สตฺถุ ปาฏิหาริย์ ทิสวา รมมกถณจ สุตวา ตสมิ สมาคเม วิสติยา ปาณโกณฺฐินํ รมมาภิสมโย อโหสิ.

[พระศาสดาเสด็จจำพรรษาขึ้นดาวดึงส์]

พระศาสดา กำลังทรงทำปาฏิหาริย์อยู่นั้นแล ทรงรำพึงว่า

“พระพุทธรูปเจ้าในอดีตทั้งหลาย ทำปาฏิหาริย์นี้แล้ว จำพรรษาที่ไหนหนอแล?” ทรงเห็นว่า

“จำพรรษาในภพดาวดึงส์ แล้วทรงแสดงอภิธรรมปฏิภักแก่พระพุทธรูปมารดา” ดังนี้แล้ว

ทรงยกพระบาทขวาเหยียบเหนือยอดภูเขาเขาคันธร ทรงยกพระบาทอีกข้างหนึ่งเหยียบเหนือยอดเขาสิเนรุ.

สตถา ปาฏิหาริย์ กโรนโต ว “กตถ นู โข **อดีตพุทธา** อิมิ ปาฏิหาริ กตวา วสสึ อุปเนติ -อิตติ อาวชชิตวา

“ดาวตีสถาเน วสสึ อุปคนตวา มาตุ อภิมมปฏิภัก เทเสนติ -อิตติ ทิสวา ทกขินปาทำ อุกขิปิตวา ยุนธรมตถเก ฐเปตวา อิตริ ปาทำ อุกขิปิตวา สีนธรมตถเก ฐเปสิ.

วาระที่อย่างพระบาท ๓ ก้าว ได้มีแล้วในที่ ๖๘ แสนโยชน์อย่างนี้.

เอว อภุจสุภูจโยชนสตสทสสุภูจฐานะ โดย **ปทวาร** อเหตุ.

ช่องพระบาท ๒ ช่อง ได้ถ่างออกเช่นเดียวกันกับการย่างพระบาทตามปกติ.

เทว **ปาทจจิตทานิ** ปกติปาทวีตทรณสทิสนิกเขปานิ อเหตุ.

ใครๆ ไม่พึงกำหนดว่า “พระศาสดาทรงเหยียดพระบาทเหยียบแล้ว.

“**สตถา** ปาทำ ปสาเรตวา อุกกมิ -อิตติ น สลลกเขตพุพ.

เพราะในเวลาที่พระองค์ทรงยกพระบาทนั้นแหละ ภูเขาเหล่านั้นก็มาสู่ที่ใกล้พระบาทรับไว้แล้ว,

ตสส ทิ ปาทำ อุกขิปนกาเลเยว เต **ปพพตา** ปาทมุลิ อาคนตวา สมปฏิจฉิสสุ,

ในเวลาทีพระศาสดาทรงเหยียบแล้ว ภูเขาเหล่านั้น ก็ได้ตั้งประดิษฐานในที่เดิม.

สตถารา อุกนตกาเล อุกุจาย ยถาฐานะ อุกุจิสสุ.

ท้าวสักกะทรงเห็นพระศาสดาแล้ว ทรงดำริว่า

“พระศาสดาจักทรงเข้าจำพรรษานี้ ในท่ามกลางบัณฑุกัมพลศิลา, อุปการะจักมีแก่เหล่าเทพตามากหนอ,

แต่เมื่อพระศาสดาทรงจำพรรษาที่นี่, เทพดาอื่นๆ จักไม่อาจหยุดมือได้;

ก็แล บัณฑุกัมพลศิลานี้ ยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๕๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์

แม้เมื่อพระศาสดาทรงนั่งแล้ว ก็คงคล้ายกับว่างเปล่า.”

สกุโก สตถาริ ทิสวา จินเตสิ “บัณฑุกัมพลศิลาย มขเม **สตถา** อิมิ วสสาวาสึ อุปเสสสิ, พหุณี วต เทวตานิ **อุปการ** ภวิสสติ,

สตถริ ปเนตถ วสสึ อุปคเต, อถญา **เทวตา** หตถปิ ฐเปตุ น สกขิสสนติ;

อัย โข ปน **ปณตุมพลสิลา** ทิมโต สภูจโยชนา ติริยโต ปถญาสโยชนา ปุถุลโต ปถณธสโยชนา, สตถริ นิสินเนปิ, ตัจฉา วิย ภวิสสติ -อิตติ.

พระศาสดาทรงทราบอริยาศัยของท้าวเธอ ทรงโยนสังฆาฏิของพระองค์ไป ให้คลุมพื้นศิลาแล้ว.

สตถา ตสส อชมาสย วิทิตวา อตตโน สงฆาฏิ สีลาตล ปฏิจฉาทยมานิ จิปี.

ท้าวสักกะทรงดำริว่า “พระศาสดาทรงโยนจีวรมาให้คลุมไว้ก่อน, ก็พระองค์จักทรงนั่งในที่นี้โดยนอด้วยพระองค์เอง.”

สกุโก จินเตสิ “จีวรึ ตวา ปฏิจฉาทยมานิ จิปี, สย ปน ปริตตเก ฐานะ นิสิติสสติ -อิตติ.

พระศาสดาทรงทราบอัธยาศัยของท้าวเธอ จึงทรงนั่งทำบัณชุกัมพลลีลาไว้ภายในขณตจีวรนั่นเอง
ประหนึ่งภิกษุผู้ทรงผ้ามหาบังสุกุล ทำตั่งเตี้ยไว้ภายในขณตจีวรณั้น.

สตถา ตสสชฌาสมย วิทิตวา นิจปีฐกัม มหาปัสสุกุลโก วย ปณชุกมพลลิลัน อนโตจีวรโกเคเยว กตวา นิสีทิ.

ขณะนั้นเอง แม้มหาชนและดูพระศาสดาอยู่ ก็มีให้เห็น.

มหาชนโนปิ ตังขณณญเวย สตถารโ อโลเกนโต นาททส.

กาลนั้น ได้เป็นประหนึ่งเวลาพระจันทร์ตก, และได้เป็นเหมือนเวลาพระอาทิตย์ตก.

จนทสส อฏฐงคมิติกาโล วย อโหสิ, สूरियสส อฏฐงคมิติกาโล วย จ อโหสิ.

มหาชนคร่ำครวญกล่าวคานานี้ว่า

“พระศาสดาเสด็จไปสู่เขาจิตตภูฏ หรือสู่เขาไกรลาส หรือสู่เขายุคันธร,
เราทั้งหลายจึงไม่เห็นพระสัมพุทธเจ้า ผู้โลกเชษฐ์ ผู้ประเสริฐกว่านระ.”

มหาชนโน

“คโต นุ จิตตภูฏ วา เกลาส วา ยุคันธร,
น โน ทกเขมุ สมพุทธัง โลกเชษฐ์ นราสภัง -อติ

อิมิ คาลัง วทนโต ปริเทวี.

อีกพวกหนึ่ง กำลังคร่ำครวญว่า

“ชื่อว่าพระศาสดา ทรงยินดีแล้วในวิเวก, พระองค์จักเสด็จไปสู่แคว้นอื่น หรือชนบทอื่นเสียแล้ว เพราะทรงละอายว่า
‘เราทำปาฏิหาริย์เห็นปานนี้ แก่บริษัทเห็นปานนี้,’ บัดนี้เราทั้งหลายคงไม่ได้เห็นพระองค์” ดังนี้ กล่าวคานานี้ว่า

อปเร “**สตถา** นาม วิเวกรโต, **โส** “เอวรูปาย เม ปริสาย เอวรูปิ **ปาฏิหาริ** กตนติ ลชชชช อณญ รุฏฐัง วา ชนปทัง วา คโต ภวิสสติ;
นทานิ ตัง ทกขิสสาม -อติ ปริเทวนตา อิมิ คามาหิสุ

“พระองค์ผู้เป็นปราชญ์ ทรงยินดีแล้วในวิเวก จักไม่เสด็จกลับมาโลกนี้อีก,
เราทั้งหลายจะไม่ได้เห็นพระสัมพุทธเจ้า ผู้โลกเชษฐ์ ผู้ประเสริฐกว่านระ”

“ปริเวกรโต ธีโร นิมน โลกัง ปุเนหิติ,
น โน ทกเขมุ สมพุทธัง โลกเชษฐ์ นราสภัง -อติ.

ชนเหล่านั้นถามพระมหาโมคคัลลานะว่า “พระศาสดาเสด็จไปที่ไหน? ครับ.”

เต มหาโมคคัลลานัง ปุจฉิสสุ “กทัง ภนเต **สตถา** -อติ.

ท่านแม่ทราบอยู่เอง ก็ยังกล่าวว่า “จงถามพระอนุรุทธเถิด” ด้วยมุ่งหมายว่า “คุณแม่ของสาวกอื่นๆ จงปรากฏ” ดังนี้.

โส สย ชานนโตปิ “ปรสสิปี **คุโณ** ปากโณ โหตุ -อติ อชฌาสมเยน “อนุรุทธัง ปุจฉถ -อติ อาห.

ชนเหล่านั้นถามพระเถระอย่างนั้นว่า “พระศาสดาเสด็จไปที่ไหน? ครับ.”

เต เถโร ตถา ปุจฉิสสุ “กทัง ภนเต **สตถา** -อติ.

อนรุท. เสด็จไปจำพรรษาที่บัณฑุกัมพลศิลา ในภพดาวดึงส์ แล้วทรงแสดงอภิธรรมปิฎกแก่พระมารดา.
“ดาวตีสภวเน ปณฺฑกมฺพลสิลา ยํ วสฺสํ อุกฺคนฺตฺวา มาตุ อภิธมฺมปิฎกํ เทสิตุํ คโต -อิตติ.

มหาชน. จักเสด็จมาเมื่อไร? ครับ.
“กทา อาคมิสฺสตี ภาเนเต -อิตติ.

อนรุท. ทรงแสดงอภิธรรมปิฎกตลอด ๓ เดือนแล้ว จักเสด็จมาในวันมหาปวารณา.
“ตโย มาเส อภิธมฺมปิฎกํ เทเสตฺวา มหาปวารณาทิวเส -อิตติ.

ชนเหล่านั้น พุดกันว่า “พวกเราไม่ได้เห็นพระศาสดา จักไม่ไป” ดังนี้แล้ว ทำที่พักอยู่แล้วในที่นั้นนั่นเอง.
เต “สตถารํ อทิสฺวา น คมิสฺสาม -อิตติ ตตฺถเว ชนธาวารํ กตฺวา วสฺสิสุ.

ได้ยินว่า ชนเหล่านั้นได้มีอากาศนั่นเอง เป็นเครื่องมุงเครื่องบัง.
อากาศเมว ภิร เนสํ ฉทฺนํ อโหสิ.

ชื่อว่าเหยื่อที่ไหลออกจากตัวของบริษัทใหญ่ถึงเพียงนั้น มิได้ปรากฏแล้ว.
ตวามหฺตียา ภิรสาย สิริริสฺสนโท นาม น ปญฺญายี.

แผ่นดินได้แหวกช่องให้แล้ว.
ปฐฺวี วิวรํ อทาสี.

พื้นแผ่นดินในที่ทุกแห่ง ได้เป็นที่สะอาดทีเดียว.
สพฺพตฺถ ภิรสุทฺธเมว ภูมิธตฺลํ อโหสิ.

พระศาสดาได้ตรัสสั่งพระมหาโมคคัลลานะไว้ก่อนทีเดียวว่า
“โมคคัลลานะ เธอพึงแสดงธรรมแก่บริษัทนั้น, จุลอนาถปิณฑิกะจักให้อาหาร.”
เพราะเหตุนั้น จุลอนาถปิณฑิกะแล ได้ให้แล้วซึ่งข้าวต้ม ข้าวสวย ของเคี้ยว (หมาก) พลู ของหอม
สตถา ปฐฺมเมว มหาโมคคฺลลนํ อโวจ “โมคคฺลลนํ ตฺวํ เอติสฺสา ภิรสาย ธมฺมํ เทเสยฺยาสี, จุลอนาถปิณฑิกํ อาหารํ ทสฺสตี -อิตติ.

ระเบียบและเครื่องประดับ แก่บริษัทนั้น ทุกเวลาทั้งเช้าและเย็น ตลอดไตรมาสนั้น.
ตสฺมา ตํ เตมาสํ จุลอนาถปิณฑิกํ ตสฺสา ภิรสาย สายปาตํ สพฺพกาเล ยาคุมฺตตฺขาทนียตมฺพุลคฺนธฺมาลาปิณฺธฺนานิ อทาสี.

พระมหาโมคคัลลานะแสดงธรรมแล้ว วิสัชนาปัญหาที่เหล่าชนผู้มาแล้วๆ เพื่อดูปาฏิหาริย์ งามแล้ว.
มหาโมคคฺลลนํ ธมฺมํ เทเสสิ ปาฏิหาริย์ ภูมิธตฺลํ อโหสิ.

[พระสัมพุทธเจ้าโพโรจนล่องเหล่าเทวดา]

เทวดาในหมื่นจักรวาล แวดล้อมแม้พระศาสดา ผู้ทรงจำพรรษาที่บัณฑุกัมพลศิลา เพื่อทรงแสดงอภิธรรมแก่พระมารดา.
สตถารปี มาตุ อภิธมฺมเทสนตฺถํ ปณฺฑกมฺพลสิลา ยํ วสฺสํ อุกฺคตํ ทสฺสทสฺสจกฺกฺวาทฺเทวตา ภิรวารยฺสิสุ.

เหตุนั้น พระธรรมสังคากาจารย์จึงกล่าวว่า
เตน วุตฺตํ

“ในกาลใด พระพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดบุรุษ ประทับอยู่เหนือบัณฑุกัมพลศิลา
ณ ควางไม้ปาริฉัตตกะ ในภพดาวดึงส์,

“ดาวดีเส ยทา พุทโธ สิลาย ปณทุกมพล
ปาริฉัตตกมุลมหิ วิหาลี บุริสุตโตโม,

ในกาลนั้น เทพดาทั้งหลายในหมื่นโลกธาตุ ประชุมพร้อมกันแล้ว
เข้าเฝ้าพระสัมพุทธเจ้าผู้ประทับอยู่บนยอดเขา,

ทสสุ โลกธาตูลุ สนนิปิตวาน เทวดา
ปยิรุปาสนติ สมพุทธัง วสนตํ นคมุทฺธนิ,

เทพดาองค์ไหนๆ ก็หาไพโรจน์กว่าพระสัมพุทธเจ้าโดยยวระณะไม่,
พระสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ย่อมไพโรจน์ล่องปวงเทพดาทั้งหมด.”

น โกจิ เทโว วณณน สมพุทธสส วิโรจติ,
สพฺเพ เทเว อติกมฺม สมพุทธโธ วิโรจติ -อิตติ.

ก็เมื่อพระศาสดานั้น ทรงนั่งครอบงำเทพดาทุกหมู่เหล่า ด้วยรัศมีพระสรีระของพระองค์อย่างนี้,
พระพุทธรูปมารดาเสด็จมาจากวิมานชั้นดุสิต ทรงนั่ง ณ พระปรตเบื้องขวา.

เอวํ สพฺพเทวดา อตฺตโน สรียปฺกาย อภิภวิตฺวา นิสินฺนสฺส, ปนสฺส มาตา ตฺสิตฺวิมานโต อาคนฺตฺวา ทกฺขิณปฺสฺเส นิสิตฺติ.

แม้อินทกเทพบุตรก็มานั่ง ณ พระปรตเบื้องขวาเหมือนกัน.

อินทโกปิ เทวปุตฺโต อาคนฺตฺวา ทกฺขิณปฺสฺเสยฺว นิสิตฺติ.

อังกุรเทพบุตรมานั่ง ณ พระปรตเบื้องซ้าย.

อังกุโร วามปฺสฺเส.

อังกุรเทพบุตรนั้น เมื่อเทพดาทั้งหลายผู้มีศักดิ์ใหญ่ประชุมกัน ร่นออกไปแล้ว ได้โอกาสในที่ประมาณ ๑๒ โยชน์.

โส มฺหเสฏฺกฺขาสฺส เทวตาสฺส สนนิปิตตาสฺส อปคนฺตฺวา ทฺวาทสโยชนิกเก ฐฺวาน โสภาสํ ลภฺติ.

อินทกเทพบุตรนั่งในที่นั่นเอง.

อินทโก ตตฺถเฏว นิสิตฺติ.

พระศาสดาทรงแลดูเทพบุตรทั้ง ๒ นั้นแล้ว มีพระประสงค์จะยังบริษัทให้ทราบความที่ท่านอันบุคคลถวายแล้ว
แก่ทัตทิโยบุคคล ในศาสนาของพระองค์ เป็นกุศลมีผลมาก จึงตรัสอย่างนี้ว่า

“อังกุระ เธอทำแถวเตาไฟยาว ๑๒ โยชน์ให้ท่านเป็นอันมาก ในกาลประมาณ همینปี ซึ่งเป็นระยะกาลนาน,
บัดนี้เธอมาสู่สมาคมของเรา ได้โอกาสในที่ไกลตั้ง ๑๒ โยชน์ ซึ่งไกลกว่าเทพบุตรทั้งหมด; อะไรหนอแล เป็นเหตุในข้อนี้?”

สตฺถา เต อุกฺโกปิ โอลฺลเกตฺวา อตฺตโน สาสเน ทกฺขิณเยยฺยบุคคลานํ ทินฺนทานสฺส มหฺปผลภาวํ ญฺาเปตฺคาโม เอวมาห

“อังกุร ตยา ทิฆมนฺตเร ทสฺวสฺสสสฺสปริมาณกาเล ทฺวาทสโยชนิกํ อุทฺธนปฺนตฺติ กตฺวา มหาทานํ ทินฺนํ,
ตฺวํทานิ มม สมากมํ อาคนฺตฺวา สพฺพพุเร ทฺวาทสโยชนิกเก ฐฺวาน โสภาสํ ลภฺติ; กิ นุชฺเ อตฺถล การณํ -อิตติ.

แท้จริงพระธรรมสังคากาจารย์ทั้งหลาย ก็ได้กล่าวไว้ดังนี้ว่า

“พระสัมพุทธะ ทรงแลดูอังกูรเทพบุตรและอินทกเทพบุตรแล้ว
เมื่อจะทรงยกย่องทักษิณบุคคล ได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า
‘อังกูระ เธอให้ทานเป็นอันมาก ในระหว่างกาลนาน,
เธอเมื่อมาสู่สำนักของเรา นั่งเสียไกลลิบ.’”

วุตตปิ เจตํ

“โอโลเกตวาน <u>สมพุทธโธ</u>	อังกูรณจาปี อินทกั
ทกฺขิณเณยฺย ปภาเวนโต	อิทํ วจนมพรวี
“ <u>มทานานํ</u> ตยา ทินนํ	อังกูร ทิฆมนตฺเร,
อติหุเร นิสินฺโนสึ	आคจ्छि ^๑ มม สนฺติกั -อิตี.

[พระศาสดาตรัสได้ยินถึงมนุษย์โลก]

พระสุรเสียงนั้น (ดัง) ถึงพื้นปฐพี.

โส สทโท ปฐฺวีตลํ ปาปฺณิ.

บริษัททั้งหมดนั้น ได้ยินพระสุรเสียงนั้น.

สพฺพปาปี นํ सा ปริสา อสฺโสสิ.

เมื่อพระศาสดาตรัสอย่างนั้นแล้ว

อังกูรเทพบุตร อันพระศาสดาผู้มีพระองค์อันอบรมแล้วตรัสเตือนแล้ว
ได้กราบทูลคำนี้ว่า

“ข้าพระองค์จะต้องการอะไร ด้วยทานอันว่างเปล่าจากทักษิณบุคคล,
ยักษ์^๒ชื่ออินทกะ นั้นนั ถวายทานแล้วนิดหน่อย ยังรุ่งเรืองยิ่งกว่าข้าพระองค์
ดูพระจันทร์ในหมู่ดาว.”

เอวํ วุตฺเต

โจทิตโต ภาวิตตฺเตน	<u>อังกูโร</u> เอตมพรวี
“ <u>กั</u> มยทํ เตน ทาเนน	ทกฺขิณเณยเณ สฺสญฺญตฺ,
อัย โส อินฺทโก <u>ยฺกโข</u>	ทชฺชา ทานํ ปริตฺตกั
อติโรจติ อมเหที ^๓	จฺนุโท ตารคเณ ยถา -อิตี.

๑ ส. ม. ย. อากจฉ.

๒ เทพบุตรผู้อันบุคคลพึงบูชา.

๓ อมเหปี (?)

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทชชา แก่เป็น ทตวา^๑ (แปลว่า ให้แล้ว).

ตตถ “ทชชา -อิตฺติ; ทตวา.”^๒

เมื่ออังกูรเทพบุตรกราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระศาสดาตรัสกะอินทกเทพบุตรว่า

“อินทกะ เธอนั่งข้างขวาของเรา, ไฉนจึงไม่ต้องร่นออกไปนั่งเล่า?

เอวํ วุตเต สตถา อินทกํ อาห “อินทก ตวํ มม ทกฺขินปสฺเส นิสินฺโน, กสฺมา อนปคฺนตวาว นิสิตฺติ -อิตฺติ.

อินทกเทพบุตรกราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ได้ทักขิไณยสมบัติแล้ว ดูชวานาหวานพีชชนิดน้อยในนาดี” ดังนี้แล้ว เมื่อจะประกาศทักขิไณยบุคคล จึงกราบทูลว่า

โส “อหํ ภาเนเต สุกฺเขตเต ปรีตคกวีขํ วปนกสฺสโก วย ทกฺขิณยสมฺปทํ อลตถํ -อิตฺติ ทกฺขิณยฺยํ ปภาเวนโต อาห

“พีชแม้มาก อันบุคคลหวานแล้วในนาดอน ผลย่อมไม่ไพบูลย์
ทั้งไม่ยังชวานาให้ยินดี ฉันทิ,

“อุชฺชงฺคฺเล ยถา เขตเตเต พิชํ พหุปี โรปีตํ
น ผลํ วิปุลํ โหติ นปี โตเสติ กสฺสกํ,

ทานมากมาย อันบุคคลตั้งไว้ในหมู่ชนผู้พิศล ผลย่อมไม่ไพบูลย์
ทั้งไม่ยังทายกให้ยินดี ฉันทันเหมือนกัน;

ตถาว ทานํ พหุกํ ทุสฺสีเสสุ ปติฏฺฐิตํ
น ผลํ วิปุลํ โหติ นปี โตเสติ ทายกํ;

พีชแม้เล็กน้อย อันบุคคลหวานแล้วในนาดี เมื่อฝนหลังสายน้ำถูกตั้ง^๓ (ตามกาล)
ผลก็ย่อมยังชวานาให้ยินดีได้ ฉันทิ,

ยถापि ภาทเทเก เขตเตเต พิชํ อปฺปมฺปิ โรปีตํ
สมฺมา ธารํ ปเวจฺจนตํ^๔ ผลํ โตเสติ กสฺสกํ.

เมื่อสักการะแม้เล็กน้อย อันทายกทำแล้วในเหล่าท่านผู้มีศีล ผู้มีคุณ คงที่
ผลก็ย่อมยังทายกให้ยินดีได้ ฉันทันเหมือนกัน.”

ตถาว สีลวนเตสุ คุณวนเตสุ ตาทิสฺสุ
อปฺปเกปิ กเต กारे ผลํ โตเสติ ทายกํ -อิตฺติ.

๑ สีสล เป็น อทตถ. ยุโรป เป็น ทตถ.

๒ สี. อทตถ. ยุโรป. ทตถ.

๓ สีสล ยุโรป เป็น ธารํ ปเวจฺจนเต. แต่เขมร พม่า เป็น ธารเ ปเวจฺจนเต. นี้แปลตามีสล ยุโรป เพราะเห็นว่าถูก
เมื่อพิมพ์ฉบับบาลีต่อไปจะแก้ก่อนวัตรตามันนั้น

๔ สี. ม. ยุโรป. ปเวจฺจนเต.

[ทานที่ให้ในทักษิณียบุคคลมีผลมาก]

ถามว่า “ก็บุรพกรรมของอินทเทพบุตรนั้น เป็นอย่างไร?”

“ก็ ปเนตสส ปุพพกมม -อิตติ.

แก้วว่า

“ได้ยินว่า อินทเทพบุตรนั้น ได้ให้ถวายภิกษาทัฬหีหนึ่ง ที่เขานำมาแล้วเพื่อตน แก่พระอนุรุทธเถระผู้เข้าไปบิณฑบาตภายในบ้าน, บุญของเธอนั้น มีผลมากกว่าทานที่อังกูรเทพบุตร ทำแฉวเตาไฟยาวตั้ง ๑๒ โยชน์ ให้แล้วตั้งหมื่นปี, เพราะเหตุนั้น อินทเทพบุตรจึงกราบทูลอย่างนั้น.”

โส กิร อนุรุทธเถระสส อนโตคามิ ปิณฑชาย ปวิภูตฺตสส อตตโน อากตฺ กฏจจฺจุกฺโข ทาเปสิ,
ตทสส ปุณฺณ องฺกุเรน ทสวสสทสฺสาณิ ทวาทสโยชนิกิ อูทฺธนปฺนตี กตฺวา ทินฺนทานโต มหปฺผลตรี ชาตฺ, ตสฺมา เอวมาห.

เมื่ออินทเทพบุตรกราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระศาสดาตรัสว่า “อังกูระ การเลือกเสียก่อนแล้วให้ทาน จึงควร. ทานนั้นย่อมมีผลมากด้วยอาการอย่างนี้ ดุจพืชที่เขาหว่านดีในนาดี ฉะนั้น; แต่เธอหาได้ทำอย่างนั้นไม่, เหตุนั้น ทานของเธอจึงไม่มีผลมาก” เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนี้ให้แจ่มแจ้ง ตรัสว่า

เอวํ วุตฺเต สุตฺตา “องฺกุร ทานํ นาม วิเจยฺย ทาตุ วฏฺฏติ, เอวํ ตํ สุกฺเขตเต สุกฺเขตฺตปิซํ วิย มหปฺผลํ โหติ;
ตฺว ปน น ตถา อกาสิ, เตน เต ทาน น มหปฺผลํ ชาตฺ -อิตติ อิมมตฺถํ วิภาเวนโต

“ทานอันบุคคลให้แล้วในเขตใด มีผลมาก, บุคคลพึงเลือกให้ทานในเขตนั้น;
การเลือกให้ อันพระสุคตทรงสรรเสริญแล้ว,

“วิเจยฺย ทาน ทาทพฺพํ, ยตถ ทินฺน มหปฺผลํ;

วิเจยฺย ทาน สุกฺตปฺปสฺตถํ,

ทานที่บุคคลให้แล้วในเหล่าทักษิณียบุคคล ที่มีอยู่ในโลกคือหมู่มสัตว์ที่ยังเป็นอยู่
มีผลมาก เหมือนพืชที่บุคคลหว่านแล้วในนาดีฉะนั้น.”

เย ทกฺขิณฺเยยา อิช ชิวโลเก,
เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานิ
พีชานิ วุตฺตานิ ยถา สุกฺเขตเต -อิตติ

เมื่อทรงแสดงธรรมให้ยิ่งขึ้นไป ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

วตฺวา อุตฺตริปิ ฐมฺมํ เทเสนโต อีมา คาถา อกาสิ

“นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย หมู่มสัตว์นี้มีราคาจะเป็นเครื่องประทุษร้าย,
เพราะเหตุนั้นแล ทานที่บุคคลให้แล้วในท่านที่มีราคาไปปราศแล้วทั้งหลายจึงมีผลมาก.

“ติณฺโทสานิ เขตฺตานิ รากโทสา อัย ปชา,
ตสฺมา हि วิตฺราเคสุ ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ.

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย หมูสัตว์นี้มีโทษเป็นเครื่องประทุษร้าย,
เพราะเหตุนั้นแล ทานที่บุคคลให้แล้วในท่านผู้มีโทษไปปราศแล้วทั้งหลายจึงมีผลมาก.

ติณโทสานิ เขตตานิ โทสโทสา อัย ปชา,
ตสฺมา ทิ วิตโทเสสุ ทินฺนํ โหติ มหปผลํ.

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย หมูสัตว์นี้มีโทษเป็นเครื่องประทุษร้าย,
เพราะเหตุนั้นแล ทานที่บุคคลให้แล้ว ในท่านผู้มีโทษไปปราศแล้วทั้งหลายจึงมีผลมาก.

ติณโทสานิ เขตตานิ โมหโทสา อัย ปชา,
ตสฺมา ทิ วิตโมเสสุ ทินฺนํ โหติ มหปผลํ.

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย หมูสัตว์นี้มีความอยากเป็นเครื่องประทุษร้าย,
เพราะเหตุนั้นแล ทานที่บุคคลให้แล้ว ในท่านผู้มีความอยากไปปราศแล้วทั้งหลาย
จึงมีผลมาก.”

ติณโทสานิ เขตตานิ อิจฺฉาโทสา อัย ปชา,
ตสฺมา ทิ วิตติจฺเจสุ ทินฺนํ โหติ มหปผลํ -อิตฺติ.

ในกาลจบเทศนา อังคุรเทพบุตรและอินทกเทพบุตร ดำรงอยู่แล้วในไสดาปัตติผล.

เทศนาวสาน องฺคุโร จ อินทโก จ ไสดาปัตติผล ปติฏฺฐุหิสุ.

(ธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนแล้ว).

[มหาชนสสาปิ สาทถิกา ธมฺมเทศนา อโหสิ].

[พระศาสดาเสด็จไปโปรดพระมารดาขึ้นดาวดึงส์]

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงนั่งในท่ามกลางเทวบริษัท ทรงปรารภพระมารดาเริ่มตั้งอภิธรรมปิฎกว่า

“กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมา” ดังนี้ เป็นต้น.

อถ สฺตถา เทวปริสาย มชฺเฌ นิสินฺโน มาตริ อารพฺภ “กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมา -อิตฺติ อภิธมฺมปิฎกํ ปฏฺฐุเปสิ.

พระศาสดาทรงแสดงอภิธรรมปิฎก โดยนัยนี้ เรื่อยไป^๑ ตลอด ๓ เดือน.

เอวํ ตโย มาเส นินฺนตริ อภิธมฺมปิฎกํ กเถสิ.

ก็แล ทรงแสดงธรรมอยู่ในเวลาภิกษาจาร ทรงนิรมิตพระพุทธรูปด้วยทรงอธิษฐานว่า

“พุทฺธนิรมิตํนี้จฺงแสดงธรรมชื่อเท่านี้ จนกฺว่าเราจจะมา” แล้วเสด็จไปป่าหิมพานต์ ทรงเคี้ยวไม้สีฟันชื่อนาคลดา

บัวนพระโอษฐ์ที่สระอโนดาต นำบิณฑบาตมาจากอูตตรกुरुทวีป ได้ทรงนั่งทำภตกิจในโรงกว้างใหญ่แล้ว.

กเถนโต จ ปน ภิกษาจารเวลาย “ยว มมาคมนา เอตตํกํ นาม ธมฺมํ เทเสตุ -อิตฺติ นินฺนตริ พุทฺธ มาเปตฺวา หิมวन्दํ คนฺตฺวา

นาคลดาทนต์กฐณฺฐิ ขาทิตฺวา อโนตตตเท มุขํ ไรฺวิตฺวา อูตตรกुरुโต ปินฺชปาตํ อาหริตฺวา มหาวิศาลมालเก นิสินฺโน ภตตกิจจํ อกาสิ.

พระสารีบุตรเถระไปทำวัตรแต่พระศาสดาในที่นั้น.

สารีบุตรเถระ ตตถ คนตวา สตุถุ วตติ กโรติ.

พระศาสดาทรงทำภัตกิจแล้ว ตรัสแก่พระเถระว่า “สารีบุตร วันนี้เราภิกษุธรรมชื่อเท่านั้น, เธอจงบอกแก่นิสิต^๑ของตน.”

สตุถา กตภตตกิจโจ

“สารีบุตร อชช มยา เอตตโก นาม **ธมโม** ภาสิตะ, **ตวั** อตตโน นิสิตกานัง [ปญจสถานัง ภิกขุณัง] วาเจहि -อิตติ เถรสสุ กเถสิ.

ได้ทราบข่าว กุลบุตร ๕๐๐ เลื่อมใสในยมกปาฏิหาริย์ บวชแล้วในสำนักของพระเถระ.

ยมกปาฏิหาริเร กิร ปสีทิตวา ปญจสตา **กุลปุตตา** เถรสสุ สนตเถ ปพพิซสู.

พระศาสดาตรัสแล้วอย่างนั้น ทรงหมายเอาภิกษุเหล่านั้น.

เต สนชาย **สตุถา** เอวมมาห.

ก็แล ครั้นตรัสแล้ว เสด็จไปสู่เทวโลก ทรงแสดงธรรมเอง ต่อจากที่พระพุทธรูปนิรมิตแสดง.

วตวา จ ปน เทวโลกัง คนตวา นิमितพุทเธน เทสิตฐฐานโต ปญญาเย สยัมมม กเถสิ.

แม้พระเถระก็ไปแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น.

เถโรปิ คนตวา เตสั ภิกขุณัง ธมมัม เทเสสิ.

ภิกษุเหล่านั้น เมื่อพระศาสดาเสด็จอยู่ในเทวโลกนั้นแล ได้เป็นผู้ชำนาญในปกรณ์ ๗ แล้ว.

เต, สตุถริ เทวโลกเ วิหรนเตเยว, สตุตปปรณิกา อเหตุสิ.

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธรูปเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ภิกษุเหล่านั้นเป็นค่างคาวหนู ห้อยอยู่ที่เงื้อมแห่งหนึ่ง, เมื่อพระเถระ ๒ รูปจงดนมแล้วท่องอภิธรรมอยู่, ได้ฟังถือเอานิมิตในเสียงแล้ว.

เต กิร กสสปพุทธาเล ชุททวคคูลิโย หุตวา เอกสมมัม ปพภาเร โอลมพนตา, ทวินัน เถรานัง จงกมิตวา อภิธมมัม สขมายนตานิ, สเร นิमितตัม คเหตุวา อสเสสิ.

ค่างคาวเหล่านั้นไม่รู้ว่ “เหล่านี้ ชื่อว่าขันธ, เหล่านี้ ชื่อว่าธาตุ”

ด้วยเหตุสักว่า ถือเอานิมิตในเสียงเท่านั้น จุตติจากอัทธภาพนั้นแล้ว เกิดในเทวโลก เสวยทิพยสมบัติสิ้นพุทธรันดร ๑ จุตติจากเทวโลกนั้นแล้ว เกิดในเรือนตระกูลในกรุงสาวัตถี เกิดความเลื่อมใสในยมกปาฏิหาริย์ บวชในสำนักของพระเถระแล้ว ได้เป็นผู้ชำนาญในปกรณ์ ๗ ก่อนกว่าภิกษุทั้งปวง.

เต “**อิม** ขนธา นาม, **อิม**า ธาตุโย นาม -อิตติ อชานิตวา สเร นิमितตคคหณตเตเนว ตโต จุตตา เทวโลกเ นิพพตตา เอกัง พุทธรนตริ ทิพพสมบตตี อนุกวิตวา ตโต จวิตวา สวตถิยัม กุลสมเรสุ นิพพตตา ยมกปาฏิหาริเร อุปนุนนปสสาทา เถรสสุ สนตเถ ปพพิชิตวา สพพปฐมัม สตุตปปรณิกา อเหตุสิ.

แม้พระศาสดา ก็ได้ทรงแสดงอภิธรรม โดยทำนองนั้นนั้นแล ตลอด ๓ เดือน.

สตุถาปิ เตเนว นิทาเรน เตมาสั อภิธมมัม เทเสสิ.

ในกาลจบเทศนา ธรรมมาภิสมัย ได้มีแก่เทวดา ๘ หมื่นโกฏิ.

เทสนาวสานเ อสสิตีโกฏิสหสสานัง เทวตานัง **ธมมาภิสมโย** อโหสิ.

แม้พระมหามายาก็ตั้งอยู่แล้วในโศดาปัตติผล.

มหามายาปิ โสตาปัตติผล ปติภูริหิ.

[พระโมคคัลลานะขึ้นไปทูลถามข่าวเสด็จ]

บริษัท มีปริมน๗ล ๓๖ โยชน แม้นั้นแล คิดว่า “แต่บัดนี้ไป ในวันที่ ๗ จักเป็นวันมหาปวารณา”

เข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานะเถระ กล่าวว่า

“ท่านเจ้าข้า ควรจะทราบวันเสด็จลงของพระศาสดา, เพราะข้าพเจ้าทั้งหลาย ไม่เห็นพระศาสดาแล้ว จักไม่ไป.”

สาปิ โข ฉตตีสโยชนปริมน๗ล ปริสา “อิทานิ อีโต สตตเม ทิวเส มหาปวารณา ภวิสสตี -อิติ มหาโมคคัลลานเถระ อุปสงกมิตวา

อาห “ภนเต สตถุ โอรุหนทิวส ญาดุ วฏฏติ, น หิ มย สตถาริ อทิสวา คมิสสาม -อิติ.

ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ฟังถ้อยคำนั้นแล้วรับว่า “ดีละ” แล้วดำลงในแผ่นดินตรงนั้นเอง อธิษฐานว่า

“บริษัทจงเห็นเราผู้ไปถึงเชิงเขาสิเนรุ แล้วขึ้นไปอยู่” มีรูปปรากฏดุจด้ายกัมพลเหลืองที่ร้อยไว้ในแก้วมณีเที่ยว

ขึ้นไปแล้วโดยท่ามกลางเขาสิเนรุ.

อายุสมา มหาโมคคัลลาน ตํ กถิ สุตวา “สาธุ -อิติ ตตถาว ปฐุวिय นิมุโค “สิเนรุปาหิ คนตวา มํ อภिरุหนตํ ปริสา ปสสตุ -อิติ อธิษฐาน

มณिरตเน อาวุดํ ปณชุกมพลสุตตํ วिय ปญญาيمانรูปาว สิเนรุสมชฌเน อภिरุหิ.

แม้พวกมนุษย์ก็แลเห็นท่านว่า “ขึ้นไปแล้วโยชน ๑ ขึ้นไปแล้ว ๒ โยชน” เป็นต้น.

มนุสสาปิ นํ “เอกโยชน อภिरุหิ เทวโยชน อภिरุหิ -อิติ โอลโลกยิสสุ.

แม้พระเถระ ขึ้นไปถวายบังคมพระบาทยุคลของพระศาสดา ดุจเหินไว้ด้วยเศียรเกล้า กราบทูลอย่างนี้ว่า

“พระเจ้าข้า บริษัทประสงคฺจะเฝ้าพระองค์ก่อนแล้วไป, พระองค์จักเสด็จลงเมื่อไร?”

เถโรปิ สตถุ ปาเท สีเสน อุกชิปนโต วिय อภिरุหิตวา วนุหิตวา เอวมาห “ภนเต ปริสา ตุมहे ทิสวาว คนตคามา, กทา โอรุหิสสตี -อิติ.

พระศาสดา. โมคคัลลานะ ก็สารีบุตร พี่ของเธอ อยู่ที่ไหน.

“กหิ ปน เต โมคคัลลาน เขฏฐภาติโก สารีบุตรโต -อิติ.

โมคคัลลานะ. พระเจ้าข้า ท่านจำพรรษาอยู่ในสังกัดสนคร.

“ภนเต สงกสนครเว วสสิ อูปคโต -อิติ

พระศาสดา. โมคคัลลานะ ในวันที่ ๗ แต่วันนี้ (ไป) เราจักลงที่ประตูเมืองสังกัดสนคร ในวันมหาปวารณา,

ผู้ใคร่จะพบเราก็จงไปที่นั่นเถิด;

ก็แลสังกัดสนครจากกรุงสาวัตถี มีประมาณ ๓๐ โยชน, ในทางเท่านั้น กิจที่จะต้องเตรียมเสปียง ย่อมไม่มีแก่ใครๆ,

เธอพึงบอกแก่คนเหล่านั้นว่า ‘ท่านทั้งหลาย จงเป็นผู้รักษาอุโบสถไป ดุจไปสู่วิหารไกลเพื่อพึงธรรมเถิด.’

“โมคคัลลาน อหิ อีโต สตตเม ทิวเส มหาปวารณา สงกสนครทวาเร โอรุหิสสามิ, มํ ทฏฐากามา ตตถ คจจนตุ;

สาวตถิติโต จ สงกสนคร ตีสโยชนานิ, เอตตเก มคเค กสสจิจิ ปาถะยยกิจจ นตถิ,

“อุโปสถิกา พุตวา อฐุวิหาริ ฆมมสสวนตถาย คจจนตา วिय คจเจยยาถาติ เตสํ อาโรเจยยาสิ -อิติ.

[พระองค์ทรงเปิดโลก]

พระเถระทูลว่า “ดีละ พระเจ้าข้า” แล้วได้บอกตามรับสั่ง.

เถโร “สาธู ภนเต -อิตี วตวา ตถา อาโรเจสิ.

พระศาสดาเสด็จจำพรรษาปวารณาแล้ว ตรัสบอกแก่ท้าวสักกะว่า “มหาบพิตร อาตมภาพจักไปสู่ถิ่นมนุษย์.”

สตถา วุตถาสุโส ปวาเรตวา สกกสสุ อาโรเจสิ “มหाराชา มนุสสปลถ์ คมิสสามิ -อิตี.

ท้าวสักกะทรงนิรมิตบันได ๓ ชนิด คือ บันไดทองคำ บันไดแก้วมณี บันไดเงิน.

สกโก “โสวณณมยํ มณิมยํ รชตมยํ -อิตี ตีณิ โสปาณานิ มาเปสิ.

เชิงบันไดเหล่านั้นตั้งอยู่แล้วที่ประตูสังกัสสนคร หัวบันไดเหล่านั้น ตั้งอยู่แล้วที่ยอดเขาสิเนรุ.

เตสิ **ปาธา** สกกสสนครทวาเร ปติภูทิสฺสุ, **สีธานี** สิเนรุทฺธนิ.

ในบันไดเหล่านั้น บันไดทองได้มีในข้างเบื้องขวา เพื่อพวกเทวดา,

บันไดเงิน ได้มีในข้างเบื้องซ้ายเพื่อมหาพรหมทั้งหลาย, บันไดแก้วมณีได้มีในท่ามกลาง เพื่อพระตถาคต.

เตสุ ทกฺขิมปสเส **สุวณฺณโสปาณํ** เทวานํ โอลฺลิสฺสุ, วามปสเส **รชตโสปาณํ** มหาพรหมานํ, มขฺเฒ **มณิสปาณํ** ตถาคตสฺส.

พระศาสดาทรงยืนอยู่บนยอดเขาสิเนรุ ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ในกาลที่เสด็จลงจากเทวโลก ทรงแลดูข้างบนแล้ว,

สถานที่อันพระองค์ทรงแลดูแล้วทั้งหลาย ได้มีเนินเป็นอันเดียวกันจนถึงพรหมโลก;

ทรงแลดูข้างล่าง, สถานที่อันพระองค์ทรงแลดูแล้วได้มีเนินเป็นอันเดียวกันจนถึงอเวจี;

ทรงแลดูทิศใหญ่และทิศเฉียงทั้งหลาย, จักรวาลหลายแสน ได้มีเนินเป็นอันเดียวกัน;

สตถา สิเนรุทฺธนิ ฐตฺวา เทโวโรหणे ยมกปาฏิหาริย์ กตฺวา อุทฺธํ โอลฺลเกสิ, ยาว พฺรหมโลกา เอกงคฺคณานิ อเหตุ;

อลฺล โอลฺลเกสิ, ยาว อวิจิจฺฉิต เอกงคฺคณํ โอลฺลิสฺสุ; ทิสาวิทิสา โอลฺลเกสิ, อนเภาณิ **จกฺกวาหสฺตสทฺสธานี** เอกงคฺคณานิ อเหตุ;

เทวดาเห็นพวกมนุษย์. แม้พวกมนุษย์ก็เห็นพวกเทวดา. พวกเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ต่างเห็นกันแล้วเฉพาะหน้าที่เดียว.

เทวา มนุสเส ปสสิสฺสุ. **มนุสสาปิ** เทเว ปสสิสฺสุ. **สพฺเพ** สมมุขาว ปสสิสฺสุ.

พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งพระฉัพพัตถรรณรังสีไปแล้ว.

ภควา ฉพฺพตฺถรรณรังสีโย วิสฺสชฺชเสสิ.

มนุษย์ ในบริษัทซึ่งมีปริมาณพล ๓๖ โยชน์แม้คนหนึ่ง เมื่อแลดูสิริของพระพุทธเจ้าในวันนั้นแล้ว

ชื่อว่าไม่ปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้า มิได้มีเลย.

ตํ ทิวสํ พุทฺธสิริ โอลฺลเกตฺวา ฉตฺตีสโยชนปริมาณหลาย ปริสาโย **เอโกปิ** พุทฺธภาวํ อปฺปญฺญนฺโต นาม นาโหลสิ.

พวกเทวดาลงทางบันไดทอง, พวกมหาพรหมลงทางบันไดเงิน; พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จลงทางบันไดแก้วมณี.

สุวณฺณโสปาเณน **เทวา** โอลฺลิสฺสุ, **รชตโสปาเณน** **มหาพรหมาน;** **มณิสปาเณน** **สมมาสมพุทฺธ** โอลฺลิสฺสุ.

เทพบุตรนักฟ้อนชื่อปัญจสิขะ ถือพิณสีเหลืองดูผลมะตูมยืนอยู่ ณ ข้างเบื้องขวา ทำบูชาด้วยการฟ้อนแต่พระศาสดาลงมา.

ปญฺจสิขิ **คณฺธพฺพเทวปุตฺโต** เพฬฺวาปญฺจสิขิ อาทาย ทกฺขิมปสเส ฐตฺวา สตฺถุ คณฺธพฺพปฺพุชฺชํ กโรนฺโต โอลฺลิสฺสุ.

มาตลิสั่งคาหกเทพบุตร ยืน ณ ข้างเบื้องซ้าย ถือของหอมระเบียบและดอกไม้อันเป็นทิพย์ นมัสการอยู่ทำบูชาแล้วลงมา.

มาตลิสั่งคาหก วามปสเส รฐตวา ทิพพคนธมาลาบุปผิ คเหตุวา นมสสมาโน ปุชฺช กตวา โอตริ.

ทำวมาพรหมกัณฉัตริ, ทำวสุยามถือพัตวาลวิชนี.

มหาพรหมา ฉตติ ธาเรสิ, สุยาโม วาลวิชนี.

พระศาสดาเสด็จลงพร้อมด้วยบริวารนี้ หยุดประทับอยู่ที่ประตูลังกัสสนคร.

สตถา อิมินา ปริวาเรน สหิธิ โอตริตวา สงกสสนครทวารเ ปตัญญูหิ.

แม้พระสารีบุตรเถระ มาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว

เพราะพระศาสดาเสด็จลงด้วยพุทธสิริเห็นปานนั้น อันท่านไม่เคยเห็นแล้ว ในกาลก่อนแต่นี้

เพราะฉะนั้น จึงประกาศความยินดีของตน ด้วยคาถาทิ้งหลายเป็นต้นว่า

สารีบุตรตเถโรปิ อากนตวา สตถาริ วนทิตวา, ยสมา เตน ตถารูปาย พุทธสิริยา โอตเรนโต สตถา อิติ ปุพเพ น ทิฏฐูปุพเพ,
ตสฺมา

“พระศาสดา ผู้มีถ้อยคำอันไพเราะ ทรงเป็นอาจารย์แห่งคณะ”
เสด็จมาจากคฤศโตอย่างนี้ เราจึงไม่เห็น หรือไม่ได้ยินต่อใครๆ ในกาลก่อนแต่นี้”

“น เม ทิฏฺฐุ อิติ ปุพเพ น สุโต อุต กสสจจิ
เอวํ วคฺคฺวโท” สตถา ตฺสิตา คณิมาคโต -อิติ

แล้วทูลว่า “พระเจ้าข้า วันนี้เทวดาและมนุษย์แม่ทั้งหมด ย่อมกระหึ่ม” ประารณาต่อพระองค์.”

อาทีหิ อตตโน ตฺมฺหฺสิ ปกาเสตวา “อชฺช ฆนเต สพเพปิ เทวมนุสสา ตุมหากิ ปิหยนฺติ ปฏฺฐนฺติ -อิติ อาห.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะท่านว่า

“สารีบุตร ชื่อว่าพระพุทธเจ้าผู้ประกอบพร้อมด้วยคุณเห็นปานนี้ ย่อมเป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายโดยแท้.”

เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

อถ น สตถา “สารีบุตร เอรูเปหิ कुณ्हि समनาคता พุทธา นาม เทวมนุสसानิ ปिया โหนฺติเยว -อิติ วตวา ฐम्मิ เทเสนโต
อิมิ คถมาห

“พระสัมพุทธเจ้าเหล่าใด เป็นปราชญ์ ขวนขวายในฉาน
ยินดีแล้วในธรรมที่เข้าไปสงบ ด้วยสามารถแห่งการออก,
แม้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมกระหึ่มต่อพระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้นผู้มีสติ.”

“เย ฉานปฺปสุตา ธีรา เนกขมฺมุปฺสเม รตา,
เทวาปิ เตสํ ปิหยนฺติ สมพุทฺธานิ สติมฺติ -อิติ.

๑ คณิมาคโต ตัดบทเป็น คณิ อากโต. อรรถกถาว่า ... คณาจริยตฺตา. คณิ ...

๒ สี. ม. ย. วคฺควโท.

๓ ภูมิจิ, อิมิจิ

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า เย ฆานปฺปสุตา ความว่า ประกอบแล้วชวนชวายเป็นแล้ว ในฆาน ๒ อย่างเหล่านี้ คือ ลักขณฺุปนฺนิฆาน อารมฺมณฺุปนฺนิฆาน ด้วยการนีกอันเข้าการอธิษฐานการออกและการพิจารณา.

ตตล “เย ฆานปฺปสุตา -อิติ; “ลักขณฺุปนฺนิฆานํ อารมฺมณฺุปนฺนิฆานํ -อิติ
อิเมสุ ทวีสุ ฆานेषु อาวชฺชนสมปาชฺชนอธิษฺฐานวฺภูฐานปฺปจฺจเวกฺขณฺฺเหติ ยุตฺตปฺปยุตฺตา.

บรรพชา อันผู้ศึกษาไม่พึงถือว่า “เนกขัมมะ” ในคำว่า เนกขมฺมุปฺสมเรตฺตา นี้,
ก็คำว่า “เนกขัมมะ” นั้น พระองค์ตรัส หมายเอา ความยินดีในนิพพานอันเป็นที่เข้าไปสงบกิเลส.

เนกขมฺมุปฺสมเรตฺตา -อิติ; เอตล ปพฺพชฺชา “เนกขมฺมิ -อิติ น คเหตุพฺพา, กิเลสฺวูปสมนนิพฺพานรฺตี ปน สนฺธาเยตฺตํ วุตฺตํ.

บทว่า เทวาปิ ความว่า เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายย่อมกระหึ่ม คือปรารถนาต่อพระสัมพุทธเหล่านั้น.

เทวาปิ -อิติ: เทวาปิ มนุสฺสาปิ เตสํ ปิหฺยนฺติ ปฏฺฐเนฺนฺติ.

บทว่า สตีมตฺตํ ความว่า เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ปรารถนาความเป็นพระพุทธว่า
“น้าชมจริงหนอ แม้เราพึงเป็นพระพุทธเจ้า” ดังนี้ ชื่อว่าย่อมกระหึ่ม ต่อพระสัมพุทธเหล่านั้น
ผู้มีพระคุณเห็นปานนี้ ผู้ประกอบพร้อมแล้วด้วยสติ.

สตีมตฺตํ -อิติ: เหวรูปคฺุณฺานํ เตสํ สตียา สมฺนฺนาคตฺานํ สมฺพุทฺธานํ
“อโห วต มยฺปิ พุทฺธา ภาเวยฺยาม -อิติ พุทฺธภาวํ อิจฺฉมานา ปิหฺยนฺติ -อิติ อตฺโถ.

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ประมาณ ๓๐ โภกฺวิ.

เทสนาวสานเณ ตีสมตฺตานํ ปาณโกฏฺฐิณํ ฐมฺมาภิสมฺมโย อโหสิ.

ภิกษุ ๕๐๐ ผู้เป็นสัทธวิหาริกของพระเถระ ตั้งอยู่แล้วในพระอรหัต.

เถรสฺส สทฺธิวិหาริกา ปณฺจสฺตา ภิกฺขุ อรหตฺเต ปติภฺภูทฺทิสฺสุ.

[สังกัสสนครเป็นที่เสด็จลงจากดาวดึงส์]

ได้ยินว่า การทำยมกปาฏิหาริย์แล้วจำพรรษาในเทวโลก แล้วเสด็จลงที่ประตูลังกัสสนคร
อันพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ไม่ทรงละแล้วแล.

สพฺพพุทฺธานํ กิร อวิชฺหิตเมว ยมกปาฏิหาริย์ กตฺวา เทวโลเก วสฺสํ วสฺสิตฺวา สงกฺสสนครทฺวาเร โอตฺรณํ.

ก็สถานที่พระบาทเบื้องขวาประดิษฐาน ณ ที่เสด็จลงนั้น มีนามว่าอจลเจตียสถาน.

ตตล ปน ทกฺขินฺปาทสฺส ปติภฺภูทฺทิสฺสุ อจลเจตียภฺภูทฺทานํ นาม โหติ.

พระศาสดาทรงยื่น ณ ที่นั้น ตรัสถามปัญหาในวิสัยของปุถุชนเป็นต้น.

สฺตถา ตตล ฐิตฺโต ปุถุชฺชนาทินํ วิสเยสุ ปณฺเห ปุจฺฉิ.

พวกปุถุชนแก้ปัญหาได้ในวิสัยของตนเท่านั้น ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระโสดาบันได้.

ปุถุชฺชนา อตฺตโนว วิสเย ปณฺห์ วิสฺสชฺเชตฺวา โสตาปณฺนสฺส วิสเย ปณฺห์ วิสฺสชฺเชตฺุ นาสกฺขิสฺสุ.

พระอริยบุคคลทั้งหลายมีพระโสดาบันเป็นต้น ก็เหมือนกัน

ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระอริยบุคคลทั้งหลาย มีพระสกทาคามีเป็นต้น.

ตถา สกทาคามีอาทินิ วิสเย โสดาปนนาทโย.

พระมหาสาวกที่เหลือ ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระมหาโมคคัลลานะ.

มหาโมคคัลลานสฺส วิสเย เสสมหาสาวกา.

พระมหาโมคคัลลานะ ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระสารีบุตรเถระได้.

สารีบุตรตเถรสฺส วิสเย มหาโมคคัลลาโน.

แม้พระสารีบุตรเถระ ก็ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระพุทธเจ้าได้เหมือนกัน.

พุทธวิสเย สารีบุตรตเถโรปิ วิสสชฺเชตุํ นาสกฺขิเยว.

พระศาสดาทรงแลดูทิศทั้งปวง ตั้งต้นแต่ปาจันทิส. สถานที่ทั้งปวง ได้มีเนินเป็นอันเดียวกันทีเดียว^๑.

โส ปาจันทิสํ อาที กตฺวา สพฺพทิสฺสา โอลฺลเกสิ. สพฺพตถ เอกงฺคณเมว อโหสิ.

เทวดาและมนุษย์ใน ๘ ทิศ และเทวดาเบื้องบนจรดพรหมโลก และยักษ์นาคและสุบรรณ^๒ ผู้อยู่ ณ ภาควัณเฑาะว์ต่ำ
ประคองอัญชลีกราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า ชื่อว่าผู้วิสันหาปัญหานี้ มิได้มีในสมาคมนี, ขอพระองค์โปรดใคร่ครวญในสมาคมนีที่เดียว.”

อภฺรฺสุ ทิสาสฺ เทวมฺนุสฺสา อุทฺธึ ยาว พฺรหฺมโลกา เหมธฺรา จ ภูมฺมภฺรฺสุกา ยกฺขนาคสุปฺณณา อลฺขลิ ปคฺคเหตฺวา

“ภนฺเต อึชฺ เอตฺสส ปญฺหสฺส วิสสชฺเชนฺโต” นาม นตฺถิ, เอตฺถเว อุปฺชาเรถ -อิตฺติ อาหํสุ.

๑ สพฺพตถ เอกงฺคณเมว อโหสิ. นิยมแปล สพฺพตถ เป็นสัตตตมิปัจจัตตะ.

๒ ครุฑ

๓ “วิสสชฺชนโก -อิตฺติ ภวิตพฺพ. ญ.ว. สී. ม. ยฺ. วิสสชฺเชตา.

[พระสารีบุตรเถระมีปัญญามาก]

พระศาสดา ทรงดำริว่า “สารีบุตรย่อมลำบาก, ด้วยว่า เธอได้ฟังปัญหาที่เราถามแล้วในพุทธวิสัยนี้ว่า

‘ดูก่อนท่านผู้นิรทุกข์ เธอมีปัญญารักษาตน อันเราถามถึงความเป็นไปของท่าน ผู้มีธรรมอันนับพร้อมแล้วทั้งหลาย และพระเสขะทั้งหลาย ซึ่งมีอยู่มากในโลกนี้ จงบอกความเป็นไปนั้นแก่เรา’ ดังนี้,

เป็นผู้หมดความสงสัยในปัญหาว่า ‘พระศาสดาย่อมตรัสถามถึงปฏิบัติเป็นที่มา^๑ ของพระเสขะและอเสขะ กะเรา’ ดังนี้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น ก็ยังหวังอัยาศัยของเราอยู่ว่า ‘เราเมื่อกล่าวปฏิบัตินี้ ด้วยมุขไหนๆ ในธรรมทั้งหลายมีขั้นเป็นต้น จึงจักอาจถือเอาอัยาศัยของพระศาสดาได้;’ สารีบุตรนั้น, เมื่อเราไม่ให้นัย, จักไม่อาจแก้ได้. เราจักให้นัยแก่เธอ” เมื่อจะทรงแสดงนัย ตรัสว่า “สารีบุตร เธอจงพิจารณาเห็นความเป็นจริงนี้.”

สตถา “สารีบุตรโต กิลมตี, กิญจาปี ที เอส

‘เย จ สงฆาตธมมา เส เย จ เสชา ปุณฺณ อธิ
เตสํ เม นิปก อิริยํ ปุณฺณโร ปพฺพุทฺธิ มาริสสา -อิตติ

อิมิ พุทฺทวิสเย ปุณฺณพลฺลํ สุตฺวา “สตถา มํ เสชาเสขานํ อากฺขนฺตปฺปฏิปทํ ปุจฺจตฺติติ พลฺลเห นิกฺกงฺโข,
‘ขนฺธาทิสฺสุ ปน กตฺเรน นฺ โข มุเขน อิมิ ปฺปฏิปทํ กเถนโต อหิ สตฺถุ อชฺฌมาสยํ คณฺหิตฺตุํ สกฺขิสฺสามิตี มม อชฺฌมาสยํ กงฺขติ;
โส, มยา นเย อทินฺเน, กเถตุํ น สกฺขิสฺสตี. นยฺมสฺส ทสฺสามิ -อิตติ นยํ ทสฺเสนโต “ภูตฺมิมิ สารีปฺตฺต สมนฺุสฺสาทิ -อิตติ อาท.

ได้ยินว่า พระองค์ได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า “สารีบุตรเมื่อถือเอาอัยาศัยของเราแก้ จักแก้ด้วยสามารถแห่งขั้นนี้”

เอวํ กิรฺสฺส อโหสิ “สารีบุตรโต มม อชฺฌมาสยํ คเหตฺวา กเถนโต ขนฺธวเสน กเถสฺสตี -อิตติ.

ปัญหานั้นปรากฏแก่พระเถระตั้งร้อยนัย พันนัย พร้อมกับการประทานนัย.

เถรฺสฺส สท นยฺทาเนน โส ปฺพลโ นยฺสเตน นยฺสทฺสเสน อฺุปฺภูทฺฐาสิ.

ท่านตั้งอยู่ในนัยที่พระศาสดาประทาน แก่ปัญหานั้นได้แล้ว.

โส สตฺถารา ทินฺนนเย ฐฺฐฺวา ตํ พลฺลํ กเถสิ.

ได้ยินว่า คนอื่นยกพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสีย ชื่อว่าสามารถเพื่อจะทันปัญญาของพระสารีบุตรเถระ หามิได้.

ฐฺฐฺเปตฺวา กิรฺ สมนฺาสมฺพุทฺธิ อฺุญฺญ สารีปฺตฺตฺเถรฺสฺส พลฺลญฺํ ปาปฺุณฺตี สฺมตฺโถ นาม นตฺถิ.

นัยว่า เหตุนั้นแล พระเถระจึงยืนตรงพระพักตร์พระศาสดา บันลือสีหนาทว่า

“พระเจ้าข้า เมื่อฝนตกเม็ดตลอดกับทั้งสิ้น, ข้าพระองค์ ก็สามารถเพื่อจะนับแล้วยกขึ้นซึ่งคะแนนว่า

‘หยาดทั้งหลายตกในมหาสมุทรเท่านั้นหยาด, ตกบนแผ่นดินเท่านั้นหยาด, บนภูเขาเท่านั้นหยาด.’”

เตเนว กิรฺ เถโร สตฺถุ ปุโรโต ฐฺฐฺวา สีหนาทํ นทิ “อหิ ภนฺเต, สกฺลกปฺปิ เทเว วสฺสนฺเต,

‘เอตฺตกาณี พินฺทุนิ มหาสมฺพุทฺเท ปตฺติทานิ, เอตฺตกาณี ภูมิมิ, เอตฺตกาณี ปพฺพเตติ คเถตฺวา ลกฺขํ อโรเปตฺตุํ สฺมตฺโถ -อิตติ.

แม้พระศาสดาก็ตรัสกะท่านว่า “สารีบุตร เราก็ทราบความที่เธอสามารถจะนับได้.”

สตถาปิ นํ “ขานามิ เต สารีปฺตฺต คเถตุํ สฺมตฺถภาวํ -อิตติ อาท.

ชื่อว่าข้ออุปมาเปรียบด้วยปัญญาของท่านนั้น ย่อมไม่มี.

ตสฺส อายสฺมโต ปญฺญา อูปมา นาม นตฺถิ.

เหตุนี้แลท่านจึงกราบทูลว่า

“ทรายในแม่น้ำคงคาพึงสิ้นไป น้ำในห้วงน้ำใหญ่พึงสิ้นไป ดินในแผ่นดินพึงสิ้นไป
การแก้ปัญหาคด้วยความรู้ของข้าพระองค์ ย่อมไม่สิ้นไปด้วยคะแนน.”

เดเนวมาห

“คฺงคาย วาลุกา ชีเย อุกฺกํ ชีเย มหณฺณเว
มทียา มตฺติกา ชีเย ลกฺเขน^๑ มม พุทฺธิยา -อิตฺติ.

มีคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้สมบูรณ์ด้วยความรู้ เป็นที่พึ่งของโลก
ก็ถ้าว่า, เมื่อข้าพระองค์แก้ปัญหาคข้อ ๑ แล้ว, บุคคลพึงใส่ทรายเมล็ดหนึ่ง หรือหยาดน้ำหยาด ๑ หรือดินร่วนก้อน ๑.
เมื่อข้าพระองค์แก้ปัญหาคข้อ หรือพัน หรือแสนข้อ พึงใส่คะแนนทั้งหลายมีทรายเป็นต้น ทีละ ๑ๆ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ในแม่น้ำคงคา,
คะแนนทั้งหลายมีทรายเป็นต้นในแม่น้ำคงคาเป็นต้น พึงถึงความสิ้นไปเร็วกว่า; การแก้ปัญหาคของข้าพระองค์ ย่อมไม่สิ้นไป.”

อิทฺถิ วุตฺตํ โหติ “สเจ ทิ ฆนฺเต พุทฺธิสมฺปนฺน โลกนาถ, มยา เอกสฺมี ปญฺเห วิสสฺซชิตฺเต, เอกํ วา วาลุกํ เอกํ วา อุกฺกพิณฺทํ
เอกํ วา ปิสุขณฺทํ ปกฺขิปิตฺวา, ปญฺหานํ สเต วา สหสฺเส วา สตสฺหสฺเส วา วิสสฺซชิตฺเต^๒, คฺงคาย วาลุกาทีสุ เอกกํ เอกมฺนฺเต ชีเปยฺย,
ชิปฺปตฺรํ คฺงคาทีสุ วาลูกาทโย ปริกฺขยํ คจฺเจยฺย; น เตว มม ปญฺหานํ วิสสฺซชฺชนํ ชียติ -อิตฺติ.

ภิกษุแม้มีปัญญามากอย่างนี้ ก็ยังไม่เห็นเงื่อนต้นหรือเงื่อนปลายแห่งปัญหาที่พระศาสดาตรัสถามแล้วในพุทธวิสัย
ต่อตั้งอยู่ในนัยที่พระศาสดาประทานแล้ว จึงแก้ปัญหาคได้.

เอวํ มหาปญฺโญปิ ภิกฺขุ พุทฺธิวิสเย ปุญฺญูปฺปทฺสส อนตฺตํ วา โภกฺกึ วา อทิสฺวา สตฺถารา ทินฺนนฺเย ฐุตฺตวาท ปญฺหํ วิสสฺซเชสิ.

ภิกษุทั้งหลายฟังดังนั้นแล้วสนทนากันว่า “แม้ชนทั้งหมด อันพระศาสดาตรัสถามปัญหาใด ไม่อาจแก้ได้,
พระสารีบุตรเถระผู้เป็นธรรมเสนาบดี ผู้เดียวเท่านั้น แก้ปัญหาคนั้นได้.”

ตํ สุตฺวา ภิกฺขุ กถํ สมฺมุจฺจาสฺสํ “ยํ ปญฺหํ ปุญฺญโร สหฺโพปิ ชฺโน กเถตุํ นาสกฺขิ, ตํ ฐมฺมเสนาปติ สารีปฺตตฺตเถโร เอกโกว กเถสิ -อิตฺติ.

๑ “น ชีเย -อิตฺติปิ ปาโร.

๒ สී. ย. วิสสฺซชฺชนโต.

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำนั้นแล้วตรัสว่า “สารีบุตรแก้ปัญหาที่มหาชน ไม่สามารถจะแก้ได้ ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้; แม้ในก่อน เธอก็แก้ได้แล้วเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา ตีรสชาดก^๑ นี้โดยพิสดารว่า

“คนที่มาประชุมกันแล้ว แม่ตั้งพันเป็นกำหนด
คนเหล่านั้นหาปัญญามีได้ พึงคร่ำครวญตั้ง ๑๐๐ ปี,
บุรุษผู้ใคร่ซัดซึ่งอรรถแห่งภาษิตได้ บุรุษผู้นั้นซึ่งเป็นผู้มีปัญญา
คนเดียวเท่านั้น ประเสริฐกว่า” ดังนี้แล.

สตถา ตํ กถํ สุตวา “น อิทาเนว สารีบุตรโต, ยํ ปณฺหํ มหาชนโน วิสสชฺเชตุํ นาสกฺขิ, ตํ วิสสชฺเชสิ; ปุพฺเพปิ เตน วิสสชฺชิโตเยว -อิตี
วตฺวา อติตํ อหริตฺวา

“ปโรสทสสีปี สมากตานิ
กนฺเทยฺยู เต วสสสตํ อปญฺญา,
เอโกว เสยโย ปริโส สปลโย,
โย ภาสิตสส วิชานาติ อตถํ -อิตี

อิมํ ชาตกํ^๒ วิตถาเรน กเถสิ -อิตี.

เรื่องยมกปาฏิหาริย์ จบ .

ยมกปาฏิหาริยวตถุ.

๑ ชุ. ขา. เอก. ๒๗/๓๒. ตทฎฐกถา. ๒/๒๕๔.

๒ ชุ. ขา. เอก. ๒๗/๓๒. ตทฎฐกถา. ๒/๒๕๔.

๓. เรื่องนาคราชชื่อเอรภปต์

๓. เอรภปต์นาคราชชวตฤ.

พระศาสดา ทรงอาศัยพระนครพาราณสี ประทับอยู่ที่โคนไม้ช้ำก ๗ ต้น ทรงปรารภพญานาคชื่อเอรภปต์
ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า “กัจฉ โณ มนุสสปปุสฺสลาโก” เป็นต้น.

“กัจฉ โณ มนุสสปปุสฺสลาโก -อิติ อิมํ ฌมฺมเทสนํ สตถา พาราณสี อุปนิสฺสาย สตตฺตีสฺริสฺรุกขมูเล วิหรนฺโต
เอรภปต์ นาคราช อารพภ กเถสิ.

[อาบัติเล็กน้อยที่ไม่แสดงเสีย ย่อมให้โทษ]

ทราบว่าเป็นนาคของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าในกาลก่อน พญานาคนั้นเป็นภิกษุหนุ่ม ขึ้นเรือไปในแม่น้ำคงคา
ยัดใบตะไคร้^๑ กอหนึ่ง เมื่อเรือแม่แล่นไปโดยเร็ว, ก็ไม่ปล่อย.

โส กิร ปุพฺเพ กสฺสปพุทฺธสฺสเน ทหฺรภิกฺขุ หุตฺวา คงคาย นาวํ อภิรฺยห คจฺจนฺโต เอกสมฺมึ เอรภคฺคฺมเพ เอรภปต์ คเหตฺวา
นาวาย เวคฺสา คจฺจนฺตนาถปิ น มุญฺจิ.

ใบตะไคร้^๑ขาดไปแล้ว.

เอรภปต์ ฉิขฺชิตฺวา คตฺ.

ภิกษุหนุ่มนั้นไม่แสดงอาบัติ ด้วยคิดเสียว่า “นี่เป็นโทษเพียงเล็กน้อย” แม้ทำสมณธรรมในป่าสิ้น ๒ หน้ปี
ในกาลมรณภาพ เป็นประดุจใบตะไคร้^๑ ผูกคอ แม้อยากจะแสดงอาบัติ
เมื่อไม่เห็นภิกษุอื่น ก็เกิดความเดือดร้อนขึ้นว่า “เรามีศีลไม่บริสุทธิ์”
จุดิจจากอัฐภาพนั้นแล้ว บังเกิดเป็นพญานาค มีร่างกายประมาณเท่าเรือโกลน.

โส “อปฺปมตฺตํ เอตํ -อิติ อาปตฺตี อเทเสตฺวา วิสฺตฺวสฺสสทฺสฺสาณิ อรฺณญฺเอย สมณธมฺมํ กตฺวาปี
มรณกาเล เอรภปต์เตน คีวายํ คหิโต วิย อาปตฺตี เทเสตฺกาโมปิ อญฺญํ ภิกฺขุ อปฺสสนฺโต “อปริสุทฺธํ เม สีลํ -อิติ อุปฺนฺนวิปฺปฏิสฺสารो
ตฺโต จวิตฺวา เอกโทณิกนาวูปฺปมาโณ นาคราชา หุตฺวา นิพฺพตฺติ.

เขาได้มีชื่อว่า “เอรภปต์^๒” นั้นแล.

“เอรภปต์โตเตวสฺส นามํ อโหสิ.

ในขณะที่เกิดแล้วนั่นเอง พญานาคนั้นแลดูอัฐภาพแล้ว ได้มีความเดือดร้อนว่า

“เราทำสมณธรรมตลอดกาลซึ่งมีประมาณเท่านี้ เป็นผู้บังเกิดในที่ที่มีกบเป็นอาหาร ในกำเนิดแห่งอเหตุกสัตว์.”

โส นิพฺพตฺตฺกฺขณฺเวย อตฺตกาโว โอลฺลเกตฺวา “เอตฺตํ นาม กาลํ สมณธมฺมํ กตฺวา อเหตุกโยนิยํ มนุสฺสูกภกฺขณฺฐาเน นิพฺพตฺโตมฺหิ -อิติ
วิปฺปฏิสฺสารี อโหสิ.

๑ ตะไคร้^๑ ชื่อไม้พุ่มชนิด Homonoia riparia Lour. ในวงศ์ Euphorbiaceae ใบเรียวยาว มักขึ้นตามชอกหินในลำธารและริมน้ำ.

๒ ใบตะไคร้^๑

ในกาลต่อมา เขาได้ธิดาคนหนึ่ง แม่พังพาน^๑ใหญ่บนหลังน้ำในท่ามกลางแม่น้ำคงคา
วางธิดาไว้บนพังพานนั้น ให้พ่อนรำขับร้องแล้ว

โส อปรภาเค เอกิ ธีตรี ลภิตวา มชเณ คงคาย อุทกปิฏฐู มหนต์ ฌณ อุกชิปิตวา ธีตรี ตสฺมี ฐูเปตฺวา นจจาเปตฺวา คายาเปสิ.

[พญานาคออกอุบายเพื่อทราบการอุบัติแห่งพระพุทธเจ้า]

ทราบว่าเขาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “เมื่อพระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้น เราจักได้ยินความที่พระพุทธเจ้านั้นบังเกิดขึ้น ด้วยอุบายนี้แน่ละ;
ผู้ได้นำเพลงขับ^๒แก่เพลงขับของเราได้, เราจักให้ธิดากับด้วยนาคพิภพอันใหญ่แก่ผู้นั้น.”

เอว กิรสฺส อโหสิ “อุทฺธา อหิ อิมินา อุปาเยน, พุทฺเธ อุปฺปนฺเน, ตสฺส อุปฺปนฺนภาวํ สฺมุทฺติสฺสามิ^๓;

โย เม คีตฺสส ปฏฺฐิคิตฺ อหฺรติ, ตสฺส มหนฺเตน นาควิภเวณ สหฺธิ ธีตรี ทสฺสามิ -อิตฺติ.

พญานาควางธิดานั้นไว้บนพังพาน ในวันอุโบสถทุกกึ่งเดือน.

อนวทฺตมาสํ อุโปสฺสทิวเส ตํ ธีตรี ฌเณ ฐูเปสิ.

ธิดานั้นยืนพ่อนอยู่บนพังพานนั้น ขับเพลงขับนี้ว่า

สา ตตถ ฐิตา นจจฺนติ

“ก็สุ อธิปตี ราชา

ก็สุ ราชา รชสฺสิโร,

กถํสุ วิโรช โหติ,

กถํ ‘พาลอติ วุจฺจติ -อิตฺติ

อิมิ คีตํ คายติ.

“ผู้เป็นใหญ่อย่างไรเล่า ชื่อว่าพระราชา? อย่างไรเล่า พระราชาซึ่งว่ามีธูสิบนพระเศียร?

อย่างไรเล่า ชื่อว่าปราศจากธูสิ, อย่างไร ท่านจึงเรียกว่า ‘คนพาล.’”

ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น พากันมาด้วยหวังว่า “เราจักรับเอานางนาคมาณวิกา” แล้ว ทำเพลงขับแก่ ขับไปโดยกำลังปัญญาของตนๆ.

สกลชมพูทวีปวาลีโน “นาคมาณวิกิ คณฺหิสฺสาม -อิตฺติ อาคนฺตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ปญฺญาเพลน ปฏฺฐิคิตํ กตฺวา คายนฺติ.

นางยอมห้ามเพลงขับตอบนั้น.

สา ตํ ปฏฺฐิชิปติ.

เมื่อนางยืนอยู่บนพังพานทุกกึ่งเดือน ขับเพลงอยู่อย่างนี้เท่านั้น พุทธันดรหนึ่งล่วงไปแล้ว.

ตสฺสา อนวทฺตมาสํ ฌเณ ฐูตฺวา เอว คายนฺติยว, เอกิ พุทฺธันฺตรํ วิตีวตฺตํ.

๑ พังพาน คองูเห่าหรืองูจงอางที่แม่แบนออกทำท่าจะฉก, แม่เปี้ย ก็เรียก

๒ เพลง เพลงขับร้อง - song

๓ สี่. ม. “สมุทฺติสฺสามิ -อิตฺติ ทิสฺสตี. ย. “ชานิสฺสามิ -อิตฺติ ทิสฺสตี.

[พระศาสดาทรงผูกเพลงขับแก้]

ครั้งนั้นพระศาสดาทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก วันหนึ่งเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูโลก ทำเอรกปัตต์นาคราชให้เป็นต้น ทรงเห็นมาณพชื่ออุตตระ ผู้เข้าไปภายในข่ายคือพระญาณของพระองค์ ทรงใคร่ครวญดูว่า “จักมีเหตุอะไร?” ได้ทรงเห็นแล้วว่า “วันนี้เป็นวันที่เอรกปัตต์นาคราชทำธิดาไว้บนพังกานแล้วให้ฟ่อน,

อุตตระมาณพนี้เรียนเอาเพลงขับแก้ที่เราให้แล้ว จักเป็นโสดาบัน เรียนเอาเพลงขับนั้นไปสู่สำนักของนาคราช. นาคราชนั้นฟังเพลงขับแก้กันแล้ว ทราบว่า ‘พระพุทธรเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว’ จักมาสู่สำนักของเรา, เมื่อนาคราชนั้นมาแล้ว, เราจักกล่าวคาถาในสมาคมอันใหญ่, ในกาลจบคาถา สัตว์ประมาณ ๘ หมื่น ๔ พัน จักตรัสรู้ธรรม.”

อถ สตถา โลเก อุปฺปชฺชิตฺวา เอกทิวสํ ปจฺจุสกาลเ โลกํ โวลเณนโต เอรกปัตตํ อาที กตฺวา

อุตตระมาณพนามม อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิภูฏํ ทิสฺวา “กิณฺฺนุ โข ภวิสฺสติ -อิตฺติ อวชฺชนฺโต

“อชฺช เอรกปัตตสฺส ธิตฺโร ฌเน กตฺวา นจฺจาปนทิวโส, อຍ อุตฺตรมาณโว มยา ทินฺนํ ปฏฺฐิตํ คณฺหนโต โสตาปนโน หุตฺวา

ตํ อาทาย นาคราชสฺส สนฺติกํ คมิสฺสติ. โส ตํ สุตฺวา ‘พุทฺโธ อุปฺปนฺโน -อิตฺติ ญตฺวา มม สนฺติกํ อาคมิสฺสติ,

อหํ ตสฺมี อาคเต มหาสภาคเม คาถํ กเถสฺสามิ, คาถาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสทฺสสาณํ ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสติ -อิตฺติ อทฺทส.

พระศาสดาเสด็จไปในที่นั้นแล้ว, ทรงนั่ง ณ โคนต้นชีกต้นหนึ่ง บรรดาต้นชีก ๗ ต้นที่มีอยู่ในที่ไม่ไกลจากเมืองพาราณสี.

โส ตตถ คณฺตฺวา, พาราณสีโต อวิหฺเว สตต สิริสฺรุกขา อตฺถิ, เตสุ เอกสฺส มฺเถ นิสีทิ.

ชาวชมพูทวีป พาเอาเพลงขับแก้เพลงขับ^๑ไป ประชุมกันแล้ว.

ชมพทีปาลีโน คีตปฺปฏฺฐิตํ อาทาย สนฺนิปตีสฺ.

พระศาสดาทรงเห็นอุตตระมาณพกำลังไปในที่ไม่ไกล จึงตรัสว่า “อุตตระ.”

สตถา อวิหฺเว คจฺจนฺตํ อุตฺตรมาณโว ทิสฺวา “อุตฺตร -อิตฺติ อาท.

อุตตระ. อะไร? พระเจ้าข้า.

“ก็ ภนฺเต -อิตฺติ.

พระศาสดา. เธอจงมาก่อน.

“อิโต ตาว เอหิ -อิตฺติ.

ที่นั้น พระศาสดาตรัสกะอุตตระมาณพนั้น ผู้มาถวายบังคมนั่งลง แล้วตรัสถามว่า “เธอจะไปไหน?”

อถ นํ อาคนฺตฺวา วนทิตฺวา นิสินฺนํ อาท “กหํ คจฺจสิ -อิตฺติ.

อุตตระมาณพ. จะไปยังที่ที่ธิดาของเอรกปัตต์นาคราช ขับเพลง.

“เอรกปัตตสฺส ธิตู คายนฺภูฏานํ -อิตฺติ.

พระศาสดา. ก็เธอรู้เพลงขับแก้เพลงขับหรือ?

“ชานาสี ปน คีตปฺปฏฺฐิตํ -อิตฺติ.

อุตตระมาณพ. ข้าพระองค์ทราบ พระเจ้าข้า.

“ชานามิ ภนฺเต -อิตฺติ.

พระศาสดา. เธอจงกล่าวเพลงนั้นดูก่อน.

“วเทหิ ตาว นํ -อิตติ.

ที่นั่น พระศาสดา ตรัสกะเขาผู้กล่าวตามธรรมดาความรู้ของตนเท่านั้นว่า

“แน่ะอุตตระ นั้นไม่ใช่เพลงขับแก้, เราจักให้เพลงขับแก้แก่เธอ, เธอต้องเรียนเพลงขับแก้ันั้นให้ได้.”

อถ นํ อตตโน ชานนนิยามเนว วทนฺติ “น อุตฺตร เอตํ ปฏฺวีคิตํ, อหํ เต ปฏฺวีคิตํ ทสฺสามิ, ตํ อาทาย คมิสฺสสฺสี -อิตติ.

อุตฺตรมาณพ. ตีละ พระเจ้าข้า.

“สาธู ภาณเต -อิตติ.

[อุตฺตรมาณพเรียนเพลงแก้จากพระศาสดา]

ที่นั่น พระศาสดาตรัสกะเขาว่า “อุตตระ ในกาลที่นางนาคมาณวิกาขับเพลง เธอฟังขับเพลงแก้ันี้ว่า

“ผู้เป็นใหญ่ในทวารหก ชื่อว่า เป็นพระราชา,
พระราชาผู้กำหนดอยู่ ชื่อว่า มีธูลิบนพระเศียร,
ผู้ไม่กำหนดอยู่ ชื่อว่า ปราศจากรูลี, ผู้กำหนดอยู่ท่านเรียกว่า ‘คนพาล.’”

อถ นํ สุตฺถา “อุตฺตร ตฺวํ นาคมาณวิกาย คีตกาเล

“ฉทวาราริปี ราชา รชมาโน^๑ รชสฺสีโร^๒
อรชํ^๓ วิรโซ โหติ^๔ รชํ ‘พาลีติ วุจฺจติ -อิตติ

อิมํ ปฏฺวีคิตํ คาเยยยาสิ -อิตติ อาห.

ก็เพลงขับของนางนาคมาณวิกา มีอธิบายว่า

นาคมาณวิกาย หิ คีตสฺส อตฺถो:

บาทคาถาว่า กิสฺส อธิปตี ราชา ความว่า ผู้เป็นใหญ่อย่างไรเล่า จึงชื่อว่าพระราชา?

กิสฺส อธิปตี ราชา -อิตติ: กิสฺส อธิปตี ราชา นาม โหติ.

บาทคาถาว่า กิสฺส ราชา รชสฺสีโร ความว่า อย่างไร พระราชา ย่อมเป็นผู้ชื่อว่า มีธูลิบนพระเศียร?

กิสฺส ราชา รชสฺสีโร -อิตติ: กถํ ปน ราชา รชสฺสีโร นาม โหติ.

บทว่า กถํ สฺส ความว่า อย่างไรกันเอย พระราชานั้นเป็นผู้ชื่อว่าปราศจากรูลี?

กถํ สฺส -อิตติ: กถํ นุ โช โส ราชา วิรโซ นาม โหติ -อิตติ.

ส่วนเพลงขับแก้ มีอธิบายว่า:

ปฏฺวีคิตสฺส ปนตฺถो:

๑ สී. ม. ยฺ. รชชมาโน.

๒ สී. ม. ยฺ. รชชิสฺสโร.

๓ สී. ม. ยฺ. อรชชํ.

๔ สී. ม. ยฺ. รชชํ.

บาทคาถาว่า ฉทวารอิปตี ราชชา ความว่า

ผู้ใดเป็นผู้ใหญ่แห่งทวาร ๖ อันอารมณฺ์ทั้ง ๖ มีรูปเป็นต้น ครอบงำไม่ได้ แม้ในทวารหนึ่ง, ผู้นี้ชื่อว่าเป็นพระราชา.

ฉทวารอิปตี ราชชา -อิติ: โย ฉนฺนํ ทวารานํ อิปตี เอกทวารปิ รูปาทิหิ อนภิภูโต, อัย ราชชา นาม.

บาทคาถาว่า รชมาโน รชสสิโร ความว่า

ก็พระราชาใด กำหนดอยู่ในอารมณฺ์เหล่านั้น, พระราชาผู้กำหนดอยู่นั้น ชื่อว่ามีฐลิบนพระเศียร.

รชมาโน รชสสิโร -อิติ: โย ปน เตสุ อารมณฺ์สุ รชติ, โส รชมาโน รชสสิโร นาม.

บทว่า อรช ความว่า ส่วนพระราชาผู้ไม่กำหนดอยู่ ชื่อว่า เป็นผู้ปราศจากฐลิ.

อรช -อิติ: อรชมาโน ปน วิโรช นาม โหติ.

บทว่า รช ความว่า พระราชาผู้กำหนดอยู่ ท่านเรียกว่า “เป็นพาล.”

รช -อิติ: รชมาโน ‘พาลโ -อิติ วุจจติ.

พระศาสดา ครั้นประทานเพลงขับแก้ แก่อุตตรมาณพนั้นอย่างนี้แล้ว ตรัสว่า

“อุตตระ เมื่อเธอขับเพลงขับนี้, (นาง) จักขับเพลงขับแก้เพลงขับของเธอนี้ว่า

เอวมสฺส สตถา ปฏิคฺคิํ ทตฺวา “อุตฺตร, ตยา อิมสฺมิ คีเต คาโยเต, อิมสฺส เต คีตสฺส อิมํ ปฏิคฺคิํ คาโยสฺสติ

‘คนพาลอันอะไรเอ๋ย ย่อมพัดไป, บัณฑิตย่อมบรรเทาอย่างไร,
อย่างไร จึงเป็นผู้มีความเกษมจากโยคะ, ท่านผู้อันเราถามแล้ว โปรดบอกข้อนั้นแก่เรา’.

‘เกณสฺส วุยหตี พาลโ, ถลํ นุหตี ปนฺนติโต,
โยคกฺเขมิ ถลํ โหติ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต -อิติ,

ที่นั่น ท่านฟังขับเพลงขับแก้นี้แก่นางว่า

‘คนพาลอันห้วงน้ำ^๑ ย่อมพัดไป,
บัณฑิตย่อมบรรเทา (โอชะนั้น) เสียด้วยความเพียร,
บัณฑิตผู้ไม่ประกอบด้วยโยคะทั้งปวง ท่านเรียกว่า ‘ผู้มีความเกษมจากโยคะ’

อถสฺสา ตวํ อิมํ ปฏิคฺคิํ คาเยยยาสิ

“โอเขน วุยหตี พาลโ, โยคา นุหตี ปนฺนติโต,
สพฺพโยควิสฺยุตฺโต โยคกฺเขมิติ วุจฺจติ -อิติ อาห.

เพลงขับแก้ นั้น มีเนื้อ ความว่า

“คนพาลอันโอชะ (กิเลสจุกห้วงน้ำ) ๔ อย่าง มีโอชะคือกามเป็นต้น ย่อมพัดไป,

บัณฑิตย่อมบรรเทาโอชะนั้น ด้วยความเพียร กล่าวคือ สัมมปฺปชาน (ความเพียรอันตั้งไว้ชอบ),

บัณฑิตนั้นไม่ประกอบด้วยโยคะทั้งปวง มีโยคะคือกามเป็นต้น ท่านเรียกชื่อว่า ‘ผู้มีความเกษมจากโยคะ.’

ตสฺสตถโ “กาโมฆาทินา จตฺพุทฺธิเรน โอเขน พาลโ วุยหตี, ตํ ออฺหํ ปนฺนติโต สมนฺนปฺปชานสงฺขาเตน โยเคน นุหตี.

โส สพฺเพหิ กามโยคาทิหิ วิสฺยุตฺโต โยคกฺเขมิ นาม วุจฺจติ -อิติ.

๑ โอชะ (flood) น้ำท่วมพัดพาคนสัตว์ไป มีกามโอชะเป็นต้น

อุตตรมาณพ เมื่อกำลังเรียนเพลงขับแก้เนื้อเที่ยว ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล.

อุตตรโ อิมิ ปฏิกิตี คณหนโตว โสดาปัตติผล ปติภูริ.

เขาเป็นโสดาบัน เรียนเอาคานันไปแล้ว กล่าวว่า “ผู้เจริญ ฉันนำเพลงขับแก้เพลงขับมาแล้ว, พวกท่านจงให้โอกาสแก่ฉัน”
ได้คุกเข่าไปในท่ามกลางมหาชนที่ยืนยัดเยียดกันอยู่แล้ว.

โส โสดาปนโน หุตวา ตํ คาลิ อาทาย คนฺตวา “อมโ ภยมา คิตฺตปฏิกิตี อากฺโข, โอกาสํ เม เทถ -อิติ วตฺวา
นิรุตฺตริ จิตฺตสฺส มหาชนสฺส มชฺเฌ ชนฺนุนาว อกกมนฺโต อคฺมาสิ.

นางนาคมาณวิกา ยืนพ้ออยู่บนพังพานของบิดา พลองขับเพลงขับว่า “ผู้เป็นใหญ่ อยากรู้ว่าอะไรเล่า ชื่อว่าเป็นพระราชา?”
เป็นต้น.

นาคมาณวิกา ปิตุ ฌเณ รุตฺวา นจฺจมานา “กิสฺ อธิปตี ราชา -อิติ คีตี คายิ.

อุตตรมาณพ ขับเพลงแก้ว่า “ผู้เป็นใหญ่ในทวาร ๖ ชื่อว่าเป็นพระราชา” เป็นอาทิ.

อุตตรโ “ฉทวารธิปตี ราชา -อิติ ปฏิกิตี คายิ.

นางนาคมาณวิกา ขับเพลงโต้แก้อุตตรมาณพนั้นอีกว่า “คนพาล อันอะไรเอ๋ย ย่อมพัดไป?” เป็นต้น.

บุณ นาคมาณวิกา “เกนสฺสุ วุยฺหตี พาลอ -อิติ ตสฺส ปฏิกิตี คายิ.

ที่นั่น อุตตรมาณพเมื่อจะขับเพลงแก้แก่นาง จึงกล่าวคานันว่า “คนพาลอันหวังน้ำย่อยมพัดไป” ดังนี้ เป็นต้น.

อถสฺสา ปฏิกิตี คายฺนโต อุตตรโ “โอะเมน วุยฺหตี พาลอ -อิติ อิมิ คากฺมาห.

[นาคราชทราบว่าเป็นพระพุทเจ้าอุบัติแล้ว]

นาคราชฟังคานันแล้ว ทราบความที่พระพุทเจ้าบังเกิดขึ้น ดีใจว่า

“เราไม่เคยฟังชื่อบทเห็นปานนี้ ตลอดพุทธานตรหนึ่ง, ผู้เจริญ” พระพุทเจ้า บังเกิดขึ้นในโลกแล้วหนอ” จึงเออทางพาดน้ำ.

นาคราชา ตํ สุตฺวา พุทฺธสฺส อุปฺปนฺนภาวํ ญตฺวา “มยา เอกํ พุทฺธนฺตรํ เอวรूपิ ปฺปนฺนาม น สุตฺตฺตฺตํ,
อุปฺปนฺโน วต โภ โลเก พุทฺโธ -อิติ ตฺถุจฺจมานโส นจฺจกุญฺเฌน อุกกํ ปฺหริ.

คลื่นใหญ่เกิดแล้ว. ฟังทั้งสองฟังลงแล้ว.

มหาวิจิโย อุกฺกุทฺธิสฺสุ. อโ ภี ติรานิ ภิชฺชีสฺสุ.

พวกมนุษย์ในที่ประมาณอุสภะหนึ่ง แต่ฝั่งข้างนี้และฝั่งข้างโน้น จมลงไปใต้น้ำ.

อิโต จิตฺโต จ อุสภมตเต ฐาเน มนุสฺสา อุกฺเก นิมุชฺชีสฺสุ.

นาคราชนั้น ยกมหาชนมีประมาณเท่านั้นวางไว้บนพังพาน แล้วตั้งไว้บนบก.

โส เอตฺตํ มหาชนํ ฌเณ รุเปตฺวา อุกฺกิปิตฺวา เถ ปติภูริเปสิ.

นาคราชนั้นเข้าไปหาอุตตรมาณพ แล้วถามว่า “แนะนำนาย พระศาสดาประทับอยู่ที่ไหน?”

โส อุตตรโ อุปสงกมิตฺวา “กถํ สามิ สุตถา -อิติ ปุจฺฉิ.

อุตตระ. ทรงนั่งที่โคนไม้ต้นหนึ่ง มหาราช.

“เอกสมิ รุกขมุเล นิสินโน มหาราช -อิติ.

นาคราชนั้นกล่าวว่า “มาเถิดนาย พวกเราจะพากันไป” แล้วได้ไปกับอุตตระมาณพ.

โส “เอहि สามิ คจฉาม -อิติ อุตตระเน สหธิ อคมาสิ.

ฝ่ายมหาชนก็ได้ไปกับเขาเหมือนกัน.

มหานปี เตเน สหธิเยว คโต.

นาคราชไปถึง เข้าไปสู่ระหว่างพระรัศมีมีวรัณะ ๖ ถวายบังคมพระศาสดาแล้วได้ยืนร้องให้อยู่.

นาคราชา คนตวา ฉพพณณานํ รสมินํ อนนฺตรํ ปวิสิตฺวา สตถารํ วนทิตฺวา โรทมาโน อฏฺฐาสิ.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะนาคราชนั้นว่า “นี่อะไรกัน? มหาบพิตร.”

อถ นํ สตถา อาท “กิมิทํ มหาราช -อิติ.

นาคราช. พระเจ้าข้า ข้าพระองค์เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้เช่นกับด้วยพระองค์ ได้ทำสมณธรรมสิ้น ๒ หมื่นปี, แม้สมณธรรมนั้นก็ไม่อาจเพื่อจะช่วยข้าพระองค์ได้, ข้าพระองค์ อาศัยเหตุสักว่าให้ใบตะไคร้ น้ำชาดไปมีประมาณเล็กน้อย ถือปฏิสนธิในอเหตุกสัตว์ เกิดในที่ที่ ต้องเลื้อยไปด้วยอก, ย่อมไม่ได้ความเป็นมนุษย์เลย, ไม่ได้ฟังพระธรรม, ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้เช่นกับด้วยพระองค์ ตลอดพุทธันดรหนึ่ง.

“อหํ ภาณเต ตุมหาทิสสส พุทฺธสส สาวโก หุตฺวา วิสทิวสสสทฺธานิ สมณธมฺมํ อกาสิ, โสปี มํ สมณธมฺโม นิตถาเรตฺถํ นาสกฺขิ, อปฺปมตฺตํ เอรกปตฺตจฺฉินฺทนมตฺตํ นิสฺสาย อเหตุกปฺปฏิสนฺธิ คเหตุวา อุเรน” ปริสกกนฺนฏฺฐาเน นินฺพพโตมฺหิ, เอกํ พุทฺธนฺตรํ เนว มนุสฺสตฺตํ ลกามิ, น สทฺธมฺมสฺสวนํ, น ตุมหาทิสสส พุทฺธสส ทสฺสนํ -อิติ.

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของนาคราชนั้นแล้ว ตรัสว่า “มหาบพิตร ชื่อว่าความเป็นมนุษย์ หาได้ยากนัก, การฟังพระสัทธรรม ก็อย่างนั้น, กาลอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า ก็หาได้ยาก เหมือนกัน; เพราะว่าทั้ง ๓ อย่างนี้ บุคคลย่อมได้โดยลำบากยากเย็น” เมื่อจะทรงแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า

สตถา ตสฺส กถิ สุตฺวา “มหาราช มนุสฺสตฺตํ นาม พุทฺธกฺกเมว, ตถา สทฺธมฺมสฺสวนํ, ตถา พุทฺธปฺปาโท;

อิทฺถหิ กิจฺเจเน กสิเรน ลพฺภติ -อิติ วัตฺวา ธมฺมํ เทเสณโต อิมํ คาถมาท

“ความได้อัตภาพเป็นมนุษย์ เป็นการยาก, ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย เป็นอยู่ยาก, การฟังพระสัทธรรมเป็นของยาก, การอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นการยาก.”

“กิจฺโณ มนุสฺสปฺปฏิลาโก, กิจฺฉํ มจฺจานชีวิทํ,
กิจฺฉํ สทฺธมฺมสฺสวนํ, กิจฺโณ พุทฺธานมฺปฺปาโท -อิติ.

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคานานัน พึงทราบดังนี้ว่า

- “ก็ขึ้นชื่อว่าความได้อัตภาพเป็นมนุษย์ ชื่อว่าเป็นการยาก คือหาได้ยาก เพราะความเป็นมนุษย์ บุคคลต้องได้ด้วยความพยายามมาก ด้วยกุศลมาก,
- ถึงชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ก็ชื่อว่าเป็นอยู่ยาก เพราะทำกรรมมีกสิกรรมเป็นต้นเนื่องๆ แล้วสืบต่อความเป็นไปแห่งชีวิตบ้าง เพราะชีวิตเป็นของน้อยบ้าง,
- แม้การฟังพระสัทธรรม ก็เป็นการยาก เพราะความที่บุคคลผู้แสดงธรรมหาได้ยาก ในกับแม้มีใช้น้อย,
- อนึ่ง ถึงกาลที่อุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็เป็นการยากเหมือนกัน คือได้ยากยิ่งนัก เพราะอภินิหารสำเร็จด้วยความพยายามมาก และเพราะกาลที่อุบัติขึ้นแห่งท่านผู้มีอภินิหารอันสำเร็จแล้ว เป็นการได้โดยยาก ด้วยพันแห่งโกฏิกับแม้มีใช้น้อย.

ตสฺสโต “มหนฺเตน หิ วายาเมน มหนฺเตน กุสเลน ลหุชฺชตฺตา มนุสฺสสปฏฺฐิตา โน นาม กิจฺจํ ทูลโล, นินฺนตฺริ กสิณฺมาทีนํ กตฺวา ชิวฺตวฺตตี ฆณฺเณโตปิ^๑ ปริตตตฺตายปิ มจฺจํ ชิวฺตปิ กิจฺจํ, อเนกฺสุปิ กปฺเปสุ ฆมฺเมทฺเสกฺกสฺส ปุคฺคสฺส ทูลลภตฺตาย สทฺธมฺมสฺสวนํปิ กิจฺจํ, มหนฺเตน ปน วายาเมน อภินิหารสฺส สมิชฺฌนโต สมิทฺธาภินิหารสฺส จ อเนเกหิปิ กปฺโปโกฏิสฺสเสหิ ทูลลภฺปทาโต พุทฺธานํ อฺบบปาโทปิ กิจฺจํเยว อติวีย ทูลโล -อติ.

[นาคราชไม่บรรลุโสดาบัน]

ในกาลจบเทศนา เหล่าสัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน ได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว.

เทศนาวิธาน จตุราสีติยา ปาณสทฺสสถานํ ฆมฺมาภิสฺมโย อโหสิ.

ฝ่ายนาคราชพึงได้โสดาปัตติผลในวันนั้น (ก็จริง), แต่ก็ไม่ได้ เพราะความที่ตนเป็นสัตว์เดรัจฉาน.

นาคราชปิ ตํทิวสํ โสตาปัตติผลํ ลภฺย, ติจฺจํนาคคตตฺตา ปน นาลตล.

นาคทั้งหลายถือเอาสรีระแห่งนาคนั้นแหละ แล้วลำบากอยู่ในฐานะทั้ง ๕ กล่าวคือ

(๑) การถือปฏิสนธิ (๒) การลอกคราบ (๓) การวางใจ แล้วก้าวลงสู่ความหลับ

(๔) การเสพเมถุนกับด้วยนางนาคผู้มีชาติเสมอกัน และ (๕) จูติ

(ส่วน) นาคราชนั้นถึงภาวะคือความไม่ลำบากในฐานะทั้ง ๕ เหล่านั้น ย่อมได้เพื่อเที่ยวไปด้วยรูปแห่งมาณพนั้นแล ดังนี้แล.

โส, เยสุ ปฏิสนฺธิคฺคหณ ตจฺขหน วิสฺสภูณฺนิทโทกมฺน สขาทิยาเมถุนเสวน จูติสงฺขาเตสุ ปญฺจสุ ฐานेषु นาคา

นาคสรีระเมว คเหตุวา กิลมนฺติ, เตสุ อกิลมนฺภาวํ ปตฺวา มาณวรูปฺเปเนว วิจิริตุํ ลภฺติ -อติ.

เรื่องนาคราชชื่อเอรกปัต จบ.

เอรกปัตตนาคราชวตฺถ.

๑ ย. ฆณฺเณโตปิ.

๔. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ

๔. อานนทเถระสสปลหวัตถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของพระอานนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สพฺพปาปสฺส อกรรม” เป็นต้น.

“สพฺพปาปสฺส อกรรม - อิติ อิมํ ธมฺมเทศนํ สุตถา เขตวเน วิหฺรณฺโต อานนทเถระสส ปลหํ อารพฺภ กถเสสิ.

[กาลแห่งพระพุทธเจ้าต่างกัน แต่คำสอนเหมือนกัน]

ได้ยินว่า พระเถระนั่งในที่พักกลางวัน คิดว่า “พระศาสดาตรัสบอกเหตุแห่งพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ทุกอย่าง คือ ‘พระชนนีและพระชนก การกำหนดพระชนมายุ ไม่เป็นที่ตรัสรู้ สวากสันนิบาต อัครสาวก อุပ္ปฏฺฐาก,’ แต่อุโบสถมิได้ตรัสบอกไว้; อุโบสถแห่งพระพุทธเจ้าแม่เหล่านั้น เหมือนอย่างนี้ หรือเป็นอย่างอื่น.”

เถโร กิร ทิวาภูฏานเน นิสินฺโน จินฺตเสสิ

“สตถารา สตตฺตณฺนํ พุทฺธานํ ‘มาตาปิโตร อายุปริจฺเฉทโ โพธิ สวากสันนิบาโต อคฺคสาวกา อุပ္ปฏฺฐากโถ สพฺพํ กถิตํ, อุโปสฺสโถ ปน อภฺธิโต; กิณฺนุ โข เตสฺสปี อยเมว อุโปสฺสโถ อถฺยโ - อติ.

ท่านจึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา แล้วทูลถามเนื้อความนั้น.

โส สตถารํ อุปสงฺกมิทฺวา ตมตฺถํ ปุจฺฉิ.

ก็เพราะความแตกต่างแห่งกาลแห่งพระพุทธเจ้าเหล่านั้นเท่านั้น ได้มีแล้ว, ความแตกต่างแห่งกาลไม่มี; ด้วยว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่าวิปัสสี ได้ทรงทำอุโบสถในทุกๆ ๗ ปี, เพราะพระโอวาทที่พระองค์ประทานแล้วในวันหนึ่งเท่านั้น เพียงพอไปได้ ๗ ปี, พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่าสิขีและเวสสภู ทรงทำอุโบสถในทุกๆ ๖ ปี, (เพราะพระโอวาทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์นั้น ทรงประทานในวันหนึ่งเท่านั้น เพียงพอไปได้ ๖ ปี); พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากุกุสันธะ และโกนาคมนะ ได้ทรงทำอุโบสถทุกๆ ปี, (เพราะพระโอวาทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์นั้น ทรงประทานในวันหนึ่งเท่านั้น พอไปได้ปีหนึ่งๆ); พระกัสสปทสพล ได้ทรงทำอุโบสถทุกๆ ๖ เดือน, เพราะพระโอวาทที่พระองค์ทรงประทานในวันหนึ่งเท่านั้น พอไปได้ ๖ เดือน;

ยสฺมา ปน เตสํ พุทฺธานํ กาลเกโหว อโหสิ, น คาลาเกโห;

วิปสฺสี สมฺมาสมฺพุทฺโธ หิ สตตฺตเม สตตฺตเม สํวจฺจเร อุโปสฺสํ อกาสิ, เอกทิวสํ ทินฺโนวาทฺเวย หิสฺส สตตฺตณฺนํ สํวจฺจรานํ อลํ อโหสิ;

สิขี จ เวสสภู จ ฉฺฉุเร ฉฺฉุเร สํวจฺจเร อุโปสฺสํ กรีสฺสุ,

กุกุสนฺโธ จ โกนาคมโน จ สํวจฺจเร สํวจฺจเร,

กสฺสปทสฺพล ฉฺฉุเร ฉฺฉุเร มาเส อุโปสฺสํ อกาสิ, เอกทิวสํ ทินฺโนวาทฺเวย หิสฺส ฉฺฉนํ มาसानํ อลํ อโหสิ;

ฉะนั้น พระศาสดา จึงตรัสความแตกต่างกันแห่งกาลนี้ของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า

“ส่วนโอวาทคาถาของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น เป็นอย่างนี้แหละ” ดังนี้แล้ว

เมื่อจะทรงทำอุโบสถแห่งพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ซึ่งเป็นอันเดียวกันทั้งนั้นให้แจ่มแจ้ง จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

ตสฺมา สตฺถา เตสํ อิมํ กาลเกทํ อารุเจตฺวา “โอวาทคาถา ปน เนสํ อีมาเยว -อิติ วตฺวา สพฺเพสํ เอกเมว อุโปสถํ อวิกโรนฺโต อีมา คาลา อภาสิ

“การไม่ทำบาปทั้งสิ้น การยังกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องใส
นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

“สพฺพปาปสฺส อกรรมิ กุสลสฺสุปสมปทา
สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานสาสนํ.

ความอดทนคือความอดกลั้น เป็นธรรมเผาบาปอย่างยิ่ง,
ท่านผู้รู้ทั้งหลาย ย่อมกล่าวพระนิพพานว่าเป็นเยี่ยม,
ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่าบรรพชิต,
ผู้เบียดเบียนผู้อื่นอยู่ ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ.

ขฺนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา,
นิพฺพานํ ปรมํ วหนฺติ พุทฺธา,
น ทิ ปพฺพชิตฺโต ปฺรฺุชฺชาตี,
สมโณ โทติ ปรี วิเทหฺยฺนฺโต.

ความไม่กล่าวร้าย ๑ ความไม่ทำร้าย ๑ ความสํารวมในพระปาฏิโมกข์ ๑
ความเป็นผู้รู้ประมาณ ในภัตตาคาร ๑ ที่นอนที่นั่งอันสงัด ๑
ความประกอบโดยเอื้อเฟื้อในอธิจิต ๑
นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.”

อนฺุปวาโท อนฺุชฺชาโต ปาฏิโมกฺเฆ จ สํวโร
มตฺตถฺยญฺจ จ ภตฺตสฺมี ปนฺตถฺย สยนาสนํ
อธิจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธานสาสนํ -อิติ.

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพฺพปาปสฺส ได้แก่ อกุศลธรรมทุกชนิด.

ตตฺถ “สพฺพปาปสฺส -อิติ: สพฺพสฺส อกุสลธมฺมสฺส.

การยังกุศลให้เกิดขึ้น ตั้งแต่ออกบวชจนถึงพระอรหันตมรรค และการยังกุศลที่ตนให้เกิดขึ้นแล้วให้เจริญ ชื่อว่า อุปสมปทา
อุปสมปทา -อิติ: นิกฺขมฺนโต ปฺญฺญา ยาว อรหตฺตมคฺคา กุสลสฺส อุปปาทณฺเจะ อุปปาทิตสฺส จ ภาวนา.

การยังจิตของตนให้ผ่องใสจากนิวรณ์ทั้ง ๕ ชื่อว่า สจิตฺตปริโยทปนํ.

สจิตฺตปริโยทปนํ -อิติ: ปญฺจทฺถิ นิวเรณฺทิ อตฺตโน จิตฺตสฺส โวทاپนํ.

บาทพระคาถาว่า เอตํ พุทธานสาสนํ อรรถว่า นี่เป็นวาจาเครื่องพร่ำสอนของพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์.

เอตํ พุทธานสาสนํ -อติ: สัพพพุธานํ อัย อนุสิฏฺฐิ.

บทว่า ขุนฺติ ความว่า ขึ้นชื่อว่าความอดทน กล่าวคือ ความอดกลั้น, นี้ เป็นตบะอย่างยอดเยี่ยม คืออย่างสูงสุด ในพระศาสนา.

ขุนฺติ -อติ: ยา เอสา ตีตฺถิกขาสงฺฆาตา ขุนฺติ นาม, อิํ อิมสมิํ สาสเน ปรมิํ อุตฺตมํ ตโป.

บาทพระคาถาว่า นิพพานํ ปรมํ วทฺนตี พุทฺธา ความว่า พุทธบุคคลทั้ง ๓ จำพวกนี้ คือ พระพุทธะจำพวก ๑

พระปัจเจกพุทธะจำพวก ๑ พระอนุพุทธะจำพวก ๑ ย่อมกล่าวพระนิพพานว่า “เป็นธรรมชาติอันสูงสุด.”

นิพพานํ ปรมํ วทฺนตี พุทฺธา -อติ: “พุทฺธา จ ปจฺเจกพุทฺธา จ อนุพุทฺธา จ -อติ อิเม ตโย พุทฺธา นิพพานํ “อุตฺตมํ -อติ วทฺนตี.

บทว่า นฺ หิ ปพฺพชิตฺ ความว่า บุคคลผู้ซึ่งล้างผลาญ ปิปกันสัตว์อื่นอยู่ ด้วยเครื่องประหารต่างๆ มีฝ่ามือเป็นต้น

ชื่อว่า ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต.

นฺ หิ ปพฺพชิตฺ -อติ: ปาณินาํทีหิ ปรี อูปหนนฺโต วิเทรฺฐนฺโต ปรุสฺษาตี ปพฺพชิตฺ นาม น โหตี.

บทว่า สมฺโณ ความว่า บุคคลผู้ยังเบียดเบียนสัตว์อื่นอยู่ โดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแหละ ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะด้วยเหมือนกัน.

สมฺโณ -อติ: วุตฺตนเยเนว ปรี วิเทรฺฐนฺโต สมฺโณปิ น โหตีเยว.

การไม่ตีเตียนเอง และการไม่ยังผู้อื่นให้ตีเตียน ชื่อว่า อนุปวาโท.

อนุปวาโท -อติ: อนุปวาทนญฺเจว อนุปวาทาปนญฺจ.

การไม่ทำร้ายเอง และการไม่ใช้ผู้อื่นให้ทำร้าย ชื่อว่า อนุปฆาโต.

อนุปฆาโต -อติ: อนุปฆาตนญฺเจว อนุปฆาตาปนญฺจ.

บทว่า ปาฎิโมกฺเข ได้แก่ ศीलที่เป็นประธาน.

ปาฎิโมกฺเข -อติ: เซฎฺฐกฺสีเล.

การปิด ชื่อว่า สํวโร.

สํวโร -อติ: ปิทหนิ.

ความเป็นผู้รู้จักพอดี คือความรู้จักประมาณ ชื่อว่า มตฺตญฺญตา.

มตฺตญฺญตา -อติ: มตฺตญฺญภาโว ปมาณชานนํ.

บทว่า ปนฺตํ ได้แก่ เจริญ.

ปนฺตํ -อติ: วิวิตฺตํ.

บทว่า อธิจิตฺเต ความว่า ในจิตอันยิ่ง กล่าวคือ จิตที่สหระคตด้วยสมาบัติ ๘.

อธิจิตฺเต -อติ: อภฺฐสมฺมาปตฺติสงฺฆาเต อธิจิตฺเต.

การทำความเพียร ชื่อว่า อาโยโค.

อาโยโค -อติ: ปโยคกรณิ.

บทว่า เอตํ ความว่า นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์.

เอตํ -อติ: เอตํ สพฺเพสํ พุทฺธานํ สาสนิ.

ก็ในพระคาถานี้ พระผู้มีพระภาคตรัสศีลอันเป็นไปทางวาจา ด้วยอนุปวาทะ, ตรัสศีลอันเป็นไปทางกาย ด้วยอนุปฆาตะ. ตรัสปาฏิโมกข์ศีลกับอินทริยสังวรศีล ด้วยคำนี้ว่า ปาฏิโมกฺเข จ สฺวโร.

ตรัสอาชีวปาริสุทธิศีลและปัจจัยสันนิสิตศีล ด้วยมัตตัญญูตา, ตรัสเสนาสนะอันสัปปายะ ด้วยปนตเสนาสนะ, ตรัสสมาบัติ ๘ ด้วยอธิจิต.

เอตถ ทิ อนุปวาเทน วาจสิกํ ศีลํ กถิตํ, อนุปฆาเทน กายิกํ ศีลํ. ปาฏิโมกฺเข จ สฺวโร -อิติ อิมินา ปาฏิโมกข์ศีลญเจว อินทริยสังวรญจ, มตตญญูตาย อาชีวปาริสุทธิ เจว ปัจจัยสันนิสิตศีลญจ, ปนตเสนาสนน สปปายเสนาสนํ, อธิจิตเตน อภฺฐ สมาปตฺติโย.

ด้วยประการนี้ สิกขาแม่ทั้ง ๓ ย่อมเป็นอันพระองค์ตรัสแล้วด้วยพระคาถานี้ทีเดียว ฉะนั้นแล.

เอวํ อิมาย คากาย ติสฺโสปี สิกขา กถิตาเยว โหนติ -อิติ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรียผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ฉะนั้นแล.

เทศนาวสาเน พหู โสดาปัตติผลาทีนิ ปาปุณฺสี -อิติ.

เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ จบ.

อานนทเถรสปทฺต.

๕. เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี

๕. อนภิตภิกษุขุทฺธ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ไม่ยินดี (ในพรหมจรรย์) รูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น กหาปณสเสน” เป็นต้น.

“น กหาปณสเสน -อติ อิมิ ฐมมเทสนิ สตถา เซตวน วิหรนโต เอกิ อนภิตภิกษุ อารพภ กเถสิ.

[ภิกษุหนุ่มกระสันอยากสึก]

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นบรรพชาแล้วในศาสนา ได้อุปสมบทแล้ว อันพระอุปัชฌาย์ส่งไป ด้วยคำว่า “เธอจงไปที่ชื่อนั้นแล้ว เรียนอุทเทส” ได้ไปในที่นั้นแล้ว.

โส กิร สาสนे पपुषित्वा लघुपुसम्भो “อุสุกฺกุณฺณนนาม คนฺตฺวา อุทเทสึ คนฺตฺวาหิ -อติ อุชฺฌมาเยน เปสิโต ตตฺถ อคฺมาสิ.

ครั้งนั้นโรคเกิดขึ้นแก่บิดาของท่าน.

อถสฺส ปิตุ โรโค อุปฺปชฺชิ.

เขาเป็นผู้ใคร่จะได้เห็นบุตร (แต่) ไม่ได้ใครๆ ที่สามารถจะเรียกบุตรนั้นมาได้ จึงบ่นเพ้ออยู่ เพราะความโศกถึงบุตรนั้นแล เป็นผู้มีความตายอันใกล้เข้ามาแล้ว จึงสั่งน้องชายว่า “เจ้าพึงทำทรัพย์นี้ให้เป็นค่าบาตรและจิวรแก่บุตรของเรา” แล้วให้ทรัพย์ ๑๐๐ กหาปณะไว้ในมือของน้องชาย ได้ทำกาละแล้ว.

โส ปุตฺตํ ทฺกฺกุกาโม หุตฺวา ตํ ปกโกสิตฺถํ สมตฺถํ กณฺจิจิ อลภิตฺวา ปุตฺตโสเกน วิลปฺนโตเวว อาสนฺนฺมรโณ หุตฺวา

“อิหิ เม ปุตฺตสฺส ปตฺตจิวรมฺลํ กรายาสิ -อติ กหาปณสฺตํ กนิฏฺฐสฺส หตฺถे ทตฺวา กาลมฺกาสิ.

ในกาลที่ภิกษุหนุ่มมาแล้ว น้องชายนั้น จึงหมอบลงแทบเท้า ร้องไห้กลิ้งเกลือกไปมา พลางกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ บิดาของท่านทั้งหลาย บ่นถึงอยู่เที่ยว ทำกาละแล้ว, ก็บิดานั้นได้มอบกหาปณะไว้ ๑๐๐ ในมือของผม, ผมจักทำอะไร? ด้วยทรัพย์นั้น.”

โส ทฺรสฺสาคตฺกালে ปาทมฺลเ นิปิตฺตฺวา ปฺริวตฺเตนโต โรทิตฺวา “ภนฺเต ปิตฺตาโว วิลปฺนโตว กาลกโต, มยฺหิ ปนฺเตน กหาปณสฺตํ หตฺถे ปิตํ, เตน กิ โกรมิ -อติ อาห.

ภิกษุหนุ่มจึงห้ามว่า “เราไม่มีความต้องการด้วยกหาปณะ”

ในกาลต่อมาจึงคิดว่า “ประโยชน์อะไรของเรา ด้วยการเที่ยวไปบิณฑบาตในตระกูลอื่นเลี้ยงชีพ, เราอาจเพื่อจะอาศัยกหาปณะ ๑๐๐ นั้นเลี้ยงชีพได้, เราจักสึกละ.”

ทฺทโร “น เม กหาปณฺเห อตฺโถ -อติ ปฏิกฺขิปิตฺวา อปรภาเค จินฺเตสิ

“กิ เม ปฺรกุสฺสุ ปิณฺฑชฺยาจ จริตฺวา ชิวิตฺเตน, สกฺกา ตํ กหาปณสฺตํ นิสฺสาย ชิวิตฺตุํ, วิพฺภมิสฺสามิ -อติ.

เธอถูกความไม่ยินดีบีบคั้นแล้ว จึงสละการสารถายและพระกัมมัฏฐาน ได้เป็นเหมือนผู้มีโรคพอมเหลือ.

โส อนภิตฺติยา ปิพฺพิโต วิสฺสกุณฺณสฺสชฺฌายกมฺมกุณฺธาโน ปณฺฑุโรคิ วิย อโหสิ.

ครั้งนั้น ภิกษุหนุ่มและสามเณร ถามเธอว่า “นี่อะไรกัน?”

เมื่อเธอตอบว่า “ผมเป็นผู้กระสัน” จึงพากันเรียนแก่อาจารย์และอุปัชฌาย์.

อด นั **ทหฺรสามเณร** “**กิมิท** -อติ ปุจฉิตวา, “อุกฺกณฺฐิตฺมฺหิ -อติ วุตเต, อจฺริยฺอุปชฌายานํ อจฺจิกฺขิสฺสุ.

ที่นั่น อาจารย์และอุปัชฌาย์เหล่านั้น จึงนำเธอไปยังสำนักของพระศาสดา แสดงแต่พระศาสดาแล้ว.

อด นั **เต** สตฺถุ สนฺตํกํ เนตฺวา สตฺถุ ทสฺเสสฺสุ.

พระศาสดา ตรัสถามว่า “ภิกษุ ได้ยินว่า เธอกระสันจริงหรือ?” เมื่อเธอกราบทูลรับว่า “อย่างนั้น พระเจ้าข้า”
ตรัสว่า “เพราะเหตุไร? เธอจึงได้ทำอย่างนั้น, ก็อะไรๆ ที่เป็นปัจจัยแห่งการเลี้ยงชีพของเธอมีอยู่หรือ?”

สตฺถา “สจฺจํ กิร **ตฺว** ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิตฺโต -อติ ปุจฉิตวา, “อาม ภาเน -อติ วุตเต,
“กสมฺมา เอวมกาสิ, อตฺถิ ปน **เต** **โกจฺจ** ชีวิตฺตปฺปจฺจโย -อติ อาห.

ภิกษุ. มี พระเจ้าข้า.

“อาม ภาเน -อติ.

พระศาสดา. อะไร? ของเธอมีอยู่.

“**กีนฺเต** อตฺถิ -อติ.

ภิกษุ. กหาปณฺชะ ๑๐๐ พระเจ้าข้า.

“**กหาปณฺสต** ภาเน -อติ.

พระศาสดา. ถ้ากระนั้น เธอจงนำก้อนกรวดมา แม้เพียงเล็กน้อยก่อน,
เธอลองนับดูก็จักรู้ได้ว่า ‘เธออาจเลี้ยงชีวิตได้ด้วยกหาปณะจำนวนเท่านั้นหรือ, หรือไม่อาจเลี้ยงชีวิตได้.’

“เตนฺหิ กตฺปิ ตาว สกฺขรา อหฺร, คเนตฺวา ชานิสฺสสฺสิ” ‘สกฺกา วา ตตฺเตเนน ชีวิตฺตุ, โน วา -อติ.

ภิกษุหนุ่มนั้น จึงนำก้อนกรวดมา.

โส สกฺขรา อหฺริ.

[ความอยาก ให้เต็มได้ยาก]

ที่นั่น พระศาสดาจึงตรัสกะเธอว่า “เธอจงตั้งไว้ ๕๐ เพื่อประโยชน์แก่เครื่องบริโภคก่อน. ตั้งไว้ ๒๔ เพื่อประโยชน์แก่โค ๒ ตัว,
ตั้งไว้ชื่อมีประมาณเท่านี้ เพื่อประโยชน์แก่พืช, เพื่อประโยชน์แก่แอกและไถ, เพื่อประโยชน์แก่จอบ, เพื่อประโยชน์แก่พัวและขวาน.”

อด นั **สตฺถา** อหฺ “ปริโณคฺตถาย ตาว ปณฺณาสํ ฐูปฺหิ, ทฺวินฺนํ โคณานํ อตฺถาย จตฺวีสฺติ,

เอตตฺกนฺนาม วิชฺตถาย, ยุกนงคฺลตฺถาย, กุทฺทาลตฺถาย, วาสีฬฺรสฺสูตฺถาย -อติ.

เมื่อเธอนับอยู่ด้วยอาการอย่างนี้, กหาปณฺชะ ๑๐๐ นั้น ย่อมไม่เพียงพอ.

เอวํ คณฺยมาเน, ตํ **กหาปณฺสต** นปฺปโหติ.

๑ อุ-กณฺฐ ฝูงชานชะเง้อดูทางโน้นทางนี้ เบื่อหน่าย (สำหรับบรรพชิต ก็อยากสึก)

๒ สี. ม. ยฺ. ชานิสฺสาม.

ครั้งนั้น พระศาสดาจึงตรัสกะเธอว่า

“ภิกษุ กหาปณะของเธอมีน้อยนัก, เธออาศัยกหาปณะเหล่านั้น จักให้ความทะยานอยากเต็มขึ้นได้อย่างไร?

ได้ยินว่า ในอดีตกาล บัณฑิตทั้งหลายครองจักรพรรดิราชสมบัติ สามารถจะยังฝนคือรัตนะ ๗ ประการให้ตกลงมาเพียงสะเอว ในที่ประมาณ ๑๒ โยชน์ ด้วยอาการสักว่าปรบมือ, แม้ครองราชสมบัติในทิวโลก ตลอดกาลที่ท้าวสักกะ ๓๖ พระองค์ จูติไปในเวลาตาย (ก็) ไม่ยังความอยากให้เต็มได้เลย ได้ทำกาละแล้ว”

อน นิสิตถา “ภิกษุ ทว กหาปณา อปปกกา, กถิ เอเต นิสาย ตณห์ ปุเรสสสิ;

อตีเต กิร ปณจิตา จกกวตติรชชั กาทเรตวา อปโปฐิตมตเตน ทวาทสโยชนภูฐาน กสิปปมาณเณ สตตรตนวสสิ วสสาเปตุ สมตถา, ยาว ฉตตีส สกกา จวนติ, เอตตัก กาลิ เทวราชชั กาทเรตวาปี มรณกาลเ ตณห์ อปุเรตวาว กาลมกัสนุ -อิตี วตวา

อันภิกษุนั้นทูลวิงวอนแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา ยังมั่นธาตुरาชาตัก^๑ ให้พิสดารแล้ว ในลำดับแห่งพระคาถานี้ว่า
เตน ยาจิตอ อตีต อหริตวา มนธาตुरาชาตัก^๒ วิตถาทเรตวา

“พระจันทร์และพระอาทิตย์ (ย่อมหมุนเวียนไป)

ส่องทิศให้สว่างไสวอยู่ กำหนดเพียงใด,

สัตว์ทั้งหลายผู้อาศัยแผ่นดินทั้งหมดเที่ยว

ย่อมเป็นทาสของพระเจ้ามั่นธาตुरาชาตกำหนดเพียงนั้น.”

“ยาวตา จณทิมสิริยา [ปริหรนติ] ทิสา ภนติ วิโรจนา,

สพเพว ทาสา มนธาตु เย ปาณา ปฐวินิสสิตา -อิตี^๓

ได้ทรงภษิต ๒ พระคาถานี้ว่า

อิมิสสา คากาย อนนตรา อีมา เทว คากา อภาสี

“ความอึดในกามทั้งหลาย ย่อมไม่มีเพราะฝนคือกหาปณะ,

กามทั้งหลาย มีรสอร่อยน้อย มีทุกข์มาก

บัณฑิตรู้แจ้งดังนี้แล้ว ท่านย่อมไม่ถึงความยินดีในกามทั้งหลายแม้ที่เป็นทิพย์,

พระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมเป็นผู้ยินดีในความสิ้นไปแห่งตัณหา.”

“น กหาปณวสเสน ติตติ กามesu วิชชติ,

อปสสสาทา ทุกขา กามา อิตติ วิญญาย ปณทิตโต

อปิ ทิพเพสุ กามesu รติ โส นาธิคจจติ,

ตถุหกขยรโต โหติ สมนาสมพุทธสาวโก -อิตี.

๑ ชุ. ชา. ๒๗/๒๐๐. ตพภูฏิกถา. ๒/๔๗

๒ ชุ. ชา. ติก. ๒๗/๑๐๒. ตพภูฏิกถา. ๔/๔๗.

๓ ม. ปฐวินิสสิตา.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กหาปณวสเสน ความว่า บัณฑิตนั้นปรบมือแล้ว ยังฝนคือรัตนะ ๗ ประการให้ตกลงได้, ฝนคือรัตนะ ๗ ประการนั้น ตรัสให้ชื่อว่า กหาปณวสส ในพระคานานี้, ก็ขึ้นชื่อว่า ความอิมในวัตถุคามและกิลเสคาม ย่อมไม่มีแม้เพราะฝนคือรัตนะทั้ง ๗ ประการนั้น; ความทะยานอยากนั้น เต็มได้ยากด้วยอาการอย่างนี้.

ตถ “กหาปณวสเสน -อติ: ย โส อปโปฐตฺวา สตฺตรตฺนวสสํ วสฺสาเปสิ,

ตํ อติ “กหาปณวสสํ -อติ วุตฺตํ, เตนาปิ ทิ วตฺตูกามกฺกิลเสกามสฺส ติตฺติ นาม นตฺถิ; เอวํ ทฺพปฺปฺรา เอสา ตณฺหา.

บทว่า อปฺปสฺสาทา คือ ชื่อว่ามีสุขชนิดหน้อย เพราะความที่กามีอุปมาเหมือนความฝันเป็นต้น.

อปฺปสฺสาทา -อติ: สฺปิณฺกุปฺมาทิตาย ปฺริตฺตสฺสา.

บทว่า ทฺกฺขา คือ ชื่อว่ามีทุกข์มากแท้ ด้วยสามารถแห่งทุกข์อันมาในทุกข์ชั้นธสุตฺร^๑ เป็นต้น.

ทฺกฺขา -อติ: ทฺกฺขกฺขนฺธาทิสฺส อากตฺทฺกฺขวเสน พทฺทฺกฺขาว.

บทว่า อติ วิณฺญาย คือ รู้กามทั้งหลายเหล่านั้น ด้วยอาการอย่างนี้.

อติ วิณฺญาย -อติ: เอวเมเต กามे ชานิตฺวา.

บทว่า อปิ ทิพฺเพสฺส ความว่า ก็ถ้าใครๆ พึ่งเชื่อเชียวด้วยกามอันเข้าไปสำเร็จแก่เทวดาทั้งหลาย.

ถึงอย่างนั้นท่านย่อมไม่ประสบความยินดีในกามเหล่านั้นเลย เหมือนท่านพระสมิทธิ ที่ถูกเทวดาเชื่อเชียวฉะนั้น.

อปิ ทิพฺเพสฺส -อติ: สเจ ทิ เทวานํ อุปกฺปฺปนฺกามเอหิ นิมนฺเตยฺย. อายสฺมา สมฺมิตฺติ วิย, เอวํปิ เตสฺส กามสฺสุ รตฺติ น วิณฑิตฺเว.

บทว่า ตณฺหกฺขยฺรโต ความว่า เป็นผู้ยินดียิ่งในพระอรหัตและในพระนิพพาน คือปรารถนาพระอรหัตและพระนิพพานอยู่.

ตณฺหกฺขยฺรโต -อติ: อรหตฺเต เจว นิพฺพานเ จ อภฺริโต โหติ: ตํ ปญฺญูมาโน วิหฺรติ.

ภิกษุโยคาวจร ผู้เกิดในที่สุดแห่งการพึงธรรม ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว ชื่อว่า พระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

สมฺมาสมฺพุทฺทสาวโก -อติ: สมฺมาสมฺพุทฺเธน เทสิตฺสส ฐมฺมสฺส สวณฺนเต ชาโต โยคาวจโร ภิกฺขุ -อติ.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้น ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล.

เทสนาวสานเ โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผล ปตฺติญฺฐหิ.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

สมฺปตฺตปฺริสายปิ สาทฺถิกา เทสนา อโหสิ -อติ.

เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี จบ.

อนภฺริตภิกฺขวตฺถ.

๑ ม. ม. มหาทุกขกขนฺธสุตฺตํ. ๑๒/๑๖๖. จุฬทุกขกขนฺธสุตฺตํ ๑๒/๑๗๙.

๒ ม. ม. มหาทุกขกขนฺธสุตฺตํ ๑-๒/๑๖๖. จุฬทุกขกขนฺธสุตฺตํ. ๑๒/๑๗๙.

๖. เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิต

๖. อคคิตตปุโรหิตวตถุ.

พระศาสดา (เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน) ทรงนั่งบนกองทราย ทรงปรารภปุโรหิตของพระเจ้าโกศลชื่ออัคคิต ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “พหุ เว สรณ ынติ” เป็นต้น.

“พหุ เว สรณ ынติ -อติ: อิม ฆมมเทสน สตถา [เชตวัน วิหรนโต] วาลูกราสมิหิ นิสินโน
อคคิตตตนาม โกศลธมมโย ปุโรหิต อารพก กเถสิ.

[อัคคิตได้เป็นปุโรหิตถึง ๒ รัชกาล]

ดังได้สดับมา อัคคิตนั้น ได้เป็นปุโรหิตของพระเจ้ามหาโกศล.

โส ภิร มหาโกศลสส ปุโรหิต อโหสิ.

ครั้งเมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้ว, พระราชาพระนามว่า ปเสนทิโกศล ทรงดำริว่า “ผู้นี้เป็นปุโรหิตแห่งพระชนกของเรา” จึงตั้งเขาไว้ในตำแหน่งนั้นด้วยด้วยความเคารพ ในเวลาเขามาสู่ที่บำรุงของพระองค์ ทรงทำการเสด็จลุกรับ, รับสั่งให้พระราชทานอาสนะเสมอกัน ด้วยพระดำรัสว่า “อาจารย์ เชิญนั่งบนอาสนะนี้.”

อถ น, ปิตริ กาลกเถ, ราช ปเสนทิโกสโล “อโย ปิตู เม ปุโรหิต -อติ คารเวน ตสมิเยว ฐาเน ฐเปตวา
ตสส อตตโน อุกุณฺธาน อากตกาเล ปจฺจุคฺคมน กโรติ, “อาจริย อธิ นิสิตถ -อติ สมานาสน ทาเปสิ.

[อัคคิตออกบวชนอกพระพุทธศาสนา]

อัคคิต นั้น คิดว่า “พระราชานี้ทรงทำความเคารพในเราอย่างเหลือเกิน, แต่เราก็ไม่อาจเอาใจของพระราชาทรงหลายได้ตลอดกาลเป็นนิตย์เทียว; อนึ่ง พระราชาก็เยาว์วัย ยังหนุ่มน้อย, ชื่อว่าความเป็นพระราชาไปด้วยคนผู้มีวัยเสมอกันนั้นแล เป็นเหตุให้เกิดสุข; ส่วนเราเป็นคนแก่, เราควรบวช.”

โส จินเตสิ “อโย ราช อติวิย มยิ คารว กโรติ, น โข ปน ราชุนิ นิจกาลเมว สกกา จิตต คเหตุ;

ราช ปน युวาทโร, สมานเวเนว หิ สหิ ราช นาม สุข โหติ: อหฺยจฺมहि มหฺลลโก, ปพฺพชิตฺติ เม ยุตติ -อติ.

เขาทูลให้พระราชาทรงอนุญาตการบรรพชาแล้ว ให้คนตักถางที่เข้าไปในพระนครแล้ว สละทรัพย์ของตนทั้งหมดในมือคือทานโดย ๗ วันแล้ว บวชเป็นนิกบวชภายนอก.

โส ราชานิ ปพฺพชิตฺติ อุนฺชานาเปตวา นคเร เภริยจาราเปตวา

สตตาเหน สพฺพ อตตโน ฐน ทานมฺเฆ วิสฺสขเซตวา พาหิรกกปพฺพชิตฺติ ปพฺพชิตฺติ.

บุรุษหนึ่งอาศัยอัคคิตนั้น บวชตามแล้ว.

ติ นิสาย ทส ปุริสสทสฺसानิ อุนฺปพฺพชิตฺติ.

อัคคิตัตต์นั้น พร้อมด้วยนักบวชเหล่านั้น สำเร็จการอยู่ในระหว่างแคว้นอังคะ แคว้นมคธ และแคว้นกुरु (ต่อกัน) ให้โอวาทกันว่า “พ่อทั้งหลาย บรรดาเธอทั้งหลาย ผู้ใดมีกามวิตกเป็นต้น เกิดขึ้น, ผู้นั้นจงชนหม้อทรายหม้อหนึ่งๆ จากแม่น้ำ (มา) เกลี่ยลง ณ ที่นี้.”

โส เตหิ สหิ อังคมชานณจ กุรุภูฏฐส จ อนตราวาส กปเปตวา อิมิ โอวาทิ เทติ

“ตาตา ยสส वो กามวิตกกาปิโย อุปุปชชนติ, โส นทิตโต เอเกกั วาลูกาปภู อูทธริตวา อิมสมิ ฐาเน โอกิริตุ -อิติ.

พวกนักบวชเหล่านั้น รับว่า “ดีละ” ในเวลากามวิตกเป็นต้นเกิดขึ้นแล้ว ก็ทำอย่างนั้น.

เต “สาธุ -อิติ ปฐิสฺสนนิตวา กามวิตกกาพินิ อุปปนฺนกาเล ตถา กรีสฺสุ.

โดยสมัยอื่นอีก ได้มีกองทรายใหญ่แล้ว.

อปเรน สมเยน มหาวาลูกราสิ อโหสิ.

นาคราชชื่ออหัตตะ หวงแหงกองทรายใหญ่นั้น.

ติ อหิจฺจตโต นาม นาคราชา ปริคคเหสิ.

ชาวอังคะ มคธ และชาวแคว้นกुरु นำเครื่องสักการะเป็นอันมากไปถวายทานแก่พวกนักบวชเหล่านั้นทุกๆ เดือน.

อังคมชวาสิโน เจว กุรุภูฏฐวาสิโน จ มาเส มาเส เตสั มหนตัสส กการุ อภิหริตวา ทานั เทนติ.

[อัคคิตัตสอนประชาชนให้ถึงสรณะ]

ครั้งนั้น อัคคิตัตต์ ได้ให้โอวาทแก่ชนเหล่านั้น ดังนี้ว่า

“พวกท่านจงถือภูเขเป็นสรณะ, จงถึงป่าเป็นสรณะ, จงถึงอารามเป็นสรณะ, จงถึงต้นไม้เป็นสรณะ; พวกท่านจักพ้นจากทุกข์ทั้งสิ้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้” กล่าวสอนแม้ซึ่งอันเตवासิกของตน ด้วยโอวาทนี้เหมือนกัน.

อถ เนสิ อคคิตตโต อิมิ โอวาทิ อทาสิ “ปพฺพตัสส สรณั ยถ, วณั สรณั ยถ, อารามัสส สรณั ยถ, รุกขัสส สรณั ยถ; เอเว สพฺพทุกฺขโต มุจฺจิสฺส -อิติ อตตโน อนฺเตवासิกเป อิมินาว โอวาทเณ โอวทิ.

[พระมหาโมคคัลลานะไปปรมาณอัคคิตัต]

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ เสด็จออกมหาภิเนษกรรม ณ ทรงบรรลุมสมาสัมโพธิแล้ว

ในสมัยนั้น ทรงอาศัยกรุงสาวัตถี ประทับอยู่ในพระเชตวัน ในเวลาจวนรุ่ง ทรงตรวจดูสัตว์โลก

ทรงเห็นอัคคิตัตต์พราหมณ์พร้อมด้วยเหล่าอันเตवासิก ผู้เข้าไปภายในข่ายคือพระญาณของพระองค์แล้ว ทรงทราบว่

“ชนเหล่านี้แม่ทั้งหมดเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์” ในตอนเย็น ตรัสกะพระมหาโมคคัลลานเถระว่า

“โมคคัลลานะ เธอเห็นอัคคิตัตต์พราหมณ์ ผู้ยังมีมหาชนให้แล่นไปโดยทางไม่ใช่ทาง ไหม? เธอจงไป, ให้โอวาทแก่มหาชนเหล่านั้น.”

โพธิสฺสโตปิ มหาภิณิกฺขมนั นิกฺขมนโต^๑ สฺมมาสมฺโพธิ ปตฺวา ตสฺมิ สมเย สาวตถิ นิสฺสาย เขตฺวเน วิหรนโต

ปัจจุสกาลे लोके वोलोकेनते अकचित्तप्राह्मणे सहि अनतेवासिकेहि अत्तणे णुण्णखलस्स अनते पวิग्गुत्तिสวา

“สพเพ ปิเม อรหตฺตสฺส อุปนีสฺสยสมฺปนฺนา -อิติ ญตฺวา สายณฺหสมเย มหาโมคคฺลลानตฺเถเร อาห

“โมคคฺลลान กิ นุ ปสฺสสิ อคคิตตฺพราหฺมणे มหาชนั อติตฺถेण ปกฺขนฺทาเปนตฺ? คจฺฉ, เตสั โอวาทิ เทหิ -อิติ.

๑ ส. ย. กตานิณิกฺขมนโณ. ม. กตานิณิกฺขมนโน.

พระเถระ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนเหล่านั้นเป็นอันมาก ข้าพระองค์ผู้เดียวฟังข่มขี้ไม่ได้,
ถ้าแม้พระองค์จักเสด็จมาไซ้, ชนเหล่านั้นจักเป็นอันฟังข่มขี้ได้.

“ภนเต พหู เอเต เอกสส มยหิ อวิสยหา, สเจ ตุมเหปี อาคมิสสถ”, วิสยหา ภวิสสนติ -อิตติ.

พระศาสดา. โมคคัลลานะ แม้เราก็จักมา, เธอจงล่วงหน้าไปก่อน.

“โมคคัลลาน อหิปี อาคมิสสามิ”, ตวิ ปุโรโต ยาหิ -อิตติ.

พระเถระ กำลังเดินไปเที่ยว พลังคิดว่า “ชนเหล่านั้น ทั้งมีกำลัง ทั้งมีมาก, ถ้าเราจักพูดอะไรๆ ในที่ประชุมของชนทั้งปวงไซ้;
ชนแม่ทั้งหมด ฟังลุกขึ้น โดยความเป็นพวกๆ กัน” ยังฝันมีเม็ดหยาบให้ตกลงแล้ว ด้วยอำนาจภาพของตน.

เถโร คจฉนโตว จินเตสิ “เอเต พลวณโต เจว พหู จ, สเจ สพเพสสิ สมากมภูฐาน เกญจิ กเถสสามิ;

สหเพปี วคควคเคน อภูฐุหะยุมิ -อิตติ อตตโน อานุกาเวน อุลลสิตักเก เทว วุฏฐาเปสิ.

ชนเหล่านั้น, เมื่อฝันมีเม็ดหยาบตกอยู่, ต่างก็ลุกขึ้นแล้วๆ เข้าไปยังบรรณศาลาของตนๆ.

เต, อุลลสิตเกสสุ ปตนะสสุ, อภูฐายุกุฏฐาย อตตโน อตตโน ปณณสาละ ปวิสิสสุ.

พระเถระยืนอยู่ที่ประตูบรรณศาลาของอัคคิทัต กล่าวว่า “อัคคิทัต.”

เถโร อคคิทัตตสส ปณณสาละทวาเร ฐุตวา “อคคิทัต -อิตติ อาห.

เขาได้ยินเสียงของพระเถระแล้ว กล่าวว่า “นั่นเป็นใคร?” เพราะความเป็นผู้กระต้างเพราะมานะว่า
“ในโลกนี้ใครๆ ชื่อว่าผู้สามารถเรียกเรา โดย (ออก) ชื่อไม่มี, ใครหนอแล? เรียกเราโดย (ออก) ชื่อ.”

โส เถรสส สทหิ ฐุตวา “อิมสมิ โลเก ม นามเน อาลปิตุ สมหเถ นาม นตถิ, โก นุ โข ม นามเน อาลปติ -อิตติ มานตถทตตาย

“โก เอโส -อิตติ อาห.

พระเถระ. ข้าพเจ้า พราหมณ์.

“อหิ พราหมณ -อิตติ.

อัคคิทัต. ท่านพูดอะไร?

“กี วเทสิ -อิตติ.

พระเถระ. ขอท่านจงบอกสถานที่พักอยู่ในที่นี้แก่ข้าพเจ้าสิ้นคืนหนึ่ง ในวันนี้.

“อชช เม เอกรตตี อิช วสนภูฐานิ อัจจิกข -อิตติ.

อัคคิทัต. สถานที่พักอยู่ในที่นี้ ไม่มี, บรรณศาลาหลังหนึ่งก็สำหรับคนหนึ่งเท่านั้น.

“อิช วสนภูฐานิ นตถิ, เอกสส เอกาว ปณณสาละ -อิตติ.

พระเถระ. อัคคิทัต ธรรมดาพวกมนุษย์ ย่อมไปสู่สำนักของพวกมนุษย์, พวกโค ก็ไปสู่สำนักของพวกโค,
พวกบรรพชิตก็ไปสู่สำนักของพวกบรรพชิต, ท่านอย่าทำอย่างนั้น, ขอจงให้ที่พักอยู่แก่ข้าพเจ้า.

“อคคิทัต มนุสสา นาม มนุสสานิ, คาโว คนุณิ, ปพพชิตา ปพพชิตานิ สนตักิ คจฉนติ, มา เอวิ กิริ, เทหิ เม วสนภูฐานิ -อิตติ.

อัคคิทัต. ก็ท่านเป็นบรรพชิตหรือ?

“ก็ ปน ตฺวิ ปพพชิต - อิติ.

พระเถระ. เออ ข้าพเจ้าเป็นบรรพชิต.

“อาม ปพพชิตมฺหิ - อิติ.

อัคคิทัต. ถ้าท่านเป็นบรรพชิตไซ้, สิ่งของคือสาแหรกอันเป็นบริวารแห่งบรรพชิต ของท่านอยู่ไหน?

“สเจ ปพพชิต, กหฺ เต ขาริณฺฑขฺ ปพพชิตปริกฺขาร - อิติ.

พระเถระ. บริวารของข้าพเจ้า มีอยู่, ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า ‘ก็การถือบริวารนั้นเป็นแผนก เทียวไปลำบาก’ ดังนี้แล้ว จึงถือบริวารนั้นไว้โดยภายในนั้นแลเทียวไป พราหมณ์.”

“อตุถิ เม ปริกฺขาร, ‘วิสุ ปน นํ คเหตุวา วิจริตฺ ทุกฺขํ - อิติ อพฺภนฺตเรเนว นํ คเหตุวา วิจรามิ พฺราหฺมณ - อิติ.

พราหมณ์นั้นโกรธพระเถระว่า “ท่านจักถือบริวารนั้นเทียวไปหรือ?”

โส “ตํ คเหตุวา^๑ วิจริสฺสสิ - อิติ เถรสฺส กุชฺฌิ.

ลำดับนั้น พระเถระจึงพูดกะเขาว่า “(จงหลีกเลี่ยง) อัคคิทัต ท่านอย่าโกรธ (ข้าพเจ้า), จงบอกสถานที่พักอยู่แก่ข้าพเจ้า.”

อถ นํ โส อาห “[อเปหิ] อคฺคิทัตฺต มา กุชฺฌิ, วสนฺภูฏานํ เม อจิกฺข - อิติ.

อัคคิทัต. สถานที่พักอยู่ในที่นี้ไม่มี.

“นตฺถิ เอตถ วสนฺภูฏานํ - อิติ.

พระเถระ. ก็ใคร? อยู่บนกองทรายนั้น.

“เอตสฺมี ปน วาลุกฺกราสิมฺหิ โก วสฺติ - อิติ.

อัคคิทัต. นาคราชตัวหนึ่ง.

“เอโก นาคราชา - อิติ.

พระเถระ. ท่านจงให้ที่นั้นแก่ข้าพเจ้า.

“เอตํ เม เทหิ - อิติ.

อัคคิทัต. ข้าพเจ้าไม่อาจให้ได้, กรรมของนาคราชนั้นร้ายกาจ.

“น สกฺกา ทาตุํ, ภาริยํ เอตสฺส กมฺมํ - อิติ.

พระเถระ. ข้างเถอะ, ขอท่านจงให้แก่เราเถิด.

“โหตุ, เทหิ เม - อิติ.

อัคคิทัต. ถ้าเช่นนั้น ท่านจงรู้เองเถิด.

“เตนฺหิ ตฺวเมว ชานาหิ - อิติ.

๑ อคฺคเหตุวา (?) สึ. ตํ น คเหตุวา วิจริสฺสสิ - อิติ.

[พระเถระผจญกับนาคราชา]

พระเถระ ผินหน้าตรงกองทราย ไปแล้ว.

เถโร วาลุกุราสีอภิมุโข ปายาสี.

นาคราชาเห็นพระเถระนั้นมา จึงดำริว่า “พระสมณะนี้มาข้างนี้, เห็นจะไม่ทราบความที่เรามีอยู่; เราจะบังหวนควัน ให้สมณะนั้นตาย” บังหวนควันแล้ว.

นาคราชา ตั อากจฉนตฺ ทิสวา “อัย **สมโณ** อีโต อากจฉติ, น ชานาติ มณเฑเณ มม อตฺถิภาวํ; ธูมายิตฺวา น มาเรสสามิ -อิตฺติ ธูมายิ.

พระเถระคิดว่า “นาคราชานี้เห็นจะเข้าใจว่า ‘เราเท่านั้นอาจบังหวนควันได้, พวกอื่นย่อมไม่อาจ’ ดังนี้แล้ว บังหวนควันแม้เอง.

เถโร “อัย **นาคราชา** ‘**อหเมว** ธูมายิตุํ สกฺโกมิ, **อญเญ** น สกฺโกนฺติ -อิตฺติ มณเฑเณ สลฺลกุเขตฺติ -อิตฺติ สยปี ธูมายิ.

ควันทั้งหลายพุ่งออกจากสรีระแห่งนาคราชาและพระเถระแม้ทั้ง ๒ ฝ่าย ตั้งขึ้นจนถึงพรหมโลก.

ทวินฺนฺมปิ สรีโรโต อุกคตา **ธูมา** ยาว พฺรหฺมโลกา อญฺจฺฐิตึสุ.

ควันทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่เบียดเบียนพระเถระ เบียดเบียนแต่นาคราชาฝ่ายเดียว.

อุโภปี **ธูมา** เถโร อพาทยิตฺวา นาคราชาชนเมว พาเรนฺติ.

นาคราชาไม่อาจอดทนกำลังแห่งควันได้ จึงโพลง (เป็นไฟ).

นาคราชา ธูมเวคํ สหิตุํ อสกฺโกนฺโต ปชฺชลิ.

ฝ่ายพระเถระเข้าสมาบัติมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์แล้ว โพลง (เป็นไฟ) พร้อมกับนาคราชานั้นเหมือนกัน.

เถโรปิ เตโชธาตुํ สฺมาปชฺชิตฺวา เตน สทฺธิเยว ปชฺชลิ.

เปลวไฟพุ่งขึ้นไปจนถึงพรหมโลก.

อคฺคิชาลา ยาว พฺรหฺมโลกา อญฺจฺฐิตึสุ.

เปลวไฟแม้ทั้ง ๒ ฝ่ายไม่เบียดเบียนพระเถระ เบียดเบียนแต่นาคราชาฝ่ายเดียว.

อุโภปี **อคฺคิชาลา** เถโร อพาทยิตฺวา นาคราชาชนเมว พาทยึสุ.

[นาคราชาแพ้พระเถระ]

ลำดับนั้น สรีระทั้งสิ้นของนาคราชานั้น ได้เป็นราวกะว่าถูกคบเพลิงทั้งหลายจนทั่วแล้ว.

อถสฺส **สกลสรีริ** อุกกาหิ ปทิตฺตํ วิย อโหสิ.

หมู่ฤๅษีแลดูแล้ว คิดว่า “นาคราชาเผาสมณะ, สมณะคนดีหนอ ไม่เชื่อฟังคำของพวกเรา จึงฉิบหายแล้ว.”

อิสฺสิณฺโณ โอโลเกตฺวา จินฺตสฺสิ “**นาคราชา** สมณํ ฌาเปติ, ภาทโก วัต **สมโณ** อมหากํ วจัน อสฺสุณฺตีวา นญฺจฺฐึ -อิตฺติ.

พระเถระ ทรมานนาคราชา ทำให้หมดพยศแล้ว นั่งบนกองทราย.

เถโร นาคราชาชนํ ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา วาลุกุราสีมฺหิ นิสึทึ.

นาคราชาเอาขนดรวบกองทราย แผ่พังพานประมาณเท่าห้องโถงแห่งเรือนยอด กั้นอยู่แล้วเบื้องบนแห่งพระเถระ.

นาคราชา วาลุกุราสี โภเคหิ ปริกฺขิปิตฺวา ญฺญาคารกฺุจฺฉิปฺปมาณํ ฌณฺม มาเปตฺวา เถรสฺส อุปฺริ ชาเรสิ.

หมู่ฤๅษีไปยังสำนักของพระเถระแต่เช้าตรู่ ด้วยคิดว่า “พวกเราจักรู้ความที่สมณะตายแล้ว หรือยังไม่ตาย”
เห็นท่านนั่งอยู่บนยอดคองทรายแล้ว ประคองอัญชลีชมเชยอยู่ กล่าววา “สมณะ นาคราชไม่เบียดเบียนท่านแลหรือ?”

อิสฺคิณ ปาโตะ “สมณสฺส มตภาวํ วา อมตภาวํ วา ชานิสฺสาม -อิติ เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ วาลุกราสิมตฺถเก นิสินฺนํ ทิสฺวา
อญฺชลี ปคฺคยฺห อภิตถฺวานโต อาห “สมณ กจฺจึ นาคราชเชน น พาริโต -อิติ.

พระเถระ. ท่านทั้งหลายไม่เห็นนาคราชแพ้วพางานดำรงอยู่เบื้องบนแห่งเราหรือ?

“ก็ น ปสฺสถ มม อุปริ ฌณฺ์ ธาเรตฺวา สฺฐิตํ -อิติ.

ฤๅษีเหล่านั้น พุดกันว่า “น้าอัศจรรย์หนอ! ท่านผู้เจริญ, อานุกาพแห่งสมณะ ชื่อเห็นปานนี้,
พระสมณะนี้ทรมานนาคราชได้แล้ว” ได้ยื่นล้อมพระเถระอยู่แล้ว.

เต “อจฺฉริยํ วต โภ, สมณสฺส **อานุกาโว** เอรูโรป นาม, อเนน **นาคราชา** ทมิโต -อิติ เถโร ปริวาเรตฺวา อญฺฺสู.

ในขณะนั้น พระศาสดาเสด็จมาแล้ว.

ตสฺมี ขณฺ์ **สฺตถา** อาคโต.

เถโร สฺตถาโร ทิสฺวา อญฺฺชาย วนฺทึ.

พระเถระเห็นพระศาสดาแล้ว ลูกขึ้นถวายบังคม.

อด นํ **อิสฺโย** อาหฺสู “**อัย** ตยาปิ มหนฺตฺโตร -อิติ.

ลำดับนั้น ฤๅษีทั้งหลาย พุดกะพระเถระนั้นว่า “สมณะนี้ เป็นใหญ่แม้กว่าท่านหรือ?”

“เอส **ภควา** สฺตถา, **อหํ** อิมสฺส สวาโก -อิติ.

พระเถระ. พระผู้มีพระภาคนั้น เป็นพระศาสดา, ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคนี้.

[พวกฤๅษีชมเชยพระศาสดา]

พระศาสดา ทรงนั่งบนยอดคองทรายแล้ว.

สฺตถา วาลุกราสิมตฺถเก นิสฺสิทึ.

หมู่ฤๅษีประคองอัญชลีชมเชยพระศาสดาว่า “อานุกาพของสาวกยังถึงเพียงนี้, ส่วนอานุกาพของพระศาสดานี้ จักเป็นเช่นไร?”

อิสฺคิณ “อัย ตาว สาวกสฺส **อานุกาโว**, อิมสฺส ปน **อานุกาโว** กิทิสฺโส ภวิสฺสติ -อิติ อญฺชลี ปคฺคยฺห สฺตถาโร อภิตถฺวึ.

พระศาสดา ตรัสเรียกอัคคิตัตมาแล้ว ตรัสว่า

“อัคคิตัต ท่านเมื่อให้อิวาทแก่สาวกและอุปัฏฐากทั้งหลายของท่าน ย่อมกล่าวอย่างไร ให้.”

สฺตถา อคฺคิตตํ อามนฺเตตฺวา อาห “อคฺคิตตต **ตฺวํ** ตว สาวกานญจ อุปัฏฐากานญจ อิวาทํ ททฺมานโน กิณฺติ วตฺวา เทสิ -อิติ.

อัคคิตัต. ข้าพระองค์ให้อิวาทแก่สาวกและอุปัฏฐากเหล่านั้นอย่างนี้ว่า

“ท่านทั้งหลาย จงถึงภูเขานั้นว่าเป็นที่พึ่ง, จงถึงป่า, อาราม, จงถึงต้นไม้ ว่าเป็นที่พึ่ง;

ด้วยว่า บุคคลถึงวัตถุทั้งหลายมีภูเขาเป็นต้นนั้นว่าเป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้.”

“เอตํ ปพฺพตํ สรณํ คจฺฉณ, วณฺ์, อารามํ, รุกฺขํ สรณํ คจฺฉณ; เอตานิ ทิ สรณํ คโต สพฺพทฺทุกฺขา ปมฺจฺจตฺติ เอว เตสํ อิวาทํ ทมฺมิ -อิติ.

[สธนะที่เกษมและไม่เกษม]

พระศาสดา ตรัสว่า “อัคคิต บุคคลถึงวัดลูทั้งหลายมีภูเขาเป็นต้นนั้นว่าเป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ได้เลย, ส่วนบุคคลถึงพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่ง ย่อมพ้นจากทุกข์ในวิภวภูตทั้งสิ้นได้” ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

สตถ “น โข อคคิตตต เอตานิ สธณํ คโต ทุกขา ปมฺจจติ, พุทฺธ ฌมฺ สงฺฆํ ปน สธณํ คนฺตวา สกลวณฺณทุกฺขา ปมฺจจติ -อิติ วตวา อีมา คาถา อภาสิ

“มนุษย์เป็นอันมาก ถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึงภูเขา ป่า อาราม และรุกขเจตีย์ ว่าเป็นที่พึ่ง;

“พหุ เว สธณํ ынติ ปพฺพตานิ วนานิ จ
อารามรุกขเจตยานิ มนุสฺสา ภัยตฺชชิตา;

สธนะนั้นแลไม่เกษม, สธนะนั้นไม่อุตม,
เพราะบุคคลอาศัยสธนะนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้.

เนต โข สธณํ เขมฺ, เนต สธณมฺุตตมํ,
เนต สธณมาคम्म สพฺพทุกฺขา ปมฺจจติ.

ส่วนบุคคลใดถึงพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่ง ย่อมเห็นอริยสัจ ๔ (คือ) ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความกำวล่วงทุกข์ และมรรคมีองค์ ๘ อันประเสริฐ ซึ่งยังสัตว์ให้ถึงความสงบแห่งทุกข์ ด้วยปัญญาชอบ;

โย จ พุทฺธญจ ฌมฺมญจ สงฺฆญจ สธณํ คโต
จตตาริ อริยสจฺจานิ สมนฺปฺปญฺญา ย ปสฺสตี
ทุกฺขํ ทุกฺขสมฺปปาทํ ทุกฺขสส จ อติกฺกมํ
อริยญจญฺฐจฺจิกํ มคคํ ทุกฺขุปสมคามินํ

สธนะนั้นแล ของบุคคลนั้นเกษม, สธนะนั้นอุตม,
เพราะบุคคลอาศัยสธนะนั้น ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้.”

เอต โข สธณ เขมฺ, เอต สธณมุตตมํ,
เอต สธณมาคम्म, สพฺพทุกฺขา ปมฺจจติ -อิติ.

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พหุ ได้แก้ พหุ แปลว่ามาก.

ตถล “พหุ -อิติ: พหุ.

บทว่า ปุพพตานี เป็นต้น ความว่า

มนุษย์เหล่านั้นๆ อันภยันั้นๆ คุณคามแล้ว ยอยากพ้นจากภัย หรือปรารถนาลาภทั้งหลายมีการได้บุตร เป็นต้น ย่อมถึงภูเขาทั้งหลาย มีภูเขาชื่ออิสสิคิลิ เวปุลละ และเวภาระ เป็นต้น ป่าทั้งหลายมีปามหาวันและป่าโคสิงคสาละวัน เป็นต้น อารามทั้งหลาย มีเวฬุวันและชีวภัมพวัน เป็นต้น และรุกขเจดีย์ทั้งหลาย มีอุเทนเจดีย์และโคตมเจดีย์ เป็นต้น ในที่นี้ๆ ว่าเป็นที่พึง.

ปุพพตานี -อติ: “ตตถ ตตถ อิสสิคิลิเวปุลละเวภาราทิเก ปุพพเต เจว มหาวนโคสิงคสาละวานาทีนิ วณานิ จ เวฬุวันชีวภัมพวันนาทโย อารามे ज อุเทนเจดีย์โคตมเจดีย์ยานิ รุกขเจดีย์ยานิ ज ते ते มนุสฺสา เตन เตन ภเยन ตชฺชิตา ภโยโต มุจฺจิตุกามา ปุตฺตลาภาทีนิ वा ปญฺญमानา สรณं ยนฺติ -อติ อตฺถโถ.

สองบทว่า เนตํ สรณํ ความว่า ก็สรณะ แม้ทั้งหมดนั้น ไม่เกษม ไม่อุดม, ด้วยว่า บรรดาสัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิดเป็นต้นเป็นธรรมดา แม้ผู้หนึ่ง อาศัยสรณะนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงมีชาติเป็นต้นได้.

เนตํ สรณํ -อติ: เอตํ ปน สพฺพปิ สรณํ เนว เขมํ น อุตฺตมํ, น ज एतं प्रीज्ज च्चातिआथिธम्मेषु सत्तेसु เอโกปิ चातिआथिโต सपฺพทุก्खा ปมุจ्जति -อติ อตฺถโถ.

คำว่า โย จ เป็นต้นนี้ พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงสรณะอันไม่เกษม ไม่อุดมแล้ว ปรารถนาไว้เพื่อจะทรงแสดงสรณะอันเกษมอันอุดม. โย จ -อติ: อิทํ อภิเขมํ อนุตฺตมํ สรณํ ทสฺเสตฺวา เขมํ อุตฺตมํ สรณํ ทสฺสนตฺถํ อารทฺธํ.

เนื้อความแห่งคำว่า โย จ เป็นต้นนั้น (ดังต่อไปนี้)

ส่วนบุคคลใด เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม อาศัยก็มีมรรฐานคือการตามระลึกถึงพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นต้นว่า “แม่เพราะอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทฺธเจ้า” ถึงพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์ว่า เป็นที่พึง ด้วยสามารถแห่งความเป็นวัตถุอันประเสริฐ, การถึงสรณะนั้น ของบุคคลเมื่อนั้น ยังกำเริบ ยังหวั่นไหว ด้วยกิจทั้งหลายมีการไหว้อัญเติยริยเป็นต้น, แต่พระผู้มีพระภาค เพื่อจะทรงแสดงความสามารถที่การถึงสรณะนั้นไม่หวั่นไหว เมื่อจะทรงประกาศสรณะอันมาแล้วโดยมรรคนั้นแล จึงตรัสว่า “ย่อมเห็นอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญาชอบ.”

ตสฺสโต โย ज कहुन्नु वा पुपुषिโต वा ‘อิตฺติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมพุทฺโธติอาทิกํ พุทฺธธम्मสงฆานุสฺสติกมฺมญฺ्ञานํ นิสฺสาย เสฏฺฐวฺเสน พุทฺธธจ ฆมฺมธจ สงฆธจ สรณํ คโต, ตสฺสาปิ ตํ สรณคฺมนํ อญฺญตฺติถยวฺนทนาทีหิ กุปฺปติ จลฺติ, ตสฺส ปน อจฺจลาวั ทสฺเสตฺมคฺเคน อาคตฺสรณเมว ปกาเสนฺโต ‘จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญา ย ปสฺสตี -อติ อาท.

ด้วยว่า บุคคลใดถึงรัตนะทั้งหลาย มีพระพุทฺธรัตนะเป็นต้นนั้น ว่าเป็นที่พึง ด้วยสามารถแห่งการเห็นสัจจะเหล่านั้น, สรณะนั้นของบุคคลนั้น เกษมและอุดม, และบุคคลนั้น อาศัยสรณะนั้น ย่อมพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะแม่ทั้งสิ้นได้; เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า เอตํ โย สรณํ เขมํ เป็นต้น.

โย हि ऐतेसु सज्जानं तसन्वसेन ऐतानि सरणं कतो, तसस ऐतं सरणं खेमधज अत्तमधज,

โส ज บุคคลो ऐतं सरणं प्रीज्ज सकलस्मापि वग्गुทุก्खा ปมุจ्जति; तस्मा “ऐतं โย सरणं खेमन्तिआथि वृत्तं -อติ.

ในกาลจบเทศนา ฤๅษีเหล่านั้นแม่ทั้งหมด บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภีทาทั้งหลายแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา ทูลขอบรรพชาแล้ว.

เทสนาวसाने सपुपेपि ते อิสโย सह प्रीसम्भिताहि ओरहतं पत्वा सत्ถारं वनतिट्वा पुपुषุขं याจिसु.

พระศาสดา ทรงเหยียดพระหัตถ์ออกจากกลีบจีวร ตรัสว่า “ท่านทั้งหลาย จงเป็นภิกษุมาเถิด, จงประพฤติพรหมจรรย์.”

สตถา จีวรพจนตรโต ทตถํ ปสาเรตวา “เอถ ภิกขโว, จรธ พรหมจริยํ -อิติ อาห.

[ชาวเมืองเข้าใจว่าอัคคิตัตใหญ่กว่าพระศาสดา]

ในขณะนั้นเอง ฤๅษีเหล่านั้น ได้เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งบริวาร ๘ ดุจพระเถระมีพรรษาตั้งร้อย.

ตัมณญญิว อภฺรฺฐปริกขารธรา วสสสติกตเถรา วิย อหสิ.

ก็วันนั้น ได้เป็นวันที่ชาวแคว้นอังคะแคว้นมคธและแคว้นกुरु แม่ทั้งปวง ถือเครื่องสักการะมา.

โส จ สพเพสปี องคมคครุรฺรฐฺฐวาสินี สกกาโร อาทาย อาคมนทิวโส อโหสิ.

ชนเหล่านั้น ถือเครื่องสักการะมาแล้ว เห็นฤๅษีเหล่านั้นแม่ทั้งหมดบวชแล้วคิดว่า

“อัคคิตัตพรหมณ์ของพวกเราเป็นใหญ่ หรือพระสมณโคดมเป็นใหญ่หนอ?” ได้สำคัญว่า

“อัคคิตัต เป็นใหญ่แน่ เพราะเหตุที่พระสมณโคดมมา(หา).”

เต สกกาโร อาทาย อาคตา สพเพปิ เต อีสโย ปพฺพชิต ทิสฺวา “กินฺนุ โข อมหากํ **อคฺคิตตพรหมโณ** มหา อุทาทุ **สมโณ** โคตโม -อิติ จินฺเตตวา “สมณสฺส โคตมสฺส อาคตตตา **อคฺคิตโต** มหา -อิติ อมญฺญิสฺสุ.

[อัคคิตัตตัดความสงสัยของชาวเมือง]

พระศาสดา ทรงตรวจดูอัยยาศัยของชนเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า “อัคคิตัต เธอจงตัดความสงสัยของบริษัท.”

สตถา เตสํ อชฺฌมาสยํ โอลเเกตวา “อคฺคิตตต ปรึสาย กงฺขํ ฉินฺท -อิติ อาห.

พระอัคคิตัตนั้นกราบทูลว่า “แม่ข้าพระองค์ ก็หวังเหตุมีประมาณเพียงนั้นเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว

เหาะขึ้นไปสู่เวหาสด้วยกำลังฤทธิ์ แล้วลงมา ถวายบังคมพระศาสดาบ่อยๆ ถึง ๗ ครั้งแล้ว กล่าวประกาศความที่ตนเป็นสาวกว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระองค์, ข้าพระองค์เป็นสาวก” ดังนี้แล.

โส “**อหํ**ปิ เอตตคณฺเว ปจฺจาสิสฺสามิ -อิติ อิทธิพลน สตตกขตตุ เวหาสํ อพฺภุคฺคณฺตวา ปุณฺนปุณฺนี โอรุยฺห สตถาโร วฺนทิตฺวา

“สตถา เม ภนฺเต **ภควา**, สาวโกหฺมสมฺมิ -อิติ วตฺวา สาวกตฺตํ ปกาเสสิ -อิติ.

เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิตัต จบ.

อคฺคิตตปุโรหิตวตฺถุ.

๗. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ

๗. อานนทเถระสสปัญหวัตถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของพระอานนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ทูลโลโก ปุริสาชฌโย” เป็นต้น.

“ทูลโลโก ปุริสาชฌโย -อิตติ อิมิ ฌมมเทสนิ สุตถา เซตวเน วิหรนุโต อานนทเถระสส ปัญหิ อารพก กเถสิ.

[พระเถระรำพึงถึงที่เกิดของบุรุษอาชาไนย]

ความพิสดารว่า วันหนึ่งพระเถระนั่งในที่พักกลางวัน คิดว่า “พระศาสดาเมื่อตรัสคำว่า ‘ช้างอาชาไนย เกิดขึ้นในตระกูลช้างฉัททันต์ หรือในตระกูลช้างอุโบสถ, ม้าอาชาไนย เกิดขึ้นในตระกูลม้าสินธพ หรือในตระกูลพญาม้าลาหก, โคอาชาไนย เกิดขึ้นในทักษิณาปถชนบท’ เป็นต้น เป็นอันตรัสสถานที่เกิดขึ้นแห่งสัตว์ประเสริฐ มีช้างอาชาไนยเป็นต้นแล้ว. ส่วนบุรุษอาชาไนย ย่อมบังเกิดขึ้นในที่ไหนหนอ?”

เถโร หิ เอกทิวส์ ทิวาภูฐานเน นิสันโน จินเตสิ “หตถาชาไนโย ฉทพตกุลเล วา อุโปสถกุลเล วา อุปปชชติ, อสุสาชาไนโย สินธวกุลเล วา วลาหกอสสรราชกุลเล วา, โคอาชาไนโย ทักษิณาปเถติอาทีนิ วทนเตน สุตถารา, หตถิอาชาไนยาทีนิ อุปตติฏฐานานิ กถิตานิ. ปุริสาชาไนโย ปน กหิ นุ โช อุปปชชติ -อิตติ.

[พระเถระเข้าไปทูลถามพระศาสดา]

พระเถระนั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ทูลถามเรื่องนั้น.

โส สุตถาริ อุปสงกมิตวา วนทิตวา เอตมตถิ ปุจฉิ.

พระศาสดาตรัสว่า “อานนท ขันชื้อว่าบุรุษอาชาไนย ย่อมไม่บังเกิดในที่ทั่วไป, แต่บังเกิดขึ้นในที่อันเป็นมัชฌิมประเทศ (วัด) โดยตรงยาว ๓๐๐ โยชน์ โดยรอบประมาณ ๙๐๐ โยชน์ ก็เมื่อจะบังเกิดขึ้น ก็ย่อมไม่บังเกิดขึ้นในตระกูลสามัญ,^๑ ย่อมบังเกิดขึ้นในตระกูลขัตติยมหาศาลและพราหมณมหาศาล ตระกูลใดตระกูลหนึ่งเท่านั้น” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

สุตถา “อานนท

ปุริสาชาไนโย นาม น สพพตถ อุปปชชติ, อชุกโต ปน ตโยชนสตายาเม อวภูตโต นวโยชนสตปมาเน มชฌิมเทสภูฐานเน อุปปชชติ; อุปปชชนโต จ น ยสมิ วา ตสมิ วา กุเล อุปปชชติ, ขตติยมหาศาลพราหมณมหาศาลกุลานิ อญญตรสมิเยว อุปปชชติ -อิตติ วตวา อิมิ คาลมาห

“บุรุษอาชาไนยหาได้ยาก, (เพราะว่า) บุรุษอาชาไนยนั้น ย่อมไม่เกิดในที่ทั่วไป; บุรุษอาชาไนยนั้นเป็นนักปราชญ์ ย่อมเกิดในตระกูลใด, ตระกูลนั้นย่อมถึงความสุข.”

“ทูลโลโก ปุริสาชฌโย, น โส สพพตถ ชายติ.
ยตถ โส ชายตี ธีโร, ตํ กุลํ สุขเมตติ -อิตติ.

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทูลลโภ เป็นต้น ความว่า

บุรุษอาชาไนยแล เป็นผู้อันบุคคลหาได้ยาก, คือหาได้ง่ายเหมือนช้างอาชาไนยเป็นต้นก็หาไม่,

บุรุษอาชาไนยนั้น ย่อมไม่เกิดในที่ทั่วไป คือ ในปัจฉิมประเทศ หรือในตระกูลต่ำ,

แต่ย่อมเกิดในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง บรรดาตระกูลกษัตริย์และตระกูลพราหมณ์

ในที่ที่เป็นที่ทำการะมือภิวาทเป็นต้นแห่งมหาชน ในมัชฌิมประเทศเท่านั้น,

ตตล “ทูลลโภ -อติ: บุริสาชฌโญ หิ ทูลลโภ, น หิ หตถาชาเนียทโย วีย สุลโภ, โส สพพตถ ปจจนตเทเส วา นิจกุลเ วา น ชายติ,

มชฌิมเทเสเยว ปน มหาชนสส อภิวาทนาทิสกการกรณฐาเน ขตติยพราหมณกุลานํ อญญตรสมิ กุเล ชายติ,

ก็บุรุษอาชาไนยนั้น เป็นนักปราชาญ คือเป็นผู้มีปัญญาสูงสุด ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เมื่อจะเกิดอย่างนั้น ย่อมเกิดในตระกูลใด, ตระกูลนั้น ย่อมถึงความสุข คือย่อมเป็นตระกูลที่บรรลุความสุขแท้.

เอวํ ชายมาโน จ ยตถ โส ชายติ ธีโร อุตตมปปลโย สมนาสมพุทโธ, ตํ กุลํ สุขเมธติ สุขปุตตเมว โหติ -อติ อตโถ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวसान พหู โสตาปัตติผลาทีนิ ปาปุณิสฺสู -อติ

เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ จบ.

อานนทเถระสสปัญหวัตถุ.

๘. เรื่องสัมพหุลภิกขุ

๘. สัมพหุลภิกขุวัตถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภการสนทนาของภิกษุมารูปด้วยกัน ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สุโข พุทธธานมุปปาโท” เป็นต้น.

“สุโข พุทธธานมุปปาโท -อิตติ อิมม เตสนา สุตถา เขตตเวเน วิหรนโต สัมพหุลาน ภิกขุณ กถ อารพภ กเถสิ.

[ความเห็นในปัญหาต่างๆ กัน]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง ภิกษุ ๕๐๐ รูป นั่งในศาลาเป็นที่บำรุง สนทนากันว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย อะไรหนอแล เป็นสุขในโลกนี้?” บรรดาภิกษุเหล่านั้น บางพวกกล่าวว่า “ชื่อว่าสุข เช่นกับด้วยสุขในราชสมบัติ ย่อมไม่มี.”

บางพวกกล่าวว่า “ชื่อว่าสุข เช่นกับด้วยสุขในกาม ย่อมไม่มี.”

บางพวกกล่าวว่า “ชื่อว่าสุข เช่นกับด้วยสุขอันเกิดแต่การบริโภคข้าวสาลีและเนื้อ ย่อมไม่มี.”

เอกทิวส์ หิ ปญจสตา ภิกขุ อุฏฐานสาลาเย นิสินนา “อาวุโส กิ นุ โข อิมสมิ โลเก สุขิ -อิตติ กถ สุมภูฏาเปสึ.

ตตถ เกจิ “ราชสุขสทิส สุนนาม นตถิ -อิตติ อาหสิ. เกจิ “กามสุขสทิส... เกจิ “สาติมสโฆชนสุขสทิส สุนนาม นตถิ -อิตติ อาหสิ.

[พระศาสดาทรงแก้ปัญหานั้น]

พระศาสดา เสด็จมาสู่ที่ๆ ภิกษุเหล่านั้นนั่งแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า “ด้วยถ้อยคำเช่นนี้,” จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าวอะไร?

ก็ความสุขนี้แม้ทั้งหมด นับเนื่องด้วยทุกข์ในวิภวภูตทั้งนั้น,

แต่เหตุนี้เท่านั้น คือ ‘ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทเจ้า การพึงธรรม ความพร้อมเพรียงของหมู่ ความเป็นผู้ปรองดองกัน’

เป็นสุขในโลกนี้” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

สุตถา เตสึ นิสินนุฏฐานา อากนตวา “กาย นุตถ ภิกขเว เอตริทติ กถาย สนนิสินนา -อิตติ ปุจฉิตวา, “อิมาย นาม -อิตติ วุตเต,

“ภิกขเว กิ กเถถ, อิหิ ทิ สพพิปิ สุขิ วมภูฏทุกขปริยาปนเนว, อิมสมิ ปน โลเก ‘พุทธานมุปปาโท รมมสสวน สงฆสามคคิ สมโฆฆมานภาโวติ

อิทเมว สุขิ -อิตติ วตวา อิม คาคามาห

“ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทเจ้าทั้งหลาย เป็นเหตุนำสุขมา,
การแสดงธรรมของสัตบุรุษ เป็นเหตุนำสุขมา,
ความพร้อมเพรียงของหมู่ เป็นเหตุนำสุขมา,
ความเพียรของชนผู้พร้อมเพรียงกัน เป็นเหตุนำสุขมา.”

“สุโข พุทธธานมุปปาโท,

สุขา สทตมมเตสนา,

สุขา สงฆสส สามคคิ,

สมคคานํ ตโป สุขิ -อิตติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุทธานมุปปาโท ความว่า

เพราะพระพุทเจ้าทั้งหลาย เมื่อทรงอุบัติขึ้น ย่อมยังมหาชนให้ข้ามจากความกัณดารทั้งหลาย มีความกัณดารคือราคะ เป็นต้น ฉะนั้น ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทเจ้าทั้งหลาย จึงชื่อว่าเป็นเหตุนำสุขมา.

เพราะสัตว์ทั้งหลายผู้มีทุกข์มีชาติเป็นต้นเป็นธรรม อาศัยการแสดงธรรมของสัตบุรุษ ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งหลาย มีชาติเป็นต้น ฉะนั้น การแสดงธรรมของสัตบุรุษ จึงชื่อว่าเป็นเหตุนำสุขมา.

ตตถ “พุทธานมุปปาโท -อติ: ยสฺมา พุทฺธา อุปฺปชฺชมา น มหาชนํ ราคกณฺดาราทิหิ ตาเรณฺติ; ตสฺมา พุทฺธานํ อุปฺปาโท สุขโ.

ยสฺมา สทฺธมฺเมสนํ อากมฺม ชาตฺวาทิสฺมา สุตฺตา ชาตฺวาทิสฺมา มุจฺจนฺติ; ตสฺมา สทฺธมฺเมสนา สุขา.

ความเป็นผู้มีจิตเสมอกัน ชื่อว่า สามัคคี.

แม้สามัคคีนั่น ก็ชื่อว่าเป็นเหตุนำสุขมาโดยแท้.

สามัคคี -อติ สมจิตตฺตา. สปิ สุขา เอ.

อนึ่ง เพราะการเรียนพระพุทพจน์ก็ดี การรักษารัจตงค์ทั้งหลายก็ดี การทำสมณธรรมก็ดี ของเหล่าชนผู้พร้อมเพรียงกัน คือ ผู้มีจิตเป็นอย่างเดียวกัน เป็นเหตุนำสุขมา, ฉะนั้น พระศาสดา จึงตรัสว่า “สมคคานํ ตโป สุขโ.”

สมคคานํ ปน เอกจิตตานิ ยสฺมา พุทฺทวณฺํ ว อคฺคณฺทิตฺตํ ธตฺตคานิ ว ปริหริตฺตํ สมณธมฺมํ ว กาทฺตํ สุขิ;

ตสฺมา “สมคคานํ ตโป สุขโ -อติ วุตฺติ.

เพราะเหตุนี้แหละ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสไว้ว่า^๑

“ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกภิกษุจักพร้อมเพรียงกันประชุม, จักพร้อมเพรียงกันเล็ก (ประชุม),

จักพร้อมเพรียงกันทำกิจที่ควรทำของหมู่, ตลอดกาลเพียงใด;

ภิกษุทั้งหลาย ความเจริญฝ่ายเดียว อันภิกษุทั้งหลายพึงหวังได้, ความเสื่อมอันภิกษุทั้งหลายไม่พึงหวังได้ตลอดกาลเพียงนั้น.”

เตเนวาท^๒ “ยาวกัฏฺเฐ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สมคฺคา สนฺนิปตฺติสฺสนฺติ, สมคฺคา วุฏฺฐหิสฺสนฺติ, สมคฺคา สงฺฆกรณียานิ กริสฺสนฺติ;

วุฏฺฐมฺปิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขุณฺํ ปาฎิกงฺขา, โน ปริหานิ -อติ.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเป็นอันมาก ตั้งอยู่ในอรรถผลแล้ว.

เทศนาวสานเน พุทฺ ภิกฺขุ อรหฺตเต ปติภฺรฺหฺสฺสุ.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

มหาชนสฺสาปิ สาทถิกา เทสนา อโหสิ -อติ.

เรื่องสัมพหุลภิกขุ จบ.

สัมพหุลภิกขุวตฺถ.

๑ อจ. สุตตก. ๒๓/๒๒.

๒ อจ. สุตตก. ๒๓/๒๒.

๙. เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล

๙. กสสปทสพลสสุวรรณเจดีย์วัตถุ.

พระบรมศาสดาเมื่อเสด็จจาริกไป ทรงปรารภพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปุชารเห” เป็นต้น.

“ปุชารเห -อิตี อิมิ ธรรมเทศนํ สุตถา จาริกํ จรมาโน กสสปทสพลส สสุวรรณเจดีย์ อารพภ กเถสิ.

[เจดีย์ที่สมควรบูชา]

ความพิสดารว่า พระตถาคตเจ้ามีพระสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นพุทธบริวาร เสด็จออกจากเมืองสาวัตถี แล้วเสด็จไปเมืองพาราณสีโดยลำดับ เสด็จถึงเทวสถานแห่งหนึ่ง ในที่ใกล้บ้านโตไทยคาม ในระหว่างทาง.

ตถาคต^๑ สาวตถิติโต นิกขมิตวา อนุปุพเพน พาราณสี คจจนโต อนตรามคเค โตเทยยคามสส สมิเป มหาภิกขุสงขปริวารโ อณฺญตรํ เทวภูฏานํ สมปาปุณิ.

พระสุคตเจ้าได้ประทับใกล้เทวสถานนั้น ทรงส่งพระธรรมภิกษุคาริก^๒ ให้บอกพราหมณ์ผู้ทำกรรมอยู่ในที่ไม่ไกล มาเฝ้า.

ตตร นิสินโน สุกโต ธรรมภณชาคาริกิ เปเสตวา อวิหุเร กสิกรมมิ กโรนตํ พราหมณํ ปกโกสาเปสิ.

พราหมณ์นั้นมาแล้ว ไม่ถวายอภิวาทแต่พระตถาคต แต่ไหว้เทวสถานนั้นอย่างเดียว แล้วยืนอยู่.

โส พราหมโณ อาคนตวา ตถาคตํ อนภินทิตวา ตเมว เทวภูฏานํ วนทิตวา อญฺฐาสิ.

แม้พระสุคตเจ้าก็ตรัสว่า “ดูก่อนพราหมณ์ ท่านสำคัญประเทศนี้ว่าเป็นที่อะไร?”

สุกโตปิ “อิมิ ปเทสํ กินฺติ มณฺญสิ พราหมณ -อิตี อาห.

พราหมณ์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้าไหว้ด้วยตั้งใจว่า ‘ที่นี่เป็นเจดีย์สถานมาตามประเพณีของพวกข้าพเจ้า.’”

“อมหากํ ปเวณียา อาคตเจดีย์ภูฏานนฺติ วนทามิ โภ โคตม -อิตี.

พระสุคตเจ้าจึงให้พราหมณ์นั้นชื่นชมยินดีว่า “ดูก่อนพราหมณ์ ท่านไหว้สถานที่นี้ ได้ทำกรรมที่ดีแล้ว.”

“อิมิ ฐานํ วนทนฺเตน ตยา สาธุ กตํ พราหมณ -อิตี สุกโต ตํ สมปหํเสสิ.

ภิกษุทั้งหลายได้สดับพระพุทธดำรัสนั้นแล้ว จึงเกิดสงสัยขึ้นว่า

“พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้พราหมณ์ชื่นชมยินดีอย่างนี้ ด้วยเหตุอะไรหนอ.”

ตี สุตวา ภิกขู “เกน นุ โข การณน ภควา เอวํ สมปหํเสสิ -อิตี สํสยํ สลฺขเนสิ.

๑ เอตถนฺตเร หิสทโท โยเซตพุโพ.

๒ คือพระอานนท์ผู้เป็นขุนคลังแห่งพระธรรม

ลำดับนั้นพระตถาคตเจ้า เพื่อทรงปลดเปลื้องความสงสัยของภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสเทศนาขุททกสูตร ในมัชฌิมนิกาย แล้วทรงนิรมิตพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล สูงหนึ่งโยชน์ และพระเจดีย์ทองอีกหนึ่งองค์ไว้ในอากาศ ด้วยอานุภาพแห่งพระฤทธิ์ ทรงแสดงให้มหาชนเห็น แล้วตรัสว่า

“ดูก่อนพราหมณ์ การบูชาซึ่งบุคคลควรบูชาชนิดเช่นนี้ ย่อมสมควรกว่าแท้” ดังนี้แล้ว

จึงทรงประกาศบูชาบุคคล ๔ จำพวก มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น โดยนัยดังที่ตรัสไว้ในมหาปรินิพพานสูตรนั่นเอง แล้วทรงแสดงโดยพิเศษถึงพระเจดีย์ ๓ ประเภทคือ สรรีเจดีย์ ๑ อุททิสเจดีย์ ๑ บริโภคเจดีย์ ๑ (ครั้นแล้ว) ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

ตโต ตถาคต เตสํ สัสสมปนตฺ มชฌิมนิกายे ขุทฺทกสูตรตฺนตฺ^๑ วตฺวา อิทธานุกาเวณ กสสปทสพลสฺส โยชนุพเพธฺ กนกเจดีย์
อปรณฺจ กนกเจดีย์ อากาเส นิมนฺนิตฺวา มหาชนํ ทสฺเสตฺวา “พฺราหมณฺ เหววิธานํ ปุชฺชารหานํ ปุชฺชา ยุตฺตตฺราว -อิตฺติ วตฺวา
มหาปรินิพพานสฺตเต^๒ ทสฺสิตนฺเยเนว พุทฺธาทีเก จตฺตารโ พุชฺชารहे ปกาเสตฺวา
สสรีเจดีย์ อุทฺทิสเจดีย์ บริโภคเจดีย์นฺติ ตีณิ เจดีย์ยานิ วิเสสโต ปริทีเปตฺวา อีมา คาถา อภาสิ

“ใครๆ ไม่อาจเพื่อจะนับบุญของคุณ

ผู้บูชาอยู่ ซึ่งท่านผู้ควรบูชา คือพระพุทธเจ้า หรือว่าพระสาวกทั้งหลายด้วย

ผู้กล่าวลงปัญญาธรรมเรื่องนั้นซ้ำได้แล้ว

ผู้มีความศรัทธาและความคร่ำครวญ อันข้ามพ้นแล้ว

ผู้บูชาอยู่ ซึ่งท่านผู้ควรบูชาเช่นนั้นเหล่านั้น ผู้นิพพานแล้ว ไม่มีภัยแต่ที่ไหนๆ

ด้วยการนับแม้ วิธีใดๆ ก็ตาม ว่าบุญนี้มีประมาณเท่านั้น ดังนี้.”

“ปุชฺชารहे ปุชฺชโย	พุทฺเธ ยทิจ สวเก
ปปรณฺจสมตฺกนฺเต	ตฺถณฺนโสภปริทฺทเว
เต ตาทิสฺส ปุชฺชโย	นิพฺพุเต อุกฺโขภเย
น สกฺกา <u>ปฺญญ</u> สงฺชาตุ	อิเมตฺตมปิ เกนจิ -อิตฺติ.

[แก้อรรถ]

บุคคลผู้ควรเพื่อบูชา อธิบายว่า ผู้ควรแล้วเพื่อบูชา ชื่อว่า ปุชฺชารบุคคล ในพระคาถานั้น.

ตตฺถ ปุชฺชิตฺ อรหา ปุชฺชารหา. “ปุชฺชิตฺ ยุตฺตา -อิตฺติ อตฺถ.”

คำว่า ปุชฺชารहे ปุชฺชโย (ของบุคคลผู้บูชาอยู่ซึ่งท่านผู้ควรบูชา) ความว่า

ผู้บูชาอยู่ด้วยการนอบน้อมมีกราบไหว้เป็นต้น และด้วยปัจจัย ๔.

ปุชฺชารहे ปุชฺชโย -อิตฺติ^๓ อภิวัตนาทีหิ จ จตฺตฺหิ^๔ ปจฺจเยหิ ปุชฺชนตฺสส.

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงปุชฺชารบุคคลด้วยคำเป็นต้นว่า พุทฺเธ คือ พระพุทธะทั้งหลาย.

ปุชฺชารहे ทสฺเสติ “พุทฺเธติอาทีนา.

๑ ม. ม. ๑๓/๓๗๔.

๒ ม. มหา. ๑๐/๘๕.

๓ เขตฺถนฺตเร “เต -อิตฺติ ปทํ โยเซตฺตพฺพ.

๔ เขตฺถนฺตเร จสฺสทฺโธ โยเซตฺตพฺพ.

บทว่า พุทฺเธ ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

พุทฺเธ - อิติ สมนาสมพุทฺเธ.

ศัพท์นิบาตว่า ยฺหิ ได้แก่ ยทิวา. อธิบายว่า อถวา คือ ก็หรือว่า.

ยฺหิ - อิติ ยทิวา. “อถวา - อิติ อตุโถ.

คำว่า ปจฺเจกพุทฺเธ (ซึ่งพระปัจเจกพุทธะทั้งหลาย) ก็เป็นอันตรัสไว้แล้วในพระคานานั้น. (หรือว่า) พระสาวกทั้งหลาย ตตถ “ปจฺเจกพุทฺเธ - อิติ กถิตํ โหติ. สาวเก จ.

ด้วยบทว่า ปปลยฺจสมตฺติกกนฺเต (ผู้ก้าวล่วงปญฺจธรรมได้แล้ว) หมายความว่า ปญฺจธรรม คือตณฺหา ภิภูมฺมิ มานะ ทานก้าวล่วงได้แล้ว.

ปปลยฺจสมตฺติกกนฺเต - อิติ สมตฺติกกนฺตตณฺหาภิภูมฺมิมานปปลยฺเจ.

คำว่า ตฺตณฺณโสภปริทฺทเว (ผู้มีความเศร้าโศกความคร่ำครวญอันข้ามพ้นแล้ว) ได้แก่ ผู้มีความโศกและความรำไรอันล่วงพ้นแล้ว.

อธิบายว่า ข้ามล่วงได้ทั้ง ๒ อย่าง.

ตฺตณฺณโสภปริทฺทเว - อิติ อตฺติกกนฺตโสภปริทฺทเว. “อิเม เทว อตฺติกกนฺเต - อิติ อตุโถ.

ความเป็นผู้ควรแก่บูชา พระผู้มีพระภาคตรัสด้วยบทวิเสสนะ (คุณบท) เหล่านี้.

เอเตหิ ปุชฺวารหตฺตํ ทสฺสิตํ.

คำว่า เต (เหล่านี้) ได้แก่ พระพุทธะ เป็นต้น.

เต - อิติ พุทฺธาทโย.^๑

คำว่า ตาทิเส (ผู้เช่นนั้น) ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยคุณเช่นนั้น ด้วยอำนาจแห่งคุณดังกล่าวแล้ว.

ตาทิเส - อิติ วุตฺตคฺคหฺมวเสน.^๒

คำว่า นิพฺพุเต (นิพพานแล้ว) ได้แก่ นิพพานด้วยการดับกิเลสมีรากะ เป็นต้น.

นิพฺพุเต - อิติ ราคาทนิพฺพุตฺติยา.^๓

ภัยแต่ที่ไฉนๆ คือจากภพหรือจากอารมณ์ย่อมไม่มี แก่ท่านผู้ควรบูชาเหล่านี้

ฉะนั้น ท่านเหล่านี้ จึงชื่อว่า อุกุโตภยา (ไม่มีภัยแต่ที่ไฉนๆ). ซึ่งท่านผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไฉนๆ เหล่านี้.

นตฺถิ กุโตจฺจ ภาวโต วา อารมฺมณโต วา เอเตสํ ภฺย - อิติ อุกุโตภยา. เต อุกุโตภเย.

คำว่า น สกฺกา ปุณฺณํ สงฺขาทฺ (อันใครๆ ไม่อาจเพื่อจะนับบุญได้) ความว่า ไม่อาจเพื่อคำนวณบุญได้.

น สกฺกา ปุณฺณํ สงฺขาทฺ - อิติ ปุณฺณํ คณฺตํ น สกฺกา

หากมีคำถามสอดมาว่า นับอย่างไร?

“กถํ - อิติ เจ.

๑ ส. พุทฺธาทนิ.

๒ เอตฺถนฺตเร “ตาทิคฺคณฺยตฺเต - อิติ ปทํ โยเชตฺตพฺพ. “ยถาวุตฺตคฺคหฺมวเสน ตาทิคฺคณฺยตฺเต - อิติ วจนํ ยุตฺตตฺตร.

๓ เอตฺถนฺตเร “นิพฺพุเต - อิติ ปทํ โยเชตฺตพฺพ.

ฟังแก้ว่า อิมตตมปิ เกนจิ (อันใครๆ ไม่อาจเพื่อนับบุญว่ามีประมาณเท่านี้)

อธิบายว่า อันใครๆ ไม่อาจเพื่อจะนับว่า “บุญนี้มีประมาณเท่านี้ บุญนี้มีประมาณเท่านี้.”

อิมตตมปิ เกนจิ -อิตติ “อิมฺ เอตตํ อิมฺ เอตตํ -อิตติ เกนจิ -อิตติ.

อปิศัพท์ ฟังเชื่อมในบทว่า เกนจิ. อธิบายว่า อันบุคคลใดๆ หรือว่าด้วยการนับวิธีใดๆ.

อปิสทโท อธิ สมพนุชิตพโพ. เกนจิ ปุคฺคเลน มาเนน วา.

ใน ๒ คำนั้น คำว่า ปุคฺคเลน (อันบุคคล) ได้แก่ อันบุคคลนั้น มีพระพรหมเป็นต้น.

ตตถ “ปุคฺคเลน -อิตติ เตน พรหมาทีนา.

คำว่า มาเนน (ด้วยการนับ) ได้แก่ ด้วยการนับ ๓ อย่างคือ ด้วยการคะเน (ตฺริณ) ด้วยการชั่ง (ชารณ) และด้วยการตวง (ปุรณ).

มาเนน -อิตติ ติวินฺน มาเนน ตฺริณฺน ชารณฺน ปุรณฺน วา.

การคะเนโดยนัยว่าของนี้มีประมาณเท่านี้ ชื่อว่าคะเน.

ตฺริณํ นาม อิทํ เอตตํ -อิตติ นยโต **ตฺริณํ**.

การชั่งด้วยเครื่องชั่ง ชื่อว่าชั่ง.

ชารณํ -อิตติ ตฺลยา **ชารณํ**.

การทำให้เต็ม (ตวง) ด้วยสามารถแห่งกิ่งฟายมือ^๒ [หนึ่ง]ฟายมือ แล่ง^๓ และทะนาน^๔ เป็นต้น ชื่อว่า ตวง.

ปุรณํ นาม อหฺตมปฺสฺตปฺตฺตนาฬิกาทิวเสน **ปุรณํ**.

อันบุคคลใดๆ ไม่อาจเพื่อนับบุญของผู้บูชาอยู่ ซึ่งท่านผู้ควรบูชา มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ด้วยการนับทั้ง ๓ วิธีเหล่านี้ ด้วยสามารถแห่งวิบาก คือผล เพราะเว้นจากที่สุตตะนี้.

เกนจิ ปุคฺคเลน อิมฺหิ ตีหิ มาเนหิ พุทฺธาทีเก ปุชฺยโต ปุณฺณํ วิปากวเสน คณฺเฑนฺ สกฺกา ปริยฺนฺตรหิตโต -อิตติ.

[ผล]ทานของผู้บูชาในสถานะทั้ง ๒ เป็นอย่างไรกัน?

ทวิสุ ฐฺาเนสุ ปุชฺยโต ก็ ทาน?

บุญของผู้บูชาพระพุทธเจ้าเป็นต้น ผู้ยังทรงพระชนมอยู่ ใครๆ ไม่อาจนับได้ ก็พอทำเนา.

บุญของผู้บูชาพระพุทธเจ้าเป็นต้นผู้เช่นนั้นแม้นิพพานแล้ว ด้วยขันธปรินิพพาน อันมีกิเลสปรินิพพานเป็นนิमित ใครๆ ก็ไม่อาจนับได้อีกเล่า เพราะฉะนั้น ควรจะแตกต่างกันบ้าง.

ปฐฺมํ ธรรมานํ พุทฺธาที ปุชฺยโต น สกฺกา **ปุณฺณํ** สงฺขาตุ.

ปุณฺ เต ตาทิสฺส กิลฺลสฺปรินิพฺพานนิมิตฺเตน ขนฺธปรินิพฺพานเนน นิพฺพุเตปิ ปุชฺยโต น สกฺกา สงฺขาตุ -อิตติ **ภทฺตา** ยฺชฺชนฺติ.

๑ ชารณํ นาม.

๒ ปสฺโต ฟายมือ (ของมือ) เต็มอุ้งมือ, เรียกของที่เต็มฝ่ามือที่ห่อเข้า ว่า ฟายมือหนึ่ง, ชื่อมาตรตวง. ๘ ฟายมือ เป็น ๑ ทะนาน.

๓ ปตฺโต แล่ง มาตรตวงตามวิธีประเพณีของไทยโบราณ. ๒ จังออน เป็น ๑ แล่ง, ๒ แล่ง เป็น ๑ ทะนาน.

๔ นาฬิ นาฬิ นาฬิก นาฬิกา ทะนาน ชื่อหน่วยในมาตรตวงโบราณ. ๒๐ ทะนาน เป็น ๑ ถัง

เพราะเหตุ (ที่จะมีข้อสงสัย) นั้นแหละ ท้าวสักกะจึงกล่าวไว้ในวิมานวัตถุว่า

เตน ทิ วิมานวัตถุ^๑

เมื่อพระสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ยังทรงพระชนม์อยู่ก็ดี นิพพานแล้วก็ดี
เมื่อจิตเสมอกัน ผลก็ย่อมเท่ากัน ในเพราะเหตุคือความเลื่อมใสแห่งใจ
สัตว์ทั้งหลายย่อมไปสู่สุคติ. ดังนี้.

ติฏฐุนเต นิพพุเต จาปี

สเม จิตเต^๒ สมํ ผลิ^๓

เจโตปสาทเหตุมุหิ^๓

สตตา คจณนติ สุคคตี -อิติ (วุตติ).

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนา พราหมณ์นั้นได้เป็นพระโสดาบันแล้วแล.

เทสนาวสานเ โส พราหมโณ โสตาปนโน อโหสิ -อิติ.

พระเจดีย์ทองสูงตั้งโยชน์ ได้ตั้ง (เด่น) อยู่ในอากาศนั้นแล ตลอด ๗ วัน.

โยชนิกิ กนกเจดีย์ สตตาทมหากาเสว อฏฐาสี.

ก็สมาคมได้มีแล้วด้วยชนเป็นอันมาก, พวกเขาบูชาพระเจดีย์ด้วยประการต่างๆ ตลอด ๗ วัน.

มหนเตน^๔ สมาคมโ จาโหสิ. สตตาทิ เจดีย์ นานบุปกาเรน ปุเชสิ.

ต่อนั้นมา ความแตกต่างแห่งลัทธิของผู้มีลัทธิต่างกันได้เกิดมีแล้ว.

ตโต ภินนลทธิกาณ ลทธิเกโท ชาโต.

พระเจดีย์นั้นได้ไปสู่ที่เดิมแห่งตนด้วยพุทธานุภาพ.

พุทธานุภาเวน ติ เจดีย์ สกฏฐานเมว คติ.

ในขณะนั้น พระเจดีย์ศิลาใหญ่ ได้มีขึ้นแล้วในที่นั้นนั้นแล.

ตตเถว ติขณ มหนตํ ปาสาณเจดีย์ อโหสิ.

ประชาสัตว์ ๘๔,๐๐๐ ได้บรรลुरुธรรมาภิสมัย (คือตรัสรู้ธรรม) แล้ว ในสมาคมนั้นแล.

ตสมิ สมาคม จตุราสิตยา ปาณสทธานํ ฐมาภิสมัย อโหสิ -อิติ.

เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล จบ.

กสสปทสพลสสุ สวณณเจดียวตฺตุ.^๕

พุทธรวรรค วรณนา จบ.

พุทธรคควณณนา นิภูลิตา.

๑ ขุ. วิมาน. ๒๖/๘๒.

๒ ส. สมํ จิตติ.

๓ ขุ. วิมาน. เจโตปณิธิเหตุหิ.

๔ “มหนโต -อิติ ปทํ ภาเวย.

๕ ส. ม. ย. โปตถเกสุ อิทํ วตฺตุ อตฺถิ, สยามโปตถเก ปน นตฺถิ. “ปุชารเห ปุชโยติ -อิติ อิมปิ คาถาโย สุตตฺถนตฺถปิฏเก ขุทฺทกนิกายเ ฐมฺมปเท พุทฺธวคคฺสส ปรีโยสานเ ทิสฺสนเตว. ตสฺมา อิมสมิ ๒๕๐๕ พุทฺธสเก ปุน มุทฺทนกาเล สพฺพปารีปุริยา อิทํ วตฺตุ อิทาเนตฺวา มุทฺทิติ.

วรรคที่ ๑๔ จบ.

จุฬาทสโม วกโค.

๑๕. สุขวรรค วรรณนา

๑๕. สุขัคควณณา

๑. เรื่องระงับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ

๑. ญาติกัน กุลหุปสมนตล.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในแคว้นของชาวสัททกั ทรงปรารภหมู่พระญาติ เพื่อระงับความทะเลาะ จึงตรัสพระธรรมเทศนาว่า “สุสุขั วัต” เป็นต้น.

“สุสุขั วัต -อติ อิมิ ฆมมเทสนิ สุตถา สกเกสุ วิหรนโต กุลหุปสมนตล ญาติเก อารพภ กเถสิ.

[ความวิวาทเกิดเพราะแย่งน้ำ]

ตั้งแต่วันนั้นมา พวกเจ้าศากยะและพวกเจ้าโกถิยะ ให้กันแม่น้ำชื่อว่าโรหิณี ด้วยทำนบอันเดียวกัน ในระหว่างนครกบิลพัสดุ์กับนครโกถิยะแล้วให้ทำข้าวกล้า.

สาภิยา จ โกลิยา จ กิร กปิลตถุณครสสุ จ โกลิยนครสสุ จ อนตเร โรหิณี นาม นที เอเกเนว อวารณน พนธาเปตวา สสธานี กาเรนตี.

ถึงต้นเดือนเชษฐมาส (เดือน ๗) เมื่อข้าวกล้าเขียว, พวกกรรมกรแม่ของชาวนครทั้ง ๒ ประชุมกัน.

อถ เชษฐมมาเส สสเสสุ มิลายนตเส, อุภยนครวาสิกานปี กम्मกรา สนนิปตีสุ.

ในชาวนครทั้ง ๒ นั้น ชาวนครโกถิยะ กล่าวว่า “น้ำนี้ เมื่อถูกพวกเรานำไปแต่ข้างทั้ง ๒ จักไม่พอแก่พวกท่าน, เมื่อถูกพวกท่านนำไปแต่ข้างทั้ง ๒ ก็จักไม่พอแก่พวกข้าพเจ้า; แต่ข้าวกล้าของพวกข้าพเจ้า จักสำเร็จด้วยน้ำคราวเดียวเท่านั้น, พวกท่านจงให้น้ำนี้แก่พวกข้าพเจ้าเถิด.”

ตถ โกลิยนครวาสิน อามหุ “อิหิ อุทกั อุโกโต หริยมานิ เนว ตุมหากิ ปโหสสติ, น อมหากิ; อมหากิ ปน สสสิ เอกอุทเกเนว นิปชชิสสติ, อิหิ อุทกั อมหากิ เทถ -อติ.

ฝ่ายพวกชาวศากยะนอกนี้ กล่าวอย่างนี้ว่า “เมื่อพวกท่านทำฉางให้เต็มตั้งไว้แล้ว พวกข้าพเจ้าจักไม่อาจถือเอาของมีสีสุก แก้วสีเขียว แก้วสีดำ และกหาปณะ แล้วมีกระเช้าและกระสอบเป็นต้นในมือ เทียวไปที่ประตูเรือนของพวกท่าน. ข้าวกล้าแม่ของพวกข้าพเจ้า ก็จักสำเร็จด้วยน้ำคราวเดียวเหมือนกัน. พวกท่านจงให้น้ำนี้แก่พวกข้าพเจ้าเถิด.”

อิตเรปี เอวมาหุ “ตุมหเส โกภูเร ปุเรตวา จิตเตสุ, มยิ รตตสุณณนิ นิลมณิกาพมณิกหาปณเณ จ คเหตุวา ปจฉิปปสิพพาทิหตถา น สกชิสสาม ตุมหากิ ขรทวาเร วิจิริตุ. อมหากิปี สสสิ เอกอุทเกเนว นิปชชิสสติ. อิหิ อุทกั อมหากิ เทถ -อติ.

โกลิยะ. พวกข้าพเจ้าจักไม่ให้.

“น มยิ ทสสาม -อติ.

ศากยะ. แม่พวกข้าพเจ้าก็จักไม่ให้.

“มยิปี น ทสสาม -อติ.

ชาวเมืองทั้ง ๒ ยังถ้อยคำให้เจริญขึ้นอย่างนั้นแล้ว ประหารซึ่งกันและกันอย่างนี้ คือ คนหนึ่งลุกขึ้นแล้วได้ให้ประหารแก่คนหนึ่ง, แม้ชนผู้ถูกประหารนั้น ก็ได้ให้ประหารแม่แก่คนอื่น กระทบกระทั่งถึงชาติแห่งราชตระกูลทั้งหลาย ก่อความทะเลาะให้เจริญขึ้นแล้ว.

เอวํ ถลํ วทเขตฺวา “เอโก อญฺญาย เอกสฺส ปหารํ อทาสี, โสปิ อญฺญุสสาปิ -อิติ เอวํ อญฺญมณฺญํ ปหริตฺวา ราชกุลานํ ชาตี ฆญฺญุตฺวา กลหํ วทตฺมยีสฺส.

พวกกรรมกรชาวโกลิยะ กล่าวว่า “พวกเจ้าจงพาเด็กชาวเมืองกบิลพัสดุ์ไปเสียเถิด, ชนเหล่าใด อยู่ร่วมกับพวกพี่สาวน้องสาวของตนๆ เหมือนสุนัขบ้านและสุนัขจิ้งจอกเป็นต้น; ช้าง ม้า โลง และอาวุธทั้งหลายของชนเหล่านั้น จักทำอะไรแก่พวกข้าพเจ้าได้.”

โกลิยกมมกรา วทตฺติ “ตฺมเห กปิลวตฺตฺวาสิโน ทารเก คเหตุวา คจฺฉณ,^๑ เย โสณสิคาลาทโย วีย อตฺตโน ภคินีหิ สหฺธิ สํวสํ วสฺสีสุ; เอเตสํ หตฺถิโน จ อสุสา จ ผลกาธุรานิ จ อมหากํ ก็ กริสฺสนติ -อิติ.

ฝ่ายพวกกรรมกรชาวศากยะ กล่าวว่า “บัดนี้ พวกเจ้าจงพาพวกเด็กขี้เรื้อนไปเสียเถิด, ชนเหล่าใด ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีคตติ อยู่ที่ต้นกระเบา ดุจสัตว์ดิรัจฉาน; ช้าง ม้า โลง และอาวุธ ของชนเหล่านั้นจักทำอะไรแก่พวกข้าพเจ้าได้.”

สาเกียกมมกราปิ วทตฺติ “ตฺมเหทานิ กุญฺฐิโน ทารเก คเหตุวา คจฺฉณ,^๒ เย อนาถา นิคคตีกา ติริจฺฉานา วีย โกลรูกฺเข วสฺสีสุ; เอเตสํ หตฺถิโน จ อสุสา จ ผลกาธุรานิ จ อมหากํ ก็ กริสฺสนติ -อิติ.

ชนเหล่านั้น ไปบอกแก่พวกอมาตย์ผู้ประกอบในกรรมนั้น.

เต คนตฺวา ตสฺมี กมฺเม นียุตฺตานํ อมจฺจานํ กเถสฺส.

พวกอมาตย์ พูลแก่ราชตระกูลทั้งหลาย.

อมจฺจา ราชกุลานํ กเถสฺส.

ลำดับนั้น เจ้าศากยะทั้งหลาย คิดว่า “พวกเราจักแสดงเรี่ยวแรงและกำลังของเหล่าชนผู้อยู่ร่วมกับพวกพี่สาวน้องสาว” แล้วตระเตรียมการยุทธ์ ออกไปแล้ว.

ตโต สาเกีย “ภคินีหิ สหฺธิ สํวสํ วสิตกานํ ฅามณฺจ พลณฺจ ทสฺเสสฺสาม -อิติ ยฺพุทฺสชฺชา นิกฺขมฺมีสุ.

ฝ่ายเจ้าโกลิยะทั้งหลาย คิดว่า “พวกเราจักสำแดงเรี่ยวแรงและกำลัง ของเหล่าชนผู้อยู่ที่ต้นกระเบา” ดังนี้แล้ว ตระเตรียมการยุทธ์ ออกไปแล้ว.

โกเลียปิ “โกลรูกฺขวาสิโน ฅามณฺจ พลณฺจ ทสฺเสสฺสาม -อิติ ยฺพุทฺสชฺชา นิกฺขมฺมีสุ.

๑ อากจฉณ. (?)

๒ อากจฉณ. (?)

[พระศาสดาเสด็จห้ามพระญาติ]

แม้พระศาสดา ทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นหมู่พระญาติแล้ว ทรงดำริว่า

“เมื่อเราไม่ไป, พวกญาติเหล่านี้จักฉิบหาย, การที่เราไปก็ควร” ดังนี้แล้ว จึงเสด็จไปทางอากาศพระองค์เดียวเท่านั้น ทรงนั่งโดยบัลลังก์ในอากาศ ณ ท่ามกลางแม่น้ำโรหิณี.

สตถาปี ปัจจุสมเม โลกั โวลเณโต ญาติเก ทิสวา “มยิ อคฺจณฺเต, อิมเ นสฺสิสฺสนฺติ. มยา คฺนฺตํ วมฺมุตฺติ -อิตฺติ จินฺตฺตวา เอกโกว อากาเสน คฺนฺตฺวา โรหิณฺยา นทฺธิยา มชฺเฌ อากาเส ปฺลลงฺเกน นิสฺสีทิ.

พระญาติทั้งหลาย เห็นพระศาสดาแล้วทั้งอาวุธ ถวายบังคม.

ญาติกา สตถารํ ทิสฺวา อารุชานิ ฉชฺเขตฺตวา วนฺทิสฺสุ.

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสกะพระญาติเหล่านั้นว่า “มหาบพิตร นี่ชื่อว่าทะเลาะอะไรกัน?”

อถ เณ สตถา อาห “กึ กลโห นามโส มหาราช -อิตฺติ.

พวกพระญาติ. พวกข้าพระองค์ ไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

“น ชานาม ฆนฺเต -อิตฺติ.

พระศาสดา. บัดนี้ ใครจักทราบเล่า?

“โกทานิ ชานิสฺสตี -อิตฺติ.

พระญาติเหล่านั้น ถามตลอดถึงพวกทาสและกรรมกร โดยอุบายนี้ว่า “อุปราช จักทราบ, เสนาบดี จักทราบ” เป็นต้น แล้วกราบทูลว่า “ทะเลาะกันเพราะน้ำ พระเจ้าข้า.”

เต “อุปราช ชานิสฺสตี, เสนาปตี ชานิสฺสตี -อิตฺติ อิมินา อุปาเยน ยาว ทาสกมฺมกรเ” ปุจฺฉิตฺวา “ฆนฺเต อุทกฺกลโห -อิตฺติ อาหํสุ.

พระศาสดา. น้ำที่ราคาเท่าไร? มหาบพิตร.

“อุทกํ กึ อคฺขตี มหาราช -อิตฺติ.

พวกพระญาติ. มีราคาน้อย พระเจ้าข้า.

“อปฺปคฺขํ ฆนฺเต -อิตฺติ.

พระศาสดา. กษัตริย์ทั้งหลาย ราคาเท่าไร? มหาบพิตร.

“ขตฺติยา กึ อคฺขนฺตี มหาราช -อิตฺติ.

พวกพระญาติ. ขึ้นชื่อว่า กษัตริย์ทั้งหลาย หาค่ามิได้ พระเจ้าข้า.

“ขตฺติยา นาม อนคฺฆา ฆนฺเต -อิตฺติ.

พระศาสดา. ก็การทำงานทั้งหลายยังพวกกษัตริย์ซึ่งหาค่ามิได้ให้ฉิบหาย เพราะอาศัยน้ำซึ่งมีประมาณน้อย ควรแล้วหรือ?

“ยฺตุตฺตํ ปน ตุมฺหากํ อปฺปมตฺตํ อุทกํ นิสฺสาย อนคฺฆเ ขตฺติเย นาเสตฺตํ -อิตฺติ.

พระญาติเหล่านั้น ได้นิ่งแล้ว.

เต ตฺถุนฺทึ อเหตุ.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสเตือนพระญาติเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า “มหาบพิตร เพราะเหตุไร? พวกท่านจึงทำกรรมเห็นปานนี้, เมื่อเราไม่มีอยู่, ในวันนี้ แม่น้ำคือโลหิตจกไหลนอง, ท่านทั้งหลาย ทำกรรมไม่สมควรแล้ว, ท่านทั้งหลาย เป็นผู้มิเฝ้าด้วยเวร ๕ อยู่, เราไม่มีเวรอยู่; ท่านทั้งหลาย เป็นผู้มีความเดือดร้อนด้วยกิเลสอยู่, เราไม่มีความเดือดร้อนอยู่; ท่านทั้งหลาย เป็นผู้มีความชวนชวายนในอันแสวงหากามคุณอยู่, เราไม่มีความชวนชวายอยู่” แล้วได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

อถ เต สุตถา อามนเตตวา “กสมา มหาราช เอวรูปิ กโรธ. มยิ อสนเต, อชช โลหิตนที ปวตติสสตี. อยุตตํ ไว กตํ:
ตุมเห ปญจที เวเรที สเวรา วิหโร, อหิ อเวโร วิหรามิ; ตุมเห กิเลสตุรา หุตวา วิหโร, อหิ อนาตุโร วิหรามิ;
ตุมเห กามคุณปริเยสเน อุตฺตสุกา หุตวา วิหโร, อหิ อนุตฺตสุโก วิหรามิ -อิติ วตวา อีมา คาถา อภาสิ

“ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน พวกเราไม่มีเวรเป็นอยู่สบายดีหนอ,
ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน พวกเราไม่มีเวรอยู่.

“สุสุขิ วัต ชีวาม	เวรีเนสฺ อเวรีโน,
เวรีเนสฺ มนุสฺเสสุ	วิหราม อเวรีโน.

ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความเดือดร้อน พวกเราไม่มีความเดือดร้อน เป็นอยู่สบายดีหนอ,
ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความเดือดร้อน พวกเราไม่มีความเดือดร้อนอยู่.

สุสุขิ วัต ชีวาม	อาตุเรสุ อนาตุรา,
อาตุเรสุ มนุสฺเสสุ	วิหราม อนาตุรา.

ในมนุษย์ทั้งหลายผู้ชวนชวาย พวกเราไม่มีความชวนชวาย เป็นอยู่สบายดีหนอ,
ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความชวนชวาย พวกเราไม่มีความชวนชวายอยู่.”

สุสุขิ วัต ชีวาม	อุตฺตสุเกสุ อนุตฺตสุกา,
อุตฺตสุเกสุ มนุสฺเสสุ	วิหราม อนุตฺตสุกา -อิติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สฺสุขิ...ได้แก้ สบายดี.

ตตถ “สุสุขิ -อิติ: สฺสุจฺจ สฺสุขิ.

พระผู้มีพระภาค ตรัสคำอธิบายนี้ไว้ว่า

“ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกันด้วยเวร ๕ พวกเราไม่มีเวร

ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความเดือดร้อนด้วยกิเลส (พวกเรา) ชื่อว่าไม่มีความเดือดร้อน เพราะความเป็นผู้ไม่มีกิเลส

ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความขวนขวายในอันแสวงหากามคุณ ๕ (พวกเรา) ชื่อว่าไม่มีความขวนขวาย เพราะไม่มีการแสวงหาอัน

จึงเป็นอยู่สบายดีจริง กว่าพวกคฤหัสถ์ ผู้ยังความเป็นไปแห่งชีวิต ให้บังเกิดขึ้นด้วยสามารถแห่งการตัดที่ต่อเป็นต้น แล้ว

กล่าวว่า ‘เราเป็นอยู่โดยความสบาย.’ หรือกว่าพวกบรรพชิต ผู้ยังความเป็นไปแห่งชีวิต ให้บังเกิดขึ้น ด้วยสามารถแห่ง

เวชกรรมเป็นต้น แล้วกล่าวว่า ‘เราเป็นอยู่โดยความสบาย.’

อิท ๖๓๓ ๓๓๓ “**เย คิหิโน** สนธิจเฑทาทีวเสน, **ปพพิชิตา** วา ปน เวชชกมมาทีวเสน, ชีวัตวุตตี อูปปาเทตวา ‘สุเขน ชีวาม - อิติ ๖๓๓: ๓๓๓ **เตหิ มยเมว** สุตฺตํ ๖๓๓ ชีวาม, **เย มย** ปญจหิ เวเรหิ เเวเรเนสฺ มนุสฺเสสฺ อเวรีเน, กิเลสตาตฺเรสฺ [มนุสฺเสสฺ] นิกฺกิลเสตยา อนาตุรา, ปญจกามคฺคณปริเยสเน อุตฺตฺเตสฺ [มนุสฺเสสฺ] ตาย ปริเยสนาย อภาเวเน อนุสฺสุกา - อิติ.

บทที่เหลือมีอรรถอันง่ายทั้งนั้น.

เสถ ๖๓๓ อุตฺตฺตานตฺถเมว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาว่า **พหุ** โสตาปัตติผลาทีนึ ปาปฺณิสฺสุ - อิติ.

เรื่องระงับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ จบ.

ญัตตกาน กลหฺวูปสมนฺวตฺถ.

๒. เรื่องมาร

๒. มารวตถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในบ้านพรหมณซึ่งอยู่ปถุสสาลา ทรงปรารภมาร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สุสุขี วัต” เป็นต้น.
“สุสุขี วัต - อิติ อิมิ ฆมมเทสนิ สุตถา ปถุสสาลา ยี พราหมณคามา วิหรนโต มาริ อารพภ กเถสิ.

[เด็กหญิง ๕๐๐ เล่นนักษัตร]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสยแห่งโสตาปัตติมรรค ของเด็กหญิง ๕๐๐ จึงเสด็จเข้าไปอาศัยบ้านนั้นอยู่.
เอกทิวสี หิ สุตถา ปถุสสานิ กุมาริกานิ โสตาปัตติมคคสสุ อุปนิสสยิ ทิสวา ตัง คามิ อุปนิสสาย วิหาลิ.

แม้เด็กหญิงเหล่านั้น ในวันนักษัตรวันหนึ่ง ไปสู่แม่น้ำ อาบแล้ว ประดับตกแต่งแล้ว ปายหน้าสู่บ้าน ไปแล้ว.

ตาปี กุมาริกายิ เอกสมิ นกขตตทิวเส นทิ คนตวา นหายิตวา อลงกตปปฏิยตตา คามาภิมุขิโย^๑ ปายิสู.

แม้พระศาสดาเสด็จเข้าไปสู่บ้านนั้น เทียวไปเพื่อบิณฑบาต.

สุตถาปี ตัง คามิ ปริสิตวา ปิณฑาย จริ.

มารเข้าสิงในสรณะของชาวบ้านทั้งสิ้น, ได้ทำอย่างที่ไม่ได้แม้มาตราว่าภิกษาทัฬหีหนึ่ง ยืนอยู่ที่ประตูบ้าน
ทูลกะพระศาสดา ซึ่งเสด็จออกมา ด้วยทั้งบาตรตามที่ล้างไว้แล้วว่า “ข้าแต่พระสมณะ ท่านได้ก่อนข้าบ่างไหม?”

มาโร สกคคามวาสินิ สรีเร อิมุจจิตวา, ยถา สุตถา กภูจจุภิกขามตตปิ น ลภติ,

เอวี่ กตวา ยถาโรเตน ปตเตน นิขมมตัง สุตถาริ คามทวารุ ฐตวา อาห “อปี สมณ ปิณฑัง อลภิตถ - อิติ.

พระศาสดา. มารผู้มีบาป ก็ท่านได้ทำโดยอาการที่เราไม่พึงได้ภิกษา หรือ?

“ก็ ปน ตวั ปาปิม ตถา อกาลิ, ยถา อหิ ปิณฑัง น ลภายิ - อิติ.

มาร. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้ากระนั้น ขอพระองค์เสด็จเข้าไปอีกเถิด.

“เตนหิ ภนเต ปุน ปริสธ - อิติ.

ได้ยินว่า มารได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “หากว่า พระสมณะจะเสด็จเข้าไปอีก,
เราจักเข้าสิงในสรณะของชนทั้งปวง แล้วปรบฝ่ามือ ทำการหัวเราะเยาะเย้ย ข้างหน้าพระสมณะนี้.”

เอวี่ กิรสสุ อโหสิ “สเจ ปุน ปริสตี, สพเพสสิ สรีเร อิมุจจิตวา อิมสสุ ปุโรโต ปาณิ ปหริตวา หสนเกพี กิรสสามิ - อิติ.

ในขณะนั้น เด็กหญิงเหล่านั้น ถึงประตูบ้าน เห็นพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ตสมิ ขณ ตา กุมาริกายิ คามทวาริ ปตวา สุตถาริ ทิสวา วนทิตวา เอกมมตัง อภูจจุ.

ฝ่ายมาร ทูลกะพระศาสดาว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์เมื่อไม่ได้ก่อนข้าบ่าง จะเป็นผู้อันความทุกข์อันเกิดจากความหิวบีบคั้นบ่างไหม?”

มาโรปี สุตถาริ อาห “อปี ภนเต ปิณฑัง อลภามานา ชิมจฉาทุกเขน ปิฬิตถ - อิติ.

๑ “คามาภิมุขิโย - อิติปี ปาฐุ.

[ผู้ไม่มีกังวลเสวยปิติแทนอาหาร]

พระศาสดาตรัสว่า “มารผู้มีบาป ในวันนี้ เราแม้ไม่ได้อะไร ก็จักยังกาลให้น้อมล่วงไปด้วยความสุขอันเกิดจากปิติเท่านั้น
ดุจพรหมในเทวโลกชั้นอภัสสระ” แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

สตถา “อชช มยฺ ปาปิมี กิณฺจิจิ อลภิตฺวาปิ อภัสสรวเทวโลกเ พรหมานโน วีย ปิตฺตฺสฺเขเนว วิตฺตินาเมสฺสาม -อิตฺติ วตฺวา อิมํ คาคฺคมาห

“เรา ผู้ซึ่งไม่มีกิเลสชาติเครื่องกังวล ย่อมเป็นอยู่สบายดีหนอ,
เราจักเป็นผู้มีปิติเป็นภักษา เหมือนเหล่าเทวดาชั้นอภัสสระ。”

“สุสุขํ วัต ชีวาม, เยสนโน นตฺถิ กิณฺจณฺ,
ปิตฺติภักษา ภวิสสาม เทวา อภัสสรา ยถา -อิตฺติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เยสนโน ความว่า

บรรดากิเลสชาติเครื่องกังวล มีรากะเป็นต้น กิเลสชาติเครื่องกังวลแม้อย่างหนึ่ง โดยอรรถว่าเครื่องพัวพัน ไม่มีแก่เราเหล่าใด.

ตตถ “เยสนโน -อิตฺติ: เยสํ อมฺหากํ ปลิพฺพุทฺธตฺถเนน ราคาทีสุ กิณฺจเนสุ เอกปิ กิณฺจณฺ นตฺถิ.

บทว่า ปิตฺติภักษา ความว่า เหล่าเทวดาชั้นอภัสสระ เป็นผู้ที่มีปิติเป็นภักษา ยังกาลให้น้อมล่วงไปฉันทใด, แม้เรา ก็จักเป็นฉันทนั้น.

ปิตฺติภักษา -อิตฺติ: ยถา อภัสสรา เทวา ปิตฺติภักษา หุตฺวา” วิตฺตินาเมนฺติ, เอวํ มยฺปิ ภวิสสาม -อิตฺติ อตฺถโ.

ในกาลจบเทศนา เด็กหญิงทั้ง ๕๐๐ เหล่านั้น ตั้งอยู่ในโสตาปัตติผล ดังนี้แล.

เทศนาวิสาเน ปญฺจสตฺวาปิ ตา กุมาริกาโย โสตาปัตติผล ปติภฺรฺหฺสฺสํ -อิตฺติ.

เรื่องมาร จบ.

มารวตฺถ.

๓. เรื่องปราชัยของพระเจ้าโกศล

๓. โกลสรณโณปราชัยวตถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภความปราชัยของพระเจ้าโกศล ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ชย เวรี” เป็นต้น.

“ชย เวรี -อติ อิมม ธรรมเทศนํ สุตถา เขตวเน วิหรนโต โกลสรณโณ ปราชัย อารพก กเถสิ.

[อาพาฬหาลาน]

ได้ยินว่า พระเจ้าโกศลนั้น ทรงอาศัยกาสิคคาม รบอยู่กับพระเจ้าอชาตศัตรู ผู้เป็นพระเจ้าหลาน
อันพระเจ้าอชาตศัตรูนั้นให้แพ้แล้ว ๓ ครั้ง

ในครั้งที่ ๓ ทรงดำริว่า “เราไม่อาจจะยังเด็ก ซึ่งมีปากยังไม่สิ้นกลิ่นน่านมให้แพ้ได้, ประโยชน์อะไร ด้วยความเป็นอยู่ของเรา?”

โส ภิร กาสิกคามํ นิสสาย ภาคินเณยเนน อชาตศัตรูนา สหิ ชุชมนโต เตน ตโย วาเร ปราชิตโต
ตติเย วาเร จินเตสิ “อหิ ชีรมุขํ ทารกํ ปราชตุํ นาสกขี, กิ เม ชิวิตเนน -อติ.

ท้าวเธอทรงตัดพระกระยาหาร เสด็จบรรทมบนพระแท่น.

โส อาหารุพจเฉทํ กตวา มณฺจเก นิปชชิต.

ครั้งนั้น ความเป็นไปอนั้นของท้าวเธอ กระทบใจไปทั่วพระนคร.

อถสส สา ปวตติ สกลนครํ ปตถริ.

ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลแต่พระตถาคตว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

ได้ยินว่า พระราชา ทรงอาศัยกาสิคคาม อันพระเจ้าอชาตศัตรูให้ทรงปราชัยแล้ว ๓ ครั้ง,

บัดนี้ ท้าวเธอทรงปราชัย (กลับ) มาแล้ว ทรงตัดพระกระยาหารบรรทมบนพระแท่น ด้วยทรงดำริว่า

‘เราไม่อาจจะยังเด็ก ซึ่งมีปากยังไม่สิ้นกลิ่นน่านมให้แพ้ได้, ประโยชน์อะไร ด้วยความเป็นอยู่ของเรา?’”

ภิกษุ ตถาคตสส อโรเจสุํ “ภนเต ราชานํ กิร กาสิกคามํ นิสสาย ตโย วาเร ปราชิตโต,

โส อิทานิ ปราชิตวา อาคโต ‘ชีรมุขํ ทารกํ ปราชตุํ นาสกขี, กิ เม ชิวิตเนน -อติ อาหารุพจเฉทํ กตวา มณฺจเก นิปชชิต -อติ.

พระศาสดา ทรงสดับกถาของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย แม้ผู้ชนะย่อมก่อเวร, ฝ่ายผู้แพ้ย่อมอยู่เป็นทุกข์เหมือนกัน” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

สุตถา เตสํ กถํ สุตวา “ภิกขเว ชินนโตปิ เวรี ปสวติ, ปราชิตโต ปน ทุกฺขํ เสตีเยว -อติ วตวา อิมํ คาถมาห

“ผู้ชนะย่อมก่อเวร, ผู้แพ้ย่อมอยู่เป็นทุกข์,

ผู้สงบระงับ ละความชนะและความแพ้ได้แล้ว ย่อมอยู่เป็นสุข.”

“ชย เวรี ปสวติ,

ทุกฺขํ เสตี ปราชิตโต,

อุปสนโต สุขํ เสตี

หิตวา ชยปราชัย -อติ.

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ชย ความว่า ผู้ชนะผู้อื่น ย่อมกลับได้เร็ว.

ตตถ “ชย -อติ: ปร ชินนโต เวร ปฏิภตติ.

บทว่า ปราชิต ความว่า ผู้อันคนอื่นให้แพ้แล้ว ย่อมอยู่เป็นทุกข์ คือ ย่อมอยู่ลำบาก ในอิริยาบถทั้งปวงทีเดียว ด้วยคิดว่า “ในกาลไรเล่าหนอ เราอาจเห็นหลังของปัจจามิตร?”

ปราชิต -อติ: ปเรน ปราชิต “กทา นุ โซ ปัจจามิตตสส ปิฏฐี ทญฺจุ สกุชิสสามิ -อติ ทุกข เสติ สพพิริยาปถสสุ ทุกขเมว วิหริติ -อติ อตโถ.

บทว่า อุปสนโต ความว่า พระชีณาสพ ผู้มีกิเลสมีรากะเป็นต้น ในภายในสงพระงับ ละความชนะและความแพ้ได้ ย่อมอยู่เป็นสุข คือ ย่อมอยู่สบายแท้ ในอิริยาบถทั้งปวง.

อุปสนโต -อติ: อพณนฺตเร อุปสนฺตราคาทิกกิเลส ชีณาสโว ชยญจ ปราชยญจ หิตฺวา สุข เสติ สพพิริยาปถสสุ สุขเมว วิหริติ -อติ อตโถ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลुरुยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวसान พหู โสดาปัตติผลา ทีนิ ปาปุณิสสุ -อติ.

เรื่องปราชัยของพระเจ้าโกศล จบ.

โกศลธมมโณ ปราชยวตถ.

๔. เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง

๔. อัญญตรกุลทวาริกาวตฺถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภกุมาริกาคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “นตฺถิ รากสโม อคฺคิ” เป็นต้น.

“นตฺถิ รากสโม อคฺคิ -อิตฺติ อิมิ รมฺมเทสนํ สตฺถา เซตฺวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ กุมาริกํ อารพฺภ กเถสิ.

[พระศาสดาเสด็จในงานอวาทมงคล]

ได้ยินว่า มารดาบิดาของกุมาริกานั้น ทำอวาทมงคล นิมนต์พระศาสดา ในวันมงคล.

ตสฺสา กิร มาตาปิโตร อวาทํ กตฺวา มงคลทิวเส สตฺถารํ นิมนฺตยิสฺสุ.

พระศาสดา อันหมู่แห่งภิกษุแวดล้อม เสด็จไปในที่นั้น ทรงนั่งแล้ว.

สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวฺโต ตตฺถ คนฺตฺวา นิสฺสีทิ.

หญิงสาวแม่มานั้นแล ทำการรอน้ำเป็นต้น เพื่อหมู่แห่งภิกษุ เทียวไปๆ มาๆ อยู่.

สาปี โข วรุทฺตา ภิกฺขุสงฺฆสฺส อุทกปริสฺสวานาทีนึ กโรนฺตี อปราบรี สญฺจเรติ.

ฝ่ายสามีของนางได้ยินแลดูนางอยู่แล้ว.

สามีโกปิสฺสา ตํ โอลเณนฺโต อญฺฐาสึ.

เมื่อเขาแลดูอยู่ ด้วยอำนาจแห่งราคะ, กิเลสในกายในย้อมฟุ้งซ่าน.

ตสฺส รากฺวเสเน โอลเณนฺตสฺส, อนฺโต กิเลโส สมฺพาทเรติ.

เขาถูกความไม่รู้ (ไม่รู้ลึก) ครอบงำแล้ว จึงไม่บำรุงพระพุทธเจ้า, ไม่บำรุงพระมหาเถระ ๘๐;

แต่ได้ทำจิตไว้ว่า “เราจักเหยียดมือออกจับ (หญิงสาว) นั้น.”

โส อญฺญาณาภิกฺขุโต เนว พุทฺธํ อุปฏฺฐหิ, น อสฺตีมหาเถเร; “หตฺถํ ปสาเรตฺวา ตํ [วรุทฺติ] คนฺทิสฺสามิ -อิตฺติ ปน จิตฺตํ อกาสิ.

พระศาสดา ทรงเล็งเห็นอหังการของเขแล้ว, ได้ทรงทำอย่างที่เขาไม่เห็น (หญิง) นั้น.

สตฺถา ตสฺส อหฺมาสยํ โอลเณตฺวา, ยถา ตํ [อิตฺติ] น ปสฺสตี, เอวํ อกาสิ.

เขาไม่เห็นหญิงนั้นแล้ว จึงได้ยินแลดูพระศาสดา.

โส ตํ อทิสฺวา สตฺถารํ โอลเณตฺวา อญฺฐาสึ.

ในกาลที่เขาเห็นแลดู พระศาสดา ตรัสว่า

“แน่ะ กุมาร ก็ชื่อว่าไฟ เช่นกับไฟคือราคะ ไม่มี, ชื่อว่าโทษ เช่นกับโทษคือโทสะ ไม่มี,

ชื่อว่าทุกข์ เช่นกับทุกข์เพราะการบริหารชั้นนี้ ไม่มี. แม้สุขเช่นกับนิพพานสุข ไม่มีเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคานี้ว่า

สตฺถา ตสฺส โอลเณตฺวา จิตฺกาเล “กุมารก น หิ รากคคินา สทิสฺโส อคฺคิ นาม โทสกลินา สทิสฺโส กฺลิ นาม

ขนฺธปริหรณฺทุกฺเขน สทิสฺ ทุกฺข นาม อตฺถิ. นิพฺพานสุขสทิสฺ สุขปี นตฺถิเยว -อิตฺติ วตฺวา อิมิ คาถมาห

“ไฟเสมอด้วยราคะ ย่อมไม่มี, โทษเสมอด้วยโทษะ ย่อมไม่มี,
ทุกข์ทั้งหลายเสมอด้วยขันธ ย่อมไม่มี, สุขอื่นจากความสงบ ย่อมไม่มี.”

“นตฺถิ รากสโม อคฺคิ, นตฺถิ โทสสโม กลิ,
นตฺถิ ขนฺธสฺมา ทุกฺขา, นตฺถิ สนฺติปริ สฺขํ -อิตฺติ.

[แก้บรรณ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า นตฺถิ รากสโม ความว่า

ชื่อว่าไฟอื่นเสมอด้วยราคะ ซึ่งสามารถเพื่อจะไม่แสดงควัน เปลว หรือถ่าน ไหม้ในภายในเท่านั้น แล้วจึงทำกองเถ้า ย่อมไม่มี.

ตตฺถ “นตฺถิ รากสโม -อิตฺติ: ฐมฺมํ วา ชาลํ วา องคารํ วา อทสเสตฺวา อนฺโตเยว ฌาเปตฺวา ภาสฺสมมฺภุสฺสิ กาทํ สมนฺตํ โธ
ราเคน สโม อญฺญอ อคฺคิ นาม นตฺถิ.

บทว่า กลิ ความว่า แม้โทษ เสมอด้วยโทษะ ย่อมไม่มี.

กลิ -อิตฺติ โทสเสน สโม อปฺราโรปิ นตฺถิ.

บทว่า ขนฺธสฺมา ได้แก่ เสมอด้วยขันธทั้งหลาย.

อธิบายว่า ชื่อว่าทุกข์อย่างอื่น เหมือนอย่างขันธทั้งหลายที่บุคคลบริหารอยู่เป็นทุกข์ ย่อมไม่มี.

ขนฺธสฺมา -อิตฺติ: ขนฺธสฺมา. ยถา ปริหริยมาณา ขนฺธา ทุกฺขา, เหว อญฺญอ ทุกฺโข นาม นตฺถิ.

สองบทว่า สนฺติปริ สฺขํ ความว่า แม้สุขอื่นยิ่งกว่าพระนิพพาน ย่อมไม่มี.

อธิบายว่า ความจริง สุขอย่างอื่น ก็เป็นสุขเหมือนกัน, แต่พระนิพพานเป็นบรมสุข.

สนฺติปริ สฺขํ -อิตฺติ: นิพฺพานโต อุตฺตริ อญฺญอ สฺขํ นตฺถิ. อญฺญอ หิ สฺขํ สุขเมว, นิพฺพานํ ปน ปรมสฺขํ -อิตฺติ อตฺถโธ.

ในกาลจบเทศนา กุมาริกาและกุมาร ตั้งอยู่ในโสตาปัตติผลแล้ว.

เทศนาสาเน กุมาริกา จ กุมารโก จ โสตาปัตติผลเล ปติภฺรุษิสฺสุ.

ในขณะนั้น พระผู้มีพระภาค ได้ทรงทำอาการคืออันเห็นซึ่งกันและกัน แก่คนทั้ง ๒ นั้นดังนี้แล.

ตสมฺมึ ขณฺ ภาควา เตสํ อญฺญมญฺญํ ทสฺสนาการิ อกาสิ -อิตฺติ.

เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง จบ.

อญฺญตรกุลทวาริกาวตฺถ.

๕. เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง

๕. อัญญาอุบาสกตถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในเมืองอาฬวี ทรงปรารภอุบาสกคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อัญญา” เป็นต้น.

“อัญญา - อติ อิมิ ธรรมเทศนํ สุตถา อาฬวี วิหรนโต เอกํ อุบาสกํ อารพภ กเถสิ.

[เสด็จโปรดคนไข้ใจ]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง พระศาสดา ทรงนั่งในพระคันธกุฎี ในพระเชตวันเทียว ทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นมนุษย์ไข้ใจคนหนึ่ง ในเมืองอาฬวี ทรงทราบความถึงพร้อมแห่งอุปนิสัยของเขา มีภิกษุ ๕๐๐ ปริวาร ได้เสด็จไปสู่เมืองอาฬวี.

เอกสมิ ทิ ทิวเส สุตถา เขตวเน คนธกุฎียํ นิสินโนว ปจจุสกาลे โลกํ โวลเณนโต อาฬวีเย เอกํ ทุคคตมฺนุสฺสํ ทิสวา ตสส อุปนีสยสมปตฺตี ญตฺวา ปถจสตภิกขุปริวารो อาฬวี อคมาสิ.

ชาวเมืองอาฬวี นิมนต์พระศาสดา.

อาฬวีวาสีโน สุตถารํ นิมนเตสุ.

มนุษย์ไข้ใจเมื่อนั้น ได้ยินว่า “พระศาสดาเสด็จมา” ดังนี้แล้ว ได้ตั้งใจไว้ว่า “เราจักฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา.”

โสปี ทุคคตมฺนุสฺโส “สุตถา อาคโต - อติ สุตฺวา “สตุ สนฺตเก ธรรมํ โสสฺสามิ - อติ มนํ อากสิ.

แลในวันนั้นเอง โคของเขาตัวหนึ่งหนีไป.

ตํทิวสเมว จสส เอโก โคโณ ปลาโย.

เขาคิดว่า “เราจักค้นหาโค หรือจะฟังธรรม” แล้วคิดว่า “เราค้นหาโค ต้อนให้เข้าไปสู่ฝูงโคแล้ว จึงจักฟังธรรมภายหลัง” ดังนี้ จึงออกจากเรือนแต่เช้าตรู่.

โส “กึ นุ โข โคณํ ปริเยสิสฺสามิ อุทาทุ ธรรมํ สุนามิ - อติ จินฺเตตฺวา “โคณํ ปริเยสิตฺวา โคณํ ปเวเสตฺวา ปจฺฉา ธรรมํ โสสฺสามิ - อติ ปาโตว เคหา นิกขมิ.

แม้ชาวเมืองอาฬวี นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานให้นั่งแล้วอังกาส รับบาตร เพื่อประโยชน์แก่อนุโมทนา.

อาฬวีวาสีโนปิ พุทฺธบปฺมุขํ ภิกขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา ปริวิสิตฺวา อนุโมทนตถาย ปตฺตํ คนฺหิสฺสุ.

พระศาสดา ได้ทรงนั่งเสีย ด้วยหมายพระหัตถ์ว่า “เราอาศัยบุคคลใดมาแล้ว ตลอดหนทาง ๓๐ โยชน์, บุคคลนั้น เข้าไปสู่ป่า เพื่อแสวงหาโค; เมื่อเขามาแล้วนั้นแหละ, เราจึงจักแสดงธรรม.”

สุตถา “ยํ นิสฺสาย อหํ ทิสโยชนมคคํ อาคโต, โส โคณํ ปริเยสิตฺุ อรณฺญํ ปวิฏฺฐุ; ตสมิ อาคเตเวว, ธรรมํ เทเสสฺสามิ - อติ ตฺถนฺทึ อโหสิ.

มนุษย์เมื่อนั้น เห็นโคในกลางวัน ต้อนเข้าฝูงโคแล้วคิดว่า

“แม้ถ้าของอื่นไม่มี, เราจักทำแม้กิจสักว่าการถวายบังคมพระศาสดา” แม้ถูกความหิวบีบคั้น ก็ไม่ใฝ่ใจจะไปเรือน
มาสู่สำนักของพระศาสดาโดยเร็ว ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ได้ยืนอยู่ที่ส่วนข้างหนึ่ง.

โสปี มนุสโส ทิวา โคนิ ทิสวา โคคณ ปกขิปิตวา “สเจปี อณญ์ นตถิ, สตถุ วทนมตตปิ กริสสามิ -อติ
ซิฆจฉาย ปีพีโตปี เคหิ คมนาย มนั อกตวา เวเคน สตถุ สนตักิ อากนตวา สตถาริ วนทิตวา เอกมนตัม อญฐาสิ.

ในเวลาที่เขายืนอยู่ พระศาสดาตรัสกะผู้ชวนชวายนันทานว่า “ของอะไร ที่เป็นเดนของภิกษุสงฆ์ มีอยู่หรือ?”

สตถา ตสส จิตกาเล ทานเวยยาวฎักิ อาห “อตถิ กิยจิจิ ภิกขุสงฆสส อตริตตัม -อติ.

ผู้ชวนชวายนันทาน. มีอยู่ทุกอย่าง พระเจ้าข้า.

“ภนเต สพพิ อตถิ -อติ.

พระศาสดา. ถ้ากระนั้น เธอจงเลี้ยงดูผู้นี้.

“เตนหิ อิมิ ปริวิส -อติ.

[พระศาสดายังถูกโพนทนา]

เขาให้มนุษย์นั้นนั่งในที่ๆ พระศาสดาตรัสรับสั่งนั้นแหละ

แล้วเลี้ยงดูด้วยข้าวยาของควรเคี้ยวและของควรบรีโศค โดยเคารพ.

โส สตถารา วุตตญฺฐาเนเยว นั นิสีทาเปตวา ยาคุชาทนียโฆชนิเยหิ สกกจจัม ปริวิสิ.

มนุษย์ผู้นั้น บริโศคภัตเสร็จ บ้วนปากแล้ว.

โส ภูตตภตโต มุขัม วิกขาลสิ.

ได้ยินว่า ชื่อว่าการจัดภัตของพระตถาคต ย่อมไม่มีในที่อื่น ในปีภูก ๓ เว้นที่นี้เสีย.

ฐูเปตวา กิร อิมิ ฐานัม ติสุ ปญฺเญส อญฺญตถ ตถาคตสส ภตติวารณัม นาม นตถิ:

จิตของเขา มีความกระวนกระวายสงบแล้ว ได้เป็นจิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว.

ตสส ปสสทฺธทรธสส จิตตัม เอกคคัม อโหสิ.

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสอนุปัฟพิกถาแล้ว ทรงประกาศสั่งจะทั้งหลายแก่เขา.

อถสส สตถา อนุปัฟพิกถัม กเถตวา สจจานิ ปกาเสสิ.

ในที่สุดแห่งเทศนา เขาตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล.

โส เทสนาวสาเน โสตาปัตติผลเล ปติญฺฐหิ.

แม้พระศาสดาทรงทำอนุโมทนาแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป.

สตถापि अनुमोहन् गत्वा अग्रुयासना पकुगामि.

มหาชนตามส่งเสด็จพระศาสดาแล้วก็กลับ.

มหาชนो सत्तारो अनुकन्तवा निवत्ति.

ภิกษุทั้งหลาย ที่ไปกับพระศาสดานั้นแหละ ยกโทษว่า

“ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านจงดูกรรมของพระศาสดาเถิด, กรรมเห็นปานนี้ ย่อมไม่มีในวันทั้งหลายอื่น, แต่วันนี้ พระศาสดา ทรงอาศัยมนุษยคนหนึ่ง รับสั่งให้คนจัดแจงข้าวยาคุเป็นต้นให้แล้ว.”

ภิกษุ สตถารา สหธิ คจจนตาเยว อุชฌายีสู

“ปัสสธาวุโส สตถุ กम्मมฺ, อญญेषู ทิวเสสุ เอวรूपิ นตถิ, อชช ปเนกํ มนุสฺสํ นิสสาย ยาคูอาทีนึ วิจาเรตวา ทาเปสิ -อิติ.

พระศาสดาเสด็จกลับทรงยืนอยู่แล้วเที่ยว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน?” ทรงสดับเนื้อความนั้นแล้ว ตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย, เราคิดว่า ‘เรา เมื่อมาสิ้นทางกันดาร ๓๐ โยชน์ เห็นอุปนิสัยของอุบาสกนั้นแล้วจึงมา, อุบาสกนั้นหิวยิ่งนัก ลูกขึ้นแต่เข้าตรูแล้ว เทียวหาโคในป่า, แม้เมื่อเราแสดงธรรมอยู่, ก็ไม่อาจบรรลุได้ เพราะความทุกข์อันเกิดแต่ความหิว’, จึงได้ทำอย่างนี้; ภิกษุทั้งหลาย ด้วยว่า ชื่อว่าโรค เช่นกับโรคคือความหิวไม่มี” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

สตถา นินตติตวา ลูตโกว “กึ ภิกขเว กเถถ -อิติ ปุจฺฉิตวา ตมตถํ สุตฺวา “อาม ภิกขเว,

‘**อหิ** ติสโยชนกนตารํ อากจฺจนโต ตสฺส อุปาสกสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา อากโต,

โส อตฺวิย ชฺชจฺฉิตโต ปาโตว อญฺญาย^๑ โคณํ ปรีเยสนโต อรณฺเญ วิจฺริ, ชฺชจฺฉาทุกฺเขน ธมฺเม เทสิยมาเนปิ, ปฏฺวิวิณฺณิตุํ สกฺขิสฺสตีติ

จินฺเตตฺวา เอวํ อกาสิ; ภิกขเว ชฺชจฺฉาโรคฺสทิสฺโส ทิ **โรโค** นาม นตถิ -อิติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง, สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์อย่างยิ่ง,
บัณฑิตทราบเนื้อความนั้นตามความจริงแล้ว (ทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน)
เพราะพระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง.”

“**ชฺชจฺฉา** ปรมา โรคา,

สงฺขารา ปรมา ทุกฺขา,

เอตํ ญตฺวา ยถาภูตํ

นิพพานํ ปรมํ สุขํ -อิติ.

[**แก้อรรถ**]

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า **ชฺชจฺฉา ปรมา โรคา** ความว่า

เพราะโรคอย่างอื่น รักษาคราวเดียวก็หาย หรือว่าอันบุคคลย่อมบำบัดได้ ด้วยความสามารถแห่งองค์นั้นๆ (คือเป็นครั้งคราว), ส่วนความหิว ต้องรักษากันสิ้นกาลเป็นนิตย์ทีเดียว เหตุฉะนั้น ความหิวนี้ จึงจัดเป็นเยี่ยมกว่าโรคที่เหลือ.

ตตถ “**ชฺชจฺฉา** ปรมา โรคา -อิติ: ยสมฺมา อญฺเญ **โรโค** สกึ ติกิจฺฉิตโต วินสฺสตี วา ตทงฺควเสน วา ปทียติ,

ชฺชจฺฉา ปน นิจฺจกาลํ ติกิจฺฉิตฺทพฺพาเยว -อิติ เสสโรคานํ **อัย** ปรมา นาม.

ชั้น ๕ ชื่อว่า สังขารทั้งหลาย.

สงฺขารา -อิติ: **ปญฺจกฺขนธา**.

สองบทว่า เอตํ ญตฺวา ความว่า

บัณฑิต ทราบเนื้อความนั้นตามเป็นจริงว่า “โรคเสมอด้วยความหิว ย่อมไม่มี. ชื่อว่าทุกข์ เสมอด้วยการบริหารชั้น ย่อมไม่มี.”
แล้วจึงทำพระนิพพานให้แจ้ง.

เอตํ ญตฺวา - อิติ: “ซิฆจฉาย สโม โรโค นตฺถิ, ขนฺธปริหรณสมํ ทุกข์ นาม นตฺถิ - อิติ เอตมตฺถํ ยถาญตํ ญตฺวา
ปณฺทิตโต นิพพานํ สจฺฉิกโรติ.

บาทพระคาถาว่า นิพพานํ ปรมํ สุขํ ความว่า เพราะพระนิพพานนั้น เป็นสุขอย่างยิ่ง คืออย่างสูงสุด กว่าสุขทั้งหมด.

นิพพานํ ปรมํ สุขํ - อิติ: ตํ หิ สพฺพสุขานํ ปรมํ อุตฺตมํ สุขํ - อิติ อตฺถ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวสาน พหุ โสตาปัตติผลาทีนึ ปาปุณฺสีสุ - อิติ.

เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง จบ.

อญฺญตรอุบาสกตฺถ.

๖. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล

๖. ปเสนทิโกศลวตถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเจ้าปเสนทิโกศล ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อาโรคยปรมา ลากา” เป็นต้น.

“อาโรคยปรมา ลากา -อิตติ อิมิ ฌมมเทสนิ สุตถา เขตวเน วิหรนโต ราชานํ ปเสนทิโกสลิ อารพภ กเถสิ.

[พระราชาสวยพระกระยาหารจ]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระราชา สวยพระกระยาหารตั้งทะนานแห่งข้าวสาร ด้วยสุปะและพยัญชนะ อันสมควรแก่พระกระยาหารนั้น.

เอกสมิ ทิ สมเย ราชานํ ตณฺหุสโถณสส โอนนํ ตทปิเยน^๑ สุพยญชเนน ภูยชติ.

วันหนึ่ง ท้าวเธอสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว ยังไม่บรรเทาความเมาเพราะภัตเลย เสด็จไปสู่สำนักของพระศาสดา มีพระรูปอืดอืด ทรงพลิกกลับไปมาข้างโน้นและข้างนี้อยู่ แม้อุณหภูมิจะร้อนอบอ้าว เมื่อไม่สามารถจะทรงบรรทมตรงได้ จึงทรงนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

โส เอกทิวสํ ภูตตปาตราโส ภูตตสมมทํ อวิเนเทตวา ว สตุลฺล สนฺตํ คณฺตวา กิลนฺตโรโป อีโต จีโต จ สมปริวตตโนโต นิททาเย อภิกฺขุ ยมาโนปิ อุกฺกํ นิปชฺชิตฺตํ อสกุโณโต เอกมนฺตํ นิสิติ.

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสกะท้าวเธอว่า “มหาบพิตร พระองค์ยังไม่ทันพักผ่อนเลย เสด็จมาแล้วหรือ?”

อถ นํ สุตถา อาท “กํ มหาราช อวิสสมิตวา ว อาคโตสิ -อิตติ.

พระราชานํ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า, ตั้งแต่เวลาที่บริโภคแล้ว หม่อมฉันมีทุกข์มาก.

“อาม ภนฺเต, ภูตตกาลโต ปญฺญาย เม มหาทุกฺขํ โหติ -อิตติ.

[อุบายแก้การบริโภคอาหารจ]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะท้าวเธอว่า “มหาบพิตร การบริโภคมากเกินไป เป็นทุกข์อย่างนี้” ดังนี้แล้ว ตรัสสอนด้วยพระคาถานี้ว่า

อถ นํ สุตถา “มหาราช อติพฺโภชนํ เอวํ ทุกฺขํ โหติ -อิตติ วตวา

“ในกาลใด บุคคล เป็นผู้กินจุ มั่งงว และมักนอนหลับ กระสับกระส่าย เป็นดุจสุกรใหญ่ ที่เขาเลี้ยงด้วยอาหาร, ในกาลนั้น เขาเป็นคนมีน้มน้ำ ย่อมเข้าห้องบ่อยๆ.”

“มิทธี ยทา โหติ มหคฺขมโส จ
นิททาเยตา สมปริวตตสายี,
มหาวราโหเว นิวาปญฺญู
ปุนฺนปุนํ คพฺภมฺเปติ มนฺโท -อิตติ

แล้วตรัสว่า “มหาบพิตร การบริโภคโภชนะแต่พอประมาณ จึงควร, เพราะผู้บริโภคพอประมาณ ย่อมมีความสุข”
เมื่อจะทรงโอวาทให้ยิ่ง จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“คนมีสติทุกเมื่อ รู้ประมาณในโภชนะที่ได้แล้วนั้น มีเวทนาเบาบาง,
(อาหารที่บริโภคแล้ว) เลี้ยงอายุอยู่ ค่อยๆ ย่อยไป”

อิมาย คากาย โอวาทิตวา “มหาราช โภชนํ นาม มตตตาย ภุจฺจิตฺตํ วฏฺฏติ, มตฺตโภจฺชิน ทิ สุขํ โหติ -อิติ อุตฺตรํ โอวทฺทโต อิมํ คากมาท

“มนุชฺสส สทา สติมโต
มตฺตํ ชานโต ลทฺโธโภชนเ
ตนุกฺกสส ภวานฺติ เวทนา
สณฺนิกํ ชีรติ อายุํ ปาลยํ -อิติ.

พระราชชา ไม่อาจจะทรงเรียนพระคาถาได้, แต่ตรัสกะเจ้าหลานชื่อสุทสนะ ซึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้ๆ ว่า “พ่อ เธอจงเรียนคาถานี้.”

ราชา คากํ อุกฺคณฺหิตุํ นาสกฺขิ, สมิเป ฐิตํ ปน ภากิเนยฺยํ สุทฺทสนํ นาม “อิมํ คากํ อุกฺคณฺห ตาต -อิติ อาท.

สุทฺทสนํ นั้น ทรงเรียนคาถานั้นแล้ว ทูลถามพระศาสดาว่า “ข้าพระองค์จะอย่างไร พระเจ้าข้า?”

โส ตํ คากํ อุกฺคณฺหิตวา “กิ กโรมิ ภนฺเต -อิติ สตถารํ ปุจฺฉิ.

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า

“เมื่อพระราชชาเสวยอยู่ ท่านฟังกล่าวคาถานี้ในกาลเสวยก่อนที่สุด, พระราชาทรงกำหนดเนื้อความได้แล้ว จักทรงฟังก่อนข้าวนั้น,
ในกาลหุงภัตเพื่อพระราชชา เธอพึงให้ลดข้าวสารมีประมาณเท่านั้น ด้วยการนับเมล็ดข้าว ในก่อนข้าวนั้น.”

อด นํ สตถา อาท “รณฺโณ ภูณฺชนตฺตสส, โอสานปิณฺฑกกาลเ อิมํ คากํ วทฺเยยาสิ, ราชา อตถํ สลฺลกฺเขตฺวา ตํ ปิณฺฑํ ฉทฺเทสฺสติ,
ตสฺมิ ปิณฺฑเ สิตฺถคณฺณาย รณฺโณ ภตฺตปจฺนกาลเ ตตฺตเก ตณฺฑุเล หราเปยฺยาสิ -อิติ.”

สุทฺทสนํ นั้น ทูลรับว่า “ดีละ พระเจ้าข้า”,

เมื่อพระราชชาเสวยเวลาเข้าก็ตาม เวลาเย็นก็ตาม, ก็กล่าวคาถานั้นขึ้น ในกาลเสวยก่อนสุดท้าย
แล้วให้ลดข้าวสาร ด้วยอันนับเมล็ด ในก่อนข้าวที่พระราชชานั้นทรงฟัง.

โส “สาธุ ภนฺเต -อิติ สายปิ ปาโตปิ รณฺโณ ภูณฺชนตฺตสส, โอสานปิณฺฑกกาลเ ตํ คากํ อุทาทริตฺวา
เตน ฉทฺทิตฺตปิณฺฑเ สิตฺถคณฺณาย ตณฺฑุเล หาเรสิ.

แม้พระราชชา ทรงสดับคาถาของสุทฺทสนํ นั้นแล้ว รับสั่งให้พระราชทานทรัพย์ครั้งละพัน.

ราชาปิ สส คากํ สุตฺวา สหสฺสํ สหสฺสํ ทาเปสิ.

[พระราชชาลดพระกระยาหารได้แล้ว]

โดยสมัยอื่นอีก พระราชชานั้น ทรงตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีพระกระยาหารแห่งข้าวสารเท่านั้นหนึ่งเป็นอย่างยิ่ง
ทรงถึงความสุขแล้ว ได้มีพระสรีระอันเบา.

โส อปเรน สมเยน นาฬิโกทฺนปรมตาย สณฺฐหิตฺวา สุขปฺปตฺโต ตณฺสุริโร อโหสิ.

๑ แปลกันมาอย่างนี้ คือ เดิม ภูตฺตาหาโร เป็นประธาน แต่น่าจะหมาย ความว่า ... มีโรคภัยไข้เจ็บน้อย, เขาแก่ช้ำอายุยืน.

๒ สี. ม. ย. หเรยฺยาสิ.

ภายหลังวันหนึ่ง ท้าวเธอเสด็จไปสำนักพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดาแล้วทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ความสุขเกิดแก่หม่อมฉันแล้ว, หม่อมฉันเป็นผู้สามารถจะติดตามจับเนื้อก็ได้ ม้าก็ได้, เมื่อก่อน หม่อมฉันมีการทุกข์กับหลาน; บัดนี้ หม่อมฉันให้ธิดาชื่อว่าชिरกุมารีแก่หลานแล้ว ให้บ้านนั้น ทำให้เป็นค่าน้ำอาบของธิดานั้นนั่นแล, ความทะเลาะกับหลานนั้น สงบแล้ว, สุขแท้เกิดแล้วแก่หม่อมฉัน เพราะเหตุนี้, แม่แก้วมณีของพระเจ้ากุสะ ซึ่งหายไปแล้วในเรือนของหม่อมฉันในวันก่อน; บัดนี้ แม่แก้วมณีนั้น มาสู่เงื้อมมือแล้ว, ความสุขแท้เกิดแล้วแก่หม่อมฉัน เพราะเหตุนี้, หม่อมฉันปรารถนาความคุ้นเคยกับเหล่าสาวกของพระองค์ จึงทำแม่ธิดาแห่งญาติของพระองค์ไว้ในเรือน, ความสุขแท้เกิดแล้วแก่หม่อมฉัน เพราะเหตุนี้.”

อเภทิวส สตถุ สนตักิ คนตวา สตถาริ วุนทิตวา อาห

“ภนเต อิทานิ เม สุขิ ชาต, มิคปิ อสสิปิ อนุพนธิตวา คนหนสมตโถ ชาโตมहि,

ปุพเพ เม ภาคินเยย สหสิ ยุตฺตเมว โหติ; อิทานิ เม วชिरกุมาริ นาม ชิตริ ภาคินเยยสส ทตวา โส คาโม

ตสสาเยว นหามมฺลกั กตวา ทินโน, เตน สหสิ วิคฺคโห วุปสนฺโต, อิมินาปิ เม การณน สุขเมว ชาต,

กุสราขสนตักิ มณฺธิรตนปิ โน เคเห ปุริมทิวเส นมฺมฺหุ: ตปิ อิทานิ ทตถปลถ อาคต, อิมินาปิ เม การณน สุขเมว ชาต,

ตุมหากิ สาวเกหิ สหสิ วิสสาสสิ อิจฺฉนเตน ญาติริตวาปิ โว เคเห กตา, อิมินาปิ เม การณน สุขเมว ชาต -อิติ.

พระศาสดา ตรัสว่า

“มหาบพิตร ชื่อว่าความไม่มีโรค เป็นลาภอย่างยิ่ง, ทรัพย์แม้เช่นกับความเป็นผู้สันโดษ ด้วยวัตถุตามที่ตนได้แล้ว ไม่มี, ชื่อว่าญาติเช่นกับด้วยผู้คุ้นเคยกัน ไม่มี, ชื่อว่าความสุขอย่างยิ่ง เช่นกับด้วยพระนิพพาน ไม่มี” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

สตถา “อาโรคฺยา นาม มหาราช ปรมา ลาภา, ยถาลทฺเชน สนตฺตฺถิจฺฉาวสทิสสิ ฌนฺนิ, วิสสาสสทิสโส จ ญาติริ นาม,

นิพพานสทิสสิ ปรมํ สุขิ นาม นตฺถิ -อิติ วตฺวา อิมิ คากมมาห

“ลาภทั้งหลาย มีความไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่ง, ทรัพย์ มีความสันโดษเป็นอย่างยิ่ง, ญาติ มีความคุ้นเคยเป็นอย่างยิ่ง, พระนิพพาน เป็นสุขอย่างยิ่ง.”

“อาโรคฺยปรมา ลาภา

สนตฺตฺถิจฺฉาวสทิสสิ ฌนฺนิ

วิสสาสปรมา ญาติริ

นิพพานํ ปรมํ สุขิ -อิติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อาโรคฺยปรมา ความว่า ความเป็นผู้ไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่ง,

จริงอยู่ ลาภทั้งหลาย แม้มีอยู่แก่คนมีโรค ไม่จัดเป็นลาภแท้, เพราะฉะนั้น ลาภทั้งปวงจึงมาแก่คนไม่มีโรคเท่านั้น;

เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อาโรคฺยปรมา ลาภา.”

ตตถ อาโรคฺยปรมา -อิติ: อาโรคฺยปรมา, โรคิโน ทิ วิชฺชมานาปิ ลาภา อลาภาเยว, ตสฺมา อโรคฺสส สัพพลาภา อาคตา ว โหนติ;

เตน วุตฺตํ “อาโรคฺยปรมา ลาภา -อิติ.

บาทพระคาถาว่า สนนุญฺฐิปรมฺ ฌนํ ความว่า ภาวะคืออันยินดี ด้วยวัตถุที่ตนได้แล้วซึ่งเป็นของมีอยู่แห่งตน
ของคฤหัสถ์หรือบรรพชิตนั้นแล ชื่อว่าสันโดษ, สันโดษนั้น เป็นทรัพย์อันยิ่งกว่าทรัพย์ที่เหลือ.

สนนุญฺฐิปรมฺ ฌนํ -อติ: คิหิโน วา ปพพชิตสส วา ยํ อตตนา ลทธํ อตตโน สนตกํ เตเนว ตสสนภาโว สนนุญฺฐิ นาม, โส เสสธเนหิ ปรมฺ ฌนํ.

บาทพระคาถาว่า วิสสาสปรมา ญฺาติ ความว่า มารดาก็ตาม บิดาก็ตาม จงยกไว้, ไม่มีความคั่นเคยกับคนใด, คนนั้นไม่ใช่ญาติแท้;
แต่มีความคั่นเคยกับคนใด, คนนั้นแม้ไม่เนื่องกัน ก็ชื่อว่าเป็นญาติ อย่างยิ่ง คืออย่างสูง;
เหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “วิสสาสปรมา ญฺาติ.”

วิสสาสปรมา ญฺาติ -อติ: มาตา วา โทเหตุ บิดา วา, เยน สหธิ วิสสาโส นตถิ, โส อญฺญาตโก ว;

เยน ปน สหธิ วิสสาโส อตถิ, โส อสมพทโรปิ ปรโม อุตตโม ญฺาติ; เตน วุตตํ “วิสสาสปรมา ญฺาติ -อติ.

อนึ่ง ชื่อว่าความสุข เหมือนพระนิพพาน ไม่มี, เหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “นิพพานํ ปรมํ สุขํ.”

นิพพานสทิสํ ปน สุขํ นาม นตถิ, เตนานห นิพพานํ ปรมํ สุขํ -อติ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวसान พหู โสตาปัตติผลาทินิ ปาปุณฺสีสุ -อติ.

เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล จบ.

ปเสนทิโกศลวตถุ.

๗. เรื่องพระติสสเถระ

๗. ติสสเถรวตฺถ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในเมืองไพศาลี ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปิเวกรส” เป็นต้น.
“ปิเวกรส - อติ อิม ฌมมเทสนิ สุตถา เวสาลีย วิหรนฺโต อณฺญตรํ ภิกฺขุ” อารพภ กเถสิ.

[ได้ทราบข่าวปริณิพพานแล้วบำเพ็ญสมณธรรม]

ความพิสดารว่า เมื่อพระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย โดย ๔ เดือน” จากนั้น เราจักปริณิพพาน,
ภิกษุ ๗๐๐ ในสำนักของพระศาสดา ถึงความสะดุ้งแล้ว.

สตถารา ทิ “ภิกฺขเว อหิ อิตฺโต จตฺตฺติ มาเสหิ ปริณิพฺพายิสฺสามิ - อติ วุตเต, สุตถุ สนฺติเก สุตต ภิกฺขุสฺตานิ สนฺตาสํ อาปฺขุชฺสิ.
ธรรมสังเวชเกิดขึ้นแก่พระชีณาสพทั้งหลาย.

ชีณาสวานิ ฌมมสํเวโค อูปฺขชฺชิ.

ภิกษุปุถุชนทั้งหลายไม่สามารถจะอดกลั้นน้ำตาได้.

ปฺลฺลชฺชนา อสฺสุนิ สนฺธาเรตุํ นาสกฺขฺสิ.

ภิกษุทั้งหลายเป็นพวกๆ เทียวปรึกษากันว่า “พวกเราจักทำอย่างไรหนอ?”

ภิกฺขุ วคฺควคฺคา หุตฺวา “กึ นฺ โข ภริสฺสาม - อติ มนฺเตตฺวา วิจฺรนฺติ.

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อว่าติสสเถระ คิดว่า “ได้ยินว่า พระศาสดาจักปริณิพพาน โดยล่วงไป ๔ เดือน,
ก็เราเป็นผู้มีโรคยังไม่ไปปราศ, เมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นั้นแหละ, เราควรถือเอาพระอรหัต (ให้ได้)
แล้วจึงอยู่ผู้เดียวเท่านั้น ในอิริยาบถ ๔.

อเถโก ติสฺสเถโร นาม ภิกฺขุ “สุตถา ภริ จาตุมาสจฺเจเนน ปริณิพฺพายิสฺสตี, อณฺญจฺมฺหิ อวิตรฺธาโค,
สตฺถริ ธรรมานเวย, มยา อรหตฺตํ คณฺหิตํ วฏฺฐมฺหิ - อติ จตฺตฺสุ อิริยาปเสสุ เอกโก ว วิหาลิ.

การไปสู่สำนักของภิกษุทั้งหลาย หรือการสนทนาปราศรัยกับผู้ใดผู้หนึ่ง ย่อมไม่มี.

ภิกฺขุณฺ สนฺติเก คมนฺนิ วา เยนเกนจิ สหฺมึ กถาสลฺลาโป วา นตฺถิ.

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลาย กล่าวกะทันทว่า “คุณติสสเถ เหนือใคร? คุณจึงทำอย่างนี้.”

อถ น ภิกฺขุ อาหฺสุ “อาวุโส ติสฺส กสมฺมา เอวํ ภโรสิ - อติ.

ท่านไม่ฟังถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้น.

โส เตสํ กถํ น สฺนฺนาตี.

๑ “ติสสเถระ - อติ ยุตตฺตรํ.

๒ น่าจะเป็น ๓ เดือน แต่ว่าในที่นี้เห็นจะนับโดยเดือน.

ภิกษุเหล่านั้น กราบทูลความเป็นไปนั้น แต่พระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระติสสเถระ ไม่มีความรักในพระองค์.”

เต ตัม ปวตตี สตถุ อารโหเจตวา “ภนเต ตุมहेสุ ติสสเถระสสุ **สินเโท** นตถิ -อติ อาหิสฺสุ.

พระศาสดา รับสั่งให้หาท่านมาแล้ว ตรัสถามว่า “ติสสเถระ เหตุไร? เธอจึงทำอย่างนี้,”

เมื่อท่านกราบทูลความประสงค์ของตนแล้ว ประทานสาธุการว่า “ดีละ ติสสเถระ” แล้วตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีความรักในเรา จงเป็นเหมือนติสสเถระเถิด;

แม้คนทำการบูชาอยู่ ด้วยของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น ไม่ชื่อว่าบูชาเราเลย,

แต่คนผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนั้นแหละ ชื่อว่าบูชาเรา” แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

สตถา ตัม ปกโกสาเปตวา “กสมา ติสส เอว อกาลิ -อติ ปุจจิตวา, เตน อตตโน อธิปฺปาเย อารโหเจเต, ‘สาธุ ติสส -อติ สาธุการํ ทตวา

“ภิกษุเว มยิ สีนเหา” ติสสสทิสสา ว โหนตุ; คณฺหมาลาทิที ปุชฺชํ กโรนฺตปิ เณว มํ ปุเชนฺติ,

ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปชฺชมาเนเวว ปน มํ ปุเชนฺติ -อติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“บุคคลที่มรสอันเกิดแต่วิเวก และรสพระนิพพานเป็นที่เข้าไปสงบ
คือมรสปีติอันเกิดแต่ธรรม ย่อมเป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย ไม่มีบาป.”

“ปวิเวกรสํ ปิตฺวา รสํ อุปสมฺมสฺส จ

นิทฺทโร โหติ นิปฺปาโป ธรรมปีติรสํ ปิวิ -อติ.

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปวิเวกรสํ** ความว่า ซึ่งมรสอันเกิดแล้วแต่วิเวก, อธิบายว่า ซึ่งความสุขอันเกิดแต่ความเป็นผู้เดียว.

ตตถ “ปวิเวกรสํ -อติ: ปวิเวกโต อุปฺปนฺนํ รสํ. “เอกีกาวสุขํ -อติ **อตฺถโ**.

บทว่า **ปิตฺวา** ความว่า ตีมนั้นด้วยความสามารถแห่งอันเป็นผู้ทำกิจมีอันกำหนดรู้ทุกข์เป็นต้น ทำให้แจ้งโดยความเป็นอารมณ์.

ปิตฺวา -อติ: ทุกฺขปริณฺญาทีนํ กโรนฺโต อารมฺมณโต สจฺฉิกิริยาเวสเสน ปิวิตฺวา.

บาทพระคาถาว่า **รสํ อุปสมฺมสฺส จ** ความว่า ตีมนั้นซึ่งรสแห่งพระนิพพาน อันเป็นที่เข้าไปสงบกิเลสด้วย.

รสํ อุปสมฺมสฺส จ -อติ: กิเลสฺอุปสมฺมสฺส นิพฺพานสฺส จ รสํ ปิวิตฺวา.

สองบทว่า **นิทฺทโร โหติ** ความว่า ภิกษุผู้ชฌาสพ ชื่อว่า เป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย และไม่มีบาป

เพราะความไม่มีความกระวนกระวายคือราคะเป็นต้น ในภายในเพราะตีมนั้นทั้ง ๒ อย่างนั้น.

นิทฺทโร โหติ -อติ: เตน อุกฺยรสฺปาเนน ชีณาสโว **ภิกฺขุ** อพฺพนฺตเร รากฺทฺรธาทีนํ อภาเวน นิทฺทโร เจว นิปฺปาโป จ โหติ.

สองบทว่า **รสํ ปิวิ** ความว่า แม้เมื่อตีมนั้นแห่งปีติ อันเกิดขึ้นด้วยอำนาจโลกุตตรธรรม ๙ อย่าง

ย่อมเป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย และไม่มีบาป.

รสํ ปิวิ -อติ: นววิธโลกุตฺตรธมฺมเวสเสน อุปฺปนฺนํ ปีติรสํ ปิวนฺโตปิ นิทฺทโร เจว นิปฺปาโป จ โหติ -อติ **อตฺถโ**.

ในกาลจบเทศนา พระติสสเถระบรรลู่พระอรหัตแล้ว.

เทศนาว่า **ติสสเถโร** อรหตฺตํ ปาปฺณิ.

เทศนาได้มีประโยชน์แม่แก่มหาชน ดังนี้แล.

มหาชนสุสาปี สาคติกา เทศนา อโหสิ -อติ.

เรื่องพระติสสเถระ จบ.

ติสสเถรวตถ.

๘. เรื่องท้าวสักกะ

๘. สกกวตฺถ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในเวฬุคาม ทรงปรารภท้าวสักกะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สาธุ ทสสน” เป็นต้น.

“สาธุ ทสสน -อิตติ อิมิ ธมฺเมทสฺสนิ สุตถา เวฬุคามเก วิหรนฺโต สกุกิ อารพฺภ กเถสิ.

ความพิสดารว่า ท้าวสักกเทวราช ทรงทราบความที่พระอาพาธ มีอันเล่นไปแห่งพระโลหิตเป็นสมุฏฐาน^๑

เกิดขึ้นแล้วแก่พระตถาคต ในเมื่อพระองค์ทรงปลงอายุสังขารแล้ว ทรงดำริว่า

“การที่เราไปสู่สำนักของพระศาสดาแล้ว ทำคิลานุปัฏฐากย่อมนครว” ทรงละอรรถภาพประมาณ ๓ คาจุดเสีย

เข้าไปเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมแล้ว ทรงนวดพระบาทด้วยพระหัตถ์ทั้ง ๒.

ตถาคตสฺส ทิ อายุสฺงฺขารุ วิสสุภฺฐุ โลหิตปฺปกฺขนทิกาทสฺส อุปฺปนฺนภาวํ ญตฺวา สกฺโก เทวราชา

“มยา สตถุ สนฺติกิ คณฺตฺวา คิลานุปัฏฐานํ กาทุ วมฺภูติ -อิตติ จินฺเตตฺวา ติคาวุตฺตปฺปมาณํ อตฺตภาวํ วิชฺหิตฺวา

สตถาริ อุปฺสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา หตฺถเอหิ ปาทฺเอ ปริมฺชฺชิ.

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะท้าวสักกะนั้นว่า “นั่นใคร?”

อถ นํ สุตถา อาห “โก เอโส -อิตติ.

ท้าวสักกะ. ข้าพระองค์ คือท้าวสักกะ พระเจ้าข้า.

“อหิ ฆนฺเต สกฺโก -อิตติ.

พระศาสดา. ท่านมาทำไม?

“กสฺมา อาคโตสิ -อิตติ.

ท้าวสักกะ. มาเพื่อบำรุงพระองค์ผู้ประจวบ พระเจ้าข้า.

“ตฺมฺเห คิลานุ อุปัฏฐาทิ ฆนฺเต -อิตติ.

พระศาสดา. ท้าวสักกะ กลิ่นมนุษย์ ย่อมปรากฏแก่เทวดาทั้งหลาย เหมือนซากศพที่ผู้ไว้ที่คอ ตั้งแต่ ๑๐๐ โยชน์ขึ้นไป,

ท่านจงไปเถิด, ภิกษุผู้คิลานุปัฏฐากของเรามี.

“สกฺก เทวานํ มนุสฺสคฺชนโร โยชนสฺตโต ปฏฺฐาย คเล พทฺธกฺกณฺปิ วิย โหติ, คจฺฉ ตฺวํ, อตฺถิ เม คิลานุปัฏฐากิ ภิกฺขุ -อิตติ.

๑ อาพาธลงพระโลหิต.

ท้าวสักกะกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ดำรงอยู่ในที่สุดแห่ง ๘ หมื่น ๔ พันโยชน์ สูดกลิ่นแห่งศีลของพระองค์ มาแล้ว, ข้าพระองค์นี้แหละจักบำรุง” แล้วไม่ให้บุคคลอื่นถูกต้องภาชนะพระบังคนหนัก^๑ของพระศาสดาแม้ด้วยมือ ทรงทูลไว้บนพระเศียรทีเดียว นำไปอยู่ ไม่ได้ทำแม้อาการสักว่าการสยิวพระพักตร์^๒, ได้เป็นดุนำภาชนะของหอมไป, ท้าวเธอทรงปฏิบัติพระศาสดาอย่างนี้แล้ว จึงได้เสด็จไป ในเวลาพระศาสดามีความสำราญนั้นแหละ.

“ภนเต อหิ จตุราสีติโยชนสทสมตถเก ฐิตโต ตุมหากัง สีลคณัง ฆายิตวา อาคโต, อหเมว อุกฺกุฐหิสสามิ -อิตติ สตถุ สรีรวลณฺชนภาชนํ อณฺญสฺส หตฺถเณนาปิ ฝุสิตุํ อทฺตวา สีเสเยว ฐูเปตฺวา นีหฺรนฺโต มุขสงฺโกจฺจนมตฺตปิ น อกาสิ, คณฺธภาชนํ ปรีหฺรนฺโต วิย อโหสิ, เอวํ สตถารํ ปฏฺิขคฺคิตฺวา สตถุ ฝาสุกฺกาเลเยว อคฺมาสิ.

[ภิกษุสรรเสริญท้าวสักกะ]

ภิกษุประชุมพูดกันขึ้นว่า “น้าสรรเสริญ ท้าวสักกเทวราช มีความสืเนหาในพระศาสดา, ท้าวเธอทรงละทิพยสมบัติเห็นปานฉะนี้เสีย ทรงนำภาชนะสำหรับรองพระบังคนหนักของพระศาสดาออกไปด้วยพระเศียร ทาทรงทำพระอาการมาตรวาสยิวพระพักตร์ไม่ ดุจบุรุษผู้นำภาชนะอันเต็มด้วยของหอมออกไปอยู่ฉะนั้น ได้ทรงทำอุปัฏฐากแล้ว.”

ภิกฺขุ กถํ สมฺภูจฺจาเปสุํ “อโห สตถริ สกฺกสฺส สิเนโท, เอวรूपํ นาม ทิพฺพสมฺปตฺตี ปหาย มุขสงฺโกจฺจนมตฺตปิ อทฺตวา คณฺธภาชนํ นีหฺรนฺโต วิย สตถุ สรีรวลณฺชนภาชนํ สีเสน นีหฺรนฺโต อุกฺกุฏฺฐานมกาสิ -อิตติ.

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอ พูดอะไรกัน?”

ครั้งภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “เรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อซึ่งท้าวสักกเทวราช ทำสืเนหาในเรานั้น ไม่น่าอัศจรรย์; เพราะท้าวสักกเทวราชนี้ ฟังธรรมเทศนาแล้วเป็นโสดาบัน ละความเป็นท้าวสักกะชรา ถึงความเป็นท้าวสักกะหนุ่ม เหตุอาศัยเรา; แท้จริง เมื่อท้าวเธอเสด็จนั่งในท่ามกลางเทพบริษัท ณ อินทสาลคูลา ในกาลเมื่อตนถูกมรณภัยคุกคาม ทำคณธรรพเทพบุตรชื้อปัญจสิขะข้างหน้าเสด็จมา เราได้กล่าวว่า

สตถา เตสํ กถํ สุตฺวา “กั วเทถ ภิกฺขเว -อิตติ ปุจฺฉิตฺวา, “อิทํ นาม ภนฺเต -อิตติ วุตฺเต, “อนจฺฉริยํ ภิกฺขเว เอตํ, ยํ สกฺโก เทวราชา มยิ สิ เนหํ กโรติ; อयํ ทิ สกฺโก เทวราชา มํ นิสฺสาย ชฺรสฺสกฺกาวั วิชฺหิตฺวา รมฺมเทสนํ สุตฺวา โสตาปนฺโน หุตฺวา ตฺรณฺสฺสกฺกาวั ปตฺโต; อหํ หิสฺส มรณฺภยตฺชิตฺสส ปญฺจสิขคณฺธพฺเพวปฺตฺตํ ปุโรโต กตฺวา อาคตฺกाले อินฺทสาลคฺุหายํ เทวปริสาย มฺขเณ นิสฺนฺนสฺส,

“ดูก่อนท้าววาสวะ ท่านจงถามปัญหาของเรา,
ท่านปรารถนาปัญหาข้อใดข้อหนึ่งในพระหฤทัย,
เราจะทำที่สุดแห่งปัญหานั้นๆ ของท่านได้แน่แท้”

“ปุจฺฉ วาสว มํ ปญฺหํ, ยงฺกิลฺยจิ มนฺสิจฺฉสิ,
ตสฺส ตสฺเสว ปญฺหสฺส อหํ อนฺตํ กโรมิ เต -อิตติ”

๑ อัจจาระ
๒ ทำหน้านิ้วควมวดแสดงความไม่พอใจหรือเบื่อหน่าย
๓ ที. มหา. ๑๐/๓๑๐.

เมื่อจะทรงบรรเทาความสงสัยของท้าวเธอ จึงได้แสดงธรรมเทศนา,
ในกาลจบเทศนา ธรรมภิกษุมัย ได้มีแก่สัตว์ทั้งหลายประมาณ ๑๔ โภคิ,
ส่วนท้าวสักกเทวราช บรรลุโสดาปัตติผล ตามที่ทรงนั่งแล้วนั่นเอง เป็นท้าวสักกะหนุ่มแล้ว;
เรามีอุปการะเป็นอันมากแก่ท้าวสักกเทวราชนั้น ด้วยประการอย่างนี้,
ชื่อว่าความเสียหายในเราของท้าวสักกเทวราชนั้น ไม่น่าอัศจรรย์;
ภิกษุทั้งหลาย ก็การพบเห็นเหล่าอริยบุคคลก็ดี การอยู่ ณ ที่เดียวกันกับเหล่าอริยบุคคลก็ดี ให้เกิดสุข,
แต่ว่า กิจเช่นนั้นกับพวกคนพาล ให้เกิดทุกข์ทั้งนั้น” แล้วจึงได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า
วตวา ตสฺส กงฺขํ วิโนทฺเณโต ฌมฺมํ เทเสสี, เทสนาวसान จุทฺทสนฺนํ ปาณโกฏฺฐิณํ ฌมฺมาภิสฺมโย อโหสิ,
สฺกโกปิ ยถานิสฺสินโนว โสตาปัตติผลํ ปตฺวา ตฺรณสฺสโก ชาโต; เอวมสฺสาหํ พฺหุปกฺกาโร, ตสฺส มยิ สฺสินโห นาม อนจฺจริโย;
ภิกฺขเว อริยานํ หิ ทสฺสนปี สุขํ, เตหิ สฺพทฺธิ เอกภฺจฺจฺฐานํ สฺนฺนิวาโสปี สุขํ, พาลเอหิ ปน สฺพพฺเมตฺตํ ทุกฺขํ -อติ วตวา อีมา คาถา อภาสิ

“การพบเห็นเหล่าอริยบุคคล เป็นการดี,
การอยู่ร่วม (ด้วยเหล่าอริยบุคคล) ให้เกิดสุข ทุกเมื่อ,

“สาธุ ทสฺสนมริยานํ สฺนฺนิวาโส สทา สุขํ,

บุคคลพึงเป็นผู้มีสุข เป็นนิตยแท้จริง เพราะไม่พบเห็นพวกคนพาล,
เพราะว่า คนที่วิวสสมาคมกับคนพาล ย่อมโศกเศร้าตลอดกาลยืดยาวนาน,

อทสฺสเนน พาลานํ นิจฺจเมว สุขี สียา,
พาลสงฺคตจารี หิ ทิฆมทฺธานํ โสจติ,

ความอยู่ร่วมกับพวกคนพาล ให้เกิดทุกข์เสมอไป เหมือนความอยู่ร่วมด้วยศัตรู,
ปราชญ์มีความอยู่ร่วมกันเป็นสุข เหมือนสมาคมแห่งญาติ,

ทุกฺโข พาลเอหิ สฺวาโส อมิตเตเนว สฺพพฺพา.
ธีโร จ สุขสฺวาโส ญาตีนิว สฺมาคโม,

(เพราะฉะนั้นแล) ท่านทั้งหลาย จงคบหาผู้ที่เป็นปราชญ์ และมีปัญญา
ทั้งเป็นพหูสูต นำธรรมาปฏิบัติ มีวัตร เป็นอริยบุคคล เป็นสัตบุรุษ
มีปัญญาดี เช่นนั้น เหมือนพระจันทร์ ส่องแสงพลองแห่งนักษัตรฤกษ์ ฉะนั้น.”

[ตสฺมา หิ]

ธีรณฺจ ปณฺญณฺจ พหุสฺสูตณฺจ
โรรยหฺสีลํ วตฺตนฺตมริยํ
ตํ ตาทิสํ สบฺบุริสํ สุขเมธํ
ภเชถ นกฺขตฺตปถํ จฺนฺติมา -อติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สาหุ ได้แก่ เป็นการยังประโยชน์ให้สำเร็จ คือว่าเป็นความงาม ได้แก่กรรมอันเจริญ.

ตตถ “สาหุ -อติ: สาธุ สุนทร ภททกั.

บทว่า สนนิวาโส ความว่า หาใช่เพียงการพบพระอริยบุคคลเหล่านั้นอย่างเดียวเป็นการดีไม่, ถึงความเป็นคือเป็นต้นว่าความนั่งร่วมกับพระอริยบุคคลเหล่านั้น ณ ที่เดียวกันก็ดี ความเป็นคืออันได้เพื่อจะทำวัตรและปฏิวัตรแก่พระอริยบุคคลเหล่านั้นก็ดี เป็นการดีโดยแท้.

สนนิวาโส -อติ: น เกวล เตส ทสสนเมว, เตหิ ปน สหุธิ เอกภูฏาเน นีสินาทิภาโวปี เตส วตตปปฏิวัตต กาคุ ลภนภาโวปี สาธุเยว.

บทว่า พาลสงคตจारी หิ ความว่า เพราะผู้ใดเกี่ยวข้องกับคนพาล.

พาลสงคตจारी หิ -อติ: โย หิ พาลเณ สหจारी.

ประชุมบทว่า ทิมมทธานัน เป็นต้น ความว่า ผู้นั้นถูกสหายผู้พาลพูดว่า “เจ้าจงมา, พวกเราจะทำกรรม มีอันตัดที่ต่อเป็นต้น” เป็นผู้ร่วมฉันทะกับพาลสหายนั้น ทำกรรมเหล่านั้น ต้องกรรมกรรมหลายอย่าง มีถูกตัดมือเป็นต้น ชื่อว่า ย่อมโศกเศร้าสิ้นกาลยี่ดียวานาน.

ทิมมทธานัน -อติ: โส พาลสหายเณ “เอหิ, สนธิจเฉทาทีนิ โกโรม -อติ วุจจมาโน เตน สหุธิ เอกจณโท หุตวา ตานิ โกโรนโต หตถจเฉทาทีนิ ปตวา ทิมมทธานัน โสจติ.

บทว่า สหพพา ความว่า ขึ้นชื่อว่า การอยู่ ณ ที่เดียวกัน กับผู้เป็นศัตรูมีมือถือดาบก็ดี (กับ)พวกสัตว์ร้ายมือสรพิษเป็นต้นก็ดี ให้เกิดทุกข์เป็นนิตย์ฉันทใด, การอยู่ร่วมกับคนพาล (ก็) ฉันทนั้นเหมือนกัน.

สหพพา -อติ: ยถา อสิหตเถเน วา อमितเตเน อาสีวิสาทีหิ วา สหุธิ เอกโต วาโส นาม นิจจํ ทุกโข, ตเถว พาลเอหิ สหุธิ -อติ อตโต.

ในบาทพระคาถาว่า ธีโร จ สุขสวาโส นี้ มีวิเคราะห์ว่า การอยู่ร่วมด้วยปราชญ์นั้น เป็นสุข เหตุนี้จึงชื่อว่า มีการอยู่ร่วมให้เกิดสุข. อธิบายว่า “การอยู่ ณ ที่เดียวกันกับด้วยบัณฑิตให้เกิดสุข.”

ธีโร จ สุขสวาโส -อติ: เอตถ สุขโข สวาโส เอเตน -อติ สุขสวาโส, “ปณฺชิตเณ สหุธิ เอกภูฏาเน วาโส สุขโข -อติ อตโต.

ถามว่า “การอยู่ร่วมด้วยปราชญ์ให้เกิดสุขอย่างไร?” แก้วว่า “เหมือนสมาคมแห่งหมู่ญาติฉันทนั้น.”

อธิบายว่า การสมาคม แห่งหมู่ญาติอันเป็นที่รักให้เกิดสุขฉันทใด; การอยู่ร่วมด้วยปราชญ์ให้เกิดสุข ฉันทนั้น.

กถ? “ญาตีนํ สมาคโม -อติ: ยถา ปิยญาตีนํ สมาคโม สุขโข; เอวํ สุขโข.

บทว่า ตสฺมา ความว่า เพราะการอยู่ร่วมกับคนพาลให้เกิดทุกข์, กับด้วยบัณฑิตให้เกิดสุข;
ฉะนั้นแล ท่านทั้งหลายจงคบหา คือว่าเข้าไปนั่งใกล้ ท่านที่เป็นปราชญ์ สมบูรณ์ด้วยปัญญา
และผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญาเป็นโลกียะและโลกุตระ ซึ่งชื่อว่าผู้มีปัญญา และผู้ถึงพร้อมด้วยอาคมและอิศม ที่ชื่อว่าพหูสูต
ผู้ชื่อนำธูระไปเป็นปกติ เพราะความเป็นผู้มีอันนำธูระไปเป็นปกติ คือให้ถึงพระอรหันต์
ผู้ชื่อว่ามิวัตร เพราะวัตรคือศีล และวัตรคือธุดงค์ ผู้ชื่อว่าอริยะ เพราะความเป็นผู้ไกลจากกองกิเลส
ผู้สัตบุรุษ ผู้มีปัญญางามเห็นปานนั้น, เหมือนพระจันทร์ส่องเสพอากาศ ที่กล่าวกันว่าคลองแห่งนักษัตรฤกษ์ อันไม่มีหมองฉะนั้น.

ตสฺมา -อิตติ: ยสฺมา พาเลน สหิ สํวโส ทุโกโย, ปณฺทิตฺเตน สหิ สุโย;

ตสฺมา หิ อิตติสมฺปนฺนํ อีริณฺจ โลกียโลกุตฺตรปญฺญาสมฺปนฺนํ ปญฺญณฺจ อาคมอิศมสมฺปนฺนํ พหุสฺสูตณฺจ

อรหตฺตปาปนสงฺขาทาย ธูรพหฺนสีลตาย โธรยหฺสึลลํ สีลวเตน เจว ธูตฺถควเตน จ วตวณฺตํ กิเลสฺหิ อารกฺตตาย อริยํ
ตํ ตถารูปํ สปุริสํ โสภณปญฺญํ, ยถา นิम्मลํ นกฺขตฺตปถสงฺขาทํ อากาสํ จนฺทิมฺมา ภาชฺติ; เอว ภาเชถ ปยิริปาเสถ -อิตติ อตฺถเ.

ในกาลจบเทศนา คนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล.

เทศนาวสานเ พหุ โสตาปัตติผลาทีนํ ปาปุณฺสีสุ -อิตติ.

เรื่องท้าวสักกะ จบ.

สภกวดถุ.

สุขวรรค วรรณนา จบ.

สุขวคควณณนา นิฎฐิตา.

วรรคที่ ๑๕ จบ.

ปณฺณรสมโ วคโค.

๑๖. ปิยวรรค วรรณนา

๑๖. ปิยัคควณณา

๑. เรื่องบรรพชิต ๓ รูป

๑. ดโยปพชิตวตฺถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบรรพชิต ๓ รูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อโยเค ยฺยชมตตานัม” เป็นต้น.

“อโยเค ยฺยชมตตานัม -อิติ อิมํ ธรรมเทศนํ สตถา เขตวเน วิหรนโต ตโย ปพชิตเอ อารพภ กเถสิ.

[ตระกูลที่มีลูกชายคนเดียวและหนีไปบวช]

ได้ยินว่า มารดาบิดาในตระกูลหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี ได้มีบุตรน้อยคนเดียวเท่านั้น เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจ.

สาวตถิย กิร เอกสมิ กุเล มาตาปิตูนํ เอกบุตรโก อโหสิ ปิโย มนาโป.

วันหนึ่ง บุตรน้อยนั้น ฟังธรรมกถาของพวกภิกษุที่นิมนต์มาในเรือน ทำอนุโมทนาอยู่ อยากจะบวช จึงขอบวชกะมารดาบิดา.

โส เอกทิวสํ เคเห นิมนติตานํ ภิกขุณํ อนุโมทณํ กโรนทานํ ธรรมกถํ สุตวา ปพชิตุกาโม หุตวา มาตาปิตโร ปพพชชํ ยาจิ.

มารดาบิดาเหล่านั้นไม่อนุญาต.

เต นานุชานิสฺสุ.

ครั้งนั้น เขาได้มีความคิดขึ้นว่า “เมื่อมารดาบิดาไม่เห็นนั้นแล เราจัก (ออก) ไปข้างนอกแล้วบวชเสีย.”

อถสส เอตทโหสิ “อหํ มาตาปิตูนํ อปสฺสนตฺตานเยว พหิ คนฺตวา ปพพชิสฺสามิ -อิติ.

ต่อมา บิดาของเขา เมื่อจะออกไปข้างนอก ได้มอบหมายกะมารดาว่า “เธอพึงรักษาบุตรน้อยนี้.”

มารดา เมื่อจะออกไปข้างนอก ก็มอบหมายกะบิดา (เช่นกัน).

อถสส ปิตา พหิ นิกขมนโต “อิมํ รกฺขเยยฺยสิ -อิติ มาตโร ปฏิจฺฉาเปสิ. มาตา พหิ นิกขมนติ ปิตโร ปฏิจฺฉาเปสิ.

ภายหลังวันหนึ่ง เมื่อบิดาของเขาไปข้างนอก,

มารดาตั้งใจว่า “จักรักษาบุตร” พึงบานประตูข้างหนึ่ง (อีก) ข้างหนึ่งเอาเท้าทั้งสองยันไว้แล้ว นั่งลงที่แผ่นดินป้นด้ายอยู่.

อถสเสกทิวสํ ปิตริ พหิ คเต,

มาตา “ปุตฺตํ รกฺขิสฺสามิ -อิติ เอกํ ทวารพาทํ นิสฺสาย เอกํ ปาเทหิ อุပ္ปีเพตฺวา ฉมายํ นิสฺสนฺนา สุตฺตํ กนฺตติ.

เขาคิดว่า “เราจักลงมารดานี้ แล้ว (หนี) ไป” ตั้งนี้แล้ว กล่าววว่า “แม่จ๋า หลีกฉันหนอยก่อนเถิด, ฉันจักถ้อยอุจจาระ”

ครั้งมารดานั้นหัดเท้าแล้ว, ก็ออกไปสู่วิหารโดยเร็ว เข้าไปหาภิกษุทั้งหลาย อ้อนวอนว่า “ท่านผู้เจริญ ขอท่านบวชให้ผมเถิด” แล้วบรรพชาในสำนักของภิกษุเหล่านั้น.

โส “อิมํ วญฺเจตฺวา คมฺิสฺสามิ -อิติ จินฺเตตฺวา “อมม โถกํ ตาว อเปหิ, สริริวลณฺชํ กริสฺสามิ -อิติ วตฺวา,

ตาว ปาเท สมฺมิถฺชิตฺเต, นิกขมิตฺวา เวเคน วิหารํ คนฺตวา ภิกขุ อุပ္สงฺกมิตฺวา “ปพพชเชถ มํ ภนฺเต -อิติ ยาจิตฺวา เตสํ สนฺติเก ปพพช.

[บิดาออกบวชตามบุตร]

ลำดับนั้น บิดาของเขา (กลับ) มาแล้ว ถามมารดาว่า “ลูกของเราไปไหน?”

อถสส ปิตา อาคนฺตวา มาตโร ปุจฺฉิ “กหํ เม ปุตฺโต -อิติ.

มารดาตอบว่า “นาย เมื่อก็อยู่ที่นี่”

“สามิ อิทานิ อิมสมิ ปเทเส อโหสิ -อติ.

บิดานั้นก็คันดู เพื่อรู้ว่า “บุตรของเราอยู่ที่ไหนหนอแล?” ไม่เห็นเขาแล้ว คิดว่า “ลูกของเราจักไปวิหาร” จึงไปสู่วิหารแล้ว เห็นบุตรบวช แล้วคร่ำครวญร้องไห้แล้ว กล่าวว่า “พ่อ ทำไมเจ้าจึงทำให้เราพินาศ?” ดังนี้แล้ว คิดว่า “ก็เมื่อบุตรของเราบวชแล้ว บัดนี้ เราจักทำอะไรในเรือน” ดังนี้ ตนเองก็บวชแล้วในสำนักของภิกษุทั้งหลาย.

โส “กหํ นุ โข เม ปุตโต -อติ โอลเณโต ตํ อทิสวา “วิหารํ โคโต ภวิสสตี -อติ วิหารํ คนตวา ปุตตํ ปพพชิตํ ทิสวา กนทิตวา โรทิตวา “ตาดท กิ มํ นาเสสิ -อติ วตวา “มม ปุตเต ปพพชิต อหํ อิทานิ เคเห กิ กริสสามิ -อติ สยปี ภิกขุณฺ สนตฺติเก ปพพชิต.

[มารดาออกบวชตามบุตรและสามิ]

ลำดับนั้น มารดาของเขา คิดว่า “ทำไมหนอ ลูกและตัวของเรา จึงซัดซ้ออยู่, จักไปวิหารบวชเสียแล้วกรรมง?” มองหาชนทั้ง ๒ นั้นกลาง ไปวิหาร เห็นชนแม่ทั้ง ๒ บวชแล้ว คิดว่า

“ประโยชน์อะไร ด้วยเรือนของเรา ในกาลแห่งชนทั้ง ๒ นี้บวชแล้ว?” แมตตนเอง ก็ไปสู่สำนักภิกษุณี บวชแล้ว.

อถสส มาตา “กิ นุ โข เม ปุตโต จ ปติ จ จิรายนตี, กจจิ วิหารํ คนตวา ปพพชิตา -อติ เต โอลเณตี วิหารํ คนตวา อุโภปี ปพพชิต ทิสวา “อิมสํ ปพพชิตกาเล มม เคเหเน โก อตโต -อติ สยปี ภิกขุณฺ ปสสยํ คนตวา ปพพชิต.

[ชนทั้ง ๓ แม่บวชแล้วก็ยังคลุกคลีกัน]

ชนทั้ง ๓ นั้น แม่บวชแล้ว ก็ไม่อาจจะแยกกันอยู่ได้, นั่งสนทนาร่วมกันเที่ยว ปล่อยวันให้ล่วงไป ทั้งในวิหาร ทั้งในสำนักภิกษุณี.

เต ปพพชิตวาปี วินา ภวิตุนํ สกโกนตี, วิหาราเปปี ภิกขุณฺ ปสสยปี เอกโต ว นิสีทิตวา สลลปนฺตา ทิวสํ วิดีนาเมนตี.

เหตุฉนั้น ทั้งพวกภิกษุ ทั้งพวกภิกษุณี จึงเป็นอันถูกเบียดเบียนแล้ว.

เตน ภิกขุปี ภิกขุณฺ โยปี อุพพาฬหา โหนตี.

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลการกระทำของชนทั้ง ๓ นั้น แต่พระศาสดา.

อถกทิวสํ ภิกขุ เนสํ กิริยํ สตถุ อารุเจสุ.

[พระศาสดาตรัสเรียกมาเตือน]

พระศาสดา รับสั่งให้เรียกชนทั้ง ๓ นั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า “ได้ยินว่า พวกเธอทำอย่างนั้น จริงหรือ?”

เมื่อชนเหล่านั้นทูลว่า “จริง (พระเจ้าข้า),”

ตรัสถามว่า “ทำไม พวกเธอจึงทำอย่างนั้น? เพราะว่า มันไม่ใช่ความเพียรของพวกบรรพชิต.”

สตา เต ปกโกสาเปตวา “สจจํ กิร ตุมहे เอวํ กโรถ -อติ ปุจฉิตวา, “สจจํ -อติ วุตเต,

“กสมมา เอวํ กโรถ? น ทิ เอส ปพพชิตานํ โยโค -อติ.

ชนทั้ง ๓ กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ไม่อาจจะอยู่แยกกัน.”

“ภนเต วินา ภวิตุนํ สกโกม -อติ.

พระศาสดาตรัสว่า “ชื่อว่าการทำงานนี้ จำเดิมแต่กาลแห่งตนบวชแล้ว ไม่ควร,
เพราะว่า การไม่เห็นสัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก และการเห็นสัตว์และสังขารอันไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์โดยแท้;
เหตุนี้ การทำบรรดาสัตว์และสังขารทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้เป็นที่รัก หรือไม่ให้เป็นที่รัก ย่อมไม่สมควร” ดังนี้
แล้วได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย เอว กรณ นาม น ยุตฺต, ปิยานิ ทิสฺสน อปฺปิยานญ ทิสฺสน ทุกฺขเมว;
ตสฺมา สตเตสุ เจว สงฺขารesu จ กณฺจึ ปิยํ วา อปฺปิยํ วา กาค น วญฺญติ -อิติ วตฺวา อีมา คาถา อภาสิ

“บุคคล ประกอบตนไว้ในสิ่งอันไม่ควรประกอบ
และไม่ประกอบไว้ในสิ่งอันควรประกอบ ละเสียแล้วซึ่งประโยชน์
ถือเอาอารมณ์อันเป็นที่รัก ย่อมทะเยอทะยาน^๑ ต่อบุคคลผู้ตามประกอบตน,

“อโยเค ยฺยชฺชตฺตานํ โยคสมิญจ อโยชย
อตถํ หิตฺวา ปิยคฺคาหิ ปิเหตฺตฺตานุโยคินิ

บุคคลอย่าสมาคมกับสัตว์และสังขารทั้งหลาย อันเป็นที่รัก
(และ) อันไม่เป็นที่รัก ในกาลไหนๆ,
(เพราะว่า) การไม่เห็นสัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก
และการเห็นสัตว์และสังขารอันไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์,

มา ปิเยหิ สฺมาคณฺฐิ อปฺปิเยหิ กุทาจนํ,
ปิยานิ ทิสฺสน ทุกฺขํ อปฺปิยานญ ทิสฺสน;

เพราะเหตุนี้ บุคคลไม่พึงทำสัตว์หรือสังขาร ให้เป็นที่รัก,
เพราะความพราจจากสัตว์ และ สังขารอันเป็นที่รัก เป็นการตำหนาม,
กิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งหลาย ของเหล่าบุคคล
ผู้ไม่มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก ย่อมไม่มี.”

ตสฺมา ปิยํ น กยิราถ, ปิยาปาโย หิ ปาปโก,
คนถา เตสํ น วิชฺชนฺติ, เยสํ นตถิ ปิยาปิย -อิติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อโยเค ความว่า ในสิ่งอันไม่ควรประกอบ คือการทำในใจโดยไม่แยบคาย.

ตถล “อโยเค -อิติ: อยู่ยงชีพเพ อโยนิโสมนสิกาเร.

อธิบายว่า ก็การเสพอโคจร ๖ อย่าง ต่างโดยอโคจรมือโคจรคือหญิงแพศยาเป็นต้น ชื่อว่า การทำในใจโดยไม่แยบคาย ในที่นี้,
บุคคลประกอบตนในการทำในใจ โดยไม่แยบคายนั้น.

เวสิยาโคจราทิเภาทสฺส หิ ฉพฺพิชฺส อโคจรสฺส เสวณํ อธิ อโยนิโสมนสิกาโร นาม, ตสฺมิ อโยนิโสมนสิกาเร อตฺตานํ ยฺยชฺชนโต -อิติ อตฺโต.

บพว่า โยคสมึ ความว่า และไม่ประกอบ (ตน) ในโยนิโสมนสิการ อันผิดแผกจากอโยนิโสมนสิการนั้น.

โยคสมึ -อติ: ตพพิปริเต จ โยนิโสมนสิการอ อญฺชุนโต.

สองบพว่า อตถํ หิตฺวา ความว่า หมวด ๓ แห่งสิกขามีอริสสิกขาเป็นต้น จำเดิมแต่กาล (แห่งตน) บวชแล้ว ชื่อว่า ประโยชน์, ละเสียแล้วซึ่งประโยชน์นั้น.

อตถํ หิตฺวา -อติ: ปพพชิตกาลโต ปญฺญา อริสสิกขาตตยํ อตฺถํ นาม, ตํ อตถํ หิตฺวา.

บาทพระคาถาว่า ปิยคคาหิ ความว่า ถือเอาอยู่ซึ่งอารมณ์อันเป็นที่รัก กล่าวคือ กามคุณ ๕ เท่านั้น.

ปิยคคาหิ -อติ: ปญจกามคุณสงฺขาตํ ปิยเมว คณฺหนโต.

บาทพระคาถาว่า ปิเหตตตฺตานโยคินิ ความว่า บุคคลเคลื่อนแล้วจากศาสนา เพราะความปฏิบัตินั้น ถึงความเป็นคลุ่หส์แล้ว ภายหลัง ย่อมทะเยอทะยานต่อบุคคลทั้งหลาย ผู้ตามประกอบตน ยังคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้นให้ถึงพร้อมแล้ว ย่อมได้สักการะจากสำนักเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คือย่อมปรารภว่า “โอหนอ แม้เราก็พึงเป็นผู้เช่นนี้.”

ปิเหตตตฺตานโยคินิ -อติ: ตาย ปฏิปตฺติยา สาสนโต จูโต คิหิภาวํ ปตฺวา

ปจฺฉา, เย อตตฺตานโยคิ อญฺชุนฺดา สีสาทินิ สมปาเทตฺวา เทวมนุสฺसानํ สนตฺติกา สกฺกาโร ลภนฺติ, เตสํ ปิเหติ

“โอโห วดาหํปิ เอวรูโป อสฺสํ -อติ อิจฺฉติ -อติ อตฺถํ.

บพว่า มา ปิเยหิ ความว่า บุคคลไม่พึงสมาคม ด้วยสัตว์หรือสังขารทั้งหลายอันเป็นที่รัก ในกาลไหนๆ คือแม้ชั่วขณะหนึ่ง, สัตว์หรือสังขารทั้งหลายอันไม่เป็นที่รัก ก็เหมือนกัน.

มา ปิเยหิ -อติ: ปิเยหิ สตฺเตหิ วา สงฺขารเหหิ วา กุหาจํ เอกกฺขณฺปิ น สมาคฺจฺเจย, ตถา อปฺปิเยหิ.

ถามว่า เพราะเหตุไร? แก้วว่า เพราะว่า การไม่เห็นสัตว์และสังขารทั้งหลายอันเป็นที่รัก ด้วยอำนาจความพลัดพราก และการเห็นสัตว์และสังขารทั้งหลาย อันไม่เป็นที่รัก ด้วยอำนาจเข้าไปใกล้ เป็นทุกข์.

ก็การณา? ปิยานํ หิ วิโยควเสณ อทฺสสนํ อปฺปิยานญจ อฺปสงฺกมฺนฺวเสณ ทฺสสนํ ทุกฺข์.

บพว่า ตสฺมา ความว่า และการเห็นและไม่เห็นทั้ง ๒ นี้เป็นทุกข์. เหตุนั้น บุคคลไม่พึงทำสัตว์หรือสังขารใดๆ ให้เป็นที่รักเลย.

ตสฺมา -อติ: ยสฺมา อิทํ อุกฺยปิ ทุกฺข์, ตสฺมา กณฺจฺ สตฺตํ วา สงฺขารํ วา ปิยํ นาม น กรฺเหย.

ความไปปราศ คือความพลัดพราก จากสัตว์และสังขารทั้งหลายอันเป็นที่รัก ชื่อว่า ปิยาปาโย.

ปิยาปาโย -อติ: ปิเยหิ อปาโย วิโยโค.

บพว่า ปาปโก ได้แก่ ลามก.

ปาปโก -อติ: ลามโก.

บาทพระคาถาว่า คนถา เตสํ น วิชฺชนฺติ ความว่า

ชนเหล่าใดไม่มีอารมณ์เป็นที่รัก, ชนเหล่านั้น ย่อมละกิเลสเครื่องร้อยรัดทางกายคืออภิชมาเสียได้;

ชนเหล่าใด ไม่มีอารมณ์อันไม่เป็นที่รัก, ชนเหล่านั้น ย่อมละกายคันถะคือพยาบาทเสียได้;

ก็เมื่อละกิเลส ๒ อย่างนั้นได้แล้ว, แม้กิเลสเครื่องร้อยรัดที่เหลือ ก็เป็นอันชื่อว่าละได้แล้ว (เหมือนกัน);

เหตุนั้น บุคคลไม่พึงทำอารมณ์ให้เป็นที่รักหรือไม่ให้เป็นที่รัก.

คนถา เตสํ น วิชฺชนฺติ -อิติ: เยสํ ปิยํ นตฺถิ, เตสํ อภิชฺมา กายคฺนฺโน ปหฺยติ; เยสํ อปปิยํ นตฺถิ, เตสํ พยาปาโท กายคฺนฺโน ปหฺยติ;
เตสํ ปน ทวีสุ ปหฺเนสุ, เสสคนถาปิ ปหฺนา นาม โหฺนติ; ตสฺมา ปิยํ วา อปิยํ วา น กาดพฺพิ -อิติ อตฺถโ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

เทศนาวसानะ พฺหู โสตาปัตติผลาหฺนินิ ปาปุณฺสีสุ.

ฝ่ายชนทั้ง ๓ นั้นคิดว่า “พวกเราไม่อาจอยู่พรากกันได้” ดังนี้แล้วได้สึกไปสู่เรือนตามเดิม ดังนี้แล.

เต ปน ตโย ชฺนา “มยํ วินา ภฺวิตุํ น สกฺโกม -อิติ วิพฺภมิตฺวา เคหเมว อคฺมฺสี -อิติ.

เรื่องบรรพชิต ๓ รูป จบ.

ตโยปพฺพชิตฺวตฺถุ.

๒. เรื่องกฏุมพีคนใดคนหนึ่ง

๒. อดยุตกรกฏุมพีกวดถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภกฏุมพีคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปิยโต ชายเต” เป็นต้น.
“ปิยโต ชายเต -อิติ อิมิ ธรรมเทศนํ สตถา เซตวเน วิหรนโต อดยุตริ กฏุมพีกั อารพภ กเถสิ.

[พระศาสดาเสด็จไปประทับความโศกของกฏุมพี]

ความพิสดารว่า กฏุมพีนั้น ครั้นบุตรของตนทำกาลแล้ว, อันความโศกถึงบุตรครอบงำ ไปสู่ป่าช้า ร้องไห้อยู่, ไม่อาจที่จะหักห้ามความโศกถึงบุตรได้.

โส หิ อดตโน ปุตเต กาลกเต ปุตตโสกาภิกุโต อาพาหนิ คนตวา โรทติ. ปุตตโสเก สนธาเรตุ น สกโกติ.

พระศาสดา ทรงพิจารณาดูสัตว์โลก ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นอุปนิสัยโสดาปัตติมรรคของกฏุมพีนั้น กลับจากบิณฑบาตแล้ว ได้ทรงพากษุผู้เป็นปัจฉาสมณะรูปหนึ่ง เสด็จไปประตุเรื่อนของกฏุมพีนั้น.

สตถา ปจจสุกาลเ โลเก โวลเเกนโต ตสส โสตาปัตติมคคสส อุปนิสสยํ ทิสวา ปิณฑปาตปปฏิกกนโต
เอเก ปจจาสมณิ คเหตุวา ตสส เคหทวาริ อคมาสิ.

กฏุมพีนั้น ได้ฟังความที่พระศาสดาเสด็จมา คิดว่า “พระศาสดาจักทรงประสงค์เพื่อทำปฏิสนธารกับด้วยเรา” จึงอัญเชิญพระศาสดาให้เสด็จไปสู่เรื่อน ปูอาสนะไว้ในท่ามกลางเรื่อน เมื่อพระศาสดาทรงนั่งแล้ว, ก็มาถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

โส สตถุ อาคตภาวิ สุตวา “มยา สหิธิ ปฏิสนธาริ กาทุกาโม ภวิสสตี -อิติ สตถาริ เคหิ ปเวเสตวา เคหมชเณ อาสนิ ปญญเปตวา
สตถริ นิสินเเน อาคนตวา วนทิตวา เอกมนตํ นิสิหิ.

| ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสถามกฏุมพีนั้นว่า “อุบาสก ท่านต้องทุกข์เพราะเหตุอะไรหนอแล?”

เมื่อกฏุมพีนั้น กราบทูลทุกข์เพราะพลัดพรากจากบุตรแล้ว, ตรัสว่า

| อด นํ สตถา “กั นุ โข อุบาสก ทุกขิโตสิ -อิติ ปุจจิตวา, เตน ปุตตวิโยคทุกเข อาโรจิตเ

“อย่าคิดเลย อุบาสก, ชื่อว่าความตายนี้ มิใช่มีอยู่ในที่เดียว, และมีไข้มีจำเพาะแก่บุคคลผู้เดียว, ก็ชื่อว่าความเป็นไปแห่งภพ ยังมีอยู่เพียงใด, ความตายก็ย่อมมีแก่สรรพสัตว์เพียงนั้นเหมือนกัน; แม้สังขารอันหนึ่ง ที่ชื่อว่า เทียง ย่อมไม่มี;

เพราะเหตุนี้ ท่านพึงพิจารณาโดยอุบายอันแยบคายว่า

‘ธรรมชาตีมิตความตายเป็นธรรม ตายเสียแล้ว, ธรรมชาตีมิตความแตกเป็นธรรม แตกเสียแล้ว,’ ไม่พึงเศร้าโศก;

“อุบาสก มา จินตยิ, อิหิ มรณ นาม น เอกสมิ ฐาเน, น จ เอกสเสว โหติ;

ยาวตา ปน ภวปวัตติ นาม อดถิ, สพพสตตานํ มรณ โหติเยว; เอกสงขาโรปิ นิจโจ นาม นตถิ;

ตสมมา ‘มรณธม มตํ, ภิกขณธม ภิกขณนติ โยนิโส ปจจเวกขิตพพ, น โสจิตพพ;

เพราะว่า โบราณกบัณฑิตทั้งหลาย ในกาลที่ลูกรักตายแล้ว พิจารณาว่า ‘ธรรมชาติมีความตายเป็นธรรมดา ตายเสียแล้ว, ธรรมชาติมีความแตกเป็นธรรมดา แตกเสียแล้ว’ ดังนี้แล้ว ไม่ทำความเศร้าโศก เจริญมรณสติอย่างเดียว”

โบราณกบัณฑิต ที่ ปิยปุตตสส มตกาเล ‘**มรณธมม์** มตฺ, **ภิกษุขณธมม์** ภิกษุขณนติ โสภํ อกตวา มรณสสติเมว ภาวียิสฺส -อิตฺติ วตฺวา

อันกุกุมพีทูลอ้อนวอนว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัณฑิตพวกไหน ได้ทำแล้วอย่างนั้น; และได้ทำในกาลไร?
ขอพระองค์จงตรัสบอกแก่ข้าพระองค์”

“ภนเต เก **ปณฺฑิตา** เอวํ อภิสุ; กทา จ อภิสุ; อาจิกฺขถ เม -อิตฺติ ยาจิโต

เพื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงทรงนำอดีตนิทาน ยังอุรคชาตก^๑ ในปัญจกนิปาตนี้ให้พิสดารว่า
ตสฺสตถสฺส ปกาสนตถํ อตีตํ อหริตฺวา

“บุตรของเรา เมื่อสรีระใช้ไม่ได้ ละสรีระของตนไป ดุจงูลอกคราบเก่าฉะนั้น,
เมื่อบุตรของเราตายจากไปแล้ว, เขาถูกเผาอยู่ ย่อมไม่รู้ความคร่ำครวญของ
พวกญาติ, เพราะฉะนั้น เราจึงไม่เศร้าโศกถึงบุตรนั้น;
เรามีคติเช่นใด ก็ไปสู่อคติเช่นนั้น (เอง)”

“อุรฺโคว ตจํ ชินฺณํ	หิตฺวา คจฺฉติ สนฺตญํ,
เอวํ สรีเร นิพฺโภเค	เปเต กาลกเต สติ,
ทฺยหมาโน น ชานาติ	ญฺาตีนิ ปริเทเวตี,
ตสฺมา เอตํ โสจามิ,	คโต โส ตสฺส ยา คติ -อิตฺติ

ดังนี้แล้ว จึงตรัส (ต่อไปอีก) ว่า

“บัณฑิตในกาลก่อน เมื่อลูกรักทำกาละแล้วอย่างนั้น, ไม่ประพโลตอย่างท่านผู้ทอดทิ้งการทำงานแล้วอดอาหาร เพ็ญร้องให้อยู่
เดี๋ยวนี้ ไม่ทำความโศก ด้วยอำนาจมรณสติภาวนา รับประทานอาหาร และอธิษฐาน (ตั้งใจทำ) การงาน,
เพราะฉะนั้น ท่านอย่าคิดว่า ‘ลูกรักของเราทำกาละแล้ว,’ แท้จริง ความโศกก็ตี ภัยก็ตี เมื่อจะเกิด ย่อมอาศัยของที่รักนั่นเองเกิด”
ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

อิมํ ปญฺจกนิปาเต อฺรคชาตกํ^๒ วิตถาเรตฺวา

“เอวํ ปุพฺเพ **ปณฺฑิตา**, ปิยปุตเต กาลกเต, ยถา เอตฺรหิ **ตฺวํ** กมฺมเนเต วิสฺสชฺเซตฺวา นิราหาโร โรทนฺโต วิจฺรสี,

ตถา อวิจฺริตฺวา มรณสสติภาวนาเวสน โสภํ อกตวา อาหารํ ปริภุญฺชิสฺส กมฺมเนตถจ อธิภฺรฺวหิสฺส;

ตสฺมา ‘**ปิยปุตโต** เม กาลกโตติ มา จินฺตยิ, อุปฺปชฺชมาโน หิ **โสภํ** วา **ภยํ** วา ปิยเมว นิสฺสาย อุปฺปชฺชติ -อิตฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“ความโศก ย่อมเกิดแต่ของที่รัก, ภัย ย่อมเกิดแต่ของที่รัก;
ความโศก ย่อมไม่มีแก่ผู้ปลดเปลื้องได้จากของที่รัก, ภัยจักมีแต่ไหน.” |

“ปิยโต ชายเต โสภํ ,	ปิยโต ชายเต ภยํ ,
ปิยโต วิปฺปมฺตตสฺส	นตถิ โสภํ , กฺโต ภยํ -อิตฺติ.

๑ ขุ. ชา. ปญจ. ๒๗/๑๖๗. ตพฺพฐกฺกถา. ๔/๔๓๐.

๒ ขุ. ชา. ปญจ. ๒๗/๑๖๗. ตพฺพฐกฺกถา. ๔/๔๓๐.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปิยโต ความว่า

ก็ความโศกก็ดี ภัยก็ดี อันมีวิภูฏะเป็นมูล เมื่อจะเกิดขึ้น ย่อมอาศัยสัตว์หรือสังขาร อันเป็นที่รักเท่านั้นเกิด, แต่ความโศกและภัยแม้ทั้ง ๒ นั้น ย่อมไม่มีแก่ผู้ปลดเปลื้องจากสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รักนั้นได้แล้ว.

ตตถ “ปิยโต -อติ: วภูฏมฺลโก ที โสโก วา ภย วา อุ ป ช ช ม า น ปิ ย เม ว ส ต ต ว ส ง ข า ร ว น ิ ส ส าย อุ ป ช ช ติ,
ตโต ปน วิบุตฺตตสส อุ ภ ย เป ต น ต ถ - อ ติ อ ต โ ถ.

ในกาลจบเทศนา กุกุมพี ตั้งอยู่แล้ว ในโสภาปตติผล.

เทศนาว่า กุกุมพีโก โสตาปตติผล ปติภู ร ห ิ.

เทศนาได้มีประโยชน์แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

สมปุตตานํ สา ต ถ ิก า เท ส น า อ โ ห สิ - อ ติ.

เรื่องกุกุมพีคนใดคนหนึ่ง จบ.

อ ถ ย ต ร ก ก ุ ม พ ิ ค น ใด ค น ห น ึ ง จ บ.

๓. เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา

๓. วิสาขาอุบาสิกาวตฺถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางวิสาขาอุบาสิกา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “เปมโต ชายเต” เป็นต้น.

“เปมโต ชายเต -อติ อิมิ ฌมมเทสนิ สุตถา เซตวเน วิหรนฺโต วิสาขิ อุปาสิกิ อารพภ กเถสิ.

[นางวิสาขาโศกถึงนางสุทตติที่ท่าทะเล]

ได้ยินว่า นางวิสาขานั้น ตั้งกุมาริกาชื่อว่าสุทตติ ผู้เป็นธิดาของบุตร ไว้ในหน้าที่ของตน ให้ทำความชวนชวายนแก่ภิกษุสงฆ์ในเรือน.

สา กิร ปุตตสฺส ชีตริ สุทตติ นาม กุมาริกิ อตฺตโน านเ รฐเปตฺวา เคเห ภิกขุสงฺฆสฺส เวยยาวจฺจ กเรสิ.

โดยสมัยอื่น กุมาริกานั้น ได้ทำกาละแล้ว.

สา อปรเณ สมเยน กาลมกาลี.

นางวิสาขาให้ทำการฝังสรีระนางแล้ว ไม่อาจจะอดกลั้นความโศกไว้ได้ มีทุกข์เสียใจไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

สา ตสฺสา สรีรนิฏฺเฒปี กเรตฺวา โสภิ สนฺธาเรตฺตุ อสภโกณฺตี ทุกฺขิณี ทุมมนา^๑ สุตถุ สนฺติกิ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมณฺโฑ นิสิติ.

[พระศาสดาตรัสอุบายระงับความโศก]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะนางว่า “วิสาขา ทำไมหนอ เธอจึงมีทุกข์เสียใจ มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา นั่งร้องไห้อยู่?”

อน น สุตถา “กี นุ โข ตฺวํ วิสาเ ทุกฺขิณี ทุมมนา อสฺสุมุขา โรทมนานา นิสินฺนาลิ -อติ อาห.

นางจึงทูลข้อความนั้น แล้วกราบทูลว่า “พระเจ้าข้า นางกุมาริกานั้น เป็นที่รักของหม่อมฉัน เป็นผู้สมบุรณ์ด้วยวัตร, บัดนี้ หม่อมฉันไม่เห็นใครเช่นนั้น.”

สา ตมตฺถิ อโรเจตฺวา “ปิยา เม ภนฺเต สา กุมาริกิ วตฺตสมฺปนฺนา, อิทานิ ตถารูปํ น ปสฺสามิ -อติ อาห.

พระศาสดา. วิสาขา ก็ในกรุงสาวัตถี มีมนุษย์ประมาณเท่าไร?

“กิตตกา ปน วิสาเ สาวตฺถิยิ มนุสฺสา -อติ.

วิสาขา. พระเจ้าข้า พระองค์นั้นแหละ ตรัสแก่หม่อมฉันว่า ‘ในกรุงสาวัตถี มีชน ๗ โกฏิ.’

“ภนฺเต ตุมฺเหติเยว เม กถิติ ‘สาวตฺถิยิ สตฺต ชนโกฏิโย -อติ.

พระศาสดา. ก็ถ้าชนมีประมาณเท่านั้นๆ พึงเป็นเช่นกับหลานสาวของเธอไซ้, เธอพึงปรารถนาเขาหรือ?

“สเจ ปนายิ เอตฺตโก ขโน ตว นตฺตาย” สทิสฺโส ภเวยฺย, อิจฺฉเยยฺยาลิ น -อติ.

นางวิสาขา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

“อาม ภนฺเต -อติ.

๑ อโธ ปรี สัทโปกเถเก “อสฺสุมุขา รุทมนานา -อติ ทิสฺสติ.

๒ ส. ย. ทตฺตาย.

พระศาสดา. ก็ชนในกรุงสาวัตถีทำกาละทุกๆ วัน มีประมาณเท่าไร?

“กตี ปน ชนา สาวตถิยั เทวสิกั กาลั กโรนติ -อิตติ.

นางวิสาขา. มาก พระเจ้าข้า.

“พหู ฆนเต -อิตติ.

พระศาสดา. เมื่อเป็นเช่นนี้, เวลาที่เธอเศร้าโศกก็ไม่พึงมี มีไฉ่หรือ?
เธอพึงเที่ยวร้องไห้อยู่ทั้งกลางคืนและกลางวันทีเดียว.

“นनु, เอวั สนเต, ตว โสจนกาโล น ภาเวย? รตตินทิวโรทนตีเยว วิจเรยยาสิ -อิตติ.

นางวิสาขา. ยกไว้เถิด. พระเจ้าข้า, หม่อมฉันทราบแล้ว.

“โหตุ ฆนเต, ญาดัมยา -อิตติ.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะนางว่า “ถ้ากระนั้น เธออย่าเศร้าโศก, ความโศกก็ดี ความกลัวก็ดี ย่อมเกิดแต่ความรัก” ดังนี้
อถ นั สตา “เตนหิ มา โสจิจิ, โสโก वा ภย वा เปมโต ชายติ -อิตติ วตวา อิมิ คาลมาห

แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ความโศก ย่อมเกิดแต่ความรัก, ภัย ย่อมเกิดแต่ความรัก;
ความโศก ย่อมไม่มี แก่ผู้พ้นวิเศษจากความรัก, ภัยจักมีแต่ไหน.”

“เปมโต ชายเต โสโก, เปมโต ชายเต ภย;
เปมโต วิปมุตตสส นตถิ โสโก, กุโต ภย -อิตติ.

[แก้orro]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เปมโต ความว่า เพราะอาศัยความรักที่ทำไว้ในบุตรและธิดาเป็นต้นนั่นเอง.

ตตถ “เปมโต -อิตติ: ปุตตธิตาทีสุ กตัม เปมเมว นิสสาย -อิตติ อตโต.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวसानะ พหู โสดาปัตติผลาทีนึ ปาปญัสสุ -อิตติ.

เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา จบ.

วิสาขาอุบาสิกาตถุ.

๔. เรื่องเจ้าลิจฉวี

๔. ลิจฉวีตถ.

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยเมืองเวสาลี ประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ทรงปรารภพวกเจ้าลิจฉวี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “รติยา ชายเต” เป็นต้น.

“รติยา ชายเต -อติ อิมิ ธรรมเทศน์ สตถา เวสาลี นิสสัย ภูฏาคารศาลาย วิหรนโต ลิจฉวี อารพภ กเถสิ.

[พวกเจ้าลิจฉวีแต่งกายประกวดกัน]

ได้ยินว่า ในวันมหรสพวันหนึ่ง เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น ต่างองค์ต่างประดับด้วยเครื่องประดับไม่เหมือนกัน ออกจากพระนคร เพื่อทรงประสงค์จะเสด็จไปอุทยาน.

เต กิร เอกสมิ ฌณทิวเส อญญมณญ์ อสทิสเสหิ อลงกาเรหิ อลงกตา อุตยานคมนตถาย นครา นิกขมีสุ.

พระศาสดา เสด็จเข้าไปบิณฑบาต ทรงเห็นเจ้าลิจฉวีเหล่านั้น จึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงดูพวกเจ้าลิจฉวี. พวกที่ไม่เคยเห็นเทวดาชั้นดาวดึงส์, ก็จงดูเจ้าลิจฉวีเหล่านี้เถิด” ดังนี้แล้ว เสด็จเข้าสู่พระนคร.

สตถา ปิณทาย ปวิสนโต เต ทิสวา ภิกขุ อามนตเสสิ “ปสฺสส ภิกขเว ลิจฉวีโน. เยหิ เทวา ตาวตีสาน ทิฏฐูปุพฺพา, เต อิม โอลเณตุ -อติ วตฺวา นครํ ปาวีสี.

[พวกเจ้าลิจฉวีวิวาทกัน เพราะหญิงนครโสภินี]

แม้เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น เมื่อไปสู่อุทยาน พาหญิงนครโสภินีคนหนึ่งไป

อาศัยหญิงนั้น อันความริษยาครอบงำแล้ว ประหารกันและกัน ยังเลือดให้ไหลนอง ดุจแม่น้ำ.

เตปิ อุตยานํ คจฺจนฺตา เอกํ นครโสภินี อิตถิ อาทาย คนฺตฺวา ตํ นิสสัย อีสสาภิกฺขุตา อญฺญมณฺญํ ปหริตฺวา โลหิตํ นที วีย ปวตฺตยีสฺ.

ครั้งนั้น พวกเจ้าพนักงาน เอาเตียงหามเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นมาแล้ว.

อถ เน มณฺเจหิ อาทาย อุกฺขิปิตฺวา อาคมิสฺ.

ฝ่ายพระศาสดา ทรงทำภารกิจเสร็จแล้ว ก็เสด็จออกจากพระนคร.

สตถาปิ กตมตฺตกิจฺโจ นครา นิกขมิ.

พวกภิกษุ เห็นพวกเจ้าลิจฉวี อันเจ้าพนักงานนำไปอยู่อย่างนั้น จึงกราบทูลพระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า พวกเจ้าลิจฉวี เมื่อเข้าประตู ประตูประดาแล้ว ออกจากพระนครราวกะพวกเทวดา, บัดนี้ อาศัยหญิงคนหนึ่ง ถึงความพินาศนี้แล้ว.”

ภิกขุ ลิจฉวีโน ตถา นียมาเน ทิสวา สตถารํ আহิสฺ

“ภนเต ลิจฉวีราชาน ปาโตว อลงกตปฏฺยิตฺตา เทวา วีย นครา นิกขमितฺวา อิทานิ เอกํ อิตถิ นิสสัย อิมิ พยสนํ ปตฺตา -อติ.

[พระศาสดาตรัสโทษของความยินดีในกาม]

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ความโศกก็ดี ภัยก็ดี เมื่อจะเกิด ย่อมอาศัยความยินดีนั้นเองเกิด” ดังนี้แล้ว
ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ความโศก ย่อมเกิดแต่ความยินดี, ภัย ย่อมเกิดแต่ความยินดี;
ความโศกย่อมไม่มี แก่ผู้พ้นวิเศษแล้วจากความยินดี, ภัยจักมีแต่ไหน.”

สตถา “ภิกษเว โสโก वा ภัยं वा อุปपชमानं रतीं निःसस्य อุปपชชติเยव -อิตี วตฺวา อิมं คาถมาห

“รติยา ชายเต โสโก, รติยา ชายเต ภัย;
รติยา วิปมุตตสส นตฺถิ โสโก, กุโตะ ภัย -อิตี.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รติยา ความว่า แต่ความยินดีในกามคุณ ๕ คือ เพราะอาศัยความยินดีในกามคุณ ๕ นั้น.

ตตถ “รติยา -อิตี: ปญจกามคุณรติโต, ตं นิःสสย -อิตี อตฺถโถ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรหัตผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวสานे พหุ โสตาปัตติผลาทีนึ ปาปุณฺสีสุ -อิตี.

เรื่องเจ้าลิจฉวี จบ.

ลิจฉวีวตฺถุ.

๕. เรื่องอนติคันธกุมาร

๕. อนติคันธกุมารวตถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอนติคันธกุมาร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “กามโต ชายเต” เป็นต้น.

“กามโต ชายเต -อติ อิม รมมเทศน์ สุตถา เขตวเน วิหรนโต อนติคันธกุมาร อารพก กเถสิ.

[อนติคันธกุมารให้ช่างหล่อรูปสตรี]

ได้ยินว่า อนติคันธกุมารนั้น เป็นสัตว์ที่จุติจากพรหมโลก เกิดในตระกูลมีโภคะมาก ในกรุงสาวัตถี ตั้งแต่วันเกิดมาแล้ว ไม่ปรารถนาจะเข้าไปใกล้หญิง, ถูกผู้หญิงจับ ก็ร้องไห้, มารดา (ต้อง)อุ้มกุมารนั้นด้วยเทริด^๑ผ้าแล้ว จึงให้ดื่มนม.

โส ภิร พรหมโลกา จุตสโต สวตถิย มหาโภคกุล นิพพโต ชาตทิวสโต ปญญา อิตถีสมีป อุปคนตุ น อิจฉติ, อิตถิยา คยหมาโน โรหติ, วตถจุมพิตเคน^๒ น คเหตุวา ถยญ ปาเยติ.

| กุมารนั้นเจริญวัยแล้ว เมื่อมารดาบิดากล่าวว่า “พ่อ เราจักทำอวาหมงคลแก่เจ้า” ก็ห้ามว่า “ฉันไม่มีความต้องการด้วยหญิง” เมื่อถูกอ้อนวอนบ่อยเข้า จึงให้เรียกช่างทองมา ๕๐๐ คนแล้ว ให้ๆ ทองคำมีสีสุก พันนิกษะ^๓ ให้ทำรูปหญิง บุษอย่างหน้า เลื่อมใสยิ่งนัก,

| โส วยปโต มาตาปิตุหิ “ตาท อวาหนเต กริสสาม -อติ วุตเต, “น เม อิตถิยา อติโธ -อติ ปฏิกขิปิตวา ปุนปุนุ ยาจิมมาโน ปยจสเต สุวณฺณการเ ปกโกสาเปตวา รตตสุวณฺณสส นิกขสทสส ทาเปตวา อติวีย ปาสาทิก ฆนโกฏฐิมิ อิตถิรูป การเตวา,

เมื่อมารดาบิดากล่าวอีกว่า “พ่อ เมื่อเจ้าไม่ทำอวาหมงคล, ตระกูลวงศ์จักตั้งอยู่ไม่ได้. เราจักนำกุมาริกามาให้เจ้า”, ก็กล่าวว่า “ถ้ากระนั้น ถ้าท่านทั้ง ๒ จะนำกุมาริกาเช่นนี้มาให้ฉัน, ฉันจักทำตามคำของท่านทั้ง ๒” ดังนี้แล้ว จึงแสดงรูปทองคำนั้น. |

ปุน มาตาปิตุหิ “ตาท ตย อวาห อโคโนเต กุลวิโส นปติฏฐหิสสติ. กุมาริกนเต อาเนสสาม -อติ วุตเต, “เตนท สเจ เม เอวรูป กุมาริก อาเนสส, กริสสามิ โว วจัน -อติ ต สุวณฺณรูปก ทสเสสิ. |

[ส่งพรหมณ์ไปหาครุฑบุตร]

ลำดับนั้น มารดาบิดาของเขา ให้พาพวกพรหมณ์มีชื่อเสียงมา แล้วบอกว่า “บุตรของเรามีบุญมาก, คงจักมีกุมาริกาคู่ทำบุญร่วมกับบุตรนี้เป็นแน่; พวกท่านจงไป, จงพาเอารูปทองคำนี้ไปแล้ว นำนางกุมาริกาคู่มีรูปเช่นนี้มา” ดังนี้แล้ว ส่ง [พรหมณ์เหล่านั้น] ไป.

อถสส มาตาปิตโร อภิญญาเต พราหมเณ ปกโกสาเปตวา “อมหาก ปโต มหาปุณฺโณ, อวสส อมินา สทธิ กตปุณฺญา กุมาริกา ภวิสสติ; คจฉน, อิม สุวณฺณรูปก คเหตุวา เอวรูป กุมาริก อاهرล -อติ ปหิณฺสู.

พรหมณ์เหล่านั้น รับว่า “ดีละ” เทียวจาริกไป ไปถึงสาคลนคร ไปแคว้นชื่อมัทพะ.

เต “สาธ -อติ จาริก จรุตตา มทพรฐฐู สาคลนคร คตา.

๑ เทริด (เซียด) เครื่องประดับศีรษะ รูปมงกุฎอย่างเตี้ย มีกรอบหน้า.

๒ สี่. ม. ย. วตถจุมพุกเคน.

๓ นิกษะ ลิม, แห่ง. ชื่อมาตราหน้าหนักของเงินอินเดีย. ๕ สุวณฺณะ เป็น ๑ นิกษะ.

[พราหมณ์พบหญิงมีรูปตจรูปหล่อ แล้วกลับมา]

ก็ในครานั้น ได้มีกุมาริกาคนหนึ่ง มีรูปสวย มีอายุร่นราว ๑๖ ปี.

ตสมิ จ นคร เอกา โสฬสสุสุเทสิกา อภิรูปา กุมาริกา อโหสิ.

มารดาบิดาให้นางอยู่ที่พื้นชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น.

ตี มาตาปติโร สตตถุมิกสส ปาสาทสส อุปริมตเล วาเสสุ.

พราหมณ์แม่เหล่านั้นแล คิดกันว่า “ถ้าในครนี้ จักมีกุมาริกาเห็นปานนี้, ชนทั้งหลายเห็นรูปทองคำนี้แล้ว ก็จักกล่าวว่า ‘รูปจำลองนี้สวยเหมือนธิดาของตระกูลโน้น’” ดังนี้แล้ว จึงตั้งรูปทองคำนี้ไว้ริมทางไปสู่ทำน้ำ นัง (คอยผ้า) ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

เตปิ โข พราหมณา “สเจ อธิ เอวรูปา กุมาริกา ภวิสสตี, อิมิ ทิสวา ‘อัย อสุกกุลสส ชีตา วีย อภิรูปาตี วกขนุติ -อติ ตี สุณณรูปกั ติตถมคเค รฐเปตวา เอกมนตึ นิสีทิสู.

ลำดับนั้น หญิงแม่ของกุมาริกานั้น ให้กุมาริกานั้นอาบน้ำแล้ว ใครจะอาบเองบ้าง จึงมาสู่ทำน้ำ เห็นรูปนั้น สำคัญว่า “ธิดาของเรา” จึงกล่าวว่า “โอ! แม่หัวดี, เราให้เจ้าอาบน้ำแล้ว ออกมาเมื่ออีกนี้เอง, เจ้าลวงหน้ามาที่นี้ก่อนเรา” ดังนี้แล้ว จึงตีด้วยมือ รู้ความที่รูปนั้นแข็งและไม่มีวิการ จึงกล่าวว่า “เราได้ทำความเข้าใจว่า ‘นางนี้เป็นธิดาของเรา, นั่นอะไรกันเล่า?’”

อถสสา กุมาริกาย ชชาติ ตั กุมาริกั นหาเปตวา สยปี นหายิตุกามา หตุวา ติตถลั อาคตา ตั รูปกั ทิสวา

“ชีตา เม -อติ สญญาย “อโห ทุพพิเนตาสี, อิทาเนาหิ ตั นหาเปตวา นิกขนดา, ตุวั มยา ปุเรตรั อีชาคตาสี -อติ หตถเณน ปหริตวา ถทรวาญเจว นิพพิการญจ ญตวา “อัย มม ชีตาคี สญญั อกาสิ, กิณนาเมต -อติ อาห.

ลำดับนั้น พราหมณ์เหล่านั้น ถามหญิงแม่มนั้นว่า “แม่ ธิดาของท่าน เห็นปานนี้หรือ?”

อถ นั เต พราหมณา “เอวรูปา เต อมม ชีตา -อติ ปุจฉิสู.

หญิงแม่มน. นี้จะมีค่าอะไร ในสำนักธิดาของเรา.

“อัย มม ชิตู สนติเก ก็ อคชติ -อติ.

พราหมณ์. ถ้ากระนั้น ท่านจงแสดงธิดาของท่าน แก่พวกเรา.

“เตนหิ เต ชีตรั อมหากั ทสเสหิ -อติ.

หญิงแม่มนั้น ไปสู่เรือนพร้อมด้วยพราหมณ์ทั้งหลายนั้นแล้ว ก็บอกแก่นาย (เจ้าบ้าน).

สา เตหิ สหิเ คหิ คนตวา สามิกานั อารโจะสิ.

นายทำความชื่นชมกับพวกพราหมณ์แล้ว ให้ธิดาลงมาอยู่ในที่ใกล้รูปทองคำ ณ ปราสาทชั้นล่าง.

เต พราหมเณหิ สหิเ กตปปฏิสมโมทนา ชีตรั โอตาเรตวา เหญฐาปาสาเท สุณณรูปกสส สนติเก รฐเปสุ.

รูปทองคำได้เป็นรูปหมดศรีแล้ว.

สุณณรูปกั นิปปกั อโหสิ.

พราหมณ์ ให้นำรูปทองคำนั้น แก่นายเหล่านั้นแล้ว มอบหมายกุมาริกาไว้ แล้วไปบอกแก่มารดาบิดาของอนติคันธกุมาร.

พราหมณา ตั เตสั ทตฺวา กุมาริกั ปฏิจฺฉาเปตฺวา คนฺตฺวา อนติคันธกุมารสฺส มาตาปิตุณฺ อารโจะยิสฺสุ.

[คู่ครองของอนติคันธกุมารตายในระหว่างทาง]

มารดาบิดานั้นมีใจยินดีแล้ว กล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงไป, นำกุมาริกานั้นมาโดยเร็ว” ดังนี้แล้ว ส่งไปด้วยสักการะเป็นอันมาก.

เต ตุมฺภุชฺชมานสา “คจฺฉณ, ตั สีสฺมึ อาเนถ -อิติ มหนฺเตน สกฺกาเรน ปหิณฺนีสฺสุ.

ฝ่ายกุมาร ได้ยินข่าวนั้น ก็ยังความรักให้เกิดขึ้น ด้วยสามารถการสดับว่า “ได้ยินว่า มีเด็กหญิงรูปร่างสวยยิ่งกว่ารูปทองคำอีก” จึงกล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงนำมาโดยเร็วเถิด.”

กุมารโ ตั ปวตฺตีสฺสุ ตฺวา “กาณจฺนรูปกโตปิ กิร อภิรูปตฺรา **ทาริกา** อตฺถิ -อิติ สวณฺวเสน สินฺหึ อูปฺปาเทตฺวา “สีสมึ อาเนถ -อิติ อาท.

กุมาริกาแม้นั้นแล อันชายกขึ้นสู่ยาน นำมาอยู่ มีโรคลมอันความกระทบกระทั่งแห่งยานให้เกิดขึ้นแล้ว ได้ทำกาละในระหว่างทางนั่นเอง เพราะความที่นางเป็นผู้ละเอียดอ่อนยิ่งนัก.

สา ปิ โข ยานํ อารโเปตฺวา อาเนยฺมานา อติสุขุมาลตาย ยานานฺนุฆาเตน สมฺปฺปาทิตฺวาตโรคา อนฺตรามคฺเคเวย กาลมกาสิ.

[ความรักก่อให้เกิดห่มทุกข์]

แม้กุมาร ก็ถามอยู่เสมอว่า “มาแล้วหรือ?”

กุมารโ ตั “อาคตา -อิติ นิรฺนตฺรึ ปุจฺฉติ.

ชนทั้งหลายไม่บอกแก่กุมารนั้น ซึ่งถามอยู่ด้วยความสเนหาอันยิ่ง โดยพลันทีเดียว ทำการอำพรางเสีย ๒-๓ วันแล้ว จึงบอกเรื่องนั้น.

ตสฺส อติสฺเนเหน ปุจฺฉนฺตสฺส สหสาว อนาโรเจตฺวา กติปาหึ วิกฺเขปึ กตฺวา ตมตฺถึ อารโจะยิสฺสุ.

กุมารนั้น เกิดโทมนัสขึ้นว่า “เรา ไม่ได้สมาคมกับหญิงชื่อเห็นปานนั้นเสียแล้ว”

ได้เป็นผู้ถูกทุกข์คือโศกประหนึ่งภูเขา ท่วมทับแล้ว.

โส “ตถารูปาย นาม อิตฺถิยา สหฺธี สมามคฺมึ นาลตฺถึ -อิติ อูปฺปนฺนโหมนฺสฺโส ปพฺพเตน วีย โสภทุกฺเขน อชฺโฆตฺถโณ อโหสิ.

[พระศาสดาทรงแสดงอุบายระงับความโศก]

พระศาสดา ทรงเห็นอุปนิสัยของกุมารนั้น เมื่อเสด็จไปบิณฑบาต จึงได้เสด็จไปยังประตูเรือนนั้น.

สตฺถา ตสฺส อูปฺนิสฺสยํ ทิสฺวา ปิณฺฑทาย จรฺนโต ตั เคหทฺวารํ อคฺมาสิ.

ลำดับนั้น มารดาบิดาของกุมารนั้น อัญเชิญพระศาสดาเสด็จไปภายในเรือน แล้วอังคาสโดยเคารพ.

อถสฺส **มาตาปิโตร** สตฺถารํ อนฺโตเคหึ ปเวเสตฺวา สกฺกจฺจํ ปรีวีสฺสุ.

ในเวลาเสร็จภัตกิจ พระศาสดา ตรัสถามว่า “อนติคันธกุมารไปไหน?”

สตฺถา ภตฺตกฺกิจฺจาวสาเน “กหิ อนติคันธกุมารโ -อิติ ปุจฺฉิ.

มารดาบิดา. พระเจ้าข้า อนติคันธกุมารนั้น อดอาหารนอนอยู่ในห้อง.

เอ ส ฆนฺเต อาหารุปฺจฺเจทฺ กตฺวา อนฺโตคพฺเภ นิปนฺโน -อิติ.

พระศาสดา. จงเรียกเธอมา.

“ปกโกสถ น - อิติ.

อนิตถิคันธกุมารนั้น มาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง,
เมื่อพระศาสดา ตรัสถามว่า “กุมาร ความโศกมีกำลังเกิดขึ้นแล้วแก่เธอ หรือ?” จึงกราบทูลว่า
“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า, ความโศกมีกำลัง เกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์
เพราะได้ยินว่าหญิงชื่อเห็นปานนี้ ทำกาละในระหว่างทางเสียแล้ว, แม้กัด ข้าพระองค์ก็ไม่หิว.”

โส อาคณตวา สตถาร วรทิตวา เอกมณต นิสิติตวา, สตถารา “กี นุ โข เต กุมาร พลวโสโก อุปปโน - อิติ วุตเต, “อาม ภนเต,
‘เอวรูปา นาม อิตถิ อนตรามคเค กาลกตติ สุตวา พลวโสโก เม อุปปโน, กตตปิ เม นจฉาเทติ - อิติ อาห.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเขาว่า “กุมาร ก็เธอรู้ไหมว่า ความโศก เกิดขึ้นแก่เธอ เพราะอาศัยอะไร?”

อถ น สตถา อาห “ชานาสี ปน ตว กุมาร ‘กินเต นิสสาย โสโก อุปปโน - อิติ.

อนิตถิคันธกุมาร. ไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

“น ชานามิ ภนเต - อิติ.

พระศาสดา ตรัสว่า “กุมาร ความโศกมีกำลัง เกิดขึ้นแก่เธอ เพราะอาศัยกาม,
เพราะความโศกก็ดี ภัยก็ดี ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยกาม” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“กาม นิสสาย เต กุมาร พลวโสโก อุปปโน, โสโก วา หิ ภัย วา กาม นิสสาย อุปปชชติ - อิติ วตวา อิม คาลมาห

“ความโศกย่อมเกิดแต่กาม, ภัย ย่อมเกิดแต่กาม;

ความโศก ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้พ้นวิเศษแล้วจากกาม, ภัยจักมีแต่ไหน.”

“กามโต ชายเต โสโก,

กามโต ชายเต ภัย;

กามโต วิปมุตตสส

นตถิ โสโก, กโต ภัย - อิติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กามโต ความว่า จากวัตถุกามและกิเลสกาม,

อธิบายว่า ความโศกก็ดี ภัยก็ดี ย่อมอาศัยกามแม้ทั้ง ๒ อย่างนั้นเกิด.

ตตถ “กามโต - อิติ: วตถุกามกิลีสกามโต. “ทุพพิธเปต กาม นิสสาย ชายติ - อิติ อตถ.

ในกาลจบเทศนา อนิตถิคันธกุมาร ตั้งอยู่แล้ว ในโสตาปัตติผลดังนี้แล.

เทศนาวาสเน อนิตถิคันธกุมารโรว โสตาปัตติผล ปติฐฐหิ - อิติ.

เรื่องอนิตถิคันธกุมาร จบ.

อนิตถิคันธกุมารวตถ.

๖. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

๖. อัญญตรพราหมณ์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ตณฺหา ยชฺเช” เป็นต้น

“ตณฺหา ยชฺเช - อิติ อิมิ รมฺมเทสนิ สุตถา เขตฺวาเน วิหรนฺโต อญฺญตริ พฺราหมณิ อารพฺภ กเถสิ.

[พระศาสดาเสด็จไปหาพราหมณ์ผู้มีจิตวิญญู]

ได้ยินว่า พราหมณ์ผู้นั้น เป็นมิจฉาทิญญู วันหนึ่ง ไปสู่ฝั่งแม่น้ำ แผล้วางนาอยู่.

โส กิร มิจฉาทิญญูโก เอกทิวสํ นทิตริ คณฺตฺวา เขตฺตํ โสเชติ.

พระศาสดา ทรงเห็นความถึงพร้อมแห่งอุปนิสัยของเขา จึงได้เสด็จไปสู่สำนักของเขา.

สุตถา ตสฺส อุนิสฺสยสมฺปตฺติ ทิสฺวา ตสฺส สนฺติโก อคฺมาสิ.

เขาแม้เห็นพระศาสดา ก็ไม่ทำสามีจิกรรมเลย ได้นั่งเสีย.

โส สุตถาริ ทิสฺวาปิ สามิจิกมมํ อกฺตฺวา ตฺวณฺหิ อโหสิ.

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสทักเขาก่อนว่า “พราหมณ์ ท่านกำลังทำอะไร?”

อถ นํ สุตถา ปุเรตรํ อาลปิตฺวา “พฺราหมณ กิ กโรสิ - อิติ อาห.

พราหมณ์. พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้ากำลังแผล้วางนาอยู่.

“เขตฺตํ โภ โคตม โสเชมิ - อิติ.

พระศาสดาตรัสเพียงเท่านั้นแล้วเสด็จไป.

สุตถา เอตฺตกเมว วตฺวา คโต.

แม้ในวันรุ่งขึ้น พระศาสดา เสด็จไปสำนักของเขา ผู้มาแล้วเพื่อจะไถนา ตรัสถามว่า “พราหมณ์ ท่านทำอะไรอยู่?”

ทรงสดับว่า “พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้ากำลังไถนา” ดังนี้แล้ว ก็เสด็จหลีกไป.

ปุณทิวเสปิ ตสฺส เขตฺตํ กสิตุํ อาคตฺสฺส สนฺติโก คณฺตฺวา “พฺราหมณ กิ กโรสิ - อิติ ปุจฺฉิตฺวา “เขตฺตํ กสามิ โภ โคตม - อิติ สุตฺวา ปกฺกามิ.

แม้ในวันต่อมา เป็นต้น พระศาสดาก็เสด็จไปตรัสถามเหมือนอย่างนั้น ทรงสดับว่า

“พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้ากำลังหว่าน กำลังไถน้ำ กำลังรักษานา” ดังนี้แล้ว ก็เสด็จหลีกไป.

ปุณทิวสาทิสฺสุปิ ตเถว คณฺตฺวา ปุจฺฉิตฺวา “โภ โคตม เขตฺตํ วปามิ นินฺทเธมิ รกฺขามิ - อิติ สุตฺวา ปกฺกามิ.

[พราหมณ์นับถือพระองค์จุลศหาย]

ครั้งในวันหนึ่ง พราหมณ์ กราบทูลกะพระองค์ว่า “พระโคตมผู้เจริญ ท่านมาแล้ว ตั้งแต่วันที่ข้าพเจ้าแผ้วถางนา, ถ้าข้าวก้าวของข้าพเจ้าจักผลัดผล, ข้าพเจ้าจักแบ่งปันแก่ท่านบ้าง, ยังไม่ให้คุณ ข้าพเจ้าเองก็จักไม่เคี้ยวกิน; ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป ท่านเป็นสหายของเรา.”

อถ นั เอกทิวส์ พราหมโณ อาท “โก โคตม ตวั เขตต์ โสธนทิวส์โต ปฏฐาย อาคโต.
สเจ เม สสส์ สมปชชิสสตี, ตฺยหิปี สวิภาคํ กริสสามิ. ตฺยหิ อทตฺวา สยํ น ชาทิสสามิ. อิตฺทานิ ปฏฐาย ตฺวั มม สหาโย -อิตฺ.

[ข้าวก้าวเสียหาย]

ครั้งโดยสมัยอื่นอีก ข้าวก้าวของพราหมณ์นั้นผลัดผลแล้ว.

อถสส อปเรน สมเยน สสส์ สมปชชิ.

เมื่อพราหมณ์นั้น ทำกิจทั้งปวงเพื่อการเกี่ยว ด้วยตั้งใจว่า “ข้าวก้าวของเราผลัดผลแล้ว, เราจักให้เกี่ยวตั้งแต่พรุ่งนี้ไป,” มหาเมฆ ยังฝนให้ตกตลอดคืน พาเอาข้าวก้าวไปหมด.

ตสส “สมปนนํ เม สสส์, เสวทานิ ลายาเปสสามิ -อิตฺ ลายนตฺถิ กตสพฺพกิจจสส, รตตี มหาเมโฆ วสฺสิตฺวา สพฺพํ สสส์ หริ.

นา ได้เป็นเช่นกับที่อันเขาถางเอาไว้.

เขตต์ ตจเจตฺวา ฐปิตสทิสํ อโหสิ.

[พราหมณ์เสียใจเพราะทำนาไม่ได้ผล]

ก็พระศาสดา ได้ทรงทราบแล้ว ในวันแรกที่เดี๋ยว่า “ข้าวก้าวนั้น จักไม่ผลัดผล.”

สตถา ปน ปฐุมทิวส์เยว “ตํ สสส์ น สมปชชิสสตี -อิตฺ อถญฺญาสิ.

พราหมณ์ ไปแล้ว แต่เข้ตรู้ ด้วยคิดว่า “เราจักตรวจดูข้าวก้าว” เห็นแต่นาเปล่า เกิดความโศกเป็นกำลัง จึงคิดว่า “พระสมณโคตมมาสู่ของเรา ตั้งแต่คราวที่แผ้วถางนา, แม้เรา ก็ได้กล่าวกะท่านว่า ‘เมื่อข้าวก้าวนั้นผลัดผลแล้วจักแบ่งส่วนให้แก่ท่านบ้าง, ยังไม่ให้คุณแล้ว เราเองก็ไม่เคี้ยวกิน, ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป ท่านเป็นสหายของเรา’, ความปรารถนาในใจของเราแม้นั้น ไม่ถึงที่สุดเสียแล้ว.”

พราหมโณ ปาโตว “เขตต์ อโโลเกสสามิ -อิตฺ คโต ตฺจจฺฉิ เขตต์ ทิสฺวา อุปฺปนฺนพลวโสโก จินฺเตสิ

“สมโณ โคตโม มม เขตต์ โสธนกาลโต ปฏฐาย อาคโต, อหฺปิ ตํ ‘อิมสฺมี สสเส นิปฺพนเน, ตฺยหิปี สวิภาคํ กริสสามิ, ตฺยหิ อทตฺวา สยํ น ชาทิสสามิ, อิตฺทานิ ตฺวั มม สหาโยติ อวจํ, โสปี เม มโนโร มตฺถกํ น ปาปุณฺนิ -อิตฺ.

พราหมณ์นั้น ทำการอดอาหาร นอนบนเตียงน้อยแล้ว.

โส อหารุปฺเจทํ กตฺวา มญฺจเก นิปชชิ.

[พระศาสดาเสด็จไปตรัสถามชาวพราหมณ์]

ลำดับนั้น พระศาสดา ได้เสด็จไปสู่ประตูเรือนของพราหมณ์นั้น.

อถสส สตถา เคหทฺวาริ อคฺมาสิ.

พราหมณ์นั้น ทราบการเสด็จมาของพระศาสดา จึงสั่ง (ชนผู้เป็นบริวาร) ว่า
“พวกเธอจงนำสหายของเรามาแล้ว ให้นำสิ่งนี้.”

โส สตุ อากมนิ สุตวา “สหายิ เม อาเนตวา อิ นิสีทาเปถ -อิติ อาห.

ชนผู้เป็นบริวารได้ทำอย่างนั้นแล้ว.

ปริชโน ตถา อกาลสิ.

พระศาสดาทรงนั่งแล้ว ตรัสถามว่า “พราหมณ์ ไปไหน?”,

เมื่อเขากราบทูลว่า “นอนในห้อง, ก็รับสั่งหาด้วยพุทธดำรัสว่า “พวกเธอ จงเรียกพราหมณ์นั้นมา,”

ตรัสกะพราหมณ์ผู้มานั่งแล้ว ณ ส่วนข้างหนึ่งว่า “เป็นอะไร? พราหมณ์.”

สตุ นิสีทิตวา “กหิ พราหมโณ -อิติ ปุจฉิตวา, “คพเณ นิปนโน -อิติ วุตเต,

“ปกุโกสถ น -อิติ ปกุโกสาเปตวา, อาคนตวา เอกมนตํ นิสินนํ อาห “ก็ พราหมณ -อิติ.

พราหมณ์. พระโคตมผู้เจริญ ท่านมาสู่มาของข้าพเจ้าตั้งแต่วันที่แฉ้วถาง, แม้ข้าพเจ้าก็ได้พูดไว้ว่า
‘เมื่อข้าวกกล้าผลัดผลแล้ว จักแบ่งส่วนถวายท่านบ้าง’, ความปรารถนาในใจของข้าพเจ้านั้นไม่สำเร็จเสียแล้ว;
เพราะเหตุนั้น ความโศก จึงเกิดแล้ว แก่ข้าพเจ้า, แม้กัตข้าพเจ้าก็ไม่หิว.”

“โโก โคตม ตุมहे มม เขตตํ โสธนทิวสโต ปฏฐาย อาคตา, อหิปี ‘สสเส นิปนเน, ตุมหากปี สวิภาคํ กริสสามิติ อวจิ.

โส เม มโนโร น นิปนโน, เตน เม โสโก อุปปนโน, กตตปี เม นจฉาเทติ -อิติ.

[ตรัสเหตุแห่งความโศกและอุบายระงับความโศก]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสถามพราหมณ์นั้นว่า “พราหมณ์ ก็ท่านรู้ใหม่ว่า ‘ความโศก เกิดแล้วแก่ท่าน เพราะอาศัยอะไร?’

เมื่อพราหมณ์กราบทูลว่า “พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ทราบ, ก็ท่านทราบหรือ?” จึงตรัสว่า

“อย่างนั้น พราหมณ์, ความจริง ความโศกก็ดี ภัยก็ดี เมื่อจะเกิด ย่อมอาศัยตัณหาเกิดขึ้น” ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

อถ น สตุตา “ชานาสี ปน พราหมณ ‘กินเต นิสาย โสโก อุปปนโน -อิติ ปุจฉิตวา, “น ชานามิ โโก โคตม, ต्वํ ปน ชานาสี -อิติ วุตเต,

“อาม พราหมณ, อุปปชมาโน หิ โสโก วา ภัย วา ตณห์ นิสาย อุปปชชติ -อิติ วตวา อิมิ คากมาห

“ความโศก ย่อมเกิดเพราะตัณหา, ภัย ย่อมเกิดเพราะตัณหา;

ความโศก ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้พ้นวิเศษแล้วจากตัณหา; ภัยจักมีแต่ไหน.”

“ตณฺหาย ชายเต โสโก, ตณฺหาย ชายเต ภัย;

ตณฺหาย วิปฺมุตฺตสส นตฺถิ โสโก, กุโต ภัย -อิติ.

[แก้บรรณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตณฺหาย ได้แก่ ตัณหาอันเป็นไปในทวาร ๖ อธิบายว่า “ความโศกเป็นต้น ย่อมอาศัยตัณหาที่นั่นเกิดขึ้น.”

ตตถ “ตณฺหาย -อิติ: ฉทวาริกตณฺหาย. “เอตํ ตณฺห์ นิสาย อุปปชชติ -อิติ อตฺถโ.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์ ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เทศนาวसानะ พราหมโณ โสตาปัตติผล ปติฏฐหิ -อิติ.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

อัญญาพราหมณวตฺถุ.

๗. เรื่องเด็ก ๕๐๐ คน

๗. ปณจสททการกตถ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภเด็ก ๕๐๐ ในระหว่างทาง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สัลทสสนสมปนฺน” เป็นต้น.

“สัลทสสนสมปนฺน -อติ อิมํ ธรรมเทศนํ สุตถา เวฬุเวเน วิหรนฺโต อนฺตรามคฺเค ปณจสเต ทารเก อารพฺภ กเถสิ.

[พระศาสดาเสด็จบิณฑบาต พบเด็ก ๕๐๐ คน]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พระศาสดา มีภิกษุ ๕๐๐ เป็นบริวาร พร้อมด้วยพระอสีติมหาเถระ เสด็จเข้าไปกรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาต ได้ทรงเห็นเด็ก ๕๐๐ คน ยกกระเช้าขนม ออกจากเมืองแล้วไปสวน ในวันมรสพวันหนึ่ง.

เอกทิวส์ หิ สุตถา อสีติมหาเถเรหิ สหฺวี ปณจสตภิกขุบริวารโ ราชคหํ ปินฺชทาย ปวิสฺนฺโต

เอกสมฺมึ ฉณทิวเส ปณจสเต ทารเก ปุวปจฺฉิโย อุกฺขิปาเปตฺวา^๑ นครา นิกฺขมฺม อุตฺตยานํ คจฺฉนฺเต อทฺทส.

แม่เด็กเหล่านั้น ถวายบังคมพระศาสดาแล้วก็หลีกไป, ไม่กล่าวกะภิกษุแม่สักรูปหนึ่งว่า “ขอท่าน รับเอาขนม?”

เตปิ สุตถารํ วนทิตฺวา ปกฺกมฺมิสุ. เอกํ ภิกฺขุํ ปิ “ปุวํ คณฺหล -อติ น วทฺสิ.

พระศาสดา ตรัสกะภิกษุทั้งหลาย ในกาลที่ภิกษุเหล่านั้นไปแล้ว ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจักฉันขนมไหม?”

สุตถา เตสํ คตฺกाले ภิกฺขุ อาท “ขาทิสฺสล ภิกฺขเว ปุเว -อติ.

ภิกษุ. ขนมนที่ไหน? พระเจ้าข้า.

“กหํ ภนฺเต ปุวา -อติ.

พระศาสดา. เธอทั้งหลายไม่เห็นพวกเด็กถือกระเช้าขนมเดินผ่านไปแล้วดอกหรือ?

“กิ น ปสฺสล ทารเก ปุวปจฺฉิโย อุกฺขิปาเปตฺวา^๒ อติภฺกนฺเต -อติ.

ภิกษุ. พวกเด็กเห็นปานนั้น ไม่ถวายขนมแก่ใครๆ พระเจ้าข้า.

“ภนฺเต เอวรูปา นาม ทารกา กสฺสจฺจ ปุวํ น เทนฺติ -อติ.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย เด็กเหล่านั้น ไม่นิมนต์เราหรือพวกเธอ ด้วยขนมก็จริง,

ถึงกระนั้น ภิกษุผู้เป็นเจ้าของขนม กำลังมาข้างหลัง, ฉันขนมเสียก่อนแล้วไป จึงควร.

“ภิกฺขเว กิลฺยาปิ เอเต มํ วา ตุมฺहे วา ปุเวหิ น นิมนฺตยฺสิสุ, ปุวสามิโก ปน ภิกฺขุ ปจฺฉโต อากจฺฉติ, ปุเว ขาทิตฺวา ว คณฺตุํ วฏฺฏติ -อติ.

ตามธรรมดา พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่มีความริษยาหรือความประทุษร้าย แม้ในบุคคลคนหนึ่ง;

เพราะฉะนั้น พระศาสดา ตรัสคำนี้แล้ว จึงพาภิกษุสงฆ์ ไปทรงนั่งไต้ร่มเงา ณ โคนไม้ต้นหนึ่ง.

พุทฺธานํ หิ เอกปฺกคฺเคปิ อิสฺสา วา ปโทโส วา นตฺถิ; ตสมฺมา อิมํ วตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ อาทาย เอกสมฺมึ รุกฺขมฺULE ฉายาย นิสฺสี.

๑ “อุกฺขิปิตฺวา -อติ ปเทน ภวิตฺพุพฺ.

๒ “อุกฺขิปิตฺวา -อติ ปเทน ภวิตฺพุพฺ.

พวกเด็ก เห็นพระมหากัสสปเถระเดินมาข้างหลัง เกิดความรักขึ้น มีสรีระเต็มเปี่ยมด้วยกำลังแห่งปีติ วางกระเช้าให้ไว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ยกขนมพร้อมทั้งกระเช้าที่เดียวแล้ว กล่าวกะพระเถระว่า “นิมนต์รับเถิด ครับ.”

ทรรกา มหากัสสปเถระ ปัจฉโต อากัจจนต์ ทิสวา อุปปन्नสินหา ปิตเวเคน ปริบุญณสรีรา หุตวา ปจฉิโย โอตาระตวา เถโร ปญจปติภูฏิตน วนทิตวา ปุเว ปจฉิหิ สหธิเยว อุกขิปิตวา “คุณหล ฆนเต -อิติ เถโร วทิสฺสุ.

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวกะเด็กเหล่านั้นว่า “นั่น พระศาสดาทรงพาพระภิกษุสงฆ์ไปทรงนั่งแล้วที่โคนไม้, พวกเธอจงถือไทยธรรมไป แบ่งส่วนถวายภิกษุสงฆ์.

อถ เน **เถโร** อาห “เอส **สตถา** ภิกษุสงฆ์ คเหตวา รุกขมุเล นิสินโน, **ตมฺเห** เทยยธมฺม อาทาย คนตวา ภิกษุสงฺฆสฺส สวิภาคํ กโรธ -อิติ.

พวกเด็ก รับคำว่า “ดีละ ครับ” แล้ว กลับไปพร้อมกับพระเถระที่เดียว ถวายขนมแล้ว ยืนมองดูอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้ถวายน้ำ ในเวลาอันเสร็จ.

เต “สาธฺ ฆนเต -อิติ นินฺตติตวา เถเรน สหธิเยว คนตวา ปุเว ทตวา โอลอยมานา เอกมนเต ฐตวา ปริโศควาसान อุกกํ อทฺสฺสุ.

[พวกภิกษุโพนทนาพวกเด็กผู้ถวายขนม]

ภิกษุทั้งหลาย โพนทนาว่า “พวกเด็กถวายภิกษา เพราะเห็นแก่หน้า, ไม่ต้อนรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระมหาเถระทั้งหลายด้วยขนม เห็นพระมหากัสสปเถระแล้ว ถือเอาขนมพร้อมด้วยกระเช้านั้นแลมาแล้ว.”

ภิกษุ อชฺฌายิสฺสุ “ทารเกหิ มุโฆโลกเนน **ภิกขา** ทินนา, สมมาสมพุทฺธํ วา มหาเถเร วา ปุเวหิ อปุจฉิตวา มหากัสสปเถโร ทิสวา ปุเว ปจฉิหิ สหธิเยว อาทาย อากมฺสิสุ -อิติ.

[พระศาสดาทรงยกพระมหากัสสปะเป็นนิตินะ]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เช่นกับมหากัสสปะ ผู้บุตรของเรา ย่อมเป็นที่รักของเหล่าเทวดาและมนุษย์, เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมทำบูชาด้วยปัจจัย ๔ แก่เธอโดยแท้” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

สตถา เตสํ กถํ สุตวา “ภิกขเว มม ปุตฺเตน มหากัสสปเณ สหิโส **ภิกขุ** เทวมนุสฺसानํ ปิโย โหติ, ตสฺส จตฺตูปจฺจยปูชํ กโรนฺติเยว -อิติ วตฺวา อิมิ คาถมาห

“ชน ย่อมทำท่านผู้สมบูรณ์ด้วยศีลและทัสสนะ ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ผู้มีปกติกล่าวแต่ว่าจาสัจย์ ผู้ทำกิจการงานของตนนั้น ให้เป็นที่รัก.”

“ศีลทสฺสนสมฺปนฺนํ ฆมฺมภูฏํ สจฺจวาทีนํ
อตฺตโน กมฺมกฺุพฺพานํ ตํ **ขโน** กุรฺเต ปิโย -อิติ.

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ศีลทสฺสนสมฺปนฺนํ** ความว่า

ผู้ถึงพร้อมด้วยจตุปาริสุทธิศีล และความเห็นชอบ อันสัมปยุตด้วยมรรคผล.

ตตฺถ **ศีลทสฺสนสมฺปนฺนํ** -อิติ: จตฺตูปาริสุทธิศีเลน เจว มคฺคผลสมฺปยุตฺเตน จ สมฺมาทสฺสเนน สมฺปนฺนํ.

บทว่า ฐมมภูฏี ความว่า ผู้ตั้งอยู่ในโลกุตระธรรม ๙ ประการ. อธิบายว่า “ผู้มีโลกุตระธรรมอันทำให้แจ้งแล้ว.”
ฐมมภูฏี -อิติ: นววิธะ โลกุตระธรรมเม ฐิตี. “สจฺฉิกตโลกุตระธรรมิ -อิติ อตฺถโ.”

บทว่า สจฺฉวาทีนั ความว่า

ชื่อว่าผู้มีปกติกล่าววจาสัตย์ ด้วยสัจจญาณ เพราะความที่สัจจะ ๔ อันท่านทำให้แจ้งแล้ว ด้วยอาการ ๑๖.

สจฺฉวาทีนั -อิติ: จตฺตุนัน สจฺฉานัน โสฬสหาการะหิ สจฺฉิกตตตฺตา สจฺฉญญาณน สจฺฉวาทีนั.

บาทพระคาถาว่า อตฺตโน กมฺมกฺุพฺพานั ความว่า สิกขา ๓ ชื่อว่ากรงานของตน, ผู้บำเพ็ญสิกขา ๓ นั้น.

อตฺตโน กมฺมกฺุพฺพานั -อิติ: อตฺตโน กมฺมํ นาม ติสฺโส สิกขา, ตา ปุรยมานัน -อิติ อตฺถโ.

สองบทว่า ตั ชโน ความว่า

โลกิยมหาชน ย่อมทำบุคคลนั้น ให้เป็นที่รัก คือเป็นผู้ใคร่จะเห็น ใครจะไหว้ว ใครจะบูชา ด้วยปัจจัย ๔ โดยแท้.

ตั ชโน -อิติ: ตั ปุคฺคัล โลกิยมหาชน ปิยํ กโรติ ทฏฺฐกาโม วนทิตฺตกาโม จตฺตูปฺปจฺเจน ปุเชตฺตกาโม โหติเยว -อิติ อตฺถโ.

ในกาลจบเทศนา เด็กเหล่านั้น แม่ทั้งหมด ตั้งอยู่แล้ว ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เทศนาวิธาน สพฺเพปิ เต ทารกา โสตาปัตติผล ปติฏฺฐหึสุ -อิติ.

เรื่องเด็ก ๕๐๐ คน จบ.

ปณฺจสตาการวตฺถ.

๘. เรื่องพระอนาคามิเถระ

๘. อนาคามิตเถรวตฺถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระผู้อนาคามิองค์หนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “ฉนฺทชาโต” เป็นต้น.

“ฉนฺทชาโต -อิตฺติ อิมํ ธรรมเทศนํ สุตถา เชตวนเณ วิหรนฺโต เอกํ อนาคามิตเถรํ อารพภ กเถสิ.

[พระเถระบรรลุอนาคามิผล]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พวกสัทธวิหาริก ถามพระเถระนั้นว่า “ท่านครับ ก็การบรรลุธรรมพิเศษของท่าน มีอยู่หรือ?”

เอกทิวสํ หิ ตํ เถรํ สัทธวิหาริกา ปุจฺฉิสฺสุ “อตฺถิ ปน โว ภนฺเต วิเสสาธคฺโม -อิตฺติ.

พระเถระ ละอายอยู่ว่า “แม้พวกคฤหัสถ์ชน ก็ยังบรรลุพระอนาคามิผลได้, ในเวลาบรรลุพระอรหัตต์แล้วนั้นแล เราจึงบอกกับสัทธวิหาริกเหล่านั้น” ดังนี้แล้ว ไม่กล่าวอะไรๆ เลย ทำกาลแล้วเกิดในเทวโลกชั้นสุทธาวาส.

เถโร “อนาคามิผลํ นาม คหฺภูจฺจาปี ปาปุณฺณติ. อรหตฺตํ ปตฺตกาเลยว เตหิ สทฺธิ กเถสสามิ -อิตฺติ หรายมาโน กิณฺจิกิ อกเถตฺวา ว กาลกโต สุตฺถาวาสเทวโลเก นิพฺพตฺติ.

ลำดับนั้น พวกสัทธวิหาริกของท่าน ร้องให้คร่ำครวญ ไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ร้องให้อยู่ที่เดียว นั่งแล้ว ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

อถสฺส สัทธวิหาริกา โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา สตฺถุ สนฺติกิ คนฺตฺวา สตฺถาริ วฺนทิตฺวา โรทฺนตฺวา เอกมฺนตํ นิสิตฺสู.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลายพวกเธอร้องให้ทำไม?”

อถ เณ สุตถา “กิ ภิกฺขเว โรทฺถ -อิตฺติ อาห.

ภิกฺขุ. อุปฺชฌายะของพวกข้าพระองค์ทำกาลแล้ว พระเจ้าข้า.

“อุปฺชฌายโย โน ภนฺเต กาลกโต -อิตฺติ.

พระศาสดา. ข้างเถิด ภิกษุทั้งหลาย, เธอทั้งหลายอย่าคิดเลย, นั้น ชื่อว่าเป็นธรรมที่ยั่งยืน.

“โหตุ ภิกฺขเว, มา จินฺตยิตฺถ, ฐธมฺโม นามโส -อิตฺติ.

ภิกฺขุ. พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ, แม้พวกข้าพระองค์ก็ทราบอยู่, แต่พวกข้าพระองค์ได้ถามถึงการบรรลุธรรมพิเศษ กะพระอุปฺชฌายะ, ท่านไม่บอกอะไรๆ เลย ทำกาลแล้ว, เหตุนั้น พวกข้าพระองค์จึงถึงความทุกข์.

“อาม ภนฺเต, มยฺปิ ชานาม; อปิจ มยฺ อุปฺชฌาย วิเสสาธคฺมํ อุปฺจฺฉิมฺหา, โส กิณฺจิกิ อกเถตฺวา ว กาลกโต, เตนมฺห ทฺทุกฺขิตา -อิตฺติ.

[ลักษณะของผู้ซึ่งว่ามีกระแสในเบื้องบน]

พระศาสดา ตรัสว่า “อย่าคิดเลย ภิกษุทั้งหลาย, อุปัชฌายะของพวกเธอ บรรลุอนาคามีผลแล้ว, เธอละอายอยู่ว่า ‘แม้พวกคฤหัสถ์ก็บรรลุอนาคามีผลนั้น, เราต่อบรรลุอรหัตต์แล้ว จึงจักบอกแก่พวกสัทธีวิหาริกนั้น’ ไม่บอกอะไรๆ แก่พวกเธอเลย ทำกาลแล้ว เกิดในชั้นสุทธาวาส; วางใจเสียเกิด ภิกษุทั้งหลาย, อุปัชฌายะของพวกเธอ ถึงความเป็นผู้มีจิตไม่เกี่ยวเกาะในกามทั้งหลาย มีกระแสในเบื้องบน” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

สตถา “ภิกขเว มา จินตยิตถ, อุปชฌายเณ โว **อนาคามีผล** ปตตฺ, **โส** ‘คิหิเปตฺ ปาปุนนติ, อรหตฺตํ ปตฺวา ว เนสํ กเสสสามิ -อิตติ หารายนฺโต ตุมหากํ กิณฺจิกิ อกเถตฺวา ว กาลํ กตฺวา สุทฺธาวาสสุ นินฺพตฺโต; อสฺสาสส ภิกขเว, **อุปชฌายเณ** โว กามสฺส อปฺปฏิพฺพตฺตํ ปตฺโต อุตฺตโรโสโต -อิตติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

“ภิกษุ ผู้มีฉันทะเกิดแล้ว ในพระนิพพานอันใครๆ บอกไม่ได้
พึงเป็นผู้อันใจถูกต้องแล้วก็ดี ผู้มีจิตไม่เกี่ยวเกาะในกามทั้งหลายก็ดี
ท่านเรียกว่า ‘ผู้มีกระแสในเบื้องบน.’”

“ฉนฺทชาโต อนกฺขาเต มนสา จ ฝุโณ สียา
กามสฺส อปฺปฏิพฺพตฺตํ อุตฺตโรโสโต วุจฺจติ -อิตติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ฉนฺทชาโต** ความว่า
มีฉันทะเกิดแล้ว ด้วยอำนาจความพอใจในความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำ คือถึงความอุตสาหะแล้ว.
ตตถ “**ฉนฺทชาโต -อิตติ**: กตตุกมยตาฉนฺทวเสน ชาตฉนฺโท อุตสาหปตฺโต.

บทว่า **อนกฺขาเต** คือ ในพระนิพพาน.
แท้จริง พระนิพพานนั้น ชื่อว่า อนกฺขาเต เพราะความเป็นธรรมชาติอันใครๆ บอกไม่ได้ว่า
“อันปัจจัยโน้นทำ หรือบรรดาสิ่งต่างๆ มีสีเขียวเป็นต้น (พระนิพพานมีสี) เห็นปานนี้.”
อนกฺขาเต -อิตติ: นินฺพานเณ. **ตตฺถ** “อสุเกน กตฺ วา นีลาทิสฺสุ เอวรูปํ วา -อิตติ อวตตพฺพตฺยา อนกฺขาตํ นาม.

บาทพระคาถาว่า **มนสา จ ฝุโณ สียา** ความว่า พึงเป็นผู้อันจิตที่สัมปยุตด้วยมรรคผล ๓ เบื้องต่ำถูกต้องแล้ว คือให้เต็มแล้ว.
มนสา จ ฝุโณ สียา -อิตติ: เภฏฐิเมหิ ตีหิ มคฺคผลจิตฺเตหิ ฝุโณ ปุริโต ภาเวย.

บทว่า **อปฺปฏิพฺพตฺตํ** ความว่า มีจิตไม่เกี่ยวเกาะในกามทั้งหลาย ด้วยอำนาจแห่งพระอนาคามีมรรคก็ดี.
อปฺปฏิพฺพตฺตํ -อิตติ: อนาคามีมคฺควเสน กามสฺส จ อปฺปฏิพฺพตฺตํ.

บทว่า **อุตฺตโรโสโต** ความว่า ภิกษุเห็นปานนี้ เกิดแล้วในภพวิหา ถัดนั้นไป ก็ไปสู่อกนิภูฐาน ด้วยอำนาจปฏิสนธิ
ท่านเรียกว่า ‘ผู้มีกระแสในเบื้องบน,’ พระอุปัชฌายะของพวกเธอ ก็เป็นผู้เช่นนั้น.

อุตฺตโรโสโต -อิตติ: เอวรูปํ **ภิกฺขุ** อวิหเสสุ นินฺพตฺติตฺวา ตโต ปญฺญา ย ปฏิสนฺธิวเสน อกนิภูฐานํ คจฺจนฺโต ‘อุตฺตโรโสโต -อิตติ วุจฺจติ,
ตาทิสฺโส โว **อุปชฌายเณ** -อิตติ **อตฺถ**.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ตั้งอยู่แล้ว ในอรรถผล.

เทศนาวิธาน เต ภิกษุ อรรถผลแล ปติภุทิสสุ.

เทศนา ได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชน ดังนี้แล.

มหาชนสุสาปี สาคติกา เทศนา อโหสิ -อติ.

เรื่องพระอนาคามีเถระ จบ.

อนาคามีเถระตถ.

๙. เรื่องนายันทิยะ

๙. นายันทิยะ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในป่าอิสิปตนะ ทรงปรารภนายันทิยะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “จิริปวาสี” เป็นต้น.

“จิริปวาสี -อติ อิมิ ธรรมเทศน์ สตถา อิสิปตเน วิหรนโต นนทียิ อารพก กเถสิ.

[นันทิยะเป็นอนุชาบุตร]

ได้ยินว่า ในกรุงพาราณสี ได้มีบุตรแห่งตระกูลซึ่งถึงพร้อมด้วยศรัทธา (คนหนึ่ง) ชื่อนันทิยะ.

พาราณสียิ กิร สหธาสมปนุสส กุลสส นนทियो นาม ปุตโต อโหสิ.

เขาได้เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศรัทธา บำรุงสงฆ์แท้ อนุรูป^๑แก่มารดาบิดาเทียว.

โส มาตาปิตูนุ อนุรูปุ สหธาสมปนุโน สงฆุปฏฐาโก ว อโหสิ.

ครั้งในเวลาที่เขาเจริญวัย มารดาบิดาได้มีความจำนงจะนำธิดาของลุงชื่อว่าเรวตีมา จากเรือนอันตรงกันข้าม.

อดสส มาตาปิตโร วยปตตกาเล สมมุขเคหโต มาตุลธิตโร เรวตี นาม อาเนตูกามา อเหตุ.

แต่นางเป็นคนไม่มีศรัทธา ไม่มีการให้ปันเป็นปกติ. นายันทิยะ จึงไม่ปรารภนาง.

สา ปน อสสทธา อทานสีลา. นนทियो ตัน อิจฉิ.

ลำดับนั้น มารดาของเธอ กล่าวกะนางเรวตีว่า “แม่ เจ้าจงฉาบทาสถานที่นั่งของภิกษุสงฆ์ แล้วปูลาดอาสนะไว้ ในเรือนนี้, จงตั้งเชิง (บาตร) ไว้, ในเวลาภิกษุทั้งหลายมาแล้ว จงรับบาตร นิมนต์ให้นั่ง เอาธมกรกรองน้ำฉัน (ถวาย) แล้วล้างบาตร ในเวลาฉันเสร็จ; เมื่อเจ้าทำได้อย่างนี้ ก็จักเป็นที่พึงใจแก่บุตรของเรา.”

อดสส มาตา เรวตี อาห “อมม ตุ อิมสมิ เคเห ภิกษุสงฆสส นิสชชนฏฐานัน อูปลิมปีตวา อาสนานิ ปญญาเปหิ, อาธารเก ฐูเปหิ, ภิกษุณี อาคตกาเล ปตเต คเหตวา นิสีทาเปตวา ธมมกรเกน^๒ ปานียิ ปริสสาเวตวา ภูตตกาเล ปตเต โธว; เอว เม ปุตตสส อาราธิกา ภวิสสตี -อติ.

นางได้ทำอย่างนั้นแล้ว.

สา ตถา อกาสิ.

ต่อมา มารดาบิดาเล่าถึงความประพฤติของนางนั้นแก่บุตร ว่า “นางเป็นผู้อดทนต่อโอวาท”,

เมื่อเขารับว่า “ดีละ”, จึงกำหนดวันแล้ว ทำอวาทมงคล.

อด นั “โอวาทกขมา ซาตา -อติ ปุตตสส อาโรเจตวา, เตน “สาธ -อติ สมปฏิจฉิต, ทิวสิ ฐูเปตวา อวาทิ กสิสุ.

ลำดับนั้น นายันทิยะ กล่าวกะนางว่า “ถ้าเธอจักบำรุงภิกษุสงฆ์และมารดาบิดาของฉันไซ้,

เมื่อเป็นเช่นนี้ เธอก็จักได้สิ่งของในเรือนนี้, จงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด.”

อด นั นนทियो อาห “สเจ ภิกษุสงฆญจ มาตาปิตโร จ เม อุกฤษฐิสสตี, เอว อิมสมิ เคเห วตถุ ลภิสสตี, อปุปมตตา โหหิ -อติ.

๑ สมควร, เหมาะ, เหมาะสม

๒ “ธมกรเกน -อติปิ ปาฐุ.

นางรับว่า “ดีละ” แล้วทำทีเป็นผู้ศรัทธา บำรุงอยู่ ๒-๓ วัน ก็คลอดบุตร ๒ คน.

สา “สาธ - อิติ ปฏิสสุณิควา กติปาห สหธา วิย หุตฺวา อุภูฏฺหนฺติ เทว ปุตฺเต วิชายี.

มารดาบิดาแม่ของนายนันทียะ ได้ทำกาละแล้ว.

นันทียสสปี มาตาปิโตร กาลมกฺสุ.

ความเป็นใหญ่ทั้งหมดในเรือน ก็ตกอยู่แก่นางเรวตินั้นคนเดียว.

เคเห สหพิสฺสรียํ ตสฺสาเยว อโหสิ.

[นันทียะดำรงตำแหน่งทานบดี]

จำเดิมแต่มารดาบิดาทำกาละ แม่นายนันทียะ ก็เป็นมหาทานบดี เตรียมตั้งทานสำหรับภิกษุสงฆ์.

(และ) เริ่มตั้งค่าอาหารแม่สำหรับคนกำพร้าและคนเดินทางเป็นต้น ไว้ที่ประตูเรือน.

นันทียปิ มาตาปิตุณฺ กาลกิริยโต ปฏฺฐาย มหาทานบดี หุตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ ปฏฺฐเปสิ,

กปนทฺธิกาทีนปิ เคหฺทฺวาเร ปากวตฺตํ ปฏฺฐเปสิ.

ในกาลต่อมา เขาฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดา กำหนดอานิสงส์ในการถวายอาวาสได้แล้ว ให้ทำศาลา ๔ มุข

ประดับด้วยห้อง ๓ ห้อง ในมหาวิหาร ในป่าอิสิปตนะ แล้วให้ลาดเตียงและตั้งเป็นต้น

เมื่อจะมอบถวายอาวาสนั้น ได้ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วถวายน้ำทักษิโณทก แต่พระตถาคต.

โส อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา อาวาสทานे อานิสฺสํ สลฺลกฺเขตฺวา อสิปตฺเน มหาวิหารे จตฺथิ คพฺเภหิ ปฏฺิณฺชิตํ จตฺสฺสาละํ การेतฺวา

มณฺจปฺฐาทินิ อตฺถราเปตฺวา ตํ อาวาสํ นิยฺยาเทนฺโต พุทฺธปฺมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ ทตฺวา ตถาคตฺสส ทกฺขิโณทกํ อทาสิ.

ปราสาททิพย์ สำเร็จโดยรัตนะ ๗ ประการ สมบูรณ์ด้วยหมูนารี มีประมาณ ๑๒ โยชน์ในทิศทั้งปวง

เบื้องบนสูงประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ผุดขึ้นในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ พร้อมด้วยทักษิโณทกประดิษฐานในพระหัตถ์ของพระศาสดาทีเดียว.

สตฺถุ ทกฺขิโณทกปฺตฺติฏฺฐานเณ สหธิเยว ตาวตฺสิเทวโลเก สหพิสฺสาสุ ทฺวาทสโยชนิโก อุทฺธํ โยชนสตฺพุเพโร สตฺตรตนมโย

นาริคนสมปนฺโน ทิพฺพปาสาทิ อุคฺคจฺฉิ.

[พระโมคคัลลานะไปเยี่ยมสุวรรณค์]

ภายหลังวันหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานเถระ ไปสู่ที่จาริกในเทวโลก ยืนอยู่แล้ว ในที่ไม่ไกลจากปราสาทนั้น

ถามเทวบุตรทั้งหลายซึ่งมาสู่สำนักของตนว่า “ปราสาททิพย์ เต็มด้วยหมูนางอัปสรนั้น เกิดแล้ว เพื่อใคร?”

อเถกทิวสํ มหาโมคคฺลลนตเถโร เทวจาริกิ คนฺตฺวา ตสฺส ปาสาทสฺส อวิพฺุเร จฺฉิตฺโต อตฺตโน สนฺติกิ อาคเต เทวปุตฺเต ปุจฺฉิ

“กสฺเสโส อจฺจวราคณปฺริบุญฺโณ ทิพฺพปาสาทิ นิพฺพตฺโต - อิติ.

ลำดับนั้น พวกเทวบุตรนั้น เมื่อจะบอกเจ้าของวิมานแก่พระเถระนั้น จึงกล่าวว่า

“ท่านผู้เจริญ วิมานนั้น เกิดแล้วเพื่อประโยชน์แก่บุตรคุณหบดี ชื่อนันทียะ ผู้ให้สร้างวิหารถวายพระศาสดา ในป่าอิสิปตนะ.”

อถสฺส เต เทวปุตฺตา วิมานสามิกิ อัจจิกฺขนฺตา อาหิสฺสุ

“ภนฺเต เยน นนฺทียเณ นาม คพฺตฺติปุตฺเตน อสิปตฺเน สตฺถุ วิหาโร การेतฺวา ทินฺโน, ตสฺสตฺถาย เอตํ วิมานํ นิพฺพตฺตํ - อิติ.

ฝ่ายหมูนางอัปสร เห็นพระเถระนั้นแล้ว ลงจากปราสาท กล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ พวกดิฉันเกิดในที่นี้ ด้วยหวังว่า ‘จักเป็นนางบำเรอของนายันทิยะ’ แต่เมื่อไม่พบเห็นนายันทิยะนั้น เป็นผู้ระอาเหลือเกิน; ด้วยว่า การละมุนุชย์ สมบัติ แล้วถือเอาทิพยสมบัติ ก็เช่นกับการทำลายภาคดินแล้วถือเอาภาคทองคำ ฉะนั้น, พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าบอกเขา เพื่อประโยชน์แก่การมา ณ ที่นี้.”

อจจราสงโฆปิ นั ทิสฺวา ปาสาทโต โอตริตฺวา อาห “ภนฺเต มฺยํ ‘นนฺทิสฺส ปริจาริกา ภวิสฺสาม -อิตฺติ อิชฺ นิพฺพตฺตา, ตํ ปน อปฺสฺสนฺดา อตีวีย อุกฺกณฺณิตฺตมฺห; มตฺตคิปปาตี ภินฺทิตฺวา สุวณฺณปาตี คหณฺสทิสฺสํ ทิ มนุสฺสสมฺปตฺตี ทิตฺวา ทิพฺพสมฺปตฺตี คหณฺ, อิชฺาคฺมนตฺถาย นํ วทฺเยยฺยถ -อิตฺติ.

[ทิพยสมบัติเกิดรอผู้ทำบุญ]

พระเถระ (กลับ) มาจากเทวโลกนั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามว่า “พระเจ้าข้า ทิพยสมบัติย่อมเกิดแก่บุคคลผู้ทำความดีที่ยังอยู่มนุษย์โลกนี้เอง หรือหนอแล?”

เถโร ตโต อากฺขนฺตฺวา สตถารํ อฺปฺสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ “นิพฺพตฺตติ นุ โข ภนฺเต มนุสฺสโลเก จิตฺตานณฺเวยฺว กตฺถกฺลยาณานํ ทิพฺพสมฺปตฺติ -อิตฺติ.

พระศาสดา. โมคคัลลานะ ทิพยสมบัติที่เกิดแล้วแก่นายันทิยะในเทวโลก อันเธอเห็นแล้วเอง มิใช่หรือ? ไฉนจึงถามเราเล่า?

“โมคฺคฺลลน นนฺ เต เทวโลเก นนฺทิสฺส นิพฺพตฺตา ทิพฺพสมฺปตฺติ สามํ ทิฏฺฐฺวา, กสฺมา มํ ปุจฺฉสิ -อิตฺติ.

โมคคัลลานะ. ทิพยสมบัติ เกิดได้อย่างไรนั้นหรือ? พระเจ้าข้า.

“เอวํ ภนฺเต นิพฺพตฺตติ -อิตฺติ.

อถ นํ สุตฺถา “โมคฺคฺลลน กิ นามตํ กเถสิ; ยถา ทิ จิริปฺปุตฺถํ ปุตฺตํ วา ภาตฺริ วา ปวาสโต อากฺจณฺตํ คามทฺวาเร จิตฺโต โกจิ เทว

ทิสฺวา เวเคน เคหํ อากฺขนฺตฺวา ‘อสุโก นาม อากฺโต -อิตฺติ อโรเจยฺย,

อถสฺส ญฺาตฺกา ญฺาตฺกา ปฺนฺทฺธา เวเคน นิกฺขมิตฺวา ‘อากฺโตสิ ตาต, อากฺโตสิ ตาต -อิตฺติ ตํ อภินฺนทฺเยยฺ;

เอวเมว อิชฺ กตฺถกฺลยาณํ อิตฺถิ วา ปุริสํ วา อิมํ โลกํ ทิตฺวา ปฺรโลกํ คตํ ทสฺวิธํ ทิพฺพปณฺณการํ อาทาย

‘อหํ ปุโรโต, อหํ ปุโรโต -อิตฺติ ปจฺจุกฺคนฺตฺวา เทวตา อภินฺนทฺติ -อิตฺติ วตฺวา อีมา คภา อภาสิ

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะพระเถระนั้นว่า “โมคคัลลานะ เธอพูดอะไรนั้น?

เหมือนอย่างว่า ใครๆ ยืนอยู่ที่ประตูเรือน เห็นบุตรหรือพี่น้อง ผู้ไปอยู่ต่างถิ่นมานาน (กลับ) มาจากถิ่นที่จากไปอยู่ พึงมาสู่เรือนโดยเร็ว บอกว่า ‘คนชื่อโน้น มาแล้ว’,

เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกญาติของเขา ก็ยินดีร่าเริงแล้ว ออกมาโดยขมิ้มขม้น พึงยินดีถึงกะผู้นั้นว่า ‘พ่อ มาแล้ว, พ่อ มาแล้ว’ ฉันทิ; เหล่าเทวดา (ต่าง) ถือเอาเครื่องบรรณาการอันเป็นทิพย์ ๑๐ อย่าง ต้อนรับด้วยคิดว่า ‘เราก่อน เราก่อน.’

แล้วยอมยินดีถึง กะสตรีหรือบุรุษ ผู้ทำความดีไว้ในโลกนี้ ซึ่งละโลกนี้แล้วไปสู่โลกหน้า ฉันทิเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ญฺาติ มิตร และคนมีใจดีทั้งหลาย เห็นบุรุษผู้ไปอยู่ต่างถิ่นมานาน มาแล้วแต่ที่ไกล โดยสวัสดิ ย่อมยินดีถึงว่า ‘มาแล้ว’ ฉันทิ,

“จิริปฺวาสิ ปุริสํ ทูโรโต โสตฺถิมาคตํ
ญฺาตี มิตฺตา สฺหชฺชา จ อภินฺนทฺติ อากฺตํ,

บุญทั้งหลายก็ย่อมต้อนรับแม้บุคคลผู้ทำบุญไว้ ซึ่งไปจากโลกนี้สู่โลกหน้า
ดูพวกญาติเห็นญาติที่รักมาแล้ว ต้อนรับอยู่ ฉะนั้นแล.”

ตถาว กตปุณญปี อสมา โลกา ปรี คต
ปุณญานิ ปฏิคคณหนติ; ปิยัญญิว อาคคต -อิตติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จิรปวาสิ คือจากไปแล้วนาน.

ตถ “จิรปวาสิ -อิตติ: จิรปวตุถ.

บาทพระคาถาว่า ทูโรโต โสติถิมาคคต ความว่า

ผู้ได้ลาภ คือมีสมบัติอันสำเร็จแล้ว เพราะทำทานชยกรรม หรือเพราะทำหน้าที่ราชบุรุษ มาแล้วแต่ที่ไกล โดยไม่มีอุปัทวะ.

ทูโรโต โสติถิมาคคต -อิตติ: วณิซุ วา ราชโปริส วา กตวา ลทธลาภ นิปนนสมปตตี อนุปททเวท ทูโรฐานโต อาคคต.

บาทพระคาถาว่า ญาคี มิตตา สุขชชา จ ความว่า เหล่าชนที่ชื่อว่าญาติ เพราะสามารถเกี่ยวเนื่องกันด้วยตระกูล
และชื่อว่ามิตร เพราะภาวะมีเคยเห็นกันเป็นต้น และชื่อว่ามีใจดี เพราะความเป็นผู้มีเมตตา.

ญาคี มิตตา สุขชชา จ -อิตติ: กุลสมพนธวเสน ญาคี จ สนทิจญฐาทิกาวเณ มิตตา จ สุขทยภาเวณ สุขชชา จ.

บาทพระคาถาว่า อภินนทหนติ อาคคต ความว่า

ญาติเป็นต้น เห็นเขาแล้ว ย่อมยินดียิ่ง ด้วยอาการเพียงแต่พูดว่า ‘มาดีแล้ว’ หรือด้วยอาการเพียงทำอัญชลี,
อนึ่ง ย่อมยินดียิ่ง กะเขาผู้มาถึงเรือนแล้ว ด้วยสามารถนำไปเฉพาะซึ่งบรรณาการมีประการต่างๆ.

อภินนทหนติ อาคคต -อิตติ: นั ทิสวา “สวาคคต -อิตติ วจนมตเตน วา อญชลิกรณมตเตน วา,

เคห สมนตต ปน นานปการปณณการากิหรณวเสน อภินนทหนติ.

บทว่า ตถาว เป็นต้น ความว่า บุญทั้งหลาย ตั้งอยู่ในฐานะดูจมารดาบิดา นำเครื่องบรรณาการ ๑๐ อย่างนี้คือ

“อายุ วรรณะ สุข ยศ ความเป็นอธิบดีอันเป็นทิพย์; รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปพะ อันเป็นทิพย์”

เพลินยังอยู่ ชื่อว่าย่อมรับรองบุคคลแม้ผู้ทำบุญไว้แล้ว ซึ่งไปจากโลกนี้สู่โลกหน้า ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแล.

ตถาว -อิตติ: เตเนว การเณน กตปุณญปี ปุคคล อิมมหา โลกา ปรีโลก คต

“ทิพพ์ आयु, วณณ สุข ยส อธิปเตยย; ทิพพ์ รูป สทท คณธ รส โสภณูปพะ -อิตติ อิม ทสวิธ ปณณการ อาทาย

มาตาปิตุฐาเน จิตานิ ปุณญานิ อภินนทหนตานิ ปฏิคคณหนติ.

สองบทว่า ปิยัญญิว ความว่า ดูพวกญาติที่เหลือ เห็นญาติที่รักมาแล้ว รับรองอยู่ในโลกนี้ ฉะนั้น.

ปิยัญญิว -อิตติ: อิช โลเก ปิยัญญิว อาคคต เสสญาคกา วิย -อิตติ อตโต.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวสานे พหุ โสตาปัตติผลาทินิ ปาปุณิสสุ -อิตติ.

เรื่องนายันทิยะ จบ.

นันทิยวตถ.

ปิยวรรค วรรณนา จบ.

ปิยัคควณฺณนา นิฎฺฐิตา.

วรรคที่ ๑๖ จบ.

โสฬสโม วกฺโค.

๑๗. โกธวรรค วรรณนา

๑๗. โกธวรรค

๑. เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี

๑. โรหิณีขัตติยกณญาวตฺถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในนิโครธาราม ทรงปรารภเจ้าหญิงโรหิณี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โกธ ชเห” เป็นต้น.

“โกธ ชเหติ อิมิ รมมเทสนิ สตถา นิโครธารามะ วิหรนโต โรหิณี ขัตติยกณญุ อารพภ กเถสิ.

[สร้างโรงฉันหายจากโรคผิวหนังได้]

ได้ยินว่า สมัยหนึ่ง พระอนุรุทธผู้มีอายุ ได้ไปเมืองกบิลพัสดุ์ พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐.

เอกสมิ กิร สมเย आयสมา อนุรุทธ ปณจสเทหิ ภิกขุหิ สหธิ กปิลวตฺถุ อคมาสิ.

ครั้งนั้น พวกพระญาติของท่าน ทรงสดับว่า “พระเถระมา” จึงได้ไปสู่สำนักพระเถระ เว้นแต่พระน้องนางของพระเถระชื่อโรหิณี.

อถสส ญัตถกา “เถโร อาคโต -อิติ สุตวา เถรสส สนตัก อคมสิ ฐเปตวา โรหิณี นาม เถรสส ภคินี.

พระเถระถามพวกพระญาติว่า “พระนางโรหิณี อยู่ที่ไหน?”

เถโร ญัตถเก ปุจฺฉิ “กหิ โรหิณี -อิติ.

พวกพระญาติ. อยู่ในตำหนัก เจ้าข้า.

“เคเห ภนฺเต -อิติ.

พระเถระ. เหตุไร? จึงไม่เสด็จมา.

“กสฺมา นาคตา -อิติ.

พวกพระญาติ. พระองค์ไม่เสด็จมา เพราะทรงละอายว่า ‘โรคผิวหนังเกิดที่สรีระของเรา’ เจ้าข้า.

“สรีเร เม ฉวีโรโค อุปปนฺโน -อิติ ลชฺชาย นาคตา ภนฺเต -อิติ.

พระเถระ กล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงเชิญพระนางเสด็จมาเถิด” ให้ไปเชิญพระนางเสด็จมาแล้ว กล่าวอย่างนี้ กะพระนางผู้ทรง
ฉลองพระองค์เสด็จมาแล้วว่า “โรหิณี เหตุไร เธอจึงไม่เสด็จมา?”

เถโร “ปกฺโกสถ น -อิติ ปกฺโกสาเปตวา ปฏฺกณฺจุกํ ปฏฺมญฺจิตวา อาคตฺ เอวมาห “โรหิณี กสฺมา นาคตาสิ -อิติ.

โรหิณี. ท่านผู้เจริญ โรคผิวหนังเกิดขึ้นที่สรีระของหม่อมฉัน; เหตุนั้น หม่อมฉันจึงมิได้มาเพราะความละอาย.

“สรีเร เม ภนฺเต ฉวีโรโค อุปปนฺโน; ตสฺมา ลชฺชาย นาคตมฺหิ -อิติ.

พระเถระ. ก็เธอทรงทำบุญไม่ควรหรือ?

“กิ ปน เต ปุญฺญ กาคฺ น วญฺญติ -อิติ.

โรหิณี. จะทำอะไร? เจ้าข้า.

“กิ กโรมิ ภนฺเต -อิติ.

พระเถระ. จงให้สร้างโรงฉัน.

“อาสนสาลิ กเรหิ -อิติ.

โรหิณี. หม่อมฉันจะเอาอะไรทำ?

“ก็ คเหตวา -อิตี.

พระเถระ. ก็เครื่องประดับของเธอไม่มีหรือ?

“กินเต ปสาธณภณฑกั นตติ -อิตี.

โรหิณี. มีอยู่ เจ้าข้า.

“อตถิ ภนเต -อิตี.

พระเถระ. ราคาเท่าไร?

“ก็มูลั -อิตี.

โรหิณี. จักมีราคาหมื่นหนึ่ง.

“ทสสทสสมูลั ภวิสสตี -อิตี.

พระเถระ. ถ้ากระนั้น จงขายเครื่องประดับนั้นแล้ว ให้สร้างโรงฉันเถิด.

“เตนหิ ตั วิสสชเขตวา อาสนสาลั กาทเรหิ -อิตี.

โรหิณี. ใครเล่า? จักให้ทำแก่หม่อมฉัน เจ้าข้า.

“โก เม ภนเต กาทเรสสตี -อิตี.

พระเถระ แลดูพระญาติซึ่งยืนอยู่ที่ใกล้แล้ว กล่าวว่า “ขอจงเป็นภาระของพวกท่านทั้งหลาย.”

เถโร สมิเป รัฐเต ญาดเก โอลเกตวา “ตุมหากั ภารโ หตุ -อิตี อาห.

พวกพระญาติ. ก็พระคุณเจ้าจักทำอะไรหรือ? เจ้าข้า.

“ตุเมเห ปน ภนเต ก็ กริสสตี -อิตี.

พระเถระ. แม้อาตมภาพก็จักอยู่ในที่นี้เหมือนกัน, ถ้ากระนั้น พวกท่านจงนำทัพพสัมภาระมาเพื่อโรงฉันนี้.

“อหิปี อิวา ภวิสสามิ, เตนหิ เอตีสสา ทพพสมภาเร อาหรัล -อิตี.

พวกพระญาตินั้น รับว่า “ดีละ เจ้าข้า” จึงนำมาแล้ว.

เต “สาธู ภนเต -อิตี อาหริสุ.

พระเถระ เมื่อจะจัดโรงฉัน จึงกล่าวกะพระนางโรหิณีว่า “เธอจงให้ทำโรงฉันเป็น ๒ ชั้น

จำเดิมแต่กาลที่ให้เรียบพื้นเบื้องบนแล้ว จงกวาดข้างล่าง แล้วให้ปูอาสนะไว้เสมอๆ, จงให้ตั้งหมอน้ำดื่มไว้เสมอๆ.”

เถโร อาสนสาลั สวิทหนโต โรหิณี อาห “ทวิภูมิัก อาสนสาลั กาทเรตวา

อุปริ ปทรานั ทินนกาลโต ปฏฐาย เภฐฐา นิพทัธ สมนชชิตวา อาสนานิ ปญญาเปหิ, นิพทัธ ปานียชณฺเฏ อุปฏฐาเปหิ -อิตี.

พระนางรับคำว่า “ดีละ เจ้าข้า” แล้ว จำหน่ายเครื่องประดับ ให้ทำโรงฉัน ๒ ชั้น

เริ่มแต่กาลที่ให้เรียบพื้นชั้นบนแล้ว ได้ทรงทำกิมิการกวาดพื้นล่างเป็นต้นเนื่องๆ.

สา “สาธู ภนเต -อิตี ปสาธณภณฑกั วิสสชเขตวา ทวิภูมิัก อาสนสาลั กาทเรตวา อุปริ ปทรานั ทินนกาลโต ปฏฐาย

เภฐฐา นิพทัธ สมนชชชานาทีนึ อากสิ.

พวกภิกษุก็นั่งเสมอๆ.

นิพพุธ **ภิกษุ** นิสิตินติ.

ลำดับนั้น เมื่อพระนางกวาดโรงฉันอยู่นั้นแล, โรคผิวหนังก็ราไปแล้ว.

อถสสา อาสนสาลิ สมมุชชุตติยา, **ฉวีโรโค** มิลาเย.

เมื่อโรงฉันเสร็จ พระนางนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรเจ้าเป็นประมุขแล้ว

ได้ถวายขาทนียะและโภชนียะเป็นประณีตแต่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรเจ้าเป็นประมุข ซึ่งนั่งเต็มโรงฉัน.

สา, อาสนสาลาย นิภูฐิตาย, พุทธรูปมุขิ ภิกษุสงฆ์ นิมนเตตวา อาสนสาลิ ปุเรตวา

นิสินนสส พุทธรูปมุขสส ภิกษุสงฆ์สส ปณิติ ขาทนียิ โภชนียิ อทาสิ.

พระศาสดา ทรงทำภัตกิจเสร็จแล้ว ตรัสถามว่า “นี่เป็นทานของใคร?”

สตถา กตมตตกิจโจ “**กสเสตี** ทานิ -อิติ ปุจฉิ.

พระอนุรุทธ. ของโรหิณีพระน้องนางของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า.

“ภคินิยา เม ภนเต โรหิณิยา -อิติ.

พระศาสดา. ก็นางไปไหน?

“**สา** ปน กหิ -อิติ.

พระอนุรุทธ. อยู่ในตำหนัก พระเจ้าข้า.

“เคเห ภนเต -อิติ.

พระศาสดา. พวกท่านจงเรียกนางมา.

“**ปกโกสถ** นิ -อิติ.

พระนางไม่ประสงค์จะเสด็จมา.

สา อาคนตุ น อิจฉิ.

ที่นั้น พระศาสดา รับสั่งให้เรียกพระนางแม่ไม่ปรารถนา (จะมา) จนได้,

อถ นิ **สตถา** อนิจฉมานปิ ปกโกสาเปสิเยว,

ก็แลพระศาสดาตรัสกะพระนางผู้เสด็จมาถวายบังคม ทรงนั่งแล้ว ว่า “โรหิณี เหตุไร เธอจึงไม่มา?”

อาคนตวา จ ปน วนทิตวา นิสินน อาท “โรหิณี กสมา นาคมิ -อิติ.

พระนางโรหิณี. โรคผิวหนังมีที่สระของหม่อมฉัน พระเจ้าข้า, หม่อมฉันละลายด้วยโรคนี้ จึงมิได้มา.”

“**สรีเร** เม ภนเต **ฉวีโรโค** อตถิ, เตน ลชชมานา นาคตมทิ -อิติ.

พระศาสดา. ก็เธอรู้ไหมว่า ‘โรคนี้ที่อาศัยกรรมอะไรของเธอ จึงเกิดขึ้น?’

“**ชานาสิ** ปน ‘กิ เต นิสสาย **เอส** อุปปนโน -อิติ.

พระนางโรหิณี. หม่อมฉันไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

“**น** ชานามิ ภนเต -อิติ.

พระศาสดา. โธคนั้นอาศัยความโกรธของเธอ จึงเกิดขึ้นแล้ว.

“ตว โภธึ นิสฺสาย อุปฺปนฺโน เอโส -อิตฺติ.

พระนางโรหิณี. ก็หม่อมฉันทำกรรมอะไรไว้? พระเจ้าข้า.

“กึ ปน เม ภนฺเต กตฺ -อิตฺติ.

[บุรพกรรมของพระนางโรหิณี]

(ถ้ากระนั้น เธอจงฟัง) ลำดับนั้น พระศาสดา ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสแก่พระนาง) ว่า

[เตนฺหิ สุณฺหาติ -อิตฺติ.] อถสฺสา สตฺถา อตฺตํ อหริ:

ในอดีตกาล พระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสี ผูกอาฆาตในหญิงนักร้องของพระราชาองค์หนึ่ง ทรงดำริว่า “เราจักให้ทุกข์เกิดแก่หญิงนั้น” แล้วให้เขานำลูกเต่าร้างใหญ่มา^๑ รับผิดชอบให้เรียกหญิงนักร้องนั้นมายังสำนักของตนแล้ว, ให้ใส่ผงเต่าร้างบนที่นอน ที่ผ้าห่ม และที่ระหว่างเครื่องใช้มีผ้าปูที่นอนเป็นต้นของหญิงนักร้องนั้น โดยประการที่นางไม่ทันรู้ตัว, ไปรยลงแม่ที่ตัวของนาง รวากะทำความเย้ยหยันเล่น,

อิตฺเต พาราณสีรณฺเณ อคฺคมฺเหสี เอกิสฺสา รณฺเณ นานฺนิกิตฺติยา อาฆาตํ พนฺธิตฺวา “ทุกฺขมฺสฺสา อุปฺปาเทสฺสามิ -อิตฺติ จินฺตฺตฺวา มหากจฺฉุลานิ อหฺราเปตฺวา ตํ นานฺนิกิตฺติ อตฺตโน สนฺตํ ปกฺโกสาเปตฺวา, ยถา สา น ชานาติ, เอวมฺสฺสา สยเน จ ปารุเปเน จ ปจฺจตฺตรณานํ อนุจเรสุ กจฺฉุลฺฉุลานิ ฐปาเปสิ, เกหิ กุรุมาเน วีย อสฺสา สรีเรปิ โอกิริ.

ทันใดนั้นเอง สรีระของหญิงนั้น ได้ฟูพองขึ้นเป็นตุ่มนูนน้อยตุ่มใหญ่.

ตฺขณฺณญฺเวย ตสฺสา สรีริ อุปฺปกุပ္ปกํ คณฺหาคณฺหาตํ อโหสิ.

นางเกาอยู่ ไปนอนบนที่นอน.

สา กณฺหาทฺวนฺตี คณฺหา สยเน นิปชฺชติ.

เมื่อนางถูกผงเต่าร้างกัดแม่บนที่นอนนั้น, เวทนาคล้ายงักเกิดขึ้นแล้ว.

ตฺตราปิสุสา กจฺฉุลฺฉุลานํ ชาทิยมานาย, ชฺรตฺรา เวทนา อุปฺปชฺชติ.

พระอัครมเหสีในกาลนั้นได้เป็นพระนางโรหิณี.

ตทา อคฺคมฺเหสี โรหิณี อโหสิ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว ตรัสว่า

“โรหิณี ก็กรรมนั้นที่เธอทำแล้วในกาลนั้น, ก็ความโกรธก็ดี ความริษยาที่ดี แม้มีประมาณเล็กน้อย ย่อมไม่ควรทำเลย” ดังนี้ แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

สตฺถา อิมํ อตฺตํ อหริตฺวา “โรหิณี ตทา ตยา เจตํ กมฺมํ กตํ, อปฺมตฺตโกปิ หิ โกโธ वा อิสฺสา वा กาทุนํ ยุตฺตฺรฺฐปาเยว -อิตฺติ วตฺวา อิมํ คาลมาห

๑ เต่าร้าง เต่าร้าง แปลว่า หมามุ่ยใหญ่ ก็มี.

“บุคคลพึงละความโกรธ, สละความถือตัว, ล่วงสังโยชน์ทั้งสิ้นได้,
ทุกข์ทั้งหลายย่อมไม่ตกต้องบุคคลนั้น ผู้ไม่ข้องในนามรูป
ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล.”

“โกธ ชเห, วิปฺพชเหยฺย มานํ,
สโยชนํ สพฺพมตฺติกเมยฺย,
ตํ นามรูปสมฺมิสซชฺชมานํ,
อภิญฺจนํ นานุตฺปนตฺติ ทุกฺขา -อิตฺติ.

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โกธ ความว่า พึงละความโกรธทุกๆ อาการก็ดี มานะ ๔ อย่างก็ดี.

ตตล “โกธ -อิตฺติ: สพฺพการปฺปโกธํ นววิธิปฺปมานํ ชเหยฺย.

บทว่า สโยชนํ ความว่า พึงล่วงสังโยชน์หมดทั้ง ๑๐ อย่าง มีกามราคสังโยชน์เป็นต้น.

สโยชนํ -อิตฺติ: กามราคสโยชนาทิกํ ทสฺวิธิปฺป สพฺพ สโยชนํ อตฺติกเมยฺย.

บทว่า อสชฺชมานํ ความว่า ไม่ข้องอยู่.

อสชฺชมานํ -อิตฺติ: อลคฺคมานํ.

อธิบายว่า ก็ผู้ใดยึดถือนามรูปโดยนัยว่า “รูปของเรา, เวทนาของเรา เป็นต้น และเมื่อนามรูปนั้นแตกไป ย่อมเศร้าโศก เตื่อตร้อน;
ผู้นี้ชื่อว่าข้องอยู่ในนามรูป; ส่วนผู้ไม่ยึดถืออย่างนั้น ชื่อว่าไม่ข้อง;

โย ติ “มม รูปํ, มม เวทนาติอาทิตฺวา นเยน นามรูปํ คณฺหาติ, ตสมฺมิจฺจ ภิชฺชมานเณ, โสจติ วิหฺญญฺติ; อโย นามรูปสมฺมิ สชฺชติ นาม;
เอวํ อคฺคณฺหนโต ปน น สชฺชติ นาม;

ขึ้นชื่อว่าทุกข์ทั้งหลาย ย่อมไม่ตกต้องบุคคลนั้น ผู้ไม่ข้องอยู่อย่างนั้น ผู้ที่ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล เพราะไม่มีรากะเป็นต้น.

ตํ ปุคฺคํ เอวํ อสชฺชมานํ ราคาทินิ อภาเวน อภิญฺจนํ ทุกฺขา นาม นานุตฺปนตฺติ -อิตฺติ อตฺถโถ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรหัตผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

เทศนาวสานเณ พฺพ โสตาปัตติผลาทินิ ปาปุณฺสีสุ.

แม้พระนางโรหิณี ก็ดำรงอยู่แล้วในโสดาปัตติผล.

โรหิณีปิ โสตาปัตติผล ปตฺติภฺรฺวตี.

สรีระของพระนางได้มีวรรณะดุจทองคำ ในขณะนั่นเอง.

ตํขณฺเวยสฺสา สรีริ สุวณฺณวณฺณํ อโหสิ.

[เทพบุตรแย่งนางเทพธิดาโรหิณี]

พระนางจุติจากอัฐภาพนั้นแล้ว เกิดในระหว่างเขตแดนของเทพบุตร ๔ องค์ ในภพดาวดึงส์ ได้เป็นผู้นำเลื่อมใส
ถึงความเป็นผู้มีรูปร่างงามเลิศ.

สา ตโต จุตฺวา ตาวตีสฺสวเน จตฺตุนํ เทวปุตฺตานํ สิมฺนตฺเร นิพฺพตฺติตฺวา ปาสาทิกา รูปโสภคคฺปตฺตา อโหสิ.

เทพบุตรทั้ง ๔ องค์เห็นนางแล้ว เป็นผู้เกิดความสเนหา วิวาทกันว่า “นางเกิดภายในแดนของเรา, นางเกิดภายในแดนของเรา”
ไปสู่สำนักของท้าวสักกเทวราช กราบทูลว่า

“ข้าแต่เทพเจ้า ข้าพระองค์ ทั้ง ๔ เกิดคดีขึ้น เพราะอาศัยเทพธิดานี้, ขอพระองค์ทรงวินิจฉัยคดีนั้น.”

จตุตถารปี **เทวบุตร** ต่ ทิสวา อุปปन्नสเนหา หุตวา “มม สีมา ยอนโต นิพพตฺตา, มม สีมา ยอนโต นิพพตฺตา -อิตฺติ วิวาทนา
สกกสฺส เทวธมฺมฺย สนตฺติ กฺคนฺตฺวา “เทว อิมํ โน นิสฺสาย **อญฺญ** อุปปन्नโน, ตํ วินิจฺฉินถ -อิตฺติ” อาหํสู.

แม้ท้าวสักกะ แต่พอได้ทรงเห็นพระนาง ก็เป็นผู้เกิดความสเนหา ตรัสอย่างนี้ว่า

“จำเดิมแต่กาลที่พวกท่านเห็นเทพธิดานี้แล้ว จิตเกิดขึ้นอย่างไร?”

สกกปิ ต่ โอลฺลเกตฺตฺวา อุปปन्नสเนเห หุตฺวา เอวมาห “อิมาย โว ทิฏฐกฺกาลโต ปฏฺฐาย กถํ **จิตฺตานิ** อุปปन्नานิ -อิตฺติ;

ลำดับนั้น เทพบุตรองค์หนึ่ง กราบทูลว่า “จิตของข้าพระองค์ เกิดขึ้น ดุจกลองในคราวสงครามก่อน ไม่อาจจะสงบลงได้เลย.”

อญฺญ อาห “มม ตาว อุปปन्नํ **จิตฺตํ** สงคามภริ วิย สนนฺนีสํทํ นาสกฺขิ -อิตฺติ.

องค์ที่ ๒. จิตของข้าพระองค์ [เกิดขึ้น] เหมือนแม่น้ำตกลูกจากภูเขา ย่อมเป็นไปเร็วพลันทีเดียว.

หุตฺโย “มม **จิตฺตํ** ปพฺพตฺนํ วิย สีมํ ปวตฺตติเยว -อิตฺติ.

องค์ที่ ๓. จำเดิมแต่กาลที่ข้าพระองค์เห็นนางนี้แล้ว ตาทั้ง ๒ ถลนออกแล้ว ดุจตาของปู.

ตฺติโย “มม อิมิสฺสา ทิฏฐกฺกาลโต ปฏฺฐาย กทฺกฏกฺสฺส วิย **อกฺขิณิ** นิกฺขมฺมึสู -อิตฺติ.

องค์ที่ ๔. จิตของข้าพระองค์ ประดุจธงที่เขายกขึ้นบนเจดีย์ ไม่สามารถจะดำรงนิ่งอยู่ได้.

จตุตฺถโ “มม **จิตฺตํ** เจตฺตเย อุสฺสาปิตฺตฺตฺส วิย นิจฺฉลํ ฐาตุํ นาสกฺขิ -อิตฺติ.

ครั้งนั้น ท้าวสักกะ ตรัสกะเทพบุตรทั้ง ๔ นั้นว่า “พ่อทั้งหลาย จิตของพวกท่านยังพอมข่มได้ก่อน;
ส่วนเรา เมื่อได้เทพธิดานี้ จึงจักเป็นอยู่, เมื่อเราไม่ได้ จักต้องตาย.”

อถ เน **สกก** อาห “ตาทา ตุมหากํ ตาว **จิตฺตานิ** ปสฺยหฺรฺพานิ; **อหํ** ปน อิมํ ลภนฺโต ชีวิสฺสามิ, อลภนฺตฺสฺส เม **มรณํ** ภวิสฺสติ -อิตฺติ.

พวกเทพบุตร จึงทูลว่า “ข้าแต่ महाराज พวกข้าพระองค์ไม่มีความต้องการด้วยความตายของพระองค์”

แล้วต่างสละเทพธิดานั้นถวายท้าวสักกะแล้วหลีกไป.

เทวบุตร “มหาราจ ตุมหากํ มรณน **อตฺถ** นตฺถิ -อิตฺติ ตํ สกกสฺส วิสฺสขฺเขตฺตฺวา ปกฺกมฺมึสู.

เทพธิดานั้น ได้เป็นที่รัก ที่พอพระหฤทัยของท้าวสักกะ.

สา สกกสฺส ปิยา อโหสิ มนาปา.

เมื่อนางกราบทูลว่า “หม่อมฉันจะไปสู่สนามเล่นชื่อนั้น”, ท้าวสักกะก็ไม่สามารถจะทรงขัดค้านางได้เลย ดังนี้แล.

“อสุกกัฬิ นาม คจฺฉาม -อิตฺติ วุตฺเต, **สกก** ตฺสฺสา วจฺนํ ปฏฺกฺขิปีตุํ นาสกฺขิเยว -อิตฺติ.

เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี จบ.

โรหิณีขตฺติยภณฺญาตฺตุ.

๑ ส. ย. พุทฺธานานิ.

๒ ส. ย. ปจฺฉินฺทถ -อิตฺติ. ม. วินิจฺฉถ -อิตฺติ.

๒. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

๒. อัญญาภิกษุขุตถ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่อศคคาพเวเจตีย์ ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง^๑ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โย เว อุปปติตฺ โกะ” เป็นต้น.

“โย เว อุปปติตฺ โกะ - อติ อิมํ ธรรมเทศนํ สตถา อศคคาพเว เจตียะ วิหรนโต อัญญาภิกษุ อารพฺภ กเถสิ.

[ภิกษุตัดต้นไม้ที่เทวดาอยู่]

ความพิสดารว่า เมื่อพระศาสดาทรงอนุญาตเสนาสนะแก่ภิกษุสงฆ์แล้ว,^๒ (และ) เมื่อเสนาสนะทั้งหลาย อันคฤหัสถ์ทั้งหลายมีเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์เป็นต้น กำลังให้สร้าง, ภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่ง สร้างเสนาสนะของตนอยู่ เห็นต้นไม้ที่พอใจต้นหนึ่งแล้ว เริ่มจะตัด.

สตถารา ทิ ภิกษุสงฆสฺส เสนาสนเณ อญญาเต, ราชคหเสฏฐิอาทิตฺติ เสนาสนเณสุ การิยามาเนสุ, เอโก อาฬวีโก ภิกษุ อตฺตโน เสนาสนํ กโรนโต เอกํ มนาปํ รุกขํ ทิสฺวา ฉินฺทิตฺถ อารภี.

ก็เทพดามีลูกอ่อนองค์หนึ่งเกิดที่ต้นไม้ต้นนั้น อุ่มบุตรด้วยสะเอวยืนอ่อนนอนว่า “พระคุณเจ้า ขอท่านอย่าตัดวิมานของข้าพเจ้าเลย, ข้าพเจ้าไม่มีที่อยู่ ไม่อาจอุ่มบุตรเที่ยวเร่ร่อนไปได้.”

ตตฺถ ปน นิพพตฺตา เอกา ตฺรณฺพตฺตา เทวดา ปุตฺตํ องฺเณนาทาย ฐิตา ยาจิ
“มา เม สามิ วิมานํ ฉินฺท, น สกฺขิสฺสามิ ปุตฺตํ อาทาย อนาวาสา วิจฺริตฺถ - อติ.

ภิกษุนั้น คิดว่า “เราจักไม่ได้ต้นไม้เช่นนี้ในที่อื่น” จึงไม่เอื้อเพื่อคำพูดของเทพดานั้น.

โส “อหํ อญญาตฺถ อิทิสฺส รุกขํ น ลภิสฺสามิ - อติ ตสฺสา วจฺนํ อนาทยิ.

เทพดา คิดว่า “ภิกษุนี้ เห็นเด็กนี้แล้ว จักงดเป็นแท้” จึงวางบุตรไว้บนกิ่งไม้.

สา “อิมํ ตาว ทารกํ โอลฺลเกตฺวา โอรมิสฺสติ - อติ ปุตฺตํ รุกฺขสาขาย เปสิ.

ฝ่ายภิกษุนั้น ไม่อาจจะยังขวานที่ตนเงื้อขึ้นแล้วได้ จึงตัดแขนทารกขาดแล้ว.

โสปี ภิกษุ อุกฺขิตตฺมรสุํ สฺนฺธาเรตฺถ อสกฺโกนฺโต ทารกสฺส พาหุํ ฉินฺทิตฺถ.

๑ น่าจะปรารภเทพดา เพราะเป็นเรื่องของเทพดาได้ทำและเข้าเฝ้าเอง.

๒ ก่อนอนุญาตเสนาสนะ ผู้บวชแล้วต้องอยู่โคนไม้หรือถ้าเขา.

| เทพดา เกิดความโกรธมีกำลัง ยกมือทั้ง ๒ ขึ้นด้วยเจตนาว่า “จะฟาดภิกษุรูปนั้นให้ตาย”

แต่พลันคิดได้อย่างนี้ว่า “ภิกษุนี้เป็นผู้มีศีล, ถ้าเราจักฆ่าภิกษุนี้เสีย, ก็จักเป็นผู้ไปนรก;

แม้เทพดาที่เหลือ ได้พบภิกษุตัดต้นไม้ของตน จักถือเราเป็นประมาณบ้างว่า

‘เทพดาองค์ไหนฆ่าภิกษุเสีย ก็อย่างนี้เหมือนกัน ‘แล้วจักฆ่าภิกษุทั้งหลายเสีย;

| เทวดา อุปบนพลาโวกธา “ปหริตวา น มาเรสสามิ -อิติ อุโภ หตเถ อุกชิปีตวา เวนนตวา จินตลสิ

“อัย ภิกษุ สีลวา, สจหา อิม มาเรสสามิ, นริยคามินี ภวิสสามิ:

เสสเทวดาปิ อตตโน รุกขิ ฉินนตเต ภิกษุ ทิสวา ‘อสุกเทวดาย เวนนนาม มาริโต ภิกษุติ มปี ปมาณิ กตวา ภิกษุ มาเรสสนติ -อิติ”;

ก็ภิกษุนี้มีเจ้าของ, เราจักต้องบอกกล่าวเธอแก่เจ้าของทีเดียว.” ลมมือที่ยกขึ้นแล้ว

ร้องให้ไปสู่สำนักของพระศาสดา ถวายบังคมแล้วยืน ณ ส่วนข้างหนึ่ง. |

อยยจ สสสามโก [ภิกษุ], สามิกสเสว น กเสสสามิ -อิติ อุกชิตเต หตเถ อปนตวา

โรทมนานา สตุ สนตีกิ คนตวา วนทิตวา เอกมนต อฏฐาสิ. |

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะเธอว่า “ทำไมหรือ? เทพดา”

อถ น สตุตา “ก็ เทเวเต -อิติ อาห.

เขาทูลว่า “พระเจ้าข้า สวากของพระองค์แหละ ทำกรรมชื่อนี้,

แม้ข้าพระองค์ ก็ใครจะฆ่าเธอ แต่คิดข้อชื่อนี้ได้ จึงไม่ฆ่า แล้วรีบมาที่นี้เทียว” ดังนี้แล้ว กราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมดโดยพิสดาร.

สา “ภนเต ตุมหากเมว สวากน อิทิ นาม กต, อหปี ต มาเรตูกามา หุตวา อิทิ นาม จินตตวา อมาเรตวาว อิธาคตา -อิติ

สพพนต ปวตตี วิตถารโต อารโจะสิ.

พระศาสดา ทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัสว่า “ถูกแล้วๆ เทพดา,

เธอข่มความโกรธที่เกิดขึ้นอย่างนั้นไว้อยู่ เหมือนห้ามรถกำลังหมุนไว้ได้ ชื่อว่าทำความดีแล้ว” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคานานี้ว่า

สตุตา ต สุตวา “สาธู สาธู เทเวเต, สาธู เต กตเ อเว อุปบนนิ โกรสิ ภนต รถิ วิย นิคคยหมานาย -อิติ วตวา อิม คาถมาห

“ผู้ใดแล พึงสะกดความโกรธที่พลุ่งขึ้น เหมือนคนห้ามรถที่กำลังแล่นไปได้,
เราเรียกผู้นั้นว่า ‘สารถิ’, ส่วนคนนอกนี้เป็นเพียงผู้ถือเชือก.”

“โย เว อุปปตติ โกธิ

รถิ ภนตว ชาเรย,

ตมหิ สารถิ พฐุมิ,

รสุมิคคาโห อิตโร ชโน -อิติ.

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุปปตติ ได้แก้ ที่เกิดขึ้นแล้ว.

ตตถ “อุปปตติ -อิติ: อุปบนนิ.

สองบพว่า รุณั..... ความว่า เหมือนอย่างนายสารถิผู้ฉลาด ห้ามรถที่แล่นอยู่โดยกำลังเร็ว หยุดไว้ได้ตามต้องการ ซื่อฉันท; บุคคลใด พึงสะกด คืออาจข่มความโกรธที่เกิดขึ้นไว้ได้ ก็ฉันทนั้น.

รุณั ษณั - อติ: ยถา นาม เจโก สารถิ อติเวเคน ชาวนตฺ รุณั นิคคณหิตวา ยถิจจกั เปสิ; เอว โย บุคคล อุปปนนั โกรธั ชาเรย นิคคณหิตุ สกโกติ.

บพว่า ตมหนั ความว่า เราเรียกบุคคลนั้นว่า สารถิ.

ตมหนั - อติ: ตั อหิ สารถิ พุริมิ.

สองบพว่า อติโร ชโน ความว่า

ส่วนชนนอกนี้ คือสารถิรชของอิสรชนมีพระราชและอุปราชเป็นต้น ย่อมชื่อว่าเป็นเพียงผู้ถือเชือก หาใช่สารถิชั้นเยี่ยมไม่.

อติโร ชโน - อติ: อติโร ปน ราชอุปราชาทินั รชสารถิ ชโน รสมิคคาโท นาม โหติ น อุตตมสารถิ - อติ.

ในกาลจบเทศนา เทพดาดำรงอยู่ในไสตาปัตติผล.

เทศนาสาเน เทวดา ไสตาปัตติผล ปติภูริหิ.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

สมปตตปริสายปิ สาคถิกา เทศนา อโหสิ - อติ.

ฝ่ายเทพดา แม้เป็นพระโสดาบัน ก็ยังยืนร้องให้อยู่.

เทวดา ปน ไสตาปนนา หุตวาปิ โรทมานา อภูริสาสิ.

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสถามเธอว่า “ทำไมหรือ เทพดา?”

เมื่อเทพดาทูลว่า “พระเจ้าข้า วิมานของข้าพระองค์ ฉิบหายเสียแล้ว, บัดนี้ ข้าพระองค์จักทำอย่างไร?” จึงตรัสว่า

“อย่าเลย เทพดา, ท่านอย่าคิด, เราจักให้วิมานแก่ท่าน” แล้วทรงชี้ต้นไม้ต้นหนึ่ง ซึ่งเทพดาจู่ดีไปเมื่อวันก่อน

ใกล้กับพระคันธกุฎี ในพระเชตวัน ตรัสว่า “ต้นไม้โน้นในโอกาสโน้นว่าง, เธอจงเข้าสถิต ณ ต้นไม้นั้นเถิด.”

อถ นั สตา “ก็ เทเวเต - อติ ปุจฉิตวา, “ภนเต วิมาน เม นภูริ, อิทานิ ก็ กริสสามิ - อติ วุตเต

“อล เทเวเต, มา จินตยิ, อหนเต วิมานั ทสสามิ - อติ เชตวันเน คนธกุฎีสมีเป ปุริมทิวเส จุตเทเวตฺ เอกั รุกขั อปทิสนโต

“อสุกสมิ โอกาส อสุโก รุกข วิวิตโต, ตตถ อุปคจฉาติ อาห.

เทพดานั้นเข้าสถิตที่ต้นไม้แล้ว.

สา ตตถ อุปคณฉิ.

ตั้งแต่นั้น แม่เทพดาที่ทรงศักดิ์ใหญ่ ทราบว่า “วิมานของเทพดานี้ อันพระพุทธรเจ้าประทาน” ก็ไม่อาจมาทำให้วิมานนั้นหวั่นไหวได้.

ตโต ปภูริยา “พุททตติย อิมิสสา วิมาน - อติ มเสสกา เทวดาปิ อาคนตวา ตั จาเลตุ นาสกขิส:

พระศาสดา ทรงทำเรื่องนั้นให้เป็นเหตุเกิดขึ้นแล้ว ทรงบัญญัติภูตคามสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้แล.

สตา ตั อตตุปตติ กตวา ภิกขุณั ภูตคามสิกขาบทั ปณญเปสิ - อติ.

เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง จบ.

อณฺฏตรภิกขุวตถ.

๓. เรื่องอุตตราอุบาสิกา

๓. อุตตราอุบาสิกาวตฺถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงทำภักติกิจในเรือนของนางอุตตราแล้ว ทรงปรารภอุบาสิกาชื่ออุตตรา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อกโกเรน ชินะ โกรธ” เป็นต้น.

“อกโกเรน ชินะ โกรธ -อิตติ อิมม ธรรมเทศนํ สุตถา เวฬุวันะ วิหรนโต อุตตราเย เคเห กตภตตักกัจโจ อุตฺตรํ อุปาสิกํ อารพฺภ กเถสิ.

[นายปุณณะยากจนต้องรับจ้างสุมนเศรษฐี]

อนุพพุทิกถา ในเรื่องอุตตราอุบาสิกานั้น ดังต่อไปนี้

ตฺตรายํ อนุพพุทิกถา:

ได้ยินว่า คนขัดสน ชื่อปุณณะ อาศัยสุมนเศรษฐี รับจ้างเลี้ยงชีพอยู่ในกรุงราชคฤห์.

ราชคเท กิร สุมนเสฏฺฐี นิสสาย ปุณฺโณ นาม ทลิตฺโต ภาติ กตฺวา ชิวติ.

ในเรือน (ของเขา) มีคน ๒ คนเท่านั้น คือ ภรรยาของเขา ๑ ธิดาชื่อนางอุตตรา ๑.

“ตสฺส ภริยา จ อุตตรา นาม จ ธิดา -อิตติ เทวเยว เคเห มานุสกา.

ต่อมาวันหนึ่ง พวกราชบุรุษทำการโฆษณาในกรุงราชคฤห์ว่า “ชาวพระนครพึงเล่นนักษัตรกันตลอด ๗ วัน.”

อเถกทิวสํ “สตฺตาทํ นกฺขตฺตํ กิฬิตฺตํ -อิตติ ราชคเท โฆสนํ กรีสฺสุ.

สุมนเศรษฐี ได้ยินคำโฆษณานั้นแล้ว จึงเรียกนายปุณณะผู้มาแต่เช้าตรู่กล่าวว่า

“พ่อ ปรีชนของฉันทน์ ประสงค์จะเล่นนักษัตรกัน, แกจักเล่นนักษัตร (กะเขา) หรือ หรือว่าจักทำการรับจ้างเล่า?”

ตํ สุตฺวา สุมนเสฏฺฐี ปาโถว อาคตํ ปุณฺณํ อามนเตตฺวา

“ตาท อมหากํ ปรีชน นกฺขตฺตํ กิฬิตฺตํ, ตฺว กิ นกฺขตฺตํ กิฬิสฺสสิ อุทาหุ ภาติ กรีสฺสสิ -อิตติ อาท.

นายปุณณะ. นาย ชื่อว่าการเล่นนักษัตร ย่อมเป็นของพวกท่านผู้มีทรัพย์,
ก็ในเรือนของผมนั้น แม้ข้าวสารจะต้มข้าวต้ม เพื่อรับประทานในวันพรุ่งนี้ก็ไม่มี,
ผมนจะต้องการอะไรด้วยนักษัตรเล่า? ผมเมื่อได้โค ก็จักไปไถนา.

“สามิ นกฺขตฺตํ กิฬินน นาม สธฺนํ โหติ, มม ปน เคเห สฺวาตฺตนาเย ยาคฺคณฺทุลปิ นตฺถิ, กิ เม นกฺขตฺเตน, โคเณ ลภฺนโต กสิตุํ คมิสฺสามิ -อิตติ.

สุมนเศรษฐี. ถ้าเช่นนั้น แกจงรับโคไปเถิด.

“เตนหิ โคเณ คณฺหสฺสุ -อิตติ.

เขารับโคตัวทรงกำลังและไถแล้ว พุดกะภรรยาว่า “นางผู้เจริญ ชาวนครเล่นนักษัตรกัน,

ฉันทจักต้องไปทำการรับจ้าง เพราะความที่เราเป็นคนจน, วันนี้ เจ้าพึงต้มผักสัก ๒ เถ่า แล้วนำภัตไปให้เราก่อน” แล้วจึงได้ไปนา.

โส พลวโคเณ จ นนฺทลลยจ คเหตฺวา “ภทฺเท นาครา นกฺขตฺตํ กิฬินติ, อห ทลิตฺตตาย ภาติ กาคูํ คมิสฺสามิ,

มยฺหิปี ตาว อชฺช ทฺวิคฺคณฺํ นีวปํ ปจิตฺวา ภาตฺตํ อาทเรยฺยาสี -อิตติ ภริยํ วตฺวา เขตฺตํ อคฺมาสิ.

[พระสารีบุตรเถระไปสงเคราะห์นายปุณณะ]

ในกาลนั้น พระสารีบุตรเถระ เข้านิโรธสมาบัติตลอด ๗ วันแล้ว ในวันนั้น ออกแล้ว ตรวจดูว่า “วันนี้ เราควรจะทำ ความสงเคราะห์แก่ใครหนอแล?” เห็นนายปุณณะ ซึ่งเข้าไปในภายในชายคือญาณของตนแล้ว จึงตรวจดูว่า “นายปุณณะนี้ มีศรัทธาหรือหนอ? เขาจักอาจทำ ความสงเคราะห์แก่เราหรือไม่? ทราบความที่เขา มีศรัทธา มีความสามารถ จะทำการสงเคราะห์ได้ และเขาจะได้รับสมบัติใหญ่ เพราะบุญนั้นเป็นปัจจัยแล้ว จึงถือบาตรและจีวรไปยังที่ โถนาของเขา ได้ยื่นแลดูพุ่มไม้พุ่มหนึ่งที่ริมบ่อ.

ตथा สารีบุตรเถโร สุตตาทิ นิโรธสมาปโน ตตฺวิสํ วุญฺญา ย “กสฺส นุ โข อชฺช มया สงคฺหํ กาตุ วุญฺญาติ - อิติ โอลฺเกนโต ปุณฺณํ อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนโต ปวิญฺญํ ทิสฺวา “สทฺโธ นุ โข เอส, สกฺขิสฺสตี วา เม สงคฺหํ กาตุ - อิติ โอลฺเกนโต ตสฺส สทฺธภาวญฺจ สงคฺหํ กาตุ สมตฺถภาวญฺจ ตปฺปจฺจยา จสฺส มหาสมฺปตฺติปฏฺฐิลาภํ ญตฺวา ปตฺตจิวรมาทาย ตสฺส กสนฺนุญฺจํ คนฺตฺวา อาวาทฺตีเร เอกํ कुम्ภํ โอลฺเกนโต อญฺญาสิ.

นายปุณณะเห็นพระเถระแล้ว จึงวางใจ ไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว คิดว่า “พระเถระคงจักต้องการไม้สีฟัน” จึงได้ทำไม้สีฟันให้เป็นกบปียะถวาย.

ปุณฺโณ เถโร ทิสฺวา กสิ ฐฺเปตฺวา ปญฺจปฺปติญฺญิตฺเตน เถโร วฺนทิตฺวา “ทฺนตฺกญฺเฐน อตฺโถ ภาวิสฺสติ - อิติ ทฺนตฺกญฺเฐ กบฺปิยํ กตฺวา อทาสิ.

ลำดับนั้น พระเถระ ได้นำเอาบาตรและผ้ากรองน้ำออกมาให้เขา.

อถสฺส เถโร ปตฺตตฺถญฺจ ปริสฺสวานญฺจ นีหริตฺวา อทาสิ.

เขาคิดว่า “พระเถระจักมีความต้องการด้วยน้ำดื่ม” จึงถือเอาบาตรและผ้ากรองน้ำนั้นแล้ว ได้กรองน้ำดื่มถวาย.

โส “ปานีเยน อตฺโถ ภาวิสฺสติ - อิติ ตํ อาทาย ปานียํ ปริสฺสวาเวตฺวา อทาสิ.

พระเถระ คิดว่า “นายปุณณะนี้ อยู่เรือนหลังท้ายของชนเหล่าอื่น, ถ้าเราจักไปสู่ประตูเรือนของเขา, ภรรยาของนายปุณณะนี้จักไม่ได้เห็นเรา; เราจักต้องอยู่ ณ ที่นี้แหละ จนกว่าภรรยาของเขาจะเดินทางนำภัตมาให้เขา.”

เถโร จินฺตฺสิ “อัย ปเรสํ ปจฺฉิมเคเห วสฺตี, สจฺจสฺส เคหทฺวารํ คมฺิสฺสามิ, อิมสฺส ภริยา มํ ทญฺจํ น ลภิสฺสติ; ยาวสฺส ภตฺตํ อาทาย มคฺคํ ปฏฺฐิปชฺชตี, ตาว อีเรว ภาวิสฺสามิ - อิติ.

พระเถระได้ยั้งเวลาให้ล่วงไปเล็กน้อย ณ ที่นั่นเอง ทราบความที่ภรรยาของนายปุณณะนั้นขึ้นสู่ทางแล้ว จึงเดินมุ่งหน้าไปภายในพระนคร.

โส ตตฺถเวว โลกํ วิตฺตินาเมตฺวา ตสฺสา มคฺคารุฬฺหภาวํ ญตฺวา อนฺโตนคราภิมุโข ปายาสิ.

[ภรรยานายปุณณะถวายภัตแก่พระเถระ]

นางพบพระเถระในระหว่างทางแล้ว คิดว่า

“บางคราว เมื่อมีไทยธรรม, เราก็ไม่พบพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า, บางคราว เมื่อเราพบพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า, ไทยธรรมไม่มี, ก็วันนี้ เราได้พบพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแล้ว, ทั้งไทยธรรมก็มีอยู่; พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า จักทำความสงเคราะห์แก่เราหรือหนอแล?”

สา อนุตรามคเค เถรี ทิสวา จินตลีสี “อปเปกทา^๑ เทยยธมเม สติ, ออยย น ปสสามิ, อปเปกทา เม ออยย ปสสนุตติยา, **เทยยธมโม** น โหติ, อชช ปน **ออยโย** จ ทิฏฐุ^๒ **เทยยธมโม** จายิ^๓ อตถิ, กริสสติ นุ โข เม สงคหิ -อติ.

นางวางภาชนะใส่ภัตลงแล้ว ไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว กล่าวว่

“ท่านผู้เจริญ ขอพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าอย่าคิดว่า ‘ภัตนี้ เสร้าหมองหรือประณีต’ จงทำความสงเคราะห์แก่ทาสของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเถิด.”

สา ภตตภาชนิ โอตารตวา เถรี ปญจปตติฏฐิตน วนทิตวา “ภนเต ‘**อิหิ**’ ลูขิ วา ปณิต วาติ อจินตตวา ทาสสสโว สงคหิ กโรถ -อติ อาห.

พระเถระ น้อมบาตรเข้าไป, เมื่อนางเอามือข้างหนึ่งรองภาชนะ อีกข้างหนึ่งถวายภัตอยู่, เมื่อถวายภัตไปได้ครึ่งหนึ่ง, จึงเอามือปิดบาตรด้วยพูดว่า “พอแล้ว.”

เถโร ปตตติ อูปนาเมตวา, ตาย เอเกน หตถเณน ภาชนิ ธาเรตวา เอเกน หตถเณน ภตตติ ททมานาย, อุชฏมภตเต ทินเน, “**อลิ** -อติ หตถเณน ปตตติ ปิหิ.

นางกล่าวว่า “พระคุณเจ้า ส่วนเพียงส่วนเดียว ดิฉันไม่อาจทำให้เป็น ๒ ส่วนได้,

พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าไม่ต้องทำความสงเคราะห์แก่ทาสของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าในโลกนี้ จงทำความสงเคราะห์ในโลกเกิด, ดิฉันประสงค์จะถวายมิให้เหลือเศษเลย” ดังนี้แล้ว ก็ได้ใส่ภัตทั้งหมดลงในบาตรของพระเถระ แล้วทำความปรารถนาว่า “ดิฉันถึงเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเห็นแล้วนั้นแหละ.”

สา “ภนเต เอโกว **ปฏิวีส** น สกกา ทวิธา กาคู, ตุมหากิ ทาสสส อิลโลกสงคหิ อกตวา ปโรโลกสงคหิ กโรถ, นิรวเสสเมว ทาตุคามามหิ -อติ วตวา สพพิ เถรสส ปตเต ปตติฏฐเปตวา^๔ “ตุมเหหิ ทิฏฐธมมสเสว ภาคินิ อสสิ -อติ ปตถน อากสิ.

พระเถระ กล่าวว่า “จงสำเร็จอย่างนั้นเถิด” ยืนอยู่นั้นแหละ ทำอนุโมทนาแล้ว ได้นั่งทำภัตกิจ ณ ที่สะดวกด้วยน้ำแห่งหนึ่ง.

เถโร “เอว โหตุ -อติ วตวา ฐิตโกว อนุโมทน กตวา เอกสมิ อุทกผาสุกกุฎฐาเน นิสิติตวา ภตตกิจจ อากสิ.

ฝ่ายนาง กลับไปหาข้าวสารหุงเป็นภัตแล้ว.

สาปิ นินวตติตวา ตณทุเล ปริเยสิตวา ภตตติ ปจิ.

แม่นายปุณณะ โภที่ได้ประมาณครึ่งกรีส ไม่อาจทนความหิวได้ จึงปล่อยโค เข้าไปยังร่วมไปแห่งหนึ่ง นั่งคอยดูทางอยู่.

ปุณโณปิ อชฏมกรีสมตติ ฐานิ กสิตวา ชิมจจ สหิตู อสกโกนโต โคเณ วิสสชเชตวา เอกิ รุกชจฉายิ ปวิสิตวา มคค โอลเณโต นิสิติ.

๑ จ. (?)

๒ สี. ปตติฏฐาเปตวา.

ลำดับนั้น ภรรยาของเขาถือภัตเดินไป พอเห็น ก็คิดว่า

“เขาถูกความทิวปีบีบคั้น นั่งคอยดูเราอยู่แล้ว; ถ้าว่า เขาจักคุกคามเราว่า ‘เจ้าซักซ้าเหลือเกิน’ แล้วเอาด้ามปฏัก^๑ฟาดเรา, กรรมที่เราทำแล้ว จักเป็นของไร้ประโยชน์, เราจักต้องชิงบอกแก่เขาก่อนทีเดียว” ดังนี้แล้ว จึงกล่าวอย่างนี้ว่า

“นาย วันนี้ ท่านจงทำจิตให้ผ่องใส สักวันหนึ่งเถิด, อย่าได้ทำกรรมที่ดิฉันทำแล้วให้ไร้ประโยชน์, ก็ดิฉันนำภัตมาให้ท่านแต่เช้าตรู่ พบพระธรรมเสนาบดีในระหว่างทาง จึงถวายภัตของท่านแก่พระเถระนั้น แล้วไปหุงภัตมาใหม่, จงทำจิตให้เลื่อมใสเถิด นาย.”

อถสส ภริยา ภาตตี อาทาย คจฺจมานา ตํ ทิสฺวา “เอสฺส ชิฆฺจฉาย ปิฬิโต มํ โอลเณโต นิสฺสิโน:

สเจ มํ ‘อติวีย เต จิรายิตนฺติ ตชเชตฺวา ปโตทยภูฏฺฐิยา ปหริสฺสตี, มยา กตมมฺ นิริตถกํ ภาวิสฺสตี, ปฏิกฺกเจวสฺส อาโรเจสฺสามิ -อิตฺติ จินฺเตตฺวา เอวมาห ‘สามี อชฺเชกทิวสํ จิตฺตํ ปสาเทหิ, มา มยา กตมมฺ นิริตถกํ อกาสิ;

อหํ ทิ ปาโตว เต ภาตตี อาทรนฺตี อนฺตรามคฺเค ธมฺมเสนาปตี ทิสฺวา ตว ภาตตี ตสฺส ทตฺวา ปุณฺ คนฺตฺวา ภาตตี ปจิตฺวา อาคตา, ปสาเทหิ สามี จิตฺตํ -อิตฺติ.

เขากล่าวว่า “เจ้าพูดอะไร? นางผู้เจริญ” ได้สดับเรื่องนั้นซ้ำอีกแล้ว จึงพูดว่า

“นางผู้เจริญ เจ้าถวายภัตของเราแก่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ทำความดีแล้วเทียว, เช้าตรู่วันนี้ แม้เราก็ได้ถวายไม้สีฟัน และน้ำบ้วนปากแก่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแล้ว” มีใจเลื่อมใสเปลितเปลลินถ้อยคำนั้นแล้ว เป็นผู้มีความอ่อนเพลีย เพราะได้ภัตในเวลาสาย พาดศีรษะบนตักของภรยานั้นแล้วก็กลับไป.

โส “กึ วเทสิ ภาเท -อิตฺติ ปุจฺจิตฺวา ปุณฺ ตมตถํ สุตฺวา “ภาเท สฺวธฺ วต เต กตํ มม ภาตตี อยฺยสฺส ทพฺมานาย, มยาปิสฺส อชฺช ปาโตว ทนฺตมฺภูฏฺฐยฺจ มุชฺเชทกฺกยฺจ ทินฺนํ -อิตฺติ ปสนฺนมานโส ตํ วจฺนํ อภินฺนทิตฺวา อุสฺสุเร ลพฺธภตฺตตาย กิลนฺตกาโย ตสฺสา องเก สีสํ กตฺวา นิทฺทํ โอกกมิ.

[ทานของ ๒ สามีภรรยาอำนวยผลในวันนั้น]

ครั้งนั้น ที่ที่เขาได้ไว้แต่เช้าตรู่ ได้เป็นทองคำเนื้อสุกทั้งหมดจนกระทั่งฝุ่นละอองดิน ตั้งอยู่ตรงตามดุกองดอกกัณณการ์, อถสส ปาโตว กสิตฺถุฏฺฐานํ ปสฺสุจฺจนฺณํ อุปาทาย สพฺพํ รตฺตสฺวณฺณํ กณฺนิการปุพฺพราสิ วีย โสภมานํ อฏฺฐาสี.

เขาตื่นขึ้น แลเห็นแล้ว จึงพูดกะภรรยาว่า

“นางผู้เจริญ ที่ที่ฉันได้ไว้แล้วนั้น ปรากฏแก่ฉันเป็นทองคำทั้งหมด, เพราะฉันได้ภัตสายเกินไป ตาจะหายไปกระมังหนอ?”

โส ปพฺพุโส โอลเเกตฺวา ภริยามาห

“ภาเท เอตํ กสิตฺถุฏฺฐานํ สพฺพํ มม สฺวณฺณํ หุตฺวา ปญฺญาติ, กิณฺนุ โข เม อติอุสฺสุเร ลพฺธภตฺตตาย อุกฺขินิ ฆมฺนฺติ -อิตฺติ.

แม้ภรรยาของเขา ก็รับรองว่า “ที่นั่น ก็ย่อมปรากฏแม้แก่ดิฉันอย่างนั้นเหมือนกัน.”

[สาปิ] “มยฺหิปี เอวเมว ปญฺญาติ -อิตฺติ.

๑ ปฏัก ประดัก ไม้ท่อนกลมยาวคล้ายตะพดที่ฝั่งเหล็กแหลมข้างปลาย ใช้แทงสัตว์พาหนะเช่นวัวควายเพื่อบังคับให้ทำตามที่ต้องการ.

เขาลุกขึ้น ไปในที่นั้น จับก้อนหนึ่งตีทิ้งจนไกลแล้ว ทราบว่าเป็นทองคำ จึงคิดว่า

“โอ! ทานที่เราถวายแก่พระผู้เป็นเจ้าธรรมเสนาบดี แสดงผลในวันนี้เอง, ก็เราไม่อาจที่จะช้อนทรัพย์ประมาณเท่านี้ไว้ใช้สอยได้”

จึงเอาทองคำใส่เต็มถาดข้าวที่ภรรยานำมาแล้ว ได้ไปสุ่ราชตระกูล มีโอกาสอันพระราชพาพระราชทานแล้ว

จึงเข้าไปถวายบังคมพระราชพา, เมื่อพระองค์ตรัสว่า “อะไร? พ่อ” จึงกราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทวราช

ที่ที่ข้าพระองค์เฝ้าแล้วในวันนี้ทั้งหมด เป็นที่เต็มไปด้วยทองคำทั้งนั้นตั้งอยู่แล้ว, พระองค์ควรจะรับสั่งให้ชนทองคำมาไว้.”

โส อัญญา ตตถ คนตวา เอก ปิณฺฑิ คเหตวา นงคฺลสิเส ปหริตวา สุวณฺณภาว ญุตวา

“โอโห อยยสฺส ธมฺมเสนาปติสฺส ทินฺนทานน อชเชว วิปาโก ทสฺสีโต, น โข ปน สกกา เอตตํ ฌนํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ปริภุญฺชิตฺุ -อิตฺติ

ภริยาย อารกํ ภาตฺตปาตี สุวณฺณสฺส ปุเรตฺวา ราชกฺลํ คนตวา รณฺญา กโตกาโส ปวิสิตฺวา ราชานํ อภิวาเทตฺวา, “กํ ตาต -อิตฺติ วุตฺเต,

“เทว อชฺช มยา กสิตฺถฐานํ สพฺพํ สุวณฺณภริตฺเมว หุตฺวา จิตฺตํ, สุวณฺณํ อหฺราเปตฺุ วฏฺฏติ -อิตฺติ.

พระราชพา. ท่านเป็นใคร?

“โกสิ ตฺวํ -อิตฺติ.

นายปุลณะ. ข้าพระองค์ชื่อปุลณะ.

“ปุลฺโล นามาหิ -อิตฺติ.

พระราชพา. ก็วันนี้ ท่านทำอะไรเล่า?

“กํ ปน เต อชฺช กตํ -อิตฺติ.

นายปุลณะ. เช้าตรู่วันนี้ ข้าพระองค์ได้ถวายไม้สีฟันและน้ำบ้วนปากแก่พระธรรมเสนาบดี,

ส่วนภรรยาของข้าพระองค์ ได้ถวายภัตที่เขานำมาให้ข้าพระองค์แก่พระธรรมเสนาบดีนั้นเหมือนกัน.

“ธมฺมเสนาปติสฺส เม อชฺช ปาโตว ทนตฺถกฺกุญฺญจ มุโขทกฺกฺจ ทินฺนํ, ภริยายปิ เม มยฺหิ อหฺรณฺภตฺติ ตสฺเสว ทินฺนํ -อิตฺติ.

พระราชพา ทรงสดับคำนั้นแล้วตรัสว่า “พ่อผู้เจริญ ได้ยินว่า ทานที่ท่านถวายพระธรรมเสนาบดี แสดงวิบากในวันนี้เอง”

แล้วตรัสถามว่า “พ่อ เราจะทำอย่างไร?”

ตี สุตฺวา ราชฯ “อชฺเชว กิร โภ ธมฺมเสนาปติสฺส ทินฺนทานน วิปาโก ทสฺสีโต -อิตฺติ วตฺวา “ตาต กํ กโรมิ -อิตฺติ ปุจฺฉิ.

นายปุลณะ. ขอพระองค์จงส่งเกวียนไปหลายๆ พัน ให้นำทองคำมาเถิด.

“พฺพุนิ สกฺกฺสทสฺसानิ ปหิณฺตีตฺวา สุวณฺณํ อหฺราเปถ -อิตฺติ.

พระราชพาทรงส่งเกวียนทั้งหลายไปแล้ว.

ราชา สกฺกฺวานิ ปหิณฺตี.

เมื่อพวกราชบุรุษพูดว่า “เป็นของพระราชพา” ถือเอาอยู่, ทองคำที่เขาถือเอาแล้วๆ ย่อมเป็นดินอย่างเดิม.

ราชบุริเสสสุ “รณฺโณ สนตํ -อิตฺติ คณฺหนเตสฺสุ, คหิตฺคคหิตํ มตฺติกา วโหติ.

พวกเขาไปทูลพระราชพา อันพระองค์ตรัสถามว่า “ก็พวกเจ้าพูดว่าอะไร? จึงถือเอา”

จึงทูลว่า “พูดว่า ‘เป็นพระราชทรัพย์ของพระองค์.’”

เต คนตฺวา รณฺโณ อโรเจตฺวา “ตฺมเหติ กิณฺตี วตฺวา คหิตํ -อิตฺติ ปุจฺฉฺวา “ตฺมหากํ สนตํ -อิตฺติ อหฺสฺสุ.

พระราชชา. ทาใช้ทรัพย์ของเราไม่, พวกเจ้าจงไป, จงพูดว่า ‘เป็นทรัพย์ของนายปุณณะ’ ถือเอาเถิด.
“น มยห์ [ตาตา] สนตภ, คจฉฉ, ‘ปุณณสส สนตกนติ วตวา คณทถ -อติ.

พวกเขาทำอย่างนั้น.

เต ตถา กรีส.

ทองคำที่เขาถือแล้วๆ ได้เป็นทองคำแท้.

คหิตคคหิต สุวณณเมว อโหสิ.

พวกเขาจึงขนทองคำนั้นทั้งหมดมาทำเป็นกองไว้ ที่ห้องพระลานหลวง.

ต สพพ อหริตวา ราขงคณ ราสี อกสู.

(ทองคำทั้งหมดนั้น) ได้เป็นกองสูงประมาณ ๘๐ ศอก.

อสีติหตุพเพโธ ราสี อโหสิ.

[นายปุณณะได้รับตำแหน่งเศรษฐี]

พระราชชา ทรงรับสั่งให้ชาวพระนครประชุมกันแล้ว ตรัสถามว่า “ในพระนครนี้ ใครมีทองคำถึงเพียงนี้บ้าง?”

ราชา นาคเร สนนิปาเตตวา “อิมสมิ นคเร อตถิ กสสจจิ เอตตภ สุวณณ -อติ.

ชาวพระนคร. ไม่มี พระเจ้าข้า.

“นตถิ เทว -อติ.

พระราชชา. ก็ควรจะให้อะไรแก่นายปุณณะเล่า?

“ก็ ปนสส ทาตุ วฏฏติ -อติ.

ชาวพระนคร. ฉัตรสำหรับเศรษฐี พระเจ้าข้า.

“เสฏฐิจฉตต เทว -อติ.

พระราชชาตรัสว่า “นายปุณณะจงเป็นเศรษฐี ชื่อพหุชนเศรษฐี”

แล้วได้พระราชทานฉัตรสำหรับเศรษฐีแก่เขา พร้อมด้วยโกศะมากมาย.

ราชา “พหุชนเสฏฐิ นาม โหตุ -อติ มทนเตน โภเคน สพธิ ตสส เสฏฐิจฉตต อทาสิ.

ครั้งนั้น เขากราบทูลพระรชาชนั้นว่า “ข้าแต่สมมติเทวราช ข้าพระองค์ทั้งหลายอาศัยอยู่ในตระกูลอื่น ตลอดเวลาถึงเพียงนี้, ขอพระองค์ได้โปรดประทานที่อยู่แก่ข้าพระองค์เถิด.”

อถ น โส อาห “มย เทว เอตตภ กาลิ ปรกุเล วสิมทา, วสนฐฐาน โน เทถ -อติ.

พระราชชาตรัสว่า “ถ้ากระนั้น ท่านจงดู, กอไม้ฉันนั้น ปรากูอยู่ทางด้านทักษิณ, จงนำเอากอไม้ฉันนั้นออก ให้ช่างทำเรือนเถิด”

ดังนั้นแล้ว ก็ตรัสบอกที่เรือนของเศรษฐีเก่า.

“เตนหิ ปสส, ทกขิมโต เอส คุมโพ ปญญาติ, เอต หราเปตวา เคหิ การเหิ -อติ ปุราณเสฏฐิสส เคหฐฐาน อัจจชิ.

เขาให้ช่างทำเรือนในที่นั้น โดย ๒-๓ วันเท่านั้น ทำเคหปเวสนมงคล^๑ และฉัตรมงคล^๒ เป็นงานเดียวกัน
ได้ถวายทานแต่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธรูปเป็นประมุข ตลอด ๗ วัน.

โส ตสมิ ฐาเน กติปาเหเนว เคหิ กาทเววา เคหปเวสนมงคลญจ ฉตตมมงคลญจ เอกโตว กโรนโต
สตตาทิ พุทธรูปมุขสส ภิกษุสงฆ์สส ทานํ อทาสี.

ครั้งนั้น พระศาสดา เมื่อจะทรงทำอนุโมทนาทานแก่เขา จึงตรัสอนุพุทพิกถาแล้ว.

อถสส สตถา ทานานุโมทณิ กโรนโต อนุพุทพิกถิ กเถสิ.

ในกาลจบธรรมกถา ชนทั้ง ๓ คือ ปุณณเศรษฐี ๑ ภรรยาของเขา ๑ นางอุตตราผู้เป็นธิดา ๑ ได้เป็นพระโสดาบันแล้ว.

ธมมกถาวสาเน “ปุณณเสฏฐิ จ ภริยา จสส ธิดา จ อุตตรา -อติ ตโยปิ ขนา โสตาปนา อหสิ

[ธิดापुณณเศรษฐีได้เป็นภรรยาสุมนเศรษฐี]

ในกาลต่อมา เศรษฐีในกรุงราชคฤห์ ขอธิดาของปุณณเศรษฐีให้บุตรของตน.

อปรภาเค ราชคหเสฏฐิ ปุณณเสฏฐิโน ชิตริ อตตโน ปุตตสส วาเรสิ.

เขาพูดว่า “ผมจักไม่ให้,” เมื่อเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ พูดว่า

“จงอย่าทำอย่างนั้น, ท่านอาศัยฉันอยู่ตลอดเวลาถึงเพียงนี้ที่เดียว จึงได้สมบัติ, จงให้ธิดาแก่บุตรของฉันเถิด” จึงกล่าวว่า
“บุตรของท่านนั้น เป็นมิจฉาทิฏฐิ, ส่วนธิดาผมเห็นห่างจากพระรัตนะทั้ง ๓ แล้ว ไม่อาจเป็นไปได้,
ผมจึงจักยกธิดาให้บุตรของท่านนั้นไม่ได้เลย.”

โส “นาหิ ทสสามิ -อติ วตวา, “มา เอวํ กโรตุ, เอตตํ กาลํ อมहे นิสสาย วสนเตเนว เต สมปตติ ลทธา, เทตุ เม ปุตตสส ชิตริ -อติ
วุตเต, “โส มิจฉาทิฏฐิโก, มม ธิดา ตีหิ รตเนหิ วินา วตติตุ น สกโกติ, เนวสส ชิตริ ทสสามิ -อติ อาห.

ครั้งนั้น กุลบุตรทั้งหลายมีเศรษฐีและคฤหบดีเป็นต้น เป็นอันมาก วิงวอนเขาว่า

“อย่าทำลายความสนิทสนมกับด้วยเศรษฐีในกรุงราชคฤห์นั้น, จงยกธิดาให้บุตรของเขาเถิด.”

อถ นํ พหู เสฏฐิคหปติกาทโย กุลปุตตา “มา เตन सहि विसासं गिन्ति, तेहिसस चित्ति -อติ ยาจิสฺสุ.

เขารับคำของกุลบุตรเหล่านั้นแล้ว ได้ยกธิดาให้ในดีถีเพ็ญเดือนอาสาฬหะ.

โส เตสํ วจณิ สมปฏิจฉิตวา आशापुण्णमायं चित्ति आहसि.

จำเดิมแต่เวลาไปสู่ตระกูลสามิแล้ว นางมิได้ๆ เพื่อจะเข้าไปหาภิกษุหรือภิกษุณี หรือเพื่อถวายทานหรือฟังธรรมเลย.

สา ปตีกุलि क्तकालोत्त पणुयाय भिक्षुं वा भिक्षुणीं वा उपसंगमितुं तानं वा तातुं चम्मि वा सोतुं नालत्त.

เมื่อล่วงไปได้ประมาณ ๒ เดือนครึ่ง ด้วยอาการอย่างนี้, นางจึงถามสาวใช้ผู้อยู่ในสำนักว่า

“เวลานี้ ภายในพรรษา ยังเหลืออีกเท่าไร?”

เอวํ अथत्तयेसु मासेसु वीटवत्เตसु, सा सन्दिगे ण्हितं परिचारिकं पुञ्जि “अथानि गित्तं अनित्वासं अवสิण्हि -อติ.

สาวใช้. ยังอยู่อีกครึ่งเดือน คุณแม่.

“अथमासो अयमे -อติ.

๑ มงคลอันบุคคลพึงทำในกาลเป็นที่เข้าไปสู่เรือน.

๒ มงคลอันบุคคลพึงทำแก่ฉัตรในกาลเป็นที่ฉลองฉัตร.

นางส่งข่าวไปให้บิดาว่า “เหตุไฉน บิดามารดาจึงขัดฉันทันไว้ในเรือนมีรูปอย่างนี้?

การที่บิดามารดาทำฉันทันให้เป็นคนเสียโฉม แล้วประกาศว่าเป็นทาสี ของชนพวกอื่น ยังจะประเสริฐกว่า, การที่ยกให้แก่ตระกูลมิจฉาภิภูมิจึงเห็นปานนี้ ไม่ประเสริฐเลย, ตั้งแต่เวลาฉันทันมาแล้ว ฉันทันไม่ได้ทำบุญแม้สักอย่างในประเภทบุญมีการพบเห็นภิกษุเป็นต้นเลย.”

สา ปิตุ สาสนิ ปหิณิ “กสมมา มํ เอรูเป พนธนาคาเร ปกุขิปีสุ? วริ มํ ลกขณาหตุ กตวา ปเรสํ ทาสี สาเวตุ, น เอรูปสส มิจฉาภิภูมิจกกุลสส ทาตุ [วริ], อาคตกาลโต ปญฺญา ย ภิกขุทสสนาทีสุ เอกปี ปุณฺณ กาคุํ น ลกามา -อิตติ.

ลำดับนั้น บิดาของนางให้รู้สึกไม่สบายใจ ด้วยคิดว่า “ธิดาของเราได้รับทุกข์หนอ” จึงส่งทรัพย์ไป ๑๕,๐๐๐ กหาปณะ ด้วยสั่งว่า “ในนครนี้ มีหญิงคนिकाชื่อสิริมา, เจ้าจงพูดว่า ‘หล่อนจงรับทรัพย์วันละ ๑,๐๐๐ กหาปณะ’ นำนางมาด้วยกหาปณะเหล่านี้ ทำให้เป็นนางบำเรอของสามีแล้ว ส่วนตัวทำบุญทั้งหลายเถิด.”

อถสสา ปิตา “ทุกขิตา วต เม ธิตา -อิตติ อนตตมนตํ ปเวเทตวา ปญจทส กหาปณสทสสนานิ เปเสสิ “อิมสมิ นคเร สิริมา นาม คณิกา อตถิ, ‘เทวสิกํ สทสสํ คณหาติ อิมเทสิ กหาปणेหิ ตํ อาเนตวา สามีกสส ปทปริจจาริกํ กตวา สยํ ปุณฺณานิ กโรตุ -อิตติ.

นางให้เชิญนางสิริมามาแล้ว พูดว่า “สหาย เธอจงรับกหาปณะเหล่านี้แล้ว บำเรอชายสหายของเธอสักกึ่งเดือนนี้เถิด.”

สา สิริมํ ปกโกสาเปตวา “สหายิเก อิมเ กหาปणे คเหตวา อิมํ อชตมมาสํ ตว สหายกํ ปริจราหิ -อิตติ อาห.

นางสิริมานั้น รับรองว่า “ดีละ”

สา “สาธ -อิตติ สมปฏิจฉิ.

นางพาเขาไปสำนักของสามี, เมื่อสามีนั้นเห็นนางสิริมาแล้ว กล่าวว่า “อะไรกันนี้?” จึงบอกว่า

“นาย ขอให้หญิงสหายของฉันทันบำเรอนายตลอดกึ่งเดือนนี้, ส่วนฉันทัน ใครจะถวายทานและฟังธรรม ตลอดกึ่งเดือนนี้.”

สา ตํ อาทาย สามีกสส สนตีกํ คนตวา, เตน สิริมํ ทิสวา “กิมิท -อิตติ วุตเต, “สามี อิมํ อชตมมาสํ มม สหายิกา ตุมहे ปริจจรตุ, อห ปน อิมํ อชตมมาสํ ทานญเจว ทาทุกามา รมมญจ โสตุกามา -อิตติ อาห.

เศรษฐีบุตรเห็นนางมีรูปงาม เกิดความสเนหา จึงรับรองว่า “ดีละ”

โส ตํ อภิรูปํ [อิตถิ] ทิสวา อุปปนสนิเนโห “สาธ -อิตติ สมปฏิจฉิ.

[นางอุตตราได้โอกาสทำบุญ]

แม้นางอุตตราแล นิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์อย่าเสด็จไปทีอื่น พึงรับภิกษาในเรือนนี้แห่งเดียว ตลอดกึ่งเดือนนี้.” รับปฏิญญาของพระศาสดาแล้ว มีใจยินดีว่า “บัดนี้ เราจักได้เพื่ออุปัฏฐากพระศาสดาและฟังธรรมตั้งแต่นี้ไป ตลอดจนถึงวันมหาปวารณา”

เที่ยวจัดแจงกิจทุกอย่างในโรงครัวใหญ่ด้วยกล่าวว่า “พวกท่านจงต้มข้าวต้มอย่างนี้, จงนั่งขนมอย่างนี้.”

อุตตราปิ โข พุทฺธปฺมุขํ ภิกขุสงฺฆํ นิมนฺเตตวา “ภนเต อิมํ อชตมมาสํ อญฺญตถ อคนตวา อิเชว ภิกขา คเหตพฺพา -อิตติ สตถุ ปฏฺญญํ คเหตวา “อิตฺทานิ ปญฺญา ยาว มหาปวารณา, ตาว สตถารํ อุปญฺญาตุ รมมญจ โสตุํ ลภิสสามิ -อิตติ ตฺถุฏฺฐมานสา “เอวํ ยาคุํ ปจถ, เอวํ ปุเว ปจถ -อิตติ มหานเส สพฺพภิกฺขจา นิ สวิทฺหนตี วิจรติ.

๑ อนตตมนตํ ปเวเทตวา ยัง ... ให้อู้อ้วนแล้วซึ่งความที่แห่งตนเป็นผู้มีใจมิใช่เป็นของแห่งตน.

ครั้งนั้น สามีนาง คิดว่า “พຽ່ນนี้เป็นวันมหาปวารณา” ยืนตรงหน้าต่าง บ่ายหน้าไปทางโรงครัวใหญ่ ตรวจสอบอยู่ด้วยคิดว่า “นางบอดเขลานั้น เทียวทำอะไรอยู่หนอแล?”

แลเห็นธิดาเศรษฐีนั้น ขมุขขมอมไปด้วยเหงื่อ เปรอะด้วยเกล้า มอมแมมด้วยถ่านและเขม่า เทียวจัดทำอยู่อย่างนั้น จึงคิดว่า “พุทโธ่! หญิงบอดเขลา ไม่เสวยสมบัติมีสิริเช่นนี้ ในฐานะเห็นปานนี้, กลับมีจิตยินดีว่า ‘เราจักอุปัฏฐากสมณะศีระะโกลัน’ เทียวไป” จึงหัวเราะแล้ว หลบไป.

อถสสา สามิโก “เสว ปวารณา ภวิสสตี -อิตี มหานสาภิมุโข วาตปาเน รุตวา “กินุ โข กโรนตี สา อนรพาลา วิจรตี -อิตี โอลเกนโต ตั เสฎฐิฉัตร์ เสทกิลินนั ฉาริกาย โอลิณณั องคารมสมิกุชิตั ตถา สวิทิตวา วิจรมานั ทิสวา
“โอห อนรพาลา เอวรูเป ฐาเน อิมั สิริสมปตตี นานุโถติ, ‘มุนุชกสมเณ อุปฎฐากิสสามิติ ตุฎฐจิตตา วิจรตี -อิตี หสิตวา อปคณฉิ.

เมื่อเศรษฐีบุตรนั้นหลบไปแล้ว, นางสิริมาซึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้ของเขาคิดว่า “เศรษฐีบุตรนั้นมองดูอะไรหนอแล จึงหัวเราะ” จึงมองลงไปทางหน้าต่างนั้นแหละ เห็นนางอุตตราแล้วคิดว่า

“เศรษฐีบุตรนี้หัวเราะก็เพราะเห็นนางคนนี้, ความขิดขมของเศรษฐีบุตรนี้คงมีกับด้วยนางเป็นแน่.”

ตสมิ อปคเต, ตสส สนตเก ฐิตา สิริมา “กินุ โข โอลเกตวา เอส หลิ -อิตี เตเนว วาตปาเนน โอลเกนตี อุตตรั ทิสวา
“อิมั โอลเกตวา อิมินา หสิตั, อทธา อิมสส เอตาย สทธี สนถโว อตถิ -อิตี จินเตสิ.

[นางสิริมาหึ่งนางอุตตรา เอานยใสเดือตตร]

ได้ยินว่า นางสิริมานั้น แม้อยู่เป็นพาหิรกสตรีในเรื่องนั้นตลอดถึงเดือน เสวยสมบัตินั้นอยู่ ก็ยังไม่รู้ว่าตัวเป็นหญิงภายนอก ได้ทำความสำคัญว่า “ตัวเป็นแม่เจ้าเรือน.”

สา กิร อทตมาสั ตสมิ เคเห พาหิรกอติถิ หุตวา วสมานาปี ตั สมปตตี อนุกวามาณา อตตโน พาหิรกอติถิภาวั อชานิตวา
“อหิ ชรสามินี -อิตี สณณุมกาสิ.

นางผูกอาฆาตต่อนางอุตตราว่า “จักต้องยังทุกขให้เกิดแก่มัน” จึงลงจากปราสาท เข้าไปสู่โรงครัวใหญ่ เอาทัพพีตักเนยใสอันเดือดพล่านในที่ทอดขนม แล้วก็เดินมุ่งหน้าตรงไปหานางอุตตรา.

สา อุตตราย อาฆาตั พนธิตวา “ทุกขมสสา อุปปาเทสสามิ -อิตี ปาสาทา โอรุยห มหานสั ปวิสิตวา
ปวปจนฎฐาเน ปกกุฎฐิตั สปีปี กฏจจุนา อาทาย อุตตราภิมุชึ^๑ ปายาสี.

นางอุตตรา เห็นนางสิริมานั้นเดินมา จึงแผ่เมตตาไปถึงนางว่า

“หญิงสหายของเราทำอุปการะแก่เรามาก, จักรวาลก็แคบเกินไป, พรหมโลกก็ต้ำนั, ส่วนคุณของหญิงสหายเราใหญ่มาก; ก็เราอาศัยนางนั้น จึงได้เพื่อถวายนทานและฟังธรรม;

ถ้าเรามีความโกรธเห็นอนางสิริมานั้น, เนยใสนี้จึงลวกเราเกิด; ถ้าไม่มี, อย่าลวกเลย.”

อุตตรา ตั อาคจณนตี ทิสวา “มม สหายิกาย มยหิ มหาอุปการโ กโต; จกกวาฬิ อติสมพาริ, พรหมโลโก อติณิโจ,
มม ปน สหายิกาย คฺณว มหนโต; อหฺยหิ เอตั นิสสาย ทานณจ ทาทุ ฐมมณจ โสตุ ลภิ;
สเจ มม เอติสสา อุปริ โกโร อตถิ, อิทิ สปีปี มั ทหตุ; สเจ นตถิ, มา ทหตุ -อิตี ตั เมตตาย ฝริ.

เนยใสซึ่งเดือดพล่านที่นางสิริมานั้นรดลงเบื้องบนนางอุตตรานั้น ได้เป็นเหมือนน้ำเย็น.

ตาย ตสสา มตถเก อาสิตตั ปกกุฎฐิตสปีปี สิตุทกั วยิ อโหสิ.

๑ “อุตตราภิมุชึนี้ -อิตี ยุตตตรั ญ. ว.

ลำดับนั้น พวกทาสีของนางอุตตรา เห็นนางผู้ตักให้เต็มทัพพีอีก ด้วยเข้าใจว่า “เนยใสนี้คงจักเย็น” ถูเดินมาอยู่ จึงคุกคามว่า “นางหัวดี้อ เจ้าจงหลีกไป, เจ้าไม่ควรจะรดเนยใสที่เคี้ยวพล่านบนเจ้าแม่ของพวกเรา” แล้วต่างลุกขึ้นจากที่นั้นบ้าง ที่นั้นบ้าง ไข่มือบ้าง ทำบ้าง ทูบถีบให้ล้มลงบนพื้น.

อถ นั “อิท สีสล ภาวิสสติ -อิติ ปุน ภูวจุฑุ ปุเรตวา อาทาย อาคจณตี อุตตราย ทาสีโย ทิสวา
“อเปทิตุ ทุพพิเนเต, น ตวั อมหากิ อยยาย อูปริ ปกกุฏฐิตุ สปิปี อาสิณจิตุ อณุจจวิกา -อิติ สนตชเชนตีโย
อิโต จิตโต จ อุกุฏฐาย หตเถหิ จ ปาเทหิ จ โปเถตวา ภูมียิ ปาเตสุ.

นางอุตตรา ไม่สามารถจะห้ามปรามนางทาสีเหล่านั้นได้.

อุตตรา ตา วาเรตุ นาสกขิ.

ที่นั้น นางจึงห้ามทาสีทุกคนที่ยืนคร่อมอยู่ข้างบนนางสิริมานั้นแล้ว ถามว่า “เพื่อประสงค์อะไร เธอจึงทำกรรมหนักถึงปานนี้?”
ดังนั้นแล้ว โอวาทนางสิริมา ให้อาบด้วยน้ำอุ่น ทาด้วยน้ำมันที่หุงตั้ง ๑๐๐ ครั้ง.

อถสสา อูปริ ฐิตา สพพา ทาสีโย ปฎิพาหิตวา “กิสส เต เอวรูป ภารियิ กम्मิ กต -อิติ สิริมา โววิทวา
อุณโหเทเคน นหาเปตวา สตปากเตเลน อพภณชิ.

[นางสิริมารู้สึกตัว ขอโทษนางอุตตรา]

ขณะนั้น นางสิริมานั้น รู้ตัวว่าเป็นหญิงภายนอกแล้ว คิดว่า

“เรารดเนยใสที่เคี้ยวพล่านลงเบื้องบนนางอุตตรานี้ เพราะเหตุเพียงความหัวเราะของสามี ทำกรรมหนักแล้ว.

นางอุตตรานี้ ไม่สั่งบังคับพวกทาสีว่า ‘พวกเธอจับเขาไว้’ กลับห้ามพวกทาสีทั้งหมด แม้ในเวลาที่ยังเหมงเรา
ได้ทำกรรมที่ควรทำแก่เราเท่านั้น; ถ้าเราไม่ขอให้นางอุตตรานี้อดโทษให้, ศีรษะของเราพึงแตกออก ๗ เสียง” ดังนั้นแล้ว
จึงหมอบลงแทบเท้าของนางอุตตรานั้น แล้วกล่าวว่า “คุณแม่ ขอคุณแม่จงอดโทษให้ดิฉันเถิด.”

ตสมิ ขณ สวา อตตโน พาหิริตถิถาว ญตวา จินเตสิ

“มยา ภารियิ กम्मิ กต สามิสส สหิตมตตการณา อิมิสสา อูปริ ปกกุฏฐิตุ สปิปี อาสิณจณตिया,
อัย ‘คุณหล นนติ ทาสีโย น อาณาเปตวา ม วิฐฐนกาเลปิ สพพา ทาสีโย ปฎิพาหิตวา มยหิ กตตพพเมว อกาสิ;
สจหา อิมิ น ขมาเปสสามิ, มุทธา เม สตตธา ผลเยย -อิติ ตสสา ปาทุมูเล นิปชชิตวา “อัยเย ขมาหิ เม -อิติ อาห.

นางอุตตรา. ดิฉันเป็นธิดาที่มีบิดา. เมื่อบิดาอดโทษให้, ก็จักอดโทษให้.

“อหิ สปีติกา ธิตา. ปิตริ ขมนเต, ขมิสสามิ -อิติ.

นางสิริมา. คุณแม่ ชื่อนั้น จงยกไว้เถิด, ดิฉันจักให้ท่านปุณณเศรษฐีผู้บิดาของคุณแม่อดโทษให้ด้วย.

“โหตุ อัยเย, ปิตริปี เต ปุณณเสฐฐิ ขมาเปสสามิ -อิติ.

นางอุตตรา. ท่านปุณณะ เป็นบิดาบังเกิดเกล้าของดิฉันในวิภูฏะ,
แต่เมื่อบิดาผู้บังเกิดเกล้าในวิภูฏะอดโทษให้ ดิฉันจึงจักอดโทษ.

“ปุณณเณ มม วภูฏ ชนกปีตา, วิภูฏ ชนกปีตริ ขมนเต, ปนาหิ ขมิสสามิ -อิติ.

นางสิริมา. ก็ใครเล่า? เป็นบิดาบังเกิดเกล้าของคุณแม่ในวิภูฏะ.

“โก ปน เต วิภูฏ ชนกปีตา -อิติ.

นางอุตตรา. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

“สมมาสมพุโธ -อิติ.

นางสิริมา. ดิฉันไม่มีความคุ้นเคยกับพระองค์.

“มยหิ เตน สหธิ วิสุตาสโ นตถิ -อิติ.

นางอุตตรา. ฉันจักทำเอง, พຽງนี้ พระศาสดาจักทรงพาทิกษุสงฆ์เสด็จมาที่นี่;
เธอจงถือสัจการะตามแต่จะได้มาที่นั่นแหละ แล้วขอให้พระองค์อดโทษเถิด.

“อหิ กริสสามิ,^๑ สตถา เสว ภิกษุสงฆ์ อาทาย อิชาคมิสสติ; ตฺวิ ยถาลทฺธิ สกการํ คเหตุวา อิเชว อาคนตฺวา ตํ ขมาเปหิ -อิติ.

[นางสิริมาขอให้พระศาสดาทรงอดโทษ]

นางสิรินั้น รับว่า “ดีละ คุณแม่” ลูกขึ้น ไปสู่เรือนของตน สั่งหญิงบริวาร ๕๐๐ ให้เตรียมขานีเยและสุเปยยะ^๒ ต่างๆ อย่าง
รุ่งขึ้น ก็ถือสัจการะนั้นมาเรือนของนางอุตตรา ไม่กล้าจะใส่บาตรภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข จึงได้ยืนอยู่แล้ว.

สา “สาธฺ อยเย -อิติ อฏฺฐาย อตตโน เคหิ คนตฺวา ปณจสตา ปริวาริตถิโย อาณาเปตฺวา

นानาวิธานิ ขาหนียานิ เจว สุเปยยานิ จ สมปาเทตฺวา ปุนทิวเส ตํ สกการํ อาทาย อุตฺตราย เคหิ อาคนตฺวา
พุทฺธปมฺขสส ภิกษุสงฺขสส ปตเต ปติฏฺฐาเปตฺุ อวิสหนฺตี อฏฺฐาสี.

นางอุตตรา รับเอาสิ่งของทั้งหมดนั้นมาจัดแล้ว.

ตํ สพฺพิ คเหตุวา อุตฺตรา สวิทฺธิ.

ในเวลาเสร็จกตกิจ นางสิริมาพร้อมด้วยบริวาร หมอบลงแทบเบื้องพระบาทของพระศาสดา.

สิริมา ภตตกิจจาวसानเ สหธิ ปริวารเณ สตฺถุ ปาทุมฺเเล นิปฺขชฺชิ.

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสถามนางว่า “เจ้ามีความผิดอะไร?”

อถ นํ สตถา ปุจฺฉิ “โก เต อปฺราโธ -อิติ.

นางสิริมา. พระเจ้าข้า วานนี้ หม่อมฉันได้ทำกรรมชื่อนี้.

เมื่อเป็นเช่นนั้น หญิงสหายของหม่อมฉัน ยังห้ามทาสีซึ่งเปียดเบียนหม่อมฉัน ได้ทำอุปการะแก่หม่อมฉันโดยแท้,
หม่อมฉันนั้น รู้สึกถึงคุณของนางนี้ จึงขอให้นางนี้อดโทษ,

เมื่อเป็นเช่นนั้น นางกล่าวกะหม่อมฉันว่า ‘เมื่อพระองค์ทรงอดโทษให้ จึ่งจักอดโทษให้.’

“ภนเต มยา ทิโย อิทฺหนนาม กตํ. อถ เม สหายิกา มํ วิหฺรุษฺมานา ทาสีโย นิวารตฺวา มยหิ อุกการเมว อกาสิ,
สาหํ อิมิสฺสา คุณํ ขานิตฺวา อิมํ ขมาเปสี, อถ มํ เอสา ‘ตฺมฺเหสุ ขมนฺเตสุ, ขมิสฺสามิตี อาห -อิติ.

พระศาสดา. อุตตรา ได้ยินว่า อย่างนั้นหรือ?

“เอวํ กิร อุตฺตเร -อิติ.

นางอุตตรา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า, วานนี้ หญิงสหายของหม่อมฉันได้รดเนยใสที่เดือดพล่าน บนศีรษะของหม่อมฉัน.

“อาม ภนเต, ทิโย สีเส เม สหายิกาย ปกฺกฏฺฐิตสฺปิ อาสิตฺตํ -อิติ.

๑ อโธ ปรี “ยถา -อิติ ปเทเน ภวิตพฺพ.

๒ สุเปยยํ วัตถุเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สุปะ.

พระศาสดา. เมื่อเช่นนั้น เธอคิดอย่างไร?

“อถ ตยา กิ จินฺตติ -อิตติ.

นางอุตตรา. หม่อมฉันคิดอย่างนี้ว่า ‘จักรวาลแคบนัก, พรหมโลกก็ยิ่งต่ำเกินไป, คุณของหญิงสหายข้าพระองค์เท่านั้นใหญ่, เพราะหม่อมฉันอาศัยเขา จึงได้เพื่อถวายทานและฟังธรรม; ถ้าว่า หม่อมฉันมีความโกรธอยู่เหนือนางนี้, เนยใสที่เดือดพล่านนี้ จงลวกหม่อมฉันเถิด, ถ้าหาไม่แล้ว, ขออย่าลวกเลย, แล้วได้แม่เมตตไปยั้งนางสิริมานี้ พระเจ้าข้า.

“จกกวาฬ อติสมพาริ, พรหมโลโก อตินิโจ, มม สหายิกาย คุโนว มหนโต; อหญทิ เอติ นิสสาย ทานญจ ทาตุ ฐมมญจ โสตุ อลตถ; สเจ เม อิมิสสา อุปริ โกธ อตถิ, อิห ม ชหตุ, โน เจ, มา ชหตุติ เอว จินเตตวา อิมิ เมตตตาย ฝริ ภนเต -อิตติ.

พระศาสดา ตรัสว่า “ดีละ ดีละ อุตตรา, การชนะความโกรธอย่างนั้น สมควร; ก็ธรรมดา คนมักโกรธ ฟังชนะด้วยความไม่โกรธ, คนด่าเขาตัดพ้อเขา ฟังชนะได้ด้วยความไม่ด่า (ตอบ) ตัดพ้อ (ตอบ), คนตระหนี่จัด ฟังชนะได้ด้วย การให้ของๆ ตน, คนมักพูดเท็จ ฟังชนะได้ด้วยคำจริง” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

สตถา “สาธู สาธู อุตเตร, เอว โภธ ชินิตุ วฏฏติ; โกธ ทิ นาม อกโกเรน, อกโกสภปริภาสโก อนกโกสเนน อปริภาสเนน, ถทมจจรี อตตโน สนตกสส ทาเนน ชินิตพโพ, มสาวาที สจจวเจเนน ชินิตพโพ -อิตติ วตวา อิมิ คาถมาห

“ฟังชนะคนโกรธ ด้วยความไม่โกรธ, ฟังชนะคนไม่ดี ด้วยความดี,
ฟังชนะคนตระหนี่ด้วยการให้, ฟังชนะคนพูดเหลวไหล ด้วย (การพูด) คำจริง.”

“อกโกเรน ชินเ โภธ, อสาธู สาธุนา ชินเ,
ชินเ กทริยิ ทาเนน, สจเจนาลิกวาทีน -อิตติ.

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อกโกเรน ความว่า บุคคลผู้มักโกรธแล ฟังเป็นผู้อันบุคคลฟังชนะ ด้วยความไม่โกรธ. ผู้ไม่ดี คือผู้ไม่เจริญ เป็นผู้อันบุคคลฟังชนะด้วยความดี, ผู้ตระหนี่ คือเหนียวแน่นจัด เป็นผู้อันบุคคลฟังชนะด้วยจิตคิดสละของๆ ตน, คนพูดเหลวไหล แล อันบุคคลฟังชนะด้วยคำจริง;

ตถ “อกโกเรน -อิตติ: โภธโน ทิ บุคคล อกโกเรน หุตวา ชินิตพโพ. อสาธู อภททโก ภททเกน หุตวา, กทริโย ถทมจจรี อตตโน สนตกสส จากจิตเตน, อลิกวาที สจจวเจเนน ชินิตพโพ;

เพราะเหตุนี้ พระศาสดา จึงตรัสอย่างนี้ว่า “อกโกเรน ชินเ โภธ ฯเปฯ สจเจนาลิกวาทีน.”

ตสมา เอวมาห “อกโกเรน ชินเ โภธ ฯเปฯ สจเจนาลิกวาทีน -อิตติ.

ในกาลจบเทศนา นางสิริมา พร้อมด้วยสตรีทั้ง ๕๐๐ ตั้งอยู่แล้ว ในโสตาปัตติผล ดังนี้แล.

เทศนาวิสาเน สิริมา สหิ ปญจสตาทิ อิตถิหิ โสตาปัตติผล ปติฏฐหิ -อิตติ.

เรื่องอุตตราอุบาสิกา จบ.

อุตตราอุบาสิกาวตถ.

๔. เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ

๔. โมคคัลลานเถระปยุทตฺต.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของพระมหาโมคคัลลานเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สจฺจํ ภณฺเณ” เป็นต้น.

“สจฺจํ ภณฺเณ - อิติ อิมํ ธรรมเทศนํ สตุถา เขตวเน วิหรนฺโต มหาโมคคัลลานเถรสฺส ปยุทฺ อารพฺภ กเถสิ.

[พระโมคคัลลานะไปเทวโลก]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระเถระไปยังเทวจาริก ยืนอยู่ที่ประตูวิมานของเทพธิดาผู้มีศักดิ์มากแล้ว

จึงพูดอย่างนี้ กะเทพธิดาองค์นั้น ผู้มาสู่สำนักของตนไหว้แล้วยืนอยู่ว่า

“เทพธิดา สมบัติของท่านมากมาย, ท่านได้เพราะทำกรรมอะไร?”

เอกสมิํ หิ สมเย เถโร เทวจาริกํ คนฺตฺวา มหเสสุชาย เทวธิตาย วิมานทฺวาเร รุทฺตฺวา ตํ อตฺตโน สนฺติกํ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา รุทฺติ เอวมาห “เทวธิตฺเต มหตี เต สมปตฺติ, ก็ กมฺมํ กตฺวา ลทฺธา - อิติ.

เทพธิดา. อย่างถามดิฉันเลย เจ้าข้า.

“มา มํ ภนฺเต ปุจฺฉถ - อิติ.

นัยว่า เทพธิดา ละอายอยู่ด้วยกรรมอันเล็กน้อยของตนถึงได้พูดอย่างนี้.

เทวธิตา กิร อตฺตโน ปริตตกมฺเมเน ลชฺชมานา เอวํ วทตี.

ก็เทพธิดานั้น อันพระเถระกล่าวอยู่ว่า “จงบอกเถิด” จึงพูดว่า

“ท่านผู้เจริญ ทาน ดิฉันก็ได้ถวาย, การบูชาก็ได้ทำ, พระธรรม ก็ได้ฟัง, รักษาเพียงคำสั่งเดียว.”

สา ปน เถเรน “กเถหิเยว - อิติ วุจฺจมานา อาห “ภนฺเต มยา เนว ทานํ ทินฺนํ, น ปุชฺชา กตฺตา, น ธรรมํ สุตฺเต; เกวลํ สจฺจมตฺตํ รกฺขิตฺตํ - อิติ.

พระเถระ ไปยังประตูวิมานแม้อื่นแล้ว ก็ถามเทพธิดาแม้อื่นผู้มาแล้วๆ.

เถโร อญฺญานิปิ วิมานทฺวารานิ คนฺตฺวา อาคตาคตา อปราปี เทวธิตโร ปุจฺฉิ.

ถึงเมื่อเทพธิดาเหล่านั้น ไม่อาจเพื่อจะปกปิดเกี่ยวกับพระเถระได้อย่างนั้นนั่นแล, เทพธิดาองค์หนึ่ง จึงพูดก่อนว่า “ท่านผู้เจริญ บรรดาบุญกรรมมีทานเป็นต้น ชื่อว่าบุญกรรมอันดิฉันทำแล้ว ไม่มี, แต่ในกาลของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ดิฉันได้เป็นทาสีของคนอื่น, นายของดิฉันนั้น คุร่ายหยาบคายเหลือเกิน ย่อมเอาไม้บ้าง ท่อนฟืนบ้าง ที่ตัวพลันฉวยได้ๆ ติศิระชะ, ดิฉันนั้น เมื่อความโกรธเกิดขึ้น, ก็นึกติดตัวเองเท่านั้นว่า ‘นายของเจ้านี้ เป็นใหญ่ เพื่อจะทำให้เจ้าเสียโฉมก็ได้ เพื่อจะตัดอวัยวะมีงมูกเป็นต้นของเจ้าก็ได้, เจ้าอย่าโกรธเลย’ ดังนี้แล้ว ก็ไม่ทำความโกรธ; ด้วยเหตุนี้ ดิฉันจึงได้สมบัตินี้.”

ตาสุปิ ตเถว นิคูหิตวา เถริ ปฐิพาหิตุ อสกโกนตีสสุ, เอกา ตาว อาห

“ภนเต มยา ทานาที่สุ กตํ นาม นตถิ, อหํ ปน กสสปพุททกาเล ปรสส ทาสี โหสิ.

ตสสา เม สามิโก อติวิจ ญนโตะ ฆรุโส คหิตคคหิตเตเนว กภูฐเณ วา กลิงคเรณ วา สีสํ ภินทติ,

สาหํ, อุปนเนน โกเป, ‘เอส ตว สามิโก ลกขณาหตํ วา ตํ กาคุํ นาสาทินิ วา เต ฉินฺหิตุํ อีสสโร, มา กุชฌิติ

อตตานเมว ปริภาสิตวา โกปํ นาม นากาสี; เตน เม อัย สมปตติ ลทธา -อิติ.

เทพธิดาองค์อื่น ต่างก็บอกทานเล็กน้อยอันตนๆ ทำแล้วโดยนัยเป็นต้นว่า

“ท่านผู้เจริญ ดิฉันรักษาไร่อ้อย ได้ถวายเป็นอ้อยลำ ๑ แก่ภิกษุรูป ๑; องค์อื่นบอกว่า ‘ดิฉันถวายเป็นมะพลับ ผล ๑;

องค์อื่นบอกว่า ‘ดิฉันได้ถวายเป็นฟักเหลือง (ฟักทอง) ผล ๑; องค์อื่นบอกว่า ‘ดิฉันได้ถวายเป็นผลลิ้นจี่ผล ๑;

องค์อื่นบอกว่า ‘ดิฉันได้ถวายเป็นน้ำมันกำมือหนึ่ง;

องค์อื่นบอกว่า ‘ดิฉันได้ถวายเป็นสะเดากำมือหนึ่ง’ ดังนี้แล้ว

ก็บอกว่า ‘ด้วยเหตุนี้ พวกดิฉันจึงได้สมบัตินี้.’”

อปฺรา อาห “อหํ ภนเต อุจฺจุกเขตตํ รกขมานา เอกสส ภิกฺขุโน เอกํ อุจฺจยภูฏี อทาสี; อปฺรา ‘เอกํ ทิมพุสสกํ อทาสี;

อปฺรา ‘เอกํ เอลาพุกํ อทาสี; อปฺรา ‘เอกํ ฆารุสสกํ อทาสี; อปฺรา ‘เอกํ มุลกมฺภูฏี อทาสี; อปฺรา ‘เอกํ นิมฺพมฺภูฏี อทาสี -อิติ

อาทินา นเยน อตตนา อตตนา กตํ ปริตตกํ ทานํ อาโรเจตวา “อิมีนา การเณน อมเหหิ อัย สมปตติ ลทธา -อิติ อาหํสุ.

[กล่าวคำสัตย์เท่านั้นก็ไปสวรรค์ได้]

พระเถระ ฟังกรรมที่เทพธิดาเหล่านั้นทำแล้ว จึงลงจากสวรรค์ เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถามว่า

“พระเจ้าข้า บุคคลอาจใหม่หนอแล เพื่อจะได้ทิพยสมบัติ ด้วยเหตุเพียงกล่าวคำสัตย์ เพียงดับความโกรธ

เพียงถวายเป็นผลมะพลับเป็นต้นอันเล็กน้อยเหลือเกิน?”

เถโร ตาหิ กตกมมํ สุตฺวา สคฺคโต โอตฺริตฺวา สตถารุํ อุปสงกมิตฺวา ปุจฺฉิ

“สกกา นุ โข ภนเต สจฺจกถนมตเตน โกปนินฺพพาปนมตเตน อติปริตตเกน ทิมพุสกาทิทานมตเตน ทิพฺพสมปตฺตี ลทฺฐํ -อิติ.

พระศาสดา. โมคคัลลานะ เพราะเหตุไร เธอจึงถามเรา? พวกเทพธิดา บอกเนื้อความแก่เธอแล้ว มิใช่หรือ?

“กสฺมา มํ โมคคฺลลาน ปุจฺฉสิ? นนุ เต เทวธิตาหิ อัย มตฺถโถ กลฺหิต -อิติ.

โมคคัลลานะ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า, บุคคลเห็นจะได้ทิพยสมบัติด้วยกรรมมีประมาณเท่านั้น.

“อาม ภนเต, ลพฺภติ มณฺเฑเ อตฺตเกน ทิพฺพสมปตฺตี -อิติ.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะพระโมคคัลลานะนั้นว่า “โมคคัลลานะ บุคคลกล่าวเพียงคำสัตย์ก็ดี ละเพียงความโกรธก็ดี ถวายทานเพียงเล็กน้อยก็ดี ย่อมไปเทวโลกได้แท้” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคล ควรกล่าวคำสัตย์, ไม่ควรโกรธ, ถึงถูกเขาขอร้อย ก็พึงให้,
บุคคลพึงไปในสำนักของเทพดาทั้งหลายได้ ด้วยฐานะ ๓ นั้น.”

อด นั สตถา “โมคคัลลาน สจจมตฺตํ กเถตวาปี โภปมตฺตํ ชหิตวาปี ปรีตตํ ทานํ ทตวาปี เทวโลกํ คจจติเยว -อิตติ วตวา อิมํ คาถมาห

“สจจํ ภณเณ, น กุชฌเมยย, ทชฺชา อปฺปปี ยาจิโต,
เอเตหิ ตีหิ ฐาเนหิ คจฺजे เทวาน สนฺติเก -อิตติ.

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า สจจํ ภณเณ ความว่า พึงแสดงคือพึงกล่าวคำสัตย์. อธิบายว่า “ควรตั้งมั่นอยู่ในคำสัตย์.”

ตตถ “สจจํ ภณเณ -อิตติ: สจจํ ทีเปยย โวหเรยย. “สจฺเจ ปติภฺรฺฐุหะย -อิตติ อตฺถโธ.

บทว่า น กุชฌเมยย ได้แก่ ไม่ควรโกรธต่อบุคคลอื่น.

น กุชฌเมยย -อิตติ: ปรสุส น กุชฌเมยย.

บทว่า ยาจิโต ความว่า บรรพชิตผู้มีศีล ชื่อว่าผู้ขอ.

ยาจิโต -อิตติ: ยาจกา นาม สีลวนโต ปพฺพชิตา.

ความจริง บรรพชิตเหล่านั้น ไม่ขอเลยว่า “ขอท่านจงให้” ย่อมยืนอยู่ที่ประตูเรือนก็จริง, ถึงกระนั้น โดยอรรถ ก็ชื่อว่ายอมขอทีเดียว;

บุคคล อันผู้มีศีลขอแล้วอย่างนั้น, เมื่อไทยธรรมแม้เล็กน้อยมีอยู่, ก็พึงให้แม้เพียงเล็กน้อย.

เต หิ ภิกฺขุจาปี “เทถ -อิตติ อยาจิตฺตวาเร ชรทฺวาเร ติภฺรฺฐุนฺติ, อตฺถโธ ปน ยาจนฺติเยว นาม;

เอวํ สีลวนเตหิ ยาจิโต, อปฺปสุมฺปิ เทยฺยธมฺเม วิชฺขมาเน, อปฺมตฺตกมฺปิ ทเทยฺย.

สองบทว่า เอเตหิ ตีหิ ความว่า บรรดาเหตุเหล่านั้น ด้วยเหตุแต่อย่างเดียว บุคคลพึงไปเทวโลกได้.

เอเตหิ ตีหิ -อิตติ: เอเตสุ เอเกนาปี การณน เทวโลกํ คจฺเจย -อิตติ อตฺถโธ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวสาน พหุ โสตาปัตติผลาทีนึ ปาปฺณิสฺสุ -อิตติ.

เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ จบ.

โมคคัลลานตเถรปฬหตฺถ.

๕. เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม

๕. ภิกษุทูลถามปัญหา

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยเมืองสาเกต ประทับอยู่ในอัญชวัน ทรงปรารภปัญหาที่ภิกษุทั้งหลายทูลถาม ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อหีสกา เย” เป็นต้น.

“อหีสกา เย -อิตติ อิมม เตสนัน สุตถา สาเกตํ นิสสาเย อญจนวเน วิหรนโต ภิกษุทิตฺติ ปุญฺญูปเพหํ อารพภ กเถสิ.

[สองผู้เมียแสดงตนเป็นพุทธบิดาและพุทธมารดา]

ดังได้สดับมา ในกาลที่พระผู้มีพระภาคมีภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จเข้าไปเมืองสาเกต เพื่อบิณฑบาต พราหมณ์เฒ่าชาวเมืองสาเกตคนหนึ่ง กำลังเดินออกไปจากพระนคร พบพระทศพลที่ระหว่างประตู จึงหมอบลงแทบพระบาททั้ง ๒ แล้ว จับที่ข้อพระบาทไว้แน่น พลังกล่าวว่า

“พ่อ ธรรมดา มารดาและบิดา อันพวกลูกชายพึงประคบประหงม ในเวลาที่ท่านชราแล้วมิใช่หรือ? เหตุไรเล่า พ่อจึงไม่แสดงตน (ให้ปรากฏ) แก่ข้าพระองค์สืบกาลประมาณเพียงนี้?

พระองค์อันข้าพระองค์เห็นก่อน, ขอพระองค์จงเสด็จมาเยี่ยมมารดาบ้าง” ดังนี้แล้ว ก็ได้พาพระศาสดาไปสู่เรือนของตน.

ภควโต กิร ภิกษุสงฆ์ปริวตฺตสฺส สาเกตํ ปิณฑาย วิสณกาเล เอโก สาเกตวาสี มหุลลกพราหมโณ นครโต นิกขมนโต อนฺตรทวารे ทสพลํ ทิสวา ปาเทสุ นิปตติวา โคปมเกสุ ทฬหํ คเหตุวา “ตาด นนุ นาม ปุตเตหิ ชินณกาเล มาตาปิตโร ปุชฺชคคิตพพา; กสฺมา เอตตํ กาลํ อมหากํ อตตานํ น ทสเสสิ? มยา ตาว ทิฏฺฐุสฺสิ, มาตริปิ ปสฺสิตุํ เอहि -อิตติ สุตถารํ คเหตุวา อตฺตโน เคหํ อคฺมาสิ.

พระศาสดา เสด็จไปที่เรือนนั้นแล้ว ทรงนั่งเหนืออาสนะซึ่งปูลาดไว้กับด้วยภิกษุสงฆ์.

สุตถา ตตถ คนฺตวา ปญฺญุตเต อาสเน นิสฺสิทิตฺติ ภิกษุสงฺเขน.

ฝ่ายพราหมณ์ มาหมอบแทบพระบาททั้ง ๒ ของพระศาสดาแล้ว ทูลว่า “พ่อ พ่อเป็นผู้ไปเสียที่ไหน สิ้นกาลประมาณเพียงนี้? ธรรมดา มารดาและบิดา อันบุตรธิดาควรบำรุง ในเวลาที่ท่านแก่เฒ่ามิใช่หรือ?”

แล้วให้บุตรและธิดาทั้งหลายไหว้ด้วยคำว่า “พวกเจ้าจงมา, จงไหว้พระพี่ชาย.”

พราหมณฺปิ อาคนฺตวา สุตฺถุ ปาเทสุ นิปตติวา “ตาด เอตตํ กาลํ กหํ คโตสิ? นนุ นาม มาตาปิตโร มหุลลกกาเล อุปฺภูตฺตพพา -อิตติ วตฺวา ปุตตธิโร “เอถ, ภาตริ วนฺทล -อิตติ วนฺทาเปสิ.

แม้ ๒ สามิภรรยา นั้น มีใจยินดี เลี้ยงดูภิกษุสงฆ์มีพระพุทเจ้าเป็นประมุขแล้ว ทูลว่า

“พระเจ้าข้า ของพระองค์จงทรงรับภิกษาที่เรือนนี้แหละเป็นนิตย์”

เมื่อพระศาสดา ตรัสว่า “ธรรมดาพระพุทเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่ทรงรับภิกษาเป็นนิตย์ ในที่แห่งเดียวเท่านั้น,” จึงกราบทูลว่า “ถ้ากระนั้น ขอพระองค์พึงส่งพวกคนที่มาเพื่อนิมนต์พระองค์ไปที่สำนักของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า.”

เต อุโภปิ ตฺมฺภุจฺจมานสา พุทฺธูปฺมุขํ ภิกษุสงฺขํ ปริวสิตฺวา “ภนฺเต อีเรว นิพฺพุตํ ภิกษุํ คนฺทล -อิตติ วตฺวา,

“พุทฺธา นาม เอกภฺจฺจเนเยว นิพฺพุตํ ภิกษุํ น คนฺทล -อิตติ วตฺเต,

“เตนหิ ภนฺเต เย โว นิมนฺเตตุํ อาคจฺจนฺติ, เต อมหากํ สนฺติเก ปทฺิณฺเยยถ -อิตติ อาหฺสู.

จำเดิมแต่นั้น พระศาสดา ทรงส่งพวกคนที่มาเพื่อนิมนต์ไป ด้วยพระดำรัสว่า “พวกท่านจงไปบอกแก่พราหมณ์เถิด.”

สุตถา ตโต ปุญฺญาย นิมนฺเตตุํ อาคเต “คนฺตวา พราหมณฺสฺส อาโรเจถ -อิตติ เปเสสิ.

คนที่มานิมนต์เหล่านั้น ย่อมไปบอกกะพราหมณ์ว่า “เราทั้งหลาย ย่อมนิมนต์พระศาสดา เพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้.”

เต คนตว่า “**มย** สวาตนาย สตุถาริ นิมนเตม -อิติ พราหมณิ วทนติ.

ในวันรุ่งขึ้น พราหมณ์ย่อมถือภาชนะภัตและภาชนะแกง จากเรือนของตนไปสู่สถานที่พระศาสดาทรงนั่งอยู่.

พราหมโณ ปุนทิวเส อตตโน เคหโต ภตตภาชนสุเปยยภาชนานิ อาทาย สตุถุ นิสิตนญฺฐานํ คจจติ.

ก็ในเมื่อการนิมนต์ไป (ฉัน) ในที่อื่นไม่มี, พระศาสดา ย่อมทรงทำภัตกิจที่เรือนของพราหมณ์นั้นแล.

อณฺณุตถ ปน นิมนตเน อสติ, **สตุถา** พราหมณสเสว เคเห ภตตกิจจํ กโรติ.

แม้ ๒ สามเณรยานั้น ถวายไทยธรรมของตน แต่พระตถาคตอยู่ ฟังธรรมกถาอยู่ ตลอดกาลเป็นนิตย์ บรรลุอนาคามีผลแล้ว.

เต อุโภปิ อตตโน เทยยธมฺมํ นิจจกาลี ตถาคตสส เทนตา ธมฺมกถํ สุนฺนตา อนาคามีผลํ ปาปุณิสฺสุ.

[พระศาสดาตรัสบุพพประวัติของพราหมณ์]

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า

“ผู้มีอายุทั้งหลาย พราหมณ์ชื่อโน้น รู้ว่า ‘พระเจ้าสุทโธทนะ เป็นพระบิดาของพระตถาคต, พระนางเจ้ามหายา เป็นพระมารดา’, ทั้งรู้ที่อยู่ (อย่างนั้น) แหละ พร้อมกับพราหมณ์เรียกพระตถาคตว่า ‘บุตรของเรา,’ ฝ่ายพระศาสดา ก็ทรงรับรองอย่างนั้นเหมือนกัน; จักมีเหตุอะไรหนอแล?”

ภิกษุ ธมฺมสภายํ กถํ สมญฺฐาเปสฺสุ “อาวุโส อสุโก นาม **พราหมโณ** ‘ตถาคตสส **สุทโธทโน** ปิตา, **มหายา** มาตาคี ชานาคี, ชานนฺโตว สหฺธิ พราหมณียา ตถาคตํ ‘อมฺหากํ **ปุตฺโตติ** วทติ, **สตุถา**ปิ ตเถว อธิวาเสสิ; กิณฺนุโข **การณ** -อิติ.

พระศาสดา ทรงสดับกถาของภิกษุเหล่านั้นแล้วตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ทั้ง ๒ สามเณรยานั้น ย่อมเรียกบุตรของตนเท่านั้นว่า ‘บุตร’” ดังนี้แล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมา

ทรงแสดงความจริงที่พระองค์เป็นบุตรของพราหมณ์ผู้เมียทั้ง ๒ นั้นสิ้น ๓ พันชาติ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย

ในอดีตกาล พราหมณ์นี้ ได้เป็นบิดาของเรา ๕๐๐ ชาติ ดิฉๆ กัน, เป็นอาของเรา ๕๐๐ ชาติ, เป็นลุงของเรา ๕๐๐ ชาติ,

ถึงพราหมณ์นั้น ก็ได้เป็นมารดาของเรา ๕๐๐ ชาติดิฉๆ กัน, เป็นน้าของเรา ๕๐๐ ชาติ, เป็นป้าของเรา ๕๐๐ ชาติ;

เราเป็นผู้เจริญแล้วในมือของพราหมณ์ ๑,๕๐๐ ชาติ; เจริญแล้วในมือพราหมณ์ ๑,๕๐๐ ชาติอย่างนี้,”

แล้วได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

สตุถา เตสํ กถํ สุตฺวา “ภิกฺขเว อุโภปิ **เต** อตตโน ปุตฺตเมว ‘ปุตฺโตติ วทนติ -อิติ วตฺวา อตีตํ อาริ”

“ภิกษเว อยํ **พราหมโณ** อตีเต นิรฺนตฺรํ ปญฺจ ชาตีสตานิ มยํ ปิตา อโหสิ, ปญฺจ ชาตีสตานิ จุลลปิตา, ปญฺจ ชาตีสตานิ มหาปิตา;

สาปิ **พราหมณิ** นิรฺนตฺรเมว ปญฺจ ชาตีสตานิ มยํ มาตา อโหสิ, ปญฺจ ชาตีสตานิ จุลลมาตา, ปญฺจ ชาตีสตานิ มหามาตา;

เอวาทํ ทิยชตฺมชาตีสหสฺสํ พราหมณสส หตฺเถ สํวฺชโฆ, ทิยชตฺมชาตีสหสฺสํ พราหมณียา หตฺเถ สํวฺชโฆติ

ตีณิ ชาตีสหสฺसानิ เตสํ ปุตฺตภาวํ ทสเสตฺวา อีมา คาถา อภาสิ

“ใจย่อมจดจ่อ, แม้จิตก็เลื่อมใสในบุคคลใด, เขาย่อมสนิหสนมในบุคคลเมื่อนั้น ซึ่งตนไม่เคยเห็นโดยแท้.”^๑

“ยสมมี มโน นีวีสติ,
อทิฏฐุปุพเพ โปเส

จิตตยจาปี ปสีทติ,
กามํ ตสมปี วิสเส.

ความรักนั้น ย่อมเกิดเพราะอาศัยเหตุ ๒ ประการอย่างนี้ คือ
เพราะการอยู่ร่วมกันในกาลก่อน ๑ เพราะการเกื้อกูลกันในปัจจุบัน ๑
เปรียบเหมือนดอกบัวเกิดในน้ำได้ (เพราะอาศัยเปือกตมและน้ำ) ฉะนั้น.”^๒

ปุพเพ สนนิวาเสน
เอวนตํ ชายเต เปมํ

ปัจจุปนุนหิตเน วา
อุปลัว โยโทเก -อติ.

[พระศาสดาเสด็จไปสู่ที่เฝ้าศพของพราหมณ์]

พระศาสดา ทรงอาศัย ตระกูลนั้น ประทับอยู่แล้วสิ้นไตรมาสนั้นแล.

สตถา เตมาสเมว ตํ กุลํ นิสสาย วิहाสิ.

ฝ่ายพราหมณ์และพราหมณีทั้ง ๒ นั้น ทำให้แจ้งซึ่งพระอรหัตผลแล้วก็ปรินิพพาน.

เต อุโภปี อรหตตํ สจฉิกตวา ปรีนิพพายีสู.

คราวนั้น คนทั้งหลายทำสักการะอย่างมากมายแก่พราหมณ์และพราหมณีเหล่านั้นแล้ว
ก็ยกทั้ง ๒ คนขึ้นสู่เรือนยอดหลังเดียวกันนั้นแหละ นำไปแล้ว.

อถ เนสํ มหาสกการํ กตวา อุโภปี เอกกุฎาคารเมว อาโรเปตวา นีหริสู.

แม้พระศาสดา มีภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร ได้เสด็จไปยังป่าช้ากับชนเหล่านั้นเหมือนกัน.

สตถาปี ปถจสตภิกขุบริวารโ เตหิ สหธิเยว อาพาหนํ อคมาสิ.

มหาชน ออกไปแล้ว ด้วยคิดว่า “ได้ยินว่า พระมารดาและพระบิดาของพระพุทธเจ้าทำกาละเสียแล้ว.”

“พุทธานํ กิร มาตาปีโตร กาลกตา -อติ มหาชนํ นิกขมิ.

พระศาสดา ได้เสด็จเข้าไปยังศาลาหลังหนึ่ง ในที่ใกล้ป่าช้า ทรงยืนอยู่แล้ว.

สตถา อาพาหนสมิเป เอกํ सालํ ปวิสิตวา อภูฐาสิ.

พวกมนุษย์ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ยืน ณ ส่วนข้างหนึ่ง ทำปฏิสันถารกับพระศาสดา ด้วยทูลว่า

“พระเจ้าข้า ขอพระองค์อย่าทรงคิดว่า “พระมารดาและพระบิดาของพระองค์ทำกาละเสียแล้ว.”

มนุสสา สตถารํ วนทิตวา เอกมนเต ฐตวา “ภนเต ‘มาตาปีโตร โว กาลกตาติ มา จินตยิตถ -อติ สตถารา สหธิ ปฐิสุนถารํ กโรนติ.

๑ ขุ. ชา. ๒๗/๒๒. สากตชาตกนติ. ตทภูฏกถา. ๒/๑๐๙.

๒ ขุ. ชา. ๒๗/๙๑ ตทภูฏกถา. ๓/๓๐๒.

[พระศาสดาตรัสชราสูตร]

พระศาสดา ไม่ทรงห้ามคนเหล่านั้นเลยว่า “พวกเธออย่าได้กล่าวอย่างนั้น” ทรงตรวจดูอริยาสัยของบริษัทแล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมให้เหมาะแก่ขณะนั้น จึงตรัสชราสูตร^๑ นี้ โดยนัยเป็นต้นว่า

สตถา เต “มา เอว อวจุตถ -อติ อปปฏิกขิปิตวา วปริสย อชฌมาสย โอลเถตวา ตังณานรูป ฌมม เทเสนโต

“ชีวิตนี้น้อยหนอ, สัตว์ย่อมตายหย่อนแม้กว่า ๑๐๐ ปี,
แม้หากผู้ใดเป็นอยู่เกินไป, ผู้นั้นย่อมตายแม้เพราะชราโดยแท้.”

“อปปี วต ชีวิต อิทิ, โอร วสสตาปี มียติ,
โย เจปี อติจจ ชีวติ, อถโข โส ชรสาปี มียติ -อติ

อิทิ ชราสูตร^๒ กเถสิ.

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัย ได้มีแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พันแล้ว.

เทศนาวิสาเน จตุราสีติยา ปาณสหัสสานิ ธมมาภิสมโย อโหสิ.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่ทราบความที่พราหมณ์และพราหมณีปรินิพพานแล้ว จึงทูลถามว่า
“ภพหน้าของพราหมณ์และพราหมณีนั้นเป็นอย่างไร? พระเจ้าข้า.”

ภิกขุ พราหมณสส จ พราหมณียา จ ปรินิพพุตภาว อชานนตา “ภนเต เตส โก อภิสมปราโย -อติ ปุจฉิส.

[พระอเสขมุนิไปสู่ฐานะที่ไม่จุด]

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าอภิสมปรายภพของพระอเสขมุนิทั้งหลาย ผู้เห็นปานนั้น ย่อมไม่มี, เพราะว่า พระอเสขมุนิผู้เห็นปานนั้น ย่อมบรรลุมหานิพพาน อันไม่จุด อันไม่ตาย.” ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

สตถา “ภิกขเว เอวรูปานัง อเสขมุนิน อภิสมปราโย นาม นตถิ, เอวรูปา ทิ อจจุต อมต มหานิพพานเมว ปาปุณนติ -อติ วตวา
อิมิ คาถมาห

“มุนิเหล่าใด เป็นผู้ไม่เบียดเบียน สำรวมแล้วด้วยกายเป็นนิตย,
มุนิเหล่านั้นย่อมไปสู่ฐานะอันไม่จุด ซึ่งเป็นที่คนทั้งหลายไปแล้วไม่เศร้าโศก.”

“อหีสกา เย มุนโย นิจจ กายเณ สวุตา,
เต ยนติ อจจุต ฐานัง, ยตถ คนตวา น โสจเร -อติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มุนโย คือ พระอเสขมุนิทั้งหลาย บรรลุมรรคและผล ด้วยโมกขปฏิบัติ.

ตถ “มุนโย -อติ: โมนะยปฏิบัติปทาย มคคผลปตตวา อเสขมุนโย.

บทว่า กาเยน นั้น สักว่าเป็น (หัวข้อ) เทศนาเท่านั้น. อธิบายว่า สำรวมแล้วด้วยทวารแม่ทั้ง ๓.

กาเยน -อติ: เทสนามตตเมเวต. “ตีหิปี ทวารเรหิ สวุตา -อติ อตโถ.

๑ ข. มหา. ๒๙/๑๔๑.

๒ ข. ส. ๒๕/๔๒.

บทว่า อจฺจุตฺตํ ได้แก่ เทียง.

อจฺจุตฺตํ - อิติ: สสฺสตี.

บทว่า ฐานํ ได้แก่ ฐานะที่ไม่กำเริบ คือฐานะที่ยั่งยืน.

ฐานํ - อิติ: อกฺุปฺปฐฺฐานํ จฺฐฐฺฐานํ.

บทว่า ยตฺถ เป็นต้น ความว่า มุนีทั้งหลาย ย่อมไปสู่ฐานะ คือพระนิพพาน ซึ่งเป็นที่คนทั้งหลายไปแล้วไม่เศร้าโศก คือไม่เดือดร้อน.

ยตฺถ - อิติ: ยสฺมี คนฺตฺวา น โสจฺนฺติ น วิหฺลญฺนฺติ, ตํ นิพฺพานฐฺฐานํ คจฺฉนฺติ - อิติ อตฺถโถ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโศดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาวสานเณ พหุ โสตาปัตติผลาทีนึ ปาปุณฺสี - อิติ.

เรื่องปัญหาที่ภิกษุพุลคาม จบ.

ภิกฺขุหิปฏิจฺจปฺยทฺตล.

๖. เรื่องนางปุณณทาสี

๖. ปุณณทาสีวัตถุ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ ทรงปรารภทาสีของเศรษฐีกรุงราชคฤห์ชื่อนางปุณณา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สทา ชาครมานาน” เป็นต้น.

“สทา ชาครมานาน - อิติ อิมั ฆมมเทสนั สตถา คิชฌกูฏเฐ ปพพเต วิหรนโต ปุณณั นาม ราชคหเสฏฐิโน ทาสี อารพก กเถสิ.

[นางปุณณาถวายขนมร่ำแต่พระพุทธเจ้า]

ดังได้สดับมา ในวันหนึ่ง เศรษฐีได้ให้ข้าวเปลือกเป็นอันมากแก่นางปุณณานั้น เพื่อประโยชน์แก่การซ่อม.

ตสสา กิร เอกทิวสั โภฏญฺจนตถาย พหุ วิหิ อทาสี.

นางตามประทีปในกลางคืน ซ่อมข้าวเปลือกอยู่ มีตัวซุ่มด้วยเหื่อ จึงได้ไปยืนตากลมอยู่ ณ ภายนอก เพื่อต้องการพักผ่อน.

สา รตติ ปทึป ชาเลตวา วิหิ โภฏญฺจนติ วิสสมนตถาย เสพตินเตน คตเตน พหิ วาเต อฏฐาสี.

ในสมัยนั้น พระทัฬหฬลบุตรเป็นผู้จัดแจงเสนาสนะ เพื่อภิกษุทั้งหลาย.

ตสมิ สมเย ทพโพ มลลปุตโต ภิกขุณิ เสนาสนปฺปญญาปโก โหติ.

ท่านยังนิ้วมือให้สว่าง เพื่อภิกษุทั้งหลาย ผู้ฟังธรรมแล้ว ไปสู่เสนาสนะของตนๆ

นิรมิตภิกษุทั้งหลายผู้ไปข้างหน้าๆ เพื่อประโยชน์แก่การแสดงทาง.

โส ฆมมิ สุตวา อตตโน อตตโน เสนาสนั คจจนตทานิ ภิกขุณิ องคฺสิ ชาเลตวา ปฺรโต ปฺรโต มคฺคเทสนตถาย คจจนเต ภิกขุ นิมนฺนิ.

นางปุณณา เห็นภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยวไปบนภูเขา ด้วยแสงสว่างนั้น จึงคิดว่า

“เราถูกทุกข์ของตัวเบียดเบียน จึงไม่เข้าถึงความหลับ ในเวลาเมื่อก่อน, เพราะเหตุไร ท่านผู้เจริญทั้งหลาย จึงไม่หลับ?” ดังนี้

ก็ทำความเข้าใจเอาเองว่า “ความไม่ผาสุก จักมีแก่ภิกษุบางรูป, หรืออุปัทวเหตุเพราะงู^๑ จักมีในที่นั้นเป็นแน่”

แต่เขาคิดรู้ จึงหีบรำ ชุบน้ำให้ชุ่มแล้ว ทำขนมบนฝ่ามือ ปิ้งที่ถ่านเพลิง ห่อไว้ในพก คิดว่า “จักกินขนม ที่ทางไปสู่ท่าน้ำ”

จึงถือหม้อ เดินบ่าหน้าไปยังท่าน้ำ.

ปุณณา เตนาโลเกน ปพพเต วิจฺรณเต ภิกขุ ทิสฺวา “อหิ ดาว อตตโน ทุกเขน อุปทฺทตา อิมายปิ เวลาย^๒ นิทฺท น อุปฺปิ,

ภทฺตนา กิการณาน นิทฺทายนฺติ - อิติ จินเตตวา “อทธา เอตถ กสฺสจि ภิกขุโน อผาสฺกั วา ภาวิสฺสติ, ที่ชาติเกน วา อุปทฺทโว ภาวิสฺสติ

- อิติ สยญฺ กตวา ปาโตว กุณฺทกั อาทาย อุทเกน เตเมตฺวา หตฺถเตเล ปุวิ กตฺวา องคาเรสุ ปจิตฺวา อุจฺจนฺเต กตฺวา

“ติตถมคฺเค ขาทิสฺสามิ - อิติ ฆญฺ อาทาย ติตถาภิมฺขิ^๓ ปายาสี.

แม้พระศาสดา ก็เสด็จดำเนินไปทางนั้นเหมือนกัน เพื่อเข้าบ้าน.

สตถาปิ คามั ปวิสิตฺตุ ตเมว มคฺคั ปฏฺิปปชฺชิ.

๑ ที่ชาติเกน สัตว์มีชาติแห่งสัตว์ยาว

๒ อิมิสฺสปี เวลาย - อิติ ยุตฺตปฺเพน ภาวิตฺทพฺ.

๓ ติตถาภิมฺขินี - อิติ ภาวิตฺทพฺ ญ. ว.

ส่วนนางปุณณา ได้ยื่นแลดูอยู่.

ปุณณา จ โอลิเกนตี อฏฐาสี.

ในเวลาเสร็จจกตกิจ พระเถระได้ถวายน้ำ.

ภตตกิจจาวสาเน **เถโร** อุทกั อทาสี.

พระศาสดา ทรงทำภตตกิจเสร็จแล้ว ตรัสเรียกนางปุณณา มา ตรัสว่า “ปุณณา เพราะเหตุไร เจ้าจึงดูหมิ่นสาวกทั้งหลายของเรา?”

สตถา กตภตตกิจโจ ปุณณั อามนเตตวา “กสฺมา **ตฺวํ** ปุณฺณเ มม สาวเก ปริภวิ -อิตี อาห.

นางปุณณา. หม่อมฉันมิได้ดูหมิ่น พระเจ้าข้า.

“น ปริภวามิ ภนฺเต -อิตี.

พระศาสดา. เมื่อเป็นเช่นนั้น เจ้าแลดูสาวกทั้งหลายของเราแล้วพูดอย่างไร?

“อถ ตยา มม สาวเก โอลิเกตฺวา **กิ** กถิตํ -อิตี.

นางปุณณา. หม่อมฉันคิดเท่านั้นว่า “เราไม่ถึงความหลับ ก็เพราะอุปัทวันตรายคือทุกขนี้ก่อน, ท่านผู้เจริญทั้งหลายไม่เข้าถึงความหลับ เพื่ออะไรกัน, ความไม่ผาสุกจักมีแก่ภิกษุบางรูป หรืออุปัทวันตรายเพราะงู จักมีเป็นแน่” พระเจ้าข้า.

“**อหํ** ตาว อิมินา ทุกฺขุปฺทเวเน นิทฺถํ น อุเปมิ, **ภพฺพตา** กิมถลํ นิทฺถํ น อุเปนฺติ, อทฺธา กสฺสจ **อผาสฺกํ** วา ภวิสฺสติ, ทิฆมาติเกเน วา **อุปฺททวํ** ภวิสฺสติ **เอตตํ** กิ ภนฺเต มยา จินฺติตํ -อิตี.

[สาวกของพระพุทธเจ้าตื่นเสมอ]

พระศาสดา ทรงสดับคำของนางปุณณานั้นแล้ว จึงตรัสว่า “ปุณณา เจ้าไม่หลับ เพราะอันตรายเป็นทุกขของตัวก่อน, ส่วนสาวกทั้งหลายของเรา ไม่หลับ เพราะความเป็นผู้ประกอบเนื่องๆ ซึ่งธรรมเครื่องตื่นอยู่ทุกเมื่อ” ดังนี้ ตรัสพระคาถานี้ว่า

สตถา ตสฺสา วจันํ สุตฺวา “ปุณฺณเ **ตฺวํ** ตาว อตฺตโน ทุกฺขุปฺทเวเน น นิทฺทายสี, มม ปน **สาวกา** สทา ซาครियํ อนุยฺยุตฺตตาย น นิทฺทายนฺติ -อิตี วตฺวา อิมํ คาถมาห

“อาสวะทั้งหลาย ของผู้ตื่นอยู่ทุกเมื่อ มีปรกติตามศึกษาทั้งกลางวันกลางคืน น้อมไปแล้วสู่พระนิพพาน ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้.”

“สทา ซาครมานานํ อโหฺรตฺตานุสิกฺขินํ
นิพพานํ อธิมุตฺตานํ อภฺฐํ คจฺฉนฺติ **อาสวา** -อิตี.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า **อโหฺรตฺตานุสิกฺขินํ** ได้แก่ ศึกษาไตรสิกขาอยู่ ทั้งกลางวัน ทั้งกลางคืน.

ตตถ “อโหฺรตฺตานุสิกฺขินํ -อิตี: ทิวา จ รัตติยจ ติสฺโส สิกฺขา สิกฺขมานานํ.

บทพระคาถาว่า **นิพพานํ อธิมุตฺตานํ** ได้แก่ ผู้มีอัยยาศัยในพระนิพพาน.

นิพพานํ อธิมุตฺตานํ -อิตี: นิพพานชฺฉมาสนานํ.

สองบพว่า อภฺรฺรฺ คจฺฉนฺติ ความว่า

อาสวะทั้งหลายแม้ทั้งปวงของผู้เห็นปานนั้น ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ คือความฉิบหาย ได้แก่ความไม่มี.

อภฺรฺรฺ คจฺฉนฺติ -อิตฺติ: เอวรฺูปานํ สพฺเพปิ **อาสว** อภฺรฺรฺ วินาสํ นตฺถิภาวํ คจฺฉนฺติ -อิตฺติ **อตฺถ**.

ในกาลจบเทศนา นางปุณณมา ยืนอยู่ตามเดิมนั่นเอง ดำรงอยู่ในโสตาปัตติผลแล้ว.

เทศนาสาเน ยถาฐิตาว **ปุณณมา** โสตาปัตติผล ปตฺติภฺรฺรฺหิ.

เทศนา ได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว.

สมปตฺตปริสายปิ สาทถิกา **เทศนา** อโหสิ.

[ภิกษุพากันสรรเสริญพระศาสดา]

พระศาสดา ครั้นทรงทำภักติก ด้วยขนมปังที่ถ่านเพลิงซึ่งทำด้วยรำแล้ว ได้เสด็จไปวิหาร.

สุตถา กุณฺชกองฺคารปฺุเวณ ฆตฺตภิกฺกจฺจํ กตฺวา วิหารํ อคฺมาสิ.

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย กรรมที่ทำได้ยากอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงทำภักติก ด้วยขนมปังที่ถ่านเพลิงซึ่งทำด้วยรำอันนางปุณณมาถวาย ทรงทำแล้ว.”

ภิกฺขุ ฐมฺมสภายํ ถลํ สมนฺภูธาเปสฺสุ “**ทุกฺกร** อาวุโส สมนฺมาสมฺพุทฺเธน กตํ ปุณฺณมาย ทินฺเนน กุณฺชกองฺคารปฺุเวณ ฆตฺตภิกฺกจฺจํ กโรนฺเตน -อิตฺติ.

พระศาสดา เสด็จมา ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขานั่งประชุมกันด้วยถ่านอะไรหนอแล?”

เมื่อภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้” ดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า

“ไม่ใช่ในบัดนี้เท่านั้น ภิกษุทั้งหลาย; ถึงในก่อน เราก็บริโภครำที่นางปุณณมานี้ให้แล้วเหมือนกัน”

แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ตรัสกุกุณฺชกสินธฺวโปตฺกชาตก^๑ นี้ ให้พิสดารว่า

สุตถา อาคนฺตฺวา “กาย นฺตถ ภิกฺขเว เอตฺรหิ กาย สนนฺสินฺนา -อิตฺติ ปุจฺฉิตฺวา, “อิมาย นาม -อิตฺติ วุตฺเต,

“น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพปิ มยา อิมาย ทินฺนํ **กุณฺชก** ปริภุตฺตเมว -อิตฺติ วตฺวา อตฺตํ อหริตฺวา

พระโพธิสัตว์เมื่อจะทดลอง (ถาม) ลูกม้าสินธพนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

“เจ้ากินหญ้าอันเป็นเดน, เจ้ากินข้าวตังและรำ (มาจนโต),
นี้ได้เป็นอาหาร (เต็ม) ของเจ้า เพราะเหตุไร บัดนี้ เจ้าจึงไม่กิน?”

ลูกม้าสินธพฟังดังนั้นแล้ว จึงได้กล่าว ๒ คาถานอกนี้ว่า

“ในที่ใด ชนทั้งหลาย ไม่รู้จักสัตว์ผู้ควรเลี้ยง โดยชาติหรือโดยวินัย,
ท่านมหาพรหม เออ ก็ ในที่นั้น มีข้าวตังและรำมาก,
ส่วนท่านแล ย่อมรู้จักข้าพเจ้าดีว่า ‘ม้าเช่นใดนี่ เป็นม้าสูงสุด’
ข้าพเจ้ารู้ อยู่อาศัยท่านผู้รู้ จึงไม่กินรำของท่าน.”

ดังนี้แล.

“ภควา ตินปริขาสี	ภควา อาจามกฤษฑกั
เอตนเต โภชนั อาสี	กสมาทานิ น ภุชสิ?
ยตถ โปสี น ชานนติ	ชาติยา วินเยน วา,
พหู ^๑ ตตถ มหาพรหม	อปี อาจามกฤษฑกั,
ตวญจ โข มั ปชานาสี	‘ยทิสายั <u>หยตตโม</u> ’
ชานนโต ชานมาคมม	น เต ภกขามิ กฤษฑกั -อิติ

อิมิ กฤษฑกสินธวโปตกชาติกั^๒ วิตถาเรตวา กเถสิ -อิติ.

เรื่องนางปุณณทาสี จบ.

ปุณณทาสีวตถ.

๑ ปาลียั ปหู -อิติ ทิสสตี.

๒ ขุ. ชา. ๒๗/๑๐๐. ตพฐฐกถา. ๔/๒๓.

๗. เรื่องอตุลอุบาสก

๗. อตุลอุบาสก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสกชื่ออตุล ตรีศพระธรรมเทศานี้ว่า “ไปราณเมต” เป็นต้น.
“ไปราณเมต - อิติ อิมิ ฆมมเทสนิ สุตถา เขตวเน วิหรนโต อตุลนนาม อุปาสกั อารพภ กเถสิ.

[อตุลโอรสพระเวรตะ เพราะท่านไม่พูดด้วย]

ความพิสดารว่า อตุลนั้น เป็นอุบาสกชาวกรุงสาวัตถี มีอุบาสกเป็นบริวาร ๕๐๐ คน วันหนึ่งพาพวกอุบาสกเหล่านั้น ไปวิหารเพื่อต้องการฟังธรรม ใครจะฟังธรรมในสำนักพระเวรตะเถระ ให้พระเวรตะเถระแล้วนั่ง.

โส ติ สวตถิวาสี อุปาสโก ปญจสตอุปาสกบริวารโ เอกทิวส เต อุปาสเก อาทาย ฆมมสสวนตถาย วิหาริ คนตวา เรวตตะเถรสส สนติ เก ฆมมิ สตุกโกโม หุตวา เรวตตะเถริ วุนทิตวา นิสสิทิ.

ก็ท่านผู้มีอายุนั้น เป็นผู้ยินดีในการหลีกเร้น เทียบกับผู้เดียวเหมือนราชสีห์, ฉะนั้น ท่านจึงไม่กล่าวอะไรกับอุบาสกนั้น.
โส ปนายสมา ปฏิสถลานารามิ สิวเ วิย เอกจโร; ตสมา เตน สทุธิ น กิลยจิ กเถสิ.

เขาโกรธว่า “พระเถระนี้ ไม่กล่าวอะไร” จึงลุกขึ้น ไปยังสำนักพระสารีบุตรเถระ ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง,
เมื่อพระเถระกล่าวว่า “พวกท่านมาด้วยต้องการอะไร?” จึงกล่าวว่า
“ท่านครับ ผมพาอุบาสกเหล่านี้ เข้าไปหาพระเวรตะเถระ เพื่อต้องการฟังธรรม,
พระเถระไม่กล่าวอะไรแก่ผมนั่นเลย, ผมนั้น โกรธท่าน จึงมาที่นี่, ขอท่านจงแสดงธรรมแก่ผมเถิด.”

โส “อัย เถโร น กิลยจิ กเถสิ - อิติ กุทโธ อุกุญฺหา สารีบุตรตเถรสส สนตักิ คนตวา เอกมณฺโฑ จิวโต, เถเรน “เกนตเถน อาคตตถาติ วุตเต,
“ภนเต อหิ อิมเ อุปาสเก อาทาย ฆมมสสวนตถาย เรวตตะเถริ อุปสงกมิ, ตสส เม เถโร น กิลยจิ กเถสิ, สิวเ ตสส กุชฺฌิตวา อีชากโต;
ฆมมิ เม กเถธาติ อาห.

ลำดับนั้น พระเถระ กล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงนั่งเถิด อุบาสกทั้งหลาย” แล้ว แสดงอภิธรรมกถาอย่างมากมาย.
อถ เถโร “เตนทิ อุปาสกา นิสสิทล - อิติ พุกั กตวา อภิธมมกถั กเถสิ.

[อตุลโอรสคนผู้พูดมาก]

| อุบาสก โกรธว่า “ชื่อว่าอภิธรรมกถา ละเอียดยิ่งนัก สุขุมยิ่งนัก, พระเถระแสดงอภิธรรมอย่างเดียวนั้นมากมาย,
พวกเราต้องการอะไรด้วยพระอภิธรรมนี้” ดังนี้แล้ว ได้พาบริวารไปยังสำนักพระอานนทเถระ;
แม้เมื่อพระเถระ กล่าวว่า “ทำไม? อุบาสก,” จึงกล่าวว่า

| อุปาสโก “อภิธมมกถา นาม อติสฺสหา อติสุขุมมา, เถโร พุกั อภิธมมเมว กเถสิ,
อมหากิ อิมินา โก อตโตติ กุชฺฌิตวา ปริสั อาทาย อานนทตเถรสส สนตักิ อคมาสิ; เถเรนาปิ “กั อุปาสกา - อิติ วุตเต,

“ท่านครับ พวกผมเข้าไปหาพระเวรตะเถระ เพื่อต้องการฟังธรรม,
ไม่ได้แม้แต่การสนทนาและปราศรัย ในสำนักของท่าน เลยโกรธ แล้วจึงมายังสำนักของพระสารีบุตรเถระ,
แม้พระเถระนั้น ก็แสดงอภิธรรมอย่างเดียวนั้น ละเอียดยิ่งนัก มากมายแก่พวกผม,

พวกผมโกรธแค้นต่อพระเถระนั้นว่า ‘พวกเราต้องการอะไรด้วยพระอภิธรรมนี้’ แล้วจึงมาที่นี่; ขอท่านจงแสดงธรรมแก่พวกผมเถิด ครับ.” |

“ภนเต มยฺ ฌมมสสวนตถาย เรวตตเถโร อุปสงกมิมหา, ตสฺส สนฺติเก อลลาปสลลาปมตฺตปี อลภิตฺวา กุฑธา สาริปุตฺตเถรสฺส สนฺติเก อคฺคิมฺหา”, โสปี โน อติสณฺหํ พหุ อภิธมฺเมว กเถสิ, อิมินา อมหากํ โก อตฺถุติ เอตฺสสาปี กุชฺฉิตฺวา อิธาคตฺมฺห; กเถหิ โน ภนเต ฌมมกถํ -อติ. |

พระเถระ. ถ้าอย่างนั้น ขอพวกท่านจงนั่งฟังเถิด.

“เตนหิ นิสิตฺติวา สุณฺนาถาติ.

พระเถระแสดงธรรมแก่พวกเขาแต่น้อยๆ ทำให้เข้าใจง่าย.

เถโร เตสํ สุวณฺเญยฺยํ กตฺวา อปฺปกเมว ฌมฺมํ กเถสิ.

[อตุลโอรชคนผู้พูดน้อย]

พวกเขา โกรธแค้นต่อพระเถระแล้ว ก็ไปยังสำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

เต เถรสฺสาปี กุชฺฉิตฺวา สตฺถุ สนฺติเก คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมฺนตํ นิสิตฺติสุ.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพวกเขาว่า “อุบาสกทั้งหลาย พวกท่านมาทำไมกัน.”

อถ เน สตฺถา อาท “กสฺมา อุปาสกา อาคตฺตถ -อติ.

พวกอุบาสก. เพื่อต้องการฟังธรรม พระเจ้าข้า.

“ฌมมสสวนตถาย ภนเต -อติ.

พระศาสดา. ก็พวกท่านฟังธรรมแล้วหรือ?”

“สุโต ปน โว ฌมฺโม -อติ.

พวกอุบาสก. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เบื้องต้น พวกข้าพระองค์ เข้าไปหาพระเรวตเถระ, ท่านไม่กล่าวอะไร กับพวกข้าพระองค์, พวกข้าพระองค์โกรธท่านแล้ว จึงเข้าไปหาพระสารีบุตรเถระ, พระเถระนั้น แสดงอภิธรรมแก่พวกข้าพระองค์มากมาย, พวกข้าพระองค์กำหนดอภิธรรมนั้นไม่ได้ จึงโกรธแล้วเข้าไปหาพระอานนทเถระ, พระเถระนั้น แสดงธรรมแก่พวกข้าพระองค์น้อยนัก, พวกข้าพระองค์โกรธแค้นต่อท่าน แล้วมาในที่นี้.

“ภนเต มยฺ อาทิตฺ เรวตตเถโร อุปสงกมิมฺหา, โส อมฺเหทฺ สพฺธิ น กิณฺจิกเถสิ, ตสฺส กุชฺฉิตฺวา สาริปุตฺตเถโร อุปสงกมิมฺหา, เตน โน พหุ อภิธมฺโม กถิตฺ, ตํ อสฺสลกฺเขตฺวา กุชฺฉิตฺวา อานนฺทเถโร อุปสงกมิมฺหา, เตน โน อปฺปมตฺตโกว ฌมฺโม กถิตฺ, ตสฺสาปี กุชฺฉิตฺวา อิธาคตฺมฺห -อติ.

๑ ส. ม. ย. อคคิมมหา.

๒ แปลหักประโยคกรรมเป็นกัตตุ โดยเพ่งทางความ.

[การนินทาสรรเสริญเป็นของเก่า]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของเขาแล้ว จึงตรัสว่า “อตุล ข้อนั้น เขาเคยประพดิกันมาตั้งแต่โบราณทีเดียว. ขนทั้งหลายดีเตียน ทั้งคนนั่ง ทั้งคนพูดมาก ทั้งคนพูดน้อยทีเดียว, ด้วยว่า ผู้อันเขาฟังดีเตียนอย่างเดียวกันนั้น หรือว่า ผู้อันเขาฟังสรรเสริญอย่างเดียวกัน ไม่มีเลย; แม้พระราชาทิ้งหลาย คนบางพวกก็นินทา บางพวกก็สรรเสริญ, แผ่นดินใหญ่ก็ดี พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ดี ชาติผู้มีอากาศเป็นต้นก็ดี (คนบางพวกก็นินทา บางพวกก็สรรเสริญ), คนบางพวกนินทา บางพวกสรรเสริญ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงนั่งแสดงธรรมในท่ามกลางบริษัท ๔, ก็การนินทาหรือสรรเสริญของพวกบอดเขลาไม่เป็นประมาณ; แต่ผู้ที่ถูกบัณฑิตผู้มีปัญญาดีเตียน จึงชื่อว่า เป็นอันดีเตียน, ผู้อันบัณฑิตสรรเสริญแล้ว ชื่อว่าเป็นอันสรรเสริญ” ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

สตุถา ตสฺส กถํ สุตฺวา “อตุล โปราณโต ปฏฺฐาย อาจิณฺณเมเวตฺ, ตฺถนฺทิมฺปิ พหุภิปิ มนฺทภิปิ ครหฺนติเยว, เอกนฺตํ ครหิตฺโพเยว ทิ ปสฺสิตฺโพเยว วา นตฺถิ; ราชาโนปิ เอกจฺเจ นินฺทนฺติ เอกจฺเจ ปสฺสนฺติ, มหาปฐฺวิมฺปิ, จนฺทิมฺสุริเยปิ, อากาสาทโยปิ, จตฺตฺปปริสมฺขเม นิสฺสิตฺวา ธมฺมํ กเถนฺตํ สมนฺนสมฺพุทฺธํ เอกจฺเจ นินฺทนฺติ เอกจฺเจ ปสฺสนฺติ; อณฺฎพาลานํ ทิ นินฺทา วา ปสฺสา วา อปฺปมาณํ; ปณฺตฺเตน ปน เมธาวินา นินฺทิตฺ นินฺทิตฺ นาม, ปสฺสิตฺ ปสฺสิตฺ นาม โหติ -อิตฺ วตฺวา อีมา คาคา อภาสิ

“อตุล การนินทาหรือสรรเสริญนั้น เป็นของเก่า, นั้นไม่ใช่เหมือนมีในวันนี้, ขนทั้งหลาย ย่อมนินทาผู้หนึ่งบ้าง, ย่อมนินทาผู้พูดมากบ้าง, ย่อมนินทาผู้พูดพอประมาณบ้าง^๑, ผู้ไม่ถูกนินทา ไม่มีในโลก,

“โบราณเมต อตุล,	เนต อชชตนามิว,
นินทนติ ตฺถนฺทิมาสิน,	นินทนติ พหุภานิน,
มิตภานีปิ นินทนติ	นตถิ โลเก อนินทิต,

คนผู้ถูกนินทาโดยส่วนเดียว หรือว่าอันเขาสรรเสริญโดยส่วนเดียว ไม่ได้มีแล้ว จักไม่มี และไม่มีอยู่ในบัดนี้;

น จาหุ น จ ภวิสฺสติ	น เจตฺรหิ วิชฺชติ
เอกนฺตํ นินฺทิตฺ โปโส	เอกนฺตํ วา ปสฺสิตฺโต;

หากว่า วิญญูชนใคร่ครวญแล้วทุกๆ วัน สรรเสริญผู้ใด ซึ่งมีความประพฤติไม่ขาดสาย มีปัญญา ผู้ตั้งมั่นด้วยปัญญาและศีล,

ยถเจ <u>วิญญู</u> ปสฺสนฺติ	อนฺวิจฺจ สุเว สุเว
อจฺฉิทฺทวตฺตี เมธาวิ	ปญฺญาสิลลสมฺมาหิต,

๑ ตามพยัญชนะว่า ผู้พูดพอฉบับได้.

ใครเล่าย่อมควร เพื่อติเตียนผู้นั้น ผู้เป็นดั่งแห่งทองชมพูท,^๑
แม้เทพดาทั้งหลาย ก็สรเสรีญเขา, ถึงพรหม ก็สรเสรีญแล้ว.”

นิกข์ ชมโพนทสเสว

โก ตํ นิพทิตฺตมรหติ,

เทวาปิ นํ ปัสสันติ,

พรหมนาปิ ปัสสีโต -อิตติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โปราณเมตํ คือ การนิทาสหรือสรเสรีญนั้น เป็นของเก่า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกอุบาสกนั้นว่า “อตุลละ.”

ตตถ “โปราณเมตํ -อิตติ: ปุราณกํ เอตํ. “อตุล -อิตติ ตํ อุปาสกํ อาลปติ.

บาทพระคาถาว่า เนตํ อชชตนามิว ความว่า การนิทาสหรือสรเสรีญนี้ เป็นเหมือนมีในวันนี้ คือเกิดขึ้นเมื่อตะกั่ ห้ามมิได้.

อธิบายว่า จริงอยู่ คนทั้งหลาย

ย่อมนิทาสคนนั่งนิ่งว่า “ทำไมคนนี้ จึงนั่งนิ่ง เหมือนคนใบ้ เหมือนคนหนวก เหมือนไม่รู้อะไรๆ เสียเลย” ดังนี้บ้าง,

ย่อมนิทาสคนพูดมากกว่า “ทำไมคนนี้ จึงประพจน์เสียงกฏะกฏะ เหมือนกับใบตาลถูกลมพัด, คำพูดของผู้นี้ไม่มีที่สิ้นสุดเลย” ดังนี้บ้าง,

ย่อมนิทาสผู้พูดพอประมาณว่า “ทำไมคนนี้ จึงสำคัญคำพูดของตนเหมือนทองคำและเงิน พูดคำสองคำ แล้วนั่งเสีย” ดังนี้บ้าง;

คนชื่อว่าไม่ถูกนิทาส ย่อมไม่มี ในโลกนี้ แม้โดยประการทั้งปวง ด้วยประการอย่างนั้น.

เนตํ อชชตนามิว -อิตติ: อิทํ นิพทิตฺตํ วา ปัสสันติ วา อชชตนิ อธฺนา อุปุปันนํ วिय น โหติ.

ตุณฺหิมาสินนปิ ทิ “กึ เอโส มฺุโค วिय พธิโร วिय กิณฺจิจิ อชานนฺโต วिय ตฺุณฺหิ หุตฺวา นิสินฺโน -อิตติ นิพทิตฺติ,

พหุภาณินปิ “กึ เอส วาตาหตตาลปนฺณํ วिय กฏฺกฏายติ, อิมสส กถาย ปริยญฺโตเยว นตฺถิ -อิตติ นิพทิตฺติ,

मितภาณินปิ “กึ เอส สุวณฺณหิรณฺญํ วिय อตฺตโน วจัน มลฺลญฺมาโน เอกํ วา เทว วา วตฺวา ตฺุณฺหิ โหติ -อิตติ นิพทิตฺติ:

เอวํ สพฺพถาปิ อิมสฺมี โลกเก อนินฺทิตฺโต นาม นตฺถิ -อิตติ อตฺถโถ.

บทว่า น จาหุ เป็นต้น ได้แก่ ไม่ได้มีแล้วแม้ในอดีต, ทั้งจักไม่มีในอนาคต.

น จาหุ -อิตติ; อตีเตปิ นาโหสิ, อนาคเตปิ น ภวิสฺสตี.

๑ ทองพิเศษชนิดหนึ่งซึ่งได้มาจากแม่น้ำชมพู.

สองบพว่า ยณเจ วิณญ ความว่า การนิทาหรือสรรเสริญของพวกชนพาล ไม่เป็นประมาณ,
แต่บัณฑิตทั้งหลาย ใคร่ครวญแล้ว คือ ทราบเหตุแห่งนิทาหรือเหตุแห่งสรรเสริญแล้วทุกๆ วัน ย่อมสรรเสริญบุคคลใด
ผู้ซึ่งมีความประพฤติไม่ขาดสาย เพราะความเป็นผู้ประกอบ ด้วยสิกขาอันไม่ขาดสาย หรือด้วยความเป็นไปแห่งชีวิตไม่ขาดสาย
ผู้ซึ่งว่ามีปัญญา เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม
ผู้ซึ่งว่าผู้ตั้งมั่นด้วยปัญญาและศีล เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาอันเป็นโลกียะและโลกุตตระ และด้วยปาริสุทธิศีล ๔,
ใครเล่า ย่อมควรเพื่อนินทาบุคคลนั้น ผู้เป็นดุจดั่งแห่งทองชมพูหุ อันวั้นจากโทษแห่งทองคำ อันควรเพื่อจะบุและขัด.

ยณเจ วิณญ -อิติ: พาลานํ นิทา वा ปัสสา वा อปฺปมาณํ,

ยํ ปน ปญฺชิตา ทิวเส ทิวเส อญฺวิจฺจ นินทาการณํ वा ปสฺสาการณํ वा ชานิตวา [ปสฺสฺสนฺติ]

อจฺฉิททาย वा สิกฺขาย อจฺฉิททาย वा ชีวิตุตฺตยา สมฺนนาคตตฺตา อจฺฉิททุตฺตี

ธมฺมชฺปฺปญฺญาย สมฺนนาคตตฺตา เมธาวิ

โลกียโลกุตฺตรบฺปญฺญาย เจว จตฺตฺปาริสฺสุตฺติสฺสเลน จ สมฺนนาคตตฺตา ปญฺญาสึลสมฺมาหิตํ ปสฺสฺสนฺติ,

ตํ สุวณฺณโกเสวริหิตํ ฆฏฺฏานมฺชชนกฺขมํ ชมฺพุนทนิกฺขํ วย โก นินฺทิตฺตฺมรหฺติ -อติ อตฺโถ.

บพว่า เทวาปิ เป็นต้น ได้แก่ เทพดาก็ดี มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตก็ดี ย่อมลุกขึ้นชมเชย สรรเสริญ ซึ่งภิกษุผู้นั้น.

เทวาปิ -อิติ: เทวาปิ ปญฺชิตมนุสฺสาปิ ตํ ภิกฺขุํ อุกฺกุราย โถเมเนติ ปสฺสฺสนฺติ.

บพว่า พรหมฺนาปิ ความว่า

ไม่ใช่เทพดาและมนุษย์อย่างเดียว (ย่อมสรรเสริญ), ถึงมหาพรหมในหิมันจักรวาล ก็สรรเสริญบุคคลนั้นเหมือนกัน.

พรหมฺนาปิ -อิติ: น เภวลํ เทวมฺนุสฺสา, ทสฺสทสฺสจกฺกวาเพ มหาพรหมเมหิปี เอส ปสฺสฺสิตฺเตยว -อติ อตฺโถ.

ในกาลจบเทศนา อุบาสกเหล่านั้นทั้ง ๕๐๐ ดำรงอยู่แล้ว ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เทศนาวิธาน ปญฺจสตฺาปี เต อุบาสกา โสตาปัตติผล ปติฏฺฐหึสุ -อิติ.

เรื่องอตุลอุบาสก จบ.

อตุลอุบาสกตฺถ.

๘. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์

๘. ฉัพพัคคีย์ภิกษุขุดถ.

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุฉัพพัคคีย์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “กายบุปโป” เป็นต้น.

“กายบุปโป -อติ อิมม เทสน สุตถา เวฬุเน วิหรนโต ฉัพพัคคิเย ภิกขุ อารพ กเถสิ.

[มูลบัญญัติการสวมเชิงเท้า]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พระศาสดา ทรงสดับเสียง “ขุณฺเฑขุณฺเฑ” แห่งภิกษุเหล่านั้น ผู้ถือไม้เท้าทั้ง ๒ มือ
สวมเชิงเท้าไม้จกรมอยู่บนหลังแผ่นดิน ตรัสถามว่า “อานนท นันชื้อเสียงอะไรกัน?” ทรงสดับว่า
“เป็นเสียงขุณฺเฑขุณฺเฑแห่งพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ผู้สวมเชิงเท้าไม้ จกรมอยู่” จึงทรงบัญญัติสิกขาบท แล้วตรัสว่า
“ธรรมดาภิกษุ ควรรักษาทวารมีกายทวารเป็นต้น “ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า
เอกทิวสํ ทิ สุตถา เตสํ อุโภทิตฺติ ยถุญฺญิเย คเหตฺวา กญฺจปาทุกํ อารุญฺห ปญฺญิปาสาณเณ จงมนฺตานิ “ขุณฺเฑขุณฺเฑ สทฺทํ สุตฺวา
“อานนท กิสทโท นาเมโส -อติ ปุจฺฉิตฺวา “ฉัพพัคคิยานํ กญฺจปาทุกํ อารุญฺห จงมนฺตานิ ขุณฺเฑขุณฺเฑ สทฺทโท -อติ สุตฺวา
สิกขาบทํ ปญญาเปตฺวา “ภิกขุณา นาม กายาทินิ รกฺขิตฺตํ วญฺญิตฺติ -อติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนโต อีมา คาถา อภาสิ

“พึงรักษาความกำเริบทางกาย, พึงเป็นผู้สำรวมทางกาย,
พึงละกายทุจริตแล้ว ประพฤติสุจริตทางกาย;

“กายบุปโป รกฺเขยฺย,	กาเยน สํวฺโต สียา,
กายทุจริตํ ทิตฺวา	กาเยน สุจฺริตํ จเร;

พึงรักษาความกำเริบทางวาจา, พึงเป็นผู้สำรวมทางวาจา,
พึงละวจีทุจริตแล้ว ประพฤติสุจริตทางวาจา;

วจีปโป รกฺเขยฺย,	วาจาย สํวฺโต สียา,
วจีทุจริตํ ทิตฺวา	วาจาย สุจฺริตํ จเร;

พึงรักษาความกำเริบทางใจ, พึงเป็นผู้สำรวมทางใจ,
พึงละมโนทุจริต แล้วประพฤติสุจริตทางใจ,

มโนปโป รกฺเขยฺย,	มนสา สํวฺโต สียา,
มโนทุจริตํ ทิตฺวา	มนสา สุจฺริตํ จเร;

ธีรชนทั้งหลายสำรวมทางกาย, อนึ่ง สำรวมทางวาจา, สำรวมทางใจ,
ธีรชนเหล่านั้นแล ชื่อว่าสำรวมรอบคอบดีแล้ว.”

กาเยน สํวฺตา ธีรฺรา,	อโถ วาจาย สํวฺตา,
มนสา สํวฺตา ธีรฺรา,	เต เว สุปริสํวฺตา -อติ.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กายปโปโกป^๑ ได้แก่ พึงรักษากายทุจริต ๓ อย่าง.^๑

ตตล “กายปโปโกป - อิติ: ติวริ กายทุจริติ รุกเขยย.

สองบทว่า กาเยน สิวโต ความว่า พึงห้ามการเข้าไปแห่งทุจริตในกายทวาร ส้ารวมไว้แล้ว คือ มีทวารปิดแล้ว; ก็เพราะบุคคลละกายทุจริตแล้วประพฤติกายสุจริตอยู่ ชื่อว่า ย่อมทำกรรมนั้น แม้ทั้ง ๒ อย่าง; ฉะนั้นพระองค์จึงตรัสว่า “กายทุจริติ หิตวา กาเยน สุจริติ จเร.”

กาเยน สิวโต - อิติ: กายทวาระ ทุจจริติปลเวสนันนิ วาเรตวา สิวโต ปิหิตทวารโ สียา; ยสม่า ปน กายทุจริติ หิตวา กายสุจริติ จรนิโต อุยกัเปตัง กโรติ; ตสม่า “กายทุจริติ หิตวา กาเยน สุจริติ จเร - อิติ วุตตัง.

แม้ในคาถาเป็นลำดับไป ก็นัยนั้นเหมือนกัน.

อนนตรคาถาสูปิ เอสเว นโย.

บาทพระคาถาว่า กาเยน สิวตา ธีรา ความว่า บัณชิตเหล่าใด เมื่อไม่ทำกายทุจริตมีปามาติบาตเป็นต้น ชื่อว่า ส้ารวมแล้วทางกาย, เมื่อไม่ทำวจีทุจริตมีมุสาวาทเป็นต้น ชื่อว่า ส้ารวมแล้วทางวาจา, เมื่อไม่ให้มโนทุจริตมีอภิขณาเป็นต้นตั้งขึ้น ชื่อว่า ส้ารวมแล้วทางใจ;

กาเยน สิวตา ธีรา - อิติ: เย ปณชิตา ปามาติปาตาทีนิ อกรโณตา กาเยน สิวตา นาม, มุสาวาทาทีนิ อกรโณตา วาจาเย สิวตา นาม, อภิขณาทีนิ อสมมุฐาเปนตา มนสา สิวตา นาม; เต อธิ โลกสมิ สุปริสิวตา สุกุชิตา สุกุปีตา สุปิหิตทวาร - อิติ อตังโ.

บัณชิตเหล่านั้น ชื่อว่า ส้ารวมรอบคอบดีแล้ว คือ รักษาดีแล้ว ค้มครองดีแล้ว มีทวารอันปิดดีแล้ว ในโลกนี้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เทศนาสาเน พหุ โสดาปัตติผลาทีนิ ปาปณิสสุ - อิติ.

เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ จบ.

ฉัพพัคคีย์ภิกษุขุตถ.

โกธรรค วรรณนา จบ.

โกธรรควรรณนา นิภูริตา.

วรรคที่ ๑๗ จบ.

สตตรสโม วคโค

๑ ทุจริต ๓ อย่าง คือ ความประพฤดิชั่วทางกาย เรียกกายทุจริต ๑ ความประพฤดิชั่วทางวาจา เรียกวจีทุจริต ๑ ความประพฤดิชั่วทางใจ เรียกมโนทุจริต ๑.